

ASOCIAȚIA SLAVIȘTILOR DIN REPUBLICA POPULARĂ ROMÂNĂ

ROMANOSLAVICA

III

BUCUREȘTI
1958

ASOCIAȚIA SLAVIȘTILOR DIN REPUBLICA POPULARĂ ROMÂNĂ

ROMÂNOSLAVICA

III

BUCUREȘTI, 1958

COMITETUL DE REDACȚIE

Acad. *Emil Petrovici*, redactor responsabil,
Tr. Ionescu-Nișcov, redactor principal,
Ion Constantin-Chișimia, redactor adjunct,
Acad. *Al. Rosetti*, prof. *M. Novicov*, *Ion*
Pătruș și *P. Olteanu*, membri.

ACTIVITATEA ÎN DOMENIUL SLAVISTICII DIN REPUBLICA POPULARĂ ROMÂNĂ ÎN PERIOADA 1944—1958

Astăzi, ca și în trecut, preocupările slaviștilor români sînt îndreptate aproape exclusiv spre studierea influenței slave din limba romînă. Faptul acesta își găsește ușor justificarea, dacă luăm în considerare puternica influență slavă din limba romînă, cauzată de conviețuirea de secole a romînilor cu slavii, de întrebuițarea, în decurs de 4 veacuri, a limbii slave în biserica romînească, în cancelariile și administrația Țărilor romînești, precum și de strînsele legături economice, politice și culturale ale romînilor cu slavii înconjurători.

Interesul pentru studiul fondului slav din limba romînă a fost stimulat încă în secolul trecut, prin lucrările lingviștilor străini și romîni, ca B. J. Kopitar, Fr. Miklosich, A. de Cihac, B. P. Hasdeu și alții. Proporția elementului slav din lexicul limbii romîne stabilită de A. de Cihac la $\frac{2}{5}$, față de $\frac{1}{5}$ cît ar reprezenta fondul latin (*Dictionnaire d'étimologie daco-romane*. Francfort a/M. II. *Éléments slaves, magyars, turcs, grecs-modernes et albanais*. 1879, p. VIII) a stîrnit o seamă de discuții în țară și în străinătate.

Trebuie subliniat faptul că atenția de care s-a bucurat studiul influenței slave din limba romînă se explică și prin încadrarea acestei probleme în ansamblul mai vast de probleme legate de locul și perioada formativă a poporului și limbii romîne, mult dezbătute în trecut și astăzi de lingviști și istorici, atît romîni, cît și străini. Dacă, în ceea ce privește locul de formare al poporului romîn, părerile au fost și mai sînt diferite, toți lingviștii sînt de acord în a recunoaște rolul fondului slav din limba romînă, unul dintre factorii cei mai importanți care au dat un colorit aparte limbii romîne față de celelalte limbi romanice. O caracterizare recentă și foarte potrivită a limbii romîne a făcut acad. E. Petrovici: «Limba romînească este deci limba romanică orientală, de un tip deosebit de limbile romanice occidentale, rezultată din dezvoltarea limbii latine populare, vorbită în imperiul roman de răsărit, de populațiile romanizate — în primul rînd, tracice (getice, misice, dacice) — din preajma

cursului inferior al Dunării, adoptată mai târziu (în sec. VI—XIII) și de numeroase elemente etnice slave, în număr mai mic, turcice (cumane, pecenege etc.) și maghiare, influențată de limbile tracă (poate și iliră), greacă albaneză, apoi în măsură foarte mare (mai ales în lexic, dar și în fonetică, derivație, sintaxă și chiar în morfologie), de graiuri slave (în deosebi bulgare, dar și ucrainene și sârbești, precum și de limba rusă), având numeroase trăsături lexicale, fonetice și chiar morfologice comune cu bulgara și albaneza» (*Problemele științelor sociale în dezbaterile Academiei RPR*, 21—25 martie 1951, București, 1951, p. 98).

★

Lingviștii români au păreri diferite în problema dacă procesul de formare a limbii române s-a încheiat abia după exercitarea influenței slave sau dacă limba română era deja formată înaintea acestei influențe. Unii (ca de ex. acad. Iorgu Iordan) susțin părerea exprimată, mai demult de Ovid Densusianu, că nu se poate vorbi de limba română, ci numai de o limbă romanică orientală, înaintea influenței slave. Majoritatea însă este de părerea acad. V. F. Șişmarev, că româna era formată ca o limbă deosebită de celelalte limbi romanice înaintea influenței slave (B.F. Șişmarev, *Romanskije jazyki jugo-vostočnoj Evropy i nacional'nyj jazyk Moldavskoj SSR*, în «*Voprosy jazykoznanija*», I).

★

Greutățile, care stau în calea lingviștilor porniți să studieze influența slavă asupra limbii române, sînt multe și mari. Cea mai importantă este lipsa textelor românești anterioare secolului al XVI-lea, ca și a datelor istorice privitoare la români pînă în secolul al XIII-lea, adică tocmai în perioada celor mai vechi și mai intense relații lingvistice slavo-române.

Aceste lipsuri lingviștii noștri încearcă să le înlăture studiind toponimia țării. Mai ales lucrările acad. Iorgu Iordan (*Nume de locuri românești în Republica Populară Română*, București, 1952) și ale acad. E. Petrovici (*Adjective posesive slave în -i- ca toponimice pe teritoriul RPR*, în revista «*Studii și cercetări lingvistice*» IV (1953), p. 63—87; *Elemente slave din limba română — mărturie a legăturilor istorice dintre poporul nostru și poporul rus*, în revista «*Limba română*» I/1 (1952), p. 19—24 etc.) aruncă lumină în golul acestor secole îndepărtate. Concluzia pe care o trage acad. E. Petrovici din datele toponimiei e următoarea: «*Aceia care au dat nume Dîmboviței, Ialomiței, Prahovei, Ilfovului, Mostiștei, Snagovului, Moldovei, Sucevei, numeroaselor Cerne, Bistrițe, Bistre și Crasne, Tîrnavelor, Craiovei, Brașovului, Sibiului, Bălgradului (numele popular al Albeilulii), Milcovului, Putnei, Bucovului, Teleajenului, Predealului, Branului, Slănicului, Doftanei, Zimnicei, Zlatnei, Moigradului etc. etc., n-au fost o mină de oameni, ci un popor numeros, care a trăit pe acest pămînt sute de ani. Slavii aceștia, atît de numeroși, trebuiau socotiți și ei printre strămoșii românilor de*

astăzi. Numărul toponimicelor vechi și importante, adică a numelor de râuri mari, al localităților însemnate atestate în documente vechi, de origine romanică sau românească, e disparent în comparație cu acela al toponimicelor slave. Contradicția dintre caracterul romanic al limbii românești și caracterul nero-manic, în primul rînd slav, dar și maghiar, cuman' etc., al vechii toponimii de pe teritoriul limbii romîne, nu poate fi rezolvată după părerea mea decît presupunînd o răspîndire a limbii romanice (romînești) pe un teritoriu unde se vorbea mai ales slava» (Vezi «Problemele științelor sociale în dezbaterile Academiei RPR, 21—25 martie, 1951», p. 91).

Trebuie semnalată și apariția lucrării Acad. Al. Rosetti, intitulată *Influența limbilor slave meridionale asupra limbii romîne* (sec. VI—XII), București, 1954, pe baza materialului publicat în lucrarea sa mai veche *Istoria limbii romîne, III: Limbile slave meridionale*, completat cu date noi.

Se știe că, dintre compartimentele unei limbi, cel mai expus influențelor străine este lexicul. Intr-adevăr, numărul cuvintelor slave din limba romînă este foarte mare. Stabilirea fondului lexical slav, cunoscut destul de bine din lucrările mai vechi, în deosebi din dicționarele etimologice, n-a suferit mari modificări în urma lucrărilor noi ale lingviștilor noștri. Acum însă s-a procedat la întocmirea unei statistici a cuvintelor limbii noastre, repartizate după origine. Într-o lucrare întocmită în timpul războiului și reluată în anii din urmă, prof. D. Macrea, pe baza dicționarului lui I. A. Candrea (*Dicționarul enciclopedic ilustrat, «Cartea romînească»*, București, 1931), cel mai complet dicționar al nostru pe atunci, a stabilit că cuvintele slave reprezintă 16,59% din lexicul nostru (cele latine: 20,58%, franceze: 29,69%, turcești: 4,36%, maghiare 3,14% etc.) (*Contribuții la studiul fondului principal de cuvinte al limbii romîne*, în revista «Studii și cercetări lingvistice» V, fasc. 1—2, p. 10).

Deosebirea mare dintre proporția cuvintelor slave, stabilită de A. de Cihac, (2/5, vezi mai sus) și de D. Macrea se explică prin defectele pe care le are Dicționarul lui A. de Cihac. El cuprinde un număr prea redus de cuvinte (5765), dintre care unele nu mai erau în uz nici pe timpul cînd a fost alcătuit dicționarul, iar multe etimologii erau greșite.

În ultimul timp, lingviștii noștri s-au preocupat de studiul fondului principal lexical al limbii romîne (acad. Al. Graur, I. Iordan, E. Petrovici, Al. Rosetti, prof. D. Macrea, etc.). Într-o lucrare recentă, acad. Al. Graur stabilește că din cele 1419 cuvinte, care, după părerea sa, ar forma fondul principal de bază al limbii noastre, 21,49% sînt de origine slavă (față de cca. 60% latine, internaționale: 5,85%, necunoscute: 4,65%, maghiare: 2,26%, autohtone: 1,63%, neogrecești: 1,27% etc.). (*Încercare asupra fondului principal lexical al limbii romîne*, București, 1954). Procentajul acesta confirmă caracterul romanic al

limbii române, dar totodată arată și puternica influență slavă într-unul din cele mai importante compartimente ale limbii române.

★

Rezultate noi și interesante au obținut lingviștii noștri și în studiul contribuției slave în domeniul fonetic și fonologic al limbii române. Pe lângă studii care urmăresc influențe fonetice slave locale — cum sînt de exemplu cîteva particularități de origine ucraineană în graiurile romînești din nordul țării (I. Pătruț, «Raporturi fonetice ucraino-romîne», în «Dacoromania» XI, p. 51—59), lingviștii noștri (în deosebi academicienii E. Petrovici, Al. Rosetti și Al. Graur) s-au preocupat intens de stabilirea sistemului fonologic al limbii romîne contemporane.

Spre deosebire de academicienii Al. Rosetti și Al. Graur, care, într-un studiu mai vechi, au găsit opoziția între consoanele dure și moi numai la sfîrșit de cuvînt: *lup-lup'* (= lupi), *alb-alb'* (= albi) etc. («Bulletin linguistique» VI, p. 5—29), acad. E. Petrovici a ajuns la concluzia că opoziția între fonemele consonantice dure și moi există în limba romînă nu numai în poziție finală, ci și în interiorul cuvîntului, ca în graiurile răsăritene bulgărești, în rusă, ucraineană, bielorusă și polonă. «Obiceiul de a rosti muiat consoanele urmate de o vocală . . . și constituirea, mai tîrziu, a sistemului de astăzi a corelației consoanelor de timbru palatal și a consoanelor de timbru nepalatal sînt fără îndoială o moștenire rămasă din graiul acelor strămoși ai romînilor care vorbeau graiuri slave» (E. Petrovici, *Corelația de timbru a consoanelor dure și moi în limba romînă* în «Studii și cercetări lingvistice», I/2, p. 216). Slavii aceștia trebuie să fi vorbit graiuri bulgărești (idem, *ibid.*, p. 217).

Tot ca o consecință a influenței slave s-a constituit în limba romînă și corelația consoanelor rotunjite și nerotunjite (*Corelația de timbru a consoanelor rotunjite și nerotunjite în limba romînă*, în «Studii și cercetări lingvistice», III, 1952, p. 127).

Contribuția slavă la formarea sistemului fonologic al limbii romîne este studiată amănunțit de acad. E. Petrovici în lucrarea *Influența slavă asupra sistemului fonemelor limbii romîne* (București, 1956)¹.

Mai puțin s-a lucrat în ultimul timp în direcția stabilirii influențelor slave în morfologia, sintaxa și derivația romînească. Dintre studiile în care se arată unele urme slave în gramatică și derivație, menționăm pe cele publicate de acad. Al. Graur și acad. Al. Rosetti, în care se arată că, alături de vocativul în -o al femininelor, menținerea vocativului în -e al substantivelor, ca, de astfel, menținerea vocativului ca o categorie uzuală, în romînă vorbită, este un aport al influenței slave (vezi «Bulletin linguistique», XV, p. 103—105).

---

¹ Cf. E. Petrovici, *Kann das Phonemsystem einer Sprache durch fremden Einfluss umgestaltet werden? Zum slavischen Einfluss auf das rumänische Lautsystem*, Haga, 1957, ("Ianua Linguarum", Nr. III).

Aceiași lingviști susțin că existența neutrului românesc se datorește în bună măsură mediului slav în care s-a format limba română (vezi « Studii și cercetări lingvistice » I/2, p. 232—235; « Limba română » III/1, p. 30—44).¹

Cu verbele în *-ui* de origine maghiară (*bănuui, bîntui, cheltui*) s-au ocupat în timpul din urmă acad. E. Petrovici (« Dacoromania » XI, p. 188—190) și acad. Al. Rosetti (« Studii și cercetări lingvistice », I/1, p. 88—90). Primul a arătat că sufixul acesta, de origine slavă, a devenit un sufix pentru verbe străine, pe cînd acad. Al. Rosetti crede că verbe ca acestea, de origine maghiară, au ajuns în limba română prin filieră slavă.

★

De o mare însemnătate, atît pentru istoria romînilor, cît și pentru slavistică, este cunoașterea documentelor slave emanate din cancelariile Țărilor romînești. Numărul celor păstrate (căci, de sigur, multe s-au pierdut) este destul de mare (aproximativ 7000). O parte dintre ele au fost publicate, în secolul trecut și în secolul nostru, de către învățați străini și romîni, dintre care amintim pe Jurij Venelin, B. P. Hasdeu, E. Kalužniacki, L. Miletic, I. Bogdan, Gr. G. Tocilescu, M. Costăchescu, P. P. Panaitescu etc.

În anii 1948—49 s-a luat inițiativa ca Institutele de istorie din București, Iași și Cluj să publice colecția « Documente privind istoria Romîniei » (din care pînă acum au apărut 30 volume). În ele sînt foarte multe documente slave, publicate în traducere romînească, unele fiind reproduse și în fotocopii. Colecția cuprinde și două volume de *Introducere*, în care se află două importante studii ale lui Damian P. Bogdan: *Din paleografia slavo-romînă* (vol. I) și *Diplomatica slavo-romînă* (vol. II).

Pe teritoriul R.P.R. se vorbesc și diferite limbi slave (rusa, sîrbo-croata, bulgara, ucraineana, slovacă, etc.). În anchetele întreprinse pentru *Atlasul lingvistic romîn* s-a adunat material și din localitățile în care se vorbesc graiuri slave (ucrainene, bulgare, sîrbești). O parte din acest material a fost publicat în volumele apărute ale Atlasului, însă el este numai parțial studiat pînă în prezent de acad. E. Petrovici, într-o lucrare mai veche, *Graiul Carașovenilor* (București, 1935), și I. Pătruț, *Fonetica graiului huțul din valea Sucevei*, (București, 1957). Desigur că studierea și a celorlalte graiuri slave ar aduce mare folos atît pentru studiul relațiilor slavo-romîne, cît și pentru dialectologia și istoria limbilor slave respective.

★

Paralel cu cercetările de lingvistică, după ultimul război, s-a manifestat un interes deosebit și pentru literaturile slave. E vorba în această perioadă de

¹ Împotriva influenței slave s-a exprimat I. Pătruț în studiul său, *Sur le genre « neutru » en roumain*, « Mélanges linguistiques publiées à l'occasion du XVIIIe congrès des linguistes à Oslo, București, 1957, p. 291—301.

Cf. și Al. Rosetti, *Despre genul neutru și genul personal în limba romînă*, SCL. VIII (1952), p. 407 și urm.

un mare număr de traduceri, unele din ele însoțite de prefețe foarte interesante, cât și de studiile și articolele despre literaturile slave, publicate în diferite periodice. Nu vom putea semnală aici decît pe cele mai importante, care tratează pe larg probleme literare sau aduc contribuții de amănunt.

Imediat după război, în *Revista istorică romîină*, XV, (1945), p. 223 și urm., I. C. Chițimia a atras atenția asupra însemnătății operii umanistului polon Matei Miechowita, făcînd corectări în legătură cu unele relatări din studiile romînești de specialitate. Același autor, în volumul pe anul următor (XVI, 72), aduce dovezi că redacția Bayer a operii lui D. Cantemir: *Vita Constantini Cantemiri*, apărută la Moscova în 1783, este de fapt redacția lui D. Cantemir, deci alta decît cea cunoscută în țară. Redacția apărută la Moscova era destinată străinătății. În același articol (*Asupra a două cărți*) se ocupă și de *Magna Charta von Galizien*, carte de propagandă politică, dată pentru derutare, ca apărută la Iași în 1790.

Un eveniment important și care merită a fi subliniat, pe linia cercetărilor de slavistică romînească, îl constituie apariția la Praga, în 1948, a revistei «*Romîno-slavica*». Din păcate, n-a apărut decît un singur număr, din cuprinsul căruia dăm mai jos studiile cele mai importante.

În primul rînd, menționăm articolul lui Tr. Ionescu-Nișcov: *Povestirile lui Alexandru Hasdeu*, care se știe că a scris rusește și a publicat în diferite reviste rusești. Autorul analizează atent scrierile lui Al. Hasdeu, dintre care *Duca Vodă* e pusă în lumină întîia oară. În același volum, Damian P. Bogdan se ocupă de problema scrierii chirilice în cercetarea lui Emil Kalužniacki, problemă strîns legată de vechea cultură și literatură romînească, la început în limbă slavă.

În continuare, s-au publicat contribuții în *Studii și cercetări de istorie literară și folclor*. În volumul I. (1952), Ion Vitner a scris un articol despre *Legături culturale romîno-ruse*, în care, după ce amintește de începuturile vechi ale colaborării romîno-ruse, se ocupă de traduceri și prelucrările făcute din scriitorii ruși (Fonvizin, Derjavin, Krylov, Pușkin) de către C. Negruzzi, Al. Donici, C. Stamati și Gh. Asachi. În același volum, P. Olteanu recenzează, cu amănunțite observații critice, traducerea *Cîntecului despre oastea lui Igor*, făcută de Mihai Beniuc. În volumul următor (II, 1953), acad. G. Călinescu pune probleme de critică literară, plecînd și folosindu-se de studii sovietice. Articolul se intitulează: *Probleme de critică literară*. În volumul acesta (II, 1953) e de notat studiul *Ecoul creației lui Turgheniev în literatura romîină*, cu care prilej se dă pe lîngă articolele despre scriitorul rus și o listă de 280 de traduceri. În volumul III (1954), acad. G. Călinescu publică un articol despre *Anton P. Cehov*, cu interesante observații personale și o *Notă despre Antioh Cantemir*, scriitor rus de origine romînească, oprindu-se asupra satirelor sale. În volumul IV (1955) Al. Piru înfățișează relațiile scriitorului român Beldiman cu Rusia, vorbește de Creangă și spiritul rus, precum și de traducătorii romîni ai fabulelor

lui Krylov. Cu prilejul comemorării lui Mickiewicz, I. C. Chițimia a inserat în vol. III (1954) un articol de sinteză despre viața și activitatea marelui poet polon.

În 1956, a apărut un volum de *Studii de literatură universală*, publicat de «Societatea de Științe istorice și filologice». Amintim din acest volum studiul lui I. C. Chițimia: *Adam Mickiewicz și poemul său dramatic Dziady*, în care autorul vine cu o nouă interpretare, pe baze folclorice, și găsește legătura organică dintre cele patru părți ale poemului. Tot aci se află studiul lui N. N. Condeescu: *Hersen și V. Hugo*, cum și articolele *Korolenko despre România* de Tatiana Nicolescu și *Dostoievski* de M. Novicov. Primele două din aceste contribuții au apărut și în limba franceză în *Revue d'histoire littéraire*, I, (1956), cum și în limbă rusă în *Журнал Истории Литературы* I, (1956), ambele reviste apărute sub auspiciile Academiei RPR.

În domeniul literaturii populare scrise, merită să fie amintită ediția *Esopiei*, sub îngrijirea lui I.C. Chițimia, cu un studiu introductiv, în care autorul arată că textul editat și publicat prima dată de Petru Bart la Sibiu în 1795, este de fapt o traducere, care s-a ținut strâns de o versiune rusească de tipul celei apărute la Amsterdam în 1700, cu reproduceri la Moscova (1712) și Petersburg (1713 și 1717).

De asemenea, preocupările s-au îndreptat și spre literatura populară orală. I. C. Chițimia a publicat în *Studii și cercetări de istorie literară și folclor*, I, (1952), p. 161 un articol despre *B. P. Hasdeu și problemele folclorului*, în care vorbește de pregătirea de folclorist a acestuia în legătură cu știința folcloristică rusă și polonă. Același se ocupă în volumul V (1956) de ipostazele calului în basmul popular, luind în considerație și basmele popoarelor slave. În *Polska sztuka ludowa*, XI (1957), I. C. Chițimia a inserat un articol despre concepția nouă în cercetarea folclorului și despre stadiul actual al cercetărilor folcloristice în RPR.

Există numeroase traduceri din literaturile slave. Unele din aceste traduceri au studii introductive sau prefețe cu caracter științific. La traducerea romanului *Lalka* (Păpușe) de B. Prus (1954), I. C. Chițimia a publicat studiul introductiv: *B. Prus, un mare clasic al literaturii polone*, prezentînd în ansamblu creația scriitorului polon. Tr. Ionescu-Nișcov a tradus romanul lui Al Jirásek: *Împotriva tuturor*, precedîndu-l de un studiu asupra autorului. Au mai publicat introduceri, Olga Zaicic la *Pan Tadeusz* de A. Mickiewicz, tradus de Miron Radu Paraschivescu și apărut în 1956 și Maria Vîrcioroveanu la *H. Sienkiewicz: Cavalerii teutoni*, București, 1957. Un studiu însoțește și traducерile lui Branislav Nușici: *Opere alese*, București, E S P L A., 1957 și o prefață substanțială despre poezia populară sîrbă la volumul: *Poezii populare sîrbe*, București, 1956. E de menționat și prefața lui C. Barborică la *Fr. Hečko: Satul de lemn*, apărut în 1958, la București.

Literaturile slave au devenit actualmente o preocupare permanentă și sînt de așteptat noi contribuții pentru fiecare din ele, dintre care unele se găsesc sub tipar.

Redacția

I. S T U D I I

Acad. Emil Petrovici

NUMELE DE PERSOANĂ LAIOTĂ ÎN TOPONIMIA ROMÎNEASCĂ

Numele unui munte de pe granița fostelor județe Dimbovița și Muscel, *Leaota*¹, și al unui braț al râului Prahova, *Leaotul*² au fost explicate din magh. *Lehota*, pentru care se dă ca exemplu două nume de sate, *Új-Lehota* și *Janó-Lehota* din nordul fostei Ungarii, azi în Slovacia³. Explicația din maghiară a lui *Leaota* nu poate fi justă. *Lehota* nu este un toponimic maghiar, ci slovac, căci, după cum vom vedea mai jos, numai slovacii au putut da unor sate numele de *Lehota*. Iar numele de *Lehota* e posibil numai ca nume de sat și nici într-un caz ca nume de munte sau ca nume de apă curgătoare. Într-adevăr, acest toponimic slovac (trecut și la maghiari) are la bază apelativul vechi slovac *lhota*, *lehota* care înseamnă „ușurare, facilitate, scutire de dări, privilegiu; moșie scutită câțiva ani de dări, sat nou colonizat scutit temporar de dări și de toate slujbele către stăpînire.” Satul numit *Lehota* a fost deci un sat nou-întemeiat al cărui coloniști au fost scutiți (de la 3 pînă la 15 ani) de dări și de servicii. În toată Slovacia, sînt vreo 70 de sate cu acest nume sau cu un nume derivat cu sufixul diminutiv *-ka* din această formă, *Lehotka*. În Cehia sînt vreo 300 de sate numite *Lhota*⁴.

Substantivul vechi-slovac *lhota*, *lehota* e un derivat, cu sufixul *-ota*, al adjectivului slav comun *lĭgŭkŭ*, (radicalul e *lĭg-*) „ușor” și se întîlnește și în alte limbi slave cu sens asemănător aceluia din slovacă. Astfel avem în slava veche *lĭgota* „ușurință, facilitate”, în vechea cehă *lhŭta*, *lhota* „libertate, privilegiu; moșie scutită de dări”, în slovenă *legóta*, *lagóta* „ușurință,

¹ Vezi *Marele dicționar geografic al Romîniei*, vol. IV, p. 155 unde este notat *Leota*, dar se trimite și la forma *Leaota*. Pentru același nume de munte, Frunzescu (D. F r u n z e s c u, *Dicționar topografic și statistic al Romîniei*, București, 1872, p. 261) dă forma mai veche *Laiotă*.

² Vezi, *M. dicț. geogr.*, IV, p. 149.

³ Vezi, G i o r g e P a s c u, în « *Revista Critică* », XIII, p. 157.

⁴ Vezi, F r. M i k l o s i c h, *Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen*, Heidelberg, 1927, p. 220 [198].

facilitate, comoditate”, în rusă лёгота „uşurare, imunitate, libertate, scutire de dări”⁵.

Satele numite în Slovacia *Lehota*⁶ corespund deci acelor care la noi poartă nume ca *Slobozia*⁷, *Ohaba*⁸, magh. *Szabadfalu*⁹. Astfel de sate nou-colonizate au și în alte țări nume asemănătoare, ca de ex. în Franța *Villefranche*¹⁰, în Rusia *Sloboda*, *Slobodka*, *Slobodskoe*, *Slobodiște*¹¹.

E deci imposibil ca un munte de pe granița dintre județele Muscel și Dimbovița să aibă un nume slovac de sat, nume care corespunde romînescului *Slobozia*. Căci *Lehota* (din care ar fi devenit rom. *Leaota* prin dispariția lui *h*) e o formă slovacă, pronunțarea fricativă, ca *h*, a lui *g* protoslav fiind caracteristică graiurilor cehoslovace¹². Slavii din Muntenia și din sudul și centrul Ardealului, înainte de a se romîniza, pronunțau pe *g* slav ocluziv¹³.

Oronimului *Leaota* și hidronimului *Leaotul* trebuie prin urmare să li se caute altă explicație. Prin munții noștri găsim o seamă de hidronime terminate în *-ota*. Astfel în munții Făgărașului avem *Șerbota*¹⁴, *Albota*¹⁵; în munții Sibiului: *Șerbota mare* și *Șerbota mică*, doi munți, *Stîna Șerbotei*; în masivul Retezatului: *Scorota verde*, *Scorota seacă*, *Scorota cu apă*, trei pîraie, *Stîna Soroții*; în Munții Apuseni: *Mișcota*, un munte; în Moldova: *P.* (plaiul) *Dragota*, la vest de satul Comănești, f. jud. Bacău, *Bîrzota* și *Bîrzotețul*, pîraie în f. jud. Tutova (vezi I. Iordan, în „Bulletin linguistique”, XV, p. 76) etc.

⁵ Vezi, Berneker, *Sl. etym. Wörterb.*, 753, s. v. *līgŭkă*.

⁶ Despre toponimicul slovacomaghiar *Lehota*, v. Melich János, *A honfoglaláskori Magyarországnak*, Budapesta, 1925, p. 185, 356, 369 și 372.

⁷ În Muntenia și Moldova sînt vreo 70 de sate numite *Slobozia*, v. Iorgu Iordan, *Rumänische Toponomastik*, Bonn-Leipzig, 1924–1926, p. 65, 78 și 245.

⁸ Despre toponimicul *Ohaba* din Ardeal și Banat, corespunzînd lui *Lehota* din Slovacia, v. Melich, *op. cit.*, p. 185 și Gustav Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache* (în « Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde », XLV, p. 258). Despre termenul *ohabă* și toponimicale *Ohaba*, vezi I. Bogdan, « Convorbiri Literare », 1906, p. 295 urm.; Silviu Dragomir, « Dacoromania », I, p. 149, 161; Nicolae Drăganu, *Romîni în veacurile IX–XIV pe baza toponimiei și a onomasticeii*, București, 1953, p. 231, 241, 278 și Iorgu Iordan *loc. cit.*

⁹ Satul *Ohaba-Șibișel* apare în documentele din sec. al XV-lea sub forma ungurească *Zabathfalw* (anul 1493) sau cea romînească *Ohaba* (anul 1456), vezi Csánki Dezső, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, Budapesta, 1913, V, p. 118.

¹⁰ Vezi, Albert Dauzat, *La toponymie française*, Paris, 1939, p. 13, 20.

¹¹ « Исторические записки », АН СССР, Институт истории, 17, (1945), p. 47 urm.

¹² Și ucraineana prezintă același fenomen. Nu cunosc însă în ucraineană vreun apelativ sau toponimic care să corespundă formei slovace *Lehota*.

¹³ Cf. *Glimboaca* (fostul jud. Sibiu), *Glimbocel* (două sate în fostul jud. Muscel), *Glimbocelu* (f. jud. Dimbovița), *Glimbocata* (f. jud. Dimbovița), *Bălgrad « Alba Iulia »* etc.

¹⁴ Pe hărți e scris *Vf.* (Virful) *Șerboții*, *V.* (valea) *Șerboții*, *Piscul Șerboții*, dar *Cascada Șerbota*, *St.* (stîna) *Șerbota*.

¹⁵ Pe hărți e scris *Albota*, numele unui munte, și *Pcul* (piscul) *Albota*.

Și în documente apar nume topice terminate în *-ota*, de ex. *Bîrzota* și *Probota*, nume de pîraie (vezi I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, București, 1913, indicele numelor geografice de la sfîrșitul volumului II).

Nume de munți purtînd sufixul *-otă* a semnalat încă Hasdeu (în *Etymologicum Magnum Romaniae*, tom. II, p. 1724, s.v. *Arnotă*), anume *Arnotă*, *Dolotă*, *Breotă* și *Balotă*, toate în f. jud. Vîlcea.

După cum a remarcat Hasdeu, toate aceste nume topice în *-ota* au fost la început nume de persoane. De altfel majoritatea numelor munților noștri și ale micilor cursuri de ape, izvoare și văi din interiorul masivelor muntoase au la bază nume de persoană. Muntele (sau, mai exact, pășunea de munte) a fost numit de obicei după un proprietar al lui sau după un proprietar de stîină sau, mai degrabă, după un baci sau o băciță vestiți care au condus mult timp o stîină pe muntele respectiv. Astfel de ex. în Munții Sibiului nume de munți (și văi) ca *Dădîrlat*, *Burul*, *Ghihan*, *Șanta*, *Foltea*, *Haneșul*, *Coșul*, *Oancea*, *Cîndrel*, *Săcărea*, *Fărcașul*, *Nanul*, *Negovanul mare și mic*, *Bătrîna*, *Frumoasa*, *Crăciuneasa* etc. sînt explicate chiar de ciobanii din Rășinari ca fiind la început nume de baci vestiți (și de băcițe). Iată cîteva nume de munți din masivul Făgărașului care pot fi ușor recunoscute ca nume de persoană: *Budislavul*, *Ciortea*, *Mîzgavul*, *Tunsul*, *Buteanu*, *Negoiul*, *Moldoveanu*, *Ghirdomanul*, *Boldan*, *Gălășescu*, *Bîndea*, *Năneasa*, *Cornea*, *Oștea*, *Florea*, *Mircea* etc. Și din celelalte masive muntoase se pot aduce exemple nenumărate.

Nume de persoană avînd sufixul *-ota* au fost foarte frecvente în trecut la romîni. Astfel, în *Documentele Țării Romînești*, publicate de P.P. Panaitescu (București, 1938, vol. I), am notat următoarele nume în *-ota*: *Neagotă* (p. 79), *Dragotă* (p. 106), *Belotă* (p. 106), *Nanotă* (p. 134), *Calotă* (p. 203), *Dobrotă* (p. 134, 269), *Hîrgotă* (p. 239). În *Documente romînești în limba slavă din Mănăstirile Muntelui Athos*, publicate de Grigore Nandriș (București 1937), am semnalat pe *Balotă* (p. 67), *Calotă* (p. 41, 42), *Cașotă* (p. 75, 77), *Dobrotă* (p. 188, 189). În *Documentele lui Ștefan cel Mare*, publicate de I. Bogdan: *Albota*, *Bașotă*, *Cașotă*, *Dragotă*, *Micotă*, *Micotici*, *Babotă* (v. indicele numelor de persoane de la sfîrșitul volumului II). În *Documente privitoare la relațiile Țării Romînești cu Brașovul*, publicate de I. Bogdan (București 1905): *Calotă*, *Cașotă*, *Cașotă*, *Dobrota*, *Dragotă*, *Laiot*, *Laiota*, *Nanotă*, *Sculota* (v. indicele de la sfîrșitul volumului).

Astăzi numele în *-ota* nu mai sînt la modă ca nume de botez. Ele s-au păstrat însă ca nume de familie, cu sau fără sufixul *-escu*, și în toponimie, cu sau fără *-ești*. Nume de familie în *-otă* se întîlnesc destul de des în toate regiunile romînești, de ex. *Calotă*, *Dragotă*, *Dobrotă*, *Balotă*, *Meșotă*, *Bașotă*, *Cașotă* (Rășinari, raion. Sibiu), *Hociotă* (Săliște, raion, Sibiu), *Parotă* (Poiana Sibiului), *Briotă*, *Ianotă*, *Milota*, *Hopotă* (Sinersig, raion. Lugoj) etc.

Numele de persoană formate cu sufixul *-otă* (*Albotă*, *Calotă*, *Racotă*, *Palotă*, *Dragotă*, *Balotă*, *Laiotă*, *Meșotă*, *Bașotă*, *Hîrgotă*, *Micotă*, *Arnotă* etc.) le-a sem-

nalat întâi Hasdeu (în *Etymologicum Magnum Romaniae*, tom. I, p. 760, v. s. *Albotă*; tom. II, p. 1722 urm.; s. v. *Arnotă*; tom. III, p. 2379 urm. s.v. *Bale*), considerându-le ca nume românești foarte vechi și caracteristice pentru antroponomastica și topomastica românească. Mai târziu, N. Iorga a atras adeseori atenția asupra lor.

Multe nume de sate își au originea în numele întemeietorului care avea un nume terminat în *-ota*: *Albota*, *Probota*, *Jacota*, *Balota*, *Pîrjota*, *Dobrota* etc.¹⁶ Firește, multe din aceste nume de sate sînt formate dintr-un nume în *-ota* cu sufixul *-ești* sau *-eni*: *Balotești* (vezi *Panaiteescu*, *Doc. Țării Rom.*, p. 182), *Albotești*, *Bîrzotești*, *Başoteni*, *Căpotești*, *Drăgotești*, *Negototești*, *Bălotești*, *Rohotești* (v. *Bogdan*, *Docum. lui Ștefan cel Mare*, indicele numelor geografice, vol. II).

În vestul țării, pe lângă numele de sate formate dintr-un nume de persoană în *-ota*, neurmăte de niciun sufix, ca de ex. *Pîncota* (f. jud. Arad), *Bobota* (f. jud. Sălaj), găsim și toponimice formate cu sufixele *-eni* și *-ești*: *Drăgoteni* (f. jud. Bihor), *Negototești*¹⁷ (f. jud. Severin). Documentele prezintă toponimice ungurești compuse dintr-un nume în *-ota* urmat de *falva* „satul lui”: *Dragothafalwa* „satul lui Dragotă”, sat dispărut, lângă Baia-de-Criș, f. jud. Hunedoara (*Csánki*, *op. cit.*, I, p. 730, anul 1441), *Dobrothfalwa* „satul lui Dobrotă”, azi *Dobroț*, f. jud. Hunedoara (*Csánki*, *op. cit.*, I, p. 729, anul 1464), *Balatafalwa*, *Balathfalwa* (azi *Balatafalva*), „satul lui Balotă”, întiul, sat dispărut în Maramureș, al doilea, satul *Aciua* din f. jud. Satu-Mare (*Csánki*, *op. cit.*, I, p. 446, anul 1387, și p. 471, anul 1424)¹⁸.

E de observat că numele de bărbați terminate în *-ă*, devenind toponimice, sînt simțite ca substantive feminine și, deci, primesc articolul enclitic feminin *-a*, fie că sînt nume de sate, fie că sînt oronime sau hidronime.

Întocmai ca majoritatea antroponimicelor românești, la fel și numele în *-ota* sînt de origine slavă. Slavii cu care au trăit românii în simbioză, înainte de românizarea slavilor la nord de Dunăre și a slavizării românilor la sud de marele fluviu, deci slavii daco-mesici, au avut multe nume în *-ota* pe care le-au adoptat și românii.¹⁹

¹⁶ Hasdeu observă că dicționarul lui Frunzescu indică vreo șase sate numite *Albotă*. De asemenea Hasdeu semnalează și nume de sate formate dintr-un nume în *-ota* cu sufixul *-ești* sau *-eni*.

¹⁷ Numele vechi al satului *Ohaba-Bistra*, vezi *Csánki*, *op. cit.*, II, p. 28: *Bizthere* alias *Negoteste* (a. 1470), *Negotesth* (a. 1470).

¹⁸ Aceasta este explicația justă a toponimicului *Balotafalva* dată de *Drăganu* (*Rom. în veac. IX—XIV*, p. 372) și nu cea a lui *Moór* (*Zeitschr. f. Ortsnamenforschung*, VI, p. 14), care îl derivă de la sl. *blato* « baltă ». De altfel însuși *Moór* admite posibilitatea ca acest toponimic să aibă la bază un nume de persoană format din tulpina *balŭ* sau *bolŭ*.

¹⁹ *G. Pascu* (*Sufixe românești*, București, 1916, p. 275) dă două nume în *-ota* de origine slavă (*Dobrota*, nume de localități, și *Dragotă*, nume de familie) prin care ar fi fost introdus sufixul *-ota* în limba română. După cum am văzut mai sus, numărul lor e mult mai mare.

Numele în *-ota* sînt hipocoristice, formate din formele scurte ale numelor compuse din două elemente de tipul lui *Dragomir*, *Dragoslav*. La forma scurtă a acestor nume, adică la *D.ag-*, s-a adăugat sufixul hipocoristic *-ota*²⁰. În felul acesta *Balotă* trebuie să fi fost un hipocoristic al lui *Balomir*, *Dobrotă* al lui *Dobromir*, *Neagotă* al lui *Negoslav* etc.

După Vondrák (*Vergleichende slavische Grammatik*, I, Göttingen, 1924, p. 503), numele de persoane în *-ota* au fost abstracte sau colective, formate din adjective calificative (*Eigenschaftsabstrakta*). Un abstract ca *mladota* „tinerețe”, „Jugendlichkeit, Jugend” a fost dat ca nume unei persoane. Filologul ceh nu arată însă legătura ce s-a stabilit mai tîrziu între astfel de nume de persoane derivate din adjective, cu sufixul abstract *-ta*, ca *Dragota* (de la *dragū* „iubit”), *Bělota* (de la *bělū* „alb”), *Dobrota* (de la *dobrū* „bun”) etc., și orice nume simplu sau compus în care intra, ca element constitutiv, adjectivul respectiv: *Dragoslav*, *Dragomir*, *Bélimir*, *Béloslav*, *Dobromir*, *Dobroslav*, *Dobromysl*, *Dobrogost* etc. Vorbitorii le-au simțit ca hipocoristice ale acestor nume. În felul acesta sufixul *-ota* a primit funcțiunea de a deriva hipocoristice.

După modelul unor nume ca *Dragotă*, *Neagotă*, pe care românii le-au simțit ca fiind derivate din *Dragu*, *Neagu*, au fost create de romîni nume de persoană din radicale romînești, ca de ex. *Albota* (din *Albu*), *Șerbotă* (din *Șerbu*)²¹.

Un astfel de hipocoristic în *-ota* este numele de munte *Leaota*, care la început a fost numele proprietarului, al unui oier sau al unui baci vestit care aveau stîină pe acest munte. Numele de *Leaota* nu e decît o variantă mai nouă a lui *Laiotă*. Frunzescu (*op. cit.*, p. 261) cunoaște încă forma veche *Laiotă* a acestui oronim. Numele de *Laiotă* ne este cunoscut din istorie. Voievodul Munteniei Basarab cel Bătrîn (1474—1477) se numea *Laiotă*. La baza acestui nume este, în ultima analiză, numele — foarte obișnuit printre voievozii Munteniei — de *Vlad* sau *Vladislav*. Hipocoristice de ale lui *Vladislav* ca *Vlaj*, *Vlajo*, *Vlaja*, de unde *Vlajić*, *Vlajko* (rom. *Vlaicu*) sînt foarte obișnuite la bulgari și la sirbi²². Forma primitivă a lui *Laiotă* a fost deci *Vlaiotă*. Grupul inițial *vl-*, inexistent în cuvintele romînești de origine latină, a fost adeseori simplificat în *l-* în numele romînești de origine slavă. N. Drăganu dă mai multe

²⁰ La drept vorbind, sufixul e *-ta*, iar o e vocala tematică, vezi Miklosich, *Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen*, p. 10 [224].

²¹ Hasdeu (*Etym. Magn. Rom.*, II, p. 1723) se străduiește să le găsească tuturor numelor în *-otă* o etimologie romînească. Astfel *Calotă*, *Racotă*, *Balotă* sînt derivate din *cal*, *rac*, *bală* «fiară». Și *Arnotă* ar avea ca radical un nume de animal, vechiul romînesc neatestat *arn* «miel» <latina arhaică *arnum*. În ce privește pe *Balotă*, Hasdeu era inclinat să-l considere ca fiind derivat din numele de persoană *Bale*, deoarece se ocupă din nou de el în articolul *Bale* (*ibid.*, III, p. 2380). Tot acolo remarcă însă că «*Balotă*, de unde mai multe localități *Balotești*, poate să nu derive din onomasticul *Bale*, ci se trage mai probabil din *bală* «monstre, écume de bête fauve»».

²² Vezi, Miklosich, *op. cit.*, p. 41 [255]; Weigand, *Jahresbericht*, XXVI - XXIX, p. 135, s. v. *Vladimir*.

exemple prezentînd acest fenomen: *Lad*, *Ladu*, *Ladul* < *Vlad*, *Vladu*, *Vladul*, *Lacea* < *Vladča*, *Layk* alias *Vlajko*.²³ De asemenea și *Lascu*, *Lațcu* par a fi hipocoristice din *Vladislav*.²⁴ La o formă *Lai* (< *Vlai*) trimit și toponimicele *Laiul*, *Gîrla Laiului* sau, cu ajutorul sufixului slav *-ov*, *Gîrla Laiovului*, *Laiov*, *Laiova*, *Laova*, *Laiovele* din documentele muntenești.²⁵ E deci foarte puțin probabil ca la baza numele *Laiotă* să fie adjectivul românesc *lai* „negru”, cum susțin unii, referindu-se la forma *Albota* care are la bază adjectivul *alb*.

Tot o variantă a lui *Laiotă* este și numele de munte și de rîu din Munții Făgărașului *Laita*.²⁶ precum și diminutivul *Laițelul*, de asemenea un nume de munte. Forma mai veche a acstui oronim pare a fi fost *Laieta*. În traducerea latinească făcută în epoca modernă după originalul slavon al unui document emanînd de la Mircea cel Bătrîn, același rîu din raionul Făgăraș e scris cu ortografie ungurească, *Rivului Lajeta*.²⁷ ceea ce trebuie citit *Rîul lui Laietă*.²⁸ Prin închiderea lui *e* neaccentuat situat între accentul principal de pe silaba inițială și accentul secundar de pe silaba finală (*Lájeta*, cu un *e* închis, foarte aproape de *i*) a luat naștere forma *Laița*. Forma aceasta din urmă a trecut ușor la *Laita*.

Pare însă mai greu de explicat de ce sufixul hipocoristic se prezintă sub două forme, *-ota* și *-eta*. Explicația ne-o dă fonetica slavă, unde orice *o* precedat de o consoană palatală s-a palatalizat, într-un stadiu mai vechi al acestor limbi, devenind *e*. De aceea terminațiile și sufixele slave care încep cu *o* au cîte o variantă cu *e*, cînd baza se termină într-o consoană moale: *ženo* „femeie (vocativ)” — *zmije* „șarpe (vocativ)”, *rabomŭ* „robilor” — *krajemŭ* „marginilor (dativ)”, *Petrovŭ* „al lui Petru” — *Nikolajevŭ* „al lui Nicolae”, *milostŭ* „milă” — *bujestŭ* „nebunie”, *dlŭgota* „lungime” — *ništeta* „sărăcie” etc.²⁹ După cum se vede, din exemplul din urmă, *-ota* are după consoane moi forma *-eta*. La fel și sufixul *-ota* care formează hipocoristice: *Dragota* — *Sujeta*.³⁰ *Laieta* este deci forma normală, conformă cu „legea fonetică” slavă a palatalizării lui *o* în *e*, atunci cînd e precedat de o consoană moale.

²³ Vezi, « Dacoromania », VII, p. 136.

²⁴ Vezi Ș t. P a ș c a, *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului*, București 1936, p. 267.

²⁵ Vezi, D o n a t, *Despre toponimia slavă din Oltenia*, Craiova, 1947, p. 34. I. I o r d a n (*Rum. Topon.*, p. 227 urm.) explică toponimicul *Laiul* (f. jud. Suceava) din adjectivul românesc *lai* «negru».

²⁶ Unele hărți scriu greșit *Laița*: *Virful Laiții*, *Piscul Laiții*, *Stina Laița*, *Valea Laița*. (Vezi *Harta turistică Negoiul cu Masivul Făgărașului*, Institutul cartografic «Unirea», Brașov). Localnicii zic însă *Laita*.

²⁷ P. P. P a n a i t e s c u, *op. cit.*, p. 84.

²⁸ *Rîul lui Laietă* din document trebuie să fie identic cu *Valea Laita* din zilele noastre, la sud de satul Scorei, sub Negoiul.

²⁹ Vezi, V o n d r á k, *op. cit.*, p. 111 urm., 523 urm., 579 urm.; A. M e i l l e t, *Le slave commun*, Paris, 1934, p. 117 urm.

³⁰ M i k l o s i c h, *op. cit.*, p. 10 [224].

În stadiul mai nou al limbilor slave, adeseori s-au generalizat formele cu *o* în detrimentul celor în *e*. Astfel, în multe graiuri slave sufixul *-ov-* se prezintă numai sub această formă și după consoane moi. În graiurile bulgărești, dar și în unele graiuri sîrbești, se întîlnesc toponimice avînd sufixul *-ov-* acolo unde ne-am aștepta să găsim *-ev-*: *Krušovo*, *Mečovci*, *Milošov*, *Knjažovac* etc.⁸¹. Graiurile slave, care au fost vorbite în evul mediu pe teritoriul românesc, au prezentat și ele se pare această generalizare analogică a formelor „dure” în locul celor „moi”, deci aveau *o* unde, conform „legii fonetice” general slave a palatalizării lui *o* după consoane moi, ar fi trebuit să constatăm prezența unui *e*. Astfel, de la acești slavi au învățat românii să pronunțe *Brașov*, *Craiova*, *Crușovul* (Romanați), *Pleașovul* (Teleorman), *Cliciova* (Severin), *Crușovăț* (Severin) etc. în loc de *Brașev*, *Craieva*, *Crușev* etc.⁸² Grămăticii cancelariilor domnești știau că formele cu *o* sînt „incorecte”, de aceea scriau *Брашкѣ* „Brașov”, *Крaлѣво* „Craiova” și mai ales adjectivele *Брашкѣски* „din Brașov” și *Крaлѣкѣски* „din Craiova”⁸³. Tradiția cărturărească slavonă a păstrat deci mult timp pe *e* al sufixului *-ev-* (în loc de *-ov-*) al toponimicelor de origine slavă de la noi.

Laietă era însă hipocoristic popular, probabil numele unui baci. Păstrarea lui *e* în acest caz nu se datorește unei influențe cărturărești. Se poate că slavii, care au trăit în Țara Oltului, de la care ne-au rămas o seamă de toponimice — ca *Racovița*, numele unui sat și al mai multor pîraie, *Racovicioara*, nume de pîrâu, *Lisa*, nume de sat, la început probabil nume de munte, deal, *Glimboaca*, nume de sat, la început nume de vale — au păstrat mai mult timp formele cu *e*, nu ca majoritatea graiurilor slave daco-mesice care au generalizat formele cu *o*⁸⁴.

Numele de persoană *Laiotă*, mai ales varianta *Leaotă* a servit la formarea unor toponimice și în alte părți ale țării. Astfel *Leaota*, locuință izolată în fostul jud. Mehedinți, plasa Motrul de jos;⁸⁵ *Piscul-Leotei*, munte în fostul jud. Muscel, la hotar⁸⁶; *Leotești* (format din *Leaotă* + sufixul *-ești*), sat în fostul jud. Romanați, plasa Olteț⁸⁷; *Leoteasca*, pîrâu în fostul jud. Buzău,

⁸¹ Vezi, S. t. M l a d e n o v, *Etymologisches aus einer kurzgefassten Geschichte der bulgarischen Sprache* (Extras din « Spisanie na bălgarskata Akademija na naukite », kniga XLIII, Sofia; 1930, p. 109); A. B e l i ć, *Dijalekti istočne i južne Srbije*, Belgrad, 1905, p. 26, 60.

⁸² Vezi, E. P e t r o v i c i, *Graiul Carașovenilor*, București, 1935, p. 5 urm.

⁸³ Vezi, I. B o g d a n, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească*, București, 1905, p. 31, 32, 41, 48, 61—63, 80 etc.; P. P. P a n a i t e s c u, *op. cit.*, *passim*

⁸⁴ Dintr-un astfel de grai slav daco-mesic e și termenul bănățean niștotă « sărăcie », cf. v. sl., bulg., s.-cr. *ništeta* « id. ».

⁸⁵ Vezi, F r u n z e s c u, *op. cit.*, p. 264. Frunzescu scrie, aplicînd regulile ortografice de atunci, *Léotă* (*é = ea*).

⁸⁶ *Ibid.*

⁸⁷ *Ibid.* Vezi și *Marele dicționar geografic al Romîniei*, IV, p. 155.

afluent al pârăului Sărata³⁸; *Leota* sau *Valea Leotei*, vale în fostul jud. Dîmbovița³⁹.

Așadar, oronimele *Leaota*, *Laita* (*Laieta*), *Lăițelul* și hidronimul *Leaotul* nu sînt de origine slavă (sau maghiară). Munții și cursul de apă purtînd numele sus-amintite au fost numite de populația romînească cu un nume care la început a fost un nume de persoană, *Laiotă*, reprezentînd un hipocoristic derivat cu sufixul *-otă* din numele de *Vlad* (*Vladislav*).

Trecerea lui *Laiotă* la *Leaotă* a decurs în felul următor: Elementul palatal al lui *i*od labializat din forma *Laiotă* (în realitate *Laijotă*) a trecut asupra lui *l* inițial, semivocala dintre *a* și *o* rămînînd labială (*y*). În felul acesta a apărut forma *L'ajotă* (scrisă după vechea ortografie, *Léotă*, apoi *Leaotă*). În grafia romînească, atît chirilică, cît și latină, digamma (*y*) nu s-a notat și nu se notează înaintea lui *o*.

ЭТИМОЛОГИЯ НАЗВАНИЯ ЛЯОТА (*Leaota*)

Название горы *Ляота* объяснялось как заимствование из венгерского языка в соответствии с венгерским названием местности *Lehota*. Однако *Lehota* является словацким топонимическим названием, часто встречаемым в Словакии. В основу этого венгерского названия положен словацкий термин *lehota*, имеющий значение «новое село, освобожденное от налогов и барщины». Название горы Ляота в южных Карпатах не может быть объяснено из *lehota*. Название горы Ляота, которое встречается и в форме Лайота, восходит к имени собственному *Лайота*, часто встречаемому у румын. Это ласкательное имя оформлено с суффиксом *-ota*, от краткой формы *Vlaj* (сравните *Vlajko*, румынское *Vlaicu*) собственного имени *Vladislav*. Начальная группа *Vi-* представлена и в других румынских именах славянского происхождения в виде *L-* (сравните *Lacea* < сл. *Vladče*).

---

³⁸ *Ibidem*, p. 155.

³⁹ Vezi, Frunzescu, op. cit., p. 264

Tr. Ionescu-Nișcov

SCURTĂ MONOGRAFIE TOPONIMICĂ : SATUL GRĂJDANA

Din șoseaua raională, care duce de la Buzău spre Nehoiu, acolo unde albia Nișcovului, uscată ca o copaie, stă rezemată de malul Buzăului, se desprinde o șosea vecinală, care apucă spre dealurile cu podgorii din stînga. Drumul aleargă peste țarini pînă la gura văii, care se deschide pe neașteptate, trece prin vadul apei și lăsînd în urmă pîntenul unui defileu, care stă să închidă intrarea, ca munții din poveste, calea o ia înainte pe malul stîng al Nișcovului și urcă mereu în sus, pînă la izvoare. De o parte și de alta a șoselei, o salbă de sate se țin lanț de parcă ar fi prinse între ele.

Toponimia din această regiune e în cea mai mare parte de origină slavă. Dintre toate denumirile de sate, cea care prezintă în adevăr o particularitate fonetică interesantă este fără îndoială *Grăjdana*. Se pare că satul *Grăjdana* e o apariție destul de tîrzie. Pentru prima oară e menționat într-un document din 29 mai 1717, în care e vorba de „schitul de la *Grăjdana*”¹ și apoi mult mai tîrziu, cînd „diaconul Calciu din *Grăjdana*” semnează ca martor într-un zapis, din 8 ianuarie 1764². După cum se știe, satul și-a luat numele de la un schit, înălțat acolo, pe malul stîng al Nișcovului, pe la sfîrșitul sec. XVII, de *Grăjdana*, fata lui Jipa, căpitan de Vernești. Jipa, care se trăgea din neamul lui Luca, episcop de Buzău și mitropolit al Țării Romînești (1604—1629), a avut patru copii, doi băieți și două fete. Una din fete, *Grăjdana*, s-a călugărit sub numele de *Catrina* și a ridicat pe moșia tatălui său, din satul *Lunceni*, un schit, căruia i-a dat numele ei de mireancă³. . . „aceștii sărace

¹ I. I o n a ș c u, *Un fost metoh al Pantelimonului: schitul Grăjdana (Buzđu)*, Buzău, 1936, p. 48.

² *Ibidem*, p. 53.

³ I. I o n a ș c u, *op. cit.* p. 31, anexa 38. Același, *Mînăstirea Izvoranu (Buzđu)*, Buzău, 1936, p. 25, nota 122 și I. C. Filitti, *Vlădica Luca (1629), strămoș al poetului buzoian, Vasile Cîrlova*, Buc., 1935, p. 2 și *Biserici și ctitori*, Buc. 1932, p. 10.

de călugăriță, anume Catrina, spune un document de la Constantin Brîncoveanu, din 20 iulie 1691, împreună cu călugărițele, care vor fi cu dînsa, care este lăcașul ei la schit, la Grăjdana ot Buzău".⁴

Din documentul, cu data de 20 noiembrie 1695, în care Paraschiva căpitană dă cîștig de cauză maicii *Grăjdana*, în pîra ce are cu popa Stan, pentru o moșie din Lunceni, reiese clar că Jipa cumpărase această moșie în 1683.⁵ Așa dar, schitul a fost ridicat între 1683 și 1691. Cu vremea, înfiripîndu-se un sat în jurul schitului și despărțindu-se de Lunceni, care era totuși mai vechi,⁶ noua așezare de oameni și-a luat numele, fie de la schitul de alături, fie de la numele de mireancă al monahiei Catrina, care își păstrase, se pare, și numele de *Grăjdana*.⁷

Origina acestui nume e slavă, însă purtătoarea lui era o romîncă. Prin urmare, nu poate fi vorba de o așezare slavă în aceste părți. Problema aceasta e rezolvată chiar de la început și nu ne rămîne decît să vedem totuși cum s-a format acest nume și cum a pătruns în sfera toponimiei și onomastice romînești.

Înainte de aceasta, va trebui să urmărim mai întîi aria de răspîndire a acestui nume în trecut, sub aspect *onomastic* și *toponimic*.

În onomastică: Cea dintîi atestare se întîlnește într-un document, de pe la sfîrșitul sec. al XVI-lea. La 21 august 1598, boierul Udrea, mare armaș sub Mihai Viteazul, lasă surorii sale, *Grăjdana*, trei sate: Leurdenii, Bărbeștii de Sus și Stîlpenii.⁸ Tot în aceeași zi, Udrea testează condiționat mai multe sate în favoarea soției sale, Mușa. Însă, de se va mărita sau de va muri, două din sate vor trece în posesia surorii sale, *Grăjdana*.⁹ Aceiași *Grăjdana* e martoră într-un zapis din 5 iulie 1612, prin care fratele ei, Badea postelnic, vinde unui negustor partea lui de ocină din Maxin.¹⁰

Grăjdana aceasta, soră cu Udrea armaș și cu Badea postelnic, cîțeșitrei feciorii lui Radul clucer din Băleni, a fost căsătorită de două ori. În prima căsătorie, a ținut pe Badea comis din Sărata și din Greci, iar în a doua pe Leca postelnic¹¹ care, în viltoarea evenimentelor de la începutul anului 1611, fuge cu Radu Șerban în Moldova. La 5 februarie 1613, noul domn, Radu Mihnea, întărește lui Leca, fost mare postelnic¹² și soției sale, *Grăjdana*,

⁴ I. Ionașcu, *Un fost metoh.*, p. 32–33.

⁵ *Ibidem*, p. 36, anexa 70.

⁶ E pomenit într-un act din 15 dec., 1672 (I. Ionașcu, *op. cit.* p. 12).

⁷ Vezi doc. din 20 noiembrie 1695 și 8 ianuarie 1708 (*Ibidem*, p. 37 și 42).

⁸ *DIR*. Veacul XVI, B, vol. VI (1953), p. 344. Vezi și Ștefan Grecianu, *Genealogiile documentate ale familiilor boierești*, Buc., 1913, I, p. 264.

⁹ *DIR*., B, vol. VI, p. 344–345 și Șt. Grecianu, *op. cit.*

¹⁰ *Ibidem*. Veacul XVII, B, vol. II (1951), p. 87–88.

¹¹ Vezi. I. C. Filitti, *Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino*, Buc., 1919, p. 24, nota 2.

¹² În vremea asta, Leca se întoarce în țară și face act de supunere față de noul domn (*DIR*, Veacul XVII, vol. II, p. 146–147).

ocină în Mărcești ¹³. Aceiași ocină e întărită pentru a doua oară la 17 februarie 1613 ¹⁴.

Jupanița Grăjdana e o boieroaică bogată și soția unui dregător, ajuns mare spătar. Soțul ei, Leca, a fost pînă la urmă ucis de Radu Mihnea, fiind acuzat de „hiclenie” ¹⁵, iar ea își apără avutul cu o înverșunare, caracteristică clasei din care făcea parte. De aceea, o vom întîlni pînă la 1642 într-o serie de documente, în care e vorba de întăriri de ocine ¹⁶, de pîri cu streinii, cu nepoții și cumnații ei ¹⁷, de răscumpărări de sate și de oameni, ¹⁸ de împuterniciri domnești ¹⁹, de întăriri de rumîni ²⁰, hotărniciri și alegeri de ocine ²¹, de conflicte cu țărăanii ²², martoră în acte de cancelarie domnească ²³, schimb de țigani, etc. ²⁴.

Tot în vremea asta, a mai existat o jupaniță cu numele de Grăjdana, pe care o găsim menționată numai într-un singur act, din 22 mai 1620. E fiica lui Tudor iuzbașa și vinde, împreună cu tatăl său, lui Preda vataf, un țigan ²⁵.

Contemporană cu aceste două jupanițe, mai întîlnim încă una purtînd același nume. E vorba de Grăjdana, soră cu Dima comis și cu Leca spătar, cîteșitrei fiii lui Mihu logofăt. Ea ține în căsătorie pe Buzinca mare comis care, începînd din 1607 și pînă la 1638, ocupă diferite dregătorii în Țara Romînească.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*, p. 154—155.

¹⁵ *Ibidem*, vol. III (1951), p. 5, 6 și doc. din 16 ianuarie 1641 (Acad. R.P.R., CXXV/44). Referindu-se probabil la Leca spătarul, N. Iorga afirmă că el mai trăia în 1630. (Cf. *Studii și Documente* IV, p. CLXIII, nota 1). Leca spătar, despre care e vorba în doc. din 25 septembrie 1630 (Acad. RPR, XXXIX/1), e un altul.

¹⁶ *DIR*, Veacul XVII, vol. III, p. 34: doc. din 4 iulie 1616; G h. G i b ă n e s c u, *Surete și izvoade*, IX (1914), p. 253—254: doc. din 6 sept. 1616 și *DIR*, vol. III, p. 40—41; Acad. RPR, CCXCVI/180: doc. din 18 sept. 1618; *DIR*, vol. III, p. 516: doc. din 5 mai 1620; *Ibidem*, vol. IV, p. 101: doc. din 21 martie 1622; *Arh. St. Buc.*, CXII/37: doc. din 10 iulie 1639; *Idem*, CXII/6: doc. din 21 august 1639; Acad. RPR, CXXV/44: doc. din 16 ianuarie 1641; *Idem*, XXXIII/206: doc. din 17 ianuarie 1641; *Idem*, XXXIII/188: doc. din 21 ianuarie 1641; I. I o n a ș c u, *Știri nouă asupra mîndstirii Ciolanu (Buzău)*, Buzău, 1936, p. 26 și *Arh. St. Buc.*, Episcopia Buzăului, LXII și LXIII/11: doc. din 3 martie 1642 și Acad. RPR, CCXCVI/191: doc. din 24 februarie 1647.

¹⁷ S t. G r e c i a n u, *op. cit.* p. 265: doc. din 17 aprilie 1618; Acad. RPR, CCXCVI/193: doc. din 6 iunie 1620; *Idem*, Peceți 411: doc. din 6 aprilie 1619; Acad. RPR, XXXIII/204: doc. din 16 aprilie 1632; N. I o r g a, *Studii și documente*, IV, p. CLXIII, nota 1: doc. din 17 aprilie 1632.

¹⁸ *DIR*, Veacul XVII, vol. III, p. 559: doc. din 19 iunie 1620; „*Revista istorică*” XXIV (1938) 7—9, p. 207—210, *DIR*, IV, p. 83: doc. din 15 ianuarie 1622.

¹⁹ *Ibidem*, p. 176: doc. din 11 iulie 1622; și p. 349: doc. din 11 octombrie 1623.

²⁰ *Ibidem*, p. 113: doc. din 30 aprilie 1622; S t. G r e c i a n u, *op. cit.* p. 274: doc. din 11 iulie 1622.

²¹ *Ibidem*, p. 267: doc. din 6 mai 1623 și p. 275: doc. din 20 mai 1623.

²² *Ibidem*, p. 380—381: doc. din 7 februarie 1624.

²³ *Ibidem*, p. 341: doc. din 15 oct., 1624 și p. 485: doc. din 6 martie 1625; I. C. F i l i t t i, *op. cit.* p. 24.

²⁴ G. P o t r a, *Contribuții la istoricul țiganilor din România*, București 1939, p. 224.

²⁵ *DIR*, veacul XVII, vol. III, p. 534-

Divorțind de Buzinca, *Grăjdana* ia în căsătorie pe Bunea logofăt, din Mogoșăști, care mai fusese și el căsătorit odată ²⁶. În această situație, de soție a lui Bunea, *Grăjdana* apare într-o seamă de documente de pe la mijlocul sec. al XVII-lea, din care se vede că și ea a fost parte la diferite pricini și întăriri de ocine ²⁷.

Bunea era fiul lui Vilcu, fost logofăt și mare vornic între 1600—1630 și al Mariei. E primul Grădiștean în ordine cronologică și zidește, împreună cu *Grăjdana* în 1657, la Grădiștea (Vlașca) biserica cu hramul Uspenia. În 1667, Bunea nu mai trăia, iar *Grăjdana* visticieroa dăruiește fiilor săi și ai lui Bunea jumătate din satul Grădiștea ²⁸.

A doua jumătate a sec. al XVII-lea înregistrează existența unei alte boieroaice cu numele de *Grăjdana*. Și anume, prin 1663, Drăghici paharnic cumpără ocina din Obidiți cu mori și vii de la jupîneasa *Grăjdana*, care a fost a lui Ianiu, căpitan „ot Băbeni ot sud Vlăci. . .” ²⁹.

Lăsînd la o parte pe *Grăjdana* lui Jipa din Vernești, de care ne-am ocupat mai sus, într-un document de la Constantin Brîncoveanu, din 1700, prin care se întărește lui Cornea Brăiloiu, mare ban al Craiovei, ocină în Vădeni, c vorba de o femeie cu numele de *Grăjdana* ³⁰.

La începutul sec. al XVIII-lea, printre martorii care sînt de față la o vînzare, făcută de Barbu Brătășanu, figurează și *Grăjdana Cocorăscu* ³¹. Într-un zapis din 12 martie 1705, *Grăjdana Cocorăscu* vinde lui Ianache Văcărescu 200 stînjeni din moșia Zlătioarele ³². Altă dată, la 4 decembrie 1706, aceeași *Grăjdana* dă vărului său, Iordache Cocorăscu, mare agă, un zapis pentru un țigan ³³. De asemeni, pe un act din 1720 se poate citi că la 21 noiembrie 1709 s-a născut o copilă căreia i s-a dat numele de *Grăjdana* ³⁴.

În afară de *Grăjdana*, jupîneasa lui Ianiu căpitan din Băbeni, de care a fost vorba mai sus, găsim atestat în părțile Vilcei numele unei *Grejdana* — în această formă orășenească — care, împreună cu sora sa Voica și cu mama lor Anastasia, donează schitului Bradu, pe la 1766, o livadă ³⁵.

²⁶ I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 53, nota

²⁷ Acad. RPR, CIX/19: doc. din 5 ianuarie 1650; Muzeul de Arheologie și Istorie a Buc. Nr. 26898: doc. din 1654; *Idem*, Nr. 26862: doc. din 25 iunie 1654 și I. C. Filitti, *Arhiva. . .* p. 219; Muzeul de Arh. și Istorie a Buc., Nr. 26817: doc. din 17 iunie 1668 și I. C. Filitti, *op. cit.* p. 224—225; Muzeul de Arheologie și Istorie a Buc., Nr. 26911: doc. din 30 august 1669 și I. C. Filitti, *op. cit.* p. 225—226 și p. 227: doc. din 7 iulie 1672.

²⁸ Vezi *Anuarul Șc. normale de învățători din Grădiștea, Vlașca, 1919—1930*, Buc. 1930, p. 5—6.

²⁹ N. Iorga, *Documente privitoare la familia Cantacuzino*, București, 1902, p. 31.

³⁰ Gh. Ghîbănescu, *Surete și izvoade*, Iași, 1909, p. VI, 135.

³¹ I. C. Filitti, *Arhiva. . .*, p. 121: doc. din 24 iulie 1703.

³² *Ibidem*.

³³ Muzeul « Lupta revol. a poporului ». Fondul Brătianu, pach. XXVII, dos. 3/7.

³⁴ I. Ionășcu, *Doc. bucureștene privitoare la mîndstirea Colțea*, Buc., p. 107.

³⁵ Vezi, T. G. Bulat, *Contribuții documentare la istoria Olteniei*, R. Vilcea, 1925, p. 70.

În sfârșit, pe un pomelnic de la minăstirea Bradu (Buzău), printre alte nume e pomenită și *Grăjdana*³⁶, desigur pentru acte de donație făcute minăstirii. Ținând seamă de faptul că pomelnicul cuprinde și numele unor boieri și igumeni din sec. XVII și XVIII, s-ar putea ca aceasta să fie *Grăjdana*, fondatoarea schitului de la *Grăjdana*.

În ceea ce privește forma masculină a acestui nume, ea a avut în Țara Românească o răspîndire foarte restrînsă. O găsim atestată numai de două ori în a doua jumătate a sec. al XVII-lea. Astfel un «*Grăjdan ot Vlăcănești (Dolj)*» e martor într-un zăpis al lui Paraschiva postelnic», din 13 mai 1664³⁷. Peste cinci ani, în 1669, Nica ceauș de aprozi, vinde lui *Grăjdan* paharnic, fratele lui Gavril paharnic, casele lui din București³⁸, pe care, mult mai tîrziu, la 4 aprilie 1695, Marica, soția lui *Grăjdan*, ajuns între timp pîrcălab și mort la această dată, le vinde jupîniței Stanca Brîncoveanu³⁹. Puținătatea acestei forme s-ar putea explica prin aceia că forma feminină, *Grăjdana*, avea nu numai o tradiție mai veche ci și o atracție neobișnuită printre soțiile boierilor din Țara Românească.

Din cele de mai sus, trebuie să reținem că, în ceea ce privește Țara Românească, atît forma masculină, *Grăjdan*, cît și cea feminină, *Grăjdana*, atestate în documente, au fost purtate de boieri și boieroaice, soții de dregători înstăriți, care au știut să-și apere cu strășnicie drepturile lor asupra pămîntului.

Dacă în Țara Românească a existat o veche tradiție a numelui *Grăjdana*, și numai întîmplător documentele atestă, în a doua jumătate a sec. al XVII-lea, existența a doi boieri contemporani, cu numele de *Grăjdan*, unul la București și celălalt în Oltenia, în schimb, în Moldova situația răspîndirii acestui nume e tocmai dimpotrivă: în timp ce forma masculină s-a bucurat de o apreciabilă frecvență, *Grăjdana* e menționată o singură dată. Astfel, Sever Zotta crede că Ion Tălăbăscul, care, pe la sfîrșitul sec. al XVII-lea, e pomenit ca logofăt și hotarnic în ținutul Tecuciului, a avut o soră, *Grăjdana*, soția unui oarecare Coceală. Origina acestuia nu se cunoaște, însă se pare că pe la 1688 era pîrcălab de Tecuci⁴⁰.

În ceea ce privește însă numele masculin, el apare cu mult mai înainte, spre sfîrșitul sec. al XVI-lea. Printre martorii, care au fost de față la vînzarea

³⁶ A. V. Vasilescu, *Mîndstirea Bradu de pe Nișcov*, «*Biserica ortodoxă romină*», București, LV (1937), 1-2, p. 62-63.

³⁷ G. Potra, *op. cit.*, p. 254.

³⁸ Muzeul «*Lupta rev. a poporului*», fondul Brătianu, pach. XXVI, dos. 4/17.

³⁹ E. Vîrtosu și I. Vîrtosu, *Așezămintele Prîncovenești. O sută de ani de la înființare, 1838-1938*. București, 1938, p. 5-6.

⁴⁰ Cf. Dumitru Postelnicul, *fratele lui Costin hatmanul și descendența lui* («*Revista istorică*», XI, 1925, p. 262). St. Nicolaescu admite că Ștefan cel Mare a avut o soră cu numele de *Grăjdana*, însă fără să dovedească documentar, numai fiindcă «*despre asta ne vorbesc unele documente aflate pe la particulari*». (Cf. *Doc. slavo-romine*, Buc., 1905, p. 366). Aserțiunea e pusă la îndoială, ca nefundată, și de M. Costăchescu (Cf. *Documente moldovenești de la Ștefan cel Mare, Iași*, 1933, p. 15, notă).

unei ocini, în ziua de 23 martie 1587, la Nicorești, figurează și un *Grăjdean*⁴¹. La începutul sec. al XVII-lea, în ziua de 10 iunie 1607, într-un act de cancelarie, printre boierii martori se poate citi și un *Grăjdan* din Bîrlad⁴². După cum se va vedea, numele de *Grăjdan* îl vom întâlni la Bîrlad pînă în cursul sec. al XIX-lea, ceea ce ne îndrituiește să credem că a existat acolo în permanență o familie cu acest nume.

Mult mai tîrziu, la 10 aprilie 1650, Vasile Lupu întărește lui Iordache, mare vistiernic, ocină la Cîrligi (ținutul Neamțului). Printre martori se află și boierul *Grăjdan*, feciorul lui Ionașco Verdeș⁴³. Peste un an, în iunie 1651, un *Grăjdiiianu*, fiul lui Gavrilă din Bizin, vinde lui Apostol, fost mare pitar, o ocină și un heleşteu în ținutul Orheiului⁴⁴.

Tot în această vreme, a trăit în tirgul Bîrladului, un pisar cu numele de *Grăjdean*, care a făcut o copie a Răspunsurilor lui Varlaam după Catehismul calvinesc. „Иисаа Грѣжданъ въ трѣгъ Бѣрладсконъ”, adaogă el pe unul din textele religioase, luate cu el în pribegie de Gheorghe Ștefan⁴⁵. Într-un zăpis din 15 sept., 1661 e vorba de asemeni de un *Grăjdan*⁴⁶, iar patru ani mai tîrziu, adică la 12 martie 1665, Hinchichim, feciorul lui *Grăjdianu*, cupeț din Bîrlad, dăruiește lui Toader Paladi partea lui de ocină din sat dela Mînzați (Tutova)⁴⁷. La 6 august 1665, Istratie Dabija întărește lui Toma Cantacuzino, mare vornic al Țării de Jos, stăpînirea peste părțile sale de ocină din Popești, lăsînd lui Dumitrașcu și nepoților lui să-și țină părțile lor, fără ale lui *Grăjdan*⁴⁸.

Mult mai tîrziu, la 10 iulie 1682, un preot, cu numele de *Grăjdan* din Ceucani, (Tutova) ia parte ca martor într-un zăpis⁴⁹.

Tot la Bîrlad, printre martorii dintr-un zăpis de vînzare e vorba și de «preuții cei domnești Ignat și *Grăjdeanu* ot tam» (din Bîrlad)⁵⁰. Probabil același preot *Grăjdeanu* ia parte și la redactarea zăpisului din 1686⁵¹, și în care Ștefan și cu femeia lui, Todosia, vînd lui Tranoli din Bîrlad o vie la Nicorești.

Printre martorii lui Stanciul Călugărul din Odobești, care își vinde via în 1697, e vorba și de o femeie *Grăjdăneasa*⁵². În acest caz, nu poate fi vorba decît de soția unui *Grăjdan*.

⁴¹ DIR, Veacul XVI, A. vol. III, 1951, p. 344.

⁴² DIR, Veacul XVII, A. vol. II, 1953, p. 80.

⁴³ Uricariul, XXV, p. 40–41. Data de 1643 e greșită.

⁴⁴ N. I o r g a, Studii și documente, XVI, (1909), p. 392.

⁴⁵ N. D r ă g a n u, Codicele pribegului Gheorghe Ștefan, voevodul Moldovei, «Anuarul Institutului de Istorie națională», Cluj, III, (1926), p. 182, 188.

⁴⁶ G h. G h i b ă n e s c u, Surete și izvoade, XXII, p. 7.

⁴⁷ I o a n A n t o n o v i c i, Documente bîrlădene, Bîrlad, III, 1915, p. 143.

⁴⁸ G h. G h i b ă n e s c u, Ispisoace și zăpise, Iași, 1912, vol. II, p. II, p. 24.

⁴⁹ G. P o t r a, op. cit., p. 263.

⁵⁰ «Miron Costin», Bîrlad, I (1913), 5, p. 67.

⁵¹ T o m a B u l a t, Doc. mîndstirii Văratec, Chișinău, 1938, p. 109.

⁵² N. I o r g a, Studii și documente VII p. 61.

Ceva mai înainte de jumătatea sec. al XVIII-lea, la 20 oct. 1742, Irimia Grăjdianul, nepotul căpitanului Pătrășcanu, vinde împreună cu alții lui Constantin Palade, fost mare clucer, ocină la Bătineștii de Sus⁵³. Într-un alt zăpis, din 30 iunie 1755, se vorbește de „partea unui Grăjdian din satul Vrăbiăști, ținutul Lăpușnii”⁵⁴. Întrucît, într-o listă a celor ce locuiau în Vatra veche a orașului Birlad, de pe la începutul sec. al XIX-lea, se întîlnesc cîteva persoane, care poartă numele de Grăjdeanu⁵⁵, iar la 19 august 1866 un preot cu numele de Ion Grăjdeanu⁵⁶, tot din Birlad, lăsînd o însemnare pe o carte bisericească, întărește presupunerea noastră de mai sus.

Întrucît la 21 august 1598 e atestat pentru întîia oară în Țara Romînească numele de Grăjdana, iar la 23 martie 1587 — deci cu 11 ani mai devreme — un document moldovenesc vorbește de un boier Grăjdean, se poate spune că, atît forma feminină, cît și cea masculină, erau cunoscute în țările noastre, încă din a doua jumătate a sec. al XVI-lea.

În toponimie. În ceea ce privește aspectul toponimic, el prezintă, cel puțin în momentul de față, și n-avem motive să credem c-ar fi fost altfel în trecut, — o răspîndire foarte inegală. În afară de satul Grăjdana care, după cum am văzut, e o apariție destul de tîrzie — începutul sec. al XVIII-lea — dicționarul geografic al jud. Prahova ne relatează că în comuna Podenii Vechi există un deal cu numele de Grăjdana⁵⁷.

Într-un document de la Ieremia Movilă, din iulie 1599, e vorba de un schit de călugări, Grăjdana, așezat undeva pe apa Birladului, căruia Vartic, fost mare vornic, îi dăruise o siliște⁵⁸. Actul e o copie din secolul al XVIII-lea și ne lipsesc alte amănunte în legătură cu înființarea acestei mînăstiri. Însă Vartic a fost mare vornic al Țării de Jos între 1583—1587, sub Petru Șchiopul, — deci înlăuntrul acestei perioade de timp i-a putut face dania de mai sus. Cu alte cuvinte, schitul exista înainte de 1583. După o tradiție locală se crede chiar că el a fost întemeiat de Petru Rareș⁵⁹.

După numele unui boier Grăjdean, atestat în aceste părți de documente, după cum am văzut, și-a luat probabil numele satul Grăjdeni⁶⁰, situat nu departe de schitul mai sus amintit sau poate chiar dēla numele mînăstirii, de oarece,

⁵³ Ioan Antonovici, *op. cit.*, p. 287—288.

⁵⁴ Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, VIII, 1914, p. 196.

⁵⁵ Ioan Antonovici, *op. cit.*, II, 1912, p. 343, 348, 354, 365.

⁵⁶ *Ibidem*, I, 1911, p. 314.

⁵⁷ Vezi, Paulina Brătescu, Ion Moruzi și C. Alessandrescu, *Dicționar geografic al jud. Prahova*, Tirgoviște, 1897, p. 226.

⁵⁸ DIR., Veacul XVI, A. IV, 1952, p. 264, Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, I, p. I, p. 216—219 și «Uricarul», XIV, p. 91—94.

⁵⁹ Ioan Antonovici, *op. cit.*, IV, 1924, p. 269, nota 1. Ipoteza aceasta n-ar fi exclusă mai ales dacă ne gîndim că, pe linie ctitorială, Petre Vartic, tatăl lui Ionașcu Vartic boier armean, fusese pe vremea lui Petru Rareș pîrcălab, portar și mai apoi hatman al Sucevei. (Vezi, H. Dj. Siruni, *Cronica armenilor din România*, «Anl», 1941, p. 373 și Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, XXII, p. 114).

⁶⁰ Petru Candrea, *Dicționarul geografic al județului Tutova*, București, 1887, p. 43.

începînd de pe la 1659 și pînă pe la mijlocul secolului trecut, întîlnim într-o serie de hotărniciri atît satul cît și schitul, menționate sub numele de *Grăjdani*⁶¹.

Lăsînd la o parte o altă serie de toponimice, care conțin rădăcina și grupul *žd*⁶², în forme oarecum mai depărtate și de mai mică importanță pentru problema noastră, ne întoarcem din nou la patronimicul *Grăjdana*.

Că Jipa din Vernești și-a botezat o fiică, în a doua jumătate a sec. al XVII-lea, cu numele de *Grăjdana*, nu-i nicio mirare. După cum am văzut, numele acesta avea în Țara Romînească o tradiție de o sută de ani și circula în deosebi înlăuntrul clasei boierești. Deci nu ne mai interesează numele ficei lui Jipa din Vernești, ci acelaș nume dat pentru întia oară, către sfîrșitul sec. al XVI-lea, de Radul clucer din Băbeni ficei sale, devenită pînă la urmă soția lui Leca spătarul. Nu trebuie să uităm că, în acelaș timp, dacă nu chiar ceva mai înainte, o ctitorie de călugări de pe apa Birladului purta acelaș nume. De bună seamă că și în acest din urmă caz, ctitorul mînăstirii trebuie să fi fost tot o boieroaică.

În a doua jumătate a secolului al XVI-lea, limba slavonă din cancelariile domnești este în plină ascensiune, nu în ceea ce privește întrebuințarea ei — fiindcă încep să apară acte și-n limba romînă, ci în legătură cu evoluția ei morfologică și sintactică. Se întîlnește acum în documentele slavone o frază mai bogată, al cărei lexic crește continuu pînă la cursivitatea textului din documentele din prima jumătate a sec. al XVII-lea. De aceia, vom întîlni în actele de cancelarie forme de limbă cu un fonetism aproape identic ca în toponimicul nostru. Astfel, într-un document din 7 decembrie 1593 se spune că Stoica a căpătat în Jideni: „*одно место за къле колико хокет можит загражден*” (Acad. RPR, doc. LXXII/9). Sau un altul, ceva mai tîrziu, din 10 iulie 1639, în care Radul, mare vistier, cumpără printre altele o casă cu grădină *през кода прѣмо „къцим до съгражденію господскѣ,”* (Arh. St. Buc., doc. CXII/37). Desigur că astfel de nume comune, care să cuprindă grupul *жа*, sint atestate

⁶¹ Arh. St. Iași, doc. P. 101/6; doc. P. 97/1 și 2; doc. P. 97/3; Ioan Antonovici, *op. cit.*, II, p. 12, 30, 56, 142, 137, 157, 288, 305, 306; IV, (1924), p. 141, 196, 269; I, p. 31 și de acelaș, *Frații Gh. și Neculai Roșca-Codrianu*, Birlad, 1908, p. 11.

⁶² *Grăjdănești*, comună în Vlașca (At. I. Iliev, *Ромънска Топонимия славяно-български произходъ* «Sbornik na bŕlgarskati akademija na naukata», Sofia, XVII, (1925), p. 40), *Grăjdul*, vale în comuna Rincăcirov, Muscel, (C. R. Codrin, *Muscelul nostru*, C. Lung, 1922, p. 103), *Grăjdurile*, sat în Argeș (G. Ioan Lăhovari, *Dicționarul geografic al jud. Argeș*, Buc., 1888, p. 92), *Grăjdu*, vale în Mogoșăști, Olt. (C. Alessandrescu și I. G. Sfințescu, *Dicț. Geogr. al jud. Olt*, Buc., 1895, p. 111), *pădurea Grăjdului*, Mehedinți (Idem, *al jud. Mehedinți*, Buc., 1894, p. 140), *Grăjdurile*, sat în Vaslui, (C. Chiriță, *Dicț. geogr. al jud. Vaslui*, Buc., 1889, p. 93); *Valea Grăjdului*, sat în Botoșani (I. Tițu și V. C. Nădejde, *Dicț. Geogr. al jud. Botoșani*, Buc., 1895, p. 214), *Grăjdiul pîriu și Grăjdurile deal* în Suceava (S. Ionescu, *Dicț. Geogr. al jud. Suceava*, Buc., 1894, p. 142), *Grăjdurile*, deal în Chișcăreni, Iași (C. Chiriță, *Dicț. Geogr. al jud. Iași*, Buc., 1888, p. 108).

de mai multe ori în actele de cancelarie din această epocă și nu avem intenția să le menționăm pe toate și nici să facem altă apropiere de patronimicul *Grăjdana*.

N. Drăganu, ocupîndu-se de „Codicele pribeagului Gh. Ștefan” admitea că „*Grăjdean* din tîrgul Bîrladului, despre care a fost vorba mai sus, „e mai curînd nume propriu decît paleoslovenicul „ГРЪЖДАННЪ”, „civis”, — deși nici acesta n-ar putea fi exclus”. (Cf. *op. cit.*, p. 188, nota 3). Nu sînt de acord cu această ipoteză. Dacă avem în limbă nume ca „mirean”, „rîmlean”, al căror sufix *-ean* reproduce v. bulg. *-ĕninŭ* și *-janinŭ* = *ĕnŭ*; *janŭ* + *inŭ*: *rimljanin*, *izrailitin*⁶³, pe *Grăjdean* nu-l avem nicăieri atestat cu sensul de cetățean.

Academicianul E. Petrovici afirmă că grupul *žd* din toponimicele amintite mai sus reproduce grupul *dj* și sînt deci de origină slavă meridională, de tip răsăritean⁶⁴.

Existența în bulgară a numelui *Gruždana*, înregistrat de Miklosich, confirmă această proveniență⁶⁵. Pe de altă parte, la baza acestui nume stă vechea formă slavă *ГРЪДЪ*—*grŭdŭ* + sufixul, *-janŭ*, *-jana*, cu sensul de *superbus*⁶⁶. Probabil că adjectivul acesta a continuat să-și păstreze accepțiunea și după ce a devenit nume propriu. Numai așa se explică de ce a fost folosit aproape exclusiv de clasa boierească. Așa trebuie să fi fost și la început, la slavii meridionali de răsărit. De acolo, a fost foarte ușor să pătrundă în țările noastre în cursul sec. al XVI-lea, pe calea legăturilor frecvente dintre clasele stăpînitoare dela nordul și sudul Dunării.

Concluzii. 1. Frecvența restrînsă a acestui nume în onomastica și toponimia romînească — și mai ales circulația lui înlăuntrul clasei boierești — ne îndreptățește să credem că el n-a pătruns în popor. Moda și imitația, care joacă un rol atît de puternic în vremea noastră, erau mai puțin operante în trecut. Spiritul conservativ al poporului, ca și antagonismul social dintre clasa boierească și țărănime au făcut ca o serie de nume proprii să nu pătrundă în onomastica populară. Din motive sociale, fiica iobagului nu se putea numi *Grăjdana*, *Bogdana*, *Dragodana*, *Rădana* s.a., fiindcă aceste erau rezervate boierimii⁶⁷. Multe dintre ele au dispărut odată cu destrămarea clasei boierești și cu apariția burgheziei înavuțite, care și-a îmbogățit registrul stării civile cu nume culese din tiparele protipendadei fanariote și din lectura romanelor franceze.

⁶³ O. Densusianu, *Histoire...*, I, p. 251.

⁶⁴ Cf. *Славяно-болгарская топонимика на територию РНР* „Romanoslavica” 1958, I p. 12.

⁶⁵ Fr. Miklosich, *Die Bildung der slavischen Personennamen* in « *Denkschriften der kaiserlichen Akad. der Wissenschaften* », Viena, 1860, Bd. X, p. 266—267.

⁶⁶ Idem, *Lexicon paleoslovenico-graeco-latinum*, p. 145.

⁶⁷ Printre boieroaicele menționate într-un vechi pomelnic al Mitropoliei din București se află și astfel de nume: *Grăjdana*, *Drăgana*, *Dumitrana*, *Bogdana*, *Chiriana*, etc. (Vezi, J. Venelin, *Влахо-болгарскія или дакославянскія грамоты*. St. P. 1840., p. 343 și « *Archiva istorică* », I. (1864), 12, p. 89). Ele au urmat acelaș proces de răspîndire, în onomastica și toponimia noastră, ca și *Grăjdana*.

2. Monografia unui toponimic, urmărit sub raportul împrejurărilor istorice, care i-au înlesnit sau nu răspîndirea, în timp și spațiu, ne dovedește că nu trebuie să existe numai o legătură între etimologia toponimicului și origina populației locale. În ce ne privește, de cele mai multe ori avem de-a face, ca în cazul de față, cu așezări românești, ale căror denumiri, deși de origină slavă, au fost purtate totuși de romîni.

КРАТКИЙ ОЧЕРК ТОПОНИМИКИ : СЕЛО ГРЭЖДАНА

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

В настоящей статье автор поставил себе задачу проследить распространение наименования *Грэждана*, как в румынской топонимии, так и в ономастике, начиная от первых упоминаний, имеющих в древних румыно-славянских документах до XIX века включительно.

Свое исследование автор начинает с топонимического названия *Грэждана*, (село, расположенное в районе Буззу, Плоештской области,) названия, ведущего свое начало от скита того же наименования, основанного в конце XVII века.

В качестве имени оно впервые встречается в документе от 21 августа 1598 года, в котором речь идет о *Грэждане*, дочери Раду Клучера из Бэлень. До XVIII века это имя встречается в документах 8 раз; его носили преимущественно боярыни.

Наряду с этим в Валахии употреблялась в весьма ограниченном масштабе и мужская форма — *Грэждан*. Оба имени носили бояре и боярыни.

В Молдавии, где мужское имя *Грэжди* было довольно распространено, женское собственное имя *Грэждана* встречается всего лишь один раз.

Дальше, автор указывает распространения топонимического названия *Грэждана* и приходит к заключению, что оно южнославянского происхождения, восточного типа.

В основе этой формы лежит старо-славянское *грѣдъ* = *grǫdŭ* причем суффикс — *јанъ*, — *јана*, имеет значение *superbus*.

Оно могло очень легко проникнуть в румынские княжества от южных славян в начале XVI века благодаря многочисленным связям, существовавшим между господствующими классами южно-дунайских и северно-дунайских областей.

Ion Const. Chițimia

GENUL PERSONAL ÎN LIMBILE POLONĂ ȘI ROMÂNĂ¹

Problemele de logică gramaticală, ca și cele de gramatică comparată, dau loc la interpretări diferite.

În 1940 răposatul tânăr cercetător C. Racoviță descoperea un nou gen personal gramatical, în plină dezvoltare, în limba română.² Autorul socotea, ca semne ale unui gen personal, construcțiile acuzativului cu prepoziția *pe*, folosite numai în cazul persoanelor («am văzut *pe* mama», «am trimis *pe* frate-meu», dar «am legat calul»), construcțiile de genetiv ale numelor de persoane masculine, mai ales proprii cu ajutorul articolului prepus *lui* sau *lu* („casa *lu* (i) frate-meu», «dau *lu* (i) Ion») și vocativele masculin în *-e* (*băiete*, *cumnate*, dar *calule* și nu *cale*) și feminin în *-o*, (*soro*, dar nu *pisico*, *vaco*, etc.)

În 1945, A. Graur a adus noi precizuni la construcțiile enunțate de Racoviță și a înmulțit cu încă opt numărul acestor construcții de tipul genului personal.³ Între acestea remarcă numele proprii feminine (însă cu flexiune conservativă) la genetiv și dativ, față de numele comune mai ales nepersonale: *Anica*, *Anicdi* sau *Anichii*, dar *vaca*, *vacii*; *Floarea*, *Floarei*, dar *floarea*, *florii*; *Leana*, *Leanei*, însă *seara*, *serii*; *Sanda*, *Sandei*, însă *ograda*, *ogrăzii*, etc. De asemenea, numai un mic număr de masculine, toate desemnând persoane, au terminația caracteristică femininelor în *-ă*: *tată*, *popă*, *pașă*, *agă*, *neică*, *Niță*, *Gică*, *Lică*, etc. Numai numele de persoane, grade de rudenie apropiate, își alipesc adjectivul posesiv la forma nearticulată: *nevastă-meă*, *fiu-meu*, *bărbatu-meu*. La fel, după părerea autorului, „formarea de feminine cu ajutorul terminației *-ă* este rezervată persoanelor: *stăpîn*, *stăpînă*; *cumnat*, *cumnată*; însă nu *porc*,

¹ Articolul de față a făcut obiectul unei comunicări ținută la 7 iunie 1955 la sesiunea științifică a Universității C. I. Parhon din București. Un număr de cercetători m-au rugat să public comunicarea, pentru a putea interveni în discuție.

² C. Racoviță, *Sur le genre personnel en roumain*, în «*Bulletin linguistique*», VIII (1940), p. 154–158.

³ A. Graur, *Contributions a l'étude du genre personnel en roumain*, ibidem, XII (1945), p. 97–104.

poarcă". Totuși nu s-a observat că avem *mînzat*, *mînzată*; *cîut*, *cîută*; *junc*, *juncă*, etc.

În 1948, Eugen Seidel a pus în discuție existența genului personal într-un lung articol, făcînd incursiuni în diferite limbi⁴.

Cu toate acestea, în 1954 *Gramatica limbii romîne*, scoasă sub auspiciile Academiei RPR, a consacrat existența genului personal, reținînd construcțiile semnalate de C. Racoviță și formele de genitiv-dativ ale numelor proprii feminine, deosebite de cele ale numelor comune, cum și alipirea adjectivului posesiv direct la unele nume de persoane, dintre exemplele aduse în sprijinul genului personal de A. Graur.

C. Racoviță a plecat de la existența genului personal în limba polonă, cunoscînd lucrarea specială a lui Konrad Drzewiecki (1871—1922), elevul lui Meillet: *Le genre personnel dans la déclinaison polonaise*, apărută la Paris în 1918.

E de văzut însă care este situația exactă a genului personal în limba polonă și cum poate fi mai bine definit genul, pentru a nu încurca categoriile gramaticale și a provoca nedumeriri și confuzii.

Limba polonă literară actuală cunoaște cinci genuri, dintre care trei la singular și două la plural. La singular funcționează genurile clasice: masculin, feminin și neutru, cele mai vechi în limbă, ultimul din genuri corespunzînd în ordinea genului natural biologic, ființelor nematurizate, plătînde, copii sau pui de animale: *dziecko* (copil), *dziecię* (copilaș), *dziewczę* (fetița), *zrebię* (mînz), *cielę* (vițel), *kurczę* (pui de găină), *orłę* (pui de vultur) etc. La plural, în locul celor trei genuri, care au funcționat multă vreme, s-au constituit progresiv două noi genuri și anume genul *męskoosobowy* (masculin personal) și *niemęskoosobowy* (ne-masculin personal), adică genul în care intră toate substantivele (de orice gen la singular), care nu se încadrează genului masculin personal (masculinele nepersonale, toate femininele și toate neutrele). Deci nu e vorba de gen personal și nepersonal, cum s-ar înțelege din terminologia romînească, ci de gen masculin personal și ne-masculin personal. Istoria pluralului și a genului masculin personal în limba polonă este dintre cele mai interesante, dar nu s-a arătat pînă acum, într-o lucrare specială, toată complexitatea fenomenelor de plural și nu e cazul să stăruim aici. Vom înfățișa numai unele aspecte.

Ca în multe alte limbi, și în limba polonă a existat o tendință de simplificare și unificare a formelor, care s-a manifestat mai ales la cazurile oblice de la plural. Astfel, la dativ plural în locul multelor terminații din protoslavă, moștenite de vechea polonă, s-a impus din sec. XVII numai terminația *-om*, pentru toate cele trei declinații (masculină, feminină și neutră): *meżom(m)*,

---

⁴ Eugen Seidel, *Gibt es ein Genus personale*, in « Bulletin linguistique », XVI (1948), p. 1—71.

żonom (f), dzieciom (n)⁵. De asemenea, la instrumental plural, încă de la sfârșitul secolului al XVI, în locul mai multor vechi forme, a început să domine, în toate declinările, forma terminată în *-ami*, caracteristică declinației feminine, și forma *-mi*, în cazul substantivelor cu tema în consoană moale; *mężami* (m), *żonami* (f), *dziećmi* (n) etc. La fel s-a întâmplat cu locativul plural, în care de la începutul secolului al XVII terminația *-ach* a substantivelor feminine a scos din uz pe celelalte (*-och*, *-ech*) și a rămas singură stăpînă peste toate cele trei declinări: *mężach* (m), *żonach* (f), *dzieciach* (n).⁶ Dacă precizăm acum că genitivul plural a avut din cele mai vechi timpuri forme comune în toate declinările, fie în temă (pentru masculin: *woz*, *zqb*; *dworzan*, *Rzymian*; feminin: *głow*, *gor ran*; neutru *lat*, *ust*, *stad*, fie în *-i* (*gości* (m), *kości* (f), *przysłowi* (n)), fie mai târziu (sec. al XVII—XVIII-lea) încercarea de unificare prin *-ów*, ca terminație preluată de la masculine de către feminine și neutre (*rożów*, *boginiów*; *stadów*, *ogniwów*), reiese limpede că singurele cazuri care mai puteau face distincția sublativelor la plural, după sec. al XVII-lea, au fost nominativul și acuzativul. Într-adevăr, istoria genurilor actuale ale pluralului limbii polone este de fapt istoria celor două cazuri.

Totuși nu singure formele substantivelor în cele două cazuri, ci și formele, ba mai cu seamă formele categoriilor nominale, care stau pe lângă substantive și se acordă cu ele, au definit cele două genuri, masculin personal și ne-masculin personal, după cum vom vedea mai pe urmă.

Substantivele de gen masculin personal au în bună parte azi la nominativ forme caracteristice. Unele dintre ele se termină în *-owie*: *ojcowie*, *synowie*, *wujowie*, *panowie*, *wodzowie*, *wojewodowie*, *Wizygotowie*, *Norwegowie*, etc. Terminația *-owie* este tipică pentru genul masculin personal. Istoria ei este interesantă. Provenind de la nominativul unei mici grupe de substantive cu tema protoslavă în *-u*, în număr de maximum zece, de tipul *synove, *volove, terminația *-owie* a încălcat, din cele mai vechi timpuri, sectorul altor grupe de substantive cu alte terminații, cuprinzînd în special pe cele animate, apoi și pe cele neanimate: *biskupowie*, *prorokowie*, *kasztelanowie*; *osłowie* azi *osły* (măgari), *krukowie*, azi *kruki* (corbi), *lwowie* azi *lwy* (lei), *orłowie* azi *orły* (vulturi); *chlebowie* azi *chleby* (piini) *śłupowie* azi *śłupy* (stîlpi), *narodowie* azi *narody* (popoare) etc.⁷ Această viabilitate a terminației *-owie* se remarcă mai ales în sec. al XIV—XV-lea. Pe urmă, și-a micșorat terenul și în sec. al XVIII-lea-a restrîns numai la un număr de substantive de gen masculin, contribuind la definirea genului masculin personal.⁸

⁵ Am trecut genurile m., f., n., după numărul singular al substantivelor, pentru a apăsa asupra unificării, căci la plural ele nu sînt de luat în seamă.

⁶ Cf. Z. Klemensiewicz, T. Lehr-Spławinski și S. Urbańczyk, *Gramatyka historyczna języka polskiego*, Varșovia, 1955, p. 280 și urm. H. Grappin, *Histoire de la flexion du nom en polonais*, Wrocław, 1956, p. 114 și urm.

⁷ Cf. Al. Brückner, *Dzieje języka polskiego*, Varșovia, 1925, p. 140, Z. Klemensiewicz, T. Lehr-Spławinski și S. Urbańczyk, op. cit., p. 276.

⁸ St. Słonski, *Historia języka polskiego*, Varșovia, 1953, p. 131.

Altele dintre substantivele de gen masculin personal au terminația -i (sau -y după consoane devenite tari ca *c* polon sau *dz*). Și în cazul acesta, în limba veche polonă, terminația respectivă s-a folosit pe o scară mai mare, cuprinzând substantive masculine animate și chiar neanimate: *ptacy* azi *ptaki* (păsărele), *krucy* azi *kruki* (corbi), *lwi* azi *lwy* (lei), *psi* azi *psy* (ciâni), *wilcy* azi *wilki* (lupi), *obłocy* azi *obłoki* (nori), *stolcy* azi *stolki* (scăunașe) etc.⁹ Din sec. al XVIII-lea înainte, terminația -i s-a folosit numai pentru substantivele de gen masculin personal, celelalte acceptând, de la acuzativ, -y (sau -i după *k*, *g*), ca în formele de azi, citate mai sus.

Cu cele două terminații însă, caracteristice azi genului masculin personal, n-am acoperit toate substantivele de gen masculin personal, căci o bună parte din ele au rămas la terminații comune cu substantive de gen ne-masculin personal, terminații moștenite din protoslavă atât de unele cât și de celelalte: *przyjaciele*, *lekarze*, *Słowianie*, *goście*, *ludzie* (de gen masculin personal); *konie*, *niedźwiedzie*, *kamienie*, *ognie*, *ziemie*, *twarze* (de gen ne-masculin personal; cu precizie: animate și neanimate masculine, cum și feminine, ale numărului singular). Așa dar, trebuie să intervină altceva, care să deosebească și să definească cele două genuri la plural. Acest altceva sînt categoriile nominale, care stau pe lângă substantive și care, la nominativ numai, iau forme total distincte, după cum se folosesc pe lângă substantive de gen masculin personal, sau pe lângă cealaltă grupă. Categoriile respective sînt: adjectivul, pronumele, numeralul și formele verbale de tip nominal (participiile și timpurile compuse cu participii). Nu vom insista aici asupra tuturor acestor categorii, fiindcă pentru problema noastră nu e nevoie, ele mergînd unitar cu forme caracteristice (chiar identice) pentru un gen și cu altele pentru celălalt gen.

Vom analiza, în primul rînd, formele adjectivului (la nominativ plural). Din cele mai vechi timpuri s-au folosit două terminații: -i (după consoane întărite -y) și -e. Terminația -i e de veche origine nominativă masculină (*iji: *stariji) și în polona veche s-a folosit în adjectivele legate sintactic de substantive masculine animate (*ptacy pierzeni*, *synowie cudzy*), uneori chiar neanimate, cînd aceste substantive aveau, în vremea respectivă, terminația caracteristică animatelor (*cedrowie libańscy*). Din sec. al XVIII-lea însă, terminația -i/-y s-a menținut numai pe lângă genul masculin personal.

Cealaltă terminație -e, de proveniență acuzativă (*eje: *pěšějě*), prin transmutație la nominativ, s-a folosit în epoca veche la adjectivele legate sintactic de substantivele masculine neanimate (*niedzielne psalmy*, *sądy boże*), dar din secolul al XVIII-lea a rămas în legătură cu masculinele nepersonale. Această ultimă terminație s-a întilnit cu cea a femininelor în -e, moștenită în chip normal, din slava comună (*gory wysokie*, *pracowite pszczoły*). În ce

⁹ Cf. Witold Taszycki, *Najdawniejsze zabytki języka polskiego*, Cracovia, 1927, p. 115: «*ptacy głoszą...*» Stefan Vrtel-Wierczyński, *Wybór tekstów staropolskich*, ed. II, Varşovia, 1953, p. 216. Cf. încă St. Słpnski, *op. cit.*, p. 88.

privește nominativul neutrelor, formele adjectivale au avut o terminație proprie -a < * -aja : *staraja, care a funcționat pînă în sec. al XV-lea, cînd progresiv i-a luat locul terminația -e, prin analogie cu formele masculine neanimate și cu cele feminine, rămînînd singură din sec. al XVI-lea.¹⁰ Astfel, s-au creat două grupe de forme adjectivale: cele legate de substantivele masculine personale, cu terminația în -i (y-) și cele legate de restul substantivelor cu terminația în -e. Acest proces s-a definitivat în sec. al XVIII-lea, odată cu constituirea genului masculin personal. Cele două tipuri de forme adjectivale la nominativ nu fac nici o excepție și de fapt ele definesc cele două genuri nou constituite la plural ale limbii polone. Aceasta nu însemnează că cele două genuri au luat naștere, datorită unui proces morfologic mecanic, ci cauzele sînt mult mai adînci.

Paralel cu formele adjectivale s-au definitivat formele pronominale. Masculinele au avut din vremuri vechi terminația -i (sau -y), pînă în secolul al XVII-lea, în legătură cu substantivele masculine animate (*wszytscy ptacy, oćcowie naszymy* etc.),¹¹ după aceea, numai pe lîngă masculinele personale.

Alături de această terminație, a funcționat și terminația -e în cadrul masculinelor neanimate (*din nasze, palce twoje*), reușind din secolul al XVII-lea să asimileze și terminația normală -y (sau -i după k, g) a formelor cu temă tare: (*samy zwoony > same zwoony, owy sady > owe sady*), cum și formele masculine nepersonale de mai sus. Formele feminine ale pronomelor au avut de la început -e < * -e (*moje nogi, wargi nasze* etc.), iar cele neutre au păstrat pînă în sec. al XVI-lea terminația lor normală — a (*lata nasza*), de cînd au început să accepte terminația femininelor — e, din sec. al XVII-lea înainte, aceasta rămînînd singură. Așa dar, stadiul actual al formelor pronominale nominative s-a definitivat în sec. al XVII-lea. Și aici terminațiile caracteristice sînt — i (—y) și -e, pentru cele două genuri noi.

În ce privește numeralele, cele ordinale și multiplicative, cu forme adjectivale, au avut o dezvoltare întocmai cu a adjectivelor. Deci formele lor sînt identice cu ale acestora, în legătură sintactică cu substantivele. Referitor la formele verbale nominale (participii și timpuri compuse cu participii), procesul a fost asemănător, căci pînă în sec. al XVII-lea formele în legătură sintactică cu masculinele animate au avut o terminația -i (*niesli, widzieli, chodzili są*), după aceea s-au restrîns, numai la masculinele personale. În schimb, cele legate de masculine neanimate, au avut pînă în sec. al XVII-lea -y, după aceea, și-au asimilat în legătură sintactică și masculinele nepersonale. În această ultimă grupă au intrat și femininele,

¹⁰ Cf. Z. Klemensiewicz, T. Lehr-Spławinski, S. Urbańczyk, *op. cit.*, p. 327 și 334.

¹¹ Forme cu — i (y) se întîlnesc în polona veche asociate uneori și cu neanimate, dar numai în cazul cînd substantivele aveau terminație cu forță mai tîrziu de gen masculin personal: *wszytscy krajowie, wozowie twoi* etc.

precum și neutrele (ultimile avînd o vreme terminația - a): *niosły, widziły są* etc.¹² Prin urmare, și în cazul formelor verbale, stadiul de astăzi la plural s-a cristalizat în mare măsură în cursul sec. al XVII-lea.

La definirea noilor genuri a contribuit apoi acuzativul, căci din sec. al XVII-lea înainte la substantivele masculine aîmiate au început să se folosească formele genetivului cu funcție de acuzativ (*widział synów, kupców, lekarzy, ludzi; psów... chować, widzi... szczurow*),¹³ spre sfîrșitul sec. al XVIII-lea formele genetivului cu funcție de acuzativ restrîngîndu-se la substantivele masculine personale.¹⁴

În consecință, cele două genuri, nou create în cadrul pluralului, au început să se definească în sec. al XVII-lea și s-au definitivat la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, avînd mersul istoric de mai sus, reconstituit după texte și date de gramatică istorică.

Noile genuri din limba polonă sînt de sine stătătoare din punct de vedere gramatical, formele nominale auxiliare grupîndu-se perfect pe potriua lor, adică a genului masculin personal de o parte și a genului non masculin personal de altă parte. De fapt, în toată această dezvoltare genul masculin personal a fost cel care a tîns mereu spre o proprie constituire, împingînd restul formelor într-o grupare aparte. Genul masculin personal este genul bărbăției,¹⁵ al demnității¹⁶ și maiestății,¹⁷ în schimb genul non masculin personal este genul comunității. Pe linia aceasta, socotim că St. Szober are dreptate să atribuie în parte creerii celor două genuri cauze sociale, ajutată fiind această tendință de schimbările morfologice în sine.¹⁸ Fără să fie instrument de clasă, limba este totuși un fenomen social și oglindește într-o măsură stări și concepții din viața socială.¹⁹ Dacă n-ar fi să luăm în consi-

---

¹² Cf. Z. Klemensiewicz, T. Lehr-Splawinski, S. Urbanczyk, *op. cit.*, p. 370.

¹³ Cf. *Ibidem*, p. 282. H. Grappin, *op. cit.*, p. 110 și urm.

¹⁴ În a doua jumătate a sec. al XVIII-lea s-au mai folosit de către scriitori, vechi forme de acuzativ (*bogi, syny* etc), dar lucrul acesta s-a făcut numai cu scopuri stilistice, normal folosindu-se în limba literară genetivul cu funcție de acuzativ.

¹⁵ Există substantive de genul masculin care prin excepție nu se încadrează la plural genului masculin personal, pentru că au în sensul lor ideea de nematurizare, de ființă plăpîndă și de aceea fac parte din genul non masculin personal: *ładne dzieciaki* (frumoși copilandri) și nu *ładni dzieciaki*; *chłopaki poszły* (băiețandrii au plecat) și nu *chłopaki poszli*.

¹⁶ Un număr de substantive masculine nume de persoane, care închid în sensul lor ideea de nedemnitare, de decădere socială, de asemenea nu fac parte, prin formele lor, din genul masculin personal: *łobuzy* (haimanale), *łotry* (canalii), *nieuuki* (ignoranți) etc.

¹⁷ Formele verbale, tipice genului masculin personal, se folosesc în limbajul poporului ca plural al politeții: bunăoară « *Cóżeście to jedli* » și nu « ... *jadły* », se adresează o fetiță de țară mamei ei în romanul *Komornicy* de Wl. Orkan (cf. Wl. Orkan, *Wybór pism*, Cracovia, 1953, p. 169).

¹⁸ St. Szober, *Gramatyka języka polskiego*, ediție W. Doroszewski, Varșovia, 1953, p. 120.

¹⁹ Această afirmație a fost considerată, în ședința de comunicări, ca o cădere în marrism. Consider reproșul exagerat și nefundat.

derare decît faptul că în vechime omul a animizat lucrurile moarte și le-a dat gen masculin și feminin ca în viața animalelor, și tot se evidențiază legătura dintre limbă, gîndire și viață. De fapt, cercetările lingvistice au arătat că sînt trei criterii de naștere și grupare a genurilor gramaticale: criteriul formei obiectelor (lungi, rotunde, mici, etc.).²⁰ criteriul sexelor și criteriul poziției ierarhice. P. W. Schmidt, în special, a sintetizat rezultatele cercetărilor în legătură cu numeralul și genul.²¹ Criteriul ierarhic se observă în limba unor triburi indiene din nordul Americii, în care semnele lingvistice ale sexului feminin au precădere asupra celor ale sexului masculin și dovedesc resturi ale unei orînduiri matriarhale.²² Genurile pluralului în limba polonă sînt, în fond, de tip ierarhic. De altfel, criteriul ierarhic e vizibil, la o analiză atentă, și în cazul genurilor create pe criteriul opoziției de sexe, În propozițiile cu subiecte compuse, formele verbale nominale capătă formă masculină nu feminină: « Chłopic i dziewczyna poszli do szkoły », și nu « poszły ». Faptul se verifică și în limba romînă: « Băiatul și fata sînt frumoși » și nu « sînt frumoase ».

În concluzie, genul masculin personal și genul non masculin personal și-au pierdut dependența de genurile singularului și s-au constituit ca genuri noi. Legătura cu singularul e numai istorică și logică, dar nu de sistem gramatical. De aceea considerăm că denumirea de gen masculin personal și gen non masculin personal, în terminologie polonă « rodzaj męskoosobowy » și « rodzaj niemęskoosobowy », nu este cea mai nimerită și nici nu corespunde, de fapt, realității. După cum am văzut mai sus, în note, nu toate substantivele masculine nume de persoane sînt acceptate în rîndul genului masculin personal. Cele care conțin ideea de nematurizare (*dzieciaki*, *chłopaki*) sau de nedemnitare (*łobuzy*, *łotry*, *nieuki*), deși la singular sînt nume masculine de persoane, totuși la plural intră în caracteristicile genului non masculin personal. Așa dar, nu se mai poate face legătura nici între masculin personal singular și masculin personal plural. Și dacă în gramaticile polone se vorbește de gen masculin personal, iar pluralele se tratează în paralelă la formele singularului, aceasta se face din rațiuni pedagogice, respectîndu-se structura gramaticală clasică a limbilor indoeuropene. În realitate, legătură între singular și plural nu există. În cazul acesta, ținînd seamă de constituirea pluralului după criteriul ierarhic, denumirea cea mai corespunzătoare este, după părerea noastră, aceea de « rodzaj wyższy » și « rodzaj niższy », adică de gen superior și gen inferior sau genul superiorității și genul inferiorității²³.

²⁰ Cf. H. J o h n s t o n, *Bantu and Semi-Bantu Languages*, 1919: limba negrilor din Africa cunoaște circa 12 genuri, după forma obiectelor și speța biologică a ființelor.

²¹ P. W. S c h m i d t, *Sprachfamilien und Sprachenkreise der Erde*, Viena, 1926, p. 316 și urm., 352, 357 și urm. Pentru opoziția masculin feminin în limba Tubilților vezi M a r y R. H a a s, în „Language” XX, (1944), p. 142—149.

²² Cf. T. M i l e w s k i, *Swiatopogląd kilku plemion Indian północno-amerykańskich w świetle analizy kategorii rodzaju ich języków*, în « Lud », 41 (1954), p. 178.

²³ Este acest fapt o situație moștenită din trecut în limbă și în ea se evidențiază stări vechi de natură socială, terminologia avînd o rațiune numai în sensul acesta.

Această denumire are avantajul că este generală, acceptabilă și pentru alte limbi, întocmai ca genurile masculin, feminin și neutru, putînd să înglobeze și cazurile cînd în unele limbi genul feminin și nu masculin conține semnele superiorității, așa cum arătam mai sus. În orice caz, dacă terminologia nu poate fi schimbată, din cauza accepției ei tradiționale, esența genurilor la plural rămîne logic cea de mai sus: genul superiorității și genul inferiorității.

Între limbile slave, limba slovacă cunoaște în cea mai mare măsură formele genului masculin personal și non masculin personal, deși gramaticile limbii slovace n-au consacrat aceste genuri și nu vorbesc de așa ceva. În primul rînd, substantivele de gen masculin personal au terminația *-ovia*, paralelă la cea polonă *-owie*: *otcovia*, *kmotrovia*, *synovia*, *švagrovia*, etc. E adevărat că nu are forța terminației polone *-owie*, căci se întîlnește uneori și la substantive masculine nepersonale (animate însă), ca *psovia* (cîini), dar sensul ei în general este acela al genului masculin personal. De asemenea, substantivele de gen masculin personal au terminația caracteristică *-i*: *chlapi*, *vojaci*, *Vlasi*, etc., pe cînd restul substantivelor au terminația *-e* sau *-y*: *konie*, *ženy*, *duby*, etc. La fel, toate celelalte forme nominale, în legătură sintactică cu substantivele, au pentru genul masculin personal terminația *-i*: *pekni chlapi*, *jedni chlapi*, *ti chlapi*, *oni*, în schimb în legătură cu genul non masculin personal au *-e* sau *-y*: *pekné ženy*, *pekné duby*, *tie konie*, *jedny ženy*, *ony* etc. Pînă de curînd, adică pînă la ultima revizuire a ortografiei, chiar și formele verbale nominale au urmat același drum: *chlapi niesli*, dar *ženy niesly*. La revizuirea ortografiei s-a fixat forma cu mai mare precădere, a genului masculin personal, pentru întreg pluralul: *chlapi niesli*, *ženy niesli*. În schimb, la acuzativ plural, genetivul cu funcția de acuzativ se folosește nu numai pentru masculine personale, ci și pentru masculine animate; *vidím chlapov*, *mušov*, dar și *vidím psov*, *vlkov* etc. De altfel, regula aceasta nu e stabilită decît în limba literară, căci dialectal se folosesc încă amestecat forme de genetiv și forme de acuzativ propriu-zis (atît pentru masculin personale cît și pentru masculin animate).

În concluzie, deși formele de plural din limba slovacă nu au întru totul situația celor din limba polonă, totuși existența genului masculin personal și a celui non masculin personal este în mare măsură evidentă.²⁴ Limba cehă bunăoară nu cunoaște asemenea forme de gen masculin personal.

Revenind acum la așa-zisul gen personal din limba romînă (lîngă care nu se citează însă un gen nepersonal), este de văzut ce asemănări pot fi găsite între acest gen și situația din limba polonă de la care, de fapt, s-a plecat. Ne vom referi

---

²⁴ N. A. Kondrašov, *Категория личности имен существительных в словацком языке*; în « Slavjanskaja filologija », Moscova, 1954, p. 38—67) vedea în toate aceste forme nu desemnarea unui gen, ci simple forme personale. Într-o comunicare ținută la Universitatea din Varșovia, în 16 decembrie 1955, a înclinat însă spre admiterea unui gen personal, în paralelă la genul personal din limba polonă, despre care, în lucrarea de mai sus, nu pomenește.

la cazurile reținute ca fiind de gen personal, de către *Gramatica limbii române* de sub auspiciile Academiei RPR.

În primul rând, e de făcut o observație generală și anume că numele proprii păstrează în flexiunea lor și în construcții sintactice forme vechi de limbă, spre deosebire de numele comune. Faptul este valabil pentru diferite limbi. Limba polonă, de pildă, păstrează în nume proprii un vechi locativ plural în — *ech* (*we Włoszech, na Węgrzech*, etc.), deși el este dispărut de mult din limba curentă, fiind înlocuit cu - *ach* (*w miastach, o robotnikach*, etc.) Teoriile construite pe baza numelor proprii nu pot fi deci atât de rezistente, pentru situația limbii curente. Apoi dacă se spune *Floarea*, *Floarei*, alături de formele comune *floarea*, *florii*, în alte cazuri ca *Leana*, *Leanii*, notate de *Gramatica limbii române*, în popor se aude mai des *Lenii* și nu *Leanii*.

În privința construcțiilor de acuzativ cu prepoziția *pe*, observăm că ele se folosesc nu numai pe lângă nume de persoane, ci și pe lângă nume de animale, au deci caracter animat. Se aude curent: « Oaia nu-l lasă pe miel să sugă », alături de « oia nu lasă mielul să sugă ». De asemenea, se zice « Boul l-a lovit pe cal » și nu « boul l-a lovit calul », de unde și « boul l-a împuns pe cal », deși în cazul acesta, prin înțelesul special al verbului, e clar de partea cui se află acțiunea. În fond, construcția acuzativului cu prepoziția *pe* nici nu se putea limita numai la persoane, fiindcă ea s-a născut din nevoia precizării, obiectului animat, atunci când acuzativul și-a pierdut semnul distinctiv față de nominativ (deci obiectul față de subiect) și când n-a mai fost păstrată nici ordinea subiect — verb — obiect. « Fratele l-a văzut unchiul » era și este tot așa de neclar, ca și « boul l-a lovit calul ». Introducerea construcției cu *pe* este paralelă, ca istorie, cu folosirea formei de genitiv cu funcție de acuzativ în limbile slave: « ojciec widział syn », de pildă, a trebuit să devină, pentru claritatea sensului, « ojciec widział syna ». Revenind la construcțiile analitice cu prepoziții, ele înlocuiesc deci sau întăresc (și nu numai în situația acuzativului), funcția neclară, insuficientă a terminației. Terminația dispăre uneori, dar nu dispăre funcția cazului, necesar de întărit cu o prepoziție. Din acest punct de vedere, o problemă pasionantă este aceea a sistemului analitic al limbii bulgare și a existenței sau inexistenței cazurilor, cu discuții vii în lingvistica bulgară, mai ales între Lubomir Andreicin²⁵ și A. Teodorov-Balan.²⁶

Așa dar, construcția acuzativului cu *pe* nu este legată de nume de persoane, ci de nume de ființe.

În cazul construcției genitiv-dativ cu *lui*, este adevărat că aci avem o nuanță de personal, deși, în forme populare, construcția apare și pe lângă nume de animale, după cum vom încerca să arătăm în altă parte. De asemenea, vocativul în - *e* la masculin (*frate, cumnate*) și în - *o* la feminin (*fetișo, iubito*), ca și

²⁵ Lubomir Andreicin, *Към въпроса за аналитичния характер на съвременния Български език* în « *Български език* », II (1952), p. 20—35.

²⁶ A. Teodorov-Balan, *Българско склонение*, *ibidem* IV, (1954), p. 41—61.

adăogarea adjectivului posesiv la unele nume de rude nearticulate (*fiu-meu, frate-meu, nepoată-mea, fiică-mea*) sînt de caracter personal.

Se ridică însă problema genului *personal* în sine. Am văzut că în limba polonă genurile nou constituite la plural, masculin personal și non masculin personal, își pierd, de fapt calitatea genului de la numărul singular. În fond, un substantiv nu poate avea două genuri gramaticale la același număr, (singular sau plural) ci numai un gen. Pe de altă parte, am văzut că genul e stabilit nu atît de forma în sine a substantivului, care ar putea să inducă în eroare, cît mai ales de formele nominale care intră în legătură cu substantivul și care *se acordă cu el în gen*. Acest lucru este valabil pentru toate limbile. Limba polonă cunoaște, bunăoară, un mare număr de substantive cu formă și declinare feminină la singular (*poeta, patriota, wojewoda, starosta, kolega, etc.*),²⁷ totuși de gen masculin, demascate de fapt de celelalte forme nominale cu care asubstantivul vine în contact: *wielki poeta* și nu « *wielka poeta* » *wielkiego poety* etc, *ten poeta, poeta napisał* etc. În limba romînă lucrurile nu se petrec altfel. *Bădiță și neică*, de pildă, sînt de formă și declinare feminină, dar genul lor e masculin, gramatical fiind fixat de celelalte forme nominale: *bădiță frumos, acest bădiță, bădiță al meu* etc.²⁸

În consecință, genul substantivelor nu este determinat gramatical numai de forma substantivelor însăși, ci și de forma părților nominale, care intră în legătură sintactică cu substantivul. Fiecare substantiv are un întreg cortegiu de semne externe, care îi fixează gramatical genul. În sensul acesta, exemplele de gen personal notate de *Gramatica limbii romîne* cad, adică nu se poate vorbi de un gen *personal*, alături de genurile *masculin, feminin și neutru*, fiindcă nici unul din substantivele puse în discuție nu-și pierde genul său inițial. În expresii, cum ar fi, « casa lui frate-meu » sau « haina lui mama » (căci s-a ajuns și aci), *frate-meu* își păstrează genul masculin (*frate bun, fratele meu* etc.), iar *mama* pe cel feminin (*mamă vitregă, mama mea* etc.). În atare situație, exemplele puse în discuție sînt cel mult un gen de forme personale (unele dintre ele sînt însă forme animate), dar nu un nou gen gramatical, de stabilitatea celor din limba polonă. Așa dar, înscrierea unui gen personal în *Gramatica limbii romîne* nu are nici un temei gramatical și genul personal trebuie scos din rîndul genurilor.

Trăgînd concluzii finale trebuie să conchidem că în limba polonă, la numărul plural, s-au definit la sfîrșitul socolului al XVIII-lea două noi genuri de sine stătătoare față de masculin, feminin și neutru: genul masculin personal și genul non masculin personal (după terminologia polonă), de fapt genul superiorității și genul inferiorității numelor, așa cum am încercat să dovedim mai sus. Limba

---

²⁷ A. I. B r ü c k n e r (op. cit., p. 273) consideră că « nu există o a doua limbă care să desemneze cu substantive feminine atitea nume de bărbați. »

²⁸ În limba latină *pater* și *mater* au forme similare. Genul lor este fixat gramatical de restul formelor nominale: *pater bonus, pater meus*, dar *mater bona, mater mea* etc. În limba germană bunăoară avem: *dieser Mann, schöner Mann; diese Frau, schöne Frau; dieses Kind, schönes Kind*, etc.

slovacă stă în această privință destul de aproape de limba polonă. În schimb, limba română are o serie de forme și construcții speciale pe lângă nume de persoane, care nu pot constitui un nou gen gramatical, denumit gen personal, ci sînt simple forme personale.

ЛИЧНЫЙ РОД В ПОЛЬСКОМ И РУМЫНСКОМ ЯЗЫКАХ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

При помощи сравнения установлено, исходя из польского языка, существование личного рода в румынском языке, внесенного как таковой в *Gramatica limbii române* (1954) с одобрения Академии Румынской Народной Республики.

Прежде всего автор рассматривает исторически образование в польском языке родов в числе, названных мужеско-личным и нелично-мужеским. Он указывает, что эти роды являются грамматически самостоятельными и, начиная с конца XVIII в., не имеют никакой связи с родами единственного числа с мужским, женским и средним. Название является неподходящим, потому что даже все имена мужского рода не входят в мужеско-личный род, те же, что обозначают возраст людей *dzieciaki*, *chłopaki* атд. или же особую категорию людей типа *łobuzy*, *łotri* атд. внесены в нелично-мужеский род. Новые грамматические роды польского языка образованы по иерархическому критерию, и поэтому реальное название было бы род превосходства (мужеско-личный род) и род неполноценности нелично-мужеский род.

Затем автор указывает, что определение рода установлено грамматически не сколько формой самого существительного, которое может в разных языках повести к заблуждению, сколько отличительными формами для одного или другого рода, которые получают имена, входящие в синтаксическую связь с существительным (имя прилагательное, местоимение, имя числительное, глагольные формы). Фактически они с точностью определяют роды множественного числа в польском языке, рассматриваемые в именительном и винительном падежах, так как остальные падежи или являются тождественными или сходными для обоих родов (или же для всех трех родов, если имеем перед собой роды единственного числа).

В дальнейшем автор указывает, что словацкий язык довольно близок к польскому языку, что касается родов множественного числа. Наоборот, формы и конструкции рассматриваемых названий лиц в румынском языке не составляют нового грамматического рода, потому что ни одно из обсуждаемых имен существительных не теряет первоначального рода. Они являются простыми личными формами, как и в других языках, часть из них является даже одушевленными, а не личными.

P. Olteanu

IMPERFECTUL ÎN SLAVA DELA NOI ȘI TRADUCEREA LUI ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Indo-europeana cunoștea în morfologia verbului aoristul, perfectul și prezentul. Imperfectul a apărut mai târziu în cadrul sistemului de prezent, ca un timp de trecut, povestitor,¹ care exprima ca și radicalul prezentului o acțiune îndelungată, spre deosebire de aorist, care exprima o acțiune globală limitată, precisă. Acțiunea imperfectului însoțește o altă acțiune tot trecută, simultană. De aceea e un timp absolut și de relație.

Imperfectul din limba indo-europeană a pierit din slavă. În schimb, slava și-a refăcut un imperfect din aoristul sigmatic: — osъ > ěachъ; veděach, veděaše; veděachom; veděašete — (—aste) veděachŏ dual; veděašeta (-asta) vedeašete (—aste) — / som — ; — sove/chove.

Mai târziu formele imperfectului s-au contras, apropiindu-se de aorist. Vechile monumente de limbă rusă cunosc numai formele contrase ale imperfectului, cele necontrase sînt foarte rare.²

Formele în — chъ în slavă, indică preteritul și nu sînt cunoscute limbii indo-europene, unde preteritul se caracterizează prin reduplicare, augment, etc.

Ca formă, imperfectul din slavă prezintă o paralelă cu imperfectul latin: chvalěaachŭ — lat. laudāba-m-, = laudam.³

Imperfectul slav păstrează, după unii lingviști, vechea legătură cu prezentul, ceea ce se vede din terminația pers. III-a singular și plural — t, care adesea

¹ I. Baudiș: *Struktura jazyků indoevropských*, 1932, p. 138. Acad. I. Jordan subliniază că «imperfectul este = «neperfectul». (Lb. rom. contemporană 1956, p. 426. P. Ulianov, A. I. Sobolevskii, A. Potěbnja leagă imperfectul de aorist.

² De aci se deduce vechimea imperfectului în graiurile ruse (L. A. Bulahovskii; *Питания происхождения украинской мови*, Kiev, 1956, p.71). Forme necontrase de imperfect întîlnim în Sb. Sviatoslava 1076: *прилажахъ*. În *Ev. lui Ostromir* (1056—1057) *зънаахъ, аши*; în *Парон дѣлаахъ* etc. O. P. Bezpal'ko etc. *Исторична грам-укр. мови*, Kiev, 1957, p. 336.

³ A. Meillet, leagă imperfectul slav de un imperfect din ir. *asa > — ach.* (*Общеслав. язык*) Moscova, 1951, p. 219.

apare la imperfect prin analogie cu prezentul. Imperfecte ca *vedeașet*, *beașet* se întâlnesc în textele de v. slavă și în deosebi în rusa veche de ex.: în « Slovo o polku Igorevë » sau în textele ruse de nord de ex. în « Evanghelia lui Evsevie » scrisă în 1283 — în Evanghelia lui Ostromir (1056) terminațiile pers. III-a singular — *шеть* și a pers. III-a plural: — *хуть* sînt și mai frecvente în letopisețele și documentele ruse de sud. ⁴

În slavă, imperfectul se forma din infinitiv sau din prezent și exprima o acțiune neterminată, mai lungă, însoțită de altă acțiune tot trecută.

De aceea e legat mai mult de verbele imperfective. Acțiunea sa însă nu era mai lungă decît a prezentului sau a perfectului verbelor imperfective. ⁵ Imperfectul descrie, explică; de aceea e foarte potrivit povestirilor despre lucruri și fapte cu existența mai lungă — și neterminată — de obicei din trecut.

Așa se explică de ce e frecvent în cronică. De ex.: *живаше на Моунтъанскои земли коекода именем Дракоула* = *Trăia în Țara Munteniei un voevod cu numele Dracula* (Pov. despre Vlad Țepeș, 1486). Grigore Țamblak, descriind la 1438 ocupația permanentă a locuitorilor din Cetatea Albă și a negustorului Ioan, martirizat de Tătarii de relegie persană, spune: *и житиѣ града коупствомъ плаванѣ жителствовахъ коуплѣ доволнѣ къземъ Іванѣ плчинѣ плакаше..* = și locuitorii cetății trăiau cu negoțul navigației. Deci Ion cumpărătură multă luînd, *naviga noianul...* ⁶ Poveștile încep de obicei cu imperfectul sau cu aoristul: «Era odată un moșneag și o babă...

Cronicarii ne dau portretele domnitorilor folosind imperfectele, însoțite uneori de un aorist. De ex.: clasicul portret al lui Ștefan cel Mare zugrăvit de Gr. Ureche.

«Fost-au acest Ștefan Vodă om nu mare la statu, mînios și de grabă vărsătoriu de sînge nevinovat; de multe ori la ospete *omorîia* fără județu.

Amintilea *era* om întreg la fire — neleneș și lucrul său îl știa a-l acoperi și unde nu gîndiiai, acolo îl *aflai*, la lucruri de războaie meșter, unde *era* nevoia însuși se *virîtia*, ca văzîndu-l ai săi să nu înderăpțeze și pentru aceea rar război de nu *biruia*. Și unde *biruia* alții, nu *pierdea* nădejdea, că știindu-se căzut jos să *rădica* deasupra biruitorilor. ⁷ »

⁴ Ex. în *Lavr. letopis*: *чтяшеть, съвязывахоуть* În *Isr. despre Boris și Gleb*, sec. al XII-lea: *несяхоуть*; În *Cuvînt despre Oastea lui Igor*: *говоряхоуть* (L. A. Bulahoskii, op. cit. p. 71 (P. Bezpaliko, op. cit. 336). (J. F. XX. 1954).

⁵ M. Stevanovici, *Значение имперф. према употребу у језик. П. П. Ниегоши. Лужно. фил.* XX. 1954. În l. veche rusă, imperfectul se forma aproape exclusiv de la verbele imperfective: *зъвахъ* = eu chemam. O. P. Bezpaliko op. cit. p. 335.

⁶ Gr. Țamblak «*Viața Sf. Ioan de la Suceava*» Mss. Ac. RPR. și în «*Rev. de Istorie arheol. și fil.*» 1884, p. 165–166.

⁷ Gr. Ureche, *Letop. Țării Moldovei*, 1956 p. 30–31. Iorgu Jordan subliniază că imperfectul e timpul folosit în povești (cf. *Limba lui Gr. Ureche*).

Din 13 predicate — 11 sînt exprimate prin imperfect, fiind prin duritatea lor potrivite descrierilor și momentelor afective⁸ de aceea imperfectul e larg folosit de romancierii naturaliști. Imperfectul e considerat ca un timp prezent transpus în trecut.

Din limbile slave, imperfectul se stinge treptat. În gramotele ruse din sec. al XII-lea și în cea mai veche copie din «*Ruskaja Pravda*» nu există (1282). În povestiri și în operele cu caracter publicistic se păstrează pînă în sec. al XVI-lea. Din limbile slave de răsărit, a ieșit din întrebuințare prin sec. XII-XIII. În sec. al XIII-XIV-lea se întrebuința foarte rar în limba vie. Din limbile slave de apus, — exclusiv soraba — imperfectul a pierit prin sec. al XV-XVI-lea. Imperfectul slăbește și în sîrbo-croată. Cel mai puternic se păstrează în bulgară, unde are bogate sensuri modale și condiționale⁹ și unde imperfectul începe să se formeze și din rădăcina prezentului, pentru a evita omonimitatea cu aoristul.

Slava dela noi păstrează imperfectul în textele religioase. În operele originale însă se reflectă situația din limbile slave vii, adică imperfectul începe să fie înlocuit cu participiul în-l cu sens de perfect și aceasta în operele scrise în sec. al XV-lea în Moldova sau în Nordul Ardealului. În «*Povestirile despre Vlad Țepeș*»¹⁰ avem în aceeași frază folosit în cîteva cazuri imperfectul și odată participiul în — l ca perfect pentru aceeași acțiune iterativă: oamenii «*veneau*» în repetate rînduri», — zice: *пришли* și *прихождаху*. (f. 207 Mss. Belozersk).

În documentele slavo-romîne din Țara Romînească, găsim foarte puține imperfecte,¹⁰ iar în cele din Moldova lipsesc cu totul. Aceasta se explică prin aceea că natura faptelor din documente — nefiind descrieri, nici povestiri — nu se redă prin imperfecte, ci prin aoriste și perfecte. Lipsa imperfectului în documentele din Moldova se poate explica și prin faptul că din limbile slave de răsărit imperfectul a pierit de timpuriu.

În multe documente slavo-romîne, formele de imperfect au fonetica specifică limbii bulgare noi. Nici sensul de imperfect nu-l mai păstrează și rareori cînd îl întîlnim, imperfectul are sens de aorist, ceea ce se vede și din cele mai vechi traduceri.

Astfel într-un document dela Basarab III Tepeluș (1478—1482) avem: *роу цо молѣху ме ут бога зарадѣ миро* = că ce rugărăm dela dumnezeu pentru pace¹¹.

În actul lui Radu al IV-lea cel Mare (1496—1344) imperfectul are sens de aorist chiar cînd se reproduc fraze biblice: *странни бѣх и бедности ма, .. болни бѣх* . . . — străin am fost (eram) și m-ați aflat bolnav am fost (eram) și . . .¹²

⁸ T. Vianu, în *Arta prozatorilor romîni*, 1941. Problemele metaforei și alte studii de stilistică, Buc. 1957.

⁹ *Български јазук*, 1955, Sofia, p. 189. Gramatică, întocmită de un colectiv de lingviști. K. Mircev, *Ист. грам. на бълг. език*. Sofia, 1955 — p. 134 n.

¹⁰ S. P. Bernštejn, *Разыскания в области болгарской диалектологии* Moscova, 1948, pag. 211.

¹¹ S. Bernštejn, *op. cit.*, p. 210—211.

¹² Actul lui Alexandru din 1422. Gr. Tocilescu, *534 de doc. istorice slavo-rom. din Țara Rom. și Moldova*, Buc. 1931. p. 43—44).

Pers. II-a și III-a sing. dela imperfect se confundă cu pers. III-a plurală dela aorist, pentrucă în documente sub influența sîrbă — шѡ, > шѡ, iar terminația — шѡ din medio-bulgară a dispărut. Uniformizarea se face în favoarea aoristului, al cărui sens domină. Ех. и пакѡ дан дондошѡ и мнѡшѡ и члокѡци и дондошѡ (aorist), și ziua a venit (venea) și a trecut (trecea) și oamenii nu au venit.¹³ Caracteristic limbii documentelor slavoromîne este că forma de imperfect a pers. III-a plural a trecut la aorist. Sensul de aorist, sau de perfect, se vede și din aceea că-i uneori folosit cu copulă de ex. понеже стѡ послѡхѡ книгѡ = pentru că ați trimis carte¹⁴. Tot aci folosește și perfectul: стѡ за прѡтѡ тоѡ сръбѡ тѡ = Ați oprit pe acel sîrb aci.¹⁵ Persoana III-a a aoristului cu terminația imperfectului o întîlnim în actele lui Neagoe Basarab, 1512—1521. El scrie Sibienilor că oalele (cazanele) ce le-a cumpărat dela ei au fost slabe și rele și s-au spart: а ѡ шни (грѡнци) вѡхѡ слабѡ и недобрѡ тѡрѡ се разѡшѡ¹⁶.

Am urmărit întrebunțările și sensurile imperfectului în slava dela noi, limitîndu-ne la cîteva opere originale din slava veche și la psaltirile și pravilele slavo-romîne. Metoda este aceea folosită de J. Maslov în studiul său: « Imperfectul verbelor de aspect perfectiv în limbile slave »¹⁷ de V. V. Borodiciova în studiul despre Insemnătatea aoristului și imperfectului în v. slavă,¹⁸ de slavistul ceh Antonín Dostál în monumentalul său studiu despre « Sistemul aspectului verbal în v. slavă,¹⁹ și după studiile altor slaviști.

Și în slava dela noi, imperfectul e mai frecvent tot la verbele imperfective, care exprimă o acțiune generală: colectivă-durativă: *choteti* = a vrea, *mineti* = a trece, *choditi* = a umbla, *nositi* = a purta, sau de la verbe, care exprimă o stare: *imieti* = a avea, *lešati* = a zăcea. Din contra, pentru acțiuni precise, concrete, limitate în timp, se folosește aoristul, dar dela verbe, care aveau acest sens lexical ca *videti* = a vedea, *prositi* = a cere, a ruga, *byti* = a fi, *skočiti* = a sări. Deci e vorba și de caracterul acțiunii — nu numai dacă s-a terminat sau nu acea acțiune.

De aceea, pornind dela afirmația lui A. Meillet,²⁰ imperfectul se formează în principiu numai dela verbe imperfective: *lešaše* = zăcea, sta culcat, *šiveaše* = trăia, *glagolaše* = spunea, vorbea.

¹³ Actul lui Stan pîrcălabul din Poenari către Sibieni. (Silviu Dragomir, *Doc nouă privitoare la relațiile Țării Românești cu Sibiul în sec. XV—XVI-lea*, p. 31).

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ S. Dragomir, *op. cit.*, p. 31.

¹⁶ P. P. Panaitescu, *Documente slavo-romîne din Sibiu, 1470—1653*, București, 1938, p. 24

¹⁷ Ju. Maslov, *Имперфект глаголов совершенного вида в славянских языках* « Вопросы слав. фил. I. » 1954 p. 68—138.

¹⁸ V. V. Borodiciova, *К вопросу о значении аориста и имперфекта в старославянском языке*. « Слав. филология » I. 1951. pag. 21—37.

¹⁹ A. Dostál, *Studie o vidovém systému v staroslověnstině*, Praga, 1954, p. 598 u.

²⁰ A. Meillet, *Общеслав. язык.*, Moscova, 1955, pag. 219.

Imperfectul redă simultaneitatea percepției cu obiectul perceput. Exprimă acțiuni, care însoțesc o altă acțiune tot trecută. Acțiunea sa de trecut e dată în perspectiva prezentului și însoțită deci de o altă acțiune sau situație de timp. — Ambele acțiuni pot fi chiar simultane. Acțiunea care însoțește sau e paralelă cu cea nelimitată a imperfectului e exprimată uneori prin aorist — perfect, participiu, sau de alt imperfect.

Caracterul acțiunii exprimate de aceste două timpuri diferă. Acțiunea aoristului e globală, limitată, concretă. Acțiunea imperfectului e de durată, de stare, sau de repetare și este mai puțin limpede decât acțiunea aoristului. Aceasta s-ar explica și prin aceea că imperfectul e o categorie gramaticală mai nouă decât aoristul. De aceea după unii slaviști ca V. V. Borodiciova aor. s-ar fi folosit la început numai dela teme cu sens precis, concret și de obicei dela verbele prefixate. A. Dostál consideră că aor. se forma dela teme, care exprimau acțiuni globale, de mișcare.

Imperfectul, din contră, se forma dela teme mai puțin precise, care exprimau acțiuni neglobale.²¹ Deosebirea acestea au devenit însă de prisos, când la imperfect a dominat semnificarea imperfectivă, iar la aorist cea perfectivă.

După alți slaviști însă ca Ju. Maslov, între aor. și imperfect nu ar fi un raport de aspect. Ca dovadă ar fi și faptul că ambele timpuri se întâlnesc atît la verbele perfective, cît și la cele imperfective.²² Dar nu în măsură egală. Ju. Maslov subliniază că 40% din aor. se întâlnesc la verbe de aspect imperfectiv, dar numai 1% din imperfecte se întâlnesc la verbe de aspect perfectiv.²³

Sensul și aspectul acțiunii exprimate de imperfect diferă după aspectul verbelor. Imperfectul verbelor imperfective exprimă o stare, o acțiune prelungită, neîntreruptă, De ex.: и пред ним лежаше единъ колъ вѣлни дѣла și înaintea lui zăceaé (ședea culcată) o țeară foarte groasă... (Povestirile despre Vlad Țepeș, 211 v). Sau: живѣши на Мѡнтенскои зѣмли = Trăia în țara Muntenească. Si: и такъ привѣзана стоѣши оу столпа нага = Și astfel ședea legată de stîlp, goală. (Povestirile despre Vlad Țepeș f. 210 r.) Imperfectul exprima și acțiunea unei posesii: Онъ же собравъ вѣнко имѣши оу себи вѣнко = El însă strîngînd cîtă oaste avea la el... (ibid. p. 205 r.). Același caracter au și acțiunile exprimate de verbe ca глаголаши = vorbea (f. 208 r.) пилѡу = ei beau (207 r) Оги: Онъ же срдн нхъ идѣши = « Iar el în mijlocul lor mînce... (210 v.) Astfel de imperfecte sînt folosite independent și de obicei în propoziții principale.

²¹ După V. V. Borodiciova, deosebirea esențială între aor. și imperfect este tocmai caracterul limitativ al acțiunii exprimate de aor. și nelimitativ al acțiunii exprimate de imperfect (op. cit., p. 21 u) și К вопросу о видовыхъ отношеніяхъ старослав. глагола, Учен. зап. Инст. славянов. АНССР. IX. Москва, 1954 p. 50—138 Comp. și Ju. Maslov, op. cit., Вопр. язык. 1956. p. 122 u.

²² A. Dostál, Studie... p. 599. Comp. și studiul despre Aor. al aceluiași autor în Časopis česk. filologie, III. p. 65.

²³ Ju. Maslov, ibidem.

Alte ori însă acțiunea imperfectului este însoțită de o altă acțiune globală, mai limitată și exprimată în povestire prin aorist sau prin part. pret. a. Este o acțiune paralelă cu a imperfectului, care exprimă o situație oarecare de timp.²⁴ Ex.: И товар скон на возѣ остави а сам спаше к полати = Și-a lăsat marfa în car, iar el dormia în palat (209 r) în Cod. Vor. Егда скончаваше съ мѣ мене душа моя гдѣ помѣнхѣхъ = Când sfârșia se dela mere sufletul meu, domnul pomenii ». Această opoziție între acțiunea scurtă, limitată a aor. și cea de durată a imperfectului este expresivă, chiar când imperfectul e format dela verbe perfective, iterative: И наоучиса шити и тем к темници кормляшиса = Și s-a învățat să coasă și cu aceasta se hrănea (se întreținea) în temniță. (215 r.) Acțiunea exprimată de part. pret. a. are același caracter ca și a aor. » И прочетъ единою и двашти обратшиса единъ лишни залтон. Și înnumără (înumărînd) odată și de două ori, găsea un glaben în p[us]. (209. v.).

Cele două acțiuni sînt alteori simultane: И инко шно время прѣвѣсть никтоже смѣши тоу чафѣхъ взати. = Și cît a existat în vremea aceea nimeni nu îndrăznea să ia supra aceasta (207 r.).

Simultaneitatea poate fi fixată prin adverbe de timp ca: егда тогда: гдѣхъ имѣ борѣхъ съ съ мною гоуни = Atunci cîndle vorbiam, se luptam cu mine în deșert — Ps. Voron, Sau: Егда скончаваше мѣ мене душа моя гдѣ помѣнхѣхъ = Când se sfârșia dela mine sufletul pomenii pe domnul. (Cînt. 7). II, 8 a. Simultaneitatea se redă și prin forme perifrastice de imperfect — care abundă în limba noastră veche, fiind calchiate din slavă.

Ex.: Царь бѣ во тогда ратѣхъ съ восточными странами = că împăratul era pe atunci luptîndu-se cu țările din răsărit adică se lupta (Pov. Тереș) sau: стоиши бѣхъ ноги наша = erau picioarele noastre stînd. (Ps. Voron).

Imperfectul exprimă începutul unei acțiuni ex.: нарицахъ и Захаріѣ = ar fi vrut să-i zică — să-l poreclească — Zaharia — dar n-au făcut-o²⁵.

Se presupune că înainte de epoca istorică imperfectul era frecvent atît la verbele imperfective cît și la cele perfective.²⁶ În vechea slavă se păstrează urme rare din vechea situație. Astfel imperfectivul verbelor perfective exprimă de regulă o acțiune repetată, distributivă. În modul acesta s-au dezvoltat în slavă verbele imperfective tipul « jati » cu imperfect. Pe de altă parte, imperfectul a dispărut de la verbele perfective.²⁷ Textele de slavă bisericească păstrează urme rare din vechea situație.

²⁴ După unii slavisti, imperfectul nici nu ar fi un timp al indicativului, deoarece acțiunea sa nu este în relație cu momentul în care subiectul vorbește. (A. Belić, *O употреби времена у српскохрватском језику*, «Južn. filolog». VI. 1923—7. pag. 117—118. Si M. Stevanović, *Грамат. српскохрват. јез.* N. Sad. 1934. pag. 407. Alți slavisti însă ca A. I. Stoicevici arată frecventa întrebuintare a imperfectului la indicativ. « *Значение Аориста и имперфекта у српскохрв. јез.* Liubliana, 1951.

²⁵ A. Vaillant, *Руководство по стар. слов. яз.* . . . pag. 380.

²⁶ A. Dostál, *Studie...* p. 600.

²⁷ *Ibidem*, p. 100.

Spre deosebire de A. Meillet, lingviștii începînd cu G. Ulianov, Potebnia, etc. au constatat că imperfectul se formează și dela verbele perfective cum găsim frecvent în Codex suprasliensis. Acest imperfect cu caracter iterativ are caracter mai expresiv decît imperfectul verbelor imperfective.²⁸ În slava dela noi, imperfectele se folosesc și în propoziții principale cum era în limba rusă. În limba bulgară, imperfectele se folosesc numai în propoziții secundare. Imperfectul e folosit uneori independent: *нѣкогда же обѣдоуаше под троуниемъ мрткихъ члкъ*²⁹ = Uneori prînzia sub trupurile oamenilor morți (Pov. Tepeș).

De cele mai multe ori imperfectul este folosit în trei tipuri: pereche cu alt imperfect, în serie cu alte imperfecte și tipul limită. Ju. Maslov³⁰ a arătat că toate aceste tipuri sînt frecvente nu numai în paleoslavă, dar și în toate limbile slave vechi inclusiv deci slava dela noi.

1. Acțiunile iterative ale tipului pereche se condiționează între ele de ex.: în Cod. Vor. *призъмкѣхъ глнть оуслышаше ихъ* = *Chemau pe Domnul și acesta-i auzea*. Sau: celui rănit din față voevodul îi *dădea* cinste mare și-l făcea viteaz: *честъ келію подаваше и китавемъ его оучиниаше*: (Pov. Tepeș).

2. În tipul serie — fiecare imperfect exprimă o acțiune, care se săvîrșește înainte de a începe acțiunea exprimată de imperfectul, care urmează: De ex.: la anumiți soli Dracul le *făcea* o țeară înaltă, apoi îi *punea* în ea și la urmă *scria* împăratului lor. Toate imperfectele de aci sînt în slavă formate dela verbele perfective și au caracter iterativ: *такѣ поклансарю оучиниаше колъ високъ и на него келждаше и госоударю его те речн отписокаше*.

Sau din Ps. slavo-rom. Ps. 34 v. 13. = *азъ же кнегда они стѣжахъ ми облачахъса ко кретице і смрѣхъ постомъ дшв мою* = E eu cînd ei *dodeia-mi*, *îneștia-me* în sac și *pleca* cu giuratul sufletului meu.

Sau într-un Octoih din sec. XV-a păstrat la Acad. R.P.R. Nr. 40 fila 152 *ѣгда кѣ юнь помне са сам и хѣждаше кам хѣташе кѣгда же старѣши и кѣздежешн оуцѣ скон ннѣ тѣ помнеть*.

= «Cînd erai tînăr te ridicai singur și umblai pe unde voiai cînd vei mai îmbătrîni și-ți vei întinde mîinile altui te va ridica». Acțiunile alteori se pot petrece și simultan — sau se alternează cu acțiunile verbelor imperfective. Folosirea în serie a imperfectelor e larg răspîndită la scriitorii noștri. (Comp. T. Vianu, *Arta prozatorilor romîni*, 1941 și «Problemele metaforei...» 1957 —: Folosirea stilistică a imperfectului).

²⁸ Totuși după ultimele cercetări, între aorist și imperfect nu e numai un raport de aspect; de aceea ambele timpuri se întîlnesc și la imperfective și la perfective. (A. Dostál, *op. cit.*, p. 599 și mai ales în studiul despre aorist: *Časopis Českej Philologie III*, p. 65, u.

²⁹ *обѣдоуаше* de la *обѣдѣти*, care înclină spre aspectul perfectiv în paleoslavă. < *обѣдѣ* = prînz.

³⁰ Ju. Maslov. *op. cit.*, p. 21 u.

3. Imperfectul verbelor perfective exprimă uneori în prepozițiile secundare acțiunea limitată — ultimă a procesului din propoziția principală. De aceea se introduce cu adverbe ca *dondeže — pokane, dokle — do kogato* » și se numește tipul iterativ — limită — ex. + i ne *dvižāše nogama dondeže otpoeachu zautreno* = Și nu mișca din picioare, pînă ce nu termina de cîntat utrenia. » în limba veche cehă, se spunea de asemenea: *častokrat rziekaše... až slnce z hory puojdeše*. Adesea vorbea pînă ce soarele scăpăta de pe munte. Otc — B. 129,286. Apud Ju Maslov, op. cit., p. 99).

În scr.: i ne pristanich dokle ne pridiše pomoć od.. Nu încetam, pînă nu venea ajutor dela....³¹

Acțiunea limită se petrece întotdeauna după cea principală — față de care deci se proiectează în viitor. Spre finele secolului al XV-lea găsim în slava dela noi înlocuirea acestor imperfecte cu viitorul. De ex.: în Pov. Tepeș se spune că o femeie vinovată era pedepsită și « stătea legată goală de un stîlp, pînă ce carnea și oasele îi cădeau sau era spre hrană păsărilor. » Verbele « cădeau » și « era » sînt înlocuite în slavă cu viitorul: и тако столши привязана оу столпа нага дондеже плоть и кости ии расподоутьсѧ и итицам къ снѧд боудет Aci avem deci; vor cădea „расподоутьсѧ“ în loc de „cădeau“ распадохъ și va fi боудеть în loc de бѣ sau бѣдѧше.

Majoritatea slaviștilor consideră folosirea imperfectului dela verbe perfective, ca un arhaism rămas din epoca în care verbele se deosebeau prin « *modus actions* și nu prin *modus temporis* » — adică dinaintea epocii textelor scrise. Ju-Maslov spune răspicat că aceasta constituie unul dintre cele mai străvechi arhaisme: составляет наиболее древнее, наиболее архаическое явление (op. cit., p. 136).

Tot din acea epocă datează și verbele cu dublu aspect.

Altădată era general în slavă și sensul modal, în deosebi condițional al imperfectului, care astăzi e puternic în bulgară, sîrbo-croată și în sîrba lusaciană. Imperfectul condițional e folosit în slava dela noi cu: *аще: аще не смѣрѣхъ* = dacă nu mă smeriam. (Ps. Vor. Scheiană) — în limba veche aceste imperfecte sînt traduse însă cu conj. se, să < lat. « si » plus imperfectul sau perfectul, conj. în care se contopise și viitorul II.: Se nu plecarea — < *plecarem, plecaverim*, — *plecavero*.

Construcția aceasta e folosită și cînd în slavă era indicativul prezent cu *аще* = dacă: *аще залкоу не рикоу тебе* = Se flămînziru nu voi zice ție — dacă ași flămînzii — sau: *аще не поменѧ тебе* (Ps. Vor.): Se nu pomenire tire. Sk.: Se nu pomeni-voi tine (Ps. CXXXVI.5)

În traducerea propozițiilor condiționale inclusiv imperfectul prin « si » cu indic. sau cu conjunctivul, traducătorii dovedesc independența față de originalul slav — și folosesc mijloacele pe care le dădea fondul latin al limbii noastre

³¹ Život Ierol, 230 Apud Ju. Maslov — *ibidem*, 102.

și care probabil trăia pe atunci în graiul din Maramureș. Considerăm în schimb că întrebuintările modale ale imperfectului în slavă, în deosebi în graiurile sîrbe și bulgare prezintă o mare apropiere cu cele în limba noastră curentă. ex.: шчаше погинѣти = eram să pier — il allait périr. — хочахъ ме оженити = voiau (ar fi vroit) să mă însoare « хочахъ ѱбити идиѣ кѱканицѣ = voiam să omor un cuc ». Azi se spune curent: хтисе вих да ѱним = ași fi vrut să omor. Sau: што стоиш ту? А ето чеках да дође Марко! « Ce faci aci? Uite, asteptam să vină Marko! » Folosirea imperfectului modal e legată de хтети = a voi, plus infinitivul. Se întâlnește mai ales în dialecte, în poezia populară și în limba scriitorilor. Ca P.P. Niegоș, care folosesc mult graiurile natale.⁹²

Exemple similare ne prezintă și bulgara кажеха ли мѣ = dacă îi spunea —; Ако разкъше черкнатата кърпа, значеше смърт = Dacă filfiia basmaua roșie, însemna moarte. Sau: да те срещнех дръгаде, бог знае да ли те вих познал = Dacă te-ași fi întâlnit undeva în altă parte, dumnezeu știe, dacă te-ași fi cunoscut. »

Ori: Ако ѱзнаете токо = dacă află aceasta. Ori: Да имах уико владика не щях да въртя мотика. = Dacă ași avea un unchiu vlădică, n-ași mai da cu sapa. » Studiul acestor forme ar fi necesar să fie făcut paralel și cu cele din limba rom. — pentru a preciza ce e slav în morfologia verbului românesc.

Pentru a vedea cum a fost redat imperfectul din slavă în limba română, am cercetat textele bilingve. Dintre acestea am urmărit în deaproape psaltirile, începînd cu cele rotacizante și pînă la psaltirile slavo-romîne din sec. al XVII-lea, păstrate în manuscrisele Bibliotecii Acad. R.P.R. sub nr. 3465; 4818; 2604 — și psaltirea slavo-romînă cu comentarii păstrată în ms. 2644 — într-o copie din 1697.

Am cercetat și pravila slavo-romînă din 1581 — după Lucaci Scolasticul și păstrată în mss. 692, — precum și cea după versiunile sîrbești din mss. 5211. În Pravile, însă am găsit foarte puține imperfecte.

Urmărirea imperfectului în textele slavo-romîne ne arată limpede o serie de inconsecvențe în traducerea lui, o independență a traducătorului față de originalul slav, precum și evoluția limbii noastre dela formele dialectale vechi, impuse de moștenirea latină sau de textul slav, la formele mai corecte, literare din psaltirea în versuri a lui Dosoftei, din psaltirea lui Coresi și la cele din manuscrisele Acad. (2604) = datînd dela finele sec. al XVI-lea și din sec. al XVII-lea.

1. Astfel pers. I-a singular e tradusă în majoritatea cazurilor tot cu imperfectul. În textele rotacizante și în alte manuscrise de mai tîrziu imperfectul acesta are forma veche în a fără — т: прѣхождаахъ въ незлоки срѣца моего...

⁹² Petar C. Sladojević, *O imperfektu у српскохрватском језику*. Јуж. фил., pag. 213—228.

M. Stevanović, *Значење имперфекта према употреби у језику П. П. Негоша* Јужн. фил. XX. 1953.4 pag. 39—80.

În l. romînă se folosește în locul condiționalului imperfectul « modestiei »: Doream (aș dori) să spun ceva ». I. Iordan, *Limba rom. contemp.* București, 1956, pag. 425—426.

«trecea» în nerăul inimii mele. (Ps. C.2). În loc de «treceam» **Нзгонѣхъ** = *gonia* (Ps.C.г). În loc de «goneam». **На оутрїа избиваахъ въса грешныа земли** = De măreața ucidea toți păcătoși pământului. (Ps. C.8.) «Ucideam» **протикаѣхъса имъ** = *protivea* mă lor « (Ps. C XVII. 10. Mss.) 3465 fila 124 — e tradusă tot fără — *m*: «protivea...». **Ѣгда глаголахъ ниль** = cînd graia lor... » Ps. CXIX. 7. Forme cu — «*m*», întîlnim spre finele sec. al XVI-lea de ex.: în Psaltirea lui Coresi din 1577 — același imperfect al verbului **глаголати**» e tradus cu «*grăiam*». ³³ Acest — *m* a trecut la pers. I-a singulară prin analogie dela pers. I-a plurală, unde *m* — se păstrase în silabă accentuată ³⁴.

Desigur analogia nu era generală în sec. al XVI-lea ³⁵, dar începuse să se producă. Nu era generală nici în secolul al XVII-lea pentru că în «Cazania lui Varlaam» din 1643 f. 49 — avem «*vă spunea eu*» dar în manuscrisele Ps. slavo-romîne dela sfîrșitul acestui secol (1697) avem: **лице не смерахъса** = De nu mă smeriam — (Ps. 130, v. 2, fila 168.) De aceea credem că trebuie revizuită părerea că în «daco-romîna formele în — *a* se păstrau integral în sec. al XVII-lea» ³⁶. Formele în — *a* la pers. I-a sing. se păstrează în graiurile din Maramures ³⁷ și Oaș ³⁸.

2. Persoana I-a sing. a imperfectului din slavă e tradusă adesea și cu pers. I-a sing. a perfectului simplu — căruia în slavă îi corespunde de fapt aoristul. În unele cazuri traducerea aceasta e justificată, deoarece în slavă forma de imperfect — mai ales cînd e contrasă — se confundă cu cea a aoristului. Totuși traducerea cu perfectul simplu se face și cînd forma imperfectului nu e contrasă:.. **съ плачомъ растварѣахъ** = cu plîngere *mestecaiu* ³⁹.

Злагъ не познахъ = răul nu cunoscu — (Ibid. p. 126. Ps. C. 4.) sau: **съмоторѣахъ о деснѣа и възгледаахъ** = *căutaiu* de dreapta și *văzuiu* (Ibid. p. 204: Ps. CXLI, 5.) Tot aci e: **хождаахъ** = *îmbla*.

3. Aceiași pers. a I-a, a imperfectului e tradusă și cu prezentul: **И о вразѣхъ твоихъ не стаахъ** = Și de dracii tăi potopăscu — mă. «Adică» mă topesc, mă în nec. « (Ps. CXXXVI. 21). Ori: **възненавидѣхъ** = *nenăvidescu*. » Adică îi urăsc. (Ibidem, vers. 19.)

Inconsecvența traducătorului merge și mai departe, cînd aceiași formă de imperfect — ca **глаголаахъ** — e tradusă odată cu imperfectul — graia (Ps. CXXX. 7)

³³ Psaltirea Coresi, 1577 ed. B. P. Hasdeu, 1881... Ps. 119, v. 9, fila 1640.

³⁴ Al. Rosetti ILR I, *Limba latină*, p. 132, l. Și adbeii consideră că acest — *m* e tot analogic, dar provine din formele de condițional. (Sur l'histoire de l'imparfait de l'indicatif en roumain. BL. 1943. N. Tiktin consideră formele în — *au* — o inovație literară: (Gram. Rom. Buc. 1895, p. 47).

³⁵ O. Densusianu, *L'hist. de la l. roum.* II, 213, Al. Rosetti, ILR, I, 132,

³⁶ I. Și adbeii, *Sur l'histoire de l'imparfait en roumain.* Ibidem.

³⁷ T. Papahagi, *Graiul din Maramureș...* p. LXVIII.

³⁸ I. A. Candrea, *Graiul din Țara Oașului...* p. 21.

³⁹ Ps. Vor. Ps. Cl. v. 10. C. Gălușcă, *Slavisch — rumänisches Psalter-bruchstück*, Halle, 1913, p. 130.

și altădată cu perfectul simplu: grăiiu (CXXI. 8). Ambele traduceri sînt în Ps. Voronețeană. E vorba deci de același traducător. Inconsecvența se menține și la forme ca *кѣзвахъ*, care pot fi sau la aorist, sau la imperfect, forma contrasă. În cele mai multe manuscrise — e tradus cu «chem». — (Ps. Vor. LXXXV. 7.): *къ днѣ печали моеѣ възвахъ к тебе* = în zi de grija mea chem către tine.

La fel e în Mss. slavo-rom. 3465 — p. 67: *ѣи къзвахъ к тебе* = doamne, chem către tine.

În Mss. 4818 — fila 5, verso = *гласомъ моимъ къ гѣ къзвахъ* = cu glasul meu către doamne strigai. Și în Mss. 3465 — f. 123: *призвахъ га* = chemai pe domnul. « În traducerile de mai târziu: «am strigat.»

Pers. II. sing. e tradusă prin imperfect cu dezinența — *и: господи, боже наш ты послѣдидаше ихъ* = Domnul, zăul nostru, tu ascultai ei. Sau: *ѣе ты милостивъ быкадше имъ.* (Ps. XCVIII. v. 8). = zău tu, milostivu erai lor.

Pers. III. sing. e tradusă prin imperfect: *призывахъ га и ты оуслышадше ихъ* = «Chema domnul și el (acesta) auzea ei⁴⁰. Sau: *ѣки ми саждаше* = Aceasta-mi slujia. (Ps. C. 6). Ori: *душа ихъ къ злымъ тлаше* = Sufletul lor în rău topia-se. (Ps. CVI. 26).

Interesantă e forma «*viiā*» — care traduce pe *жикѣше* C. 7.: *нежикѣше* = nu *viiā*⁴¹.

Forma *бѣ* — fixată în slavă atît pentru aorist cît și pentru imperfect e tradusă cu imperfectul: *и не бѣ ни ми бѣ тѣжда* «Și nu era cu rânșii dumnezeu striin... Traducerile cu imperfectul sînt cele mai frecvente⁴².

Rareori întîlnim traducerea cu *perf. simplu* sau cu *prezentul*: *къ сгльниѣ облачнѣ глаголадше къ нимъ* = în stălpu de nuoru grai cătră înșii (XCVIII. 6—7). Sau: *не испракаѣше прѣд очима моима* = Nu *derege* între ochii mei. în loc de: Nu *deregeai* + înaintea ochilor mei.»

Cu imperfectul pers. III-a sînt traduse și participiile din slavă ca: *ткорѣи грѣдынѣ* = ce făcea trufa (C-7) *гласи неправеднаѣ* = ce grăia nedreptate — (ibidem) *и не бѣ погрѣбаѣи* = și nu era îngropătoriu.» (Ps. CXX. 2. G. Gălușcă, op. cit., p. 154).

O formă care ne îndreaptă spre slavă este cea perifrastică compusă din „era” plus gerunziul verbului de conjugat. Această formă este semnalată în studiile de istoria limbii romîne, fără a fi suficient explicată. De ex.: Leca Morariu în meritoasa sa lucrare despre morfologia verbului și tov. Acad. Al Rosetti afirmă

⁴⁰ În limba veche o serie de verbe apăreau fără sufixul *-ex* să să veghe, sau fără sufixul *-esc*: *să rape, el luce-et.* (Al. Rosetti, ILR. VI. 192—3); Vedem că «a potopi» nena-vidi — își păstrează sufixul *-esc*.

⁴¹ Acad. Al. Rosetti, nu menționează acest imperfect printre formele caracteristice ale acestui verb.. *vie* — ILR VI. p. 205.

⁴² *Deuteron XXXII. 12.* Ibid. 8: *егда раздалѣаше* = cînd împărțea. Și V. 12: *гѣ единъ вождаше ѿ* = domnul însuși purta pre'nșii.

că apare numai în Codicele Voroneţean, de unde ne şi citează câteva exemple: „că era mergînd”, „era ca oile rătăcind”.⁴³ Afirmatia aceasta trebuie completată în sensul că astfel de forme perifrastice reproduc formele identice, din slavă şi nu se găsesc numai în Codicele Voroneţean. În textele slavo-romîne apar oriunde erau şi în slavă — de ex.: în Psaltiri: Ps CXXI.v.2, construcţia e în slavă la plural: *СТОЛЦИ БѢЖА НОГЫ НАША* = „stînd era picioarele noastre”.⁴⁴

Astfel de forme sînt frecvente şi cu aoristul: *БЫХУМ ВЕСЕЛИШЕ СЯ* = „fum veselindu-ne”. în Ps. Scheiană: *fum veselindu-mă*.⁴⁵

Forma aceasta se găseşte mai frecventă în greacă şi mai rar în latina bisericească tîrzie, nu în cea clasică. Slava nu o cunoaşte însă numai în textele religioase, unde poate fi o reproducere din greacă, din care s-au tradus aceste texte. O găsim însă în lucrări originale slave de la noi, ca (Pov. despre Ţepeş), unde se spune *БѢ РАТОУА СЯ* = *era luptîndu-se* adică „se lupta” cum am menţionat mai sus.

Construcţia se găseşte în vechea rusă şi în toate limbile slave vechi. În *Lavrent. Letopis* citim despre slavi că „erau vinînd animale sălbatice = *БѢХУ ЛОКАШЕ ЗВЕРЬ*.

Sau: că era ştiind limba pecenegă: *БѢ БО ОУМЛА ПЕЧИНОВЪСКИ*.⁴⁶ Formele dela „a fi” sînt copule. Calchiera acestor forme perifrastice de imperfect este mai vădită în textele evanghelice slave.⁴⁷ Pers. I-a plurală se confundă adesea în slavă cu aceea a aoristului. E tradusă prin aceeaşi formă ca şi aoristul.

ЯКО СКОНЧАХОМ СЯ ГНѢКОМ ТРОИМ. că sfîrşimu-ne cu minia ta (Ps. LXXXIX.7)⁴⁸

Sau: *И ВЪРАДОУВАХОМ СЯ И ВЪВЕСЕЛИХОМСЯ* = şi bucurămu-ne şi veseli-mu-ne (Ps. V. LXXXIX.14). *ВИДѢХОМ ЗА* = văzumu rău.

Aceleaşi forme din slavă, dintre care unele sînt sigur în aorist ex. *сѣдохом* — sînt traduse în textele mai vechi rotacizante cu aceste forme de imperfect şi aorist totodată, iar în textele de mai tîrziu sînt traduse cu imperfectul. De ex.: Versetul 1. Ps. CXXXVI — din Ps. V. şi Scheiana: „La riul Babilonului, aci şezumu şi plînsemu” . . . . în salce prin mijloc de ia spînzurătu organele noastre” în Mss. 2644 e tradus mult mai literar cu formele noi de imperfect: „La Rîul

⁴³ Se pare că se folosia şi pentru pers. I-a, însumi *era stînd*. CV. 42. 10—11, 38, 9—10 şi 150, 10—11. A. I. Rosetti, ILR VI, p. 196. Ex. se găsesc şi la Leca Morariu.

⁴⁴ Leca Morariu: *Morfologia verbului predicativ român*. Cernăuţi 1924, p. 64—65 — ne dă ex. similare dar nu arată calchiera din slavă.

⁴⁵ Ps. Voroneţeană — C. Găluşcă, *op. cit.*, p. 98—99; I. A. Candrea Ps. Sk II, 269, V. PV. CXXV, 3. C. Găluşcă... 176, I. A. Candrea PSK. II, 273.

⁴⁶ I. P. S. Kuznetsov, *Ist. gram. rusk. jaz.* p. 227. T. P. Lomtev dă numeroase exemple din cronici şi letopiseşe: *бѣ обладая* = *был обладателем* = *era stăpînind (stăpînitor)* <Очерки по синт. русск яз. 1956 p. 185.>

⁴⁷ K. Horálek: *Evangeliaře i četveroev.* Praga, 1954, p. 186—195.

⁴⁸ În Mss. 3465: «cumplîmu-ne...»

⁴⁹ C. Găluşcă, p. 191, I. A. Candrea II, p. 285.

Babilonului, acolo ședeam și plîngeam... , în salce pre mijlocul ei spînzuram organele noastre.”⁵⁰ Versiunile moderne însă traduc mai exact cu aoristul cum era în slavă: На рѣцѣ Бабилонстѣи тоу⁵¹ съдохом и плакахом... на вѣкѣи по срѣдѣ ѣмъ обѣсихом органы наша.

Pers. II-a plurală a imperfectului e tradusă prin formele în-ați și *atu-set*. Formele în-ați sînt aceleași atît pentru imperfect cît și pentru prezent. Vedem că e vorba de imperfect din context și mai ales din originalul slav. ex.: ѡдѣсти и пїастѣ кино трѣбѣи нхѣ = mîncăți și beați virul prinoaselor lor.⁵²

Imperfectul pers. II-a pl. e tradus ca și celelalte persoane și prin formele perifrastice de perfect, care apar cu sau fără auxiliar. Iată un exemplu din Evangelia lui Coresi 1561 — „că ainte pînă cîntătorul cîntat de doao ori v-ați lăudatu-vă”.

Pentru conj. II-a avem participiul în-ut: văzut-a III-a: et — *merset*, *zeset* și IV-a în-—it; *venit*, *sfirșit*. Formele perifrastice de perfect în locul perfectului etimologic au înlăturat diferitele identități ca cea între pers. II-a sing. *cantasti* < *cantavisti* și *cantasti* < *cantavistis*, deci plural. Formele perifrastice sînt mai expresive. Poate de aceea frecvența lor diferă pe persoane. O statistică în acest sens și explicația formelor în-tu ne-a dat-o mai întîi Leca Morariu,⁵³ care consideră explicarea prin perfectul perifrastic a formelor de aorist — pers. II-a plurală ca *giucatu* (Ps. Sch. 380) rușiratu, ca „o problemă crucială a morfologiei verbului nostru.”

Formele acestea de conjugare s-au extins și la pers. I-a plurală, dar numai cînd era vorba de aorist. Ba ceva mai mult: terminația preteritului-tu s-a extins și la alte forme verbale, derivate din tulpina perfectului latin, ba chiar și la formele de condițional din dacoromînă. Din exemplele aduse se vede că Leca Morariu limitează totuși lărgirea productivității — terminației — tu numai pentru pers. II-a plural: *vă luminasetu*, *vă grăisetu*.⁵⁴ — Adușăm că forme de acestea sînt și la pers. I-a pl. de ex.: în Muntenia — noi *mersetu*. La condițional: *șinuretu*, *se durmiretu* — *se sfirșiretu* — în loc de: *se durmire* — *se sfirșire*. — Forme de acestea se mențin și în munții Apuseni pînă astăzi în com. Certeaze lîngă Cîmpeni.⁵⁵ Așa se explică de ce în toate studiile asupra limbii noastre vechi

⁵⁰ Mss. 2644, Bibl. Acad. R.P.R. f. 404.

⁵¹ Mss. 26444 are TAMO = acolo, așa cum este și în majoritatea traducerilor moderne de la noi.

⁵² Deut. 38. — C. Gălușcă, *op. cit.*, p. 242—243.

⁵³ Leca Morariu: *Voiu lăudatu* < *Din morfologia verbului român* > Cernăuți 1928. În Ps. Scheiană de ex. găsește 72% cazuri de aorist și 8% perf. perifrastic. În Cod. Vor. 22% — 1%. Pers. II-a, 45 cazuri aorist și 62 cazuri perf. perifrastic. La p. III-a, domină aoristele.

⁵⁴ Leca Morariu, *Din morfologia verbului predicativ român*, Cernăuți, I, 1928. p.29.

⁵⁵ Aici se aude *mîncaretu*, *veniretu*; *să vrea venirăt la voi*; *vrea văzurăt* și noi acest lucru. G. Weigand spunea că formele în -ăt și fără -u: *dormirăt*, *mîncarăt*, sînt la pers. II-a pl. perfectul simpl. (Apud L. Morariu, *op. cit.*).

și în tratatele de istoria limbii, sînt încadrate la pers. II-a plural a condiționalului toate formele de tipul: *se durmiretu, se giudecaret* (H.Ps.57,2) *se kinuiretu i se nu ascultaret* (T.M. 48, 7) *Se plecaret* (S.V.130.2)⁶⁶.

Cercetînd originalul slav din care s-au tradus aceste forme ca și cele fără *tu-în-te-sau-ru*,⁶⁷ constatăm că ele reproduc din slavă — construcții condiționale, cu indicativul prezent sau cu imperfectul — *dar aceste forme în -tu, nu reproduc întotdeauna numai pers. II-a plural, ci și pers. I-a singular. În Ps. Vor. și Scheiană Ps. 130.2 — avem: Se nu plecaretu mîndria, ce înalță sufletul meu.*” (în Sk. *înălțaiu*). Forma „*se nu plecaretu*” e considerată de Leca Morariu I.A.Candrea, Al. Rosetti și alții ca pers. II-a plural. Aceasta turbură și sensul dintre cele două propoziții. În slavă, avem ambele predicate la pers. I-a sing. primul la imperfect și al doilea la aorist.

Slaviștii la rîndul lor au fost nedumeriți de traducerea imperfectului *аще не смѣрѣхца* cu „*se nu plecaretu*”, și s-au gîndit că traducătorul a avut la dispoziție alt prototip slav. (Așa a făcut de ex. C. Gălușcă — cînd studiază Ps. Voronețeană — după originalul slav.) Poate l-a încurcat și mai mult faptul că în Ps. Voronețeană-tu nu e legat de „*plecare*”. — Astfel de cazuri întîlnim și la Coresi: „*deca durmire tu*”⁶⁸ — în Scheiană însă și în Ps. Coresi găsim „*plecaretu*” — „*durmiretu*”. În slavă, avem pentru pers. II-a pl. a indicat. cu *аще*: *аще поспите посредк предель* (Ps. 67.v.14). = *dacă veți dormi* (S.: *deca durmiretu*). Celelalte psaltiri slavo-romîne păstrate în Mss. ne dau în cazul „*se nu plecaret*” tot imperfectul cu *аще* — dar traducerea mai tîrzie schimbă acest latinism arhaic și dialectal, pe care l-a avut la îndemîna traducătorul Maramureșean din sec. XV—XVI-lea, cu imperfectul nou. Astfel același verset e tradus în Mss. 2644—fila 394 și în Mss. 2604, f. 168 „*de nu mă smeriam, nu (-mi-mă) înălțai sufletul meu.*”

Tot așa traduce și Dosoftei în versul său isteț.:

„că de nu mi-am smeritu-mi tot rîndul,
ce mi-am mărit sufletul și gîndul,⁶⁹

Reiese de aci nu numai o vădită evoluție a limbii — dar și că „*se nu plecaret*” este pers. I-a sing. și traduce exact imperfectul condițional slav. *аще не смѣрѣхца*. Poate că formele „*plecaret*” au la bază o primă traducere maramureșeană.⁶⁰

⁶⁶ Al. Rosetti, ILR VI, p. 200. Leca Morariu, *Morfos. Verb...* p. 29 u.

⁶⁷ În Ps. Sch.: *se intraru* (131,3) *se dederu* (131,4) etc. Al. Rosetti ibid. 200. Primul care a atras atenția asupra formelor în *ru* — a fost Leca Morariu (*op. cit.*, p. 28).

⁶⁸ Coresi, *Ps. slavo-rom. 1577*, edit. de B. P. Hasdeu 1881, p. 364: « *se nu plecaretu mîndria...* »

Al. Rosetti, *Limba romînd în sec. al XIII—XVI-lea* 1956, p. 148. La fel este scris și în Mss. Ps. Vor. Bibl. Acad. R.P.R. fila 35, C. Gălușcă, *op. cit.*, p. 180.

⁶⁹ I. B i a n u, *Psaltirea în versuri întocmită de Dosoftei, mitropolitul Moldovei 1671—1686*, București, 1897.

⁶⁰ De această traducere s-a servit și Coresi. În manuscrisele de mai tîrziu (2644), sînt modernizate atît formele din textul slav cît și din cel romînesc. Din contra în Mss. 3465 se păstrează caracterul arhaic. Concluzia e că la baza textelor vechi stă traducerea « *se nu plecaret*, » care abia în sec. XVII se schimbă.

Astfel considerăm că trebuie să admitem lărgirea productivității terminației-*tu* din participii cu funcție de preterit — , și la alte persoane ale condiționalului — nu numai la pers. II-a plurală. Despărțit de participiul — *tu* — devine productiv așa cum „-are” despărțit de infinitiv a dus prin productivitatea sa la cuvinte ca „depărtare.”

În majoritatea cazurilor însă formele de condițional în „-*retu*” se referă la pers. II-a plural. Iată câteva cazuri care reproduc indic. prez. din slavă. cu *лице* Ps. Sch. Hurm.: *Se giudecarietu* = *лице судитѣ* (Ps. 52. 2.); *Se vă întoarsetu* (Sch. Ps. 7. v. 13) să nu vă veți întoarce (Coresi) = *лице не обратитесь* se durmiretu = *лице поспитѣ*. Se grăiretu (H. 57. 2)... de grăiți bine (Dos. 188)... dacă adevăr grăiți (Mss. 2644) și Mss. 2604, ⁶¹ < *лице глаголетѣ* Cercetarea ar trebui extinsă la prototipul slav al acestor forme din Evangheliile, Cazaniile, din Cod. Voron. Textele Măhăcene, Pălia dela Orăștie, Codicile dela Ieud. etc...

Pers. III-a plural — a imperf. e în slavă în — *хж* deosebită de a aoristului, care e în-*шж*⁶². Traducerea e prin forma veche de imperf. în -*a* și rareori cu perf. simplu.

Ps. Vor. CI: *како днь понешадохъ ми крази мои... клѣнѣдохъ сѧ* în toate zilele imputa mi dracii mei⁶³... giura se P.V. CXXXV. 6: *ходации хождадохъ и плакадохъ сѧ*.

îmblînd îmbლა și plîngea (Gălușcă op. cit. p. 176.)

Ion II. 51

яко единѣми оусты подохъ и бляскѣдохъ и слакѣдохъ
că cu un rostul cînta și binecuvînta și slăvia
бл.

Dumnezeu..... (C. Gălușcă p. 264)

Rare ori la pers. III-a pl. apare ca și la sing. terminația-*tb* *несяхуть* = duceau, purtau; *изимахуть* = luau; *гокоряхуть* = vorbiau. Astfel de forme au apărut probabil prin analogie cu aceeași terminație dela indic. prez. pers. III-a sing. și pl. Se întilnesc în cele mai vechi monumente ale literaturii ruse vechi și sînt considerate rusisme de sud sau ucrainisme.⁶⁴

Imperfectul e tradus și cu perf. simplu: *лѣта наша яко пачинѣ поощадохъ сѧ* = anii noștri ca păiajenii învăța-se⁶⁵. În psaltirile și pravilele slavo-romîne nu avem forme cu-*u* la pers. III-a pl. Uneori apare *m* la pers. I-a singular. De ex.: în Ps. Coresi: „cînd grăiam lor să lupta cu mine în deșert.” — *егда глаголахъ имъ боряхъ сѧ с мною тшнѣ*. (f. 164 v)

⁶¹ pag. 118/5: se sfîrșiretu, 154/9 se kinuretu, furetu, <fuđritis.

⁶² Formele noi au căpătat -*u*: îmblai prin analogie cu alte forme verbale care aveau -*u*.

⁶³ Acelaș « *понишадохъ* » e tradus cu « *gotoviiia* » (?) CXXXIV.

⁶⁴ Comp: *Исторична граматика украинскої мови* 1957, Kiev, p. 336. L. A. Bulahovskii, *Питання прохд. укр мови*, Kiev, 1956, p. 71—74.

⁶⁵ Ps. Vor. LXXXXIX, 7, Mss. 3465, f. 77. V.

Formele noi în-au s-au creat prin analogia cu cele de prezent: *ei au* sau „*aveau*„, *cîntat-au*,⁶⁶ *cîntau*.⁶⁷

În Cod. Vor. preteritul e redat la pers. II-a și a I-a pl. prin participiul în-ut la plural apare și acordul: „*muerile ce era venite; rugi ce am făgăduite!*” în Maramureș se spune: „*am fost mîncăți*” și „*am fost mîncat*”. Sistemul e general în slavă: *pisal*, = am scris; *ženy pisali* = femeile au scris.

Influența sistemului verbului slav asupra celui românesc e mai probabilă în meglenită unde se spune „*rați mîncăți*”, *ram mîncat*”,⁶⁸ Corespondența ar fi: *vy byli spievali* = voi ați cîntat; *byli spievali* = ați cîntat și „*spievali*” = cîntați. În Turda se zice și astăzi „*mîncarăți astăzi*”? adică „ați mîncat”.

Formele de participii cu sens de preterit sînt mai degrabă un fenomen general românesc de origine latină. Medio-slava textelor religioase din care s-au tălmăcit primele gînguriri scrise românești, păstra integral sistemul timpurilor de trecut: aorist, imperfect și participii în-(*v*) *ŭ* și în -*l*, pentru perfect. Acestea din urmă au înlocuit în limbile slave de răsărit și de apus timpurile simple de trecut, ceea ce se vede și în textele slavo-romîne din Moldova și Nordul Transilvaniei.

Influența slavă asupra verbului românesc nu e admisă nici în formă de imperfect ca: dedeam, după: *дѣдѣхъ* cum pretindea slavistul ceh M. Křepinský.⁶⁹

În textele religioase însă imperfectul își păstrează sensul său propriu și terminațiile sale ex.: *кѣтри кѣхѣ противни; молши же сѣа Павел гла:* Vînturile *erau* potrivnice... iar Pavel le *ruga* zicînd.⁷⁰

Schimbările pe care le întîlnim în documentele slavo-romîne în formele imperfectului arată o legătură strînsă cu limbile slave vii în care soarta acestui timp e diferită.

Influența slavă asupra imperfectului în limba romînă poate fi discutată mult cînd e vorba de sensurile modale și de calchierile formelor perifrastice slave de tipul: *стѣжи кѣхъ* = era stînd,” care mai tîrziu devine „sta”. Dintre compartimentele limbii, morfologia e cel mai puțin penetrabilă influențelor străine.⁷¹

Întrebuințările imperfectului condițional în limba romînă dovedesc tenacitate în păstrarea moștenirii latine.⁷²

Urmărirea întrebunțărilor imperfectului în textele slave dela noi ne-au arătat că ele oglindesc soarta imperfectului și funcționarea acestui timp cunoscute

⁶⁶ S. Pușcariu, DR, III, p773.

⁶⁷ I. Șiadbei, explică apariția lui -u la pers. III-a pl. prin analogie cu prezentul (*Sur l'histoire de l'imparfait* ibid.). O. Densușianu, a arătat că formele în -a sînt generale în sec. al XVI-lea (*L'histoire de la lang. roum.* II, p. 214). Afirmația trebuie rectificată în sensul atestărilor menționate din manuscrise.

⁶⁸ S. Pușcariu, DR, IV/2, p. 1361.

⁶⁹ M. Křepinský, *L'influence du verbe slave sur le verbe roumaine*, Slavia, XVI. 1938.

⁷⁰ «Apostol» din secolul XII—XIII, scris undeva pe teritoriul țărilor noastre și păstrat în Bibl. Acad. R.P.R. Mss. nr. 20, f. 36.

⁷¹ A. I. Graur, *Comunicare la sesiunea științifică Fac. Filol. Buc. 1956*, martie 15.

⁷² Iorgu Iordan, *Limba rom. contemporană*, p. 426 u.

și în celelalte limbi slave. Folosirea imperfectului dela verbele perfective tip pereche, serie și limitat, — ca și folosirea condiționalo-modală a imperfectului —, sînt generale în slavă.⁷³

Pe de altă parte, urmărind traducerea imperfectului slav în limba romină, am văzut că unele păreri despre istoria acestui timp în limba noastră trebuiesc completate și chiar revizuite.

ИМПЕРФЕКТ СДАВЯНСКОГО ЯЗЫКА УПОТРЕБЛЯЕМОГО У НАС И ЕГО ПЕРЕВОД В РУМЫНСКОМ ЯЗЫКЕ КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Потеряв имперфект индоевропейского языка, славянский язык воссоздал для себя вновь имперфект из сигматического аориста: — ase > ěa chŭ: vedě-achŭ, vedeaše... По своей природе имперфект является «незаконченным», (прошедшим несовершенным) временем, выражающим действие, происшедшее в прошлом, длительное и незаконченное, сопровождающее другое действие, также прошлое. Оно подходит для произведений, описывающих, повествующих, объясняющих. Поэтому оно часто употребляется в летописях, повестях и в произведениях романтиков натуралистов.

Исследуя имперфект в славянских текстах Валахии, Молдавии и Трансильвании, устанавливаем, что в канцелярских актах он употребляется редко и иногда со значением аориста или перфекта. Изредка встречается — в текстах и другого характера, особенно в тех из них, что из северной Трансильвании и Молдавии, как следствие исчезновения этого времени в западных (XV—XVI). и восточных (XII—XIII ст.) славянских языках. В этой области встречаем в некоторых текстах имперфект с специфическим окончанием -ть в 3-ем лице в украинском и древнерусском языках: *пошеть*, в Трансильвании *нєѣхѣть* (Л. А. Булаховский).

В старославянском языке Валахии, Молдавии и Трансильвании имперфект употребляется от глаголов несовершенного и многократного видов, как были в славянском языке *лѣжаше*. *живаше*. Обыкновенно формы — сжаты Одновременность с другим прошлым действием уточняется наречием. Замечательными являются архаические формы имперфекта как *царь бѣ тогда ратѣ* или *стоаше бѣхъ* *ногы нашѣ*. Такого рода формы встречаются и в древнерусском: *Олегъ бѣ овладаа полкны...* *бѣхѣ* *локаше* *зкѣрь*; *бѣ бо оумѣ* *пчиньскы*.

Изредка встречаем имперфект, образованный и от глаголов совершенного вида, как и аорист, отображая древнеславянский (Антонин Досталь; Ю. Маслов). Употребление имперфекта от глаголов совершенного вида встречается и в наших текстах во всех трех положениях, установленных Ю. Масловым:

⁷³ Ju. Maslov, op. cit., p. 138, consideră un astfel de studiu ca o lămurire a legilor și normelor de dezvoltare ale limbilor slave. Acesta este cel mai de seamă scop al lingvisticii, spre deosebire de acei lingviști care, prin metoda istorico-comparativă urmăresc numai reconstrucția, restabilirea ipotetică a diferitelor forme și fapte din istoria limbilor înrudite.

1. Парный тип, когда сопрово ждается другим имперфектом:

Прнзыкаахъ га н ть оуслышааше ихъ.

2. Серийный тип, когда сопровождается многими имперфектами: тако покансарю оуиниаше колъ кнесокъ и на него ксаждааше и госоу-дарю бо те речи отпнсокаше (сказание о дракоульѣ, 1486).

3. Предельный тип, когда выражается последняя фаза процесса главного предложения: и недкнжаше ногама дондеже отпоаху заотрипо.

К концу XV ст. имперфект, выражавший последние дейсиве, иногда замещается будущим: и тако стоаше приказана оу стола нага дондеже плоть и кости ии распадауѣтсѧ (кместе распадахуѣ) и птицамъ къ сѧд боудѣт (вместо кѣше).

Модальное и условное употребление имперфекта в славянском языке, особенно в болгарском и сербском, представляет неожиданное сближение с румынским языком.

Изучая перевод славянского имперфекта в псалтырях славяно-румынских устанавливаем, что почти все версии основываются на переводе северной части Ардяла.

Пеувые переводы произведены старыми диалекталтными формами, под влиянием латинского наследства, или калькированием славянских форм: аще не сме,ѣхъ = se nu plecaretu. Также переведено и 2-ое лицо множ. числа настоящего времени: аще глаголетѣ = se grăiretu. Основываясь на славянском тексте, устанавливаем, что латинские формы на—ti; nu plecaretu не ограничивались только 2-ым лицом множ. числа, как предполагалось до настоящего времени. Употреблялись и в I-ом лице единст. числа, как переводят имперфект I-ом лице единст. числа аще не сме,ѣхъ. То же лицо, как и 3-ье, переводится и имперфектом на а: хождаахъ умбла = поношляхъ; imputa. Эти формы не являются уже общими в XVI ст., как утверждает Ов. Денсушяну, потому что к концу этого века находим в некоторых рукописях: eu umblam, ei imputau. как и в современном языке.

Славянский оригинал воспроизведен как в фотографии в описательных формах типа: stînd era picioarele noastre < стоаше бѣхъ ноги наша или era mergînd; era ca oile rătăcind.

Наши лингвисты отметили эти формы но не указали, что они точно воспроизводят славянский оригинал (Л. Морару, Ал. Росетти и др.)

Славянский имперфект часто переведен и настоящим временем или же перфектом: и дѣстѣ и пѣстѣ кино трѣкк ихъ = mîncăți și beți vinul prinoaselor lor' cs. или съмотрѣхъ одеснѧ и къзгледѣхъ = căutaiu de dreapta și vazuiu (Ps. Vor)

Непоследовательность и неточности в переводе имперфекта показывают, что на рубеже между XV и XVI веками славянский язык не был уже хорошо известен даже на севере Трансильвании и румынский язык снимал с него славянское одеяние, проявляя себя впервые в переводе текстов, представляющих явления ротацизма в этой области.

Gheorghe Mihăilă

ADJECTIVE DE ORIGINE SLAVĂ ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Dacă substantivele de origine slavă nume de obiecte în înțelesul larg al cuvîntului, pătrunse în epoca celor mai vechi contacte ale romînilor cu populația slavă, au fost grupate și analizate într-o anumită măsură în lucrările de specialitate publicate pînă acum (O. Densusianu, A. I. Iațimirski, B. Țonev, Th. Capidan, Al. Rosetti etc.), nu tot același lucru se poate spune despre adjectivele de origine slavă, intrate în limba romînă într-un număr destul de mare. În lucrările fundamentale de istoria limbii romîne ale lui O. Densusianu și Al. Rosetti adjectivele de origine slavă sînt consemnate într-un număr redus, scoțîndu-se în evidență doar acele adjective care exprimă particularități fizice sau morale.¹

În articolul de față ne propunem să reluăm această problemă, pornind mai ales de la constatarea că numărul mare de adjective împrumutate pe cale populară este un indiciu în plus în sprijinul tezei că elementele lexicale slave au pătruns adînc în sistemul limbii romîne. Multe din ele nu puteau fi împrumutate decît în condițiile unui contact îndelungat între romîni și slavi, în condițiile « bilingvismului » slavo-romîn.

De obicei, astfel de cuvinte trec dintr-o limbă în alta, în condițiile amintite, ca urmare a expresivității lor. Redînd o însușire a oamenilor, animalelor, obiectelor, etc., numeroase adjective exprimă în același timp și o apreciere calitativă făcută de cel care vorbește, ceea ce le dă de multe ori o nuanță afectivă.

Se poate spune fără a exagera că numărul adjectivelor de origine slavă din limba romînă este destul de mare, dacă se are în vedere faptul că adjectivele calitative reprezintă o clasă puțin numeroasă în raport cu substantivele². După

---

¹ O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, I, Paris, 1901, p. 255; Al. Rosetti, *Influența limbilor slave meridionale asupra limbii romîne (sec. VI—XII)*, București, 1954, p. 40—43.

² Cf. de pildă, cifrele date de T. Lejter-Splawinski în cartea sa *Język polski* (trad. rusă, Moscova, 1954, p. 64 și urm.) privitoare la cuvintele moștenite din slava comună de către limba polonă: substantive — peste 1000, verbe — circa 460, adjective — 160, cuvinte aparținînd altor părți de vorbire — 80.

sensul lor aceste adjective pot fi împărțite în mai multe grupe, deși uneori, din cauza polisemantismului, pot exista ezitări în ceea ce privește trecerea unui cuvânt într-o categorie sau alta. Din această cauză, clasificarea propusă în acest articol, departe de a fi definitivă sau completă, este, într-o anumită măsură, arbitrară: ea se bazează pe sensul inițial al cuvântului sau pe cea mai obișnuită întrebuințare a lui în limba română. (De cele mai multe ori aceste două momente coincid, dar nu întotdeauna). În afară de aceasta, trebuie avut în vedere și faptul că numeroase adjective calitative pot fi (în forma lor masculină) întrebuințate ca adverbe, uneori cu un sens foarte larg, sau (în ambele forme — masculină și feminină) ca substantive, ceea ce poate duce de asemenea la lărgiri sau specializări de sensuri.

În linii mari, adjectivele de origine slavă din limba română pot fi grupate cel puțin în cinci categorii:

1. adjective exprimând însușiri fizice ale oamenilor și, în general, ale ființelor și lucrurilor;

2. o grupă specială de adjective care denumesc însușiri, de obicei fizice, ale animalelor (în primul rând, ale celor domestice);

3. adjective denumind însușiri psihice ale oamenilor, calități sau defecte.

4. adjective exprimând determinări ale oamenilor din punct de vedere social;

5. adjective denumind diverse însușiri concrete sau abstracte, ale obiectelor în general³.

1. *Însușiri fizice ale oamenilor (și, în general, ale ființelor și lucrurilor).*

Dacă substantivele de origine slavă privitoare la corpul omenesc sînt puțin numeroase (*trup, obraz, cosiță, plete* etc.), adjective din aceeași sferă de reprezentări întîlnim mai multe. Ele au pătruns din limba populațiilor slave în limba română datorită expresivității lor. Unele dintre ele exprimă anumite însușiri « pozitive » (ex. *zdravăn*), pe cînd altele denumesc defecte, însușiri « negative » (ex. *știrb*); însă nu totdeauna o asemenea demarcație poate fi făcută. De cele mai multe ori, astfel de cuvinte se întrebuințează nu numai cînd e vorba de oameni (ex. *slab*); totuși, unele au sensuri limitate și, de regulă, nu și le pot extinde (ex. *cîrn*).

Două dintre acestea djective exprimă noțiunea de sănătos: *zdravăn* și *citav* (reg.).

Zdravăn '1. (despre oameni sau despre părți ale corpului lor) voinic, puternic, vînjos, viguros; 2. sănătos, teafăr, întreg, nevătămat (la trup sau la minte); 3. (p. ext. despre obiecte) mare, puternic, solid, rezistent, adv. mult din plin'⁴

³ Asupra conținutului adjectivelor, în general, vezi *Gramatica limbii romîne*, vol. I, 1954, p. 173.

⁴ Toate definițiile sînt date după *Dicționarul limbii romîne literare contemporane*, *Dicționarul limbii romîne al vechii Academii*, *Dicționarul lui C a n d r e a*, *Dicționarul lui T i k t i n*.

este într-adevăr sinonim, pentru unele sensuri, al cuvîntului de origine latină. Corespondentele lui sînt: v. sl. съдракъ «sanus», съдракънъ «idem»⁶; bg. здрав' 1. sănătos. 2. tare, puternic. 3. solid, de nădejde'⁶; s-cr. zdrav' 1. sanus, validus. 2. integer'⁷; cf. și ucr. здоров, здоровий, rus. здоровый etc. După cum se vede, forma romînească provine dintr-un съдравънъ (cf. forma citată din Mikl, *Lex.* 922), în care ъ apare vocalizat în e, devenind ă după v (cf. sl. sl. ovesъ > rom. ovas)⁸.

Cu un sens apropiat se întîlnește dialectal în Transilvania, citov, citav 'întreg, nevătămat', care corespunde exact bulgar, читав, s-cr. citav.⁹ În ceea ce privește forma, sufixul -av apare și modificat foneticeste în -ov, ca și în сошcov, hîлpov (hîлpav).

Un sinonim parțial pentru adjectivul de origine latină roșu este rumen, întrebuințat cu sensuri concrete, referitoare, în primul rînd, la om: '1) (despre obraji sau buze) care bate în roșu; (despre persoane) cu fața îmbujorată. 2) (despre fructe și unele alimente) de culoare roșatică. 3) (fig.) de un roșu aprins, trandafiriu'; arom. arumin' rumen'.¹⁰ Comp, în limbile slave: vsl. роумънъ 'ruber',¹¹ bg. румен (ex. румено лице, румяна като ябълка)¹², s-cr. rumen; cf. și verbul a se rumeni — bg. руменя , s-cr. rumeniti se, etc.

Din punct de vedere fonetic, se remarcă redarea lui é prin e (în poziție neaccentuată), ca și în bulgara modernă și sîrbo-croată.

Pentru noțiunea opusă lui (om) înalt limba romînă folosește mai multe adjective: (om) mic, (om) scurt — în cea mai mare parte a teritoriului țării, în timp ce în Oltenia și unele părți ale Munteniei se folosește cuvîntul de origine slavă — scund (cf. ALRM I, 95), înregistrat în dicționare cu două sensuri: '1) mic de stat, scurt, mărunț (despre oameni). 2) (despre construcții, etc.) puțin înalt, puțin ridicat, jos'.

Corespondentele în limbile slave sînt: vsl. скѣдъ 'qui est en quantité insuffisante',¹³ bg. скден (скѣден) '1) insuficient; 2) sărac'¹⁴; comp. și s-cr. oskudan

⁶ Fr. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, p. 922, L. Sadnik — R. Aitzetmüller, *Handwörterbuch zu den altkirchenslavischen Texten*, p. 127.

⁸ St. Mladenov, *Български тълковен речник с одлед към народните говори*, vol. I, p. 786.

⁷ F. Iveković i L. Broz, *Rječnik hrvatskoga jezika*, vol. II, p. 835.

⁹ În limbile slave actuale n-am găsit un astfel de adjectiv cu sufix.

¹⁰ Vezi, în afară de Berneker, SEW, I, 158 — A. Vaillant, «*Révue des études slaves*», VI, 1—2, p. 106—107.

¹¹ I. Dalametra, *Dicționar macedo-romîn*, p. 28.

¹² Miklosich, *Lex.* 805; Sadnik — Aitzetmüller, *Hwb.*, p. 116.

¹³ N. Геров, *Речник на български език*, vol. V, p. 90.

¹⁴ A. Meillet, *Etudes sur l'étimologie et le vocabulaire du vieux slave*, II, Paris, 1905, p. 228; Sadnik - Aitzet., *Hwb.*, 120.

¹⁵ L. Andreicin ș. a., *Български тълковен речник*, Sofia, 1955, vol. III, p. 797.

'idem'; cf. și v. rus *скудыи* 'insuficient, sărac'¹⁶, rus *скудный*' 1) (despre om) sărac, necăjit; 2) (despre lucruri) insuficient, în cantitate mică'; ucr. *скудный* 'idem' etc.

Sensul adjectivului apare restrîns în limba romînă. Forma lui e cea veche, atestată în vsl. și v. rus., fără sufix: *skodъ* > *scund*, față de bg. modernă *скуден* (*скъден*) etc.

Alte caracteristici ale omului sînt exprimate prin adjective de origine slavă ca *slab* sau *schilav*, *pleșuv*, *cîrn*, *știrb*, *gîngav* (acestea din urmă denumesc « defecte »).

Slab este, de fapt, un cuvînt polisemantic, dar în accepțiunea cea mai curentă se întrebuițează cu privire la oameni sau ființe în general: 1) (despre oameni sau animale) uscățiv; 2) (despre ființe) lipsit de forță fizică, de vigoare, de energie morală; 3) lipsit de valoare, mediocru; 5) lipsit de trînicie, puțin rezistent'; arom. *slab*' slab, rău'.¹⁶ Corespondentele slave sînt următoarele: v. sl. *слабъ* 'faible'¹⁷, bg. *слаб*, s.-cr. *slab*, sloven *slab* etc. Pentru a constata identitatea de sensuri dintre romînă și bulgară (în opoziție cu limba rusă, de pildă) se pot compara cîteva sintagme în care apare acest adjectiv în cele două limbi: *față slabă* — *слабо лице* (rus. *худощавое лицо*), *zid slab* — *слаба стена* (rus. *непрочная стена*), *carne slabă* — *слабо месо* (rus. *постное мясо*), un scriitor slab — *слаб писател* (rus. *плохой писатель*).¹⁸

În ceea ce privește repartiția teritorială a cuvîntului, în diverse accepțiuni concrete, datele « Atlasului lingvistic romîn » arată că în sensul' (om) care nu e gras' — *slab* se întrebuițează aproape pe întreg teritoriul limbii romîne, cu excepția Transilvaniei de nord-vest (unde se folosesc: *săc*, *amărît*, *hitioan*); în schimb, *slab*, cu înțelesul concret' (om) fără putere', a fost de asemenea înregistrat aproape în toată țara, cu excepția unor puncte din Muntenia, Oltenia, Transilvania și Moldova (unde avem *gingaș*, *ticălos*, *firav*, *păcătos*, etc.)¹⁹. Se poate vorbi într-o anumită măsură, în acest caz, de o repartizare teritorială diferită a sensurilor, deși într-o bună parte a teritoriului daco-romîn, cuvîntul e înregistrat cu ambele sensuri. În tot cazul, sensurile unice se află la extreme, deci acolo unde influențele reciproce ale graiurilor sînt mai puțin intense. Aceasta e o dovadă a faptului, că în limba populară, cuvîntul tinde să fie întrebuițat mai ales într-un singur sens concret, în cazul cînd cele două sensuri fac parte din contexte de limbă și de viață apropiate (e vorba despre caracterizarea omului).

¹⁶ I. I. Sreznjevski, *Материалы для словаря древнерусского языка*, vol. III, col. 394.

¹⁸ Dalamestra, 192; Th. Capidan, *Elementul slav în dialectul aromîn*, București, 1925, p. 82.

¹⁷ A. Meillet, *Et.* II, 229; Sadnik - Aitzet., *Hwb.*, 121.

¹⁹ Exemplele bulgărești sînt luate din Геров, *Речник*, V, 186, și Andreicin ș. a., *Бълг. тълк. речник*, 788.

²⁰ Vezi, ALRM I, 96; ALRM II, 141, 142.

Schilav, reg. *chilav* (Moldova, Bucovina, Transilvania) 'schilod, olog, vătămat'²⁰ corespunde bg. *килав* (provenit din *кила* = rom. înv. *chilă* 'vătămătură'²¹) — 1) herniosus; 2) (fig) olog, slab'²², s. cr. *kilav* 'herniosus', etc. Cuvîntul romînesc își păstrează sensul inițial de 'vătămat' doar în forma sa dialectală, originală din punct de vedere etimologic, pe cînd forma cu proteză (*s-*), generalizată, nu se mai întrebuițează decît în accepțiunea lărgită, mai nouă — 'schilod, ologit'.

Cf. *Ești schilav tot! Un cerșetor*

Te-ntorci acum acasă... (Coșbuc, Rugămintea din urmă).

Datorită expresivității sale, cuvîntul a putut fi ușor modificat, atît prin apariția protezei *s-*, cît și prin înlocuirea sufixului *-av* cu un alt sufix *-od*: *schilod*²³.

Pleşuv, înv. *pleșiv* 1) (despre om) chel; 2) (despre vulturi) fără pene pe cap și pe gît, golaș; 3) (despre munți, dealuri) golaș, despădurit' corespunde v. sl. *плѣшникъ*, bg. *плешив* 1) chel; 2) golaș; despădurit', s.-cr. *plešiv* idem'. În formele *pleș* (fără sufix; cf. cuvîntul de bază slav *plěšb* 'pleșuvie'), *pleșuv*, *pleșug* (cu schimbare de sufix: *-ug*), cuvîntul e răspîndit în întreaga Transilvanie (cu excepția Făgărașului și Brașovului) și Moldova de nord, în timp ce în partea sudică a țării se întîlnește sinonimul său *chel*, *chelbos*,²⁴ pătruns mai tîrziu din turcește.

Cîrn 1) cu nasul tăiat, fără nas; 2) (despre nas, p. ext. bot) mic, scurt, cu vîrf turtit în sus; 3) (despre obiecte) cu vîrf strîmbat sau adus în sus; p. ext. strîmb'²⁵ corespunde sl. bis. *крънъ* 'verstümmelt am Ohr (auch an der Nase)', cf. *кръно-носъ* 'mit abgeschnittener Nase'²⁶; bg. *крън*, *кърн* 1) (reg. despre animale) cu urechea tăiată; 2) (despre om) cîrn; 3) știrbit, cu marginea ruptă'²⁷; s.-cr. *krn* (forma veche), *krnj* (și *krnjav*) 'mutilus, mutilatus; imperfectus, mancus'²⁸, etc.

Știrb 1) căruia îi lipsește unul sau mai mulți dinți. 2) (despre vase, obiecte) cu buza spartă, ciocnită; 3) cu tăișul tocit, cu știrbituri', corespunde bg. *църб*, *църб* 1) cu buza spartă, ciocnită; 2) fără dinți; 3) fără coarne'²⁹. Cuvîntul e aproape general pe tot teritoriul daco-romîn (cf. ALRM I, 101). Din punct de vedere fonetic trebuie remarcat că reflexul ierului mic din rădăcina sl. c. *šćrb-* este *i*, spre deosebire de limba bulgară, unde durificarea lui *št* a atras după sine trecerea lui *ь* > *ъ*: *църъб*³⁰.

²⁰ Vezi, C a n d r e a, *Dicționarul limbii romîne*, 257; DA I, p. II, 353.

²¹ Vezi etimologia cuvîntului slav la E. B e r n e k e r, SEW, I, 677; cf. T i k t i n, DRG, I, 339.

²² M l a d e n o v, *Бълг. тълк. речник*, I, 1020.

²³ Cf. T i k t i n, DRG, III, 138.

²⁴ Vezi, ALRM I, 16.

²⁵ Cf. DA I, p. II, 152; DLRLC, I, 452.

²⁶ B e r n e k e r, SEW, I, 669.

²⁷ M l a d e n o v, *Бълг. тълк. речник*, I, 1098, 1120.

²⁸ *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, vol. V, p. 603, 605.

²⁹ G e r o v, *Речник*, V, 599; A n d r e i c i n ș. a., *Бълг. тълк. речн.*, 964.

³⁰ Cf. V a s m e r, REW, III, 449 (*църба* — sl. c. *šćrba).

Gîngav' (om) care vorbește greu și împiedecat; sin. bîlbiit, peltic' corespunde v. sl. ГЖГЪНИКЪ' schwer redend' ³¹, bg. гъгнив' gîngav', sloven gognjav 'näselnd', rus. гугнивый, гугнявый' gîngav' ³². În ceea ce privește forma, observăm că adjectivul românesc prezintă alt sufix decît v. sl. și bulg.—iv, și anume —av (ca sloven. și una din variantele rusești); grupul consonantic gn s-a redus la g din cauza vecinătății lui gîn (* gîngnav > gîngav).

2. Înșușiri fizice ale animalelor domestice.

Această grupă de adjective e deosebit de interesantă prin faptul că sînt legate direct de viață agricolă, țărănească, adăugîndu-se bogatei terminologii de acest fel, provenite din dialectele sud-slave răsăritene. Numărul lor nu e prea mare, dar ele sînt larg folosite în limba populară.

Plăvan' (despre boi și vaci) cu părul alb-cenușiu sau alb-gălbui; (subst.) nume de bou; bou'; plăvai' (despre animale) cu părul sau lîna de culoare alb-cenușiu sau alb-gălbui' (și: poamă plăvaie — strugure cu bobîța rotundă și de culoare albă); plăviț' 1) (despre animale) alb-gălbui; 2) (despre părul omului, p. ext. despre oameni) blond'; plăviu' (despre persoane) blond'. După cum se vede, adjectivul are mai multe variante cu diverse sufixe romînești. Corespondențele lui (fără sufix) sînt: v. sl. плавъ' weisslich, gelb', ³³ bg. плав' (reg. inv.) беложълт, сивосин' ³⁴, s.-cr. plav' 1) blau, flacus; 2) blond' ³⁵ etc.

Pag' (despre cai, mai rar despre alte animale) care are pete (de obicei albe) pe cap sau pe trup; tărcat' corespunde subst. bg. нега ' pistruiat', adj. негав 'pistruiat' ³⁶, s.-cr. pjeга' id. bg.', pjeгав, pjeгаст' fleckig, sommerfleckig' rus. пегий 'pag (despre cai)' ³⁷.

După cum se vede, limbile slave de sud nu păstrează un adjectiv simplu, fără sufix, din tema pег-. În schimb, limba rusă păstrează un astfel de adjectiv, ceea ce ne permite să explicăm foarte ușor cuvîntul românesc dintr-un sud-slav *pегъ, pronunțat p'ăg (ca în dialectele bulgare), care a dat ulterior pag (influența labialei asupra reflexului lui ǣ; cf. nevěsta > neveastă > nevastă, съвѣтъ > *sfeat > sfat).

Griv' (despre animale mai ales despre ciini și păsări) pătat cu alb și negru, pestriț', arom. griv' idem' ³⁸ corespunde bg. грив' (dial., mai ales despre animale, păsări) cenușiu' ³⁹; cf. s.-cr. grivo' canis collo albo', grivast (de ex. ciine)' cu gîtul

³¹ Sadnik — Aitzet., Hwb. 30; Вернекер, SEW, I, 341.

³² Cf. Vasmer, REW, I, 317; Dal, Толковый словарь (1955), I, 405.

³³ Hwb, 86. Cf. Vasmer, II, 395: половый.

³⁴ Младенов, Этимологически и правописен речник, 425—6.

³⁵ Iveković-Broz, Rječnik, II, 44.

³⁶ Младенов, Ем. 416.

³⁷ Vezi etimologia la Vasmer, REW, II, 329.

³⁸ Dalametra, Dicționar macedo-romin, 107.

³⁹ Andreicin ș. a., БТР, 103.

alb' ⁴⁰ (rădăcina cuvîntului se află în sl. com. *griva*, cf. sl. bis., rus. etc. *griva* 'coamă'). ⁴¹ Adjectivul poate apărea și substantivat, iar *grivu*, *griva* pot să fie și nume de ciine (cățea). Cf. sufixat: *grivei* (de obicei nume de ciine), *grivan'* un fel de șoarece cu o pată mare în jurul gîtului' ⁴².

Breaz' 1) (despre animale: cal, bou, ciine etc.) cu o pată albă în frunte sau cu o dungă albă pe bot; 2) (fig. despre oameni, de obicei la comparativ) deosebit, grozav, iscusit, deștept' corespunde bg. *бръз'* *breaz* (despre animale)' ⁴³ (singura limbă slavă care are un astfel de adjectiv — fără sufix — din rădăcina cuvîntului sl. com. *berza: bg. *брѣза*, rus. *береза* etc.) ⁴⁴. Sensul al doilea, figurat, e o creație proprie romînească.

Toate aceste adjective se referă la culoarea părului, lînii, penelor animalelor și păsărilor, de obicei domestice. Acestei categorii am putea să-i adăugăm adjectivul *sireap* (înv. *svireap*), care denumește o caracteristică mai ales a cailor: *sireap'* 1) (învechit) crud, iute la fire. 2) (despre cai) sălbatic, iute, greu de stăpînit' corespunde v. sl. *свѣрѣкъ* 'sălbatic, crud (wild, roh)' (de ex. la Mikl., *Lex.* 825: *свѣрѣкъ конь*), bg. *свирен'* crud, sălbatic'; cf. și v. rus. *сверѣнь* și *свиѣнь*, rus. mod. *свиренный'* sălbatic, crud, furios' ⁴⁵ etc. Că adjectivul se întrebuintează în limbile slave adesea cu privire la cai o dovedește și cuvîntul polonez *świerzopa* (*świerzopa*)'iapă'. ⁴⁶

3. Însușiri psihice ale omului (calități și defecte).

O grupă destul de numeroasă o formează acele adjective de origine slavă care denumesc însușiri morale ale omului. În virtutea caracterului lor expresiv, odată pătrunse în limba romînă, ele au căpătat o largă circulație, extinzîndu-și de cele mai multe ori înțelesul inițial. Printre ele sînt atît adjective care denumesc «calități» ale omului (*vesel*, *mîndru*, *destoinic*, *vrednic*, etc.), cît și adjective care desemnează «defecte» morale (*prost*, *mîrșav* etc.). Totuși, o astfel de clasificare este, într-o oarecare măsură, artificială, căci ea poate fi făcută doar din punctul de vedere al limbii literare contemporane, nu și în plan istoric (*prost'* simplu' reprezenta inițial o calitate); uneori chiar, acelaș adjectiv poate denumi atît o «calitate», cît și un «defect» (ex. *mîndru*). Iată de ce o clasificare strictă a acestor cuvinte e greu de făcut, fie și pentru faptul că granițele lor semantice sînt adesea foarte largi. Cum am spus mai sus, adjectivele sînt grupate aici pe baza sensului principal și al întrebuintării celei mai curente. În tratarea lor vom scoate însă în evidență și sensurile învechite, care

⁴⁰ Iveković-Broz, I, 344.

⁴¹ Cf. Berneker, I, 352; Vasmer, REW, I, 308.

⁴² DA II, p II, 314.

⁴³ Mladenov, *Бълг. тълк. речник*, I, 219.

⁴⁴ Vezi etimologia: Berneker SEW, I, 52, Vasmer, I, 77.

⁴⁵ Vezi etimologia la Vasmer, REW, II, 594.

⁴⁶ Cf. Brückner, *Słownik etymologiczny*, 536.

de multe ori sînt inițiale (fundamentale) în limbile slave. Vom trece în revistă, la început, pe acelea care, în linii mari, denumesc «calități», după care vor urma celelalte.

Vesel' 1) bine dispus, voios; 2) desfătător, plăcut', precum și *veselie*, avînd și sensul reg. 'ospăț (la nuntă, etc.)', *a (se) (în-) veseli* provenite din aceeași rădăcină, corespund v. sl. *веселье* 'froh, begnadet; vesel, bucuros', *веселие* 'Freude, veselie, bucurie', *веселити* 'a veseli, a bucura', *веселити ся* 'a se bucura, a se veseli'⁴⁷; bg. *весел, веселие* (și *веселия*, f. — avînd și sensul de 'ospăț la nuntă, etc.'), *веселя (се)*; s. -cr. *veseo, vesela*, f.; *veselje* '1) hilaritas; 2) nuptiae', *veseliti (se)*⁴⁸; cf. și ucr. *веселий, веселити (ся), весілля* 'nuntă'⁴⁹ etc.⁵⁰.

Mîndru' 1) (inv.) înțelept; 2) plin de încredere, mulțumit de însușirile proprii; 3) trufaș, orgolios; 4) frumos, minunat, falnic, măreț', cu derivatele sale *mîndrie'* 1) (inv.) înțelepciune; 2) fală, încredere în calitățile proprii; 3) orgoliu, trufie, îngîmfare' (derivat pe teren romînesc), *a se mîndri'* 1) a se lăuda cu, a se făli; 2) a se îngîmfa; a fi plin de orgoliu', corespunde v. sl. *мѣдрѣ* 'klug, weise; inteligent, înțelept'⁵¹; bg. *мѣдр, мѣдра*, f.' 1) înțelept, inteligent. 2) cuminte, liniștit' (cf. *мѣдри деца = sorii cumiți*), *мѣдря се* '1) a se purta cuviincios, cuminte, liniștit (стоя, държа се мѣдро и смирено. *Мѣдри се като млада булка пред свекър*). 2) a sta în cumpănă'⁵²; s. -cr. *тудар, тудра*, f.' 1) înțelept; deștept, șiret; viclean, prudent, iscusit'⁵³; ucr. *мудрий* '1) înțelept, inteligent; 2) iscusit, făcut cu pricepere; 3) cu calități: frumos, gustos, etc.' (ex. *Росчесав кудрі, росчесав мудрі, і сам до милої пишов. Мудре дерево. Мудрого борщу наварила*)⁵⁴.

Ne-am oprit mai mult la sensurile și exemplele din bulgară, sirbo-croată și ucrainiană, pentru că ele explică, într-o oarecare măsură, evoluția semantică a cuvîntului în romînește. Chiar dacă sensurile noi din aceste limbi nu coincid cu cele din limba romînă, totuși ele se apropie destul de mult și, în tot cazul, arată tendința adjectivului slav de a-și lărgi sensul. În limba romînă cuvîntul *mîndru* a parcurs un drum lung și complicat în ceea ce privește semnificațiile sale.

⁴⁷ Miklosich, *Lex.* 61;., 150 *Hwb.*

⁴⁸ Iveković-Broz, II, 71.

⁴⁹ Hrinčenko, *Словарь української мови* (1925), 183, 184.

⁵⁰ Demn de remarcat este faptul că printre corespondentele indoeuropene ale cuvîntului slav *M. V a s m e r*, REW, I, 191, citează, pe lângă leton *vesels'gesund, heil, unversehrt; sănătos, nevătămat, întreg'* — ilir. *Veselia = Felicitas* (nume de pers., după Krahe, IF, 57, 113), care reprezintă dezvoltări (*Weiterbildungen*) dintr-o rădăcină i.-e. *vesu* — (cf. v. ind. *vásu-'gur'*). Cf. și H. Krahe, *Die Sprache der Illyrer, I, Teil: Die Quellen.* Wiesbaden, 1955, p. 61; *Vezi și Hwb.*, 328. Cercetări ulterioare în domeniul ilir și cel trac ar putea arăta dacă nu cumva avem aici un cuvînt autohton înrudit cu cel slav.

⁵¹ *Hwb.*, 58.

⁵² Геров, III, 105; Duvernois, 1260; БТР, 400.

⁵³ Rječnik, VII, 120—122.

⁵⁴ Hrinčenko, 988.

E posibil ca în textele vechi sensurile de « înțelept », « înțelepciune » să fi fost livrești și să-și datoreze existența influenței slavone culte. Cf. *Fiți... mândri ca șerpii* (Coresi, Cazania, 1564)⁵⁵. Cf. de asemenea în Codicele Voronețean (1550): *Iară se nescinre de voi lipsitu iaste de mândrie*, frază care în Biblia de la București (1688) apare modificată astfel; *Iară de se lipsește cineva dentru voi de înțelepciune*⁵⁶.

În textele vechi cuvântul apare și cu sensul de 'priceput, știutor', care reprezintă prima treaptă în lărgirea sensului său: *Mândri simt (= sint) a face rău, iar a face bine simt neștiutori*. (Propovedanie, c. 1600—1650. Gaster, Chrest. I, 141).

Treapta următoare în evoluția sensului e 'plin de încredere, mulțumit de însușirile proprii' (căci cine e inteligent, priceput, știutor, poate fi și plin de încredere în sine). De aici, înțelesul a evoluat, după toate probabilitățile, în două direcții: una, depreciativă — 'cu încredere *exagerată* în însușirile proprii, fudul, îngîmfat'. Cf. *Plini de toate nedreptățile... șopotitori, clevetnici, urîți de dumnezeu, dosăditori, măreți, mândri, începători de răutăți...* (Mss. ante 1618. Gaster, Chrest. rom. I, 50).

A doua direcție a evoluției sensului a dus la o și mai mare lărgire a lui în sens « pozitiv »: 'frumos, minunat, falnic, măreț'. Cf. *Pe culmea cea mai înaltă a munților Carpați se întinde o țară mîndră și binecuvîntată între toate țările*. (Bălcescu, *Istoria Romînilor...*, Opere, vol. V, 1953, p. 207).

În limba populară (poetică) adjectivul *mîndru* se întrebuintează cu acest din urmă sens ca determinativ al substantivelor *flăcău, fată*, etc.

Cf. *Mîndru ciobănaș*

Din fluier doinaș! (Minăstirea Argeșului).

Mîndră copiliță,

Albă la peliță,

Neagră la cosiță. (Miorița, « Moldova », III, 1922, p. 306).

De aici e un singur pas la substantivizarea adjectivului, care ajunge să însemne: *mîndru* —' (flăcău, bărbat) drag, iubit', *mîndră* —' (fată, femeie) dragă, iubită'⁵⁷.

Cf. *Lună — luniță,*

De-ai fi coroniță

La mîndra-n cosiță. (Cîntec popular, « Gazeta lit. », 15, III, 1956).

⁵⁵ Vezi O. Densușianu, *Hist. de la langue roumaine*, II, 457.

⁵⁶ Exemplele sint date de L. Șăineanu în cunoscuta sa lucrare *Incercare asupra semasiologiei limbii romîne* (Buc. 1887), p. 202 și urm. Folosind un bogat material din textele vechi și din creația populară orală, Șăineanu face o bună prezentare a sensurilor cuvîntului romînesc, dar, conform schemei sale el încadrează cuvîntul la capitolul « Degenerarea cuvîntelor ».

⁵⁷ Cf. și diminutivele *mîndruță, mîndruliță, mîndruliță, mîndruleană*.

Aşa dar, în urma unei lungi «înlanțuiri» (fr. «*enchainement*») ⁶⁸ de sensuri, cuvîntul *mîndru* s-a îndepărtat destul de mult de semnificația inițială. «*Verigile intermediare*» se găsesc însă chiar în limba romînă și, afară de primul sens, învechit, toate celelalte sînt vii în limba populară și literară contemporană.

Drag 'iubit, scump, neprețuit; plin de afecțiune' corespunde v. sl. *драти* 'lieb, Feuer, wert (voll); drag, scump (la preț)' ⁶⁹; bg. *драг* 'drag, iubit, scump' (cf. *драги приятелю* = *dragă prietene*, *на драго сърце* = cu dragă inimă; *драго ми е да гледам* = *mi-e drag să privesc*) ⁶⁰; s. -cr. *drag* '1) drag; 2) scump (la preț)' ⁶¹, 3) sloven *drag* 'idem' ⁶²; cf. și rus. *дорогой*, ucr. *дорогий*, pol. *drogi*, ceh. slovac. *drahy*, care de asemenea au cele două sensuri. Numai limba bulgară (precum și limba romînă) păstrează un singur sens, pierzînd pe acela de 'scump (la preț)'. În limba maghiară, în care cuvîntul slav a pătruns de asemenea, *drága* înseamnă în acelaș timp 'prețios' și 'carus' ⁶³.

Scump este, într-unul din sensurile sale, sinonim cu *drag*. El are însă mai multe înțelesuri, care, în general, corespund situației din limbile slave: '1. a) care costă mult; prețios; b) zgîrcit, avar (inv.) 2) foarte drag, iubit' ⁶⁴; arom. *scumpu* 'scump, iubit', megl. *сѣмѣ* ⁶⁵ — sl. com. *skъpъ*, cf. v. sl. *скѣпость* 'Habgier, Geiz; lăcomie, zgîrcenie' ⁶⁶; bg. *скѣп* '1. a) scump (la preț); b) zgîrcit; 2) drag, scump' ⁶⁷; s.-cr. *skup* '1) scump (la preț); 2) zgîrcit' ⁶⁸, cf. și ucr. *скупий*, rus. *скупой* 'zgîrcit; (despre obiecte) sărac', pol. *skąpy*, ceh *skoupy* etc.

Observăm, deci, că sensul figurat s-a dezvoltat numai în bulgară (și romînă), în timp ce alte limbi slave au păstrat doar sensul prin (eventual, o nuanță a lui — ex. rusa). Iată cîteva exemple pentru rom. *scump*, din care se poate vedea cu ușurință corespondența cu limba bulgară (și în parte, cu celelalte limbi slave):

1. a) Negustoru-și pune pînzele' nainte,
 Lucrul *scump* și harnic unor mîne sfînte.
 (Eminescu, *Viața*).

⁶⁸ Cf. A. Darmesteter, *La vie des mots*, ed. 5, Paris, 1895, p. 76.

⁶⁹ Miklosich, *Lex.* 175; *Hwb.* 22.

⁶⁰ Mladenov, *Бълг. тълм. речн.*, I, 594.

⁶¹ Iveković-Broz, I, 255.

⁶² Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar*, I, 166.

⁶³ I. Kniezsa, *A magyar nyelv szláv jövevényszavai*, Budapesta, 1955, I, 160. Cuvîntu *dragoste* corespunde bulg. *драгост(а)*. Celelalte derivate, foarte multe la număr, sînt produse pe teren romînesc: *drăguș*, *drăgălaș*, *a îndrăgi*, *a se (în)drăgosti* etc.

⁶⁴ *Scump* ar fi intrat, mai degrabă, în grupa a cincea. L-am trecut aici, totuși, din cauza sinonimiei parțiale cu *drag*.

⁶⁵ Th. Capidan, *Elementul slav în dialectul aromîn*, p. 81–82; Șt. Mihăileanu *Dicționar macedo-romîn*, p. 458.

⁶⁶ *Hwb.*, 120; *Vasmer*, *REW*, II, 654.

⁶⁷ *Gerov*, V, 184; *Andreicin ș. a.*, БТР, 797.

⁶⁸ Iveković-Broz, II, 418.

1. b) 'zgîrcit' : Scumpul mai mult păgubește. Scump la tărîțe și ieftin la făină. Cf. și în expresiile Scump la vorbă, scump la vedere.

2) 'foarte drag, iubit' :

Scumpă țară și frumoasă,

O! Moldovă, țara mea! (Alecsandri, Adio Moldovei).

Derivatele sînt formate, mai ales, pe baza sensului prim: *a (se) scumpi* — cf. bg. *скѣпя (се)*; *scumpete, scumpătate*.

Destoinic (înv. *dostoinic*) '1) vrednic, meritos; isteț, îndemînic. 2) capabil (de a face ceva), competent' corespunde v. sl. *достойнѣ* 'wert, würdig, geziemend, gebührend, vrednic, demn, cuvenit'⁶⁹, bg. *достоен* '1) destoinic, capabil; 2) vrednic, meritos'; *достойник* 'om destoinic'⁷⁰; s.-cr. *dostojan*, cf. și ucr. *достойний*, rus. *достойный* etc.

Cuvîntul apare cu sufixul *-ic* (bg. *-ик*), substantival la origine, dar care în limba romînă a căpătat și valoare adjectivală (cf. bg. *войн-ик* — rom. *voinic*, etc.).

Sinonim (într-una din accepțiuni) cu precedentul este *vrednic* '1) harnic; capabil, destoinic; 2) demn de...', care corespunde numai unuia din cele două ononime existente în limba bulgară: *вреден* (2) 'vrednic, destoinic', spre deosebire de *вреден* (1) 'dăunător'⁷¹. Etimologic acestea sînt două rădăcini diferite⁷²: în afară de v. sl. *врѣдѣ* 'Schaden, daună', *врѣдѣнѣ* 'dăunător', *Lexiconul* lui Miklosich înregistrează încă o formă *врѣдѣнѣ* 'dignus' (p. 78), cu exemplu dintr-un Nomocanon sîrb-bulg. din sec. XVI. Acest adjectiv se găsește de asemenea în limbile sud-slave moderne: s.-cr. *vrijedan* 'dignus, werth sein; industriosus'⁷³, sloven. *vreden* 'würdig, fahig (capabil)', deosebit de *vreden* (< *vred* 'Verletzung')⁷⁴.

Dîrz '1) îndrăzneț, curajos, cutezător; aprig, înverșunat; 2) neînduplecat; îndărătnic; 3) mîndru, semeț 'corespunde v. sl. *дръзѣ* 'kühn, dreist, entschlossen; curajos, dîrz, hotărît'⁷⁵, bg. (numai verbul) *дръзая, дръзна* 'a îndrăzni, a cuteza'⁷⁶, s.-cr. *drzak, drski* (cu sufix), sloven *drz, drza*, f. Așa dar, cu excepția sloveneii, doar limba romînă păstrează adjectivul inițial, fără sufix (cf. încă în cehă și slovacă *drzy*; în schimb, v. pol. *datzki, pol. mod. dziarski, rus. дерзкий, ucr. дерзкий*)⁷⁷. În conștiința vorbitorilor romîni adjectivul *dîrz* nu se mai leagă direct de verbul a îndrăzni (derivat: *îndrăzneț*),

⁶⁹ *Hwb.*, 22.

⁷⁰ *Mladenov, БТР*, I, 585.

⁷¹ *Mladenov, БТР*, I, 347, *Речник на сѣвр. бѣлг. книжовен език*, Sofia, 1955, I, 139–140, *Mladenov, Et.* 79.

⁷² În afară de dicționarele lui *Mladenov*, vezi și *Miklosich, EW*, 384.

⁷³ *Iveković-Broz*, II, 748.

⁷⁴ *Pleteršnik*, II, 794.

⁷⁵ *Hwb.*, 22.

⁷⁶ *Mladenov, БТР*, I, 626.

⁷⁷ *Vasmer, REW*, I, 343.

care corespunde v. sl. дрѣзнѣти, bg. дрѣзна și дрѣзая. Cele două cuvinte românești reflectă cele două tratamente ale grupului *ръ* (*ra*) în bulgară: *ar* și *ra* (*ir, ră*)⁷⁸.

Treaz, înv. *treazv* '1) care nu doarme; 2) care nu e beat; 3) care veghează, atent' corespunde v. sl. трѣзвѣ 'sobrius' bg. трезвен, s.-cr. trijezan, cf. și rus. *трезвый* (*трезвый*) etc., avînd, ca și adjectivul slav atît sensul propriu, cît și pe cel figurat: totuși, sensul derivat a trecut, în romînește, pe primul plan.

Prost '1) (inv., pop.) simplu; 2) obișnuit, comun; 3) nepriceput, neîndemînic; 4) neînvățat; 5) lipsit de inteligență, fără minte; 6) din popor, de rînd; 7) de calitate inferioară, lipsit de valoare'. Corespondentele slave ale acestui cuvînt polisemantic sînt: v. sl. простъ 'einfältig, einfach, frei, aufgerichtet; simplu, comun, liber, care stă drept în sus (vertical)'⁷⁹; v. rus. *простъ* 'întins, drept (orizontal și vertical); deschis, sincer; liber, nevinovat; simplu, obișnuit; din popor, de rînd, laic'⁸⁰; bg. *прост* '1) simplu; 2) obișnuit; 3) neînvățat; 4) prost, fără minte; 5) din popor, de rînd; 6) de calitate inferioară'⁸¹; s.-cr. *prost* 'simplu, obișnuit; vulgar, grosolan; naiv, prost'⁸²; sloven. *prost*, ucr. *простий*, rus. *простой*, pol. *prosty*, slovac. ceh *prosty* etc. Sensurile cuvîntului romînesc sînt strîns legate de cele originale, existente în limbile slave, de-a lungul istoriei lor. Format din prefixul **pro-* și rădăcina **sto-* 'stare', cuvîntul slav comun (protoslav) *pro-sta* însemna, la început, 'întins, drept', iar apoi, figurat, 'simplu, obișnuit etc.'⁸³, sensuri atestate în v. sl., v. rus. și ucrainiană. În textele slave medievale (rusești, bulgărești, sîrbești) cuvîntul apare și în sensul de '(popor) simplu, laic, mirean (în opoziție cu clerul)', iar în limbile slave de sud (bulg., s.-cr.) apar, cu timpul, și sensurile de 'neînvățat, prost, fără minte', pe care le regăsim și în alte limbi slave (de ex. în rusă — forma simplă *прост* 'глуповат, недалек')⁸⁴. În limba maghiară același cuvînt de origine slavă—*paraszt* este atestat cu următoarele sensuri, dintre care doar ultimul (singurul azi viu) nu se întîlnește în limbile slave: '1) simplex, rectus; 2) communis, vulgaris, trivialis; 3) rudis, barbarus, inurbanus; 4) indoctus; 5) laicus; 6) rusticus, agrestis, Landmann, țăran'⁸⁵.

⁷⁸ Cf. Rosetti, *Influența*, 73.

⁷⁹ *Hwb.*, 109; cf. Miklosich, *Lexicon*, 706.

⁸⁰ Vezi I. L. Sreznevski, *Материалы для словаря древнерусского языка*, II, 1582–4.

⁸¹ Гергов, *Речник*, IV, 313–314; Andreicin ș. a., БТР, trec în primul rînd sensul de *prost*, neînvățat, după care urmează celelalte (p. 695–6).

⁸² Ivekovič-Broz, II, 262.

⁸³ Explicația evoluției sensurilor a fost dată încă de A. A. Potebnia (*К истории звуков русск. языка. III. Этимологические и др. заметки*, extras din «Р.Ф.В.» (1880), Vargovia, 1881, p. 51. Vezi Prebrajenski, *Этимол. сл.* II, 134, Vasmer, *REW*, II, 444.

⁸⁴ Cf. *Грамматика русского языка*, vol. II (Синтакс), p. I, Moscova, 1954, p. 446–7.

⁸⁵ Vezi Knieszsa, I/1, 389. Istoria acestui cuvînt a fost studiată într-un amplu articol de P. Király, «Geschichte des ung. Wortes paraszt «Bauer», «Acta Linguistica», t. III fasc. 1–2, Budapest, 1953, p. 63–123.

În urma celor arătate mai sus, se poate vedea cu ușurință că limba română a împrumutat un cuvânt polisemantic, a cărui evoluție a avut loc paralel cu limbile slave învecinate (în special, bulgara), avînd aceleași cauze lingvistice, psihologice și sociale (sensul « 6 » romînesc). Schematic, evoluția sensurilor cuvîntului romînesc ar putea fi reprezentată astfel:

1) simplu → 2) obișnuit, comun → 3) nepriceput → 4) neînvățat → 5) fără minte
 → 6) din popor, de rînd.
 ↘ 7) de calitate inferioară (lucruri).

Lipsește din această schemă doar sensul inițial slav — 'drept', pe care-l întîlnim doar în aromînă, unde *mpróstu* înseamnă încă 'în picioare, drept', de ex. *Șidzui 'mprostu dao dxile*⁸⁶. Lucrul acesta trebuie reținut ca o dovadă a vechimii cuvîntului *prost* în dialectele romînești.

Textele vechi ne dau numeroase exemple cu *prost* în înțelesul de 'simplu'; de ex.:

...A prepune aciastă îndreptare de lege dă pre limba ellinească pre limba proastă romînească. (Îndreptarea legii, 1652).

În acelaș timp, găsim și sensul de 'neînvățat' sau 'fără minte':

La Coresi: C-amu fostu cugetatu și aceasta, ca să fie mai lesne și mai ușoru a ceti și a înțelege pentru oamenii cea proștii. (Evanghelie cu învățătură, 1581).

La Ureche: ...Mai mult proști decît să știe carte. (Ureche, Letopisețul Țării Moldovei)⁸⁷.

Sau: Boul iaste în slujba omului; și iaste prost... (Fiziologul)⁸⁸.

Cu înțelesul 'din popor (opus claselor de sus)':

Dar și aprozii atunce nu era din oameni proști cum sînt acum, ce era tot ficioni de boieri. (Neculce, Letopisețul Țării Moldovei...) ⁸⁹.

— 'De calitate inferioară':

... De se va afla unul din dînșii să fie luat unul mai mic pămînt și mai prost. (Îndr. legii, 1652).

Așa dar, atît în limba maghiară, cît și în cea romînă cuvîntul « *prost* » a intrat cu sensurile sale de bază, care ulterior au evoluat într-o anumită direcție în cele două limbi. În particular, în limba romînă, doar în ultimele secole sensurile de « fără minte; neînvățat; de calitate slabă » au trecut pe primul plan, celelalte trecînd pe planul al doilea: în epoca modernă a pătruns cuvîntul de origine franceză *simplu*, care a înlocuit pe *prost* într-o serie de accepțiuni ale sale. Nu e exclus ca în acest caz să avem, pentru limba literară, o anumită delimitare a sinonimelor.

⁸⁶ St. Mihăileanu, *Dicț. macedo-romin*, 317; Dalametra, *Dicț. macedo-romin*, 142; Capidan, *El slav în dial. arom.*, 73.

⁸⁷ Ed. P. P. Panaitescu, ESPLA, 1955, p. 58.

⁸⁸ M. Grosu, *Texte de literatură veche romînească* (litogr.), Buc., 1955, p. 234.

⁸⁹ Ed. I. Iordan, ESPLA, 1955, p. 108.

Lacom '1) care mănîncă și bea cu poftă exagerat de mare; nesătul; 2) fig. doritor, dornic (de)' corespunde v. sl. *лакомъ* 'gierig, cupidus, avidus'⁹⁰; bg. *лаком* 'idem', s.-cr. *lakom* etc.

Mîrșav '1) (înv.) slab, costeliv; 2) (reg.) murdar; 3) josnic, ticălos, mișel' corespunde adjectivului bulg. *мършав* '1) slab, costeliv; 2) neroditor (cîmp)'⁹¹; s.-cr. *mršav* '1) slab, costeliv; 2) slab, sărăcăcios, mizer'⁹². În limba romînă cuvîntul a căpătat și un sens nou, figurat, cu valoare emoțională — 'josnic, ticălos, mișel', singurul care persistă în limba literară contemporană⁹³.

Observăm deci, că de cele mai multe ori, astfel de adjective (a căror listă n-am epuizat-o în paragraful de față) își largesc sensul, ca urmare a caracterului lor « expresiv » sau a unor întrebunțări noi, figurate.

4. Determinări ale omului din punct de vedere social.

Din această grupă vom examina doar trei adjective: *slobod*, *bogat* și *sărac*. Fără a insista asupra valorii lor sociale, vom consemna aici doar corespondențele lor în limbile slave (în primul rînd, meridionale).

Slobod (cu derivatele sale: a *slobozi*, *slobozenie*) este cuvîntul vechi, popular, căruia în limba literară modernă i-a luat locul *liber* (neol. fr.-lat.). Etimonul său se găsește în v. sl. *свобода* (indecl.) 'liber'⁹⁴; cf. bg. (cu disimilația *v-l*) *слободен*, *сlobода слобода*; s.-cr. *sloboda*, *slobodan*, *sloboditi*, etc. Cuvîntul a fost împrumutat de asemenea și de limba maghiară *szabad* '1) liber; 2) licet; licitum'⁹⁵.

Bogat '1) care are avere mare, avut (și subst.); 2) (despre lucruri etc.) îmbelșugat, mult, variat; 3) de mare preț' corespunde v. sl. *богатъ*, bg. *богат* s.-cr. *bogat* etc.⁹⁶

Sărac, înv., reg. *sireac* '1) reg. Banat, Olt. Transilvania sud-vest) orfan⁹⁷; 2) lipsit de bunuri materiale, (și subst.) de jos, din popor (opus: *bogat*), 3) biet, sărman' este, la origine un substantiv: (format cu ajutorul sufixului *-ak* din adjectivul *siră* 'orfan'): bg. *сирак*, 'orfan', s.-cr. *sirak* 'idem'. În aceleași limbi există și alt derivat — bg. *сиромаш*, s.-cr. *sirumah* 'om sărac', din care provine rom. *siriman*, *săriman*, *sărman*. Așa dar, chiar în limbile slave, are loc trecerea de la 'orfan' la 'sărac', e drept în alt derivat: acest fapt ușurează explicația evoluției cuvîntului *sărac* în limba romînă, în decursul evului mediu, într-o societate împărțită pe clase. Avînd deja sensul largit, *sărac* a putut fi întrebunțat și figurat, cu înțelesul 'biet, nenorocit': cf. *săracul popă!* sau diminutivul: *sărăcuțul de el!*

⁹⁰ *Hwb.*, 50; *Miklosich, Lex.*, 50.

⁹¹ *Героу*, III, 89; 402.

⁹² *Iveković-Broz*, I, 711.

⁹³ Pentru evoluția sensului vezi L. Șăineanu, *Încercare*, p. 209–210.

⁹⁴ *Miklosich, Lex.*, 827, *Hwb.*, 134.

⁹⁵ *Kniezsa*, I/1, 484.

⁹⁶ Vezi, etimologia: *Berneker, SEW*, I, 67; *Vasmer, REW*, I, 98.

⁹⁷ Vezi *ALRM*, I, 308.

5. Diverse însușiri concrete sau abstracte ale obiectelor în general.

O serie de adjective, cu sensuri concrete sau abstracte, n-au putut fi incluse în grupele precedente, care, după cum am văzut, se întrebuițează mai ales cu privire la oameni (cu excepția grupei a 2-a). De cele mai multe ori, ele sînt poli-semantice și, în această calitate, au o sferă de întrebuițare mult mai largă, aplicîndu-se animalelor, lucrurilor, acțiunilor, noțiunilor abstracte etc. În afară de acestea, există unele adjective, la care tocmai întrebuițarea cu privire la oameni e mai rară, secundară. Iată de ce le-am grupat într-o categorie aparte. Dintre acestea notăm, printre altele:

Pestriț, *piștriț* corespunde, ca sens și rădăcină slav. bis., v. rus. *пѣстрѣ*, bg. *пѣстрѣ*, rus. *пѣстрый* etc.⁹⁸. Cuvîntul rom. presupune însă o formație cu sufixul — *ьсь* (* *рѣстрѣсь*) de tipul rus. *пестрецы*, avînd sensul special — 'o anumită ciupercă'. Forma simplă, fără sufix, se păstrează doar în verbul a *îm-pestri*, *împistri*, corespunzător bg. *пѣстрия*, rus. *пестрить* (a *împestrița* e un derivat de la *pestriț*).

Teapăn corespunde slav. bis. — srb. *цѣпѣнѣ* 'rigidus, starr'⁹⁹.

Tîmp '1) tocit, știrbit, neascuțit; 2) (fig.) tîmpit, idiot' corespunde prin ambele sensuri adjectivului slav comun *тѣпѣ*: sl. bis. - srb. *тѣпѣ*, bg. *тѣпѣ*, s.-cr. *туп*, rus. *тупой* etc.¹⁰⁰. Pentru al doilea sens, figurat, limba romînă folosește mai ales adjectivul-participiu *tîmpit* (< a (se) *tîmpi*).

Strașnic, cu diversele lui sensuri, corespunde v. sl. *страшнѣ*, bg. *страшен*, *страшник*, s.-cr. *strašan*, rus. *страшный*, etc.

Năprasnic '1) neașteptat, fulgerător; 2) iute, violent, năvalnic; 3) grozav, cumplit' corespunde, cu primul său sens, v. sl. *напраснѣ* 'plötzlich, jäh'¹⁰¹, bg. *напрасен*, s.-cr. *naprasan*, ucr. *напрасний*, rus. *напрасный* etc.¹⁰².

La primele adjective notate mai sus sensurile inițiale sînt concrete, dar cuvintele respective pot căpăta și valori figurate, abstracte. În schimb, ultimele două sînt abstracte.

★

Așa dar, în limba romînă au pătruns cîteva zeci de adjective din dialectele slave de sud. Dintre acestea, am analizat doar pe cele mai întrebuițate, care fac parte din fondul stabil și comun al limbii romîne: adjective care caracterizează pe om din punct de vedere fizic și moral, adjective referitoare la animalele domestice etc.

Poate că una din caracteristicile principale ale acestor cuvinte este bogăția lor semantică, posibilitatea de a-și extinde întrebuițarea la mai multe clase

⁹⁸ Vezi etimologia, Vasmer, REW, II, 348.

⁹⁹ Vezi Berneker, I, 125, Vasmer, REW, II, 289.

¹⁰⁰ Cf. Vasmer, REW, III, 153.

¹⁰¹ Hwb., 61.

¹⁰² Cf. Vasmer, REW, II, 197, Mladenov, Et. 335.

de obiecte. Din punct de vedere formal, unele sînt la origine substantive (*sărac*), altele, dimpotrivă, ajung să se întrebuițeze și ca substantive (*bogat, mîndră*). Lărgirea sensului apare și mai pregnantă prin întrebuițarea celor mai multe adjective în calitate de adverbe, ceea ce le abstractizează și mai mult (cf. *strașnic de bun; se simte prost 'e bolnav'* etc.).

În afară de derivatele diminutive (ex. *drag — drăguț, drăgălaș*), numeroase adjective sînt înconjurate de o întreagă familie de cuvinte, dintre care verbul sau unul din substantive a putut intra direct din dialectele slave (cf. *scump — a (se) scumpi; scumpete; drag — dragoste; a îndrăgi, a se îndrăgosti*).

Acest fapt ne obligă la o studiere multilaterală a familiilor de cuvinte de origine slavă, nu numai din punct de vedere fonetic, ci și din acela al derivației și valorilor lexico-semantic. În notele de față am încercat doar o scurtă caracterizare a adjectivelor de origine slavă din punct de vedere lexico-semantic; celelalte laturi ale problemei au nevoie de cercetări speciale de ordin fonetic și morfologic.

ИМЕНА ПРИЛАЧАТЕЛЬНЫЕ СЛАВЯНСКОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ В РУМЫНСКОМ ЯЗЫКЕ

РЕЗЮМЕ

Автор рассматривает в настоящей статье имена прилагательные славянского происхождения, распределяя их на несколько категорий: 1) имена прилагательные, обозначающие физические признаки и состояния людей и, шире, одушевленных существ и вещей: *zdravăn* 'здоровый, сильный', *rumen* 'румяный', *scund* 'малорослый, низкий', *slab* 'худой, слабый', *cîrn* 'курносый', *știrb* 'беззубый' и др.; 2) имена прилагательные, выражающие признаки домашних животных (в особенности, масти): *plăvan* 'серо-желтый', *rag* 'пегий', *breaz* 'с белым пятном на лбу' и др.; 3) имена прилагательные, выражающие качества людей (абстрактные): *vesel* 'веселый', *mîndru* 'гордый, надменный, красивый', *drag* 'дорогой милый', *scump* 'дорогой', *prost* 'глупый, неученый, плохой, простой' и др.; 4) имена прилагательные, характеризующие людей с точки зрения их общественного положения: *bogat* 'богатый; обильный, суц. богач', *sărac* 'бедный, жалкий, скудный; суц. бедняк' и др.; 5) имена прилагательные, выражающие разные конкретные и абстрактные признаки: *pestriț* 'пестрый', *tîmp* 'тупой', *strașnic* 'страшный, невероятный' и др.

Статья не дает полного перечня имен прилагательных славянского происхождения и, тем самым, — полной их классификации, а намечает лишь основные группы, обращая внимание на их значения и семантическое развитие. При их детальном изучении можно прийти к выводу, что имена прилагательные славянского происхождения занимают важное место в лексической системе румынского языка.

Mihai Novicov

TIPUL «CINICULUI» ÎN CREAȚIA LUI GORKI¹

Știința literară română n-a adus pînă acum o contribuție substanțială în cercetarea operei lui Gorki. Deși de la apariția primei traduceri în 1901 (nuvela «Boles» în «Revista Modernă» nr. 25 din 5 august 1901) interesul pentru lucrările marelui scriitor a fost uriaș și constant.

Gorki a intrat în viața literară a României de atunci, în primul rînd, ca un căutător de adevăr. Creația sa apărea ca o intrupare vie a căutărilor de drumuri noi și în viață și în artă, în măsură să scoată umanitatea din starea de depresiune și desgust pentru viață, starea în care o împingea procesul mereu mai accentuat de descompunere a lumii capitaliste și pe care o exalta arta decadentă. În literatura română, de la începutul veacului nostru, poate fi urmărit un proces confuz dar febril de împotrivire față de o atare soluție negativă, o tendință pronunțată spre tematica socială și în poezie, dar mai ales în proză, un interes dureros pentru problemele datoriei obștești a individului, într-un moment istoric, cînd mizeria crescîndă a maselor și revolta surdă a celor ce muncesc amenințau tot mai mult să izbunească violent. Aproximativ din 1890, creșterea numerică și întărirea organizatorică a mișcării muncitorești se afirmă ca un fenomen din ce în ce mai evident, în ciuda trădării unui grup de intelectuali socialiști din conducere, care în 1899 părăsesc partidul socialist și trec la liberali. Totodată răzmerițele țărănești se țin lanț (1888, 1892, 1894), culminînd cu marea răscoală din 1907, înecată în sîngele celor 11.000 țărani uciși de către coaliția guvernamentală liberalo-conservatoare. Nu e deci de mirare că în asemenea condiții economice, sociale și politice, glasul lui Gorki, care aducea direct mesajului vulcanului revoluționar, ce clocotea surd în imensa țară

---

¹ Comunicare ținută în cadrul sesiunii științifice organizată de Institutul de literatură universală «Gorki» al Academiei de științe a URSS., Uniunea scriitorilor din U.R.S.S. și Societatea teatrală rusă cu prilejul celei de-a 90-a aniversări a nașterii lui A. M. Gorki, la Moscova, 26–27 martie 1958.

vecină, a găsit o primire largă în masele de cititori din România ². Atmosfera aceasta a reprodus-o foarte bine Mihail Sadoveanu într-o conferință ținută în 1948:

« În acea vreme a tinereții mele, intrase cu mare vîlvă în literatura europeană Maxim Gorki. Opera sa a fost tradusă în toate limbile. La începutul veacului nou au apărut și la noi traduceri numeroase în ziare și reviste. Lumea din afara granițelor Rusiei putea cunoaște mai bine, prin Gorki, sufletul acela neliniștit al poporului rus, chinuit de sensul vieții, putea să presimtă în eroii lui Gorki frământarea oceanului uman de la granița Europei, pînă sub cercul polar și în fundul Siberiei, frământarea de valuri nebiruite care trebuiau să rupă zăgazurile » ³.

Interesul pentru Gorki ca pentru un vestitor al revoluției se verifică și prin preferințele manifestate de publicațiile literare românești în alegerea lucrărilor pentru tradus. La începutul veacului, cele mai căutate sînt fie nuvelele romantice (*Cîntecul Șoimului, Macar Ciudra, Bătrîna Izerghil, În fața vieții*) fie acele povestiri din viața vagabonzilor care reflectă cu putere încrederea lui Gorki în « om », în umanitate (*Odată toamna, Boles, Conovalov, Malva, etc.*) *Azilul de noapte* a fost pus în scenă în 1904 la Iași, bucurîndu-se de la prima reprezentație de un uriaș succes. « Piesa asta sfișie sufletul . . . » scriau comentatorii ⁴. În 1905, după arestarea lui Gorki, în România are loc o puternică acțiune de protest, în care sînt antrenate cercuri largi de intelectuali. E deosebit de semnificativ faptul că ziarul « Jos despotismul! », editat într-un singur număr la 27 ianuarie 1905, de cercul « România muncitoare », pentru a protesta împotriva terorii deslănțuite de guvernul țarist împotriva muncitorilor și țărănilor ruși, publică pe lîngă alte materiale și lucrările lui Gorki: *În fața vieții* și *Cîntecul albatrosului*. Era prima traducere românească a acestui pasionat mesaj revoluționar al lui Gorki, traducere ce apărea după cum se vede, în împrejurări aproape simbolice. Au urmat noi traduceri în broșuri separate și culegeri de nuvele. În 1910 apare, ca un fel de încununare a acestei laborioase activități, prima ediție românească a romanului *Mama*. Numai în 15 ani (de la 1901 pînă la 1916) a apărut în ediții separate un număr de 31 de lucrări din opera lui Gorki și 6 culegeri de nuvele, în afară de traduceri, ce se publicau în ziare și reviste.

Un nou val de traduceri și comentarii, privind opera lui Gorki, poate fi urmărit în publicistica românească în primii ani de după Marea Revoluție

---

² Ar fi interesant, poate, de citat în acest sens o mărturie directă: publicînd legenda lui Danco și prezentînd-o ca una din cele trei « povestiri, moldovenești » ale, bătrînei Izerghil, revista « Luceafărul » din Budapesta (15 aprilie 1905) preciza că legenda aceasta poate fi considerată « ca o alegorie foarte potrivită, cu deosebire pentru romîni ».

³ Mihail Sadoveanu: *Evocări*. Editura de Stat pentru literatură și artă, București, 1954, p. 192—193.

⁴ Vezi, de pildă, « Familia », București, 10 iunie 1904, comentariul lui N. Bîrsan.

Socialistă din Octombrie. Interesul acesta e din nou legat de situația revoluționară; ce se crease în România după primul război mondial. Ziarele și revistele socialiste îi publică cele mai populare nuvele, fragmente din *Mama* (Cuvîntarea la proces a lui Pavel Vlasov, o găsim reprodușă de cîteva ori), precum și articole de prezentare, în care se subliniază mai ales cu explicabilă bucurie, că marele scriitor nu este de partea lumii care se prăbușește, ci «de partea singelui generos curs pentru Rusia nouă, de partea revoluției pentru care a semănat cu elan și hărnicie și pe care astăzi trăiește s-o vadă victorioasă»⁵. Deosebit de intensă e activitatea editorială. Noi traduceri se succed una după alta. Numai în 1919 apar: *Copilăria mea*, *Conovalov*, *Două zeci și șase și una și Cîntecul șoimului* (o culegere de nuvele); în 1921: *Azilul de noapte și Lepădăturile societății (Foștii oameni)*; în 1922: *Printre străini (La stăpîni)*, *Pe coastele Italiei (Basmeele italiene)* și un nou volum de nuvele; în 1924: *Mizeria unei copile* (o culegere de povestiri) și în sfîrșit, în 1925, o nouă ediție a romanului *Mama*, în remarcabila traducere a lui Ion Pas.

În anii următori, corespunzător perioadei de stabilizare relativă a capitalismului, care erau în România și anii unei crunte terori antimuncitorești, deși ritmul traducerilor scade, interesul pentru opera lui Gorki se menține tot atît de viu mai ales în centrele revoluționare și progresiste, în primul rînd ca pentru un scriitor indisolubil legat de revoluția proletară rusă și — în consecință — de lupta revoluționară a muncitorilor de pretutindeni. În acei ani, sarcina răspîndirii adevărului despre Uniunea Sovietică și a demascării calomniilor antisovietice, ca argument în acțiunea de propaganda revoluționară, comunistă, era una din laturile esențiale ale luptei. Din această cauză marele scriitor sovietic, Maxim Gorki, de al cărui prestigiu nu îndrăzneau să se atingă nici cei mai înrăiți ideologi ai reacțiunii (cu excepția huliganilor fasciști, firește) apărea luptătorilor pentru progres din România ca un tovarăș scump de luptă, iar opera lui în primul rînd ca o caldă și vie pledoarie pentru dreptatea idealurilor socialismului. Evocarea operei lui Gorki, îngăduită în anumite limite de cenzură, devenea astfel, implicit, și un prilej de popularizare a Uniunii Sovietice, cît și de propagandă activă în favoarea idealurilor sociale împlinite acolo, dar care erau abia de împlinit la noi prin lupta muncitorilor și țăranilor romîni sub conducerea comuniștilor. În acest sens, comentariul, pe care-l reproducem mai jos, extras din revista antifascistă «Nu» și anume dintr-un număr apărut, în preajma unei aniversări a lui 7 noiembrie, e mai mult decît semnificativ:

«Nimeni n-a reușit să redea cu atîta artă evocatoare, cu un tragicism atît de zguduitor, cu mai multă compătimire omenească, cu mai caldă și mai cuprinzătoare simpatie, umanitatea mizerabilă și desmoștenită, flămîndă și persecutată, dar totuși bună și luminoasă, care vegetează în noroiul fizic și moral de la fundurile acestei societăți, egoiste, bazată pe silnicie și exploatare... Toate

⁵ «Socialismul», anul XIII, (1918), nr. 4, din 19 noiembrie.

nădejdiile și toate aspirațiile celor mulți se găsesc condensate în crîmpeile de naivă filozofie a « Azilului de noapte ». În ungherele lui obscure pîlpîie candela plăpîndă a tuturor idealurilor sfînte de frăție, de justiție și de egalitate, cîndelă de mult stinsă în saloanele invadate de splendoare ale stăpînilor. O atmosferă de caldă comuniune cu această umanitate a suferinței se degajează din toată opera lui Gorki. Sufletul lui mare și generos cuprinde mizeriile universale și revarsă efluvii de simpatie pentru această lume sărmană. Dar alături de acest sentiment de profundă compătimire, de nemărginită milă, un avînt puternic de revoltă, de ură, încolțește în sufletul marelui scriitor. Această ură împotriva orînduirii sociale tiranice, l-a condus în rîndurile proletariatului care, luptînd pentru emanciparea lui, luptă pentru emanciparea umanității întregi, pentru desființarea mizeriei, pentru o existență bună și dreaptă, folositoare, deopotrivă tuturor oamenilor. Acest proletariat, biruitor, în marea revoluție din octombrie a întreprins pe întinderea vastă a fostului imperiu țarist cea mai uriașă operă de construcție din istoria omenirii: clădirea socialismului, crearea unei societăți fără de clase, fără de exploatare, fără mizerie, în care singura religie să fie munca creatoare. Eroicul proletariat rus a purces la lichidarea tuturor focarelor de suferințe, a tuturor speluncilor, și azilurilor de noapte, ridicînd umanitatea naufragiată în aceste abisuri pînă la înălțimea eterică a culturii și muncii libere. . . Suprema fericire pentru marele Gorki . . . Geniul lui stă astăzi în serviciul umanității întregi, al umanității exploatare a cărei cauză se identifică cu aceea a muncitorilor și țăranilor care construiesc »⁶.

În anii de după eliberarea de sub jugul fascist, în anii de luptă pentru instaurarea regimului de democrație populară, și de construire a unei societăți noi, socialiste, operele lui Gorki, au căpătat în România o răspîndire uriașă. Toate lucrările mai de seamă ale marelui scriitor au fost traduse, editate și reeditate. Pe diferite scene din capitală și provincie au fost reprezentate și multe din piesele lui Gorki. În prezent, se continuă editarea operelor complete în 30 volume. Variate și pline de miez sînt și comentariile noi, mai ales ecourile stîrnite în lumea literară. Interpretarea operei lui Gorki urmează tradiția formată în anii grei de luptă ilegală, căreia i s-au adăugat, firește, și elemente noi, menite s-o adîncească și s-o împlinească. Un interes deosebit prezintă și mărturiile scriitoricești. Este cunoscut că literatura romînă se găsește azi într-un proces de primenire, care ar putea fi definit pe scurt ca un proces de însușire a metodei realismului socialist. Transformările revoluționare prin care a trecut țara, uriașa muncă constructivă a întregului popor sub conducerea comuniștilor, au pus în fața scriitorilor sarcini noi, care ar putea fi condensate în datoria de a scrie în așa fel, încît noua literatură să devină nu numai o oglindă a transformărilor revoluționare, ci și un factor activ al acestora. Scriitorii

---

⁶ « Nu » Iași, 1932, nr. 3, din 19 noiembrie (citată după « Viața Romînească », nr. 10 1956, p. 164—165).

romîni sînt unanimi în a recunoaște că aceasta e azi datoria lor principală, fapt care reese, dealtfel, și din rezoluția votată la Congresul din 1956.

« Mărețe sînt sarcinile stabilite de Congresul al doilea al Partidului, în domeniul dezvoltării construcției socialiste, transformării socialiste a agriculturii, înfloririi culturii, ridicării neîntrerupte a nivelului de trai, întăririi puterii democratice, — citim în această rezoluție. — Aceste sarcini însuflețesc la muncă muncitorii, țărani și intelectualii patriei noastre, iar pentru noi, scriitorii, ele sînt nesecate și luminoase izvoare de inspirație. A izbuti ca prin mijloace specifice ale literaturii, într-o expresie originală, de o înaltă ținută artistică, să milităm pentru îndeplinirea acestor sarcini, este o datorie de onoare față de popor »⁷.

În împlinirea sarcinii, pe care și-au asumat-o scriitorii din R.P.R., au de învins pe de o parte influența destul de viabilă a literaturii decadente, decepționiste, lipsită de perspectivă, iar pe de altă parte dificultățile firești pe care le întîmpină creatorul în contact cu un material de viață nouă. A da literaturii un autentic patos revoluționar, dar fără ca prin aceasta să fie știrbită frumusețea și spontaneitatea artei cuvîntului — iată o problemă ce frămîntă azi într-o mare măsură pe scriitorii din R.P.R. Astfel se explică de ce ei au văzut în opera lui Gorki, în primul rînd, un model desăvîrșit de artă partinică. Scriitorul Petru Dumitriu, de pildă, după ce își exprimă admirația pentru înalta poezie a prozei lui Gorki, adaugă:

« . . . de unde vine această putere de convingere, de a emoționa, această contagiune a vieții pe care o respiră opera lui Gorki? De ce la el nu întîlnești unde de tristețe și resemnare, sonoritatea mîhnită pe care o surprinzi la alți mari scriitori — de pildă chiar la Tolstoi, în operele sale tîrzii? Din pricina aceluși aspect fundamental al lui Gorki: dragostea activă față de oameni, înțemeiată pe doi stîlpi: legătura cu poporul și ideea revoluționară. Concepție lui despre lume este influențată puternic de combativitatea și dinamismul revoluționarilor ruși. Gorki vede ținta — eliberarea clasei muncitoare. Vede prieteni și dușmani. Pentru că militează pe pozițiile proletariatului revoluționar, el vede lumea colorată cu lumini orbitoare și pete de întuneric, lumea lui nu este lumea cenușie, apăsătoare și moartă a naturaliștilor, nici cea a decadenților, cu luciri de otravă, cu luminile fosforescente ale materiilor în putrefacție »⁸.

Și în altă parte:

« O armă: aceasta e caracterul cel mai de seamă al scrisului lui Gorki, trăsătură care-l deosebește de mulți din contemporanii și predecesorii săi, și totodată ceea ce îl face un mare dascăl al scriitorilor progresiști de azi »⁹.

În același spirit, romancierul Cezar Petrescu împărtășea cititorilor „Vieții Romînești”, cu prilejul împlinirii a zece ani de la eliberarea Romîniei, cît de

⁷ Lucrările primului Congres al Scriitorilor din Republica Populară Romîna. Editura de stat pentru literatură și artă. București, 1956, p. 527.

⁸ P. Dumitriu, *Despre viață și cărți*. București, 1954, p. 124.

⁹ *Op. cit.*, p. 119.

mult l-a ajutat munca de traducere a unor opere din Gorki (*Mama* și *Vara*) în înțelegerea esenței realismului socialist.

« Pasul de la realismul critic la realismul socialist era făcut de pe atunci.

Iar cititorul (e vorba de cititorul român de după 23 august 1944,— M.N.) atît în *Vara* cît și în *Mama* avea prilejul să discearnă particularitățile artistice ale primelor opere realist-socialiste. O maturizare și o simplificare a stilului, metaforelor și imaginilor. O artă concentrată, redusă la esențialul vieții, ca un organism desăvîrșit în care nimic nu e de prisos și nimic fără să răspundă unei funcții precise »¹⁰.

Pe aceste coordonate s-a desfășurat continuu apropierea scriitorilor din R.P.R. de opera lui Gorki. Chemați să dea glas, prin lucrările lor, unor noi idealuri sociale, scriitorii romîni au descifrat în opera lui Gorki în special felul nou în care marile probleme sociale se transfigurează în creația sa într-o nouă concepție asupra frumosului uman. În acest sens, merită să fie menționată și contribuția academicianului Tudor Vianu. Într-un studiu recent, cunoscutul literat și stilist român reliefează ca o izbîndă și o noutate a operei gorkiene — cum în romanele, nuvelele și piesele de teatru ale marelui scriitor proletar dezbateră principalelor probleme etice ale epocii contemporane este ridicată la o mare înălțime estetică. Trecînd în revistă mai multe lucrări, academicianul Tudor Vianu se oprește îndeosebi asupra felului în care prin creația lui Gorki frumusețea lumii « se relevă » ca « un suport moral al vieții ». « Frumusețea, — citim mai departe, — introduce deci în sufletul omului iubire și încredere în lume, îi moderează delirul orgoliului, îi aduce pe buze șoapta fericirii, elimină pornirile rele, îl purifică și-i apleacă fruntea în gestul închinării. Frumosul poate fi deci regulatorul vieții morale. În această privință, Gorki gîndește ca atîți din marii clasici al lumii, ca Platon și Goethe. El depășește însă moralele estetice ale clasicismului atunci cînd trebuie să-și spună că spectacolul frumuseții nu este suficient totdeauna și că dacă brutalitatea sau numai mediocritatea umană împiedecă de atîtea ori ca raza frumuseții să pătrundă în sufletul oamenilor și să-i fructifice, înseamnă că oamenii trebuie transformați »¹¹.

Este cunoscută discuția ce se duce astăzi în lume în jurul problemelor realismului socialist. Sînt cunoscute încercărilor furioase, în cele mai dese cazuri incorecte, ale revizioniştilor de a discredita realismul socialist. În această bătălie ideologică, poziția scriitorilor din R.P.R. este cît se poate de clară. Pentru ei realismul socialist nu este o metodă oarecare, nu este una din modalitățile « moderne » ale creației, pe care poate s-o accepte sau nu, ci *metoda lor*, — singura modalitate prin care pot să răspundă sarcinilor contemporane ale artei literare. Iată de ce și cercetarea operei gorkiene se profilează în țara noastră

¹⁰ Cezar Petrescu, *La școala realismului socialist* « Viața Romînească », nr. 7, 1954, p. 347.

¹¹ Tudor Vianu, *Mesajul lui Gorki*. « Probleme de literatură », București, 1957, nr. 3. mai — iunie, p. 8—9.

în primul rînd ca cercetarea unui mare model realist — socialist. Analiza ei ajută atît scriitorilor cît și cititorilor înțelegerea complexității de legături și de determinări reciproce care se stabilesc între noul conținut socialist al creației și varietatea mijloacelor de expresie adecvate. Știința literară romînească ar vrea să aducă o contribuție în exigeza operei gorkiene, mai ales din acest punct de vedere. Propunîndu-ne o atare sarcină, noi nu putem să nu ne întemeiem pe bogata literatură existentă, mai ales cea sovietică unde studierea multilaterală a operei lui Gorki s-a și soldat cu realizări atît de remarcabile. Pornind de la ceea ce este deja făcut, noi căutăm sectoare în care, adîncind unele probleme, am putea, pe de o parte, să răspundem cerințelor vieții literare romînești, iar pe de alta să adăugăm o pagină modestă în explorare operei lui Gorki pe un plan mai larg.

Privită astfel, problematica cercetării operei lui Gorki prezintă pentru noi următoarele aspecte: în primul rînd, cel tematic. Din acest punct de vedere s-a făcut deja atît de mult, încît e greu de adăugat ceva substanțial, în afară poate de referirile lui Gorki la România și la poporul român, referiri ce nu sînt puține ¹². Ar prezenta de asemenea un mare interes pentru stadiul actual de dezvoltare a literaturii și a științei literare din R.P.R. și o analiză mai amănunțită a stilului lui Gorki, mai ales în legătură cu imensul potențial poetic al prozei sale, cu implicațiile corespunzătoare, privind lexicul, particularitățile construcțiilor sintactice, greutatea specifică a epitetelor și metaforelor, etc. Un atare studiu însă e firesc să fie făcut în primul rînd de către acei care îl studiază pe Gorki în original și se adresează unor cititori care-l citesc în original. Traducerile lui Gorki, în romînește, chiar și cele mai recente, din păcate nu sînt la un nivel care să permită un studiu adîncit al stilului. Rămîne cercetarea operei lui Gorki din punct de vedere tipologic, latură foarte însemnată pentru înțelegerea operii sale ca o creație realist-socialistă. În acest sector, s-a făcut foarte mult pe linia caracterizării și adîncirii tipologiei sociale din lucrările lui Gorki. Mai puțin studiată e tipologia lui Gorki din punct de vedere caracterologic. Iată de ce ne-am îndreptat în această direcție și ne-am încumetat să înfățișăm aici o primă încercare de acest gen.

Tipul « cinicului » ne-a atras atenția în primul rînd pentru că e foarte frecvent în creația lui Gorki. Dacă pornim de la definiția intrată în istoria filozofiei (« cinicii considerau că baza fericirii și virtuții este maximum de independență față de condițiile exterioare ale vieții, disprețul pentru regulile și convențiile sociale, limitarea nevoilor și revenirea la « starea naturală » ¹³)

¹² În afară de Conovalov, își exprimă intenția de a pleca în România și Nicolae Ignatov din nuvela « Vecinii ». În general, ori de cîte ori, în setea lor de peregrinări, vagabonzii lui Gorki își propun să treacă granițele Rusiei, gîndul lor se îndreaptă în primul rînd spre România.

¹³ *Mic dicționar filozofic*, redactat de M. Rozenhal și P. Iudin. Editura de stat pentru literatură politică, București, 1954, p. 90.

precum și de la înțelegerea « cinismului » în sensul curent al cuvîntului (« atitudine disprețuitoare față de normele general-acceptate de moralitate și bună cuviință »¹⁴) nu ne va fi greu să ajungem la concluzia că, într-un fel, (mai ales datorită naivității și primitivității sale) este cinica și Varenca Olesova dar și Natașa din *Moneda falsă*. Cinic este și hoholul din *La sare*, dar și tovarășul de drum al lui Gorki în povestirea atît de tradusă în romînește *În Stepă*. Cinici sînt și Silan Petrov cu Marca din povestirea *Cu plutele* dar, deși cu totul altfel, cinică e și contesa Hélène de Courcy. Cinici sînt și Cuvalda cu prietenii săi din *Foștii oameni*, cinic este Satin, dar și baronul. Cinic e Teterev, dar și Foma Gordeev, după cum cinici sînt în acelaș timp (deși sînt atît de diferiți din punctul de vedere al concepției lor asupra vieții) și Suslov și Vlas în *Veligiaturiștii*. Cinică e și Malva și Femeia cu ochii albaștri. Cinic e și Clim Samghin (e drept doar în intimitatea lui), și Dronov, Inocov, Macarov și chiar Liutov, dintr-un anumit punct de vedere. Cinic e și Egor Buliciov, dar și Dostigaev, etc.

Dacă aruncăm o privire de ansamblu asupra acestei lumi atît de peștrițe și dăm la o parte diferențele specifice, vom putea observa că numeroase personaje gorkiene devin niște « cinici » pentru că nu au nimic de pierdut, Varenca Olesova debitează în dreapta și-n stînga, la adresa diferitelor « cunoștințe » de sex masculin, aprecieri cu totul în contradicție cu normele general acceptate de bună cuviință în lumea ei, doar pentru că, educată într-o moșie zolată, lîngă un tată bolnav și « ciudat », a crescut ca o « mică sălbăticiune frumoasă » și nici nu bănuiește consecințele nefaste, ce s-ar putea ivi dacă « aprecierile » sale ar fi luate în serios. Cînd spune lui Ipolit Sergheevici că domnul Kokovici, șeful zemstvei, are « o față plină de coșuri », că domnul Bencovschi e « frumușel », iar portărelul Muhin « e un lungan ghebos și sfrijit », în timp ce fiul de negustor Grișa Ciornonebov e « voinic și gras, astmatic, cu chelie și cu nasul roșu », Varenca nu are de loc senzația vreunei primejdii, a unie periclitări a situației sale. Ea le spune pe toate pe șleau — inclusiv povestea dragostei neîmpărtășite pentru un hoț de cai, pentru că nu așteaptă nimic de la lumea pe care o sfidează și o batjocurește, după cum nu așteaptă nimic de la cei care o înconjoară nici Natașa din *Moneda falsă*. (« Un om? răspunde ea la replica tatălui, prin care o anunță că trebuie să vină cineva în casă, oare e cu puțință tată? Să vină la noi un om? »). În povestirea *La sare*, hoholul și prietenii lui joacă o farsă atît de crudă noului angajat la muncă într-un fel tot « din plictiseală » (ca și eroii schiței cu acest titlu, cu deosebirea doar că în primul caz farsa e mult mai nevinovată), ca să se distreze. Viața acestor oameni e atît de grea și atît de lipsită de lumina omenească în monotonia ei apăsătoare, încît li se pare firesc să « rîdă » pe socoteala oricui, dacă așa ceva nu presupune nicio primejdie, adică dacă au sentimentul că nu au nimic de pierdut, de pe urma cruzimelor lor « nevinovate ». Acelaș sentiment, însă la

¹⁴ Marea Enciclopedie sovietică, ediția a II-a, vol. 46, p. 623.

o dimensiune mult mai tragică, îl încearcă și asasinul din *În stepă*; el devine ucigaș, pentru că știe, simte că în orice caz va pieri și dacă nu va ucide. Desnădejdea, senzația ruperii tuturor legăturilor cu lumea obișnuită, « morală » — îl împinge la crimă. În splendida schiță *Cu plutele*, Silan Petrov și Marca au ajuns într-o situație atât de delicată, dragostea nepermisă i-a cucerit într-o asemenea măsură, iluzia de a o păstra în taină se dovedește a fi atât de deșartă, încât pentru ei nu mai are nici un rost să se ascundă. Afișându-și păcatul și sfidând moralitatea celor din jur, Silan și iubita lui nu au nimic de pierdut. (— « Ne văd? n-au decît! Vadă-ne cine o pofti! Atîta pagubă »). Numai pentru că a ajuns într-o situație fără ieșire, Silan Petrov, « un om cumsecade » pînă la urmă, ajunge să pronunțe cu glas tare fraze atât de păcătoase, ca cele prin care recunoaște că dorește moartea propriului fiu. Această moarte îi apare ca o eliberare, după care va pleca în Siberia, în Cuban, oriunde . . . Aici, între oameni, în fața cărora s-a compromis, nu mai exista nici o cale de reabilitare . . . Nu are nimic de pierdut, dacă-și destăinuiește crimele unui duhovnic și plătește cu ducați falși iertarea păcatelor nici Héléne de Courcy, dar dintr-un alt motiv — puterea ei e atât de mare, încît nici nu-i pasă de părerea celor din jur. Cuvalda, Satin și alți vagabonzi cinici din creația lui Gorki au o situație aparte. În cele mai dese cazuri sînt oameni înzestrați, constienți de superioritatea lor față de cei care, pe scara ierarhiilor sociale, le sînt totuși superiori. Sînt în acelaș timp oamenii iremediabil declasați, « pierduți » dintr-un anumit punct de vedere, care au părăsit orice speranță de a-și mai putea organiza o viață « normală », luminată de vreun scop nobil, cît de modest. Sînt *incapabili* de orice efort constructiv. De aceea, urăsc, urăsc cu pasiune, cînd pe față, cînd înfundat, pe toți acei care, deși inferiori lor au totuși dreptul să-i disprețuiască pentru că au o « situație » mai bună. Disprețul e reciproc. Pe nimeni nu disprețuiesc atât de strașnic « vagabonzii inteligenți » ca pe « moraliștii tîmpiți ». De aceea, îi și lovesc cu singura armă care le-a mai rămas (și pe care nimeni nu li-o poate smulge) — inteligența. Îi strivesc pe adversari cu cinismul lor sarcastic, aruncîndu-i pe față, fără mînuși și scrupule, tot ce știu și tot ce cred despre ei. Uneori, cînd e vorba de prieteni, cinismul acesta al inteligenței debordante e binevoitor, dar devine sarcastic atunci cînd trebuie respinse pretențiile *stăpînirii*: « De unde să luăm prundiș și moloz? Hai, toată strada, în oraș să dărîmăm duma! ¹⁵ Alt folos, așa veche cum e, nu văd cum s-ar mai putea scoate din ea. Așa, însă, veți servi orașul de două ori: și strada « Viejnaia » va deveni mai frumoasă și pe ei veți obliga să construiască o dumă nouă. Cai pentru transport să luați de la primar, împreună cu cele trei fiice ale lui, fecioare pentru tras mai mult decît corespunzătoare ».

În continuare, toată întîmplarea cu jalba lui Vavilov împotriva lui Petunicov, parcă pune față-n față două tipuri de cinici; unul scîrbos (fiul negusto-

---

¹⁵ Primăria.

rului), iar celălalt « generos » și « spiritual » — vagabondul. Când Vavilov încearcă să-l convingă pe Cuvaldo, că a « ratat » lovitura, acesta îl strivește cu disprețul său: « Tăcere! tu! excrementul purulent al pământului! Sint pedepsit de dumnezeu. El m-a obligat să te văd, să-ți vorbesc. Te strivesc ca pe o muscă» . . . Aici, ca și în alte dăți, mînia rotmistriului e totuși prefăcută, jucată. Când însă negustorul Petunnikov încearcă să dea bani pentru înmormîntarea lui Filip, Cuvalda iese din sărite: « Ce-e? Tu pentru înmormîntare? Ia-ți banii! Ia-ți banii, îți spun . . . ticălosule? Îndrăznești tu să jertfești pentru înmormîntarea unui om cinstit banii tăi furați . . . te zdrobesc . . . » și mai tîrziu: « Vrei tu, viperă spurcată să te fac să săruți picioarele cadavrului? Vrei? » ș.a.m.d.

Plăcerea aproape sadică de a spune adevărul despre cei din jur, dar și despre el resimte și Satin. Când actorul îl avertizează pe Bubnov că « odată o să te omoare în bătaie deabinelea », Satin reacționează prompt: « Ești un tîmpit ». « Dece? » — « Pentru că de două ori nimeni nu poate fi omorît » . . . « Mi-e lehamite de toate vorbele omenești, frate, — spune el în altă parte, — îs sătul de toate vorbele. De mii de ori le-am auzit pe toate . . . » Satin e blazat, plictisit, dar nu poate suferi lamentările altora, în special cele ale lui Cleșci. Încăpățînarea cu care acesta nu renunță la ideia « de a scăpa » de aici (din azil, adică) îl înfurie pe Satin tocmai pentru că îi amintește că el (Satin) a renunțat să mai lupte. De aceea se și răzbună: « Multora le pică banii ușor, dar puțini sînt aceia care se despart ușor de ei . . . Munca? Fă așa ca munca să-mi placă și atunci poate că am să muncesc . . . da! . . . Poate! Când munca e o plăcere atunci și viața e frumoasă! Când munca e o povară — viața e o robie! » . . . Satin ajunge aici să formuleze un adevăr foarte înalt numai pentru a-l umili pe Cleșci. Ori cît de inteligent e, ori cît de superior se crede, asta nu-l împiedecă să recunoască pe șleau lui Asan cu un cinism dezarmant: « Nu bate capul. . . Doar știai că sîntem pungași. Atunci dece ai primit să joci? » Inteligența lui Satin e ca un pumn de diamante, aruncat în neantul nimicniciei:

Cleșci: Mă gîndesc și eu . . . Ce să mă fac? Nici unelte nu am am . . . Înmormîntarea a înghițit tot . . .

Satin: Am să-ți dau un sfat: să nu faci nimic . . . Fă numai umbră pământului, atît tot!

Cleșci: Lasă . . . ție îți dă mîna să vorbești. Dar mie mi-e rușine de oameni . . .

Satin: Dă-o încolo de rușine! Oamenilor dece nu le e rușine că tu trăiești mai rău ca un ciine? . . . Ia, gîndește-te . . . tu n-ai să muncești, eu n-am să muncesc, nici alții . . . sute . . . mii, toți! pricepi? toți se lasă de lucru! Când nimeni n-o mai vrea să facă nimic — să vedem ce are să se întîmple atunci?

Cleșci: Atunci o să crape cu toții de foame.

Luca (către Satin) Cu asemenea cuvîntări . . . la alergători ar fi trebuit să întri . . . Sint niște oameni așa . . . alergători . . . li se spune.

Satin: Știu... ăștia nu-s chiar așa proști, moșulică!

Un răzbunător al propriei sale decăderi e și Teterev din « Micii burghezi ». Știe foarte bine că el nu are ce aștepta de la viață. « Eu sînt corpul delict a crimei, spune el lui Nil — viața e stîlclită! A fost prost croită... Viața nu-i pe măsura oamenilor cumsecade, ți-o spun eu. Micii burghezi au strîmbat-o au scurtat-o, au făcut-o neîncăpătoare... și iată că eu sînt un corp delict, care dovedește că omul n-are unde, n-are cum și n-are pentru ce să trăiască ». Nil încearcă să-i replice: de ce nu te zbați? Dar pe Teterev așa ceva nu-l interesează: « Lasă-mă-n pace! Crezi că am să cad? De mult am căzut omule, ciudat ce ești! Ehe, de cînd! Era cit pe aici să mă ridic, dar ai trecut pe lîngă mine tu și fără să-ți dai seama, fără să vrei m-ai trîntit jos, din nou!... Nu-i nimic, vezi-ți de drum... Du-te înainte, eu nu mă plîng... Tu ești sănătos, și meriți să mergi înainte, unde vrei, cum vrei... Eu, cel căzut, am să te urmăresc cu privirea și am să te aprob. Hai? Dă-i înainte! » Teterev este în stare să vorbească așa cu Nil, să se umilească pe sine în fața unui om pe care-l stimează. Dar cu atît mai sarcastic va fi cu ceilalți, cu acei pe care-i cunoaște tot « mai sus », dar pe care n-are de ce să-i stimeze. Nu scapă nici-o ocazie pentru a-l înțepa pe Piotr, tocmai pentru că-l disprețuiește cu toată forța inteligenței sale:

Polea: Ce om ciudat ești!

Teterev: Știu... Mi-ai mai spus asta... Și eu îți repet pleacă de aici! Nu-ți priește să frecventezi casa asta. Pleacă!

Piotr: Faci declarații de dragoste? Atunci mă retrag...

Teterev: Nu, nu te obosi? Pentru mine ești un lucru neînsuflețit.

Nici cu bătrînul Bessemenov, Teterev nu este mai îngăduitor. Cît de abil știe să profite de mărginirea bătrînului, dar de cîtă ură reținută colcăie totodată. Cînd Bessemenov spune lui Teterev că acesta a început să-i placă pentru că el, Bessemenov, i-a dibuit, slăbiciunea, Teterev răspunde în acelaș ton: « Și tu-mi placi. Pentru că ești făcut cu măsură... ești deștept cu măsură — ești și prost cu măsură, ești bun cu măsură, și rău cu măsură, tot cu măsură ești cinstit și ticălos, fricos și curajos... ești mic burghez model... Ești întruchiparea desăvîrșită a trivialității... acea forță care doboară chiar și pe eroi și care trăiește, trăiește și triumfă ».

Nici Cuvalda, nici Satin, nici Teterev, nici Malva nici oricare alt « vagabond » al lui Gorki, nu spune adevărul pentru că ar urmări ceva, niciunul din ei nu se simte în apostolat, niciunul n-are conștiința adevărului (cîteodată mareț și înălțător, mai întotdeauna pătrunzător), pe care-l proclamă. Cu toți o fac, fie din plictiseală, fie din plăcere de a umili pe cineva, fie din răzbunare și răutate. De fapt e singura ipostază în care ei se simt oameni, uneori chiar oameni superiori. Pe de altă parte, nimic, nici-o prejudecată, nicio convenție, niciun interes nu-i oprește s-o facă pentru că sînt — cu toții — niște oameni decăzuți, care au pierdut totul, și nu mai așteaptă nimic de la viață.

Cu totul altfel e destinul lui Foma Gordeev. Dar și acesta ajunge în postura de « oblicitel », ajunge să-și satisfacă pofta sfidînd pe « stăpînii vieții » și aruncîndu-le în față ce crede și ce știe despre fiecare. Însă numai după ce — ca urmare a orgiilor și a frămîntărilor chinuitoare care-l mistuie — începe să fie scîrbit de propria existență, adică atunci cînd ajunge în situația de a nu mai crede în nimic, de a nu mai aștepta nimic.

În « viligiaturiștii », Suslov, dă pe față cinismul ascuns al majorității personagiilor (cu ilustrul Șalimov în frunte) numai pentru că se îmbată: « Dracu să-l ia ! Da, adineaori am avut o discuție. . . Dar toate astea nu-s decît mofturi. . . Cunosc asta. Eu însumi făceam cîndva filozofie. Și eu am folosit la vremea mea toate cuvintele la modă și știu cît prețuiesc. Conservatorism, intelectualitate, democrație. . . și cîte altele. Toate nu-s decît vorbe goale. . . minciuni ! Înainte de orice, omul este o specie zoologică, asta-i adevărul. Dumneata o ști prea bine ! Și oricît te-ai schimonosi, nu poți ascunde că vrei să mîninci, să bei. . . și să ai o femeie. . . La asta să reducă tot adevărul ». . . Depănînd firul acțiunii, Gorki ne ajută să înțelegem că, vorbind așa, Suslov dă de gol, de fapt, convingerile escuse ale tuturor « viligiaturiștilor », cu toate că în aparență ei îl dezaprobă, nu însă în fond, ci pentru că « a luat-o razna », « a exagerat », etc.

Adevăruri ca cele pe care le proclamă « la beție » Suslov nu se dau de gol, pentru că aceia care le împărtășesc sînt oameni cu situație, se tem să-și arate adevărata față. În schimb, Vlas, după propria-i recunoaștere, e un om « ratat », un înrăit care urăște crunt lumea din jur și tocmai de aceea simte o plăcere nebună să o scandalizeze cu adevărurile și aforismele sale. Cînd sora sa, Varvara, îi reproșează acest obicei, Vlas răspunde: « Nu-mi place să vadă și alții că nu mi-e bine ». Și mai sincer e cu Maria Lvovna: « Toți oamenii ăștia. . . nu-i iubesc. . . nu-i respect ; sînt jalnici, mărunți, parcă ar fi niște țînțari. . . Nu pot vorbi serios cu ei. . . îmi provoacă o dorință josnică de a mă schimonosi, însă de a mă schimonosi pe față, mai cinstit ca ei. . . Capul mi-e parcă îmbîcsit cu tot felul de lucruri vechi, inutile. . . Îmi vine să gem, să înjur, să mă vaiet. . . » Și mai departe: « N-ai să crezi. . . uneori am o poftă nebună să-i jignesc cu răutate de la obraz. . . » . . . Și de fapt ce altceva face atunci cînd citește cunoscutele-i versuri sfidătoare ?

În *Viața lui Clim Samghin*, o serie de personaje, care în mod normal ar fi trebuit să-și ascundă convingerile cinice, nu o fac totuși din cauza acelui sentiment, de « clătinare a pămîntului sub picioare » care îi încearcă pe toți, pe măsură ce « spectrul » revoluției se apropie, în pofida jalnicilor lor împotriviri. Pentru toți aceștia dronov-i cinismul e un refugiu în care speră să scape de « blestematele probleme » ale timpului. După cum tot în « indiferența cinică » față de viață caută să se refugieze și Conovalov și Emilian Piliai și Celcaș și atîția alți vagabonzi atunci cînd cîte o amintire frumoasă, cîte o faptă bună, generoasă, cîte un ecou al unei altfel de vieți, îi luminează dintr-odată existența și ei văd, dureros de clar, cît de întinată este ea, această existență.

În general cinicii lui Gorki ar putea fi împărțiți în două categorii: simpatici și antipatici. Cei din urmă sînt mai puțin numeroși și în zugrăvirea lor Gorki nu a adus prea multe elemente noi în comparație cu ceea ce au realizat predecesorii. Cinicii antipatici sînt chiar mai numeroși și mai subtili în literatura realistă critică franceză. Doar patosul demascator e mai puternic, mai nimicitor la Gorki. Adevărata creație gorkiană sînt însă cinicii simpatici.

Aceștia au în primul rînd funcția de a rosti adevărul întreg. Una din trăsăturile caracteristice ale creației gorkiene este și cunoscuta împletire între tendința de a nu se îndepărta cu nimic de la adevărul vieții, de a nu o înfrumuseța, de a nu cocoloși în nici un fel contradicțiile, asprimele, « ticăloșiile ei de plumb » cum se exprimă Gorki însăși, iar pe de altă parte, tendința de a rosti răspicat aprecierea sa asupra acestei vieți, crezul său, încrederea sa în om și în posibilitatea îndreptării vieții. De aici decurge și atracția pe care o exercitau asupra lui Gorki tipurile care, din cauza poziției lor speciale în societate — puteau, fără a avea de ce să se teamă de consecințe, să spună în gura mare, pe șleau, tot ce cred despre cutare sau cutare fenomen. Cinicii simpatici aveau posibilitatea s-o facă tocmai pentru că nu mai așteptau nimic de la viață, nu mai aveau nimic de pierdut. Iată de ce mulți « cinici simpatici » au în lucrările lui Gorki și funcția de rezonuri, ei trăgînd concluzia în locul autorului. În « Micii burghezi », Teterev joacă acest rol cu oarecare strălucire chiar:

« Asta-i viața! Oamenii țipă, strigă pînă ce obosesc și apoi tac... După ce s-au odihnit, — iar încep să strige. Aici însă, în această casă, totul se poate mai repede ca în altă parte... și strigătele de durere și răsetele de bucurie. Pentru această casă orice zguduire este ca o lovitură cu bîta în băltoacă... Și ultimul strigăt este întordeauna acela al trivialității — zîna acestor meleaguri. Triumfătoare sau înfuriată, aici ea are întotdeauna ultimul cuvînt... »

Oare se poate închipui o definiție mai exactă și mai sugestivă totodată a micii burghezii ca a unei modalități de viață? Și doar tot Teterev este acel care trage concluzie și în final, reducînd la adevărata dimensiune, pretinsul conflict între generații. În aparență ar vrea să-l liniștească pe bătrînul Bessemenov, alarmat și amărit de « fuga » fiului în brațele Elenei Nicolaevna:

« ...Și n-avea grijă... Fiul tău are să se întoarcă... Nu s-a dus prea departe... S-a urcat pînă sus, pentrucă a fost tîrît, n-are să stea mult, are să coboare... După moartea ta el are să repare puțin cocina asta... are să mute mobila din loc, și are să trăiască la fel ca tine — liniștit, chibzuit și confortabil. Are să mute mobila din loc și are să trăiască convins că și-a împlinit cu prisosință datoria, față de oameni și față de viață. Doar îți seamănă ție... Îți seamănă leit... e fricos și prost... La timpul său are să devină hrăpăreț ca și tine, încrezut și crud... Și tot așa cum ți se întîmplă ție acum nu va fi cruțat nici nefericitul tău fiu... I se va spune și lui adevărul în față, așa cum ți-l spun eu ție: « Pentru ce ai trăit? Făcuta-i tu vreodată bine cuiva? » Dar fiul tău n-are să răspundă, după cum nu poți răspunde nici tu azi... »

După cum se vede, Teterev își dă seama că e posesor al unor adevăruri importante. Nu le valorifică pentru că nu e capabil (e un om pierdut, doar), dar știe ce înseamnă adevărul. Satin nu e poate atât de conștient de valoarea «concluziilor», sale, dar pronunță adevăruri tot atât de mărețe. Sînt cunoscute doar mărturiile făcute de Gorki însuși, cu privire la Satin... «Monologul lui Satin despre om ca despre singurul adevăr, e palid, scria el lui K. P. Piatnițki la 15 iulie 1902. Totuși afară de Satin n-avea cine să-l spună, iar el nu-i în stare s-o facă mai bine, cu mai multă strălucire. Și așa monologul acesta e destul de străin în limbajul lui Satin... Dar n-ai ce face!»¹⁶.

Mai tîrziu, explicînd ostașilor roșii de la Kursk de ce în piesa *Azilul de noapte* nu se aude o chemare la răscoală, Gorki preciza: «Chemarea aceasta poate fi auzită în cuvintele lui Satin în aprecierea lui asupra omului», dar adauga totodată: «E de la sine înțeles că nu puteam pune propaganda fățișă a socialismului în gura unor oameni striviți de viață, incapabili de muncă, dispuși să accepte orice fel de consolare»¹⁷. Rezultă deci că Gorki căuta parcă și în cercurile cele mai nepotrivite, oameni capabili, în ciuda vieții lor personale nereușite, să pronunțe adevăruri mari și mobilizatoare. Nu accepta ca ei să rostească mai mult decît pot, dar tindea să creeze situații în care tot ce pot spune — să fie spus.

Asemenea oameni se găseau atunci și în rîndul cinicilor inteligenți și simpatici. Nu toți pronunță, poate, adevăruri tot atât de importante ca Teterev și Satin, dar toți o fac, pe măsura înțelegerii lor și în limita condițiilor înfățișate. Doar tot un «oblicitel» este și Cuvalda. Adevăruri usturătoare îi aruncă în față lui Iacov și Malva («Gustoasă-s, dar nu pentru tine...») și Seriojca (Nu tu, cîine, să înfuleci mielul, zi mersi dacă ți se aruncă ceva oase, să le rozi). Iar în ceea ce-l privește pe Foma Gordeev, întregul destin al vieții sale e parcă orientat în spre scena finală a «demascării mai marilor vieți». Schimonosindu-se, Vlas pronunță aprecieri juste și subtile cu privire la «oameni mărunți și jalnici», care se tîrăsc pe pămînt. Iar Dronov din *Viața lui Clim Samgqin*, cu cîtă pricepere îl inițiază pe Clim în culisele și dedesupturile luptei politice și ideologice din Rusia de atunci. Oare de pe urma «explicațiilor» sale nu se risipește aureola de ideologi, cu care se împăunau atîția afaceriști, în fond? Gorki demascatorul (oblicitel) și căutătorul de adevăr parcă se transfigurează în atîtea din personagiile sale, pe care, din punct de vedere caracterologic, sîntem îndreptățiți să le încadrăm în categoria cinicilor.

O altă funcție pe care o îndeplinesc «cincii simpatici» ai lui Gorki este și aceea de a rosti aforisme. Este cunoscută obiecția pe care i-a făcut-o Tolstoi lui Gorki, că personagiile sale prea vorbesc în aforisme. Azi, în perspectiva

¹⁶ Gorki, *Opere în 30 volume*. Ediția Institutului de literatură universală. „A. M. Gorki” de pe lângă Academia de Științe a URSS, Moscova, 1950, vol. 6, p. 551. Deasemenea: M. Gorki, *Opere*, București, 1953, vol. 6, p. 627.

¹⁷ *Ibidem*.

timpului, obiecția ne pare doar în parte îndreptățită. Pentru că nu toate personagiile lui Gorki au această predilecție, ci doar aceia care, prin biografia, caracterul, temperamentul și condițiile concrete ale vieții lor, o justifică. Și acestea sînt în primul rînd cinicii simpatici. După cum am arătat, în cele mai dese cazuri, e vorba de oameni inteligenți, înzestrați, dar și decăzuți, totodată. De aceea, inteligența este la ei un fel de cîrlig prin care se agață de umanitate. Ca să se simtă oameni, și încă superiori multora, trebuie să facă mereu exerciții de inteligență, altfel s-ar nărui. Într-un fel, manifestîndu-și prin aforisme singura facultate umană prin care mai pot străluci încă, cît de cît, ei se admiră pe sine, se autocontemplă, așa cum se autocontemplau oamenii primitivi în primele obiecte de artă create. Dar se și autobiciuesc totodată, pentru că și autobiciuirea este pentru ei o pavază împotriva disperării. Autobiciuindu-se, ei păstrează încontinuu distanța necesară între ceea ce ar putea să fie pe baza inteligenții lor și ceea ce sînt în realitate. Căci a se simți inteligenți este pentru ei o necesitate vitală, aproape tot atît de vitală ca și a mânca, a bea, a respira. Trăsătura aceasta, care a putut să scape ochiului atent al lui Tolstoi, după cunoașterea doar a cîtorva fragmente, ne apare astăzi ca evidentă, privind opera lui Gorki în ansamblu. Teterev de pildă e un adevărat maestru al aforismelor spirituale și incisive totodată:

« Eu sînt pur și simplu un bețiv, atîta tot. Dumneata ști de ce în Rusia sînt atîția bețivi? Fiindcă e mai comod să fii bețiv. La noi lumii îi plac bețivii. Pe un inovator, pe orice om îndrăzneț lumea îl urăște, pe bețivi însă îi iubește. Pentru că întotdeauna e mai comod să iubești un fleac, un lucru de nimic decît ceva măreț și frumos ».

Sau cunoscutul monolog în care Teterev polemizează cu porunca evanghelică de a plăti răul cu bine și care se termină cu aceste memorabile cuvinte:

« Pentru rău însă plățiți întotdeauna cu rău, și înzecit! Fiți cumplit de darnici atunci cînd îl răsplățiți pe aproapele vostru, pentru răul ce vi l-a făcut vouă. Dacă el, atunci cînd i-ați cerut pîinea v-a dat o piatră, rostogoliți un munte peste el... »

Sau această nimicitoare, cinică, dar și atît de adevărată (pentru lumea de atunci) sentință:

« Buna cuvîntă cere ca oamenii să mintă... »

Sau în sfîrșit, acest teribil răspuns la întrebarea Elenei: deci filozofează mereu?

Teterev: În primul rînd, pentru că e o plăcere să te privească omul...

Elena: Mulțumesc! Probabil că ce urmează în al doilea rînd, nu-i interesant...

Teterev: În al doilea rînd, pentru că numai filozofînd omul nu minte, căci filozofînd el născocoște pur și simplu...

Chiar dacă nu e atît de scripitor ca Teterev, este un mare amator de aforisme, și Cuvalda din *Foștii oameni*. Iată, de pildă acest model dintr-o discuție cu Teapa:

«Ești un prost! Când în cap apar insectele e o tulburare, dar dacă vor pătrunde ideile acolo, cum o să mai trăiești?»

În piesa *Moneda falsă*, Natașa e un personaj care vorbește aproape numai în aforisme, mai mult chiar într-un fel de citate pe care fata, plictisită de moarte, le repetă și când se potrivesc și când nu se potrivesc («A mânca la prînz — asta e ceva trivial. Nu vom avea prînz, ci vom bea ceai cu diferite suplimente gustoase»... sau: «Mi-e lehamite! Umblă ca o sticlă de untdelemn, te molipsește de plictiseală. Dracii nu se sperie de blîndețe»... sau: «Oh, mașteră, în curînd o să te temi și de umbra ta... Bine, fie «Să lăsăm astea pe seama urmașilor, spuse contesa zîrlind pe fereastră un papuc jerpelit». De fapt contesa asta nici n-a existat... Hai, mașteră du-te și pune samovarul»... sau «vezi, dumneata. După ce a stat în iad o mie nouă sute treizeci de ani, un păcătos, a spus vecinului său: zău că nu-i chiar atît de cald aici cum se spunea»¹⁸.

Tot atît de inventiv în materie de aforisme este și Vlas din *Viligiaturîștii*, «Draga mea soră, răspunde el Varvarei la dojenile acesteia — tu vrei să fii serios? Pe-semne că și chiorul vrea să-i vadă pe toți cei din jur, cu un singur ochi». Dialogul între Vlas și Caleria e un adevărat duel de aforisme:

Caleria: Ah, să ști că eștii cocoșat?

Vlas: Din ce punct de vedere?

Caleria: Ți-e sufletul cocoșat.

Vlas: Sper că asta nu-mi strică silueta?

Caleria: Și grosolănia este o infirmitate așa cum e cocoșa... Proștii seamănă cu șchiopii.

Vlas: Iar șchiopii cu aforismele dumitale.

Caleria: Oamenii vulgari mi se par ciupiți de vărsat și mai întotdeauna blonzi.

Vlas: Toți bărbații bruneți se însoară de tineri, iar metafizicienii, sînt orbi și surzi... mare păcat, că nu sînt și muți.

* * *

Cercetarea încă fugară și evident incompletă a subiectului pe care ni l-am propus ne poate duce oare la vre-o concluzie în legătură cu întrebarea enunțată la începutul acestei comunicări? Credem că da. Gorki a apărut, la hotarul veacului nostru în fața opiniei publice romînești ca un mare căutător de adevăr, a trăit timp de decenii în conștiința unui cerc larg de cititori ca un simbol al luptei revoluționare proletare. Opera sa e frecventată azi de scriitorii Republicii Populare Romîne ca un model de artă partinică, ca o expresie a realismului socialist în acțiune. Așa ne apare Gorki nu numai ca demascator al «ticăloșiilor de plumb» ale vieții burgheze, nu numai ca realizator al primilor eroi revoluționari de tip nou, dar și ca zugrav de chipuri cinice. Din orice punct de vedere

¹⁸ În trecut, țin să observ că personajii feminine gen Natașa, în care naivitatea, precocitatea și inteligența fac împreună o casă atît de bună, sînt frecvente în lucrările unei foarte talentate tinere dramaturge din RPR. Mă refer la Ana Novac.

i-am privi opera, orice sector i-am cerceta, ea ni se impune ca purtătoare a unui însemnat învățămînt; un scriitor realist socialist este în primul rînd un scriitor care afirmă adevărul socialismului. Dar nu abstract, platonice, ci așa cum acest adevăr trăiește în viață. Fără înfrumusețare, dar și fără îndoieli intelectualiste. Adevărul nou al epocii de victorie a socialismului trebuie să-l extragi din viață, oricît de brutală și neatrăgătoare ar părea la prima vedere, în vreun sector al ei. Căci viața e darnică cu acei care știu să caute. Dacă Gorki în vremurile întunecate de ieri a știut să descopere în rîndul unor oameni declasați și decăzuți, oameni « pierduți » în ultimă instanță, personajii în stare să strige lumii cele mai răsunătoare adevăruri, cu atît mai ușor e pentru un scriitor de azi, într-o țară socialistă sau chiar nesocialistă, să găsească eroi în măsură să împărtășească lumii grandioasele adevăruri noi, ce se făuresc de către oameni și pentru oameni, în era « sputnicilor » și a construcției comunismului.

ТИП « ЦИНИКА » В В ТВОРЧЕСТВЕ М. ГОРЬКОГО

РЕЗЮМЕ

Сообщение Тип « циника » в творчестве М. Горького » сделанное на научной сессии, организованной в связи с 90-летием со дня рождения А. М. Горького, Институтом мировой литературы им. А. М. Горького, Союзом писателей СССР и Всероссийским театральным обществом в Москве 26—27 марта 1956 г., состоит из двух частей. В первой части дается краткий обзор румынских переводов Горького. Начиная с 1901 г., Горький предстал перед румынской общественностью как правдоискатель и обличитель. Огромный интерес к его творчеству был обусловлен широкой волной народно-освободительных движений. Переводятся, главным образом, романтические новеллы и те рассказы из жизни босяков, в которых отражается вера Горького в « Человека » и человечество. В 1904 г. на сцене ясского национального театра идет пьеса « На дне ». В 1905 году в связи с арестом Горького возникает массовое движение протеста. В 1910 г. издается первый румынский перевод « Матери ». После Великой Октябрьской Социалистической Революции интерес к творчеству Горького возрастает с новой силой, в первую очередь как к писателю, неразрывно связавшему свою судьбу с судьбой революции. Переводятся первые две части автобиографической трилогии, Итальянские сказки, разные рассказы и т.д. В 1925 г. выходит новый перевод « Матери ». И в годы реакции, несмотря на террор, хотя ритм переводов спадает, прогрессивная печать живо откликается на горьковские выступления. Имя Горького делается символом революционной борьбы. После освобождения одновременно с публикацией важнейших произведений Горького в литературной среде оценка его творчества значительно обогащается. Такие изветные Румынские писатели как Михаил Сбдовяну, Чезар Петреску, Петру Думитриу и др. видят в нем непревзойденный образец социалистического реализма. Другие, как академик

Тудор Виану, например, подчеркивают эстетическое содержание творчества Горького, то как в его произведениях человеческая красота становится «моральной опорой жизни».

Румынское литературоведение стремится включиться в многостороннее исследование творчества Горького главным образом в связи с борьбой за освоение метода социалистического реализма. В этом плане представляет интерес исследование горьковской типологии и с характерологической точки зрения. Во второй части сообщения, как пример такого рода исследования делается общий обзор некоторых «циничных персонажей» Горького как например, Варенька Олесова, Наташа (из «Фальшивой монеты»), хохол из рассказа «На соли», убийца из «В степи», Силан Петров, Марка, Элен де Курси, Кувалда, Сатин, Барон, Тетерев, Фома Гордеев, Суслов, Влас (из «Дачников»), Мальва, «женщина с голубыми глазами», Клим Самгин, Дронов, Иноков, Макаров, Егор Булычев, Достигаев и др. Хотя являются людьми совершенно различными и с точки зрения их социального положения, и по их политическим и моральным убеждениям, все эти персонажи проявляют свой цинизм пренебрегая общественным мнением, потому что им нечего терять и потому что ничего не ждут от жизни. Горьковских «циников» можно разделить на две категории — симпатичных и антипатичных.

В особенности «симпатичные циники» — специфически горьковские типы. Одна из их основных функций — говорить всю правду. В горьковском творчестве полный реализм переплетается со стремлением прямо высказать свою оценку событий. Вот почему Горький «как будто искал и в самой неподходящей обстановке людей способных, несмотря на их неудавшуюся жизнь, провозглашать великие и мобилизующие истины. Не допуская их говорить то, что они не могут сказать, он стремился поставить их в такие условия, чтобы все до, чего они могут возвыситься, было сказано».

Другая функция «симпатичных циников» — изъясняться афоризмами. Это люди умные, способные, но и опустившиеся. Поэтому для них ум «это своего рода крючок, которым они цепляются за человечество».

Из вышеуказанного вытекает, что творчество Горького под каким бы углом зрения мы его ни рассматривали, какой бы его участок ни исследовали, предстает перед нами носителем вывода большой важности: что писатель, социалистический реалист, — это «в первую очередь — писатель, утверждающий правду социализма. *Жизнь щедра с тем, кто умеет искать.* Если Горький, в темные времена неприглядного вчера, сумел найти среди деклассированных, падших людей героев, бывших в состоянии объявить миру слова громко звучавшей правды, тем более сегодняшнему писателю социалистической и даже несоциалистической страны, не так трудно найти героев, которым бы было по плечу передать миру новые, грандиозные истины, выковыливающиеся людьми для людей в нашу эру — эру «спутников» и строительства коммунизма.»

P. P. Panaitescu

LEGĂTURILE MOLDO-POLONE ÎN SECOLUL XV ȘI PROBLEMA CHILIEI

I. AȘEZAREA CHILIEI (LYCOSTOMO) ȘI DRUMUL COMERCIAL SPRE POLONIA

Polonia în secolul al XIV-lea nu avea o ieșire teritorială spre Marea Neagră, iar negustorii din această țară, ca și cei streini care făceau comerț cu dînsa, erau nevoiți să treacă, cu mari primejdii, prin părțile stăpînite de tătari, spre Crimeia, pe așa numitul drum „tătăresc”. La sfîrșitul veacului și mai ales în cel următor se deschide „drumul moldovenesc” a cărui siguranță era garantată de suzeranitatea exercitată de Polonia asupra Moldovei. Acest drum își avea capătul spre mare în portul apărat de o cetate, la Cetatea Albă.¹ Deși regretatul istoric. O. Górka în studiile închinatе problemei Mării Negre în Evul Mediu și legăturilor acestei mări cu Polonia, declară că Lycostomo-Chilia nu a jucat vreun rol în expansiunea economică a Poloniei, întreg comerțul acestei țări pe drumul moldovenesc scurgîndu-se la Cetatea Albă², totuși sîntem în situația de a determina existența în secolul XV a unei ramuri a drumului moldovenesc cu capătul la Chilia, bazat pe comerțul peștelui și pe exportul din Polonia a postavurilor venite acolo din Flandra și de la Rin.

Putem chiar determina fazele creșterii acestui comerț la Chilia: În privilegiul acordat de Alexandru cel Bun negustorilor din Liov, comerțul acestora la Dunăre pentru pește este pomenit numai în legătură cu Brăila („iar liovenii ce vor merge la Brăila după pește...”).³ Aceleași prevederi se pot citi la înoirea

¹ P. P. Panaitescu, *Drumul comercial al Poloniei la Marea Neagră în Evul Mediu*, în *Interpretări romînești*, București, 1947, p. 107—130.

² O. Górka, *Białogród i Kilja a wyprawa r. 1479*, Varșovia, 1932, p. 3. Același, *Zagadnienie czarnomorskie w polityce polskiego średniowiecza*, «Przegląd Historyczny», X, Varșovia, p. 325—391.

³ M. Costăchescu, *Documente moldovenești dinainte de Ștefan cel Mare II*, p. 635.

privilegiului liovenilor de către Ștefan voievod la 1434.⁴ Dar în privilegiul dat acelorași negustori, 22 de ani mai târziu, la 1456 de Petru Aron apare o mențiune nouă, care lipsește în cele precedente: „iar liovenii ce vor merge la Brăila sau Chilia după pește.”⁵ În sfârșit, la 1460, la înnoirea privilegiului comercial de către Ștefan cel Mare, întâlnim, nu una, ci două mențiuni ale Chilieii: „le este însă slobod (liovenilor) să-și ducă postavurile în Țara Ungurească, în Țara Românească la Chilia și la turci” și mai jos vechea mențiune: „Liovenii ce vor merge după pește la Brăila sau la Chilia.”⁶ Socotim că aceste schimbări succesive în textele privilegiilor acordate de domnii Moldovei negustorilor din Polonia urmează linia evolutivă a dezvoltării comerțului, în sensul că la începutul secolului negoțul polonez la Chilia, pe Dunăre era neînsemnat și s-a dezvoltat ulterior, căpătând proporții tot mai importante. Vom putea constata din cele spuse mai jos că și politica Poloniei față de problema rivalității între Moldova și Țara Românească pentru stăpânirea Chilieii, urmează întocmai evoluția împrejurărilor comerciale, trecând treptat de la lipsă de interes pentru această chestiune, la o acțiune hotărâtă pentru asigurarea dominației moldovenești la Chilia, ținând seamă de faptul că Moldova era vasala Poloniei.

În legătură cu comerțul polon spre Chilia se pune problema așezării acestui important târg comercial de la Dunăre, vechiul Lycostomo, „gura lupului” a bizantinilor și genovezilor. Am arătat cu alt prilej că orașul nu putea fi așezat, nici în vremile dinainte de Ștefan cel Mare pe locul actualei Chilii Vechi, ci pe malul stîng al brațului dunărean, la Chilia Nouă de azi și anume pentru că țărmlul bucegean, la nord, nu s-ar fi numit „Basarabia” (nume care se dedea pînă la începutul secolului al XIX-lea unei strimte fâșii de pămînt dealungul Dunării, de la Prut pînă la vărsare), ceea ce înseamnă țara Basarabilor, a muntenilor, dacă orașul Chilia, capitala ținutului stăpînit de munteni nu ar fi fost în această parte, la nord de fluviu și nu în deltă.⁷ Pe de altă parte, nicio urmă de cetate nu se vede la Chilia Veche, cum se vede lămurit la Chilia Nouă. Dar mai ales faptul că Lycostomo-Chilia era un centru de comerț de tranzit pe uscat cu Moldova, Ungaria și Polonia — comerțul grîului și al postavului — (și nu un centru de producție pentru comerț, ca al porturilor insulare, de pildă Veneția), arată că descărcarea mărfurilor de la mare, venite pe corăbii, mărfuri de tranzit, nu se putea face pe o insulă, ca să fie apoi reîncărcate pe alte corăbii, ca să poată ajunge pe uscat.⁸ Hărțile și portulanele din secolul al XIV-lea și

⁴ *Ibidem*, II, p. 667 și urm.

⁵ *Ibidem*, II, p. 794.

⁶ I. B o g d a n, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, 279 și 281.

⁷ Această fâșie de teritoriu, care nu avea legătură cu Țara Românească decît prin Chilia și pe Dunăre, purta numele, în vremea lui Mircea cel Bătrîn, «spre părțile tătărăști» și ea nu apare în titlul marelui domn, decît odată cu luarea în stăpînire a Chilieii (cf. P. P. Pansîtescu, *Mircea cel Bătrîn*, Buc., 1944, p. 297—298).

⁸ *Ibidem*, p. 300—301.

din primele trei sferturi ale celui următor confirmă această constatare: hărțile ridicate pentru negustorii italieni, harta lui Visconti din 1318, a lui Marino Sanuto din 1320, a lui Dulcert din 1339, a lui Soleri de la sfârșitul veacului XIV, Viladestes din 1413, Fra Mauro din 1459, indică în unanimitate Lycostomo pe malul stîng, nu în deltă.⁹

Menționarea, abia în sec. XVI-ia (și la sfârșitul secolului precedent) a localității Lycostomo-Chilia în deltă, unde este azi Chilia Veche, arată că ulterior, mai ales sub stăpînirea turcească s-a dezvoltat aci o așezare de oarecare importanță,¹⁰ pe locul unei mai vechi așezări pescărești: Chilia Veche.

E interesant de reținut faptul că un portulan bizantin de pe la 1450, de curînd pus în lumină de P. Năsturel, vorbește de „orașul Licostomo” și de un drum care leagă pe uscat acest oraș de Moncastro (Cetatea Albă): „Licostomo este un oraș... Licostomi cu Moncastro privesc sud nord (adică sînt așezate pe o linie care merge pe direcția sud nord), iar pe acest drum (în textul grecesc *strata*, care indică numai drumul de uscat), se află Alikes și Falconares”.¹¹ Să nu uităm că Vilcovul, al cărui nume este traducerea slavonă a grecescului Lycostomo (lyco-grețește-lup, slavonește vilk) se află așezat la nordul brațului Chilia, pe țărmul basarabean.

Dacă socotim ca sigură așezarea tîrgului comercial Lycostomo-Chilia la nord de Dunăre, pe locul unde este azi Chilia nouă, acolo unde a clădit Ștefan cel Mare cetatea sa în 1479, nu excludem existența unui fort de refugiu pentru orașeni, în față, pe insulă, pe locul care nu domina traficul pe întregul curs al

---

⁹ G. I. Brătianu, *Recherches sur Vicina et Cetatea Albă*, Buc., 1935, planșele IV, V, VI, VII; N. Grămadă, *La Scizia Minore nelle carte nautiche-del Medio Evo*, în « *Ephemeris Dacoromana* », IV, Roma, 1930, pl. I; M. Popescu-Spineni, *România în istoria cartografiei*, Buc., 1938, II, harta nr. 34. Cf. și V. A. Ureche, *Cartografia romînd*, în « *Analele Academiei Romîne* », 1880. În unele din aceste cărți, pe lângă denumirea așezată vertical pe linia Dunării la nord, care indică localitatea, este aceeași denumire: Lycostomo, așezată de-alungul brațului dunărean, sub linia brațului Chilia. Această indicație privește denumirea brațului fluvial, care ca și localitatea, se numea tot Lycostomo și nu, cum se vede de altfel din așezarea orizontală a textului numirii, indicația unei localități deosebite, la sudul brațului dunărean.

¹⁰ C. C. Giurescu, *Principatele romîne la începutul sec. XIX, pe temeiul hărții ruse din 1835*, Buc., 1957, p. 77, trimite la hărți din sec. XVI (nu însă « toate », ci numai cîteva indică Chilia în deltă) precum și la harta rusă din 1835, ca să dovedească prezența Chiliei — Lycostomo pe grindul insular din deltă. Aceste hărți tîrzii nu au valoare pentru problema așezării Chiliei (Lycostomo) în secolele XIV—XV. Hărțile secolelor XIV—XV sînt unanime în așezarea localității pe țărmul stîng. În sec. al XVI-lea se știe că erau două Chilii și că turcii au făcut unele lucrări în deltă, la Chilia Veche. Tot acolo Giurescu traduce: « razvalinî Kiliî » de pe aceeași hartă cu « Chilia ruinată ». « Razvalinî » este un substantiv, nu un adjectiv, deci trebuia tradus cu « ruinele Chiliei », sau « ruinele de la Chilia », niscaiva case ruinate în războiul de la 1828—1829.

¹¹ Armand Delatte, *Les portulans grecs*, Liège-Paris, 1947, p. 232 și P. Năsturel, *Așezarea orașului Vicina și țărmul de apus al Mării Negre în lumina unui portulan grec*, în *Studii și cercetări de istorie veche*, VIII 1957, p. 296—297, a cărui traducere am adoptat-o.

brațului Chilia. Așa s-ar explica denumirea de Chilia Veche a acestui loc, unde poate a existat o cetățuie, înainte de clădirea cetății lui Ștefan cel Mare la Chilia Nouă. Aceasta ar explica și pasagiul, rămas pînă acum nerelevat în istoriografia romînească din cronica lui A. Bonfinius, secretarul regelui Ungariei Matiaș Corvin care numește Achilleia (Chilia) „interamnis”, între rîuri, adică brațele Dunării.¹²

Cînd la 1465 Ștefan cel Mare cucerește Chilia, se dau două lupte succesive, una la tîrg, alta la cetate. După cronica moldo-germană scrisă de un contemporan, întîi a fost cucerită cetatea și apoi, peste trei zile a căzut și tîrgul. Ștefan: „vineri bătu și atacă toată ziua poarta castelului și o luă cu multă luptă. Aci a stat trei zile și apoi se preдарă și cei din oraș”.¹³ Deci cetatea nu domina tîrgul și nu era lipită de el, dovadă că orașul se putea apăra și după căderea cetății.

Totuși cronica turcească a lui Tursun beg, contemporan vorbind de cucerirea cetății Chilia de către turci la 1484, spune: „Adîncimea șanțului ei (al Chiliei) era de neînchipuit, iar apa Dunării scurgîndu-se în el, cetatea părea o insulă”, ceea ce ar explica faptul că cetatea Chiliei, așezată la nordul Dunării, la Chilia Nouă, putea fi socotită de unii cartografi ca o insulă, la fel și de Bonfini.¹⁴ Despre existența unei cetăți și la Chilia Veche, în fața tîrgului Lycostomo, Chilia Nouă, ultimul cuvînt îl vor avea săpăturile arheologilor, dar credem stabilit faptul că orașul, așezarea principală a fost întotdeauna pe locul actualei Chilii Noi.

II. CUCERIREA CHILIEI DE CĂTRE MOLDOVENI LA 1426 ȘI ATITUDINEA POLONIEI

Cronologia stăpînirii Chiliei nu este încă bine stabilită în istoriografia noastră. Dacă, precum a dovedit N. Iorga, stăpînirea genoveză asupra Chiliei-Lycostomo a ținut între anii 1381—1403, date între cari se constată guvernatori genovezi în oraș¹⁵, iar stăpînirea Țării Romînești în oraș a început în anii 1403—1404, în domnia lui Mircea cel Bătrîn, în împrejurări, pe cari le-am arătat cu alt prilej,¹⁶ data la care Chilia a trecut întîia oară sub stăpînirea Moldovei nu este stabilită pînă acum. N. Iorga, în cunoscuta sa monografie asupra Chiliei și Cetății Albe,¹⁷ analizînd tratatul ungaro-polon încheiat la Lublau (în Slo-

¹² A. Bonfinius, *Historia Pannonica*, ed. Colonia, 1690, p. 6.

¹³ *Cronica lui Ștefan cel Mare*, ed. I, C. Chițimia, Buc., 1942, p. 38.

¹⁴ Traducerea manuscrisă a cronicii turcești a lui Tursun beg, la Institutul de Istorie, a lui M. Guboglu.

¹⁵ N. Iorga, *Chilia și Cetatea Albă*, Buc., 1899, p. 274.

¹⁶ P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, Buc., 1944, p. 303—305.

¹⁷ N. Iorga, *op. cit.*, p. 77.

vacia)¹⁸ la 15 martie 1412, vede într-însul dovada că la acea dată Chilia s-ar fi aflat în stăpînirea Moldovei. Textul tratatului,¹⁹ spune că în cazul cînd domnul Moldovei ar refuza să ia parte la lupta Poloniei și Ungariei împotriva turcilor și nu ar da ajutor uneia din aceste două state feudale, cînd ar fi invadate de turci, atunci țara lui va fi împărțită în două între cele două puteri vecine, după care urmează în text descrierea unei granițe ipotetice între Polonia și Ungaria, deacurmezișul Moldovei, de la Nord la Sud-Est. În acest proiect, condiționat de trădarea Moldovei în favoarea turcilor, e menționată și Chilia cu împrejurimile, care ar urma să fie cedată lui Sigismund al Ungariei. Tratatul nu spune precis dacă orașul Chilia făcea parte din Moldova; dealtfel este foarte posibil ca în caz de război al celor doi regi cu Imperiul Otoman, ei să se fi gîndit la cuprinderea acestui punct de sprijin din Țara Romînească, de vreme ce Mircea cel Bătrîn era la acea dată aliatul turcilor, al sultanului Musa, ridicat în scaun cu ajutorul lui.

Tratatul de la Lublau are o mare însemnătate internațională, dar nu este, cum au crezut mulți istorici, un act de înșelăciune la adresa Moldovei, ce urma să fie împărțită, căci împărțirea era condiționată de o ipotetică trădare a Moldovei. Tratatul stabilea împăcarea între Ungaria și Polonia, după o lungă perioadă de rivalitate și anume o împăcare datorită primejdiei turcești. Pentru întia oară Polonia apare ca participantă eventuală la războiul cu turcii și tot întia oară Moldova este recunoscută într-un tratat internațional, de partea Ungariei, ca fiind vasala Poloniei.²⁰ Tratatul nu este însă o dovadă pentru stăpînirea, la acea dată, a Chilie de către Moldova.

Putea Alexandru cel Bun, care fusese ridicat în scaun de Mircea, să fi cucerit Chilia de la acesta, într-o vreme cînd domnul muntean se afla în culmea puterii? Nici un izvor istoric nu vorbește de o asemenea cucerire, care ar fi trebuit să lase urme în actele diplomatice ale vremii. Dealtfel 12 ani după tratatul de la Lublau și șase ani după moartea lui Mircea, la 1424, Chilia se afla încă în stăpînirea Țării Romînești, de vreme ce în cronică bizantină a lui G. Franțes, sub această dată, autorul vorbind de călătoria de întoarcere din apus a lui Ioan VIII Paleolog, fiul și coregentul împăratului Bizanțului, Manuel II, arată că acest fiu de basileos se imbarcă pe corăbiile bizantine, care-l așteptau la Chilia, port, care se află, zice cronicarul în «Valahia Mare», denumire dată de toate textele diplomatice și narrative ale vremii exclusiv Țării Romînești²¹.

¹⁸ Care nu trebuie confundat cu Lublinul, marele oraș din Polonia centrală, cum face C. C. Giurescu, *Istoria Romînilor*, I, ed. V, p. 503.

¹⁹ I. Dugosz, *Historia Poloniae*, I—2, Leipzig, 1712, col. 324.

²⁰ Cf. și exemplarul lui Vitold al Litvaniei, care a aderat la tratat la 15 aprilie 1412 în *Codex Vitoldi (Monumenta Medii Aevi Poloniae, VI)*, p. 13. Pentru transmisiunea textului tratatului și confuziile mai multor istorici privitoare la dînsul, cf. O. Górka, *Zagadnienie Czarnomorskie w polityce polskiego średniowiecza*, în *Przegląd Historyczny*, X, p. 377 și urm.

²¹ G. Frantzes, *Cronica*, ed. Bonn, 1838, p. 118—119, Cf. N. Iorga, *op. cit.*, p. 84.

Împrejurările în care Moldova a cucerit Chilia de la munteni sînt totuși destul de clare, numai că istoricii care urmăresc anume ipoteze, n-au vrut să ție seamă de spusa limpede a izvoarelor. În 1426 Dan II, domnul Țării Romînești este lovit de turci și de partizanii lor, Radu Prasnaglava, care izbuti să se menție scurt timp în scaun, dar în vara anului următor, cu ajutor unguresc, Dan II reia domnia. Îndată după această luptă pentru tron și pentru influența în Țara Romînească, se ridică învinuiri din partea lui Dan și a suzeranului său, Sigismund al Ungariei, împotriva domnului Moldovei, Alexandru cel Bun, pentru sprijinirea turcilor, adică a candidatului lor la domnie, Radu, cerîndu-se tot odată restituirea Chilieii cucerite de moldoveni. Este evident că domnul Moldovei se folosise de luptele pentru tron în țara vecină, de intervenția turcilor, pentru a pune mîna pe Chilia, și aceasta este pricina învinuirilor ce i se aduc de a fi sprijinit de turci.

Lupta în care turcii cu Radu Prasnaglava înfrînseseră pe Dan II se dăduse la 30 mai 1426.²² La o dată apropiată de aceasta, în cursul aceluiași an, Witold mare cneaz al Litvaniei scrie lui Sigismund al Ungariei că, «Alexandru al Moldovei s-a aliat cu turcii».²³ Însuși regele Vladislav Iagello al Poloniei, suzeranul Moldovei, trimite un sol la Suceava, scriind «sever» domnului moldovean, să nu ajute pe pretendentul turcilor în Țara Romînească. Totuși Alexandru cel Bun dă explicații satisfăcătoare regelui și făgăduiește că va participa la expediția proiectată împotriva otomanilor.²⁴ El dă chiar un salv conduct oștilor polone ce urmau să treacă prin țara lui pînă la Brăila, spre a lupta cu turcii.²⁵ Luptele cu aceștia în Țara Romînească se prelungesc cu intermitențe pînă la 1429, cînd se încheie pace între Ungaria și Turcia. Țara Romînească este recunoscută vasală a Ungariei și Dan II rămîne în scaun în această calitate.²⁶ Chiar în acel an, 1429, se ține un congres internațional, la Luțk, în Volinia, unde se ridică reclamația lui Dan II, sprijinit de suzeranul său Sigismund al Ungariei, împotriva lui Alexandru cel Bun, cerîndu-se restituirea Chilieii, răpită muntenilor. Reclamația era adresată lui Vladislav Iagello, suzeranul lui Alexandru. La congresul de la Luțk luau parte personal, Sigismund, Vladislav și Witold, al Litvaniei; ei hotărăsc ca orașul Chilia să fie restituit Țării Romînești de către moldoveni, iar Witold să fie ales arbitru între cei doi vasali ai Ungariei și Poloniei.²⁷ După închiderea congresului, Sigismund scria marelui maestru al cavalerilor Teutoni că în conformitate cu hotărîrile luate la Luțk, el va trimite împreună

²² N. Iorga, *Acte și fragmente*, III, p. 80—81.

²³ *Codex Vitoldi*, p. 713.

²⁴ *Ibidem*, p. 724 și V. Ulianițki, *Материалы для истории взаимных отношения Польши, Молдавии Валахии, и Турция в XIV—XVI в.* Moscova, 1887, p. 29.

²⁵ M. Costăchescu, *Doc. mold. înainte de Ștefan cel Mare*, II, p. 642—644.

²⁶ V. A. Ulianițki, *op. cit.*, p. 30.

²⁷ *Codex Vitoldi*, p. 809. Pentru congresul de la Luțk, cf. I. Dabrowski, *Dzieje Polski średniowiecznej*, II, p. 340 și urm.

cu Witold soli domnului Moldovei, ca să restituie Chilia.²⁸ La 3 mai același an, Witold scria vărului său, regelui Poloniei, stăruind ca hotărîrea de a se face dreptate lui Sigismund «asupra unor margini ale Moldovei» să fie dusă la îndeplinire.²⁹ În sfîrșit, tot dintr-o scrisoare a lui Witold rezultă că doi soli munteni veniseră la curtea marelui cneaz litvan și urmau să fie trimiși împreună cu solii unguri, «ca să cerceteze acele litigii asupra granițelor dintre Țara Romînească (Valahia Mare) și Moldova». Solii munteni, spune Witold, și aci este un amănunt deosebit de interesant, «au adus o descriere sau o copie a granițelor sau a locurilor despre care spun că sînt răpite de la ei de voievodul Moldovei». Este vorba, cum e ușor de înțeles de o hartă a granițelor dintre Moldova și Țara Romînească. Witold cere să se restabilească granița între cele două țări, așa cum se hotărîse la Luțk și protestează cu indignare împotriva faptului că domnul Moldovei, «nu are încredere în noi», deci îi respinge arbitrajul. «De unde și de ce s-au ivit asemenea bănuieli împotriva noastră?»³⁰

În sfîrșit, în mijlocul verii, se arată că domnul Moldovei, care refuză să cedeze Chilia, luase măsuri de apărare și blocase Dunărea împotriva vaselor ce ar fi venit într-acolo, punînd obstacole în apă.³¹ Dan II *atacă atunci Chilia* pe uscat cu patru cete de oșteni, dar este respins.³²

Este oare posibil ca întreagă această acțiune diplomatică, urmată de una militară, cu plîngerea muntenilor pentru răpirea Chilie, aducerea litigiului în fața unui congres internațional, intervenția regelui Ungariei ca să se restituie orașul, aducerea hărților care indicau granițele, arbitrajul lui Witold și la urmă intervenția armată a domnului muntean, să fi fost în legătură cu fapte petrecute înainte de 1412, cu 14 ani înainte, așa cum crede N. Iorga? Toate aceste acte, pe care le-a rezumat mai sus, poartă pecetia unui conflict acut, recent, nicăieri nu se spune că moldovenii răpiseră acele teritorii odinioară și că se așteptase 14 ani, ci e vorba de un litigiu nou, care se cere reparat.

Ordinea cronologică a faptelor ni se pare deosebit de impede: Chilia era a Țării Romînești din vremea lui Mircea; la 1424 se constată încă orașul sub stăpînire munteană. La 1426 folosindu-se de intervenția turcilor în Țara Romînească și de luptele pentru tron între Dan II și Radu Pleșuvul, moldovenii cuceresc Chilia, ceea ce trezește învinuirea ce li s-a adus că ar fi ajutat pe turci. La 1429, terminîndu-se luptele cu turcii, muntenii protestează contra răpirii Chilie în timpul acelor lupte și încearcă s-o recapete pe cale diplomatică și militară, dar nu izbutesc și Chilia rămîne a Moldovei. Cred deci că am izbutit să lămuresc pe baza unor texte în mare parte cunoscute, dar greșit interpretate

---

²⁸ *Codex Vitoldi*, p. 823.

²⁹ *Ibidem*, p. 830.

³⁰ *Ibidem*, p. 835—836 și V. A. Ulianițki, *op. cit.*, p. 30—31.

³¹ *Codex Vitoldi*, p. 859—860 și N. Iorga, *Chilia și Cetatea Albă*, p. 86.

³² Ulianițki, *op. cit.*, p. 34.

pînă acum, cînd a trecut prima oară Chilia din stăpînire munteană în cea moldovenească.

Ne mai rămîne să cercetăm care a fost atitudinea Poloniei în aceste împrejurări. Am arătat că în primele decenii ale secolului XV comerțul polonez nu se îndrepta încă spre Chilia. Această situație avu ca urmare desinteresarea regelui polon pentru chestia stăpînirii Chilieii, spre deosebire de atitudinea pe care o vom întîlni la mijlocul secolului, cînd regele și cîrmuirea Poloniei stăruie din toate puterile ca orașul să rămîie Moldovei, vasala lor, așa cum arată mai jos.

Am spus că regele Vladislav al Poloniei se adresase «cu severitate» și dojenise pe Alexandru cel Bun pentru ajutorul dat turcilor la 1426, ceea ce înseamnă de fapt luarea Chilieii. La congresul de la Luțk, regele se învoiește, după cum reiese din hotărîrile adunării, ca orașul Chilia să fie restituit Țării Romînești, să cadă deci sub influența Ungariei. În corespondența diplomatică purtată cu Sigismund, Vladislav Jagello apără pe vasalul său împotriva învinuirilor de alianță cu turcii și de sprijinire a husiștilor, dar declară că solii moldoveni ar fi primit arbitrajul lui Witold, «asupra unei oarecare cetăți numite Chilia și altor limite de granițe, despre care s-a spus că ar fi fost ocupate de voievod (Alexandru cel Bun) de la țara Basarabiei (Țara Romînească)»³³. Witold murind în anul următor, iar în Polonia izbucnind războiul cu Litvania, problema Chilieii nu s-a pus și orașul a rămas deocamdată al Moldovei. În orice caz rezultă din cele de mai sus că Polonia nu era atunci interesată în chip deosebit pentru «o oarecare cetate numită Chilia», care nu intrase încă în zona ei de interese economice.

Se pare chiar că în primul moment, cînd atacul Chilieii de către Alexandru cel Bun, la 1426, a fost socotit ca ajutor dat turcilor, regele Poloniei a luat măsuri împotriva Moldovei și anume a retras Pocuția, provincie care fusese cedată vasalului său, reîncorporînd-o posesiunilor polone. Pocuția fusese cedată Moldovei de Polonia în urma unei serii de făgăduieli și amînări, pentru nerestituirea unui important împrumut de bani, și anume la 1422. Aceasta se vede din faptul că la 1421, Vladislav Jagello poruncise tuturor orașelor polone să plătească un ajutor pentru războiul din Prusia și între aceste orașe figurează Colomeia și Sniatynul din Pocuția. În anul următor, aceiași cerere se repetă, dar în lista orașelor polone din acel an, 1422, lipsesc Colomeia și Sniatyn, cele două orașe ale Pocuției, ceea ce înseamnă că Pocuția nu mai era atunci în stăpînire Poloniei, ci fusese cedată Moldovei.³⁴ E interesant de observat că anul 1422, cînd a fost cedată Pocuția Moldovei, coincide cu cunoscuta luptă de sub zidurile cetății Marienburg (Mălborg), izbînda călăreștilor moldoveni trimiși în Prusia în ajutorul Poloniei.³⁵ Împlinirea făgăduințelor privitoare la cedarea Pocuției a fost

³³ Ulianițki, *op. cit.*, p. 33.

³⁴ *Codex Vitoldi*, p. 1042—1044.

³⁵ I. Długosz, *op. cit.*, I—2, col. 461—462.

deci o recunoaștere, o răsplată, pentru participarea moldovenilor la luptele împotriva cavalerilor teutoni.

Cinci ani mai târziu, la 1427, provinciile Colomeia și Sniatyn, cele două provincii ale Pocuției, depun jurământ de credință regelui Vladislav Iagello.³⁶ Este clar că depunerea jurământului de credință în acel an este urmarea reîntoarcerii provinciei la Polonia, altfel n-ar fi avut rost la acea dată. Astfel se explică de ce în 1431, Alexandru cel Bun, folosindu-se de răscoala lui Swidrigaillo din Litvania împotriva regelui Poloniei, a atacat Pocuția, care nu mai era a lui la acea dată, și a încercat zadarnic să o reia.³⁷ Coincidența de date este lămuritoare: Polonia a retras Pocuția în momentul când Moldova a folosit năvălirea turcilor în Țara Românească pentru a lua Chilia. Domnul Moldovei a plătit Chilia cu pierderea Pocuției, ceea ce dovedește încă odată că nu din îndemnul Poloniei, ci fără voia ei luase Moldova cetatea de la Dunăre.

III. RIVALITATEA UNGARO-POLONĂ PENTRU CHILIA ÎN VREMEA LUI IOAN DE HUNEDOARA

Stăpînirea Moldovei asupra Chilieii, care deschidea pentru Polonia drumul spre gurile Dunării, a ținut, în prima perioadă a acestei stăpîniri, 22 de ani, de la 1426 la 1448. Cronicile și istoriografia noastră cunosc faptul cedării Chilieii de către Petru II domnul Moldovei, „ungurilor”, însă împrejurările politice și diplomatice ale acestui fapt sînt încă nelămurite. Cronica slavă a Moldovei, Letopisețul de la Putna spune: „A domnit Petru voievod, fiul lui Alexandru voievod un an și a dat el cetatea Chilia unguirilor”³⁸, iar Cronica Moldo-Polonă completează: „Acesta a dat Chilia regelui Ungariei, ca să-l apere de turci, nu scrie cărui rege”.³⁹ Din textul acestei cronici din urmă rezultă că cedarea Chilieii s-a făcut cu scopul apărării Moldovei dinspre Dunăre împotriva năvălirii turcești. Moldova prin acest fapt era înglobată în sistemul militar al lui Ioan de Hunedoara, căci este ușor de înțeles cine era „regele Ungariei”, acela al cărui nume cronica îl trece sub tăcere. La 1447—1449, în timpul domniei lui Petru II în Moldova, în Ungaria era guvernator, adică regent, Ioan de Hunedoara.

Asupra datei și împrejurărilor în care Chilia i-a fost cedată de Moldova, putem conchide din faptele cunoscute ale epocii. Petru II se urcase în scaunul Moldovei în august 1447 și domnise pînă în februarie 1448, apoi fusese înlăturat din scaun de Roman, fiul lui Iliăș. După cîteva luni, în aprilie, Petru se întoarce

³⁶ A. Prochaska, *Król Wladislaw Jagiello*, Cracovia, 1900, II, p. 297.

³⁷ I. Długosz, *op. cit.* I—2, col. 595—596.

³⁸ I. Bogdan, *Letopisețul lui Azarie*, Acad. Rom. Memor. sec. istorice, ser. II, 1909, p. 146.

³⁹ I. Bogdan, *Cronice inedite atîngătoare de istoria romînilor*, Buc., 1895, p. 129. În *Cronicele moldovenești înainte de Ureche*, tot I. Bogdan tradusese pasagiul respectiv din *Cronica moldo-polonă*: «ca s-o apere (Chilia) de turci» (p. 174), din cauza folosirii unui manuscris defectuos. În a doua ediție, citată la începutul acestei note, n-a mai dat traducere.

în domnie cu ajutorul cumnatului său, Ioan de Hunedoara și domnește pînă în ianuarie 1449.⁴⁰ Cedarea Chilieii avu loc înainte de 22 august 1448, cînd, în omagiul prestat de Petru voievod regelui Poloniei se face aluzie, cum vom vedea imediat, la cedarea Chilieii. Pentru a putea înțelege cedarea orașului într-un cadru de interdependență a faptelor politice, trebuie s-o punem în legătură cu pregătirea expediției lui Ioan de Hunedoara împotriva turcilor la începutul verii anului 1448, expediție care s-a terminat, precum se știe, cu dezastrul de la Cossovo, din 17—19 octombrie acel an.

În iulie 1448 Cazimir scria lui Ioan de Hunedoara, afirmîndu-și calitatea de suzeran al Moldovei și declarînd că va pune rînduială în rivalitatea pentru tronul acestei țări.⁴¹ La 1 august același an Ioan de Hunedoara, aflînd că regele Poloniei Cazimir se apropie cu oastea sa de granițele Moldovei, îi scrie din Mediaș, rugîndu-l ca să nu turbure domnia lui Petru înainte ca el, Ioan de Hunedoara, să se fi întors din expediția împotriva turcilor, fiind gata de plecare.⁴² Agresiunea Poloniei împotriva vasului guvernatorului ar fi însemnat o lovitură în spate dată luptei duse împotriva creștinătății întregi.

Ni se pare evident că în legătură cu aceste tratări diplomatice, care aveau de scop acoperirea dinspre răsărit și Sud-Est a Transilvaniei și Ungariei în timpul expediției lui Ioan de Hunedoara în Serbia, este de pus și cedarea Chilieii. Sosirea garnizoanei lui Ioan de Hunedoara în cetatea de la Dunăre avea de scop să împiedice o diversiune a oștilor turcești prin Dobrogea împotriva Moldovei, era destinată să apere Moldova, în timpul lipsei guvernatorului, de un atac turcesc, așa cum spune cronică. Așa dar credem că cedarea a avut loc în timpul pregătirii expediției de la Cossovo, în iunie-iulie 1448.

Care a fost însă reacția regelui Cazimir și a cîrmuirii Poloniei față de cedarea cetății de la Dunăre? Această schimbare de stăpînire însemna, nu numai o garanție că Moldova va rămîne în sfera de influență a guvernatorului, dar și o tăiere a drumului comercial al Poloniei la Dunăre, care începuse să se înfripeze.

Petru II față de atitudinea hotărîtă a regelui, care nu voia să recunoască faptul împlinit și sosise cu oaste nu departe de granițele Moldovei, neputînd nădăjdui în ajutorul guvernatorului, care pornise spre locurile îndepărtate ale Serbiei, este nevoit să se închine regelui Poloniei, aprobînd actul omagial de la Hotin, la 22 august 1448. De fapt tratările diplomatice între Polonia și Moldova la Hotin s-au cristalizat în mai multe acte sau instrumente diplomatice. La 20 august regele Poloniei declară din Camenița că ia sub protecția sa Moldova și pe domnul ei Petru, făgăduind să-l apere împotriva oricărui dușman⁴³ apoi

---

⁴⁰ M. Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 294—298, N. Grigoraș, *Din istoria diplomației moldovenești (1432—1457)*, Iași, 1948, p. 129—151.

⁴¹ *Monumenta Medii Aevi Poloniae*, XIV-3, p. 33—34.

⁴² *Ibidem*, II—2, p. 40—41.

⁴³ A. Jablonowski, *Sprawy woloskie za Jagiellonów*, în « *Zródła Dziejowe* », X, p. 27. Lipsește în colecția citată a lui M. Costăchescu.

actul de omagiu al lui Petru II din 22 august ⁴⁴ și actul paralel din aceeași zi cu omagiul boierilor. ⁴⁵ Toți istoricii români au folosit actul omagial al lui Petru II după textul și traducerea defectuoasă a lui M. Costăchescu. Pentru a pune acest document de capitală importanță la îndemâna cercetătorilor, i-am dat o traducere integrală în anexele prezentului studiu. Redăm aci numai cele două pasagii care privesc anularea legăturilor domnului Moldovei cu Ioan de Hunedoara și aluzia la cedarea Chilie: „Nu vom înstreina, nici nu vrem să înstreinăm nici o țară, nici o stăpînire a țărilor Moldovei, fără voia și îngăduirea înainte spusului domn, Cazimir regele Poloniei și a coroanei lui, iar dacă vreuna am fi înstreinat-o, pe aceia vrem și o vom lua înapoi” ⁴⁶. Iar al doilea pasagiu: „Dacă vom fi făcut niște înscrisuri cu orice articole ar cuprinde, care ar fi potrivnice mai înainte supusului nostru rege și coroanei lui sau ar putea să fie potrivnice, pe acelea toate le anulăm cu această carte și le socotim ca desființate”. ⁴⁷

Așa dar, regele impune domnului Moldovei, nu numai anularea legăturilor sale cu Ioan de Hunedoara, dar și făgăduială, care nu se află în omagiile prestate Poloniei de domnii precedenți, că nu va înstreina provincii sau părți din teritoriul Moldovei, iar ceea ce a fost înstreinat, aluzie evidentă la Chilia, va fi recuperat. Importanța pe care o atribuie acum Polonia Chilie, cap de drum a Dunăre, este vădită, ea impune domnului Moldovei să reia centrul comercial pierdut, ceea ce arată că stăpînirea lui constituia o nevoie de primul rînd pentru Polonia. Dacă Moldova o cedase, regele Cazimir nu se putea însă resemna la pierderea ei.

Dovadă pentru importanța vitală pe care o atribuia acum Polonia stăpînirii Chilie de către vasala ei este repetarea clauzei despre obligația recuperării cetății în tratatul omagial dat opt ani mai tîrziu de alt domn al Moldovei, Petru Aron, la 29 iunie 1456 (în limba latină): « Nu trebuie, nici nu vrem să înstreinăm în nici un chip vreo țară (terras) sau stăpîniri (dominia) ale țărilor Moldovei, fără învoirea specială și voia mai sus zisului domn rege și a coroanei sale și dacă vreuna a fost înstreinată, putem și vrem să le recuperăm » ⁴⁸ Și a treia oară apare formula în actul omagial al lui Ștefan cel Mare dat aceluiași rege Cazimir la 2 martie 1462; « De asemenea nu vom înstreina nici o țară, nici un ținut, nici un oraș, nici un feud (termenii slavi sînt: zeml, panstv, meast, holdun) fără aprobarea și fără învoirea specială a pomenitului domn și rege al nostru și a

⁴⁴ M. Costăchescu, *op. cit.*, p. 733–737.

⁴⁵ *Ibidem*, II, p. 737–740, text slav. Versiunea latină la Jablonowski, *op. cit.*, p. 23–24.

⁴⁶ Traducerea lui M. Costăchescu: « și mai mult că avem, nici nu vrem vreun ținut și nici nu ne vom îndepărta de nobilimea țării Moldoaei peste voia și plăcerea înaintea numitului domnitor Cazimir, craiul Poloniei și a coroanei sale, ci cari au fost îndepărtați, pe aceștia îi vroim și-i vom avea de credință ».

⁴⁷ Traducerea M. Costăchescu: « sîntem după scrisori, după orice articole au făcut. Cari ar fi contra înainte numitului domnitor al nostru, craiului Cazimir și coroanei sale sau să fie, acestea toate le desființăm cu această carte a noastră și le înlăturăm ».

⁴⁸ M. Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 780, traducerea la p. 784.

coroanei, prin nici un mijloc, ci dîmpotrivă, dacă ceva din acestea s-ar fi înstreinat, pe acelea vreme să le cîștigăm înapoi și le vom cîștiga »⁴⁹. Adușul față de omagiile precedente, care înseamnă o precizare: oraș și feud, privesc firește Chilia, care fusese în timpul stăpînirii Moldovei un oraș și o cetate concendată ca feud unor boieri, ca și celelalte cetăți ale Moldovei.

Aceste mențiuni repetate despre obligația de a lua pămîntul pierdut, fără precizarea numirii locului, în omagiile succesive ale domnilor Moldovei, capătă adevăratul lor înțeles numai dacă le legăm de cea dintîi dintre aceste mențiuni, cea din 1448, care cronologic este databilă imediat după cedarea Chilieii « ungurilor » adică lui Ioan de Hunedoara. După recuperarea Chilieii de către Ștefan cel Mare la 1465 pasagiul respectiv dispare din actele omagiale moldo-polone emise după această dată.

Rămîne fapt stabilit că Polonia, regele și cîrmuirea ei au stăruit ca Moldova să recapete Chilia. Dacă în vremea lui Alexandru cel Bun interesul Poloniei pentru Chilia era redus, dovadă că Moldova a fost « pedepsită » de poloni pentru cucerirea Chilieii prin retragerea Pocuției, în schimb, acum, interesul polonez se trezește pentru acest centru comercial. Aceasta înseamnă, firește, că între timp se deschisese calea și se intensificase traficul pe un drum de comerț din Polonia, ca o ramură a vechiului drum spre Cetatea Albă. Atitudinea politicii polone față de problema Chilieii urmează în această privință dezvoltarea intereselor ei comerciale așa cum apar în transformările succesive ale mențiunilor despre Chilia în privilegiile de comerț ale domnilor Moldovei pentru negustorii lioveni.

Care era regimul politic al Chilieii sub « ungurii » lui Ioan de Hunedoara și după moartea acestuia, pînă la recucerirea orașului și cetății de către moldoveni? Chilia nu putea face parte din stăpînirile regatului unguuresc, din cauza așezării sale geografice, departe de granițele acestei țări. Dealtfel Ioan de Hunedoara organizase sistemul său feudal de apărare a Europei de Sud-Est pe cont personal, ca un șef militar, conducător peste mai multe state, între cari și Țara Romînească și Moldova, dependente de persoana sa, nu de regatul unguuresc. Așa dar, o cetate cu garnizoană a lui Ioan de Hunedoara nu era prin însuși acest fapt o cetate a regatului Ungariei. Domnul muntean fiind vasalul lui Ioan de Hunedoara, el putea ține pe teritoriul vasalului său o garnizoană de apărare, care nu însemna însă că politicește cetatea și mai ales orașul nu țineau de teritoriul și de cîrmuirea Țării Romînești. Cînd în omagiul lui Ștefan cel Mare, către Polonia, citat mai sus, Chilia este indicată, fără a fi numită, cu titlul de « feud », e probabil că se înțelegea prin aceasta că cetatea fusese concendată ca feud castelanului unguuresc.

Era deci un sistem de condominium ungaro-muntean la Chilia, Ioan de Hunedoara așezînd garnizoana sa în cetate, a admis ca vama, pescăriile, tîrgul și administrația, ba chiar și folosirea militară a cetății rămîne muntenilor. Aceasta

⁴⁹ I. B o g d a n, *Documensele lui Ștefan cel Mare*, II, p. 284 (text slav), p. 287 (trad. rom.).

rezultă din așezarea geografică a Chiliei și din situația specială a lui Ioan de Hunedoara față de regatul ungiuresc și este confirmată de textul închinării domnului Moldovei, Bogdan II către Ioan de Hunedoara, la 5 iulie 1450, curînd după cedarea Chiliei: «Și de asemenea noi nu vom cuceri în nici un chip Chilia cu sabia, cît vom trăi, fără voia părintelui și domnului nostru Ianiș voievod»⁵⁰. Fraza presupune cazul cînd Ioan de Hunedoara ar îngădui ca moldovenii să ia cu forța Chilia, desigur, nu împotriva lui însuși, de unde rezultă că guvernatorul exercita o protecție asupra Chiliei, dar nu o stăpînire politică efectivă. Se presupune posibilitatea ca protecția să fie retrasă.

În vremea domniei lui Vlad Țepeș este iar clar că domnul muntean exercita un drept asupra Chiliei. Amintirile ienicerului sîrb Constantin Mihailovici, care a luat parte la expediția lui Mahomet II în Țara Romînească, spune că sultanul ar fi exclamat că pînă cînd «valahii» vor stăpîni Chilia, nu va putea doborî pe creștini⁵¹. Deci valahii și nu ungurii erau stăpîni la Chilia. Cînd Ștefan cel Mare încearcă să ia Chilia în 1462, această încercare este în cadrul unui război cu muntenii, deși atunci garnizoana ungară era tot la Chilia. În adevăr, solia din Caffa trimisă regelui polon în aprilie 1462, arată că era în curs un război între Vlad Tepeș și Moldova, și se știe că un epizod al acestui război a fost atacul Chiliei. Deci Ștefan ca să ia Chilia trebuia să facă război cu muntenii, nu cu ungurii. În sfîrșit cronica bizantină descoperită de P. Năsturel, *Historia Turcorum* din sec. XV, spune că Ștefan cel Mare, la 1462, «a mers și s-a războit să ia cetatea Chilia, care era a lui Vlad.⁵²» Așa dar, cînd Ioan de Hunedoara a luat Chilia moldovenilor a recunoscut drepturile Țării Romînești, datînd din vremea lui Mircea cel Bătrîn, asupra teritoriului, a tîrgului comercial și a vămii de la Chilia. Moldova fiind vasala Poloniei, nesigură deci, tocmai de aceea a fost înlăturată de la stăpînirea Chiliei, în favoarea Țării Romînești, care se află în zona de influență politică a Ungariei.

IV. MOLDOVA ÎN VREMEA LUI ȘTEFAN CEL MARE. POLONIA ȘI PROBLEMA CHILIEI

Istoricii care s-au ocupat pînă acum de problema Chiliei în secolul al XV-lea, au considerat-o ca o chestiune de rivalitate între Moldova și Țara Romînească, fără a vedea cadrul de politică internațională a acestei probleme. Am arătat mai sus, că deși interesele celor două țări romîne erau reale și considerabile pentru stăpînirea portului și a cetății dunărene, trebuie să ținem seamă și de rivalitatea ungaro-polonă pentru ieșirea la Marea Neagră, pentru a înțelege în întregime desfășurarea acțiunii politice în jurul stăpînirii Chiliei în secolul al XV-lea.

⁵⁰ M. Costăchescu, *Doc. moldovenești înainte de Ștefan*, II, p. 756—757.

⁵¹ B. P. Hasdeu, «Arhiva istorică», I—2, p. 10—11.

⁵² *Historia turcorum*, ms. Barberini, Roma, după traducerea din grecește (inedită) a lui P. Năsturel, care a binevoit să ne-o pună la dispoziție.

Episodul cuceririi Chilie de către Ștefan cel Mare, cu încercarea neizbutită de la 1462 și cucerirea de la 1465, a avut loc sub egida Poloniei, cu îndemnul și sprijinul diplomatic al acestei țări. E destul să amintim că în chiar anul primei încercări a lui Ștefan cel Mare de a cuceri cetatea de la Dunăre, el încheiease tratat de vasalitate cu Polonia, despre care am vorbit și în care se prevede obligația domnului Moldovei, cerută de suzeranul său, să recucerească părțile cedate din țara lui. Tratatul de vasalitate amintit poartă data de 2 martie 1465,⁵³ iar atacul Chilie avu loc la 22 iunie, trei luni și jumătate mai târziu. Memoriile « ienicerului » (Constantin Mihailovici), care a luat parte personal la expediția sultanului Mahomed II împotriva Țării Românești în 1462, anul atacului moldovenilor împotriva Chilie, cunoșteau importanța pe care o avea atunci Chilia pentru Polonia, măcar cea militară: « Și aceasta este un fapt bine cunoscut; cât timp Ștefan voievod al Moldovei și Valahiei a ținut Chilia și Cetatea Albă în stăpânirea sa, pînă atunci regatul Poloniei a stat în pace »⁵⁴ (Ienicerul scrie după căderea cetăților în mâinile turcilor).

Anul 1462, în care moldovenii, la 14 ani după cedarea Chilie, încearcă s-o reia, a văzut în aceleași timp, o acțiune diplomatică a Poloniei în vederea expansiunii ei la Marea Neagră. Municipalitatea din Caffa, marea colonie genoveză din Crimeia, trimite o solie solemnă regelui Poloniei, solie provocată de îndemnul și inițiativa polonă. Orașul Caffa se supune ca vasal coroanei polone la 2 aprilie 1462. În solie se arată că dacă Vlad Țepeș domnul Țării Românești, n-ar fi început războiul cu turcii, aceștia ar fi avut desigur mâinile libere împotriva Caffei, dar pe de altă parte, Ștefan domnul Moldovei este în război cu vecinul său muntean, ceea ce constituie un sprijin pentru sultan și o primejdie pentru vecinii creștini.⁵⁵ Importanța acestei acțiuni diplomatice a Caffei a fost subliniată pînă acum numai în legătură cu informațiile ce cuprinde solia despre dușmănia între Ștefan cel Mare și Vlad Țepeș,⁵⁶ dar ea cuprinde pentru noi și posibilitatea înțelegerii mai largi a evenimentelor. Acțiunea diplomatică amintită este o dovadă că Polonia, regele și sfetnicii lui, duceau o politică de largă expansiune spre Marea Neagră, că ei provocaseră supunerea Caffei către Polonia: « Caffa să rămîie prietenă sau supusă, sau cum îi va place majestății voastre... sîntem gata să slujim cu credință pe majestatea ta. »⁵⁷

Propunerea de supunere a Caffei a fost bine înțeles acceptată și la 2 iulie 1462, nouă zile după lupta de la Chilia, în care Ștefan a fost rănit, regele

⁵³ I. B o g d a n, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, p. 282—288.

⁵⁴ *Memoriile ienicerului*, trad. J. Šafarik, în « Glasnik » (Belgrad) XVII, (1865), p. 184. Acest pasagiu a fost omis în traducerea lui B. P. Hașdeu, « Arhiva Istorică », I—2, p. 8—11.

⁵⁵ A. V i g n a, *Codice diplomatico delle colonie tauro-ligure*, III, în *Atti della societa ligure di storia patria*, VII—2, p. 469—470.

⁵⁶ N. I o r g a, *Chilia și Cetatea Albă*, p. 125—126.

⁵⁷ Vezi pentru interpretarea importanței soliei de la Caffa în Polonia, M. M a l o w i s t, *Kaffa kolonia genuenska na Krymie i problem wschodni w latach 1453—1475*, Varșovia, 1947, p. 175—177.

Cazimir scrie municipalității din Caffa că primește orașul în numărul vasalilor săi.⁵⁸

Atacul lui Ștefan vasalul Poloniei la acea dată, este deci de pus în legătură cu acțiunea de expansiune a zonei de influență polonă în spre Marea Neagră.

Cetatea la acea dată, mai păstra garnizoana ungurească. « Ungurii de la Chilia » au rănit cu o bombardă la 22 iunie 1462 pe Ștefan cel Mare care ataca cetatea, zice cronica moldo-polonă,⁵⁹ dar condominiul cu Țara Românească era și atunci în ființă. Faptul că Vlad Țepeș dispunea de Chilia pentru operațiile sale militare se vede și din scrisoarea sa de izbîndă adrestă regelui Matiaș Corvin din Giurgiu la 11 februarie 1462, în care descrie incursiunile biruitoare făcute de oastea lui împotriva turcilor în iarna anului 1461—1462, prin trecerea cetelor muntene peste Dunărea înghețată. Atacul, zice scrisoarea, a început de la Oblucița (pe teritoriul de la nord de Dunăre, depinzînd de cetatea Chilieii), la Novo Selo (Satul Nou), « unde cade Dunărea în mare », a atacat pe turci, pînă la Rahoma (Racova), « care loc este mai jos spre Chilia, la mică distanță ».⁶⁰ Novo Selo Satul Nou, este poate satul cu acest nume, de pe țărmul basarabean, între lacurile Ialpuș și Cahul, iar Rahoma este desigur Racova, azi numele unui lac în apropiere de Isaccea, probabil, pe atunci numele unei localități, așezate pe acel lac.⁶¹ Aceste operații pornite de pe malul de nord al Dunării împotriva teritoriului dobrogean stăpînit de turci, nu se puteau desfășura în acele locuri decît avînd ca punct de sprijin militar cetatea Chilieii. Așa dar Chilia, înainte de atacul lui Ștefan cel Mare, era una din bazele de operații a lui Vlad Țepeș împotriva turcilor. Am arătat că în scrierea bizantină intitulată « Historia Turcorum », Chilia este arătată la acea dată în stăpînirea lui Vlad Țepeș.⁶²

Încercarea lui Ștefan cel Mare împotriva Chilieii, a avut loc cum am spus, la 22 iunie 1462, dată la care Mahomed II cu oștile sale se afla încă pe teritoriul Țării Românești în războiul său împotriva lui Vlad Țepeș. Chiar dacă ținem seamă de îndemnul și probabil de sprijinul polon dat lui Ștefan pentru atacul împotriva Chilieii, aceasta nu înlătură în fața istoriei răspunderea acestui act politic din sarcina lui Ștefan al Moldovei; atacul cetății, bastion al luptei împotriva turcilor, chiar în toiul luptei lui Vlad Țepeș împotriva Imperiului Otoman, care-l amenința și pe el și țara lui cu pierderea libertății. Xenopol a fost sever cu Ștefan cel Mare, cînd tratează despre aceste împrejurări, el vorbește de faptul care ar fi trebuit « să deschidă ochii » domnului Moldovei, « asupra primejdiioasei sale întreprinderi, de a ajuta pe puternicii turci, împotriva unui principe ce lupta împotriva lor ».⁶³ În schimb, N. Iorga a căutat să scuze pe marele domn al Moldovei, spunînd că

⁵⁸ M. Małowist, *op. cit.*, p. 177, după *Metrica Coroanei Polone*.

⁵⁹ I. Bogdan, *Cronice inedite*, p. 121.

⁶⁰ I. Bogdan, *Vlad Țepeș*, București, 1896, p. 79.

⁶¹ Cf. *Marele Dicționar Geografic al României*, sub *Racova*.

⁶² Vezi mai sus, capitolul precedent.

⁶³ A. D. Xenopol, *Istoria Românilor*, ed. III, vol. V, p. 32.

acțiunea lui ar fi fost independentă de a turcilor, de vreme ce a început în aprilie, cum spune scrisoarea amintită din Caffa, deci înainte de expediția sultanului,⁶⁴ dar uită să ia în considerare faptul că războiul lui Vlad Țepeș cu turcii începuse înainte de expediția generală a sultanului, că în iarna dintre anii 1461—1462, muntenii luptaseră cu turcii și anume pornind de la Chilia. Mai amintesc și părerea lui C. C. Giurescu, cum că « interese superioare de stat » ar fi obligat pe Ștefan să atace Chilia, « s-o ia înaintea turcilor », deoarece Chilia era « cea mai bună apărare împotriva turcilor »⁶⁵. Dacă Ștefan ar fi avut în vedere în adevăr apărarea împotriva turcilor, o soluție mai eficientă ar fi fost să colaboreze cu Vlad Țepeș la apărarea Dunării și a cetăților ei, nu să bombardeze cetatea creștină. . . ca să n-o ia turcii. Atacul lui Ștefan împotriva Chiliei la 1462 a fost, în perspectiva istoriei o greșală politică, nu din cauza factorului personal al nerecunoștinței față de Vlad, care-l ajutase să ia domnia Moldovei, dar pentru că ar fi putut slăbi rezistența Țării Românești în lupta ei pentru independență față de turci, ceea ce însemna pregătirea pentru viitor a unor primejdii grele și pentru Moldova. Ștefan a fost nevoit mai tîziu să verse mult sînge moldovenesc, să dea mari osteneți în zeci de ani de lupte, pentru a desface ceea ce se împlinise cu căderea lui Vlad Țepeș, adică începutul căderii Țării Românești sub turci, să încerce a aduce înapoi pe Vlad Țepeș în scaun, dar aceste eforturi în cele din urmă s-au dovedit zadarnice: Țara Românească n-a mai putut fi salvată. Ștefan cel Mare a fost desigur un mare om politic, poate cel mai mare pe care l-a dat neamul nostru, dar la 1462, tînar încă, nu avea o viziune politică deplină a viitorului.

Există totuși, în starea de azi a cunoștințelor istorice un fapt necunoscut pînă de curînd, care în adevăr spală pe domnul Moldovei de învinuirile ce i s-ar putea aduce de istorici. Povestirea pelerinului englez William Wey, care scrie din Rodos un raport în latinește în octombrie 1462, pus în lumină pentru istoriografia noastră de profesorul B. Cîmpina, arată că sultanul și Radu cel Frumos ridicaseră împotriva lui Vlad Țepeș pe un « duce » vecin, ca să-l poată lovi din două părți. E clar că e vorba aci de atacul lui Ștefan cel Mare. Vlad Țepeș aflînd însă de planurile turcilor, a intervenit și « s-a împăcat cu acel duce, în care avea mare încredere » (*concordarunt cum illo duce, in quo multum confidebat*) « Ducele », adică Ștefan în urma împăcării cu Vlad Țepeș, se întoarce împotriva lui Radu cel Frumos și colaborează cu Vlad împotriva domnului lăsat în țară de turci (după plecarea sultanului); Radu e lovit de două părți și după părerea memorandistului, este înfrînt. Înfrîngerea lui Radu nu era o informație exactă, dar rezultă din știrile primite de acest contemporan, că un moment dat, după lupta de la Chilia și înainte de terminarea războiului cu turcii și cu pretendentul

⁶⁴ N. Iorga, *Chilia și Cetatea Albă*, p. 125.

⁶⁵ C. C. Giurescu, *Istoria Romînilor*, II, (ed. IV), p. 48, 55—56. Crede că atacul Chiliei lovea numai în unguri (« se uită faptul esențial că Chilia nu aparținea în acel moment muntenilor, ci ungarilor »), ceea ce, am arătat mai sus, că este inexact.

adus de dinșii, Ștefan a făcut front comun cu Vlad Țepeș și s-a aliat cu el împotriva turcilor.⁶⁶

Atacul lui Ștefan împotriva Chilieii, la 1462, fusese făcut din îndemnul Poloniei, mai depărtată de primejdia tărcească, streină, atunci și în multe alte împrejurări istorice, de luptă comună împotriva turcilor, dar domnul Moldovei văzuse în curînd unde erau interesele mai depărtate în viitor ale țării sale.

Cucerirea Chilieii la 1465 de către Ștefan cel Mare, se produce în alt cadru politic decît cel de la 1462; acum orașul era în stăpînirea unui vasal al turcilor, Radu cel Frumos, iar garnizoana ungurească fusese înlăturată. Dar și această expediție, a doua, împotriva Chilieii, se făcu sub auspiciile polone. Povestirea cea mai circumstanțiată a luării Chilieii este de Dlugosz, povestire despre care am arătat cu alt prilej că reprezintă prelucrarea de către cronicar a textului unei scrisori-solii datorite cancelariei lui Ștefan cel Mare și adresate regelui Poloniei, în care se descrie luarea Chilieii.⁶⁷ Raportul prelucrat de Dlugosz arată precis că ungerii nu mai erau în cetate la acea dată. Tîrgoveții din Chilia, spune Dlugosz, erau cu totul de partea regelui Poloniei și plini de dragoste față de acesta, aceasta ar rezulta din scrisoarea lui Ștefan. De aceia domnul Moldovei obține scrisorile necesare ale regelui îndreptate către orașeni, ceea ce face pe aceștia să deschidă porțile și să se supuie lui Ștefan.⁶⁸

Firește că nu trebuie să luăm ad litteram asemenea afirmații: tîrgoveții din Chilia nu s-au supus Poloniei, ci Moldovei, iar solia lui Ștefan adresată regelui Cazimir, folosită de Dlugosz, caută să măgulească pe suzeran. Existența unei scrisori a regelui Poloniei către tîrgoveții din Chilia trebuie admisă ca un fapt real, altfel n-ar fi fost menționată în solia moldovenească din cronica polonă. Regele Poloniei a intervenit deci cu prilejul cuceririi Chilieii, intervenția sa este urmarea tratatelor de omagiu, dintre 1448—1462, concluzia unei acțiuni de lungă durată. Între învinuirile aduse de Radu cel Frumos la Poartă împotriva lui Ștefan cel Mare, cu prilejul pierderii Chilieii, se află și aceasta că Ștefan « slujește Poloniei și că după sfatul și porunca regelui Poloniei a cucerit Chilia »⁶⁹

Din raportul prelucrat de Dlugosz se poate vedea, pe de altă parte, rolul hotărîtor al tîrgoveților în trecerea Chilieii de la Țara Romînească la Moldova: ei duc corespondență cu Ștefan, cu regele Poloniei, ei deschid porțile orașului, ceea ce arată că paza porților era încredințată miliției orașenești. Este vorba deci de o puternică pătură orășenească ridicată la o conștiință a rolului ei politic, de pe urma rolului important al tîrgului în viața comercială a Dunării de jos. Nu s-a

⁶⁶ B. Cîmpina, *Vlad Țepeș și lupta împotriva turcilor*, sub tipar în Acad. R.P.R. *Studii și materiale de istorie medie*, III, (am folosit textul prin amabilitatea autorului). Textul latin folosit: *The itineraries of Willian Wey*, London, 1857, p. 100—101.

⁶⁷ Cf. P. P. Panaitescu, *Ștefan cel Mare văzut de cronicarii streini contemporani*, sub tipar în vol. Acad. R.P.R., *Ștefan cel Mare la 500 ani de la urcarea în scaun*.

⁶⁸ I. Dlugosz, *op. cit.*, II, col. 344—345.

⁶⁹ I. Dlugosz, *op. cit.*, II, p. 345.

subliniat îndeajuns pasagiul din cronica slavă oficială a Moldovei (aşa zisul letopiseş de la Bistriţa), care spune : « A intrat Ştefan voievod în cetate . . . şi a petrecut acolo 3 zile, veselindu-se şi îmblinzind pe oamenii din cetate . . . învăţându-i să apere cetatea de limbile necredincioase »⁷⁰ Ştefan a tratat cu orăşenii, a căutat să-i câştige (aceasta înseamnă : a-i îmblinzi), le-a arătat rolul lor de avangardă în faţa puterii turceşti. Şi de aci se vede că un târg mare cu orăşenime puternică, nu putea fi decît pe malul de nord al braţului dunărean, nu pe strimtul grind din deltă, fără posibilităţi de dezvoltare, fără legături cu drumurile de uscat al comerţului de postavuri şi de grîne. Din povestirea cronicarului polon reiese clar deosebirea între târg şi cetate : târgul era întărit, probabil cu palisade de lemn, avea o poartă apărată de orăşeni, care o deschid. Unul din castelani, care se afla în târg, nu izbuti să fugă, cetatea nu era la imediata apropiere, şi e prins de moldoveni, celălalt în schimb scapă în cetate⁷¹ Am arătat că povestirea cronicii moldo-germane arată că oraşul s-a predat după castel, care fusese luat înainte, aci este însă o contradicere cronologică între cele două povestiri, ambele contemporane.⁷² Oricum se vede că cetăţuia nu era lipită de oraş, sau în oraş, aşa cum am arătat mai sus.

Cu a doua cucerire a Chilieii de către moldoveni la 1465, se termină faza luptelor între cele două state feudale româneşti pentru stăpînirea Chilieii ; cetatea rămîne Moldovei pînă la cucerirea ei de către turci.

Socotim că am izbutit să stabilim cronologia acestor lupte, pînă acum necunoscută sau greşit interpretată de istorici : Chilia a fost a genovezeilor de la 1381 la 1402—1404, a Țării Româneşti de la 1402—1404 pînă la 1426, a Moldovei de la această dată pînă la 1448 (iunie-iulie), iar a Țării Româneşti, (cu o garnizoană ungurească a lui Ioan de Hunedoara, constituind un fel de condominiu pînă la 1462) între 1448 şi 1465 şi apoi de la această dată pînă la 1484 a fost stăpînită de moldoveni, fiind în fine cucerită de turci. Pe de altă parte am stabilit rolul jucat de influenţa politicii polone în lupta pentru stăpînirea Chilieii, influenţă care urmează o linie paralelă cu dezvoltarea intereselor comerciale polone la Dunăre.

TRATATUL DE SUPUNERE DAT DE PETRU II DOMNUL MOLDOVEI REGELUI CAZMIR AL POLONIEI.

Din mila lui Dumnezeu, noi Petru voievod, domn al țării Moldovei, facem cunoscut pentru veşnic fapt şi pomenire că deoarece orice fiinţă urmează pe înaintaşii săi, noi care întrecem prin minte pe toate vieţuitoarele, nu ne vom împotrivi obiceiului nobil al înaintaşilor noştri. Pentru aceasta facem cunoscut prin

⁷⁰ I. Bogdan, *Cronice inedite*, p. 37.

⁷¹ I. Długosz, *loc. cit.*

⁷² *Cronica lui Ştefan cel Mare*, ed. I. Chiţimia, p. 38.

această carte că vrînd să urmăm obiceiul celor de bună amintire, prea puternicilor domni, înaintașii noștri, îndeosebi al lui Alexandru voievod, părintele nostru și al lui Iliăș și Ștefan voievozi, frații noștri și cunoscînd credința și slujbele, pe cari le au arătat celor de sfîntă amintire, regilor Poloniei și în deosebi preaseninului domn Vladislav, regele Poloniei, tatăl, și fiului său, al doilea Vladislav, de asemenea rege al Poloniei și să întărim și să aprobăm cele făcute cu credință demnă și dreaptă imitare și bunăvoință. Și precum aceia au dat în scris înainte spușilor regi pentru constantă și veșnică statornicie și pentru alte anumite făgăduințe, noi, care din darul lui Dumnezeu, am rămas în aceste stăpîniri, sîntem datori să urmăm cu credință voia și faptele lor.

Și deaceia, cînd preaseninul principe și domn Cazimir, din mila lui Dumnezeu regele Poloniei, domnul nostru milostiv, ne-a adus aminte ca să-i ținem și să-i păstrăm lui și sfintei lui coroane a Poloniei credință curată și sigură, așa cum au ținut și au păstrat înaintașii noștri, pentru aceia, noi vrînd să asigurăm pe zisul domn al nostru, regele Cazimir și coroana lui a Poloniei de credința noastră, recunoaștem prin această carte că ne-am legat sub jurămîntul nostru, punînd mîna pe sfînta cruce și sărutînd-o, că-i vom ține lui și coroanei lui a Poloniei înainte spuse credință curată și sigură și-i vom face slujbă și ajutor neconținut și cu tot sprijinul nostru, noi în persoana noastră, împotriva oricărui dușman al domnului nostru, regele și coroanei lui a Poloniei, neexceptînd nici o parte, conform celor așezate și a articolelor aici trecute în scris:

Mai întîi făgăduim că nu vom avea pe nici un alt domn, nici nu-i vom sluji, ci numai pe singur înainte spusului domnului nostru, Cazimir rege al Poloniei și coroanei lui și să le fim credincios cu credință curată și să nu venim în ajutorul nici unui alt domn și să nu le facem nici un avantaj, fără voia lor.

Si mai departe că nu vom înstreina, nici nu vrem să înstreinăm nici o țară, nici o stăpînire a țărilor Moldovei, fără voia și îngăduirea înainte spusului domn, Cazimir regele Poloniei și a coroanei lui, iar dacă vreuna am fi înstreinat-o, pe aceia vrem și o vom lua înapoi.

Și mai departe, dacă am fi făcut niște înscrisuri cu orice articole ar cuprinde, care ar fi potrivnice mai înainte spusului nostru rege și coroanei lui sau ar putea să le fie potrivnice, pe acelea toate le anulăm cu această carte și le socotim ca desființate.

Și mai departe făgăduim ca atunci cînd înainte spusul domn, regele Cazimir și coroana lui a Poloniei, ne va fixa ziua și locul, după obiceiul înaintașilor noștri, voievozii Moldovei și îndeosebi al lui Alexandru voievod, părintele nostru și al lui Iliăș și Ștefan voievozi, frații noștri, vom depune cu credință omagiul și aceasta în așa fel ca înainte spusul domn rege și coroana lui a Poloniei ne vor da de veste cu două sau trei luni înainte acelei zile a depunerii omagiului; iar dacă atunci am avea niște lupte însemnate împreună cu țările noastre, ca de pildă năvălirea tătarilor sau a altor dușmani, sau am fi împiedecați de vreo boală gravă, și aceasta ar fi limpede cunoscut prin soli săi milostivirii sale regelui,

atunci regele și coroana lui vor amîna înainte spusă zi a depunerii omagiului, la altă vreme, fără clintirea jurămîntului nostru și a tăriei cărților noastre și acolo înainte spusul domn, regele Cazimir ne va întări prin acelea ale majestății sale.

Și mai departe vrem și făgăduim să împlinim și să păzim toate înscrisurile înainte spusilor înaintași ai noștri, voievozii Moldovei, prin care s-au legat față de înainte spusii regi ai Poloniei, și mai ales față de domnul Vladislav, rege al Poloniei, tatăl și de al doilea Vladislav, fiul lui, să le ținem și să le păzim pe cinste și pe credință, fără înșelăciune și fără trădare și fără orice viclenie.

Iar pentru mai mare putere și întărire a tuturor acestor mai sus scrise, am atîrnat și pecetia noastră de această carte a noastră.

Și s-a scris cartea la Hotin, în anul 6959 (1448), luna august 22 zile. (traducere după textul slav publicat de M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, II, p. 733—735, după care urmează o traducere care se îndepărtează mult de înțeles, la p. 735—737).

МОЛДАВО-ПОЛЬСКИЕ СВЯЗИ XV ВЕКА И ПРОБЛЕМА КИЛИИ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Торговые договоры между Молдавией и львовскими купцами, заключенные в XV веке, до тех пор ничего не говорившие о польской торговле в Килии, на Дунѐе, постепенно раскрывают значение товарообменов на этом участке «молдавского тракта». Торговое поселение Лыкостомо около Килии искони находилось на северном берегу левого дунайского рукава, на конечном пункте сухопутного пути, идущего из Польши. Что касается владычества над городом и крепостью, то здесь можно проследить несколько фаз: так начиная с 1381 по 1403 год, Килия принадлежала генуэзцам; в 1403—1404 гг она переходит во владение волошского князя — Мирчи Престарелого; Валахия владеет Килией до 1426 года. В этом году она была завоевана молдавским князем, который воспользовался нападением турок на Валахию и борьбой за трон, происходившей в этой стране. В то время Польша еще не была заинтересована в торговом значении Килии и поэтому не поддерживала притязаний Молдавии, находившейся в вассальной зависимости от нее и даже предприняла меры против Молдавии, считая, что переход к ней Килии ослабил всеобщий христианский фронт.

В 1448 году Молдавский князь Петр II уступил Килию Иоанну Хунеади, регенту Венгрии, который установил там режим совладения с князем Валахии. Эту уступку надо рассматривать в тесной связи с оборонной Венгрии с юго-востока во время похода Иоанна Хунеади в Сербию и битвы у Коссова Поля, имевшей место в том же году. На этот раз Польша была заинтересована в килийском вопросе и навязывала Молдавскому князю договор, согласно которому последний обязывался подчинить себе этот город. Польша стремилась к

тому, чтобы придунайский город перешел под ее политическое и экономическое господство посредством ее васала — Молдавии.

В 1462 году Молдавский князь Стефан Великий безуспешно пытался завладеть Килией и есть основания предполагать что он предпринял эту экспедицию по настоянию Польши.

То же самое можно сказать и о завоевании Килии молдавскими войсками в 1465 году. Тогда польский король обратился к жителям Килии с возванием, побуждая их покориться молдавскому князю.

Таким образом Килия остается под властью Молдавии с 1465 по 1484 год, когда она подпала под турецкое иго.

Constantin Velichi

AȘEZĂMINTELE COLONIȘTILOR BULGARI DIN 1830

În lucrarea sa « Studii istorice romîno-bulgare », apărută în anul 1956, academicianul prof. P. Constantinescu Iași comentează « Așezămîntul » dat coloniilor bulgare din sudul Basarabiei, regiune alipită Moldovei după pacea de la Paris din 1856¹. Alcătuit în 1857 de o comisie de boieri, care ascultase în prealabil o delegație a coloniștilor bulgari pentru a le afla doleanțele, acest Așezămînt, publicat în 1858, este un adevărat codice deoarece cele 336 de articole, împărțite în mai multe capitole, se referă la întreaga organizare a acestor colonii, cuprinzînd drepturile și îndatoririle coloniștilor, producția, școala, biserica, justiția, moravurile, etc., totul fiind prevăzut în cele mai mici amănunte.

Așezămîntul din 1858 nu este însă primul statut al coloniilor bulgare de la noi.

Un asemenea « Așezămînt » a fost alcătuit și în 1830 pentru coloniștii bulgari care s-au așezat la noi în urma războiului ruso-turc din 1828—1829. Întocmit cu 30 de ani mai de vreme și în cu totul alte împrejurări, acest Așezămînt e cu mult mai simplu decît acela din anul 1858, ceeace este perfect explicabil dacă ținem seama de situația economică, politică și socială, a Țărilor Romîne din acea vreme. În istoriografia romîna ca și în cea bulgară nu s-au cunoscut pînă acum decît cele două privilegii generale și anume — scutirea inițială, pe timp de 8 luni de la așezarea coloniștilor, de orice biruri și apoi scutirea totală de biruri pe 3 ani și plata pe jumătate a acestora pe următorii șapte ani, fără a se cunoaște Așezămintele propriu zise². De aceea dăm mai jos și textul integral al celor două Așezăminte din 1830, pentru a se putea vedea

¹ Acad. P. Constantinescu-Iași, Studii istorice romîno-bulgare, București 1956, p. 18—27.

² Așezămîntul moldovean a apărut, cu unele mici omisiuni, în *Albina-Romînească*, Iași, 1830, p. 246—248 (Nr. 58 din 31 iulie 1830). Deasemenea în *Curierul Romînesc*, II, București, 1831 (numărul din 16 iulie), deci înainte de alcătuirea definitivă a Așezămîntului, se publicau cîteva din avantajele ce urmau să le primească băjenarii. În 1834, « Înștiințarea » a circulat ca foaie volantă.

situația deosebit de avantajoasă care se crează acestor coloniști în comparație cu aceea a băștinașilor.

Încă de la finele sec. XVIII, emigrarea populației bulgare la nord de Dunăre, în Țările-Române și în sudul Rusiei, începuse a lua proporții mari și mereu crescînde cu prilejul fiecărui război ruso-turc. Deosebit de puternice au fost refugierile făcute în timpul războaelor din 1787—1792 și 1806—1812, ele atingînd culmea în războiul din 1828—1829. Cum majoritatea « băjenarilor » o forma mai ales populația rurală, acești lucrători de pămînt erau bineveniți la noi în țară, unde boierimea era în căutare de forță de muncă, multă și ieftină. Scăpați de jugul otoman, țărani bulgari, care sperau că în noua lor patrie vor fi cu totul liberi, cădeau mai curînd sau mai tîrziu în rîndurile iobagilor, avînd aceeași soartă ca și plugarii băștinași. În această situație ei își îndreptau cererile către generalii ruși, comandanți ai oștilor din principate, interesați atît în ajutorarea « băjenarilor » din care se recrutau unități de voluntari, cît și a conaționalilor lor din Bulgaria propriu zisă și de a căror atitudine depindea în bună parte succesul operațiilor militare.

În timpul războiului ruso-turc din 1806—1812, bulgarii din București întreprind prima lor acțiune diplomatică în Rusia, acțiune în care episcopul Sofronie de Vrața joacă un rol hotărîtor³. Alături de el, Atanasie Nikolaev « deputatul poporului bulgar », lucrează la cartierul general al armatelor rusești și reușește să obțină unele privilegii pentru băjenarii bulgari, respectate mai mult sau mai puțin de zapcii însărcinați cu strîngerea birurilor.⁴

În războiul următor 1828—1829 situația se schimbă, atît din cauza numărului neobișnuit de mare de băjenari bulgari care trec la nord de Dunăre—circa 16.565 familii⁵ numai din regiunea Sliven, Iambol, Karnobat, adică de la sud de Balcani—dintre care inițial 6283 vin să se așeze la noi,⁶ cît și din cauza organizării politice a bulgarilor din Țara Romînească. Alexandru Pavlovici Nekovici, noul « deputat al poporului bulgar », întreprinde puternice acțiuni diplomatice. Luptînd pentru asigurarea unei vieți mai bune a băjenarilor bulgari, Pavlovici prezintă împăratului Nicolae I un memoriu în care se cer următoarele:

1. Scutirea coloniștilor de anumite dări.
2. Numirea unui curator principal al lor care să-i ia sub protecția sa și care să intervină pentru ei la Divan.
3. Toți bulgarii așezați în oricare parte a Moldovei și Țării Romînești să fie sub ascultarea acestui curator, ceea ce va contribui la menținerea naționalității lor.

³ Zlatarski V. N., *Политическата роля на Софрония Врачански прѣзь руско-турската война 1806—1812*, Sofia, 1923, p. 12. și următoarele.

⁴ N. I. Kazakov *Из история руско-болгарских связей в период войны России с Турцией (1806—1812)*, în « *Vaprosy Istorii* », Moscova, 6, 1955, p. 62 și următoarele.

⁵ Kosev D., *Лекции по нова българска история* Sofia, 1951, p. 97.

⁶ Acad. P. Constantinescu-Iași, *op. cit.*, p. 13—14.

4. Bulgarii din Principate să-și aibă judecătoriile lor. Acest memoriu a fost trimis de către generalul Delingshausen, abia la 22 septembrie 1828, contelui Nesselrode, deși memoriul fusese alcătuit încă de la 30 iulie, la Șumla, unde se afla marele comandament al armatelor rusești.⁷ Desigur că și această acțiune a contribuit, mai târziu, la intervenția pe care Kiselef a făcut-o pe lângă Divanurile celor două Principate în vederea întocmirii viitoarelor « Așezăminte ».

Pe baza documentelor existente se poate vedea ușor, că încă din primele zile ale războiului, băjenarii bulgari se bucurau de o scutire totală de orice biruri pe timp de 8 luni de la venirea lor. După trecerea acestui termen, băjenarii intrau la rînd cu ceilalți birnici.⁸ Generalul Jeltuhin, care prezida cele două Divanuri nu încalcă această măsură ci dimpotrivă, o sprijină. Mai mult, atunci cînd băjenarii, al căror termen de scutire trecuse, nu voiau să plătească dările, el intervine prin măsuri energice. Astfel vreo 200 de familii de bulgari turtucăieni se așezaseră încă din anul 1828 în satul Chirnogi, plasa Negoești, din județul Ilfov. În iulie 1829, atunci cînd stolnicul Stanciu și serdarul Teodorachi merg în sat pentru a le cere dările, sînt puși pe goană de către băjenari, care declară fățiș că nu vor plăti nimic « ciocoilor Divanului... pînă nu vor vedea ofițer împărătesc și ostași rînduiți în pricina aceasta ». Divanul se adresează generalului Jeltuhin care trimise la Chirnogi un stolnic și 50 de cazaci. Mai prudent, stolnicul Stanciu nu merge împreună cu ei, invocînd boala serdarului Teodorachi. Se duce însă împreună cu cazacii ispravnicul streinilor și ca urmare se plătesc toate dările și se face și înregistrarea în catastiful special al Visteriei.⁹

E clar că Divanul nu dorea să ia altă măsură lăsînd așezarea băjenarilor la buna înțelegere a stăpînilor de moșii, așa cum se făcuse și mai înainte. La aceasta trebuie să adăogăm și abuzurile zapciilor, care dau naștere unor plîngerii a băjenarilor, atît la Divan cît și la generalul Jeltuhin. Așezămintele propriu zise s-au întocmit abia în anul 1830, atunci cînd o parte dintre băjenari încearcă să treacă înapoi peste Dunăre.¹⁰

În aprilie 1830, generalul Kiselef cerea Divanului ca să ia măsuri pentru așezarea băjenarilor. Aceste măsuri s-au luat mai întîi în Moldova unde apare și primul « Așezămînt », care era gata în iunie 1830¹¹. Așezămîntul moldovean fu aprobat de Kiselef și trimis Divanului Țării Romînești, care era invitat să facă și el o « asemenea punere la cale »¹². Așa a luat ființă și « Așezămîntul » din Țara Romînească (august 1830)¹³ și care, după cum se va vedea mai jos, e mult mai redus decît cel moldovean.

⁷ Acad. St. Românski, *Българитѣ въ Влашко и Молдова (Документи)*, Sofia, 1930, p. 36—43.

⁸ Acad. St. Românski, *op. cit.*, p. 73 și urm.

⁹ *Ibidem*, p. 52—69.

¹⁰ *Ibidem*, p. 78 și urm.

¹¹ Arh. St. Buc., *Vistieria*, Dos. 162/1830, f. 304—8.

¹² Arh. St. Buc., *Ibidem*, f. 302.

¹³ Arh. St. Buc., *Ibidem*, f. 305.

Cele două Așezăminte, după ce prevedeau scutirea totală de biruri pe timp de trei ani și plata pe jumătate a dărilor pe următorii șapte ani, enumerau condițiile în care se puteau așeza băjenarii. Așezămîntul moldovean vorbea și de așezarea bulgarilor pe pămînturile mănăstirești, cît și de așezarea meseriașilor și negustorilor la orașe, ceea ce lipsește Așezămîntului din Țara Romînească. Parte integrantă din Așezămîntul muntean este acea « Înștiințare » publicată în 1834, adică atunci cînd se împliniseră cei trei ani de la așezarea băjenarilor și prin care se iau noi măsuri în legătură cu situația acestora. Deoarece Așezămîntul muntean din 1830 nu prevăzuse nimic în ceea ce privește așezarea negustorilor și meseriașilor și ca urmare aceștia căutau să se prevaleze și ei de aceleași privilegii, Obșteasca Adunare folosește prilejul acestei « Înștiințări » și precizează în mod expres că Așezămîntul se referea numai la « lucrătorii de pămînt » meseriași și negustorii urmînd să plătească patentele obișnuite ca și băștinași.

Cu totul alta era situația acelor care veneau în grupuri masive și care voiau să-și cumpere o moșie mai întinsă pe care să-și refacă vechea așezare din patrie. Astfel bulgarii slivneni cumpără moșia Bereasa și obțin de la Divan privilegii speciale pentru înființarea unui nou tîrg¹⁴ — Noul Sliven. Chiar dacă împrejurările nu i-au ajutat ca să înființeze acest oraș, din motive pe care le vom expune în alt studiu, privilegiile acordate fac și ele parte tot din același « Așezămînt ».

Deoarece spațiul limitat nu ne îngăduie să analizăm condițiile prevăzute în cele două Așezăminte, dăm mai jos textul lor, comentariile formînd obiectul unui articol special ce se va publica în volumul dedicat Congresului Internațional al Slaviștilor care se va ține la Moscova, în septembrie 1958. Iată cuprinsul celor două « Așezăminte » găsite la Arhivele Statului din București.

I. AȘEZĂMÎNTUL DIN MOLDOVA

Hotărîrea Obșteștii Adunări a Divanurilor Moldavii.

În urma predlojenii Excelenții sale de la 16 a trecutului maiu cu Nr. 3618 atingătoare dă așezarea în Moldova a bulgarilor, grecilor și altora ce vin acum din Bulgaria și Rumeli, Obșteasca Adunare a Divanurilor, întorcînd deplină a sa luare aminte la această madea, au încheiat a sa socotință cu unirea tuturor cilenurilor ca să rînduiască un deputat din boerii de starea întîiu cu care numire s-au și ales pe postelnicul Iordache Cuza, spre a să trimitte la orași Gălați, a priimi pe toate mai sus numitele familii și spre a le așaza pe dinsele în prințipat, spre a le da lor mijloace ca să să poată hrăni. Acestui boer trebuie a i să da de la Săvîrșitorul Divan poruncă pentru îndatoririle întru această madea, asemenea și instrucțiile mai jos coprinse și alcătuite după chibzuirea Obșteștii Adunări a Divanurilor, potrivit cu raportul hatmanului de aici, trimis la Obșteasca Adunare pe lîngă predlojenia D. vișeprezident, adică:

¹⁴ Arh. St., Buc., *Ibidem*, f. 832.

1. Numitul mai sus boier este îndatorat ca pe toții acei ce au a veni spre lăcuință în Moldavia, după esirea lor din carantină, să cerceteze cu cea mai mare strășnicie de au pe lângă dînșii arme și dacă vor avea, apoi îndată să ia și să le încredințeze spre păstrarea părcălabilor de la Galați, pînă ce vor priimi ei pentru aceasta osebită poruncă, îndatorînd odată cu aceasta pe fieșcare ale cui vor fi armele ca să le însemneze cu vreun semn, pentru ca la întoarcerea lor în cuviincioasa vreme, să nu să întîmple întru aceasta nedomirire de către pîrcălabi. Fieșcare dintre dînșii pe acest temeiu, după ce-și vor da armele vor priimi încredințare.

2lea. Întrebînd pe fieșcare din acei oameni unde și la care locuri doresc ei a se statornici în Moldavia, unor asemenea după dorințele lor să li să dea porunci către ispravnicii ținuturilor acelora unde numai ei cu mulțumire vor fi priimiți de către moștenitorii de moșii a sa așăza, dar pînă a nu să porni ei deputatul este dator a să îndeletnici ca să ia de la dînșii înscris chezășii, precum că pe vremea viitoare vor avea purtări de bună nădejde, închezășuindu-să unul pentru altul, atît acei cu familii precum și holteii. Și după acele chezășii, după ce să vor încredința de către pîrcălabi, deputatul este dator a scoate întocmai copii și să le trimiță la ispravnicii ținutului unde au a să așăza, iar cele în original chezășii să le trimiță spre păstrare la Divanul Săvîrșitor.

3lea. Deputatul este dator a alcătui catastih obștesc de toate acele fețe cu arătare unde și la care locuri s-au trimis a să așăza și un asemenea catastih să-l trimiță Săvîrșitorului Divan.

Acest deputat este dator ca să îndeletnicească spre a le da toate cele trebuincioase pentru hrana cu plată pînă la locul ce să vor așeza, dar pe lângă aceasta Divanul Săvîrșitor va porunci pîrcălabilor de Galați spe a să păstra armele acelor băjănari asemenea și spre a da deputatului tot ajutorul spre înlesnicioasă lucrare, întru însărcinarea pusă asupra sa. Pe lângă aceia să va porunci și tuturor ispravnicilor de obște ca să păzească următoarele pravili:

a) să îndeletnicească în pricina îndemănaticii lor așăzări, însă ținînd asemenea luare aminte asupra lăcuitorilor de sate sau de orașe, pe lângă care vor și cere dumnealor ispravnici de la deputat copii după chezășii, precum mai sus dă aceasta să pomenește.

b) spre a li să arăta lor osebită ocrotire, ei sînt datori să ia aminte ca nimeni din acei lăcuitori nici decum să nu fie întru nimic asupriți și neadormit să aibă luare aminte ca îndeletnicirea lor să fie cu denadins plecată către cașnicile iconomii și adesaori să cerceteze în taină de nu sînt dintre dînșii și de acei carii lăsînd meșteșugul lui să întoarce către răul de obște și în pricina unor asemenea priimindu-se strășniciei măsuri, să înștiințeze și pe Săvîrșitorul Divan.

4lea. La întîmplare, dacă cineva din acei lăcuitori nu să vor uni după vreme a să duce la acele locuri, unde de la Galați au fost rînduiți de către pîrcălabi sau deputat și ispravnicii sînt datori a le da lor voie ca să așaze

pe la locurile ce-și vor alege ei, înștiințînd numai pe ispravnicii acelor județe și tot în aceia vreme dînd dă știre și Săvîrșitorului Divan, iar dacă careva dintr-înșii să va arăta pe la locurile unde nici de către ispravnici nici de către deputat nu li s-au dat voie a lăcui, pe niște asemenea ispravnicii să-i ție supt arest și să înștiințeze pe Săvîrșitorul Djan de unde vor priimi cuviincioasa dezlegare.

5lea. După așezărea acestor lăcuitori, ispravnicii sînt datori ca să trimiță Săvîrșitorului Divan catastih cu arătare unde anume și la care locuri s-au așăzat și cîte familii în fieșcare sat și oraș.

Ce se atinge de îndatoririle unor asemenea băjănari către stăpînire asemenea și a stăpînitorilor de moșii către dînșii, Obșteasca Adunare a Divanului dă neapărat găsește ca să să urmeze întocmai socotinții înfățișate acestei adunări de către vistiernicii Catargiu și Cantacuzino, care socotință fiind supt însuși a dumnealor iscălituri să va alătura pe lîngă jurnalul încheiat întru această madea. Și pe lîngă aceasta, s-au hotărit scoțîndu-să întocmai copii după această socotință să să facă știut prin mijlocirea Divanului Săvîrșitor ispravnicilor de județe, poruncindu-li să ca să publicarisească peste tot locul o asemenea socotință spre cea deobște știință a tuturor stăpînitorilor de moșii. De care Obșteasca Adunare dă trebuință găsește a trimite și D. vițeprezedent pe lîngă raport, copie atît dupe jurnalul încheiat întru aceasta, precum și socotința dumnealor boerilor vistieri Catargiu și Cantacuzino, cerîndu-să dezlegare a Excelenții sale.

Au iscălit.

Veniamin, mitropolit Moldavii	Vel logofăt Mavrocordat
Varlaam Sardion	Dvornic Constantin Paladi
Grigore Ghica logofăt	Hatman Palada
Răducanu Rosseti hatman	Dvornic Iordache Ghica
Teodor Balș logofăt	Postelnic Alexandru Sturzea
Constantin Catargiu logofăt	Costache Sturzea
Grigore Ghica dvornic	Canta postelnic
Alexandru Balș vistier	Aleco Balș
Catargiu dvornic	Toma Luca spătar
	Gheorghe Ermeziul agă-

Întocmai cu cea adevărată. Au iscălit, Dimitrie Brancomir.

Socotința dumnealor vistierilor Catargiu și Cantacuzino.

Spre a să sigurefsi lăcuința băjănarilor fugari ce caută după scăparea lor între norodul pravoslavnic, spre îmbunătățirea stării cei dărăpanate și așăzarea cea statornică să chibzuieste: Pă fieșcare băjănar lucrător de pămînt nesupus vreunei streine protecsii să să așaze după un osebit așăzămînt: la cei întîiu trei ani să să sloboază de tot felul de dare, iar după aceia să să puie asupra lui în curgere de șapte ani jumătate de dare hotărită pentru ceilanți lăcuitori, iar după trecerea dă zece ani de la vremea așăzării lor să să așaze în rînduiala

celorlanți birnici, neîngreindu-să pe dînșii nici cu un fel de alte havalele sau adaosuri de bani, afară de patru parale la leu, carii trebuie a să da la cutiia satului ce are a fi păstrată la bătrînii ce au a fi aleși, pentru nevăzutele întîmplări spre îndestularea însuși nevoilor ce să vor atinge însuși de a lor trebuință.

Pe la locurile unde vor fi biserici, băjănarii sînt datori a să îngriji ca să le ție în cea mai bună orînduială dinpreună cu ceilanți lăcuitori, iar unde nu vor fi biserici sînt datori a avea preoți și fără întîrziere a face biserici după putință și înlesnirile ce vor fi către aceiia.

Acestea sînt îndatoririle băjănarilor către stăpînirea locului. După aceasta urmează îndatoririle către stăpînitorii de moșii pe a căroro își vor statornici lăcuința lor, asemenea și a stăpînitorilor de moșii către băjănari.

a) Stăpînitorii sînt datori ca să dea pentru fieșcare familie cîte o casă cu îngrăditură și loc pentru grădină de 400 stînjeni pămînt curat, iar la loc de pădure și munte cîte 200 stînjeni fără nici un fel de plată, iar dacă ei pe asemenea locuri vor face livezi, apoi din acele livezi sînt datori a da legiuita zeciuiială.

Darēa pămîntului are a fi rînduită de către stăpînitori nu cu depărtare unul de altul.

b) Stăpînitorii sînt datori a da cîte o falce și jumătate dă iarbă fieșcărui lăcuitor ce va avea cîte cinci vite drepte ale lui, iar acei ce vor avea mai puține li să va da loc cu analoghiie după numărul dobitoacelor. Dobitoacele acestea au să să coprinză în patru boi de jug sau în patru cai de ham și o vacă în locul căruia i să dă voie a ținea zece oi.

v) O falce și jumătate de iarbă de coasă pentru cinci capete dă vite și cine va avea mai puține cu analoghiie după numărul vitelor.

g) Asemenea să va da fieșcărui lăcuitor, care va avea sau nu va avea dobitoace, cîte o falce și jumătate de arătură.

d) Pe moșiile ce vor fi păduri este dator stăpînul de moșie a da voie băjănarilor a să folosi din acelea cu lemne de foc din lemnele cele căzute netrebnice, iar nu din acele verzi; iar dacă în acele păduri nu vor fi dărămături de lemne netrebnice, apoi pentru trebuința ce va avea de lemne sînt datori a să învoi cu stăpînul de moșie.

e) Lăcuitorii sînt datori din partea lor ca să puie pădurar de la unul pînă la 3 oameni, carii vor fi slobozi de 24 zile ale stăpînitorilor de moșii, iar dacă stăpînul luînd seama după întîmplare va întrebuița mai mulți oameni pădurari, la o asemenea întîmplare afară de slobozirea lor de 24 dă zile, va plăti pentru dînșii cuviinciosul bir.

Darea la lăcuitori a parilor și nuielilor rămîne la învoiala între amîndoao părțile, adecă între dînșii și stăpînitorii de moșii, iar la dimpotrivă întîmplare li să dă lor voie ca să aducă din altă parte sa să-și îngrădească grădinile cu șanțuri.

Dacă lăcuiitorii vor avea dobitoace mai multe decît numărul hotărît sau voiește a ara mai mult pămînt decît cel hotărît, la o asemenea întîmplare este dator a să învoi cu stăpînul moșii.

Fieșcare lăcuiitor este dator a lucra stăpînului de moșie cîte 24 zile pe an la locul unde vor lăcui ei.

Aceste zile de lucru să hotărăsc pentru locul așezării lăcuiitorului pentru grădinițele trebuincioase spre hrana lor și a familiilor lor și hrana a cinci capete de dobitoace ce va avea fieșcare iar mai mult nimic de la dinșii să nu să mai ceară.

a) Spre a putea lăcuiitorii mai cu înlesnire a săvîrși acele 24 zile ale stăpînitorului de moșie să împărțesc în patru vremi a anului, adecă șapte zile dă primăvară, șapte de vară, șapte de toamnă și trei de iarnă, care fieșcare lăcuiitor este dator a le lucra cu plugurile, cu carăle și cu dobitoacele iar carii nu vor avea, cu lucrul mîinilor.

b) Al șasele parte cvadrat și falce sau 480 stînjieni cîmp arat în pămînt moale să socotește lucrul într-o zi cu doi boi, iar la pămînt tare al 8-lea parte sau 360 stînjieni.

v. Săpatul și grăpatul al unii jumătăți fălci de pămînt să socotește lucru de o zi cu doi boi.

g) Tot soiul de pîine care are a fi plivit să socotească al 8-lea parte de falce o zi de lucru, iar al doilea pliveală al cincilea parte de falce.

d) În vremea secerișului este dator fieșcare lăcuiitor să secere grîu, secară, mei, ovăz sau orz, cîte doaoă clăi fieșcare cîte dă 30 znopi și znopul de cîte patru palme înprejur. Pentru căratu unui asemenea, lucrul cu cel întîiu să să socotească o zi, iar fără cărat este dator lăcuiitorul a secera 2 1/2 clăi pe zi.

e) Culesul porumbului și curățitu lor de foi pentru 30 de prăjini dintr-o falce cvadrat sau 1080 stînjieni împreună cu căratu, o zi de lucru.

j) Cosirea și clădirea fînului în clăi să să socotească o jumătate de falce lucru de doao zile, iar o falce întreagă cu îngrăditul clăii 4 zile.

z) La întrebuițarea lăcuiitorilor la vii sau la alt lucru ce nu să coprinde în mai sus pomenitele datorii, el este dator a lucra de dimineață pînă la sfințitul soarelui, dîndu-i să vreme de odihnă 3 ceasuri pe zi vara, iar toamna și iarna 2 ceasuri. De sine să înțelege că în 24 de zile ce are a lucra lăcuiitorii stăpînului moșii nu au a fi întrebuițati în scoaterea pietrii, lucrarea metalurilor și la căratul copacilor mari de la locuri de munte, fără osebită întru aceasta a lor voință.

i) Fieșcare lăcuiitor însurat avînd trebuinciosul pămînt de hrană, măcar de ar și lăcui împreună cu tatăl său este dator a lucra stăpînului hotărîtele 24 zile, dimpotrivă însă ho(l)teii ce să află pe lingă părinții lor se slobozesc de asemenea îndatorire.

н) Lăcuiitorul ce va avea car cu patru boi poate fi întrebuițat în cărătura stăpînului în depărtare de 12 ceasuri, socotind fieșcare ceas de 250 stînjieni și pentru aceasta trebuie a i să socoti dusul și întorsul lui 5 zile de lucrul din acele 24 dă zile iar lăcuiitorul ce va avea car cu doi boi nu trebuie a fi trimis mai departe de cît 6 ceasuri, socotindu-i-să pentru aceia 3 zile de lucru. Dacă

lăcuiitorul să va întrebuița la o asemenea cărătură în vremea de iarnă, apoi stăpînul moșii este dator a-i da lui fin pentru fieșcare bou cîte 10 oca pe zi, iar dacă stăpînul va socoti a-l trimite pe lăcuiitor mai departe, apoi aceasta să lasă a să face între dînșii osebită învoială.

k) Zilele de lucru au să fie potrivite în curgerea anului în madeao iconomii, așa ca lucrarea pămîntului atît a lăcuiitorilor, precum și a stăpînilor de moșie, să să urmeze prin cuviinciosul chip tot într-o vreme.

l) Sînt datori lăcuiitorii a da dijmă din semănături și a o căra în sat la locul ce să va arăta de către stăpîni după orînduiala ce să păzește pînă acum.

m) Afară de 24 zile de lucru, fieșcare lăcuiitor ce va avea car este dator a aduce din pădurea stăpînului de moșie în depărtare de 6 ceasuri cîte un car dă lemne, în care să încapă o al șaselea parte de stîngen cubicesc, adecă în toate părțile de opt palme domnești, iar dacă în locul lemnului va căra fîn, piine și grăunțe sau băutura și dacă să va întîmpla a merge îndoită cale decît depărtarea însemnată, apoi la o asemenea întîmplare doi lăcuiitori trebuie a alcătui un car și vor merge mai departe în socoteala fieșcării zile de lucru.

Facerea și dregerea zăgasurilor pe la mori și adăpători fiindcă această madea alcătuieste folosul și înlesnirea satului, apoi să să îndatoreze pe lăcuiitori ca să dea trebuinciosu ajutor spre a să ținea acelea în bună rînduială.

Ajutorul ce trebuie a face stăpînitorul de moșie sîrbilor și bulgarilor la așazarea pe moșiile lor are a fi să le dea boi vaci, cai și alte neapărat trebuincioase la cea întîiu așzare, iar băjenarii după priimirea unui asemenea ajutor sînt datori a da stăpînirii înscrisuri și a le plăti prețul aceloră în curgere de trei ani, adecă în fieșcare an cîte o parte de bani, iar cînd băjănarii nu vor putea plăti la soroace banii, la o asemenea întîmplare să dă voie stăpînilor ca peste acele 24 de zile să-i îndatorească a lucra la orice lucrul vor avea, scăzîndu-i plata pe o zi după prețurile ce să vor politefsi în vremea aceia, pe lîngă care ei sînt datori a să îndeletnici și în obștescul lucru al cîmpului deopotrivă cu ceilanți lăcuiitori spre a scăpa dă lipsă, dacă din întîmplare în anul următor nu ar fi roadă.

De sine să înțelege că strîngerea unii asemenea pîini se cuvine însuși lăcuiitorilor.

Pe aceste așzămînturi să vor așza bulgarii și pe moșiile monăstirești, iar dacă bulgarii vor dori a să așza prin orașe, apoi vor plăti deopotrivă cu neguțătorii acelu oraș, iar dacă acești băjănari nu vor voi sau nu vor găsi putință a să așza în Moldaviia pe acest temei, apoi să li să dea lor voie a merge în Valahiia sau în Besarabiia spuiind mai nainte de aceasta deputatului și nu mai tîrziu de cît la 15 iunie.

Acest așzămînt pentru priimirea bulgarilor trebuie a fi tălmăcit în limba bulgărească și arătat lor că învoiala aceasta înbunătățită de către stăpînire negreșit va fi priimită de adevărată dacă vor urma în urmă niscareva judecăți sau neînvoiri între bulgari și între stăpînitorii de moșii.

După aceasta toate învoelile sau tocmelile care vor fi încheiate pe întocmai înțelegere a acestui așazămînt dă cătră stăpînirea pămîntească și judecătorească.

Toate mai sus arătatele să ating numai de bulgari băjenari neatingîndu-se nicidecum de lăcuiitorii țării.

De sine să înțelege că dreptatea stăpînitorilor de moșii nici supt un cuvînt nu poate fi schimbată și stăpînitorilor li să dă dreptate a priimi pă asemenea lăcuiitori.

Au iscălit vistieriu Catargiu și vel logofăt

Divanul Obșteștii Adunări înbunătățind socotița D.D. vistierilor Catargiu și Costache Cantacuzino, cu aceasta întărește.

Iunie 14, 1830.

Au iscălit.

Veniamin mitropolitul Moldavii	Teodor Balș hatman
Varlaam Sardion	Costantin Palade
Logofăt Grigore Sturdza	Alecsandru Sturdza
Hatman Răducanu	Constantin Sturdza
Logofăt Teodor Balș	Aleco Balș
Vornic Grigore Ghica	Postelnic Canta
Vistier Aleco Balș	Spătar Toma Luca
Logofăt Costantin Catargiu	Aga Gheorghie Hermeziu ¹⁵
Postelnic Iordache Ghica.	

(ss) . . . . .

II. AȘEZĂMÎNTUL DIN ȚARA ROMÎNEASCĂ. (august 1830)

Întocmirea așazămîntului pentru bulgarii veniți din Rumele în acest prințipat după chibzuirea Obșteștii Adunări a Divanurilor.

1. Dumnealor ispravnicii județelor să facă catagrafie de obște pentru toți bulgarii ce să vor fi sălășluit în fieșcare județ cu numele, sinul, porecla și locul așezării lor.

2lea. Să cerceteze dumnealor ispravnicii cu cea mai mare strășnicie de au pe lingă dînșii arme, și dă vor avea, apoi îndată să se ia și să se pue în păstrare la isprăvnicaturi pînă ce vor priimi dumnealor pentru această osebită poruncă și fieșcăruia ale cărui vor fi armele să i să dea bilet cu semnul armelor, îndatorîndu-i odată cu aceasta ca să lipească și ei asupra armelor Nr. bileturilor ce vor priimi, ca la întoarcerea lor în cuviincioasă vreme să nu se întîmple învâluială.

3lea. După ce să vor așaza ei unde cu mulțumire vor fi priimiți de către stăpînii de moșii să se ia de la dînșii în scris chezăși, precum că pe vremea viitoare să vor purta prin toată buna orînduială și cu supunere, chezășuindu-să

¹⁵ Arh. St. Buc. Vistieria, 162/1830, f. 304—308; vezi și traducerea rusă la fol. 317—25.

unul pentru altul, atît acei cu familii cît și holtei și după acele chezășii, încredințate de dumnealor ispravnicii, scofîndu-să copii, acele copii să rămîie spre stiință la isprăvnicaturi, iar ceale în original să se trimită spre păstrare la Divan.

4lea. Neadormit să aibă luare aminte dumnealor ispravnicii la îndeletnicirea lor să fie cu denadinsul plecată către casnicele iconomii și adesea ori să cerceteze în taină nu cumva vor fi pintre dînșii și de acei carii lăsîndu-și meșteșugurile lor, să întoarce către răul de obște, apoi în pricina unor asemenea priimindu-să strașnice măsuri să înștiințeze Săvîrșitorului Divan.

5lea. La întîmplare, dacă cineva din acei băjănari în urma catagrafiei ce li să va face acum nu să vor uni după vreme a să statornici în locurile unde acum s-au așezat, atunci să vor arăta cu jălbi la Divan, făcînd cunoscută pricina pentru care vor fi ei siliți a să muta și Divanul va hotărî aceasta după cuviință, iar cînd vreunii dintrînșii să vor strămuta de sineși fără știrea stăpînirii pã niște asemenea, dumnealor ispravnicii acelor județe să-i ție supt popreală și să înștiințeze Divanului de unde vor priimi cuviincioasă dezlegare.

6lea. Ceia ce să atinge de îndatoririle unor asemenea băjănari cătră stăpînire, Divanul hotărăște potrivit cu socotița Obșteștii Adunări a Divanurilor Moldavii adică :

Fieșcare băjănar lucrător de pămînt să se așaze după oșebit așezămînt, adecă trei ani să se sloboază de tot felul de dare către visteria țării după aceia să se pue asupra lui în curgere de 7 ani pe jumătate darea ce va fi hotărîtă pentru ceilalți lăcuitori, iar după trecere de 10 ani de la vremea așazării lor să intre în rînduiala celorlalți birnici.

Pe la locurile unde vor fi biserici, băjănarii sînt datori a îngriji ca să le ție în cea mai bună orînduială dinpreună cu stăpîinii moșiei și cu ceilalți lăcuitori, iar unde nu vor fi biserici să chibzuiască atît numiții dinpreună cu stăpînul moșii a să face biserică după starea satului.

7lea. Acestea sînt îndatoririle băjănarilor către stăpînirea țării, după aceasta urmează și îndatoririle lor cătră stăpînitorii de moșii, asemenea și a stăpînitorilor de moșii cătră băjănari după închipuirea așazămîntului următor.

Proprietarul (adecă stăpînul de moșie) să îndatorează să dea fieșcãruia băjănar, lăcuitor pe moșia sa, un loc de 400 stînji pãtrați la cîmp și de 300 asemenea la munte pentru casa sa, pentru curte, pentru trebuincioasele înprejmuiri și pentru o grădină de legumi spre întrebuițarea familii sale. Acest fel de locuri vor fi legate unul de altul și la o parte de loc a moșiei, care să va însemna de proprietar.

Locuri de izlaz pentru 4 vite de muncă adecă boi, bivoli sau cai și pentru o vacă de hrană, dacă locuitorul va avea acest număr de vite ale lui, să va socoti pã fieșcare cap dintr-aceste vite cîte o jumătate de pogon de izlaz și în loc de vacă va putea lăcuitorul să ție 10 oi sau capre.

Cătră aceasta, tot pã numărul mai sus pomenitelor 5 vite, îi va da proprietarul loc de fînețe pentru hrana lor pã iarnă socotindu-se cîte un pogon pentru

fieșcare cap de vită; dacă lăcuiitorul nu va fi avînd acest număr de vite i să va da numai pă cele ce va avea.

Asemenea îi va da pînă la 4 pogoane loc de arătură pe care îl va lucra ori însuși sau prin mijlocirea altora numai pă seama sa fără să poată vreodată a-l închiria cu bani.

Proprietarul va însemna locurile de izlaz, precum și pogoanele de finețe și de arătură.

Pă acele moșii unde vor fi păduri, proprietarul va slobozi sătenilor săi să ia lemne de foc pentru a lor neapărată trebuință, tot cu același chip precum să urmează și acum, după care și paza pădurilor rămîne pă sarcina lăcuiitorilor, orînduind însuși dintre dînșii cîte unul, doi sau trei pădurari, după trebuință și după mărimea pădurilor.

Cînd lăcuiitorul sătean va avea vite mai multe de cît numărul mai sus arătat sau va voi pămînt de arătură mai mult decît cel ce i să dă, pentru un asemenea prisos se va învoi după bună tocmeală cu proprietarul, carele va protimsi totdeauna pă lăcuiitorii sălășluiți pă a sa moșie. Asemenea și lăcuiitorii tot după acest cuvînt săvîrșindu-și îndatorirea zilelor de lucru cătră proprietar hotărîte printr-acest regulament, precum și a lor muncă, vor ajuta pă proprietar la lucru ce ar întrebuița pă loc, întelegîndu-se de sine că aceasta se face prin bună învoire cu plată și după prețul curgător în partea locului.

Drept toate aceste folosuri ce dobîndesc lăcuiitorii să îndatorează și numiții să lucreze în folosul proprietarului pă a căruia moșie vor lăcui, 24 zile pă an.

Pentru însemnarea sătenilor aceste zile să vor împărți în 4 vremi ale locului, adică 7 primăvară, 7 vara, 7 toamna și 3 iarna.

Fieșcare sătean să îndatorează să lucreze dintre aceste zile 12 cu plugul sau cu carul de va avea, precum și cu numărul de vite de muncă pentru care proprietarul îi asigurază mijloacele hranei și celelalte 12 zile cu mîinile; va fi însă slobod proprietarul să îndatoreze pă săteanul său a-i lucra cu vitele și peste acele 12 zile legiuite mai sus, dar la o asemenea întîmplare să va socoti lăcuiitorului fieșcare zi drept 2 din cele ce ar fi fost dator să lucreze cu mîinile.

Orice lăcuiitor însurat, dîndu-i-să locul hotărît printr-acest regulament, măcar și de să va sălășlui supt acoperămînt cu părinții lui, va fi îndatorat să lucreze proprietarului aceste 24 de zile hotărîte; lăcuiitorul flăcău ce va sălășlui cu tatăl său în curgerea vieții părintelui său va fi apărat de orice lucru pă seama proprietarului ca unul ce nu să împărtășaște de pogoanele de loc ce să dau altor lăcuiitori.

În fieșcare timp al anului proprietarul va îngriji să ia pă săteni în lucru pă rînd, ca și aceia să poată a să îndeletnici fieșcare în parte-și la munca sa; sînt datori însă și lăcuiitorii din parte-le îndată, ce să vor chiea de proprietar numai de cît să se arate spre a să răfui de a lor datorie sau a-și pune în loc oameni destoinici de lucru ca să nu să pricinuiască pagubă proprietarului

dă zăbava ce vor face la cea în vreme de trebuință a lucrului ce privește la a lor datorie.

Lăcuiitorii vor da proprietarului dijmă din acele pogoane ce este dator proprietarul a le da, adică a zecea parte din rodul pogoanelor de semănături și finețe și le va căra însuși ei pă moșie la locurile ce i să va arăta de proprietar acolo pă moșia sa, întocmai precum s-au urmat aceasta totdeauna.

Afară din lucrul de 24 de zile, ori ce lăcuiitor sătean avînd car și boi va fi dator să aducă pă seama proprietarului pînă în depărtare de 6 ceasuri un car cu lemne de foc tăete din pădurea proprietarului și dacă proprietarul nu va avea pădure pă a sa moșie, asemenea lăcuiitori vor căra un car cu fîn sau cinci sute oca grăunțe, ori 50 vedre băutură după obicei ce au fost totdeauna.¹⁶

PRIVILEGIILE ACORDATE SLIVNENILOR PENTRU ÎNTEMEIEREA ORAȘULUI „NOUL SLIVEN”

Obșteasca Adunare a Divanurilor Valahii.

Toate neamurile din lume, sălășluind pămîntul întru petrecere cu ai săi cunoscuți, au închipuit văzutele politii și sate în care și-au întemeiat lăcuința, supuinđu-să prăvililor stăpînirii și cerîndu-și de la dînsele întocmiri potrivite cu ale lor obiceiuri, toate staturile cu niște asemenea adunări de oameni au sporit pe lăcuiitorii săi podoabă și înbelșugare.

Acum dar fiindcă au năzuit du peste Dunăre din Bulgaria o sumă de familii ca să-și întemeeze lăcuința în acest pămînt, între care fiind și compania Slivnului, după însuși a lor voință căutîndu-și loc de sălășluire și întemeere, au găsit de au cumpărat moșie ohavnică pă seama lor, parte din Berasca din județul Prahovi, cerînd cu rugăciune privelegiuri mîngîitoare ca să să poată întemeia.

Obșteasca Adunare a Divanului Valahii socotind că cererea lor este pricinuitoare de pildă bună către mai mulți cari vor avea asemenea aplecare de întemeere în acest prințipat, le sloboade și le întemeiază mai jos arătatele întocmiri.

Iiu. Orașul ce vor clădi să să numească Slivinul nou în care chear dintre dînșii și de către dînșii să-și aleagă un staroste și după întocmirile ce s-au legiuit pentru toți bulgarii ce au venit acum din Rumele într-acest prințipat vor fi apărați de dajdie în soroc de trei ani și de la trei înainte pentru alți șapte ani să plătească pe jumătate din ceiace va plăti alți lăcuiitori ai țării, iar strîngerea banilor să va face, precum și plata lor să va răspunde, prin starostea lor.

Zlea. Pentru podvezi și alte angarii întîmplătoare să nu fie supărați fără opșteasca chibzuire după trebuință.

3lea. Li să dă slobozenie a face tîrg la o zi a săptămîinii și doo bilciuri într-un an, însă la zile care nu vatămă alte tîrguri dinprejur după pravila pămîntului, care zile să vor hotărî prin osebită carte a Divanului.

¹⁶ Arh. St. Buc. *Ibidem*, f. 325.

4lea. Pentru viile ce vor sădi pe la casele lor să plătească drept vinăriciu, pe cîtă vreme să va mai urma acest huzmet, de pogon cîte lei trei și ei să fie slobozi a-și întrebuița vinul sau strugurii oricum va voi după dreptate, iar cînd să va ridica vinăriciul din țară, atunci vor fi și ei slobozi la această plată.

5lea. Să fie slobozi în orice vreme a merge la cea dintîi patrie cu familiile după voință, vînzîndu-și acareturile ce vor avea și păzind pravilile legiuite ale acestui prințipat la asemenea întîmplări.

6lea. Să aibă slobozenie a zidi clădiri de locuință, biserici, spitaluri, școale și alte asemenea trebuincioase și folositoare, potrivit cu pravilile pămîntului întru toate.

Astea mai sus arătate întocmiri li să va păzi nestrămutate, întărindu-se cu iscăliturile și pecetia Divanului.

1830 noemvrie 25

Iscălit: Vișăprezent, maior Noji, ocîrmuitorul mitropolii Neofit Rîmnicu, Grigorie Băleanu vel ban, Iordache Golescu, Mihalache Cornescu, Ștefan Bălăceanu, Barbu Știrbei, Răducanu Voinescu.

Fiind întocmai după cea adevărată au iscălit

(ss) Ion Bilciurescu.¹⁷

Nu e locul să arătăm aci de ce, cu toate aceste condiții favorabile, așezarea de la Bereasa n-a reușit. Privilegiul slivnenilor a fost dat pentru a ilustra doar condițiile speciale care se acordau în asemenea cazuri.

INȘTIINȚARE

Se dă în știire tutulor băjinarilor veniți din streinătate după deschiderea războiului trecut din anuș 1828, că după pravilele pămîntului la 1-iu ghenar trecut a curgătorului an s-au împlinit sorocul asidosii voastre de trei ani, iar de atunci încoaci, în curgere de alți șapte ani, urmează să plătiți la visterie pe jumătate din capitația cea hotărîită pentru locuitorii pămînteni, și acele cîte patru parale de leu la cutiile satelor, apoi după împlinirea de zece ani socotiți din zioa venirii voastre în prințipat, veți intra în obșteasaa catagrafie și veți plăti dajdia voastră întocmai ca și ceilalți birnici.

Spre acest dar, măcar că visteria vă avea înscriși încă de la obșteasca catagrafie, ba încă au trecut numele voastre și în tablele satelor între cei nedajnici, dar fiindcă unii din voi s-au întors la cea dintîi locuință a lor, alții s-au tot mutat în feluri de locuri a prințipatului alegîndu-și lăcuințe după plăcere. iar alții au murit; făcîndu-se acum o de iznoavă lămurire prin ocărmuirile județelor, pentru cîți s-au găsit în ființă, s-au alcătuit condici pe județe cu arătare în dreptul fieșicărui numele, de sumele ce aveți să plătiți în visterie, adică pe un trimestru cîte lei trei, parale treizeci, iar pe un an întreg cîte cinsprezece, afară din acele

¹⁷ Arh. St. Buc. Visteria, Dos. 162/1830, f. 832.

cite patru parale de leu la cutiile satelor, care condici şnurindu-să şi pecetluindu-să cu pecetia Sfatului Administrativ s-au trimis la ocărmuirile judeţelor ca după acelea se pue în lucrare împlinirea banilor de la voi.

Tot de odată însă vi se face şi vouă cunoscut printr-aceasta drepturile şi datoriile voastre asupra răspunderii banilor, socotiţi de la 1-iu ghenar, trecut, a curgătorului an.

Art. 1-iu. Fieşicare din voi va plăti datoria sa pe cap şteab, iar nu cu cislă.

Art. 2-lea. Răspunderea banilor de către voi la subtocărmuitorii plăşilor se va face rînduri rînduri, ori prin însuşi pîrcălabi ai voştri, sau pîrcălabi de pămînteni, dar cu aşa întocmire, ca la sfîrşitul cei de al 2-lea luni a trimestrului se fie negreşit banii răfuiţi.

Art. 3-lea. Cîţi din voi vor fi avînd lăcuinţele lor la un loc în sate, i mahalale sau cătune deosebite şi vor alcătui cîte un număr dela douăzeci şi cinci familii în sus, vor putea să şi aleagă pîrcălabi chiar dintre dînşii, şi vor putea avea şi deosebite cutii pentru zeciuiala capitaţiei lor. Iar cei ce vor fi răsipiţi prin sate de pămînteni mai jos la număr de douăzeci şi cinci şi carii nu vor avea vreo aşezare deosebită la un loc, aceia vor cunoaşte pă pîrcălabii de pămînteni şi zeciuiala capitaţiei lor se va depune la cutiile acelor sate.

Art. 4. Alegerea fieşicărui pîrcălab se va face pe tot anul de toţi acei băjenari ce vor fi lăcuind în vreun sat i mahala sau cătun deosebit, iar dacă purtarea pîrcălabului va fi cu bună orînduială, precum şi dacă îndeletnicirile lui îl vor erta în urma slujbii sale, unul ca acela va putea fi ales şi pe al 2-lea i pe al 3-lea an.

Art. 5-lea. Ori ce pîrcălab nou, după ce va primi dela cel dinaintea sa toate hărţiile i răboajăle, şi toată suma banilor ce se află gata, se va arăta fără de zăbavă la subt ocîrmuitorul părţii locului, spre a se face cunoscut, ca şi acela numai decît să-l facă cunoscut ocîrmuirii judeţului.

Art. 6-lea. Datoriile pîrcălabului sînt de a împlini birul în sumele ce i să vor da de voi, rînduri, rînduri, de a înlesni mijlocul răfuirii fieşicărui, şi de a da cîntanţii pentru ori ce sumă priimită, sau de a tăia la răboj neştiind carte, şi de a răspunde şi chiar banii către subt ocîrmuitorul plăşii subt luare de cîntanţii, iarăşi rînduri rînduri precum îi va primi.

Art. 7-lea. Dacă vreunul din voi nu ş-ar răfui datoria sa în sorocul hotărît, pîrcălabul se va îndrepta la stăpînul moşii, ori în lipsa acestuia la al său epistat, sau arendaş, şi cînd şi după ajutorinţa acestora nu i să va răfui datoria băjănarului, atunci se va îndrepta către supt ocărmuitorul părţii locului, carele numai decît va trimite asupra răului de plată băjănar un dorobanţ spre împlinire.

Art. 8-lea. La acest fel de întîmplare, dorobanţul trimis nu va pricinui nici un fel de pagubă satului, ci va trage drept la cel zăbavnic de plată, care spre osîndă să va îndatora să hrănească pe dorobanţ şi calul lui pînă ce îşi va istovi datoria; atunci dorobanţul dînd în mîna pîrcălabului banii ce va împlini va lua adeverinţa acestuia pentru împlinirea datorii sale, şi într-acelaşi minut se va ridica dacolo.

Art. 9. Când pîrcălabul va lăsa a trece cinci zile din a 3-lea lună fără a să arăta subț ocîrmuitorului părții locului, atunci acesta din urmă va trimite doro-banțul asupra pîrcălabului ca să-l aducă la dînsul spre a-și istovi socoteala tri-mestrului,

Art. 10-lea. În urma aceștii înștiințări se va trimite pîrcălabilor voștri și cîte o condicuță însemnată, șnuruită și pecetluită cu pecetea Visterii, pentru aceasta ca după ce vor împlini dela voi toată datoria cuvenită pă un trimestru, în cele dintîiu două luni ale aceștii sorociri, să meargă cu ele la subocîrmuirorii părții locului, avînd împreună și toate cfitănțiile pentru feluri de sume mărunte ce vor fi dat mai înainte. Iar subtocîrmuirorii priimind și istovul banilor își vor lua cfitănțiile înapoi, le vor trece în pomenita condicuță însemnînd zioa și moneda în care vor fi primit fieșicare sumă de bani și după aceasta cinuindu-le, vor iscăli spre adevărire de istov. Asemenea urmînd subț ocîrmuirorii și pentru cei risipiți prin sate de pămînteni, cu a trece adică banii primiți dela dînșii prin pîrcălabii de pămînteni chiar în condicuțile acelor pîrcălabi. Cu acest mijloc, la ori ce plîngere a vreunuia din voi, nimic nu să va putea tăinui. Căci toate răspunderile voastre se vor găsi în condicuță, și atunci se vor socoti legiuite cînd se vor potrivi la sumele banilor cu listele trimise la ocîrmuiri.

Art. 11-lea. Este poprit d'aici înainte a să mai strămuta vrunul din voi din cea de acum lăcuință, fără a să arăta mai întîiu cu asemenea cerere la ocîr-muirea locală, ca și ocîrmuirea să ia deslegare de la Visterie, fiind că la o ase-menea întîmplare va fi îndatorat pîrcălabul și cetașii fugarului a plăti capitația lui de la dînșii.

Art. 12-lea. Visteria nu va primi alt scăzămînt de capitația voastră, de cît numai pentru cei morți, i pentru betegi sau nevolnici, iar pe cei strămutați cu dezlegări la Visterie îi va scădea de la un loc, și-i va adăuga la altul.

Art. 13-lea. Întîmplîndu-să să moară vrunul din voi, văduva lui va îngriji să ia adevărîntă de la preotul bisericii unde s-au îngropat, mărturisită și de pîrcălabul, i doi săteni, precum și de proprietarul moșiei, sau epistatul mahalalei doveditoare de moartea soșului ei. Acest act îndată îl va da pîrcălabului și după ce va răfui cu dînsul datoria soșului ei pentru trimestrul în care va fi murit va înceta d-a mai plăti pe urmă, iar pîrcălabul va da asemenea act la subtocîr-muitorul plășii, precum și acest din urmă îl va trimite la ocîrmuire pă lîngă raportul său, asemenea și ocîrmuirea la Visterie spre a să da dăslegare de scă-zămîntul mortului în al 2-lea trimestru.

Art. 14-lea. Fiindcă Visteria priimește scăzămîntul morșilor, i a nevolnicilor dintre voi, așa dar și ori cîți vor spori între voi, din nou însurați, se vor adăoga în venitul Visteriei, pentru care se îndatorează pîrcălabii a-i arăta la subț ocîr-muitorul părții locului după șase luni a însurării lor, ca și acesta din urmă să-i facă cunoscuți la ocîrmuirea judeșelor.

Cel ce va tăinui vrun spornic după șase luni de zile a însurării lui, va fi osîndit a plăti capitația lui îndoită chiar din vremea însurării sale.

Art. 15-lea. În fieșcare sat i mahala sau cătun ce va avea al său pîrcălab dintre voi, se va înființa și cîte o cutie a obștii precum s-au zis, în care se va aduna veniturile următoare:

A. Acele cîte 4 parale la leu ce să îndatorează tot băjănarului a plăti în fieșcare trimestru asupra răspunderii sale adică cîte cincisprezece parale peste lei trei, parale treizeci ai capitației sale.

B. Plata ce s-au legiuit de la vitele ce vor face stricăciuni prin holde, i de la vitele de pripas.

Art. 16-lea. Veniturile pomenite a aceștii cutii va întîmpina cheltuielile următoare.

A. Simbria pîrcălabului socotită cîte șaizeci parale pe an pentru fieșcare casă de băjenar.

B. Cheltuiala acelor dintre voi ce să vor trimite din partea satului, i mahalalii, sau a cătunului, ca să jăluiască către stăpînire, sau către ocîrmuirea județului, socotindu-să cîte douăzeci para pă zi pentru fiecare trimis din zioa plecării pînă la întoarcere.

Art. 17-lea. Cutia obștii se va ocîrmi după chipul următor.

A. Satul i mahalaoa, sau cătunul, va alege în curgere de un an, șase dintre dînșii pe cei cinstiți și bătrîni ai satului, și acestora dinpreună cu preotul și stăpînul moșiei sau epistatului său să va încredința cărmuirea banilor aceștii cutii; va putea satul vostru s-aleagă p'acești șase și pe al 2-lea an, precum și pe al 3-lea șcl., dacă ale lor purtări vor fi cu bună orînduială și dacă și îndeletnicirile numiților îi vor slobozi într-urmarea aceștii îndatoriri.

B. Pîrcălabul este însărcinat cu împlinirea banilor cutiei, și de a-și da socoteala pă fieșcare trei luni la mai sus pomenita comisie a satului; cutia va fi închisă cu două lacăte, a căror chei se vor da în păstrare, una la stăpînul moșiei și alta la preotul satului și să va păstra la unul din șase aleși, către care va avea satul mai bună încredințare.

V. Se va ținea și catastih al aceștii cutii în care se vor înscrie numele banilor, și iscălindu-să la ori ce primire și dare de către mădulările aceștii comisii, se va depune la preotul satului.

G. Ori cînd se va ivi vro trebuință de cheltuială a satului, cutia se va deschide în vederea tuturor mădularilor comisii și a fieșcăruia alt din săteni ce vor se fie de față.

D. Banii ce să vor scoate din cutie se vor înscrie cu suma lor și cu numirea trebuinții în catastihul cutii și se va iscăli catastihul precum s-au zis. Iar la sfîrșitul fieșcăruia an, această comisie își va da socoteala către ai săi cetași dovădind a sa ocîrmuire; de va rămînea vreun prisos, va sluji la întîmpinarea cheltuelelor anului viitor, iar dacă mai pe urmă s'ar găsi banii strînși peste cheltuelile socotite se vor întrebuița la înbunătățirile ce obștea voastră va cunoaște de trebuință.

E. Stăpînul moşii, ori epistatul său, precum şi preotul satului, i aleşii de obşte vor fi răspunzători pentru ori ce fără cuvîntă lipsă din venitul cutiei, pentru orice nerînduială întru ţinerea socotelilor şi pentru ori ce cheltuială urmată afară din cele hotărîte prin desluşirile de mai sus.

Art. 18-lea. Acestea fiind drepturile şi datoriile voastre celor de rînd băjenari plugari şi muncitori, vă veţi supune întru toate, şi veţi începe acum de loc a plăti mai întîi banii trecutelor două trimestruri, Ghenar şi April şi după această veţi urma regulat după cum sau zis mai sus; iar care din voi vor avea îndeletniciri de negoţ sau meserie, şi mai vîrtos care vor fi şi lăcuitori prin oraşe, aceia vor lua patentele prin care numai vor putea să se îndeletnicească în meserii şi negoţuri, şi prin care vor fi apăraţi de ori ce havalea din partea statului, atît pentru însuşi, cît şi pentru slugile lor, dobîndind către acestea şi drepturi mai întinse în soţietăţi ca o clasă neguţătoarească ce este o parte din cele mai însemnătoare a soţietăţii, atunci se vor arăta cu asemenea cerere la ocîrmuirile judeţelor, ca după cercetările ce să va face şi după dezlegările ce să va da de la Visterie, unii ca aceştia să fie scoşi din cei de rînd băjenari plugari şi muncitori şi aşăzaţi între patentari.

Anul 1834, Sep. 20

Marele Vornic din lăuntru Gheorghe Filipescu

Marele Vistier Alexandru Nenciulescu

Secretarul statului Gheorghe Bibescu¹⁸

УСТАНОВЛЕНИЯ БОЛГАРСКИХ ПОСЕЛЕНЦЕВ В 1830 г.

РЕЗЮМЕ

Переселение болгар на север от Дуная представляет собой явление, начавшееся сейчас же после того, как Болгария попала под османское владычество, и продолжается до ее освобождения в ходе войны 1877—1878 гг.

Это переселение принимает массовый характер во второй половине XVIII века и в первой половине XIX века вследствие различных причин, из которых самыми важными являются: грабежи кирджалиев, развитие торговли и, в особенности, русско-турецкие войны.

До начала этих войн, во время них и, в особенности, заодно с уходом русских войск после заключения мирных договоров, болгарское население переходило в большом количестве на Румынские земли или в Бессарабию.

Расселение этих людских масс, представляло собой иногда серьезную проблему для румынских властей.

После русско-турецкой войны 1806—1812 гг. были предприняты различные меры для оказания помощи болгарским эмигрантам, но эти меры не носят организованного характера. Дело не доходило до создания какого-либо Статута.

¹⁸ Arh. St. Buc., Ad-tive noi, Vistieria, 203/1831, f. 329—32.

Начало организованному расселению было положено после русско-турецкой войны 1828—29 гг., благодаря вмешательству Александра Павловича, « депутата болгар » в Румынских землях, а также благодаря поддержке, оказанной генералом Киселевым.

Первый Статут был выработан в Молдове в июне 1830 года .

По его образцу был создан Статут и в Мунтении в августе 1830 года.

Предусматривалось: полное освобождение от всяких налогов в продолжение первых трех лет и обложение налогами в половинном размере в последующие семь лет, взамен некоторых обязанностей.

Статут, выработанный в Молдове, более подробен, нежели Статут, изданный в Мунтении.

В нем содержатся подробные условия поселения колонистов на помещичьих и монастырских землях, а также условия поселения купцов и ремесленников в городах.

В то же время указываются и обязанности колонистов, в связи с чем во многих случаях уточняется количество рабочих дней для выполнения различных сельско-хозяйственных работ.

Подобные уточнения не находятся в Статуте по поселениях, выработанном в Мунтении.

Статут поселенцев-болгар Мунтении состоит из 3-х частей: из Положения о крестьянах, выработанном в августе 1830 года, Привилегий лицам, желающим основать новые города и местечки, какие, например, были предоставлены выходцам из болгарского города Сливена в Берясе в ноябре 1830 года, и из « Извещения », регулирующего способ уплаты колонистам после трехлетнего их поселения половины налогов в продолжение последующих семи лет.

По сравнению с положением румынских крестьян, болгарские колонисты были поставлены в условия значительно лучшие, так как им были предоставлены многие льготы.

Это привело к тому, что многие болгарские эмигранты, осевшие в городах, вскоре достигли такого материального положения, которое позволило им содействовать борьбе за политическое и культурное возрождение, а также за независимость болгарского народа.

Petre Ș. Năsturel

DATE NOI ASUPRA UNOR ODOARE DELA MĂNĂSTIREA PUTNA*

*Amintirii lui O. Tafrali
la 20 de ani de la moarte.*

Una din înfăptuirile cele mai vrednice de pomenirea a 500 de ani dela suirea lui Ștefan cel Mare pe scaunul Moldovei a fost fără doar și poate reorganizarea vestitului muzeu dela mănăstirea Putna de către Ministerul Culturii în bună înțelegere și conlucrare cu Mitropolia Moldovei. Inaugurarea lui la 27 mai 1957 a însemnat un nou îmbold dat cercetărilor privind vechea noastră artă feudală.

Astfel, petrecind în toamnă câteva zile la Putna, am avut tot răgazul să facem cunoștință pe larg cu odoarele muzeului.¹ Cu acest prilej am și descoperit unele lucruri necunoscute și totodată ne-am dat seama, ajutat fiind de cărțile pe care le luasem cu noi, că unele lipsuri și greșeli nu au fost pînă acum îndreptate. Scopul rîndurilor de față este deci a da în vileag ceea ce ne-am însemnat în decursul popasului nostru. Felul însă cum multe din odăjdii atîrnă de pereți sau sînt închise în vitrine ne-a împiedecat să le putem cerceta în deaproape pe toate. Nu ne îndoim prin urmare că alți cercetători vor mai avea multe de cules la Muzeul din Putna.

Pentru a ușura folosirea însemnărilor noastre, vom înfățișa lucrarea de față mai întii ca o întregire și uneori o îndreptare a lucrării clasice a prea de timpuriu răposatului profesor O. Tafrali.² La urmă, vom adăoga unele date

---

* Lungimea lucrării silindu-ne a o împărți în două, sfîrșitul ei va apare în volumul următor.

¹ Ne este o plăcută datorie a mulțumi și aici Părintelui Protosinghel Dosoftei Murariu, starețul mănăstirii, precum și Părintelui ierodiacon Iachint pentru sprijinul și inlesnirile de tot felul de care ne-am bucurat din partea lor în decursul celor cinci zile, petrecute la Putna.

² O. Tafrali, *Le'trésor byzantin et roumain du monastère de Putna*, (text și atlas), Paris, 1925.

privind câteva odăjdii neamintite atât de el cât și de harnicul bucovinean Dimitrie Dan.³

Numele sub care înșirăm odoarele putnene sînt prin urmare cele date de Tafrali.⁴

CRUCI

Nr. 1

Crucea așa zisă din „Scumpul Lemn.”

Organizatorii expoziției nu au ținut seamă pentru datare de o lucrare a lui V. Laurent,⁵ unde se dovedește că crucea a fost făcută pe la 1760 pentru a sluji nevoilor bănești ale minăstirii Xeropotamu dela Muntele Athos, care trimisese în țările romîne pe vestitul monah Daponte. (Vitrina fiind închisă mi-a fost cu neputință a verifica însemnarea de pe spatele crucii, cf. V. Laurent, *op. cit.*, p. 74, nr. 1 și p. 77).

Nr. 4

Crucea hatmanului Gavril.

Inscripția:

†СѦА КРЪ[СТЪ] СЪТВОРИ ГАВРИЛА ХЕТМАН И КНИГИНѦ ЕГО АНАСТАСИЯ ДИНА УТЦѦ
КИР АНАСТАСИЕ ЕП(ИС)КОПѦ РАДОВСКОМѦ ВЛ(Ѧ)Т · Х · В · М · Р · В ·

Dan p. 50 = Tafrali, p. 5 (nefotografiat) citeau КРЪСТЪ, СЪ КНИГИНѦ,
АНАСТАСИЯ, АНАСТАСИЮ ЕПИСКОП РАДОВСКОМѦ ВЛѦТ...

Crucea a fost dăruită de fratele lui Vasile Lupu, Gavril hatmanul și cu soția către episcopul Anastasie al Rădăușilor la 1638 sau 1639. Crucea este din lemn de chiparos frumos lucrat. Înălțimea ei este de 22,5 cm. (cu mâner cu tot) iar lărgimea atinge aproape 7,5 cm. Pe una din fețele crucii s-au săpat doi evangheliști, Maica Domnului și Sf. Ion, iar la mijloc se vede Răstignirea. Că-laltă față a crucii arată Botezul Domnului cuprins între chipurile a doi îngeri

³ D. Dan, *Minăstirea și comuna Putna*, București, 1905. Date bibliografice asupra Putnei și odoarelor sale în bibliografia întocmită de Daniela Bratu (cf. volumul Biblioteca Centrală de Stat a R.P.R., *Ștefan cel Mare, 500 de ani de la înscădunare...*, București, 1957, numerele 403-409 și 493-497; de adăugat însă lucrarea deosebit de însemnată a lui Gabriel Millet (în colaborare cu Hélène des Ylouses), *Broderies religieuses de style byzantin*, (text și album) Paris, 1947 (o parte din album a apărut în 1939). Nu am folosit lucrările lui I. D. Ștefănescu, Em. Turdeanu etc. decît în unele cazuri, deoarece nu tindem să dăm aci o lucrare exhaustivă, ci doar materiale de studii.

⁴ Ne mulțumim a face cunoscut în această lucrare observațiile noastre, fără a intra în discuții privind arta feudală moldovenească îndeobște și fără a ne deda unor cercetări mai largi asupra acestor odoare. Nădăjduim însă că vom putea, cu alt prilej, să încercăm a zugrăvi liniile mari ale culturii vechi romînești.

⁵ V. Laurent, *La prétendue croix byzantine du trésor de Putna*, extras din Acad. Roumaine, « Bulletin de la section historique », XXV-I, Bucarest, 1944, p. 71-88.

și a doi evangheliști. Fiecare colț a ferecăturii poleite a crucii este împodobit cu câte o floare cu patru petale, păstrînd încă urme de smalt roșu și verde. Chenarul este aurit.

ICOANE

Nr. 23

Coborîrea la Iad.

Inscripția (nu se citește invers — cf. Tafrali, p. 10, nr. 3 — decît pe planșa albumului lui, clișeul fiind copiat greșit!):

† СѦА ИКОНА УКОБА АРХИМАНДРИТЪ СПИРИДОНЪ УТ ПЪТНА КЛѢТЪ ХРОД.

Dan p. 54 = Tafrali, p. 10 + pl. XIV, nr. 23.

УКОБЪ Tafrali. Crucea uitată de Dan și Tafrali.

David împărat, bătrîn încoronat, are lângă el un sfînt îmbrăcat în piei, Sf. Ioan Botezătorul. Pe aureola ferecată a lui David sînt bătute trei pietre (una albastră, una roșu închis și alta pe semne de sticlă sau quartz.)

Nr. 24

Înălțarea.

Și aici clișeul lui Tafrali (p. 11, nota 1 și pl. XIV, nr. 24) a fost copiat pe dos.

Tafrali crede că această icoană a putut fi zugrăvită de aceeași mină cu Coborîrea la Iad. Ea este însă mult mai frumoasă, nefiind retușate chipurile sfinților.

Nr. 25

Nașterea lui Hristos:

De îndreptat † СѦА ИКОНА ПРО(КЪСА)ТЪКЪ В(ОГОРОДН)ЦИ

Cf. Dan, p. 53 = Tafrali, p. 11.

RIPIDE

Nr. 33

Însemnăm că din cele două ripide din 1497, una este frîntă în două. Se vor îndrepta în lectura lui Dan, p. 52 și Tafrali p. 15 cuvintele СЫНЪ și ХРАМ prin снѣ și храмъ.

O fotografie a unei ripide la Tafrali, pl. IX, nr. 33.

• •

VASE

Nr. 47

Cristelnița lui Lăpușneanu din 1567:

Se vor îndrepta următoarele scări ale lui Dan, p. 56 și Tafrali, p. 18: ОБНОКИ, Г(ОСПО)Д(И)НЬ, Г(ОС)П(О)ДЖА, СЪТВОРИНА, ПЪТНОМ МОНАСТИР.

Lângă capul de bour moldovenesc se vede o cruce †. Inscripția e aurită, ca și piciorul și torțile cristelniței. Cu toată însemnarea de pe vas, socot că nu e o cristelniță de botez, ci un vas pentru aghiasmă.

Nr. 48

Coliviarul lui Lăpușneanu din 1567:

La inscripția din 1567 trebuie citit ☩ și ЧЛДИ НХ БОГДАН И ПЕТРЪ И КОСТАНТИН.

Între numele lui Bogdan și Constantin se află medalionul Ruxandrei Doamna cuprinzînd o cruce ☩ așezată între două lalele și în axul capului de bour cu care începe inscripția.

• • •

PANAGHIARUL DELA MOLDOVIȚA

Nr. 55

Acest frumos panaghiar de sidef, necunoscut de Dan, poartă pe dinăuntru o însemnare de jur împrejurul celor două capace pe care Tafrali, p. 21 (și pl. XVII, nr. 55) n-a putut-o desluși decît în parte și chiar cu greșeli.

Capacul cu Xenofilia lui Avram (întruchiparea Sfintei Treimi) are pe cotor un decor floral aurit. Însemnarea sună:

† сѣи панагхиаръ • сѣтворн Іоанъ Тикличъ и сѣ подрѣжннн его Тикла • и даде его въ зад[ъ-] (iar pe cel de al doilea capac): † иже сѣбѣ и родителнмъ сконхъ и Козмн братѣ Тикли • въ Молдавннцн кл(ѣ)то хъдѣ • г

Maica Domnului „Platitera” împodobește al doilea capac pe dinăuntru. Marginea lor este crestată. Trei încuietori, azi stricate, asigură închiderea panaghiarului. Pe din afară, amîndouă capacele și-au pierdut ferecătura, și nu se mai vede decît sideful.

Diametrul panaghiarului este de circa 14 cm.

Însemnarea de mai sus dovedește, așa dar, că a fost făcut în 1553 de Ion Teclici cu soția Tecla și dat mînăstirii Moldovița pentru sufletele lor, ale părinților lor și al lui Cosma, fratele Teclei.

• • •

EVANGHELIARE

Nr. 57

Evangheliarul lui Ștefan cel Mare ferecat de Ruxandra Doamna. (Cf. Tafrali, p. 22—23 = Dan, p. 75).

Însemnarea de pe ferecătură sună astfel:

† сѣи тетровѣ(ан)гелъ шеновн и шкова г(ос)п(о)джа Роханда шт ветъхон сребро шт старого Стефана кождо и даде его въ Пѣгнои монастыр ндеже ес(т) храмъ всеннѣ пр(и)ч(е)ствъж кл(дн)чнцъ наша б(огороди)цъ кл(ѣ)то зен сеп. ка.

Evangheliarul lui Ștefan cel Mare și Bogdan cel Orb din 1507.

Cf. Tafrali, p. 23—24 și album, pl. XIII, dar mai ales studiul amănunțit al prof. M. Berza, *Ultimul manuscris miniat din epoca lui Ștefan cel Mare*, în *Studii și cercetări de istoria artei*, II, Nr. 3—4, 1955, p. 109—132 (numeroase fotografii).

Evangheliarul lui Petru Albotă, staroste de Cernăuți.

Tafrali, p. 24—25 dă în traducere franceză cuprinsul a două însemnări slavonești (luate după D. Dan, p. 71—72). Îndreptăm câteva mici scăpări. Astfel la cea dintâi, scrisă pe o filă de la sfârșit: *ω(τ)ца; с(ы)на; съвършѣніем с(вѣ)т(а)го д(с)ха; б(о)жін; тетрову(дн)г(е)лъ; с(вѣ)томъ; тогород(ы); м(о)л(и)твах; Х(ристо)съ; ц(ар)ствн.*

După întâia însemnare urmează — lucru neluat în seamă de D. Dan — următoarele (scrise cu o cerneală albăstruie): *Гѣ писаніе ѿианжисѣ положи іуліе рѣст и монастыр.*

Pe foaia următoare, se citește a doua însemnare culeasă de D. Dan. Îndreptăm: *тетрову(дн)г(е)лъ; с(вѣ)т(о)моу; пр(ѣ)с(вѣ)тѣи вл(а)дичици; в(огороди)ци; д(с)шж; вѣчнаа; ігѣмен(ѣ) Гперїдонъ; л(ѣ)то.*

Vom vedea însă că alte însemnări au rămas necunoscute.

Manuscrisul este împodobit cu chipurile evangheliștilor. Miniatura cu Sf. Matei (*Мѣѡа*) are un colorit viu. Capul sfântului este senin, în vreme ce își ascute pana de scris cu un cuțit. Arhitectura înconjurătoare slavo-bizantină este redată în roșu și albastru.

Miniaturi cu sf. Marcu și începutul evangheliei după acesta au fost luate din manuscris și sînt așezate sub sticlă într-un colț din muzeu. Ca stil chipul lui se înrudește îndeaproape cu al Sf. Matei.

Sfântul Luca (*Лѡка*) are o îmbrăcăminte care prevestește stilul manuscriselor lui Crimca. Cutele hainelor sînt însemnate cu dungii groase de aur pe fondul albastru sau roșu al veșmîntului. Chipul lui Luca este destul de reliefat pe un fond de arhitectură redată roșiatic. Nu este de sigur o miniatură prea deosebită. În schimb frontispiciul evangheliei făcut din rotocoale împletite — roșii, galbene, albastre și aurite și cu picățele — este foarte frumos.

Cît despre sfântul Ion (*Іѡн*), el scrie aflîndu-se într-o peșteră. În colțul stîng, sus, se văd cele trei raze ale Sfintei Treimi, spre care evanghelistul privește. Are lîngă el un coș cu patru suluri. Tehnica este aceeași ca la miniatura cu Sf. Luca.

Pe fața filei ce poartă chipul evanghelistului Luca scrie:

съи тетрову(дн)г(е)лѣ сътвори и ѿкока раб б(о)жін пань Петровъ 'Алѣѡтѣ, старѡста Черньвѣцькѣи . и даде іго мѡл(и)твѣ сѣбѣ въ с(вѣ)тѣ Пѣтинскон монастыр . наже ис(т) храмь оуспени прѣч(е)ствѣ бл(а)д(е)ч(и)цѣ нашѣ в(огороди)цѣ . въ лѣто 'зѡѡ' (sic!) м(исн)ца априлѣ . дѣ : ~ :

Cu cerneală albăstruie altcineva a mai scris:

† ЗДЕ ПИСАНО КОГДА СЪ ОУКОВА ПРИ ИГЪМЕНЪ КИР Спурдон.

Pe spatele ferecătुरei, împodobită cu Adormirea Maicii Domnului, este săpată o inscripție (inedită?), care nu are decît foarte mărunte deosebiri ortografice față de cea de adineaori și anume:

съ титроу(ан)г(е)ли; мвл(итв)ж; спинѣи; влѣто „300 . ̃ . 5 (= august 5).

Data de pe ferecătурă (5 august 7079 = 1571) arată cînd anume și-a mîntuit lucrul meșterul aurar. Că însemnarea se vede o dată scrisă cu cerneală la 14 Aprilie 1571 și o dată săpată la 5 august, este o dovadă, după părerea noastră, că textul scris cu cerneală era hărăzit ferecătुरului, ca să știe ce însemnare anume va trebui să sape pe legătura ferecată a tetravanghelului. Aceasta lămurește un procedeu de muncă al vremii. Și astăzi cînd dai la legat o carte, obișnuiești a sublinia pentru legător cu creionul elementele de pe foaia de titlu care trebuie să apară pe cotorul legăturii.

Datele amintite de D. Dan și de noi dovedesc că la 5 august 1569 scrisul manuscrisului a fost gata și că la 14 aprilie 1571 evangheliarul a fost dat la legat, ferecătुरa fiind astfel isprăvită la 5 august din același an.

Nr. 60

Evangheliarul lui Gheorghe pîrcălabul Hotinului.

La textul lui Tafrali (p. 25 = Dan, p. 72) se vor îndrepta următoarele: Γεωργι; κη̄κ̄γιν̄η̄; Ιω̄ Γ̄ριμ̄ι(α) (Ιω̄ este o ligatură constînd din ω tăiat de o bară perpendiculară).

Data este foarte greu de verificat, datorită îmbinării semnelor, dar în loc de март. scrie март. ѿ.

Însemnăm că în albumul lui Tafrali, planșa X, nr. 59 înfățișează de fapt dosul ferecătुरii acestui manuscris (dar fotografia a fost copiată pe dos!). Cît despre fața ferecătुरei, ea este împodobită cu Coborîrea la Iad.

★

R A C L A

Nr. 63

Racla zisă a moaștelor Sfîntului Ioan cel Nou dela Suceava.

La cele spuse de Tafrali (v.p. 27—30 și pl. XVIII—XX) adăugăm că ostașii romani care iau parte la răstignirea lui Hristos, poartă pe armele lor prescurtarea SPQR (*Senatus populusque romanus*). Nimeni nu pare să fi luat în seamă felul cum un înger vine să ia sufletul tîlharului pocăit, pe cînd un mic diavol cățărât pe brațul crucii culege de pe buzele celui alt tîlhar răstignit sufletul lui osîndit pierzaniei.

★

Epitaful sîrbesc.

Tafrali (p. 31 și pl. XXI) spune: «*épitaphios sur soie mauve brodée de fil d'or et d'argent.*» De fapt sînt doar urme slabe de această mătase în jurul personagiilor, a chenarului etc. Azi totul se desprinde pe un fond alb, de pînză de in, sub care se află altul, mai grosolan. Aerul este mărginit de jur împrejur cu o mătase roșie care îi dă mai multă strălucire.

Că cei care au lucrat acest scump odor nu știau grecește se dovedește pe de o parte de înfățișarea slavă a slovelor însemnărilor și pe de altă parte de greșeli (bunăoară *κλειωνη, δημοσ* pentru *κλειωνη, δῆμος*). Tafrali a lăsat la o parte accentele și virgulele.

Avem prin urmare de transcris:

† *ΞΙΝΟΝ ΚΛΕΙΩΝΗ (= ΚΛΕΙΩΝΗ) ΘΕΙ-
ΜΑ ΔΗΜΟΣ ΔΓΓΕΛΩΝ ΔΙΝΟΝ ΞΙΝΟΝ
ΚΙΚΡΑΓΕ ΗΥ (= ΥΙΕ) Θ(Ε)Σ · ΛΟΓΕ*

Cu privire la cititori trimitem pe cititori la o lucrare a lui V. Laurent⁶. Nici acest învățat și nici Tafrali, n-au păstrat însă întocmai greșelile de accent (uneori lipsa lor), și nici punctuația însemnării grecești (cusute cu slove de înfățișare slavă, dar cu particularități paleografice grecești). Iată deci o nouă transcriere: *Μνησθητοι Κ(ύρι)ε τὰς ψυχὰς τῶν δούλων σου, καισάρι||σις Σερβιας Εφημιας μοναχης συν θυγατρι βασιλεισης Σερβιας Ευπραξιας μοναχῆς.*

La descrierea făcută de Tafrali (p. 31—32) avem de adăugat câteva lucruri.

Astfel, starea marginilor aureolelor îngerilor dovedește că au purtat mărgăritare, dar lipsesc toate.

Stelele sînt lucrate cu sîrmă de aur (nu și de argint cum spune Tafrali), iar inima stelelor este roșie.

În schimb chenarul cuprinde, în niște rotocoale, stele de argint. Tot de argint — anume unul la două — sînt și semnele de lîngă crucea «*patée*».

Urmele piroanelor pe mîinile și picioarele lui Hristos sînt redată cu galben și castaniu.

Fire albastre și roșii arată cutele veșmintelor și mai ales relieful penelor aripilor îngerilor.

De pe ripidele îngerilor lipsesc pe ici pe colo grupe întregi (dar puține) de mărgăritare foarte mici.

Încălțăminteia îngerilor este stacojie.

Fire de mătase cafenii redau părul și barba lui Hristos, precum și părul îngerilor. Fire mai închise dau relief șuvițelor, unele sînt în așa fel lucrate încît

⁶ V. Laurent, *op. cit.*, p. 91—94.

îngerii au părul încîrlionțat; panglicile ce le țin părul sînt cînd albastre, cînd roșii. Un fir verde-galben mărginește obrazul îngerilor.

Toate fețele au multă expresivitate care se potrivește cu mișcările fiecăruia. Par-că s-a zugrăvit cu acul!

Armonie și măreție, bogăție și evlavie sînt trăsăturile epitafului. El e mai liniștit în toate privințele decît cel din 1490 dăruit de Ștefan cel Mare.⁷

Nr. 65

Epitaful mic din 1481.

Cîteva nepotriviri și lipsuri la transcrierea textelor (cf. Dan, p. 67 = Tafrali, p. 35).

Astfel la rugăciune întîlnim: $\frac{1}{4}$ бл(а)говѣрзны ѿснѣ съ дрѣва съимъ пр(н)ч(н)стоу тѣло etc. Mai departe чистою.

La sfîrșitul însemnării de închinare scrie că Ștefan cel Mare „... сътвори съ н др бл(ѣ)то „счпѣ мар. к.“

Descrierea făcută de Tafrali (cf. album, pl. XLII, nr. 85) poate fi întregită.

Astfel patul de aur pe care zace Iisus răposat are o margine roșie. Fondul arată mai departe o împletitură de fire groase de mătase castaniu închis.

Numele arhanghelilor care înconjoară pe Hristos, sînt: арх. миханлъ și арх. гавріла (pe planul cel din urmă) precum și арх. раф(анл) și арх. ироуна pe primul plan. Iruil este o stîlcire a numelui Uriil.

Toate însemnările sînt făcute din fire de aur. Pentru stele s-a folosit numai sirmă de argint. Ripidele sînt de aur. Bucata de pînză care încinge trupul Domnului este, ca și crucea din aureolă, din fire de argint. Tot așa și luna. Hainele și aureola celor înfățișați pe epitaf sînt presărate cu nenumerate mărgăritare. Dar cele de pe aureola lui Hristos și în parte acelea de pe aureola Maicii Domnului lipsesc. Fecioara Maria este îmbrăcată într-un verde-albăstrui; maforul ei este auriu.

Sfînta aplecată la picioarele lui Iisus are o haină roșie acoperită cu o manta verde. Altă femeie lîngă ea arată ca Precista. Sînt Maria Magdalena cu cealaltă Marie, precum arată siglele M.

Deși sînt lucrate cu mătăsuri, fețele lui Hristos, îngerilor și sfințelor sînt grosolane. Aripile îngerilor dau o impresie de relief datorită unor fire verzi care le străbat.

Cu toată bogăția lui, nu se poate spune că acest mic epitaf este frumos. Poate nici lui Tafrali nu i-a plăcut prea mult, căci s-a mulțumit a reproduce o mică fotografie.

Cred că fondul pe care se detașează broderia nu este potrivit. Il pun pe seama unei oarecari Maria care a înnoit și niș e procovește cu înfățișarea Apostolilor (cf. numerele 83,84 și 85).

⁷ Despre acest epitaf sîrbesc v. și G. Millet, op: cit., p. 99 și urm. (date istorice foarte importante; accentuarea inscripției grecești nu se potrivește cu totul cu a broderiei) și pl. CLXXXV.

Epitaful lui Ștefan cel Mare din 1490.

Insemnarea a fost redată cu mici scăpări de Tafrali (p. 36, pl. XXII). Astfel: $\frac{\text{I}}{\text{I}}$ nu †; *ИЗКОЛЕНИ(М) Ш(Т)ЦА; И СЪКРЪЩЕНІЕМ; БЛ(А)ГОЧЕСТИВКОУ; ВЪЗЛЮБИНИИМИ ДѢТИ.*

Descrierea făcută de Tafrali este prea puțină. Iată deci câteva știri nouă.

Fondul epitafului este un atlas albastru deschis, rupt pe ici pe colo. Tot așa arată și marginile epitafului.

Pe acest fond se detașează îngeri și sfinți, îmbrăcați mai ales cu fir de aur. (Mîinile îngerilor nu sînt acoperite, precum scrie Tafrali). Cei patru îngeri de pe primul plan au mîini de argint, la fel și îngerul de sus care arată cu mîna spre capul lui Hristos. Maria Magdalena, despletită și cu brațele către cer, este îmbrăcată în verde închis. Sfîntul de pe primul plan de la picioarele lui Iisus — Iosif din Arimatia sau Nicodim? — are părul și barba albă iar mîneca hainei sale este vînată.

Hristos zace pe piatra ungerii, roșie și cu marginile verzi. Aureola lui este de aur, dar crucea e albăstruie ca oțelul, pe cînd un fir roșu înseamnă marginile ei. Deosebite mătăsuri sînt întrebuițate cu măiestrie pentru a reda cărnurile, părul, bărbile fiecăruia. Unele chipuri sînt foarte izbutite. Astfel pe al Mariei Magdalena sînt întipărite durerea și groaza; deși este cam teatrală, mișcarea brațelor ei ridicate în sus este puternică și destul de adevărată.

Maica Domnului, cu capul lipit de al Fiului ei, îl ține îmbrățișat pe acesta precum dovedește așezarea în plan a aureolelor lor.

Sfios și palid, drăgăstos și adînc mișcat, Sf. Ion apucă o mîna a Domnului și se reține de marginea patului.

În spatele lui Iosif și Nicodim, se văd două femei despletite și plîngînd. Una, ca și căruntul Iosif, își duce la gură mîna dreaptă acoperită cu mantaua ei.

Ingerii ce țin ripide la colțurile de sus sînt gravi și înduioșați. Altul, arătînd cu mîna spre Hristos, se uită la un înger care face semn către Nicodim și Iosif. Par-că își spun unul altuia jalnica priveriște de pe pămînt. Jos patru îngeri stau în genunchi, doi din ei ținînd cîte o ripidă. Cei doi de la mijloc adînc îndure-rați își duc mîna la obraz.

Și simbolurile celor patru evangheliști sînt în așa fel așezați de par a lua parte și ele la prohodul Domnului.

Prin mărimea sa — 2,52 m. × 1.66 spune Tafrali — aerul pare a fi ca o frescă mare înfățișînd o sguuitoare tragedie. Hristos însă ia parte la ea ca « erou principal » numai trupește, lipsit fiind de orice adiere de viață. Brațele lui cam subțiratic ca și anatomia lui rudimentară și prea categoric redată îl fac străin de durerea ce o stîrnește în jur. Urmele piroanelor lui sînt redade cu roșu, rănile avînd de jur împrejur cearcăne închise și cu slabe revărsări de sînge, de pildă la mina dreaptă.

Ca să mai întregim aceste scurte însemnări,⁸ vom mai spune că ripidele îngerilor de sus înfățișează serafimi de aur pe fond argintiu, pe cînd cei de jos țin ripide de aur pe fond roșu. Stelele presărate pe epitaf sînt mărginite cu aur iar la mijloc au cîte un punct roșu.

Slovele însemnării de închinare a epitafului ca și acelea de lîngă simboluri sînt de argint, pe fond de mătase vișinie. Fire de aur le mărginesc pe fiecare, ca și stelele.

Flori stilizate și împletituri încolăcite înconjoară fiecare simbol; ele se regăsesc și pe alte țesături de preț din vremea lui Ștefan cel Mare.

Nr. 67

Epitaful lui Gavril Totrușan pentru mînăstirea Voroneț din 1516.

Față de felul cum Tafrali (p. 37 și pl. XXIII) a redat însemnarea de pe acest odor, nu avem de îndreptat decît: † în loc de †; *ТОТРУШАНЪ; СЪН АР; ЧАДЪ; С(ВЪ)Т(А)ГО; ПОБѢДОНОСИЦА.*

Toate aureolele, ca și cele ale simbolurilor evangheliștilor, au avut mărgăritare. Ele au rămas doar în parte la unii din îngeri și din sfinți, la Sf. Ioan, la Maica Domnului și la Hristos. Nestemate — al căror soi nu-l cred a fi prea deosebit — se văd pe capul Mariei (o piatră roșie), pe aureola lui Hristos, deasupra bărbiei (alta, roșie); îngerul ce ține crucea are două peruzele pe aureola sa iar cel cu floarea este împodobit și el cu o piatră roșie așezată pe aureola-i. Urma sulii și acelea ale cuielor sînt redade cu mătase roșie.

Cei doi «apostoli» cum le spune Tafrali și care stau aplecați la picioarele Domnului sînt de fapt ucenicii Nicodim și Iosif.

Dacă ne uităm mai pe îndelete, vedem că descrierea făcută de Tafrali poate fi încă întregită. Astfel Maica Domnului și Iosif din Arimatia poartă cîte o haină verde sub mantaua ce le acoperă umerii. Piatra de ungere pe care zace Hristos este făcută din fire roșii și aurii iar marginea este albăstruie. Tot albăstrui este și scaunul pe care stă Maria, dar marginea lui este de argint iar partea unde se șade este roșie. Scaunul de sub picioarele ei arată la fel.

Maforul de aur al Mariei Magdalena acoperă haina ei albastră.

Hristos, îngerii și Sf. Ioan au părul castaniu. Unii din îngeri sînt încîrlionțați. Ripidele lor de aur poartă serafimi. Mărgăritare alcătuesc pe crucea aureolei lui Hristos cuvintele $\text{O}^{\omega}\Omega\text{N}$ (dar Ω lipsește, locul fiind acoperit de mîna Fecioarei Maria).

Deși Tafrali spune că fondul pe care e brodat aerul este o mătase «mauve (pourpre)», ea este de fapt ardezie. Este o mătase brodată cu flori de aceeași culoare. Pe acest fond închis se desprinde puternică, vie și gingașă, toată pro-

⁸ Vezi neapărat și G. Millet, *op. cit.*, p. 106 și pl. CLXXXIX.

hodirea lui Hristos. Aci cele pămîntești și cele cerești se îmbină armonios, fără a micșora întru nimic fiorul de suferință și nici puternica emoție stăpînită cu deplină noblețe.⁹

Nr. 68.

Epitaful lui Ioan al lui Arghir din 1738.

(Cf. Tafrali, p. 37—39 și pl. XXIV).

Aerul e mai izbutit pentru vioiciunea coloritului, decît prin felul lucrului, grosolan și rece în pofida bogăției materialelor întrebuințate.

De îndreptat următoarele:

a) « Inainte lui Pila(t) a stătut » (nu « stă Iisus »)

b) « pre Hs la stălpul îl bat » (A din îl este mic, sub chenar)

c) † БЛ(А)ГОВЕБРАЗНИ, ну БЛТ ГОВЕБРАЗНИ!

d) La numele dăruitorilor citesc « Ion snă Argir i soțul Ilinca », nu Arghir soțul Ilinca (pentru Ilincăi spune Tafrali, (p. 39, n. 1). Cu alte cuvinte aerul a fost făcut de un oarecare Ion și soția sa (« soțul » cum se mai spunea în limba veche) Ilinca la 1738 (7246), Arghir fiind tatăl lui Ion.

La urmă: « Roxandra au cusut », nu c(u)sut, slova ș fiind aruncată sus între K și C.

VĂLURI

Nr. 69

Zăveasa Înălțării Domnului din 1484.

(Cf. Tafrali, p. 39 și pl. XXV).

Vălul nu este din 11 martie 1484 cum a citit Tafrali, ci din 11 aprilie (Ἀπ. ἄϊ.). Arhanghelul Δαῖλ este o stîlcire a artistului pentru Uriil. După inițialele lor, apostolii înfățișați acolo sînt începînd dela stînga Andrei (A), Filip (Φ), Vartolomei (Ε), Ioan (Ιω), Matei (sau Marcu Μ), Pavel (Π) iar mai departe la dreapta Petru (Π), Luca (Λ), Marcu (sau Matei Μ), Simion (Σ) și Toma (Θ).

Hristos se arată pe cer într-o slavă de argint, șezînd pe un curcubeu redat aci prin două dungi roșii. Roșie este deasemeni și crucea din aureola sa. La stînga este un soare de aur iar în dreapta altul de argint (în locul lunii, poate pentru mai multă simetrie).

Hristos, arhanghelii și sfinții rămași pe pămînt sînt cu toții înveșmîntați în haine aurii. Uneori apare și verdele închis. Fondul zăvesei este de atlas roșu, aproape cu totul destrămat însă; de aceia arată mai mult galben. In multe locuri atlasul a dispărut, lăsînd să se vadă pînza de in ușor albăstruie care căptușește vălul.

⁹ Cf. deasemeni despre acest epitaf cîteva rinduri la G. Millet, op. cit., p. 107.

Zăveasa Adormirii Maicii Domnului din 1485.

(Cf. Tafrali, p. 40—41 și pl. XXVI).

Fondul era o mătase albastru închis. Urme se mai văd în jurul inscripțiilor. Acum este înlocuit cu o stofă nouă, oțelie, ceea ce slăbește mult tonalitatea întregului vâl.

Toți cei veniți la îngroparea Mariei sînt îmbrăcați în aur; unele părți de haine sînt totuși argintii (mai ales la Sf. Pavel, la Sf. Petru și la ovreiu) sau verzi. Arhieriei ce se văd la colțuri pe cel din urmă plan poartă veșminte roșii sau verzi; toți au un omofor argintiu cu cruci de aur. Maforul Fecioarei este auriu iar haina ei castanie. Maria zace pe un pat înalt roșu; are sub dînsa un covor argintiu tăiat de dungii roșii, iar capul ei stă pe o pernă verde, roșie și aurie. Fire verzi sau roșii înseamnă cutele hainelor. Fețele unor sfinți sînt frumoase; bărbile sînt lucrate mai toate cu fire de mătase albastru închis, dar unele sînt încărunțite. Acoperișurile ce se văd în depărtare sînt cusute cu mătase roșie, amestecată cu fire de aur.¹⁰

Nr. 71

Zăveasa Bunei Vestiri.

Textul însemnării de pe acest vâl a fost redat de Tafrali (p. 41 și pl. XXVII). Nu avem de îndreptat decît ПСТНОИ ЮН în loc de ПСТНОИ ИЮН. Tot așa, deși era loc destul pentru o din întîia silabă a cuvîntului voevod, (fiul lui Bogdan voevod), s-a cusut numai КИВОДИ, nu КИВВОДИ.

Această zăveasă e datată numai din 13 iunie, fără însemnarea anului. Ținînd seama însă pe de o parte că vâlul cu Înălțarea este din 15 martie 1484 iar cel cu Adormirea din 5 mai 1485, iar pe de altă parte de unitatea de stil a acestor trei vâluri care implică același artist, credem logic ca poala cu Buna Vestire să fi fost făcută înaintea celorlalte două, întrucît liturgic vorbind Buna Vestire se serbează la 25 martie. Intrucît după facerea vâlului cu Înălțarea s-a scurs poate un an de zile (cam 14 luni) pînă a fost gata zăveasa înfățișînd Adormirea, credem că vâlul cu Buna Vestire a trebuit să fie lucrat înaintea lor, pe semne în 1483. Este desigur doar o ipoteză logică.

Cît privește lămuririle date de Tafrali, le vom îmbogăți cu următoarele:

Cusăturile au fost lucrate pe o mătase albastră, azi foarte prăpădită, sub care se vede o pînză de in albăstruie.

Maica Domnului și arhanghelul Gavriil sînt îmbrăcați cu o rochie verde și obișnuita manta de aur. Incălțările Fecioarei sînt stacojii, iar trimisul ceresc e desculț. Tot de aur sînt mantalele împăraților și proorocilor David și Solomon: aceea a tatălui e căptușită cu roșu; fiul are un veșmînt verde. Cununile lor sînt

¹⁰ Vezi și observațiile pătrunzătoare ale lui, G. Millet, *op. cit.*, p. 81—82 (unele asemănări cu vâlul de mormînt al Mariei de Mangup) și pl. CLXIV și CLXIII.

de aur și de argint, dar și roșii pe alocuri. Arhitectura din spatele lor este argintie, iar acoperișurile sînt verzi sau roșii.

Gavriil și Maria stau pe o podea de aur avînd marginile roșii. Partea de sus a jilțului din care s-a sculat Fecioara este argintie, cea de jos de aur iar înăuntrul arată albastrui.¹¹

Cele scrise în filacterele ținute de împărați sînt cusute cu fire de aur pe fond de argint. Toate celelalte însă sînt lucrate cu sîrmă de aur. Penele aripilor arhanghelului sînt însemnate cu fir de mătase-roșie. Crucea ce o ține este de asemeni de aur. Obrazele tuturor sînt frumos lucrate cu mătăsurii gălbui.

Vălul se înseamnă prin simplitatea-i nu lipsită de bogăție și prin mișcarea lui Gavril căruia par-că îi răspunde Fecioara prin cuvintele din Luca, I, 38: *се раба Господина* și a.m.d.

Nr. 72

Dvera cu Răstignirea din 1500.

Tafrali a descris mai pe larg (p. 41—43 și pl. XXVIII) acest vâl care întregește șirul celor de mai sus, deși stilistic a fost lucrat de alte mîini.

Insemnăm că toate inscripțiile de pe el sînt cusute cu fir de aur. Cîteva mici greșeli la Tafrali se pot îndrepta astfel: *распятие господине; жено се снъ твои* și *се м(а)ти твои* (cf. Evanghelia după Ioan, XIX, 27) urmat de un text pe care nu-l pot desluși; *сѣ ѿ ѿвѣ* (nu *вѣ* Tafrali), adică Sf. Ion Bogoslov (Teologul), Evanghelistul, iar nicidecum Sf. Ioan fratele lui Hristos (!?) cum a crezut Tafrali. Interesantă este ligatura numelui sutașului Longhin, *лвг.*

Cu D. Dan, p. 106, citesc în inscripția votivă Doamna Maria « *Д(ѣ)штеръ радѣ вѣ(во)д* în loc de *дѣт* Tafrali. Data însă trebuie să fie 16 august (*авгст 16*) iar nu 20 (*К*) cum a crezut Tafrali.

Dacă stelele de pe dveră sînt de argint, cum spune Tafrali, totuși cele din jurul lui Hristos sînt de aur. Serafimii de asemeni sînt numai de aur, iar fețele lor sînt lucrate din mătăsurii. Crucea este vișinie.

Mici și îngenunchiați la rădăcina crucii, Nicodim și Iosif din Arimatia sînt îmbrăcați cu haine de un roșu cărămiziu și verde-albastru; au și aureole.

Golgota este redată albastruie și verzuie. Într-o groapă roșie se vede tidva lui Adam.

Maica Precista se uită îndurerată la fiul ei răstignit; are un veșmînt verde și un maforon de aur. Sf. Ion este îmbrăcat roșu cărămiziu și cu o manta de aur.

¹¹ G. Millet, *op. cit.*, p. 84 (și pl. CLXXII—CLXXIII) face cunoscut un alt vâl cu chipul Bunei Vestiri. Îl socotim îndeaproape înrudit ca tip iconografic cu cel de la Putna. Se află la minăstirea Ivron de la Muntele Athos. Este însă o danie muntenească. Inscripția slavă (textul la Millet) arată că « Acest scut l-a făcut igumenul Simeon ieromonahul în zile binecinstitorului și de Hristos iubitorului Io Petru voievod și ale fiului său Io Vladul voievod la leatul 7053 » (1544—1545). Petre este Radu Vodă Paisie — Petru de la Argeș — și fiul său Vlad, frate cu Marco (știre împărtășită de I. Sabău și Fr. Pall învățatului francez, *op. cit.*, p. 33).

Coifurile ostaşilor și al lui Longhin sînt argintii, sutaşul însă are o armură de aur pe cînd acelea ale tovarăşilor lui sînt de argint. Ițarii lui sînt lucrați cu fire verzi și aurii.

Scena este cam îmbîcsită și naivă. Abuzul amănuntelor înneacă dramatismul ei.

Nr. 73

Dvera mare din 1510 a lui Bogdan Vodă (Adormirea Maicii Domnului).

Nu încapă îndoială că acest mare vâl (2,38 m × 1,92 m. după Tafrali) este unul din cele mai frumoase odoare ale mînăstirii Putna, ba chiar una din cele mai desăvîrșite înfăptuiri ale vechii noastre arte bisericești.¹²

Tafrali (p. 43—45 și pl. XXXI—XXXV) n-a spus totul despre acest minunat vâl așa de bine păstrat de aproape patru veacuri și jumătate. Precum se știe el are, cusută în mijloc, Adormirea Precistei. Scena este înconjurată cu 15 medalioane mici din care 12 înfățișează cetățile unde fiecare apostol se afla grăind cuvîntul evangheliei, atunci cînd îngerii au venit să le vestească moartea Mariei și să-i ducă prin văzduh la înmormîntarea ei.

Sus de tot se află pe două rînduri o lungă inscripție. Înălțimea la care se găsește împiedică a verifica ceea ce a citit Tafrali (*op. cit.*, p. 44—45). Crucea însă are chipul următor $\frac{+}{\text{X}}$. Sub inscripție, la fiecare colț vedem cîte o cetate de care va fi vorba mai jos. Cele două medalioane cu îngeri înaripați plutind pe nouri și privind spre pămînt unde se desfășoară prohodirea sfintei Marii sînt despărțite de altul cuprinzînd o cruce în X (ca cea zisă a Sfîntului Andrei) între brațele căreia sboară patru serafimi.

Despre cetăți, despre numele lor și al fiecărui apostol avem nu puține de spus. Incepem de la stînga, de sus în jos.

1. Cetatea Rîm ($\rho_{\text{H}}^{\text{M}}$): Roma. Se văd 11 turnuri de tot felul și un turn mare la mijloc; cinci oameni s-au suit la metereze; unul poartă un fel de potcap roșu. Orașul mai are o împrejmuire, unde se arată doi inși. Intr-un nor afară din cetate, jos, dar deasupra scenei centrale a Uspeniei, deosebești un bărbat păros și bărbos însoțit de un înger. Numele lui e însemnat prin Π . Este Petru. Apostolul pare a cere o lămurire, dar trimisul ceresc îi face semn să se grăbească că-i va răspunde pe drum.

2. Sub norul sfîntului Petru, se află altul, cu Ioan ($\text{I}^{\text{H}}_{\text{W}}$). Acesta se uită spre pămînt ca unul căruia îi pare rău că a plecat. Ingerul însă a și pornit.

¹² În legătură cu această mare dveră se cuvine să amintim aci pe cea dăruită de Alexandru Vodă Lăpușeanu mînăstirii sale Slatina la 17 iulie 7079 (1561). Pentru descrierea ei, vezi P. Ș. Năsturel, *Străvechile odoare înapoiate de U.R.S.S.*, în « Mitropolia Banatului », VII, nr. 10—12, Timișoara 1957, p. 210—211. O fotografie, din păcate prea mică și slabă, în plicul *Arta feudală în expoziția tezaurului* (Moldova, sec. XV—XVII), publicat de Muzeul de Artă din R.P.R. Dacă cumva zăveasa de la Slatina a fost lucrată la Putna, socotim că s-a inspirat după aceea a lui Bogdan și după patrafirele Nr. 96 și 97.

Cetatea este Efez (Φ). Acolo un cap încoronat și cu alți patru oameni stau la metereze. Se vede însă cum stînd afară Ioan apostolul ($\tilde{I}\omega$) cuvînta în fața a cinci păgîni îmbrăcați în dulame aurii, verzi sau vișinii. Toți poartă cîte o pălărie înaltă, verde sau vișinie. Sfîntul este îmbrăcat în aur.

3. Mai jos, vorbește Marcu ($\overset{\circ}{M}$) cu îngerul, pe nor. Cetatea este, firește, Alexandria ($\overset{\circ}{A}$). Și acolo este un împărat, cu o coroană de argint și un veșmînt verde și însoțit de un alaiu de patru inși. Un om se uită de pe un fel de foisor. Pe planul întii se mai văd mai multe capete.

4. Acum este rîndul altui apostol să plece. Ingerul este în spatele lui, dar el pare a-și cere iertare de la cei din cetatea $\overset{A}{\Delta}$ (Edesa?). Este, cred, Andrei (Λ nu A !): îl vezi într-adevăr tot pe el (A) cuvîntînd la cinci oameni, în afară de cetate. Orașul este înconjurat de un zid de jur împrejur; un puternic turn se găsește înăuntru; la metereze se văd trei capete. Imbrăcămintea oamenilor e ca la cei de mai sus.

5. Sf. Iacov ($\overset{ta}{I}$) pornește cu îngerul și cu norul lor. Amîndoi își iau rămas bun de la cetatea Ierusalimului ($\overset{M}{I}$); se văd turnuri înalte, de aur sau de argint. În afara zidurilor se află o bisericuță cu o cruce mare (Sfîntul Mormînt?) iar lîngă ea stă un împărat cu o coroană verde, albastră și roșie și cu veșmînt auriu; doi inși îl însoțesc. Un om sus pe ziduri se uită îngrijorat. În cetate se mai vede o clădire avînd o cruce pe ea (Templul?!).

Cercetînd acum iconițele cusute în partea din dreapta deslușim de sus în jos următoarele:

6. Pavel ($\overset{n}{P}$) apostolul, bărbos, cu fruntea înaltă și chelă, cu păr puțin pe la spate, stă de vorbă cu îngerul. Au și plecat prin văzduh, dar Tesalonicienii ($\overset{N}{T}$) nu-i slăbesc din ochi. Orașul constă dintr-un turn impunător și de un zid împrejmuitor cu două turnuri mici. De pe metereze privesc șapte oameni.

7. Sf. Matei ($\overset{ma}{M}$) și îngerul se pregătesc să coboare pe pămînt, văzîndu-o adormită pe Maica Domnului. Pe fețele lor se citesc mirare și duiosie. Spre dîșii

se uită locuitorii cetății Sardes ($\overset{n}{\Delta}$). Și acolo îl putem vedea pe sfînt predicînd evanghelia.

8. Teba ($\overset{B}{\Theta}$) pare să fie orașul spre care aruncă o privire Sf. Luca ($\overset{L}{\Lambda}$) luîndu-și sborul cu îngerul. La ei se uită de pe ziduri vreo 7—8 oameni.

9. Ingerul îi face semn lui Simion ($\overset{N}{\text{СНМ}}$) să pornească. Abia de au plecat din cetatea B (Vavilon?). Pe zidurile acesteia se găsesc cîțiva oameni care arată cu mîna spre ei. Se mai vede sfîntul șezînd în afara orașului și privind un lung alai de oameni: sînt acolo 17 căciuli!

10. Și Vartolomei ($\overset{KAP}{\text{KAP}}$) a pornit, tot cu un înger. Puternica cetate $\overset{A}{\circ}$ (?) pare aproape pustie. Nu se arată decît doar patru capete de oam

În sfârșit, marginea de jos a dverei cuprinde două medalioane așezate sub scena mare a Adormirii. Avem de la dreapta spre stînga :

11. Cetatea Ierapole (Иер), unde este o biserică avînd o cruce pe turla-i, este aceia pe care o părăsește Sf. Filip (Ф), plecînd însoțit de mai mulți oameni la poarta orașului.

12. Cetatea de unde se duce Sf. Toma (Том) cu îngerul său se numește ИА. Este vorba de fapt de India ! Pe metereze se arată, printre turnuri, trei oameni care aruncă o privire. Și aici vezi o turlă mare cu o cruce.

Între aceste două scene de jos se află un vas de argint din care pornesc vrejurile unei flori care, încolăcindu-se pînă sus de tot înconjoară fiecare iconiță, despărțindu-o de celelalte. Aspectul decorativ este desăvîrșit prin niște albăstrele presărate pe ici pe colo.

Sub ghiveciu, se află o deschizătură anume făcută în dveră (vezi planșa XXXI). Scopul ei nu ne apare limpede, fiind desigur în legătură cu locul din biserică unde se întrebuițea în vechime acest odor. Nu credem însă că acolo trecea vreun mîner de ușă.

Cercetătorii nu au amintit un alt amănunt care este legat de medalioanele de mai sus.

Astfel trei nume apar de sus în jos în dreapta dverei. Sînt cusute cu fire de aur pe fond auriu, ceea ce îngreunează deslușirea lor. Mai întîi lîngă iconița cu Sf. Matei (mai sus, nr. 7) se citește în colț pe trei rînduri ЗОС||НМ||А, Zosima. Apoi, în afara medalionului nr. 9 (Sf. Simion), și anume între el și colacul răsucit al chenarului apare ЮСНІА (?). În sfârșit sub iconița Sf. Vartolomei (nr. 10), înghesuit între aceasta și chenar deslușești două silabe despărțite una de alta МА РАІ (Mardarie ?). Poate nu greșim cînd socotim că avem de a face cu numele unor călugări (nu înțelegem însă pe al 2-lea) care vor fi migălit ei, cu ochii, mintea, inima și ale lor degete această dveră din cale afară de frumoasă. Într-o vreme mai nouă se cunosc alte odăjdii lucrate de bărbați.¹⁸ Dacă aceste trei nume sînt într-adevăr iscălituri de meșteri monahi, atunci se cuvine să luăm aminte că dvera dela Putna este, pe cît știm noi, cel dintîi odor iscălit din țară.

Cetitorii să binevoiască a ne îngădui să mai aducem încă unele știri privitor la acest vâl scump.

Precum se știe, partea cea de la mijloc a dverei înfățișează marea scenă a Adormirii Preacuratei. Este cuprinsă într-o mare firidă de argint împodobită cu flori vișinii ținînd locul unor capitele.

Maica Domnului zace pe un pat înalt acoperit cu un covor vișiniu cu picățele aurii iar poala de jos este de argint, însă cu picățele tot de aur. Marginea de sus a patului este verde (iarăși cu picățele de aur). Adormita e întinsă pe un acoperă-mînt de argint cu dungi roșii cuprinzînd unele decorații florale. Are o haină

¹⁸ P. Ș. Năsturel, art. cit. p. 207 și nota 42. (Pe pl. XXXIX din albumul lui Tafrali se pot vedea începutul numelui lui Zosima precum și ciudatul Iosniî).

albastru-argintiu și o mantie de aur. Fața ei este senină. Capul stă rezemat pe o pernă argintie împodobită cu un ciucure de aur.

Hristos este învăluit într-o slavă (mandorlă) de argint dar cu raze de aur. Părul și barba lui sînt roșu închis. Poartă o cămașă vișinie, ascunsă aproape toată de un maforon auriu. Sfîntul Petru ține o cădelniță de aur; are o cămașă verde-albastru, pe cînd haina sfîntului Pavel este vișinie. Tot verde este și cămașa sfîntului Ion care se află în spatele lui Petru. Deosebim între alți sfinți și patru arhieriei cu omofor de argint cu cruci aurii. Mai mulți sfinți au părul și barba roșiatică: pricina este că mătasea, cafenie sau castanie, s-a ros foarte mult; alții însă le au albastre. Ovreiul ale cărui mîini tăiate de paloșul arhanghelului Mihail au rămas prinse de patul Fecioarei, poartă o haină de argint și o manta de aur. Arhanghelul însă are o platoșă de argint ca și sabia lui iar veșmîntul și aripile lui sînt aurii.

Cît privește pe închinătorul neprețuitei dvere, Bogdan cel Groaznic, înfățișat mititel în spatele arhanghelului, el este îmbrăcat într-o lungă dulamă de aur, ale cărei poale și guler sînt de argint; poartă părul lung și este încoronat.

Fețele tuturor sînt cam asemănătoare între ele, însă păstrează oarecum datina iconografiei bizantine. Arhitectura este de argint, iar acoperișurile aurite, verzi sau vișinii.

Cuvintele *ВСПИИТЕ В(О)ГОРОДИЦИ* sînt cusute cu fire de argint. La fel și lunga însemnare de sus prin care Bogdan închină dvera minăstirii ctitorite de tatăl său.

Adăugăm în sfîrșit că zăveasa este apărută pe toate laturile ei cu cîte o fișie largă de mătase roșiatică decolorată.

Să ni se ierte dacă ne-am întins cam mulțisor la descriere, dar greu este să te desparti de zăveasa lui Bogdan Vodă...

Nr. 74.

Vălul de pristol din 1502.

(Cf. Dan, p. 63 = Tafrali p. 45 și pl. XXXVI, nr. 74 jos).

De îndreptat la textul inscripției: $\frac{1}{2}$; *ПОКРОВЕЦЪ; СВЪ.*

Nr. 75.

Vălul de tetrapod din 1503 dat de Maria Voichița.

(Cf. Tafrali, p. 45—46 și pl. XXXVII, nr. 75).

Trebuie citit în textul inscripției: *Г(О)С(НО)ДЖА; И ДАДЕ ВЪ МОЛНБЖ; СЛЪТО.*

NEBEDERNIȚE

Nr. 80.

Nebedernița cu Adormirea Maicii Domnului.

Cf. Tafrali, p. 47—48 și pl. XXXIX (fotografia mică de ansamblu a fost copiată pe dos!).

Această odajdie este într-adevăr, precum spune Tafrali, o « admirable et unique étoffe ». Mai mult ca bogăția de fir de aur și argint și mulțimea mărgăritarelor te uimește migala cu care a fost brodată nebedernița. Socotim că nu este de prisos a adăuga câte ceva la cele scrise de Tafrali.

Astfel mulțimea celor de față la Adormirea Maicii Domnului se desprinde pe un fond de aur. Mîntuitorul ține în brațe sufletul mamei sale. În dreapta și în stînga sa stă câte un arhanghel iar în spatele lui se vede un noian de capete de îngeri, (treisprezece la număr). La căpățiul Mariei se află 6 apostoli și cu un arhiereu iar la picioarele ei alți apostoli și cu încă un arhiereu. Simetria domnește din plin peste tot.

Mărgăritare nenumărate și destul de groase (din care lipsesc doar câteva) ridică scumpetea odăjdiei. E drept că totodată ele o îmbicsesc, stînjindu-te cînd te uiți chiar cu lupa la amănuntele cusăturii. Migala cu care s-au lucrat chipurile tuturor sfinților este uluitoare. Bunăoară Sfîntul Petru, aduce aminte frescele bizantine dela biserica Sf. Nicolae Domnesc dela Curtea de Argeș. Fiecare cap ar trebui fotografiat câte unul. Toată lumea e îmbrăcată cu aur, în afara arhierilor — aceștia cu câte un omofor de argint — și a diaconului cu cădelnița din spatele lui Petru care și el tămiază. La fiecare colț al scenei stă un sfeșnic mare, cam butucănos, înecat în mărgăritare. Flori¹⁴ din fire de mătase verde și roșie împletite cu sîrmă de aur împodobesc poalele patului Fecioarei; fiecare floare este înconjurată de câte un rotocol de mărgăritare. Chenarul nebederniței este înfrumusețat la fel. Mandorla lui Hristos strălucește de aur și de argint.

Puțina arhitectură care se deslusește printre mișcările sfinților este aurie, dar ferestrele și acoperișurile sînt argintii iar încăperile sînt verzi și roșii pe dinăuntru. Poți deosebi pînă și o coloană cu un puternic capitel chiar deasupra cuvintelor τῆς Θεοτόκου. Cu toată părerea lui Tafrali, citesc ajutat de o lupă Ἡ ΚΟΙΜΗΣΙΣ (nu ΚΟΙΜΟΙΣΕΣ); H este închis.

Nr. 81.

Nebedernița cu « Platitera ».

(Cf. Tafrali, p. 48 și pl. XL, Nr. 81).

(Se găsește sus, în depozitul muzeului). Nu împărtășim părerea lui Tafrali că chipul Maicii Domnului este chiar așa de « très finement brodé. » Departele de a fi o lucrare din veacul al XV-lea, odajdia pare să fie din veacul al XVII-lea sau al XVIII-lea judecînd după împletiturile chenarului ei. Este în foarte bună stare, nelipsind decît câteva mărgăritare ale rotocolului care o cuprinde pe « Platitera. »

Nr. 82

Nebedernița cu simbolurile evangheliștilor.

(Cf. Tafrali, p. 48—49 și pl. XL, nr. 82).

---

¹⁴ G. Millet, *op. cit.*, p. 65 (și pl. CXXXII) vorbește de două variante ale trandafirului persan, așa cum îl arată manuscrisele începînd din veacul al X-lea.

Privită în ansamblu, nebedernița este de mare frumusețe. Văzută însă de aproape, chipurile lui Hristos, arhanghelilor. etc. sînt mai grosolane.

Chenarul odăjdiei care folosește împletituri geometrice și florale și unde apare crucea încîrligată o așează într-adevăr în domnia lui Ștefan cel Mare. Oarecari asemănări cu chenarele unor văluri de mai sus (nr. 69 și 70) sînt de netăgăduit, ca și cele cu epitaful din 1506 al minăstirii Dobrovăț.¹⁶

ANTIMISE

Nr. 87.

Împărtășirea apostolilor sub ochii Maicii Domnului.

Tafrali (p. 50—51 și pl. XLI, Nr. 87), crede că acest văl îl infățișează pe Hristos șezînd în fața unui pristol și slujind cina cea de taină și că apostolii se apropie ca să se cuminece. Dar deasupra acestui Hristos, care privește spre cer, se arată în slavă Maica Domnului. De aceia ridicăm întrebarea dacă nu cumva cel ce jertfește piinea și vinul nu este mai de grabă Petru. În dreapta se văd într-adevăr șase apostoli dar 7 inițiale, din care doi « (Petru și Pavel). Cel ce șade la masă are mai curînd trăsăturile lui Petru, decît pe ale lui Hristos, judecînd după felul cum el arată pe alte pocrovete și văluri liturgice din aceea vreme.

Nr. 88.

Antimisul mitropolitului Ghedeon (c. 1653—1658).

Este aproape necunoscut, căci pe cînd D. Dan (p. 108—109) îl pune pe seama unui mitropolit Ghedeon și a lui Ștefan voevodul Moldovei, Tafrali, mergînd mai departe vorbește de... Ștefan cel Mare (p. 51; fără planșă fotografică). La muzeu antimisul este expus ca fiind din anul 1610. Faptele stau cu totul altfel. Precum dovedește frumoasa însemnare inedită, tipărită cu aur pe acest văl liturgic stacojiu, el a fost sfințit de mîna lui chir Ghedeon, arhiepiscop și mitropolit de Suceava, în zilele lui Gheorghe Ștefan voevod.

Ghedeon a păstorit din 1653 pînă în 1659¹⁶ iar Gheorghe Ștefan a domnit din 1653 pînă în 1658. În acest răstimp se așează deci antimisul de la Putna.

---

¹⁶ Cf. E. m. Turdeanu, *La broderie religieuse en Roumanie. Les épitaphies moldaves aux XVe et XVIe siècles*, extras din *Cercetări Literare*, IV, 1941, pl. VII.

¹⁸ N. Iorga, *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a Românilor*, II, 1930, p. 326. Antimisul este necunoscut lui Nica M. Tuță, *Sfîntul antimis. Studiu istoric, liturgic și simbolic*, București, 1943, care la p. 22 arată că cuvîntul altar apare numai pe antimisele slavonești (precum se întîmplă tocmai cu cel de la Putna), bizuidu-se între altele pe un antimis din 1650 sfințit de mitropolitul Ștefan al Ungrovlahiei sub Matei Basarab (op. cit., p. 62). Tot acolo se arată că antimisele erau de obicei de în alb și că în veacul al XIX-lea apar antimise galbene, cafenii, verzui și mai rar roșii (op. cit., p. 54). Prin urmare antimisul de la Putna este deosebit de interesant și în privința culorii sale. Împotriva părerii

Insemnarea sună precum urmează:

† ватаръ г(осподи)а Б(ог)а и сп(а)са на||шго І(св)с(а) Х(рист)а и прѣ||быканіе с(вѣта)го д(с)ха || начѣсѣ и създа сѣ и съврѣшисѣ храмъ въ || нмѣ пр(ѣ)ч(е)стѣ и прѣ..... вл(а)д(и)чици и нашии Б(огороди)це и присно || д(ѣ)ш(т)е)рь М(арі)а и ч(и)ст(и)наго ѣмъ в(сп)и(и)е и ш(е)к(м)ти сѣ и в(ла)го-сл(о)ви(т) сѣ рѣкомъ вѣсе || прѣвѣкшцинаго ш(т)ца н(а)шиг(о) к(ур) Г(е)д(е)и архі-еп(и)ск(о)па и митро||полита Г(в)ч(а)к(с)каго в(ѣ) д(н)ы вл(а)г(о)ч(е)стиваго и Х(ри)ст(в)любиваго || г(ос)п(о)динъ нашимъ І(в) Г(е)оргі(е) Г(е)т(и)фана К(о)в(о)д(а) || в(о)ж(и)ю м(и)л(о)с(т)ю г[о]с(по)даръ З(е)мли М(о)лд(а)вскон.

Deasupra crucii slave din mijlocul antimisului cuvintele царъ слави. De sus în jos ic xc ni ka. Pe lemnul de deasupra brațului crucii, scrie ІНЦІ (Iisus Nazarineanul țar Iudeilor). Lângă sulică citim трость iar deasupra buretelui scrie копнѣ. La colțul stîng, sus, este înfățișat Matei evanghelistul (ев м(а)т(е)и) cu simbolul său (îngerul) iar la dreapta se găsește Marcu (евг. марко) avînd și el simbolul său (leul).

(va urma)

НОВЫЕ ДАННЫЕ О ЦЕРКОВНОЙ УТВАРИ МОНАСТЫРЯ ПУТНЫ

РЕЗЮМЕ

Эта статья, посвященная памяти Ореста Тафрали, со дня смерти которого исполнилось двадцать лет, является результатом разысканий, произведенных автором в монастыре Путна. Новым в разысканиях автора является исправление ранее переданного текста славянских, а иногда и греческих надписей на некоторых сокровищах знаменитого культурного центра в Буковине Стефана Великого и, с другой в развитии описания многих объектов. Автор также открыл там и некоторые, еще неизвестные культурные ценности, которые будут описаны в продолжении статьи в следующем томе журнала «Romanoslavica». Нумерация объектов сохраняется та, под которой их изучал Тафрали.

На этот раз приводятся новые данные о крестах, иконах, церковных сосудах и т.п. Уточняется, что панагиар № 55 был преподнесен монастырю Молдовица (в Буковине) Ионом Теклич в 1553 году. Следует упомянуть,

---

lui Tuță (p. 72 și nota 184) că vălul de la Putna din 1481 (cf. Tafrali, p. 50, nr. 85) este un antimis, noi vedem în el un pocrovăț acoperind laolaltă potirul și discul la liturghie. Vălul nr. 83 (ibidem) acoperea discul. Aceste trei pocrovețe au fost făcute împreună, precum dovedește stilul lor (cf. Tafrali, pl. XLI, nr. 83 și 84 și pl. XLII, nr. 85). În legătură cu antimisele, amintim și de lucrarea lui I. D. Ștefanescu, *Autels, tissus et broderies liturgiques*, «Analecta» II, București, 1944, p. 105 — 116 și pl. IV — XIX (nu se pomenește acela de la Putna al lui Ghedeon dar învățatul profesor recunoaște cu bună dreptate că așă zisul antimis din 1481 este un aer, p. 119 și pl. XXII).

что среди окованных евангельских книг, книга подаренная боярином Петром Албота, Черновицким старостой в 1569 г., была передана по завещанию между 14 апреля и 5 августа 1571 года (№ 59). Объединяется описание эпиграфии и алтарных завес. Завеса с изображением Благовещения (№ 71) могла быть сделана в 1483 году. Кроме подробного описания большой завесы 1510 года, подаренной правителем Богданом (№ 73), представляющей сцену Успения Богоматери, окруженную медальонами, в каждом из которых виден апостол, проповедывающий евангелие в крепости как раз в то время, когда прибывают ангелы с вестью об Успении Богоматери, — автор обращает внимание еще на некоторые вышитые имена по краю завесы, которые могут быть именами монахов, создавших этот шедевр молдавского феодального искусства.

Что касается набедренника, то автор полагает, что набедренник № 81 типа *Platytera*, относится к XVII—XVIII веку, но не к XV-му.

Завеса под № 87 изображает причащение апостолов в присутствии Богоматери. Тайная вечерня, однако, совершается не Христом, как полагали до сего времени, а апостолом Петром.

Опубликовывается также антими́с (№ 88), почти неизвестный, митрополита Молдавии Гедеона (около 1653—1658 г.).

Для ознакомления с иллюстрациями просят читателей обращаться к альбомам работ О. Тафрали и Гавриила Миле, упомянутых в библиографии.

Anton Balotă

DESPRE GENETICA ȘI TEHNICA EPICEI ORALE SUD SLAVE* [I]

I. — *Vuk Karadžić* deosebea cu totul categoric rosturile zicerii epice, de cele ale cîntecului liric¹. Cîntarea acestora din urmă este evident un act strict individual, expresia unor sentimente intime și proprii, pe cînd zicerea celor dintii are întotdeauna un rost public, cu caracter de spectacol, implicînd un artist specializat, *guslarul*, precum și un grup de auditori, cunoscători, ori cel puțin amatori specifici.

Observația lui *Karadžić*, prinsă pe viu, face parte dintr-un lanț de indicii care documentează aceiași situație, înșirîndu-se din vremurile lui *Petar Hektorović* (1487—1572) pînă în vremurile noastre, cînd *Mathias Murko*² a constatat aceleași fapte.

Două dintre cele trei *bugarštice*, cuprinse de poetul dalmat în propria sa poemă *Ribanje i ribarsko prigovoranje*³ (Pescuitul și conversații pescărești), au conservat, în versurile lor finale, lipsite de orice legătură organică, atît cu poema lui *Hektorović*, cît și cu anecdota baladelor, amintirile rosturilor publice și profesionale ale zicerilor epice.

---

*) Termenul « sud slav » ne-a fost impus de existența unui raport de continuitate cronologică, de coexistență și dezvoltare comună a celor două epici orale sud slave, — bulgară și sîrbă, — pînă în veacul al XV-lea, cînd împrejurări istorice deosebite le-au diferențiat formal realizările, dar nu și tehnica literară. Termenul « sîrb » îl întrebuițăm în cursul expunerii noastre atunci cînd ne referim la fenomene și fapte ce isvoreesc din realități specifice lumii sîrbești propriu zise.

¹ *Српске народне њесме* ed. 1932, pag. III.

² Cf. *La poésie épique en Yougoslavie au debut du XX-e siècle*, Paris, 1929 și « *Revue des études slave* », Paris, XIII, 1933, p. 16—50.

³ Cf. ed. Venezia 1568; ed. modernă *Stari pisci hrvatski*, VI, Zagreb, 1876.

⁴ *Op. cit.*, vrs. 525 — 592 și 595 — 635, precum și V. Bogišić, *Народне њесме из старих највеште приморских рукописа*, Beograd 1878, nr. 6 și 49.

Cele două bugarștice ⁴ se termină fiecare cu versuri ce documentează, atât « profesiunea » cîntăreților, cît și caracterul public al recitărilor epice :

« Să fii vesel boerule și veselă să-ți fie tovărășia,
Înălțimea Ta! Cîntecul cinstire să-ți fie! » ⁵

« Și acu și totdeauna norocul cu tine să fie, Înălțimea Ta!
Peste tot sănătos să umbli și acasă cu bucurie să te întorci! » ⁶.

Cîntărețul public, *guslarul*, are o adîncă tradiție în lumea sud-slavă. Întilnit în Macedonia cu cei dintîi slavi, la 590, de istoricul bizantin *Theophylactes Simokates* ⁷, el reapare cu cele dintîi documentări ale vremurilor nemanide, cu cea dintîi eflorescență feudală a lumii sîrbe, la festivitățile curții lui Ștefan I *Prvovenčanin* ⁸ (1196—1228).

Constatările anchetei lui *Mathias Murko* tind să înlătore, cel puțin pentru vremurile noastre, tipul romantic al *guslarului orb*, ⁹ creat poate de generalizarea realității individuale a lui *Filip Višnić*, informatorul orb a lui *Vuk Karadžić*. Toruși *S. Matić* ¹⁰ și *V. Isailović*, ¹¹ reluînd cercetarea, au semnalat nu numai existența a numeroși *guslari orbi* în veacul trecut, ci au identificat și o adevărată școală de *guslari orbi*, în vremurile noastre, la *Irij* în *Sirmia*.

Cîntărețul epic este înainte de toate un artist, și nu numai un executant, ci și un adevărat creator, așa cum au fost principalii informatori ai lui *Karadžić*: marii *guslari*, *Filip Višnić*, creatorul cîntecelor celor două răscoalele anti-turcești dela începutul veacului trecut ¹², *Tešan Podrugović*, care i-a comunicat principalele balade *nemanide* și multe din cele ale lui *Marko Kraljević*, ¹³ și *Angjelko Vuković*, ce a cîntat pentru el evenimentele *kosoviene*, ¹⁴ supremele frumuseți ale unei poezii pe care *J. W. Goethe* a calificat-o « poezie între poezii » ¹⁵.

De multe ori însă artistul era numai un amator, arta *guslei* fiind practică pînă în veacul nostru, nu numai de numeroși *bei bosniaci*, nu numai de păstori, nu numai de notabilități din lumea satelor, ci și de personalități ca marele sculptor *Ivan Meštrović* ¹⁶. În general, *guslarul* este însă și astăzi, cum a fost și în trecut, un profesionist.

⁴ Op. cit. vrs. 591—2.

⁵ Op. cit. vrs. 633—5.

⁷ Ed. Bonn, 1828, VI, 2.

⁸ C. Jireček, *Историја Срба*, Belgrad, 1925, IV, p. 66.

⁹ « *Revue des études slaves* », XIII, (1933), p. 12.

¹⁰ „*Srpski književni glasnik*“, Belgrad, 1931, p. 437—47.

¹¹ « *Glasnik istoričkog društva* » III, Novi Sad, 1929, p. 95—96.

¹² *Vuk Karadžić*, op. cit., vol. IV, nr. 23, 35, 39, 41, etc.

¹³ Op. cit., II, nr. 29, 66—70.

¹⁴ Op. cit., II, nr. 35, 46—52.

¹⁵ Mărturia lui *Ekerman* citată în *Народна енциклопедија* I, Beograd, f. al., p. 466.

¹⁶ « *Revue des études slaves* », XIII, (1933), p. 21.

Apariția publică a cîntăreților constituia încă și la începutul veacului trecut o parte a ceremonialului curții lui *Velko Petrović* (cca. 1780—1813), *Haiduc Velciu*, cel ce se intitula «Voivod de Crnareka»; conducătorul răscoalei antiturcești din Kraina sîrbească, ce se arată în public însoțit de o gardă de guslari care îi cîntau, ca și altor conducători ai răscoalei sîrbești, la praznice isprăvile vitejești în însăși prezența sa¹⁷. Rezultatele acestei practici sînt baladele sîrbo-bulgaro-romîne care îi perpetuiază amintirile¹⁸.

Ancheta lui *Mathias Murko* confirmă tradiția: recitarea cîntecelor epice, scrie el, implică o atitudine gravă, «în sud-estul Bosniei am auzit afirmîndu-se de către ortodoxi că guslarul ar avea o atitudine demnă ca aceia a preotului ce celebrează liturghia¹⁹.»

Cu toate că în secolul nostru biserica nu mai avea rosturi nici în activarea circulației epice, — hramuri, nedei, praznice, — și nici mai ales, în dirijarea spiritualității artei epice, — fiind semnificativă dispariția guslelor din celebrul seminar catolic de la *Mostar*²⁰, totuși nu se poate despărți genetica formei moderne a epicei sîrbe de biserică și de activitatea ei spirituală de direcționare a vieții populare sîrbești.²¹

Sublinierea divergențelor dintre forma și spiritualitatea gesei kosoviene, conservată în manuscrisul dalmat recopiat la începutul veacului XVIII²², și cîntecele ciclului kosovian, înregistrate la începutul veacului trecut²³, este suficientă pentru a documenta situația și rosturile ei genetice. *Gesta kosoviană* a fost creată direct și imediat chiar de răsunetul epic al evenimentului.²⁴ *Bugarștice-le*²⁵, ce îi conserva forma aflată în circulație în pragul veacului XVIII, sînt mult mai apropiate anecdotic și spiritual de balada populară albaneză²⁶, ce cîntă același eveniment, decît de formele ciclului sîrb modern kosovian.²⁷ Protagonistul original a fost *Miloš Obilić*, un cavaler albanez,²⁸ atmosfera a fost cavaleriească, iar anecdotică decalcată evident după modelele epicei medievale franco-italiene.²⁹ *Lazăr Hrblijanović* are în aceste *bugarștice* numai

¹⁷ «*Južnoslovenski filolog*», Belgrad, XII (1932), p. 40.

¹⁸ *Vezi*, *Vuk Karadžić*, op. cit., VII, n. 84; A. P. Stoilov, *Показалес български народни песни* Sofia, 1914—18, nr. 435, 482; C. Giuglea și G. Vilsan *De la romîni din Serbia*, București, 1913, p. 59—62.

¹⁹ «*Revue des études slaves*», XIII, (1933), p. 36.

²⁰ Op. cit., p. 22, 25.

²¹ N. Кравцов, *Сербский Енос*, Leningrad, 1933.

²² *Mss. raguzan de la mînăstirea «Male Braće»*, ed. la V. Bogisić, op. cit., nr. 1 și 2.

²³ *Vuk Karadžić*, op. cit., II, nr. 35, 44—48, 50—53.

²⁴ Max Braun, *Kosovo. Die Schlacht auf dem Amselfelde in geschichtlichen und epischen Überlieferung*, Leipzig, 1938.

²⁵ V. Bogisić, op. cit., nr. 1 și 2.

²⁶ «*Archiv za arbansku starinu, jezik i etnologiju*», Beograd, 1923, I. p. 83—7.

²⁷ *Vuk Karadžić*, op. cit., II, nr. 44—53.

²⁸ «*Revue internationale des études balkaniques*», I, Belgrad, 1934, p. 232—254.

²⁹ N. Banašević, *Le cycle de Kosovo et les chansons de geste*, in «*Revue des études slave*», VI (1926), p. 224—244.

rosturi anecdotice secundare, iar versurile nu au, nici spiritual, nici formal, nimic comun cu sentimente, idei sau forme bisericești. În anecdotica ciclului modern kosovian protagonist este craiul sîrb; cavalerul albanez, *Miloš Obilić*, pe care epica sîrbă modernă l-a acceptat, în alte rosturi poetice însă³⁰, este redus la roluri secundare fabulative³¹ și uneori chiar înlăturat cu totul. Linia dinastică a noii anecdotici a fost dublată de o nouă spiritualitate, de natură religioasă.³²

Evoluția nu este populară, a fost însă dirijată de realități spirituale, care au dominat și dirijat la un moment dat viața socială sîrbă. Conservarea pe teritoriul sîrbesc, după cucerirea turcă, a formelor proprii ale vieții religioase, și în deosebi reînfințarea patriarhiei dela *Peć* în 1557, constitue forța, care a favorizat conservarea vechilor valori ale culturii feudale ce au dispărut în lumea bulgară. Acolo rosturile bisericii oficiale încetînd, în urma cuceririi turcești, masele populare au rămas în puterea sectelor bogomilice, potrivnice oricăror amintiri feudale, pe care le-a înstreinat, de transmisiunile culturale ale trecutului. Biserica sîrbească, în fața sumbrei perspective ce i le deschidea islamizarea Bosniei și majorității poporului albanez, putîndu-și continua nestingherită activitatea, a recurs pentru ași întări pozițiile spirituale și prestigiul politic, la cultivarea transmisiunilor trecutelor glorie și puteri ale statului nemanid. Pentru a se lega de acele valori, pentru a și le apropia, ea a canonizat patru din cei zece regi nemanizi. Ea a determinat astfel nu numai conservarea transmisiunilor epice medievale, ci a impus acestora, așa cum indică lămurit după cum am văzut poetica kosoviană, și schimbarea spiritualității lor originare. Mijlocul a fost cel firesc, indicat chiar de materialele poetice în cauză, cultivarea artei guslarilor la hramuri, praznice și slave, a impus în primul rînd îmbogățirea ciclurilor cu forme poetice legate de respectivele ctitorii. Astfel, poeticele kosoviene i s-a adăugat balada ctitoririi *Ravanicei-i*³³, a cărei anecdotică a fost decalcată după fabulația legendei despre *Sfînta Sofia* de la Constantinopol³⁴ ce apare în nenumărate manuscrise medievale conservate în mînăstirile sîrbești, iar țarului *Simion*, întemeietorul *Nemanja*, i s-a dat misiunea de a exemplifica³⁵ felul în care trebuie cinstită slava³⁶.

Identitatea viziunii kosoviene din versurile publicate la începutul secolului trecut de *Vuk Karadžić*, cu spiritualitatea *letopisețului dela Tronoš*³⁷, — mînăstire care a prezidat și la formația spirituală a culegătorului, — confirmă și susține expunerea și teza noastră.

³⁰ *Vuk Karadžić*, op. cit., II, 37, 38.

³¹ Op. cit., II, nr. 35, 51.

³² Op. cit., II, nr. 36, 53, etc.

³³ *Vuk Karadžić*, op. cit., II, nr. 36.

³⁴ « *Južnoslovenski filolog* », Belgrad, VII, (1927), p. 201—215.

³⁵ *Vuk Karadžić*, op. cit., II, nr. 20.

³⁶ Adică serbarea sfîntului patron al familiei.

³⁷ *N. Radojčić*, *O tronoškim Rodoslovim*, Beograd, 1931.

Coloritul mistic, religios și dinastic al poeziei populare sîrbe a avut însă o și o altă origină, tot un izvor cînturăresc de natură și spiritualitatea religioasă, opera franciscanului *Andrei Kačić Miosić* (1704—1760). Poema sa, — *Razgovor ugodni narodnoga slovinskago*³⁸, — este compusă din cîntece, izolate mai toate prelucrate anecdotic după formele circulației epice orale, dar direcționate pe cultivarea dinastic bisericească a trecutului. Succesul editorial, trei ediții în primii patru ani, cît a mai trăit autorul (+ 1760) și apoi alte opt pînă la împlinirea veacului, al acestei opere indică popularitatea. Astfel, nu se pot ignora rosturile poetice kaciceene în fixarea înfățișerilor mistice, dinastic-naționaliste proprii poeziei populare sîrbești în momentul înregistrării ei de către *Vuk Karadžić*. și aceasta mai ales pentru că baladele lui *Andrei Kačić Miosić*, trecînd prin « popularizarea » lor și în capitalul literar al guslarilor, au dobîndit și conservat pînă în secolul nostru circulație orală și anonimă alături de celelalte forme « populare » ale repertoriului lor.³⁹

Înfățișerile mistic-bisericești nu sînt însă nici structurale epice orale sîrbești și nici cel puțin singurul aspect secundar ce a acoperit, parțial și temporar, dar nu a înlocuit, adevăratele caractere ale epiceii sud slave.

V. *Jagić*, recunoscînd *transmisiunile feudale* ce caracterizează genul⁴⁰, a notat totuși *ofilirea burgheză* a bugarștice-lor conservate. Această ofilire se încadrează perfect în *senzaționalul și patetismul anecdotelor*, care constituie evident dominantă spirituală cea mai vădită a momentului dalmat din viața epică slavă.

Semnalăm pentru a exemplifica, preponderența motivului « ordaliei » în prelucrarea evenimentelor crizei corvine (1457), într-o anecdotică care a reținut totuși autentic rosturile istorice ale lui *Jancu de Hunedoara* în formarea carierei regești a fiului său⁴¹; poetizarea morții răsboinice a lui *Vuk Branković Zmaj* (+ 1485), prin utilizarea motivului patetic: *Antar* « transportarea cadavrului eroului călare, îmbrăcat în armele sale, pe sub ochii turcilor care nu îndrăsnesc să atace convoiul de teama sa »⁴²; semnele rele care întovărășesc cu insistență drumul regelui *Vladislav* către *Varna* și reducerea evenimentelor varnenze, în marea bugarștiță ce cîntă bătălia, la rosturile punerii în evidență a ambiției regale⁴³; lovirea despotului *George Branković* cu *buzduganul* de către *Jancu de Hunedoara*, chiar sub ochii curții și familiei sale, adunate pe zidurile cetății dela *Smederevo*, privind la întîlnirea solemnă dintre despot și regele Ungariei⁴⁴; deghizarea lui *Marko Kraljević* în călugăr pentru

³⁸ Ed. Veneția 1756; ed. științifică *Stari pisci hrvatski*, vol. 27, Zagreb, 1942.

³⁹ M. M u r k o, *op. cit.*, p. 23.

⁴⁰ « Archiv für slavische Philologie », Leipzig, IV, 1880, p. 217.

⁴¹ V. B o g i š i ć, *op. cit.*, nr. 30—31.

⁴² « Archiv für slavische Philologie », III, 1879, p. 641—44, nr. 1.

⁴³ *Ibidem*, p. 648—53, nr. 3.

⁴⁴ V. B o g i š i ć, *op. cit.*, nr. 9, 26.

ași recuceri cetatea *Kastoriei*⁴⁵; sublinierea sentimentului de inferioritate, provocat de acuzația de trădare ce i se aruncase în față, sentiment ce determină în ziua bătăliei de la *Kosovo*, faptele și vitejia lui *Miloš Obilić*⁴⁶; etc., etc.

Indicații hotărîtoare în sprijinul preferințelor publice pentru senzațional și patetic, care au caracterizat circulația bugarștice-lor în Dalmația, prezidînd deci la selecția naturală a capitalului conservat în manuscrise, sînt produse și de istoria a două balade pe care am reconstituit-o în alt loc.⁴⁷

Amintim, în primul rînd, una din bugarștice-le perastine,⁴⁸ care pentru a pune în cîntec luptele locale cu mahomedanii dela *Hercegnovi*, sîrbi de neam și ei, utilizează anecdotică luptei (1442—1427) dintre *Radu II Praznaglava* și *Dan al II-lea*. Fabulația e împrumutată numai pentru valorile sale patetice, — <frăția dintre cei doi protagoniști, sfaturile neascultate ale bătrînei mame și pedepsirea firească a celui ce pradă pămîntul ce l-a hrănit,> — care n-au rost în cîntecul perastin. Apariția și utilizarea tocmai în Dalmația în sec. XVII a anecdotei dunărene, proprii veacului al XV-lea, n-a putut fi determinată decît de valorile sale patetice și senzaționale, a căror conservare în forma locală, conservarea inutilă din punct de vedere epic, nu are altă explicație.

Anecdota celeilalte bugarștice, — *Radivoi dela Severin și Vlatko dela Vidin*,⁴⁹ — a fost rezultatul concentrării pe elemente de senzațional și patetic a unei vechi fabulații politice feudale, ce cînta evenimente din anii 1366 — 8, luptele dintre unguri, romîni și bulgari, pentru Vidin și Severin.

Caracteristica esențială și originară a epicei orale sîrbești, este, așa cum indică pînă și denumirea tradițională ce s-a dat formelor poetice epice de către sîrbi, — « *junačke pjesme* » — ,cîntece de vitejie, adică balade de natură cavaleriească.

Indicațiile materialelor poetice sînt categorice; de pildă, sub ofilirea burgheză dalmată a burgarștice-lor este evidentă încă natura originară a gastei kosoviene. Evenimentele bătăliei de pe *Cîmpia Mierlei* (15 iunie 1389), ale cărei realități nu sînt cunoscute, deoarece toate relațiile scrise, chiar și cele contemporane stau pe izvoare poetice⁵⁰, au fost reduse la personalitatea, rosturile și faptele cavalerului *Miloš Obilić*. Conflictul acestuia cu *Vuk Branković*, acuzația că ar intenționa să-și trădeze suveranul, vitejia sa în luptă, uciderea sultanului, moartea viteazului și pierderea bătăliei de către sîrbi, sînt, alături de executarea lui *Lazăr Hrbljanović*, singurele fapte kosoviene reținute de tradiția poetică originară, fiind și singurele cunoscute izvoarelor documentare narrative. Aceste valori au fost transpuse în poezie printr-un cadru literar împrumutat poeticei cavaleriești franco-italiene⁵¹.

⁴⁵ *Op. cit.*, nr. 49.

⁴⁶ *Op. cit.*, nr. 1.

⁴⁷ « *Poetica slavo-romînă* » în *Studii și materiale de istorie medie III*, București, 1958,

⁴⁸ V. B o g i ŝ i ć, *op. cit.*, nr. 67.

⁴⁹ V. B o g i ŝ i ć, *op. cit.*, nr. 49.

⁵⁰ M a x B r a u n, *Kosovo*, Berlin, 1938, p. 120.

⁵¹ N. B a n a ŝ e v i ć, *op. cit.*

Masa bugarștice-lor cunoscute, — de 81 de cîtece, — conservate întîmplător în operele unor poeți dalmați, sau în cîteva manuscrise de aceeași origine, într-o îmbinare, lipsită evident de finalitate documentară și de rosturi ideologice, — oglindește involuntar, odată cu spiritualitatea care domina societatea în momentul înregistrării lor, însăși natura organică a genului literar.

Varna⁵², Vidinul și Severinul, ⁵³ Ungaria ⁵⁴, Kosovo⁵⁵, Bosnia⁵⁶, Macedonia⁵⁷, Perasto și Kataro ⁵⁸, Raguză, ⁵⁹ etc., — iată cîteva din coordonatele geografice ale bugarștice-lor, o diversitate egalată de aceia a protagoniștilor: Miloš Obilić ⁶⁰, Banović Strahinja, ⁶¹ Marko Kraljević, ⁶² Radivoi dela Severin și Vlatko dela Vidin, ⁶³ Radul voievod valah și Martesić perastinul, ⁶⁴ Branković Vuk ⁶⁵ Branković George ⁶⁶ și Branković Zmaj ⁶⁷ Jankula Voivod și Sekula, ⁶⁸ Mihail Szilagi, ⁶⁹ țarul Šišman, ⁷⁰ Novak, ⁷¹ Petar Zrini, ⁷¹ etc., etc.

În fața acestor diversități sînt unitare: natura evenimentelor cîntate, — împrejurări istorice care au zguduit Balcanii (încercarea ungarilor de a depăși Dunărea, Vidin 1370, ⁷² Kosovo, 1389, ⁷⁴ Varna, 1444, ⁷⁵ Kosovo, 1448, ⁷⁶ Krabava, 1493, ⁷⁷ etc.), ori situații și momente locale ale luptei cu turcii (ca luptele dintre perastini, muntenegreni și turci, ⁷⁸), precum și caracterul cavaleresc al protagoniștilor și prelucrări artistice a materialelor faptice.

⁵² V. B o g i š i ć, *op. cit.*, nr. 29, 35, « Archiv für slavische Philologie », III, p. 648—33 nr. 3.

⁵³ V. B o g i š i ć, *op. cit.*, nr. 49.

⁵⁴ *Op. cit.*, nr. 23, 30, 31, etc.

⁵⁵ *Op. cit.*, nr. 1, 2.

⁵⁶ *Op. cit.*, nr. 54.

⁵⁷ *Op. cit.*, 4—7.

⁵⁸ *Op. cit.*, nr. 59, 61, 63, 65, 67, 69.

⁵⁹ *Op. cit.*, nr. 79, 80.

⁶⁰ *Op. cit.*, nr. 1, 2.

⁶¹ *Op. cit.*, nr. 40.

⁶² *Op. cit.*, nr. 4—7.

⁶³ *Op. cit.*, nr. 49.

⁶⁴ *Op. cit.*, nr. 67.

⁶⁵ *Op. cit.*, nr. 1—2.

⁶⁶ *Op. cit.*, nr. 9, 10—11.

⁶⁷ *Op. cit.*, 12—16.

⁶⁸ *Op. cit.*, 17—22, 24, 27—29.

⁶⁹ *Op. cit.*, 46.

⁷⁰ *Rad.*, 153, p. 216.

⁷¹ V. B o g i š i ć, *Op. cit.*, nr. 39.

⁷² *Op. cit.*, nr. 36.

⁷³ *Op. cit.*, nr. 49.

⁷⁴ *Op. cit.*, nr. 1—2.

⁷⁵ *Op. cit.*, 29, 35, „Arch. f. sl. Phil.”, III, p. 648—53, nr. 3.

⁷⁶ V. B o g i š i ć, *op. cit.*, 9—11, 19—22, 24—27.

⁷⁷ *Op. cit.*, nr. 78.

⁷⁸ *Op. cit.*, nr. 59, 61, 63, 65, 67, 69.

Situația este clară. Claritatea se datorește, pe de o parte numărului redus de bugarștice conservate, masa neputînd altera astfel, prin diversitatea și multiplicitatea deviațiilor și alterărilor secundare, linia structurală a genului; iar pe de alta, ea derivă din vîrsta tînă a bugarștice-lor, ferite în momentul înregistrărilor de desvoltări spirituale și literare secundare, posterioare actului lor genetic.

Fondul ideologic al poeziei populare sîrbe. — adică acela al *deseterace*-lor moderne, — considerat în valorile sale generale, în valorile sale anecdotice esențiale, confirmă și el aceleași caractere esențiale.

Intr-adevăr cu toate că în formele poetice ale acesteia *Miloš Obilić* numai deține rosturile esențiale kosoviene,⁷⁹ deși amintirile sale cavalierești stăruesc încă, în alte rosturi epice, în unele balade;⁸⁰ transmisiunile kosoviene au fost coordonate naționalist-dinastic *craifului Lazăr*⁸¹, cu toate că amintirile nemanide sînt legate în general de sentimente religioase⁸² sau de rosturi anecdotice negative în care se simte reacțiunea bogomilică⁸³: versul epic popular sîrbesc rămîne totuși dominat de personalități vitejești, cavaleri,⁸⁴ dinaști,⁸⁵ haiduci,⁸⁶ uskoci⁸⁷ sau voivozi ai luptei pentru eliberare.⁸⁸ *Marko Kraljević* potagonistul a peste o sută de tradiții poetice, ce stau în fața cîtorva balade nemanide ori a fragmentelor gestei kosoviene, este nu numai eroul epic prin excelență, ci și reprezentantul specific al folclorului și poporului sîrbesc.

Acesta nu este numai eroul unor cîntece ce stau anecdotice pe un simbul de realitate istorică, — viteazul care încurcă planurile politice necavalierești ale părintelui său,⁸⁹ sau cel ce, fiind vasal sultanului, apără totuși poporul de vexațiile asupritorilor turci, —⁹⁰ ci și protagonistul altor balade ce au alte origini, dar sînt animate mereu și stăruitor de aceeași spiritualitate și viziune cavalierească a eroului.

Indicații asupra naturii acestei caracteristice, dovedind că ea aparține nu numai poetizării eroului, ci și genului literar, produc aceste ultime cîntece ale *regelui Marko*.

⁷⁹ Vuk Karadžić, *op. cit.*, II, 50, 51, etc.

⁸⁰ *Op. cit.*, II, nr. 37, 38, etc.

⁸¹ *Ibidem*, nr. 35, 45, 50, etc.

⁸² *Ibidem*, nr. 20, 36, 37, etc.

⁸³ *Ibidem*, nr. 27, 28, etc.

⁸⁴ Miloš Voinović, *op. cit.*, II, nr. 29; Musić Stefan, *op. cit.*, nr. 47; Jurišić Janko, *op. cit.*, nr. 52; Banović Strahinja, *op. cit.*, nr. 44, etc.

⁸⁵ Ljutica Bogdan, *op. cit.*, II, nr. 39; Todor din Stalac, *op. cit.*, nr. 82; Maxim Crnojević, *op. cit.*, 90; frații Jakšić, *op. cit.*; nr. 94, 95, etc.

⁸⁶ Novak și Gruica, *op. cit.*, III, nr. 1-7.

⁸⁷ Stojan Janković, *op. cit.*, III, nr. 21, etc., Ivo Senjanin, *op. cit.*, III, nr. 26, 27, etc.

⁸⁸ Stojan Čupić, *op. cit.*, vol. IV, nr. 19, Karadžordže, *op. cit.* n. 19

⁸⁹ Vuk Karadžić, *op. cit.*, II, nr. 34.

⁹⁰ *Op. cit.*, II, 69.

Spre deosebire de *Nemanja*, ale cărui singure rosturi în epica sîrbă sînt astăzi: exemplificarea felului în care trebuie cinstită « slava », ⁹¹ rosturi ce nu au putut fi create de cît de evoluții poetice tîrzii și parazitare; spre deosebire de *craiu* *Lazăr*, victimă eroică a luptei depe *Cîmpia Mierlei* (15 iunie 1389), a cărui personalitate poetică a trebuit potențată secundar, între altele, prin acceptarea epică a legendei canonizării sale, ⁹² spre deosebire de asemenea evoluții determinate de forțe ce au acționat secundar asupra epicei sîrbești; spre deosebire de cavalerul *Miloš Oblič*, care s-a transformat, alunecînd literar pe una din dominantele sale poetice secundare, ⁹³ neistorice, ci numai literare, în viteazul cu *gîtlejul de aur*, ⁹⁴ — fixarea și dezvoltarea personalității lui *Marko Kraljević*, în care cultura populară sîrbă, s-a auto-ogîndit, s-a realizat pe linii cavaleresti, ce indică astfel și linia genetică și structurală a epicei sud-slave.

Fie că personalitatea literară a regelui macedonean a absorbit anecdote sau teme poetice bizantine, ⁹⁵ germanice ⁹⁶ ori romanice ⁹⁷; fie că formele poetice ce-l cîntă s-au născut ori poartă amintiri din Macedonia, ⁹⁸ Albania, ⁹⁹ Muntenegru, ¹⁰⁰ Dalmația, ¹⁰¹ Sirmia ¹⁰² sau Kraina timoceană ¹⁰³; fie că versurile baladelor transmit valori politice feudale, ¹⁰⁴ atmosferă bisericească ¹⁰⁵ sau cîrciumărească ¹⁰⁶, fie că formele înregistrate documentează spiritualități mistice ¹⁰⁷ sau mitice, ¹⁰⁸ eroul și forma poetică își conservă întotdeauna caracterul cavaleresc.

Chiar atunci cînd tradiția poetică a regelui *Marko* a acceptat anecdote care au avut o altă finalitate sau valori de cadru literar, coordonate cu alte rosturi ideologice, acestea au fost prelucrate și acordate liniei specifice epicei sale, adică aceea proprie structurii poetice orale sud slave.

Pentru a exemplifica, notăm că tradiția morții lui *Marko Kraljević* are patru redacții literare deosebite.

⁹¹ *Op. cit.*, II, nr. 20.

⁹² *Op. cit.*, nr. 53.

⁹³ *P e t r a n o v i ć, Српске народне пјесме* I, Belgrad, 1867, II, nr. 18, v. 20.

⁹⁴ *V u k K a r a d ž i ć, op. cit.*, II, nr. 38.

⁹⁵ *Op. cit.*, II, nr. 63, etc.

⁹⁶ *Op. cit.*, II, nr. 68, etc.

⁹⁷ *Op. cit.*, II, nr. 62, etc.

⁹⁸ *Op. cit.*, nr. 67–69, etc.

⁹⁹ *Op. cit.*, II, nr. 40, 62, 68, etc.

¹⁰⁰ *N. Š a u l i ć, Српске народне пјесме* I, Belgrad, 1929, I, nr. 26–29.

¹⁰¹ *V u k K a r a d ž i ć, op. cit.*, II, nr. 56, etc.

¹⁰² *Op. cit.* II, nr. 42, 59, etc.

¹⁰³ « *Sbornik za narodni umotvopenija, nauka i knjižina* » (1892), IV nr. 7; VII (1895), nr. 10.

¹⁰⁴ *V u k K a r a d ž i ć, op. cit.*, II, nr. 52, 72, 74, etc.

¹⁰⁵ *Op. cit.*, II, nr. 34, episod final, etc.

¹⁰⁶ *Op. cit.*, II, nr. 59, episod inițial, etc.

¹⁰⁷ « *glasnik srpsgok učenog ydputva* » XLII, Belgrad, 1863, p. 270.

¹⁰⁸ *V u k K a r a d ž i ć, op. cit.*, II, nr. 38, 67, episodul al doilea.

Trecem peste transmisiunile cîntecului original inspirat de moartea eroului pe cîmpia munteană, acolo unde îl caută bătrîna sa mamă. Cîntecul s-a conservat numai în circulația dunăreană, adică în redacții bulgare,¹⁰⁹ care i-au reținut numele, și în forme romînești¹¹⁰, care uitîndu-i numele, au conservat nu numai amintirea morții sale eroice, ci și valori descriptive cavalierești¹¹¹ proprii formei originare.

Ne oprim la cea de a doua redacție înregistrată de Konstantin Filozoful; acesta povestește în *Biografia lui Ștefan Lazarević*,¹¹² scrisă în anul 1431, că în ajunul bătăliei de la Rovine (1394), eroul vasal turc prezent cu trupele sale în tabăra sultanului, s-a rugat Domnului cerînd biruința creștinilor cu prețul propriei sale vieți:

« Eu spun și rog pe Dumnezeu să fie într-ajutor creștinilor, chiar dacă va trebui să fiu cel dintîi dintre morți ».

Această rugă patetică, nu are evident realitate istorică, este o simplă formulă literară mistică, dar ea este totuși, și tocmai prin misticismul său, un important document istoric-cultural. Cadrul geografic al creației și înregistrării sale, indicat de origina bulgară a lui Konstantin din Kostenec și viața sa dunăreană legată de cartile lui Ștefan Lazarević (1389—1427), explică linia mistică pe care aluneca încă de la începutul sec. XV, tradițiile regelui Marko în valea Dunărei, linie proprie poetice bulgare, dar neorganică epice sîrbești.

Lipsa de ecou a acestei anecdote, neacceptarea ei în circulația orală sîrbă, sînt indicații pe care le potențează necesitatea în care s-a aflat poetica sîrbă de a înzestra tradițiile lui Marko Kraljević cu un cîntec propriu al morții eroului. El s-a realizat tîrziu, în afara realității istorice, dar pe linia cavalierească specifică epice sîrbești.

În balada modernă sîrbă a morții eroului,¹¹³ amintire istorică, dar alterată, este numai locul morții, munții Urvini rezonanță a cîmpiei de la Rovine, în schimb totul este cavaleresc, de la frăția eroului cu calul său și conservarea neînfrîntă a personalității și armelor sale, pînă la valorile cadrului literar.

Cea de a patra redacție poetică a tradiției morții eroului macedonean este neîndoelnic anterioară influenței epice occidentale, nu numai pentru că se păstrează încă amintirea autentică a pieirii sale într-o bătălie, biruitorul său purtînd numele de Radu Valahul, ci mai ales pentru că anecdotică literară ce pune faptul în valoare, aparține romanului lui Antar. Acest fapt leagă genetica acestei tradiții poetice de vremurile în care isvoarele bizantine hrăneau încă poetica sud slavă.

¹⁰⁹ « Sbornik za narodni umotvorenija », IV < 1892 >, nr. 7; VII < 1893 >, nr. 10.

¹¹⁰ N. Păsculescu, *Literatură populară romînească*, București, 1910, p. 61.

¹¹¹ Gr. Tocilescu, *Materialuri folcloristice*, I, București, 1900, p. 1230, balada *Maica bătrînd*, vrs. 31—9, etc.

¹¹² « Glasnik srpskog naučnog društva », Belgrad, XIII, 1875, p. 270.

¹¹³ Vuk Karadžić, *op. cit.*, II, nr. 74.

Giacommo Luccari ¹¹⁴ (1551—1615), povestind moartea lui Marko Kraljević spune că aceasta

«...fu omorît de Ratko valahul, iar corpul său, așezat pe un cal șarg, fu dus să fie îngropat în mînăstirea Bullaciani.»

În acest text sînt valori de esență literar poetică, calul șarg și motivul ui Antar, ce apare și în alte balade sîrbești, din sec. XV, de pildă, în cîntecul morții lui Vuk Branković-Zmaj. ¹¹⁵

Realismul, — căruia îi lipsește însă ca și gestelor franco-italiene prezența naturii, — caracterizează structura stilistică a epicei sîrbe. Rara apariție a supra-naturalului în versurile sale ¹¹¹ corespunde întotdeauna unor împrumuturi de valori poetice streine, albaneze sau bulgare.

Biruința lui Marko Kraljević asupra lui Muza Kesegiul ¹¹⁷, — protagonist albanez, ¹¹⁸ — este dată eroului de o zîină, căreia, ca și orice viteaz albanez, care își chiamă firesc în luptă ora, îi cere sprijinul la ananghie. Este semnificativă reacțiunea spirituală a eroului sîrb, — în fața biruinței dobîndite pe o linie spiritual nejustificată și nespecifică, — ea concordă cu spiritualitatea folclorică sârbă. Cu toate că anecdotică baladei are grijă, pentru a nu-i știrbi prestigiul, să -l aducă în luptă slăbit, ca și Ogier danezul, ¹¹⁹ de o îndelungă întemnițare, și așeză lupta într-o Duminecă, zi nefastă luptelor vitejești, viteazul văzîndu-și potrivnicul învins recunoaște cavalereste: «vai de mine, milostive Doamne, ¹²⁰ răpusei voinic mai vrednic!»

În momentul în care anecdotică dantescă a contelui Ugolino ¹²¹, a pătruns în capitalul epic oral jugoslav, ¹²² atribuindu-se lui Marko, numele acestuia nu mai reprezenta, evident, decît un nume de mare prestigiu epic. Miezul fabulativ al anecdotei este constituit de înfometarea protagonistului, silindu-l astfel să-și mănînce proprii copii. În versurile lui Dante, ca și în realitatea istorică. — (*Ugolino dela Gherardesca* și *Ruggiero Ubaldini* sec. XIII), înfometarea și canibalismul protagonistului, sînt sancțiunea inumană a fărădelegilor comise de el. Acceptînd tema literară și, atribuind-o lui Marko Kraljević, epica jugoslavă a schimbat situația anecdotică: Marko se află în puterea unui bei turc, prizonier căzut în luptă. Este prezentat, deci, ca o victimă a rezistenței anti-turcești. Cîntecul popular răsturnînd situațiile spirituale dirijează groaza și oprobriul provocat de

¹¹⁴ Cf. *Copioso ristretto degli annali di Rausa*, Veneția, 1605, p. 72.

¹¹⁵ „Archiv f. sl. Phil.”, III, (1879), p. 641—644, nr. 1.

¹¹⁶ «Prilozi proucavanju narodne poezije», II, Beograd, 1935, p. 169, 173.

¹¹⁷ Vuk Karadžić, *op. cit.*, II, nr. 67.

¹¹⁸ T. Maretić, *Naša narodna epika*, Zagreb, 1909, p. 155.

¹¹⁹ Gaston, Paris, *Histoire poetique de Charlemagne*, Paris, 1905, p. 309.

¹²⁰ Vuk Karadžić, *op. cit.*, vrs. 267—8.

¹²¹ *Vezi Infernul*, XXXII, vers. 124—139.

¹²² N. Banăšević, *Један дантеовски мотив у нашој народној поезији*, în «Prilozi za književnost, jezik istoriju, folklor» XVIII, 1938, p. 519.

cruzimea motivului nu împotriva făptașului imediat, — protagonistul întemnițat și înfometat care își mănincă fratele, — ci împotriva provocatorului, turcul care deținând pe Marko îi pune în situația de a săvârși o atare grozăvie. Fiind prezentat sub trăsăturile unei victime a rezistenței împotriva turcilor Marcu își conservă chiar și în această anecdotică în care deține formal o încadrare negativă, rosturile sale specifice, eroice.

Deci, nici chiar acceptarea unor teme literare atât de puțin adecvate protagonistului, atât de streine ideologiei sale specifice, — acceptare realizată probabil în momentul dalmat al evoluției epice sud-slave, marcat de setea de senzational, — n-a alterat, nici personalitatea eroului său nici linia sa spirituală.

Cele mai vechi cîntece epice sud slave ce au fost auzite, slăveau viteji și vitejii. Istoricii bizantini Nicefor Gregoras (1295-p. 1359), călătorind prin Macedonia în anul 1326, a auzit pe valea Strumei cîntece despre viteji și vitejii slave.¹²³ Cîteva secole mai tîrziu¹²⁴, cel mai însemnat dintre cărturarii croați ai sec. XVII, G. Krizanić (1618—1683) a auzit, la adunările nobililor și militarilor croați, cîntîndu-se poezii epice. Cu această ocazie, el precizează că poeziile slăveau isprăvile « lui Marko Kraljević, Novak Debeljak, Miloš Obilić și altor viteji¹²⁴ » Redactarea în regiunea de frontieră militară dintre Austria și turci în Slavonia, probabil la Sišak-Gradišće, în plină activitate răsboinică, în sec. XVIII, a celui mai vechi (cca. 1720—1730) manuscris descoperit în biblioteca universității de la Erlangen¹²⁵ conținînd poezii orale sîrbești, — sugerează și ea raportul vitejiei și vitejiilor cu epica sîrbă.

Trecînd la indicațiile moderne sugerate direct de fapte, folcloristice atragem atenția, asupra istoriei concludente a unui cîntec înregistrat de Vuk Karadžić. O documentare categorică, dar unică semnalată de G. Geseman¹²⁶ dovedește că la originile oricărei balade sîrbești stă prelucrarea literară, pe linie vitejească, a unui fapt adevărat realizat.

Istoria baladei Angelko Vuković și Sinan Kesedjia¹²⁷ este documentată de fapte consemnate de Vuk Karadžić în prefața¹²⁸ volumului IV din culegerea sa folcloristică, *Srpske narodne pjesme*. În acest volum el a publicat în anexă și balada ce-i fusese « zisă » de informatorul său Angelko Vuković, unul și aceeași persoană cu protagonistul versurilor.

Angelko Vuković, sîrb dintr-un sat de pe cîmpia kosoviană, care era încă supusă sultanului în primele decenii ale veacului trecut, a omorît, apărîndu-se, un turc, bandit la drumul mare, pe Sinan kesegiul. Din această cauză, a fost silit să fugă pe teritoriul Sîrbiei libere și apoi în Sirmia, unde l-a cunoscut Vuk.

¹²³ *Historiae Bizantina*, ed. Bonn, 192, VIII, 14—4.

¹²⁴ apud V. Bogišić, *op. cit.*, p. LXXXIII, nota 1.

¹²⁵ Ed. G. Geseman, Beograd, 1925.

¹²⁶ *Studien zur sud-slavischen Volksepik*, I, Regensburg, 1926, p. 65—96.

¹²⁷ Vuk Karadžić, *op. cit.*, IV, ed. 1894, p. 498.

¹²⁸ *Op. cit.*, IV, ed. stat, p. XX.

La originea cîntecului, care povestește tocmai această ispravă, stă deci o crimă obișnuită și involuntară, căreia i-a urmat fuga făptuitorului imprudent. Transpunerea sa poetică comportă, nu numai o expresie verbală eroică, ci o prelucrare totală pe linia vitejiei. Omorul a fost transpus, pe de o parte, în împlinirea unei misiuni pe care nimeni altul nu se încumetase să o accepte; iar pe de alta într-un act de importanță publică. *Sinan* a fost transpus ad hoc, într-un *kesegiu*, eroul eliberînd ținutul și chiar administrația locală otomană de teroarea pe care acela o reprezenta simbolic. Ridicarea actului personal, — simpla ucidere involuntară a unui turc de către un sîrb, — de la particular la o categorie generică, rosturile *kesegiilor turci* care au turburat viața balcanică în primul deceniu al veacului al XIX-lea, și reprimarea lor, — a dat faptului poetizat odată cu încadrare istorică și rosturi anecdotice vitejești.

Liniile procesului genetic sînt clar surprinse chiar numai de această sumară confruntare dintre realitatea inspiratoare și realizarea sa poetică. Pentru ași poetiza fapta, *Angelko Vuković* a trebuit, în primul rînd, să schimbe însăși sensul ei, a trebuit s-o prezinte ca o faptă eroică, pentru a o situa într-o formulă anecdotică a trebuit s-o încadreze social, dîndu-i atmosferă istorică.

Ictus-ul eroic este deci și în perspectivele unice ale acestui proces genetic epic prins pe viu, ca și în toate concluziile indicațiilor documentare, ca și în rezultatele oricăror analize literare, suprema caracteristică spirituală a epiceii sîrbe, baza specifică a ideologiei sale.

Raportul dintre « vitejie » și cîntecul epic este de altfel prezent în conștiința maselor populare, care nu desparte cele două noțiuni. În Bosnia de sud, la *Višegrad*, într-o adunare familiară la care asista și *Mathias Murko*¹²⁹, prezentîndu-se *gusla*, s-a întîmplat ca nimeni să nu știe să cînte cu ea. Încercînd să lămurească situația, oaspetelui strein, gazda a afirmat, că faptul este firesc, în regiunea lor « oamenii fiind pașnici » (*narod miran*).

Revivificarea epiceii sîrbești în timpul războaielor balcanice (1913) și apoi în vremea primului conflict mondial (1914—1918), — anii luptei pentru unitatea națională¹³⁰ — lămurește, alături de faptele precedente, marea eflorescență, strălucirea poeticeii orale sîrbe din primele decenii ale sec. al XIX-lea. Superiori-

¹²⁹ *Op. cit.*, p. 20.

¹³⁰ *Bugarstice-le kosoviene* (V. Bogišić, *op. cit.*, I și 2) sînt cîntece primare inspirate direct de fapte, dar balada zidirei *Ravanice-i*, (Vuk Karadžić, *op. cit.*, II, nr. 35) ce face parte din redacția modernă a ciclului kosovian, este un cîntec secundar, de origină literară; balada *Uroš și Mrnjavecicii* (*op. cit.*, II, nr. 34), ca și cîntecul *Marcu desființează darea de nuntă* (*op. cit.*, II, 69), sînt de asemenea cîntece primare inspirate din nou de realitățile epocii, iar cînd formele poetice *Marko Kraljević și Filip Madžarin* (*op. cit.*, II, 59), ori *Marko Kraljević și fiica regelui arapilor* (*op. cit.*, II, 64), sînt cîntece literare secundare. Totuși balada *Nunta lui Stojan Janković* (*op. cit.*, III, 21), deși stă pe aceeași anecdotă cu balada precedentă, este o operă epică primară, inspirată direct de realități. Cele două serii de forme poetice — baladele primare inspirate direct de fapte epice și cîntecele literare secundare, ce cinstesc o faimă epică pot fi diferențiate numai analitic și experimental.

tatea epiceii înregistrate de *Vuk Karadžić*, bogăția acesteia față de formele culegerilor ulterioare, realizate în a doua jumătate a secolului trecut, au rezultat tocmai din atmosfera eroică creată și susținută de lupta populară pentru independență din primele decenii ale veacului, ce corespund. cu realizarea culegerii lui *Vuk*. Afirmarea este ilustrată de realizarea superioară a baladelor ce cîntă tocmai evenimentele celor două *ustanke* (1803/17), cele două revolte sîrbe ce au dus la libertatea națională.

Aceste ultime precizări pun și o nouă problemă, a cărei elucidare este necesară atît pentru stabilirea datelor procesului genetic epic cît și punerii în evidență a caracterelor structurale proprii acestei poetici. Problema este: raportul dintre cîntec și eveniment, ori realitățile vieții. Raportul dintre eveniment și cîntec, în cazul formelor inspirate de fapte și realități, dar nu și în cazul celor de natură pur literară, este imediat, dar nu și direct. Epica orală sîrbă nu stă tehnic pe povestirea faptelor, ci pe prelucrarea lor prin intermediul unor motive, teme, anecdote ori scheme tip, tehnică specifică pe care o vom examina în cea de a doua parte a acestei cercetări,

Teza este susținută în primul rînd de cunoașterea directă a momentului realizării unora din cîntecele epice sîrbești. În ziua de 20 septembrie (st. v). 1840 a căzut, muntenegreanul *Smail Aga Cengiç* (n. 1778), luptînd vitejește cu albanezii. Numeroase cîntăce îi cinstesc astăzi vitejia și moartea¹³¹, cel dintîi dintre ele a fost creat chiar de bajraktarul său în seara luptei¹³². Cîntecul cuceririi *Begorad-ului* (1717) de către armatele principelui *Eugen de Savoia*, este cunoscut, nu numai unor vechi manuscrise dalmate încheiate în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea¹³³, ci și manuscrisului dela *Erlangen*¹³⁴, scris curînd după bătălie. Baladele luptelor sîrbești pentru independență (1803-17) au fost cunoscute de *Vuk Karadžić*, chiar înaintea apariției culegerii sale în ediția de la *Leipzig* (1823/4), iar despre unele dintre aceste cîntăce se știe că au fost cîntate chiar la praznicile șefilor răscoalelor, pe cîmpul de luptă.¹³⁵

Trecînd la probe de majoră complexitate, ne vom referi la concluziile analizelor lui *Max Braun*¹³⁶, care a cercetat lupta de pe *Cîmpia Mierlei* (15 iunie 1389) și oglindirea ei în isvoarele scrise și formele poetice orale, precum și la realități muntenegrene contemporane, constatate de anchetele etnografo-folklorice ale lui *Mathias Murko*.

Cercetarea istorică a culturii sîrbe orale arată că centrele productive din punct de vedere epic au fost succesiv: Macedonia, Zeta, Bosnia, Dalmația, Sirmia

¹³¹ *Vuk Karadžić*, op. cit., IV, nr. 57-9.

¹³² *Murko*, op. cit., 25-6.

¹³³ *V. Bogišić*, op. cit., 116.

¹³⁴ *Ed. G. Gese man*, op. cit., nr. 89.

¹³⁵ Ne referim la baladele luptelor de la *Deligrad* (22.VIII.1806), (*Vuk Karadžić* op. cit., IV, 35), și *Salacfeld* (10.III.1816), (op. cit., IV, 28), create de guslarii *Raško* și *Filiþ Višniç*.

¹³⁶ Op. cit., p. 115-17.

Krajna timoceană și ținuturile uskoce. Semnalînd ofilirea genului și uneori chiar și stingerea lui în multe dintre aceste regiuni, anchetele lui *Mathias Murko* au subliniat nu numai conservarea vivacității epice în Muntenegru, ci și isvorul de vigoare epică ce a reprezentat pentru regiunile sîrbe de nord emigrarea muntenegreană.

Deci, făcînd parte înfățișerilor datorate evoluțiilor degenerescente, sub care este neîndoelnic că stau încă vechi și autentice realități, faptele și situațiile muntenegrene contemporane sînt mărturie pentru natura structurii originale a epiceii sîrbe orale, așa cum sub barocul aventurilor lui *Don Quijote* se simte încă parfumul vieții cavaleriești degenerate în epoca satirizată de *Cervantes*.

Sistematizîndu-și observațiile asupra activității epice muntenegrene *Mathias Murko*¹³⁷ conchide că poetica regiunii ține de realitatea imediată, ce crează cîntecul așa cum articolul de presă este determinat de realitățile și cerințele momentului social-politic.

Dacă unele din situațiile și faptele citate de cercetătorul ceh, — de pildă rosturile partinice active, prezente în anumite cîntece muntenegrene ori croate, — par să derive din degenerescența genului, dacă altele, — de pildă, poetizările la comandă și după tarif, — reprezintă evident vulgarizările unor practici ilustre, pe care le serveau și guslarii, deja citați, de la curtea lui *Velcu Petrović*, ori a celorlalți voievozi ai răscoalelor sîrbe, în fond constatările sale, — raporturile fenomenului epic muntenegrean cu viața zilnică, — sînt confirmate istoric de concluziile lui *Max Braun* asupra transmisiunilor zilei kosoviene (15 iunie 1389).

Braun, analizînd isvoarele scrise ale evenimentelor kosoviene¹³⁸, constată că toate, chiar și cel dintîi izvor, e vorba de jurnalul de călătorie al diaconului rus *Ignatie*, redactat chiar în cursul lunii iunie 1389, — stau pe informații de natură poetică. Iată cum sună propriile sale concluzii :

« Dările de seamă din isvoare despre lupta dela Kosovo se află toate sub puternica inspirație a artei cîntecului epic, care trebuie să se fi înrudit de aproape cu cunoscutul cîntec vitejesc sîrbo-croat din timpurile mai recente. Am fost deci siliți să presupunem că balada a fost, în genere, forma obișnuită a dărei de seamă orale. Orice eveniment mai însemnat a fost probabil formulat și fixat numai decît într-un astfel de cîntec ce se răspîndea cu o repeziciune extraordinară »¹³⁹.

Istoricitatea epicii sîrbe este dovedită, atît de genetica sa imediată din evenimente și realități, cît și de evoluția sa formală și spirituală, sub presiunea forțelor sociale care au dominat diferitele epoci ale vieții sale. Ea a fost recunoscută de cărturarii trecutului care au utilizat-o consecvent ca pe un izvor istoric

¹³⁷ *Op. cit.*, p. 27.

¹³⁸ *Max Braun*, *op. cit.*, p. 61—117.

¹³⁹ *Max Braun*, *op. cit.*, p. 120.

narativ¹⁴⁰. Această istoricitate necontestată și necontestabilă astăzi, ridică o singură problemă,—aceia a raporturilor dintre «adevăr și realitate» și «realizare artistică» în versurile sale. Problema va fi cercetată deci aci numai în perspectivele rosturilor sale social-politice active.

Anchetele lui *Mathias Murko* au desvăluit nu numai rosturile active social ale epicei sîrbe de astăzi, ci și pe cele militante. Fapte, mai ales muntenegrene¹⁴¹ ilustrează odată în intervenția societății în configurația capitalului poetic, — acesta fiind nu numai cenzurat, ci uneori chiar și trimis, ca orice contravenient, în fața instanțelor de judecată, — și intervenția activă a epicei în viața socială, — creindu-se, de pildă, cîntece duble, pro și contra, asupra aceluiași personaj, ¹⁴¹ poetici speciale și specifice fiecărui trib în parte.

De aceea, nu trebuie să se vadă în poetica electorală a lui *Ștefan Radić* (1871—1928), — șeful radical țărănist al opoziției croate împotriva regelui *Alexandru*, — ca și în poetizarea unor programe politice, ori în petițiile versificate obișnuite în Bosnia, — fapte semnalate de *Murko*, — simple efecte ale degenerescenței genului, ci și continuitatea împlinirii unei finalități proprii genului literar și rosturilor sale sociale sîrbești.

Guslarii lui *Ștefan Radić* (1871—1928) împlineau, — la un nivel epic scăzut, — aceiași misiune pe care o avuseseră și cîntăreții conducătorilor celor două răscoale sîrbești pentru independență (1803/1817) ale căror cîntece, de superioară realizare artistică, făceau și ele parte din arsenalul mobilizator al forțelor necesare luptei naționale. Raporturile dintre șeful politic croat și cîntecul epic dau impresia de vulgarizare din cauza perspectivei «naționale» în care au așezat romanticii poezia epică orală, văzută prin prizma naționalismului burghez. Aceiași misiune au avut-o însă și guslarii lui *haiduc Velcu* (1780—1813). Poetica acestuia nu poate fi despărțită, din cauza rosturilor date de el cîntăreților în manifestările curții sale, de finalitățile politicii sale personale și locale, indicate atît de încercările sale de a reduce lupta împotriva turcilor la eliberarea *Krajnei*, cît și de adoptarea titlului de «*voivod de Crnareka*».

Observînd că epica sîrbă este în primul rînd o poetică a personalităților, — transmisiunile istorice reducîndu-se în mare măsură¹⁴² la perpetuarea amintirilor acestora încadrate eroid, — trebuie să înțelegem, — în perspectivele raporturilor dintre baladele lui *Velciu* și guslarii săi, — că și la originile cîntecelor ce conservă transmisiunile altor eroi stau rațiuni similare.

Guslarii au creat cîntecele *haiducești* neîndoelnic chiar în taberele acestora. De asemenea nu putem despărți nașterea *baladelor marilor comandanți de oștiri*,

---

¹⁴⁰ *Cronica popii din Duklja (sec. XII), izvoarele kosoviene (1389)*, ca și opera lui *Mauro Orbini* (C. Jireček, *Istoriya srba*, IV, 58; M. Braun, *op. cit.*, și *Il regno degli slavi*, Pesaro, 1601) confirmă afirmația.

¹⁴¹ *Op. cit.*, 27, «*Revue des études slaves*», XIII, 46.

¹⁴² M. Murko, *op. cit.*, p. 22.

Jankula voivod ¹⁴³ ori Branković Zmai Ognjen ¹⁴⁴, — ori cele ale comandanților de cete uskoce, — Stojan Janković ¹⁴⁵ sau Ivo Senjanin ⁵, — de viața taberelor lor ¹⁴⁶.

De aci pînă la sesizarea naturei reale a altor forme epice, — de pildă baladele *Jakšić-ilor* ¹⁴⁷, dincolo de care stau și formele originare ale poeticei *Mrnjacević-ilor*, nu este decît un singur pas, pas pe care-l indică guslarii lui *haiduc Velcu*, și anume *cîntăreții de curte*, atestați în lumea sîrbă încă din vremile lui *Stefan Provenčanin* ¹⁴⁸ (1196—1228).

Rostul acestora nu trebuie neglijat atunci cînd se consideră genetica și structura epicei sîrbe. Istoria tradiției poetice *Uroš și Mrnjačević-ii* ¹⁴⁹, pe care o evocăm aci numai în concluziile sale, documentează deplin rostul politic activ al acelor guslari de curte. Diferitele forme poetice înregistrate ale acestei tradiții poetice indică trecerea fondului său fabulativ, moștenirea lui *Stefan Dušan*, cînd în serviciul neamului *Mrnjacević*, — regele *Vukašin* și fiul său *Marko Kraljević*, — cînd în acela al familiei *Hrbljanović*, craiul *Lazăr* și *Stefan Lazarević*. Cercetarea istorică a materialelor resuscitează fazele unei polemici politice între cele două neamuri, pentru a cărei realizare s-a utilizat cîntecul epic ca mijloc literar și propagandistic specific vremurilor. Diferitele forme poetice au trecut pe rînd cînd în serviciul unuia din neamuri, cînd a celuilalt, împlinind deci o funcțiune politică ce este și astăzi proprie în Muntenegru de pildă, epicei sîrbești.

Valorile politice, evidente în formele poeticei lui *Jancu de Hunedoara* ¹⁵⁰, în formele ei conservate între bugarștice, ce conservă stadiul acestei poetici din sec. XVII-lea, și în special oglindirea în versuri a rivalității dintre *Jancu* și magnați, precum și cîntecele menite să disculpe pe erou de evenimentele, care au produs moartea regelui *Vladislav Jagello* și apoi aceia a lui *Sekula*, confirmă și ele rosturile politice active ale vechei poetici feudale sîrbești.

Revenind la guslari, menționăm că datele suplimentare ce vom cita nu au rostul de a îmbogăți documentarea istorică deja prezentată, ci de a prepara bazele informative necesare punerii în evidență a altor aspecte ale artei și profesiei lor.

Reamintind cîntăreții de la curțile nemanide ¹⁵¹, evocăm pe cei ce serveau în secolul nostru pe beii mahomedani locali ¹⁵², al căror rost profesionist, dirijat de viața și interesele patronilor, nu poate fi contestat. Reamintind pe cei duși de marea emigrație a secolului al XV-lea pînă la curțile poloneze ale lui *Vladislav*

¹⁴³ V. Bogišić, *op. cit.*, 17—23, 25, etc.

¹⁴⁴ *Op. cit.*, 12—16.

¹⁴⁵ Vuk Karadžić, *op. cit.*, III, 20—21.

¹⁴⁶ *Op. cit.*, 25—6.

¹⁴⁷ V. Bogišić, *op. cit.*, 41, 45, Vuk Karadžić, *op. cit.*, II, 95—100.

¹⁴⁸ C. Jireček, *Istoriја srba*, Beograd, 1925, IV, 66.

¹⁴⁹ *Lucrarea noastră în mss. Epica lui Marko Kraljević*, § 5.

¹⁵⁰ *Ibidem*, *Jankula vlaška voivoda* §. 3.

¹⁵¹ C. Jireček, *op. cit.*, IV, p. 66.

¹⁵² M. Murko, *op. cit.*, IV, p. 11.

Jagello¹⁵³, atragem atenția asupra lui Gheorghe «srbin i pevac», cum își zicea el ca și confracții săi moderni. Acesta și-a exercitat arta la curțile moldovene ale lui Petru Aron¹⁵⁴ (1454), fiind în același timp și cărturar, de vreme ce putea împlini, și funcțiunea de *diac domnesc*. Citind însfârșit pe cei arătați de izvoare, că și-ar fi exercitat arta la festivitățile raguzane de odinioară¹⁵⁵, subliniem încă odată practica guslei la orice fel de festivități, ca și în oricare loc sau local unde se adună lumea, case particulare, cafenele, hanuri ori chiar cârciumi, praznice familiare, bilciri, concerte ca și ori ce fel de adunare publică.

Ca și evoluția istorică care a lăsat amintiri feudale, burgheze sau religioase versurilor epice, baladele poartă și urmele trecerii și manifestărilor lor în cele mai felurite locuri, în care a fost purtată de guslari.

Am semnalat deja activitatea bosniacă a guslarilor. Ea a creat o bogată epică narativă, caracterizată prin forme poetice lungi, inspirate de luptele mahomedanilor bosniaci cu austriacii, în sec. al XVII-lea și al XVIII-lea, pe Sava. Trecând peste rosturile și înfățișările deosebite ale altor poetici locale, atragem atenția asupra unor alte produse artistice ale guslarilor, care pentru necesitățile mediului social căruia su fost destinate, poartă spiritualități deosebite, excepțional diferite de aceea a epicei vitejești. Deși sînt solidare cu acestea prin încordarea tragică ce le caracterizează în comun, ele se diferențiază formal atît prin zona de inspirație specifică, lumea feminină, cît desigur și prin publicul căroro baladele au fost adresate la origină.

Cîntecul *Mladen și Grozdana*¹⁵⁶, — dragostea ucigașă a sultanei pentru tinărul jenicer sîrb, — ; balada *Omer și Merime*¹⁵⁷, — moartea de dor a iubiților separați silnic, — ; ori *Hasanagînica*¹⁵⁸, cîntecul durerii materne ce o ucide, — versuri ce au creat faima originară a poeticei orale sîrbești, — sînt forme poetice musulmane, și feminine în același timp, — *ženskae pjesme*. Ele nu pot fi despărțite de lumea haremurilor sîrbilor trecuți la *Islam*. Asemenea cîntece se deosebesc de epica vitejilor, de aceea a curților feudale, ori haiducilor și uskocilor, prin *duioșia tragică*, ce înlocuește în versurile lor *încordarea vitejească*, proprie celorlalte produse artistice ale guslarilor.

*Maica Jugovicilor*¹⁵⁹ și versiunea modernă a *Fetei dela Kosovo*,¹⁶⁰ — deosebită spiritual de prototipul ei originar, prezent încă în balada *Marko Kraljević desființează darea pe nuntă*¹⁶¹, — singurele tipuri *duios tragice* ale epicei vitejești sîrbe —, nu aparțin tradiției poetice originare kosoviene, ci sînt creații poetice cu totul

¹⁵³ „Archiv für slavische Philologie”, Leipzig, 1907, XXIX, p. 237.

¹⁵⁴ M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan Vodă*, II, Iași, 1932, p. 513, doc. 136.

¹⁵⁵ Vinko Lozovina, *Dalmacija u hrvatskoj književnosti*, Zagreb, 1936, p. 52.

¹⁵⁶ V. Bogišić, *op. cit.*, nr. 56.

¹⁵⁷ Vuk Karadžić, *op. cit.*, I, 343.

¹⁵⁸ *Op. cit.*, III, 80.

¹⁵⁹ *Op. cit.*, II, 48.

moderne. Tipul feminin propriu epicei sîrbești vitejești, este *Ruxandra*, care respinge pe *Marko Kraljević*, pentru că s-a supus vasalității sultanului ¹⁶². *Ruxandra* e tot atît de *dîrză*, pe cît de viteaz îl prezintă celelalte balade pe *Marko*.

Dacă trecerea activității guslarilor în serviciul feminin a potențat valoarea artistică a creațiilor lor, circulația lor în lumea hanurilor a transformat pe *Marko Kraljević* într-un client obișnuit al cîrciumilor, unde bea vinul cu vadra și își adapă calul tot cu vin ¹⁶³.

Guslarul n-a fost dealtfel niciodată un creator neutru față de mediul în care își manifesta arta.

Într-adevăr, guslarii de la *Zlatibor*, mica localitate unde și-a notat *Mathias Murko* ¹⁶⁴ observațiile pe care le cităm pentru a documenta teza noastră, nu și-au redus participarea la festivitatea inaugurării șoselei de acolo, împlinindu-și profesiunea pasiv, delectînd pe cei de față cu baladele tradiționale, ci, considerîndu-și firesc rosturile culturale organice, au luat poziție artistică față de evenimentul la care participau. După ce au parodiat în versuri discursurile auzite, au dat o redacție poetică a operei ce se făcuse acolo, povestind peripețiile împlinirii ei într-un cîntec realizat după tiparele obișnuite epice vitejești. Acești guslari au repetat astfel, fără rezultate artistice, care ar fi putut da viabilitate improvizației lor, și în fața unui eveniment strict local, fără răsunset, dar cu importanță documentară, datorită prezenței marelui învățat ceh, practica obișnuită a guslarilor.

Un alt cercetător, *Gerhard Geseman*, a surprins și el un caz similar care documentează dintr-odată și spontaneitatea creației guslarilor și tehnica obișnuită epice sîrbești. ¹⁶⁵ Mărturia, care urmează a fi comentată mai jos, a fost consemnată în spitalul militar de război din *Kraguevac* în vara anului 1914, în momentul în care lumea sîrbească înfrunta din nou adversitatea armelor.

Momentul și locul întrunea cele trei condiții esențiale creației epice, *atmosfera, publicul și creatorul*: mediul propice evocărilor epice, un spital de război, și atmosfera pregătită de știrea căderii pe cîmpul de luptă a fiului medicului ce îi îngrijea; prezența între răniții, care aveau să constituie publicul, a unui guslar profesionist, și prin el, nu numai prezența întregului fond al epicei orale sîrbe, ci și a darului improvizației ce o caracterizează.

Provocat de cererile unanime ale celor internați în salonul spitalului din *Kraguevac*, impresionați de momentul tragic al invaziei Sîrbeiei de către trupele austro-germane, la care se adaugă și jalea personală a medicului, improvizația și-a luat ușor zborul, născîndu-se cîntecul de jale al feciorului medicului

¹⁶⁰ *Op. cit.*, II, 51.

¹⁶¹ *Op. cit.*, II, 69.

¹⁶² *Op. cit.*, II, 40.

¹⁶³ A. V a i l l a n t, *Les chants epiques des slaves de sud*, în « *Revue des cours et conférences* », Paris, XXXIII, 1931, 2, p. 316.

¹⁶⁴ « *Revue des études slaves* », XIII, Paris, 1933, p. 29.

¹⁶⁵ *Studien zur sud-slavischen Volksepik*, I, Regensburg, 1926, p. 65 – 7.

de la *Kraguevac*. Forma primară a acestei balade, utilizînd clișeul poetic ritmat, clasic epicei sîrbești, perechea de corbi ce prevestesc prin simpla lor apariție nenorocire, s-a încheșat firesc și spontan. Păsările vesteau lupta de la *Mačva*, locul unde căzuse eroul, prevesteau rezistența sîrbă la *Sabač*, dar, adăugau că viteazul ce se distinsese și fusese decorat nu-și va mai vedea casa. Peste cîteva zile, îi era dat lui *Geșeman* să audă din nou cîntecul, versiunea inițială, cu aproape o sută de versuri, forma acum numai primul episod. Pe baza unei descrieri realiste, dar tipice, a luptei, se punea acum în evidență, pe bază de informații autentice dobîndite dela prietenii familiei, personalitatea eroului și împrejurările căderii sale în bătălie.

Acestei spontaneități i se datorește nu numai continua vivacitate a artei epice sîrbești, ci și rostul cultural, pe care l-a avut aceasta în sud estul și chiar estul Europei.

La 1415, guslarii își exercitau arta, după cum am notat deja, în Polonia, la curțile regale, cîntînd, așa cum cîntau și în veacul următor în Ucraina, atît în limba lor, cît și în cea locală, fie vitejiile sîrbești, fie eroi locali, cîntece pe care evident le improvizau, utilizînd ca și în zilele noastre, valorile stilistice și tehnice clasice ale epicei lor naționale.

*Mathias Murko*¹⁶⁶ a constatat că guslarii își exercită arta, în regiunile lingvistice eterogene, nu numai în graiul lor național, ci și în limbile popoarelor conlocuitoare. În Macedonia cîntăreții publici își zic baladele nu numai sîrbește ori bulgărește, ci și în limba albaneză și chiar turcă, obișnuită la guslarii bosnieci. *G. Giuglea* și *G. Vîlsan*¹⁶⁷, anchetînd folclorul român din *Krajna* timoceană, au constatat bilingvitatea slavo-romînă a unora din informatorii săi, fapt ce reprezintă numai un alt aspect teritorial al aceluiași fenomen cultural.

Aria teritorială a inspirației celor mai vechi cîntece sîrbești înregistrate, bugarștice-le conservate în opere culte, —

1556 P. Hektorović:	Radosav dela Severin, ¹⁶⁸	Dunărea romînă,
1556 P. Hektorović:	Marko Kraljević, ¹⁶⁹	Macedonia,
1556 P. Hektorović:	Țarul Šišman, ¹⁷⁰	Bulgaria,
1613 G. Baraković:	Mama Margareta, ¹⁷¹	lumea greacă,
1663 Petar Zrini:	Mihai Svilojević, ¹⁷²	Dunărea maghiară;—

ca și comunitatea anecdotică contemporană ce caracterizează epicele sîrbă, bulgară, romînă, albaneză și are numeroase contingente și cu fondul epic grecesc, au fost și sînt produsele acestei activități specifice a cîntăreților sud-slavi.

¹⁶⁶ « Revue des études slaves », XIII, 1933, p. 29.

¹⁶⁷ *Dela romînii din Serbia*, Buc., 1913, p. 167.

¹⁶⁸ V. Bogișić, *op. cit.*, nr. 49.

¹⁶⁹ *Op. cit.*, nr. 3—7.

¹⁷⁰ *Rad.* vol. 153, p. 216.

¹⁷¹ V. Bogișić, *op. cit.*, nr. 84.

¹⁷² *Op. cit.*, nr. 46.

Guslarul Gheorghe, despre care am amintit că trăia la curtea lui Petru Aron în anul 1454 și cîntecul slav despre *Stefan Vodă*, conservat în gramatica cehă a lui *Jan Blahoslav*¹⁷³ (1571), sînt în aceste perspective cele dintîi documentări, nu numai ale trecerii cîntăreților sîrbi prin țările romîne, dar și ale activității lor epice locale. Acesteia i se datorește poetica, pe care am denumit-o «slavo-romînă», conservată pînă în zilele noastre mai ales în circulația bulgară, datorită unor împrejurări și situații istorice specifice, examinate în altă parte¹⁷⁴.

Documentul în care apare numele lui Gheorghe, care își spune singur «sîrb și cîntăreț», ni-l prezintă însă și sub o altă față a personalității sale, aceea, de *diac*, deci de cărturar.

Fapte similare contemporane, opera cîntărețului cărturar *Ilija Dvijanović*¹⁷⁵ informatorul lui *Bogoliub Petranović*,¹⁷⁶ un virtuos al improvizației epice, creator de forme poetice unice, precum și raporturile cîntecelor eliberării create de *Filip Višnić* cu arta poetului cult contemporan¹⁷⁷ *Gavril Kovačević*, ne impun să considerăm guslarul, în perspectivele mărturiilor documentului lui *Petru Aron* din 1454,¹⁷⁸ nu numai ca un artist profesionist, ci și ca un cărturar.

Numai rosturile cărturărești ale guslarilor pot explica baza cărturărească pe care stă epica sîrbă. Fondul fabulativ al acestei epice nu este decît în parte național¹⁷⁹. Alături de valori anecdotice de origină bizantină, lume care a dat poeziei sîrbești și vechiul metru specific, *bugarstica*, decalc al versului politic grec¹⁸⁰, notăm pe cele vechi germane. În legătură cu aceasta, e semnificativă traducerea termenului bizantin *Μύθος* prin «*șpilman*» în *Nomokanonul* lui *Rastko Nemanja*¹⁸¹ din 1262 și mai ales numeroasele anecdote romanice identificate în fondul cultural oral sîrbesc. Prezența la *Raguză* de aproape un veac (sec.XIV) în biblioteca *mînăstirei clariselor* a unui manuscris al *gestei lui Guillaume d'Orange*¹⁸² a cărei fabulație a dat schema anecdotei kosoviene și multe episoade¹⁸³; existența astăzi pierdută a unor versiuni sud-slave a gestelor lui *Lancelot* și *Bovo d'Antona*¹⁸⁴, ultimul dăruind epicei sîrbe valori epice conservate în balada *Nunții craiului Vukašin*,¹⁸⁵ semnalarea prezenței la *Zara* în anul 1389, între alte manuscrise con-

¹⁷³ *Columna lui Traian*, 1873, p. 226; cf. studiul nostru *La littérature slavo-roumaine a l'époque d'Etienne le grand*, în «*Romanoslavica*», I, pg. 210–256,

¹⁷⁴ Vezi lucrarea noastră «*Poetica slavo-romînă*» în *Studii și materiale de istorie medie*, III, București, 1958.

¹⁷⁵ T. Maretić, *Naša narodna epika*, Zagreb, 1909, p. 5–6.

¹⁷⁶ *Op. cit.*, III, Beograd, 1870.

¹⁷⁷ P. Popović, *Преглед српске Книжевности*, ed. 1931, p. 86.

¹⁷⁸ M. Costăchescu, *op.cit.*

¹⁷⁹ T. Maretić, *op. cit.*, p. 191–236.

¹⁸⁰ A. Vaillant, *op. cit.*, I, cit., p. 45.

¹⁸¹ «*Starine*», VI, p. 81, Zagreb, 1871.

¹⁸² «*Romania*», VI, p. 257–61.

¹⁸³ «*Revue des études slaves*», VI, p. 224–244.

¹⁸⁴ Vinko Lozovina, *Dalmacija u hrvatskoj književnosti*, Zagreb, 1936, p. 53,

¹⁸⁵ Vuk Karadžić, *op. cit.*, II, p. 25.

ținând geste, a cîntecului lui *Tristan și Isolda*,¹⁸⁶ al cărei motiv final, — arborii îmbrățișați ce cresc din mormintele celor doi iubiți, — apare astăzi frecvent în folclorul sud-slav; circulația dalmată a unor numeroși « *cantatores francigenarum* »¹⁸⁷, angajarea la Raguza în anul 1333 a lui *Nicolo de Verona*,¹⁸⁸ cunoscut autor de geste franco-italiene; reputația raguzană a cîntecului lui *Roland*, care făcuse din cavalerul francez, în sec. XV, un erou local ce ar fi salvat orașul de un atac sarazin și în cinstea căruia s-ar fi ridicat în anul 783 o statuie, *rolandov-ul* ce sprijină catargul din fața visericeii patronului orașului, Sf. Vlah, pe care se ridică și astăzi, la sărbători flamura orașului¹⁸⁹; identificarea unor anecdote dantești,¹⁹⁰ dintre care am analizat deja pe cea mai semnificativă, în circulația epică sîrbă; rosturile operei lui *Andrei Kačić Miosić*¹⁹¹, deja menționate, în dirijarea și îmbogățirea capitalului aceleiași epice, sînt fapte care le socotim suficiente, pentru documentarea naturii cărturărești a produselor artei guslarilor.

Pentru a ilustra cît mai categoric situația, aruncînd o lumină cît mai puternică asupra realităților culturale pe care stă epica orală sîrbă, trebuie să precizăm că raporturile anecdotice sîrbo-romanice nu sînt, nici de categoria *decalcului*, care leagă, de pildă, cîntecul romînesc al *Nașului*¹⁹² de tradiția poetică sud-slavă, realizată suprem în balada *Nunții țarului Dušan*¹⁹³, nici de aceia a *adaptării*, de tipul prelucrării anecdotei lui *Doicin bolnavul*,¹⁹⁴ zisă în versiunea romîină de *Petrea Crețul Solcanul*¹⁹⁵. Raporturile dintre gesta lui *Bovo d'Antona*¹⁹⁶ și balada *Nunții craiului Vukašin*¹⁹⁷ sînt produsele prelucrării independente a temei literare a « trădării cavalerului (Guidone-Momčil) de către soția sa (Brandoria-Vidosaval) care îl dă în puterea vrășmașului (Duodo-Vukašin), iubitul ei ». Dincolo de această schemă, atît anecdotic, cît și atmosferic, cîntecul sîrb este independent și propriu lumii sud-slave. Accentuîndu-se rosturile active ale lui *Vukašin* în punerea la cale a trădării, al cărei beneficiar feudal avea să fie, și dîndu-se o altă soluție epică, pedepsirea femeii infidele și cavalereste trădătoare chiar de către beneficiarul trădării, balada are independență, nu numai anecdotică, ci și atmosferică. În locul schematismului epic, propriu gesteii franco-italiene, apar nu numai valorile tragicului femeii trădătoare și căldura izvorîtă

¹⁸⁶ M. Murko, *Geschichte des älteren sud slv. Literatur*, Leipzig, 1908, p. 183.

¹⁸⁷ *Rešetarov Sbornik*, Dubrovnik, 1925, p. 229—232.

¹⁸⁸ *Op. cit.*, I, cit.

¹⁸⁹ « *Arhiv für slavische Philologie* », V, p. 468—9.

¹⁹⁰ « *Romana* », IV, Roma, 1940, p. 425—447.

¹⁹¹ *Razgovor ugodni narodnoga slovinskago*, Veneția, 1756.

¹⁹² G. Dem. Teodorescu, *op. cit.*, p. 653.

¹⁹³ Vuk Karadžić, *op. cit.*, II, 29.

¹⁹⁴ *Op. cit.*, II, nr. 78.

¹⁹⁵ G. Dem. Teodorescu, *op. cit.*, p. 577.

¹⁹⁶ Cartea IV, cap. 1—5, ed. Firenze-Saloni, 1925, p. 266—71.

¹⁹⁷ Vuk Karadžić, *op. cit.*, II, 25.

din răsplătirea credinței sorei victimel ce este luată de nevestă de *Vukašin*, ci și bogăția cadrului natural și chiar valorile supranaturalului, aceste indicii mărturisind că, diccolo de forma sîrbă a acestei tradiții poetice, stau rosturi feudale și literare mai vechi, probabil bulgare¹⁹⁸.

Nu vom înmulți pildele acestor probe menite să indice că asemenea procese de acceptare acoperă, alături de activitatea creatoare artistică realizată oral, și operă de concepție similară creației cărturărești, ci vom aminti numai că și fabulația mitului « *jertfa zidirii* » a primit în domeniul epic sîrb¹⁹⁹ o prelucrare independentă: sacrificiul fiind dat de feudalii neamului *Mrnjačević*, cei care au poruncit zidirea cetății *Skadar* și nu de meșterii zidari, este evident că redacția sîrbă, are alte rosturi anecdotice, o altă misiune ideologică, specifică naturii sale politice. Balada are menirea să afirme, prin *Mrnjačević* și sacrificiul lui, drepturile lumii sîrbești asupra cetății, drepturi pe care le revendică, tot printr-o formă poetică similară²⁰⁰, și albanezii.

Trecînd aci peste documentarea dezvoltării paralele și mereu în contact a celor două filoane ale culturii jugoslave, scris și orale, ce am arătat în alt loc²⁰¹ că are o paralelă în lumea spaniolă, ne vom referi din nou, pentru a verifica prin fapte contemporane, rosturile culturale ale activității guslarilor, la constatările anchetelor lui *Mathias Murko*.

În sec. al XVIII-lea, dificultățile zicerii versului de 15—16 silabe a format neîndoelnic cel puțin una din cauzele trecerii epice sîrbe de la versificația greoaie a bugarștice-lor la supleța decasilabului, pe care se putea improviza și rosti cu mai multă ușurință. Trecerea aceasta a impus epicei noi întreaga atmosferă poetică ce caracteriza endecasilabul epic romanic. La fel în zilele noastre monotonia muzicală a recitărei epice, zicerea convențională și depri-mantă a determinat încercări de reformare a manierei în care este zis cîntecul epic.

Un învățător, guslar de mare talent, *Perunović*²⁰², originar din Munteneru, regiune în care am arătat deja că versul epic își împlinește și astăzi vechile meniri sociale, servind și ca mijloc de desfătare artistică și ca jurnal al memoriei sociale, ba chiar și ca gazetă informativă, a inițiat o reformă similară celei din sec. al XVIII-lea, tinzînd să dea audierei baladelor o nouă vivacitate și un nou interes.

---

¹⁹⁸ Fără să împietăm asupra problemelor stilistice ale epicei sud-slave, trebuie să atragem atenția asupra încălzirii, de cele mai multe ori tragică a anecdotelor sîrbe, ce o distinge atît de schematismul epic la care au fost reduse gesele în redacția lor franco-italiană, cît și de apariția cadrului natural și intervenția forțelor mitice și mistice ce, caracterizează epicele albaneză și bulgară.

¹⁹⁹ *Vuk Karadžić*, *op. cit.*, II, 26.

²⁰⁰ *H. Hecquard*, *Histoire et description de la Haute Albanie ou Guegarie*, Paris 1858, p. 17.

²⁰¹ *Vuk Karadžić*, și conceptul romantic « poezie populară » (în manuscris).

²⁰² « *Revue des études slaves* », XIII, p. 33.

Reforma lui *Perunovič*, — reformă de natură muzicală, spre deosebire de cea din veacul al XVIII-lea, ce privea tehnica versificației, — a dat rezultate. Astăzi, există în Jugoslavia un puternic curent care dă cîntecului epic în locul expresiei muzicale tradiționale, uniforme, monotone, o tonalitate sonoră, clară, o muzicalitate agreabilă, deslegînd-o de recitarea tradițională și sprijinindu-i expresia sonoră, în primul rînd, ca și în cazul cîntăreților de lieduri, pe dicțiune și pe calitatea vocii.

Deși reforma este numai de ordin muzical, efecte de natură literară pot fi întrevăzute cu destulă ușurință. *Decasilabul* a fost preferat *bugarștice-i*, pentru că permitea și înlesnea tehnica improvizației, ce formează marele secret al efervescenței epice sîrbești.

Impunerea unei muzicalități superioare, bizuită între altele pe știința frazării și dicțiune, pune capăt improvizației, impunînd fatala fixarea a textelor poetice.

Nu știm ce rezultate generale va putea da reforma, dar importanța acestei noi tendințe în arta guslarilor a fost și ea firesc și neintenționat subliniată din nou de constatările lui *Murko*, care a atras atenția asupra grijei pe care o arată guslarii în ultimul timp de a verifica textul de recitat, preferînd, înainte de orice, redacțiile înregistrate de *Vuk Karadžič*.

Pentru a marca printr-o exemplificare autentică intensitatea rostului pe care poate să-l aibă un act individual, ca cel al lui *Petar Perunovič*, în procesul de direcționare a activității epice jugoslave, va trebui să cităm, din nou din rezultatele anchetei lui *Mathias Murko*, un alt fapt, pe care și cercetătorul ceh îl consideră semnificativ pentru viitorul artei epice jugoslave. Și anume, răsunetul pe care l-a avut în cercul guslarilor, acu două decenii succesul unuia dintre ei, *Ušumlić Mašan*, — care prin discursurile sale a reușit să creeze practic, în cadrele curentului inițiat de *Perunovič*, o adevărată școală a noii arte de zicere epică.

În perspectiva acestor fapte, putem înțelege cum în cel de al XVIII-lea veac în urma schimbării metrului poetic și adaptării decasilabului, poetica lui *Andrei Kačić Miosić*, redactată în același vers și acceptată, evident pe calea guslarilor cărturari, în circulația orală, a putut reuși să schimbe atmosfera vechii epici sîrbe medievale, trecîndu-se de la versul cavaleresc feudal la cel moralist, naționalist.

О ПРОИСХОЖДЕНИИ И ИСПОЛНИТЕЛЬСКОМ МАСТЕРСТВЕ ЮЖНО — СЛАВЯНСКОГО ЭПОСА

РЕЗЮМЕ

Эпическая декламация носит спектакольный характер. Для ее исполнения нужен артист-мастер, специализировавшийся в поэтическом сказе — гусляр — и слушатели-любители, хорошо знакомые с эпосом.

Гусляр — это артист-специалист, профессионально практикующий искусство.

Церковный отпечаток, характерный для стихов, записанных Вуком Караджичем, не является основной ценностью сербского эпоса. Наоборот, является лишь его второстепенным и преходящим элементом, обусловленным историческими обстоятельствами сербской действительности того периода, когда записывались соответствующие сербские баллады.

Простое сопоставление двух аспектов коссовской поэтики: с одной стороны той, которая проявляется в «бугарстиках», а с другой стороны той, которая свойственна современным стихам, показывает, что религиозный дух пришел на смену рыцарству и что «бугарстики» подтверждают это. Сюда надо присовокупить то, что было названо В. Ягичем «bürgerlich», и характеризуется патетикой.

Основная особенность сербского эпоса, выражающая внутреннее содержание баллад, образы главных героев, масштаб поэтизируемых событий доказывают, что сербскому эпосу присуща характерная черта — героический пафос.

В основе баллад всегда лежат факты происходившие некогда в действительности; однако, литературная реализация поэтической формы не совершается через прямое и непосредственное повествование вдохновляющих фактов, а через превращение их при помощи различных схем, мотивов и литературных тем.

Сербский литературный капитал создавался в условиях тех изменений, которые происходили в области международной культуры.

Взаимоотношение между событием и составлением баллады не определяет однако литературных рамок (границ которые могут существовать независимо и могут быть приписаны нескольким главным героям и нескольким событиям. Кроме того часто их заимствует и международное эпическое творчество.

Декламатор-творец, в техническом отношении импровизатор, не занимает нейтрального положения по отношению к обществу, а наоборот является активной культурной силой.

Сербский устный эпос отражает интересы общества породивше его, ему он служит, его военно-политической силе.

Вторую отличительную черту сербского эпоса составляет именно его «политический» характер, обеспечивший ему жизненность и дальнейшее развитие во времени.

Сербский устный эпос прошел через многочисленные этапы развития и всяких преобразований, как например, затмена византийского стихотворства — «бугарстики» — романическим «десятираком», или же замена феодального поэтического творчества церковным литературным творчеством.

II. DIN ISTORIA SLAVISTICII ROMÎNEȘTI

Damian P. Bogdan

IOAN BOGDAN, ACTIVITATEA ȘTIINȚIFICĂ ȘI DIDACTICĂ¹

Importanța studiilor slave pentru istoriografia românească — dovedită din plin de I. Bogdan atît prin lecția sa inaugurală dela universitate: *Însemnătatea studiilor slave pentru Romîni* cît și prin întreaga sa activitate științifică și didactică — o arăta încă din 1880 P. A. Sîrcu² care scria următoarele: «istoria românească fără istoria slavă va fi totdeauna puțin înțeligibilă, ca să nu spunem cu totul de neînțeles și incompletă — după cum în multe privințe nu va fi completă și de înțeles nici istoria slavilor de sud și în parte a Rusiei sud-vestice, fără studiul serios și fundamentat al istoriei romînești.»³

Deși vădită importanța studiilor slave pentru romîni, totuși școala latinistă din Ardeal — ale cărei idei s-au răspîndit și dincoace de Carpați — era așa de puternică încît, în a doua jumătate a veacului trecut, erau prea puțini învățați romîni care se încumetau să se ocupe de studiile slave. Din această categorie de cercetători, fac parte în ceea ce privește istoria, episcopul Melhisedec Ștefănescu, care cunoștea bine rusa și slava veche atît cît învățase la Academia teologică din Kiev și Bogdan Petriceicu Hașdeu care stăpînea limbile rusă și polonă, din familie. În sfîrșit Al. Odobescu știa ceva rusește se pare de la soția sa, care era de origină rusă⁴ și Gr. G. Tocilescu — care nu stăpînea nici o limbă slavă.⁵

¹ Capitol dintr-o lucrare mai întinsă: *Ioan Bogdan — Viața și opera* — gata pentru tipar.

² Vezi despre P. A. Sîrcu, Damian P. Bogdan, *Basarabeianul Polihron Sîrcu și contribuția lui la cultura romînească veche*, în «Arhiva Romînească», VIII, și în extras, București, 1942.

³ P. A. Sîrcu, *Путешествие румынских ученых по славянским землям*, «*Žurnal Ministerstva narodnogo prosvješćenija*», CCX, august, 1880, p. 48. Acest articol, deși l-am cunoscut încă din 1942 (vezi Damian P. Bogdan, *op. cit.*, p. 56, nr. 3) nu ne-a fost însă accesibil decît prin indicația tînarului cercetător istoric A. Constantinescu căruia îi mulțumim și pe această cale.

⁴ Vezi, Ilie Bărbulescu, *Din istoricul slavistici în România*, «Arhiva», XXXV (1928), p. 232.

⁵ Vezi, Dr. L. Miletič, *Дакоромъните и технята славянска писменостъ*, II. (cu subtitlul: *Нови влахо-български грамоты от Брашов*), «*Sbornik za narodni umotvorenija*»,

Dar atît Melhisedec Ştefănescu cît și B. P. Haşdeu nu socoteau studiile slave decît numai în legătură cu istoria romînească. Ei n-au cercetat înrăurirea slavă asupra istoriei și culturii poporului român deosebit de alte influențe și deci nu au cuprins-o într-un cadru deosebit.⁶ Și această stare de lucruri l-a îndreptățit deci pe Constantin Jireček să scrie că la noi studiile slave erau neglijate peste măsură.⁷

Trebuia deci să apară un învățat care să studieze după o metodă nouă și bine precizată înrăurirea slavă asupra istoriei și culturii poporului român, să publice, cu rigurozitatea științifică cuvenită, textele slavo-romîne și să creeze o școală care să-i continue opera. Și acest învățat a fost Ioan Bogdan.

Munca științifică și didactică a lui I. Bogdan începe în vremea cînd deși activa societatea « Junimea », totuși școala latinistă nega și repudia orice înrăurire slavă asupra trecutului poporului român. Astfel, A. D. Xenopol minimalizează importanța pe care a avut-o influența slavă asupra culturii romîne.⁸ De asemeni, doi dintre reprezentanții de seamă ai curentului latinist, A. Papiu Ilarian și Timoteiu Cipariu, erau convinși că limba și cultura slavonă au exercitat o înrăurire negativă asupra spiritului romînesc din trecut.⁹

În sfîrșit, A. V. Gidei folosește cuvinte tari, nepotrivite, pentru a caracteriza rolul limbii slave în trecutul culturii romînești.¹⁰

Și chiar în sînul celui mai înalt for de cultură de pe atunci, Academia Romîna, erau personalități *prolatiniste*, ca de pildă academicianul Vasile Maniu care în 1892 — pe marginea concluziilor lui I. Bogdan cu privire la originea slavo-bizantină a instituțiilor feudale de la noi — spunea că, în timp ce « Europa întreagă trăiește cu instituțiunile romane; numai noi Romîni am luat institu-

---

XIII (1896), p. 6. Astfel la ediția lui Gr. G. Tocilescu: *534 documente istorice slavo-romîne din Țara Romînească și Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul. 1346—1603*, au lucrat: P. A. Sîrcu, Eugen Kozak și Stoica Nicolaescu (vezi Damian P. Bogdan: *O ediție de documente slavo-muntene din arhivele Sibiului și Brașovului a lui Sîrcu necunoscută la noi*, « Hrisovul » II, București, 1942, p. 43, vezi și capitolul: *Legăturile cu învățații romîni și streini din studiul nostru*: Ioan Bogdan: *Viața și opera*.

⁶ Vezi și P. P. Panaitescu, *Ioan Bogdan și studiile de istorie slavă la Romîni*, extras din « Buletinul Comisiei istorice a Romîniei », VII, București, 1928, p. 6—7.

⁷ C. Jireček, recenzie la I. Bogdan, *Vechile cronice moldovenesti pînă la Ureche*, reproducă din « Archiv für Slavische Philologie » în « Convorbiri literare », XXVI (1892), p. 5.

⁸ A. D. Xenopol, *Istoria Romînilor din Dacia Traiană*, Iași, 1896, p. 116, identic și în ediția a III-a, vol. II, p. 122.

⁹ A. P. Ilarian, *Istoria Romanilor din Dacia Imperiore*, Viena, 1851, p. 62, și Timoteiu Cipariu, *Discursu asupra istoriei limbei romîne pronunțiatu în sedenția publică a societății litterare din Bucuresci la 6/18 augustu 1867* în « Analele Societății Academice Romane », tomu I, București, 1869, p. 23.

¹⁰ A. V. Gidei, *Studiu asupra cronicarilor moldoveni din secolul XVII din punct de vedere al limbei, metodei și cugetării*, București, 1898, p. 32. Cele susținute de A. V. Gidei au fost combătute de Ștefan Orășanu, care arată că epitetele folosite de acesta nu sînt potrivite pentru un popor și o limbă care au putut avea o influență culturală atît de puternică. («Convorbiri literare », XXXII, 1895, p. 276).

țiunile noastre de la Slavoni și dela Bizantini? Aceasta este fals, neadmisibil, contrar științei istorice și bunului simț și revoltător pentru simțămîntul nostru național». ¹¹

Despre vechiul curent latinist scria și învățatul Jagič, în 1895, arătînd că, după toate probabilitățile « acest curent are încă mulți partizani care cunoscînd rău faptele istorice și culturale, aleargă numai după origini tracice și daco-romane ». ¹²

Așa dar în această atmosferă destul de încărcată de anti-slavonism își începe I. Bogdan activitatea științifică și nu este deci de mirare ca și el să afirme — la începutul activității sale că « epoca slavonă este o epocă de tristă memorie în istoria țărilor noastre », ¹³ întrebunțînd — tot el — pentru aceeași epocă și expresia de: « obscurantism slavon ». ¹⁴

Studii și ediții de texte. — Convins fiind că la baza oricărei cercetări istorice stau izvoarele care pînă la el erau prea puțin cunoscute sau publicate fără cuvenita rigurozitate științifică, I. Bogdan și-a închinat o bună parte din activitatea sa studiului și editării critice a textelor.

Strîns legate de această activitate sînt apoi studiile lui I. Bogdan în domeniul disciplinelor istorico-filologice. Restul activității sale o constituie studiile privind: instituții feudale romînești, istorie politică romînească, relațiile poporului român cu popoarele slave. Cea de a doua parte a muncii lui I. Bogdan o alcătuiește activitatea didactică — desfășurată pe două căi — și despre care va fi vorba în partea a doua a capitolului de față.

Activitatea lui I. Bogdan în domeniul studiului și editării textelor poate fi împărțită în trei părți: astfel, deoparte sînt studiile și edițiile de cronici, de altă parte — cele de documente, o ultimă parte alcătuind-o studiile și edițiile altor izvoare.

În ceea ce privește studiile și edițiile de cronici, prima lucrare a lui I. Bogdan este *Ein Beitrag zur bulgarischen und serbischen Geschichtsschreibung* care, după însuși spusele autorului reprezintă un articol foarte mic, însă textele inedite de

---

¹¹ Vezi « Analele Academiei Romîne », Seria II, tom. XV (1892—1893). Partea administrativă și dezbaterile, p. 140 și 141. Sublinierea ne aparține.

¹² Vezi « Archiv für Slavische Philologie », XVII, p. 295, reprodus și în « Convorbiri literare », XXIX, (1895), p. 780—781.

¹³ I. B o g d a n, *Vechile cronici moldovenești pînă la Ureche*, p. 139. Cele spuse de I. Bogdan au fost însă combătute de Șt. Orășanu care pe marginea cronicelor publicate de I. Bogdan în 1891 și 1895, scria următoarele: « Nu văd de ce această epocă, care cuprinde paginile cele mai glorioase ale istoriei romînești, pe un Ștefan cel Mare de exemplu, ar fi o epocă de tristă memorie, cum s-ar zice de epoca fanariotă. De asemenea, nepotrivite ni se par expresiile: « Macarie întrece în această privință pe cei mai greșoși Bizantini și pe cei mai obscuri Bulgari ». (Ș t. O r ă ș a n u, *Ceva despre cronicile Moldovei*, « Convorbiri Literare », XXXI, (1897), p. 672).

¹⁴ I. B o g d a n, *Bartolomeiu Kopitar*. O pagină din istoria filologiei romîne, comunicare făcută la Academia Romînă în ședința de la 4 februarie 1894 și publicată apoi în « Convorbiri Literare », XXVII, (1893), p. 1062—1072.

la sfârșitul articolului sînt foarte interesante.¹⁵ Acest studiu, apărut în 1890, în care se publică cronică sîrbo-bulgară, aflată într-un sbornic al muzeului bisericesc-arheologic din Kiev — cronică socotită ca « unul din cele mai importante și mai vechi izvoare analitice interne pentru istoria » popoarelor sîrb și bulgar,¹⁶ a fost bine apreciat de specialiști. I. Bogdan a primit mai multe felicitări pentru lucrare. Astfel B. Conev « cel mai bun filolog bulgar » scrie că I. Bogdan și-a « făcut un nume nemuritor pentru Bulgaria », iar gazetele bulgare toate au reprodus părți din acest studiu. De asemeni B. Conev comunica lui I. Bogdan că va scrie o recenzie în « Sbornik za narodni umotvorenija », iar un alt învățat va scrie în același sens în revista « Periodicesko spisanie na bălgarskoto knižovno družestvo v Srēdec ». Tot așa Jireček era entuziasmat de această publicație și-i spunea lui Jagiç că lucrarea face cinste atît lui I. Bogdan, cît și revistei care a publicat-o,¹⁷ iar concluziile ce se desprind din studiul lui I. Bogdan cu privire la izvoarele cronicarului Mihail Moxa sînt acceptate de știința istorică romînă.¹⁸ Dar « e totuși îngăduit a crede că M. Moxa a avut și alte izvoare (pe lângă cele arătate de I. Bogdan) în genul acelorași cronici scurte publicate de Grigori- vič și Šafařík și în ultimul timp de Liub. Stojanovič în care se găsesc aceleași știri ca și în adnotările din codicele ilustrat dela Vatican al cronicei lui Constan- tin Manasses » — scrie P. A. Sîrcu.¹⁹

Fiind informat că la muzeul bisericesc-arheologic din Kiev s-a găsit « un foarte interesant sbornic slavonesc, în care se afla o veche cronică a dom- nilor moldoveni pînă la jumătatea secolului al XVI-lea », ²⁰ I. Bogdan pleacă de la Moscova la Kiev, în martie 1890, unde obține copia cronicii, lucrată pentru Const. Erbiceanu, pe care o colaționează cu textul din sbornic. Cele copiate din sbornicul kievian, I. Bogdan le împarte în trei părți, sub următoarele denumiri: *Cronica și Analele Putnene* — cărora în ediția din 1895 le va spune: *Letopiseșul dela Putna* — prima parte, *Cronica lui Macarie*,²¹ — a doua parte și *Cronica lui*

¹⁵ Vezi studiul nostru, *Ioan Bogdan. Viața și opera*.

¹⁶ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 16.

¹⁷ Din scrisoarea lui I. Bogdan către I. Bianu scrisă la 14 iunie (1891), în Biblioteca Academiei R.P. Romîne, Manuscrise, Arhiva I. Bianu: Corespondența. Completarea celei de a doua publicații bulgare ne aparține.

¹⁸ P. P. Panaitescu, *Interpretări romînești. Studii de istorie economică și socială*, București, 1947, p. 240.

¹⁹ Vezi cele afirmate de P. A. Sîrcu la D a m i a n P. B o g d a n, *Basarabeanul Polihron Sîrcu și contribuția lui la cultura romînească veche*, « Arhiva Romînească », VIII și în extras, București, 1942, p. 11–12.

²⁰ Vezi studiul nostru citat: *Ioan Bogdan. Viața și opera*.

²¹ Însă pentru cronică lui Macarie folosește și textul aflat în sbornicul din Biblioteca publică din Leningrad, secția manuscrise sub cota: O, XVII, nr. 13 — text ce se află astăzi în copie în ms. 5219, fond romînesc din Biblioteca Academiei R.P. Romîne, Manuscrise (Rectificăm aici și cele scrise de noi în *Ioan Bogdan și manuscriptele lui din Biblioteca Aca- demiei Romîne din « Raze de lumină »* București, VII (1935) unde la p. 20 susțineam că e vorba de un manuscris aflat în muzeul Rumjancev din Moscova).

Eftimie — partea a treia. Adăogînd la aceste trei cronici de mai sus, cronica moldovenească, aflată în transpunere rusească în *Voskresenkaja letopis*,²² — publicată în Полное собрание русских летописей — precum și cronica moldopolonă, cea copiată de el după un manuscris, pe care îl atribuia lui Nicolae Brzeski, din muzeul Czartoryski (Cracovia),²³ I. Bogdan alcătuiește o ediție intitulată: *Vechile cronicе moldovenești pînă la Urechia*. Apariția acestei ediții, însoțită de un studiu introductiv, în 1891, a fost anunțată, în prealabil, prin articolul: *Manuscripte slavo-romîne în Chiev*, publicat în «Convorbiri Literare». I. Bogdan publică textul și traducerea celor patru texte specificate tipărind extrasele din sbornicul kievian «cu ortografia originalului, cu toate semnele și cu toate prescurtările, pentru ca să servească de model și pentru textul cronicilor, ce se publică fără semne și fără prescurtări». Textele mediodulgare le publică fără semne diacritice și fără prescurtări sub titlă, căci «abstracție făcînd de dificultățile tipografice, ce aduce cu sine acest sistem adoptat în mai toate publicațiunile rusești, pentru un monument literar al sec. al XV-lea și a XVI-lea nici semnele diacritice nici prescurtările n-au vre-o importanță deosebită. Acestea sînt întotdeauna aceleași,²⁴ și e destul a da o probă pentru a ne face o idee de întreg textul. Deslegarea tuturor prescurtărilor se face fără nici o dificultate și fără nici o nedumerire. Tot așa am publicat și textele bulgare și sîrbești în studiul: *Ein Beitrag zur bulgarischen und serbischen Geschichtsschreibung*».²⁵ Această primă ediție științifică de vechi cronici moldovenești a fost în general bine primită de specialiști. Astfel, D. A. Sturdza scrie că lucrarea în cauză «dă posibilitatea de a completa, îndrepta și verifica o sumă de date păstrate în cronica lui Ureche. Se lămurește afară de aceasta chestiunea izvoarelor lui Ureche și aproape întreaga dezvoltare a literaturii istoriografice moldovenești în epoca bizantină-slavonă sau în epoca pînă la Ureche».²⁶ I. Bianu afirmă că lucrarea «face epocă în literatura noastră istorică, atît prin marea însemnătate a textelor pe care I. Bogdan a avut fericirea să le descopere, cît și prin studiile adîncite cu care le-a luminat publicîndu-le în acest frumos volum».²⁷ C. Jireček socotea cronicile prezentate de I. Bogdan ca o «prea importantă descoperire pentru istoria romînă», iar lucrarea în acest sens «prin îngrijirea cu care e scrisă, prin metoda cuprinsului și prin execuțiunea frumoasă a tiparului ea face multă onoare

²² Trei exemplare în fotocopie după cronica moldovenească aflată la biblioteca din Leningrad se află astăzi, prin schimb de material, în Biblioteca Academiei R.P. Romîne, Manuscrise, Fotografii.

²³ Manuscrisul cronicii se află în copia lui I. Bogdan, la Biblioteca Academiei R. P. Romîne, Manuscrise fond romînesc, Nr. 5212, (D a m i a n P. B o g d a n, I o a n B o g d a n și manuscrisele lui din Biblioteca Academiei Romîne, «Raze de lumină», VII, p. 19).

²⁴ Afirmație lipsită de valabilitate (D a m i a n P. B o g d a n, *Diplomatica slavo-romînă*, p. 48—52, p. 69, cu notele 8—10, p. 72 cu nota 1 și p. 74 cu notele 1—9).

²⁵ I. B o g d a n, *Vechile cronicе moldovenești pînă la Urechie*, p. 3, nota 1 și p. 27.

²⁶ D. A. S t u r d z a în «Analele Academiei Romîne», Seria II, t. XIV, (1891—1892) Partea administrativă și debaterile, București, 1893, p. 5—6.

²⁷ I. B i a n u, recenzie la I. Bogdan: *Vechile cronicе moldovenești pînă la Urechie*, în «Revista Nouă», IV, (1892), p. 431—432.

studiilor slave neglijate pînă acum peste măsură » în țara noastră. În continuare, Jireček arată că publicația lui Bogdan cuprinde « o descriere exactă a manuscriselor, o analiză minuțioasă a celor trei cronică și a monumentelor literare inedite. . . textele editate într-un mod ce poate sluji de model. . . în fine, note detaliate la texte . . . regretăm că lipsește un registru alfabetic. . . ». ²⁸

Vechile cronică moldovenești pînă la Ureche au fost prezentate la premiul Eliade Rădulescu al Academiei Romîne și cu acest prilej au suscitată o adîncă discuție în plenul Academiei. Astfel, B. P. Hașdeu arată, între altele, că lucrarea « în cea mai mare parte este o traducere din slavonește bine făcută, dar traducere; partea proprie a autorului este foarte restrînsă și de aceea nu se poate numi o lucrare originală » — conchizînd că ediția nu merită premiul solicitat. A. D. Xenopol — care a luat cuvîntul la discuții susținea dimpotrivă că « scrierea d-lui Bogdan are merite mai mari decît a zis-o preopinentul. Autorul ei a făcut cercetări prin biblioteci și arhive și materialele prețioase pe care a avut fericirea să le găsească le-a studiat în mod magistral în această carte. Autorul arată izvoarele cronicii lui Ureche vornicul și prin aceasta îi dă o valoare de adevărat izvor istoric. An cu an, textul cronicilor slavone este ilustrat prin cercetări critice care luminează multe puncte din vechea istorie a Moldovei » — și în consecință merită premiul. Vasile Maniu subliniază că I. Bogdan a făcut numai o traducere de texte din limba slavonă « care n-au nimica a face cu istoria Romînilor. Ca traducere, cartea nu merită premiul. Dar este ceva mai rău: această carte este o mistificare și autorul ajunge la concluziuni în contra cărora trebuie să se revolte toți Romîni. Autorul nici n-a descoperit cronicile pe care le-a tipărit în cartea sa. D-l Hașdeu a indicat aceste cronică, și după urmele arătate de d-sa le-a găsit d-l Bogdan; dar le-a arătat și cronicarul Ureche, și după aceste indicațiuni oricine le-ar fi putut găsi ». În continuare, V. Maniu citește cele scrise de I. Bogdan la p. 20 și 75 despre epoca bizantino-slavă de la noi și ajunge la concluziile și aprecierile menționate de noi mai sus. « I. Bogdan să-și continue munca », adaogă în cele din urmă V. Maniu, dar » l-aș ruga să nu mai ajungă la asemenea concluziuni » spune în final același. N. Ionescu, care a făcut raportul cărții lui I. Bogdan, susține că în lucrarea lui Bogdan « n-a văzut ceea ce vede d-l Maniu, concluziuni false, rele și antinaționale »; ci în ea este « numai o sinceră arătare a unei stări de lucruri care a durat secolă și care nu se poate contesta. Tocmai greutățile prin care au trecut Romîni arată puterea lor de vitalitate și viitorul lor . . . I. Bogdan este un critic metodic, stăruitor și susceptibil de a lua un sbor » și admite cele spuse de I. Bogdan că « astăzi cărturarii romîni nu se cade să mai aibă prejudecăți ce ar fi în dauna științei romînești » ²⁹.

²⁸ C. Jireček, recenzie în « Archiv für slavische Philologie », XIV, (1891) p. 255—277, reproducă o parte în « Convorbiri Literare », XXVI, (1892), și în extras, București, 1892, p. 5 — din care cităm.

²⁹ Vezi « Analele Academiei Romîne », Partea administrativă și desbaterile, Seria II, t. XV, (1892—1893), p. 138—141 și p. 339—341.

N. Iorga scrie în 1924 că ediția lui I. Bogdan « a dat o altă bază istoriografiei noastre în ce privește principatul lui Ștefan cel Mare. O carte făcută cu o nesfârșită iubire, cu o atenție migăloasă, îmbrăcată în cea mai clară din forme. Nicio dată pînă atunci nu se prezentase un izvor cu atîta respect față de el însuși, cu atîta grijă față de cititorii, cărora nu li se lăsa nimic neexplicat. Comentarii de tot felul, pe larg desfășurate, pregăteau textele cronicii putnene, ale cronicii moldo-polone, ale compilațiilor în legătură cu ele, precum și ale scrierilor ornate după moda bizantină a lui Macarie și Eftimie. Note îmbelșugate lămuriau toate punctele atinse. Acei puțini care erau în măsură să judece această operă se găseau în fața unei ediții fără pereche pînă atunci în activitatea noastră științifică »³⁰. Despre aceiași lucrare s-a exprimat și A. I. Jacimirski care scria că în majoritatea lor notele ce însoțesc lucrarea sînt foarte plauzibile, însă nu era de acord cu I. Bogdan că letopisețul moldovenesc din Voskresenskaja letopis este o copie rusească după un original medio-bulgar, ci un original rusesc. Jacimirski remarcă apoi unele lipsuri ale ediției Bogdan în ceea ce privește aceiași cronică, aceasta referitor la transpunerea textului și traducerea romînească.³¹ Sînt de specificat și observațiile lui St. Orășanu care indică unele scăpări, contradicții și concluzii greșite ale lui I. Bogdan.³²

Ediția următoare de cronici — lucrată după aceiași metodă ca și ediția din 1891 — I. Bogdan o publică în 1895 sub titlul: *Cronici inedite atîngătoare de istoria Romînilor*, închinînd-o fostului său magistru dela Viena — V. Jagič. Ediția e precedată de un studiu introductiv după care apoi I. Bogdan prezintă textul și traducerea a următoarelor cronici: letopisețul dela Bistrița,³³ cronică sîrbo-moldovenească dela Neamț,³⁴ cronică moldo-polonă — după manuscrisul Zaluski din Bibliotecă publică din Petersburg — pe care o atribuia lui Nicolae Brzeski — și *Chronika ziem moldawskich i multanskich* de Miron Costin³⁵.

Adăogăm că din această lucrare I. Bogdan publică în prealabil un extras în « Convorbiri Literare », (XXIX, pag. 753—778) sub titlul: *Letopisețul de la Bistrița. Letopisețe moldovenești în limba slavonă*.

³⁰ N. Iorga, I. Bogdan în « Buletinul Comisiei Istorice a Romîniei », vol. 3, (1924), p. II.

³¹ A. I. Jacimirski, *Сказание вкратце о молдавских государях в Воскресенской летописи*, « Izvestija otdelenija russkogo jazyka i slovesnosti imp. Akademij Nauk », t. VI, cartea 1, p. 88—199 și în extras, Petersburg, 1901 (vezi p. 11—16 din extras).

³² St. Orășanu, *Ceva despre cronicile Moldovei*, « Convorbiri Literare », XXXI (1897), p. 513—532 și p. 648—673.

³³ Acest letopiseț se află la sfîrșitul sbornicului — sau codicelui — de la Tulcea, care se găsește în Biblioteca Acad. R.P.R. Manuscrise, fondul slav, Nr. 649.

³⁴ Această cronică se află în mss fond slav Nr. 636 (f. 224r — 225v și 220r) și Nr. 685 (f. 213r—215r) din Biblioteca Acad. R.P.R., Manuscrise.

³⁵ Copia acestei cronici ce a slujit la ediția Bogdan se află în Biblioteca Acad. R.P.R., Manuscrise, fond romînesc Nr. 5212 (vezi D a m i a n P. B o g d a n, *Ioan Bogdan și manuscrisele lui din Biblioteca Academiei Romine*, p. 19).

Ediția din 1895 a cronicelor moldovenești a fost bine primită de critica științifică a vremii.³⁶ O abatere o constituie raportul lui Gr. G. Tocilescu — provocat de prezentarea ediției din 1895 a lui I. Bogdan spre premieră de către Academia Română — care dovedește că letopisețul pe care I. Bogdan l-a intitulat: *Letopisețul dela Bistrița* pentru că s-a scris în mînăstirea moldovenească Bistrița nu s-a scris acolo. Același semnaleză unele contraziceri și greșeli de traducere însă traducerea e « în genere corectă ; ici și colo cîte un cuvînt a rămas netradus sau nu și-a găsit expresiunea proprie în limba romînă »³⁷. La fel sînt de indicat și observațiile lui Șt. Orășanu, care subliniază unele scăpări, contraziceri și concluzii greșite ale lui I. Bogdan.³⁸

Publicarea cronicelor slave ale Moldovei au pus în fața lui I. Bogdan un șir întreg de probleme grele de metodă și de critică, pe care I. Bogdan le-a rezolvat acum mai bine de o jumătate de veac, cum s-a priceput și cu mijloacele ce i-au stat la îndemînă. Astfel, în ceea ce privește prezentarea textelor din sbornicul dela Kiev I. Bogdan a folosit două metode. Autorul ediției redă, extrasele din sbornic cu ortografia originalului și cu toate particularitățile ei, ne aflăm deci în fața unei ediții filologice sau paleografice, iar textul cronicelor din același sbornic le redă în ediție istorică. Adăugăm că față de edițiile de documente brașovene și ale lui Ștefan cel Mare există deosebirea în sensul că Ioan Bogdan completează și prescurtările unde după consoana suprascrisă dela sfîrșitul cuvîntului prin întregirea prescurtării vine ieri sau ieri³⁹ urmînd în acest sens pe V. Uljanicki.⁴⁰ Există însă o deosebire pe cînd V. Uljanicki completează ieri finalii, după ortografia rusă din vremea sa,⁴¹ I. Bogdan face aceiași completare după ortografia ce o crede a originalelor textelor pe care le editează. Așa dar, ne aflăm

³⁶ Vezi, în acest sens, darea de seamă a lui L. Miletič în *Български преглед. Списание за наука литература и обществен живот*, Sofia, II cartea XII, oct. 1895, p. 120—122 și cea a lui V. Jagič în « *Archiv für slavische Philologie* », 18, (1896), p. 287—288.

³⁷ Gr. G. Tocilescu, raport la I. Bogdan: *Cronici inedite atingătoare de istoria Romînilor* în « *Analele Academiei Romîne* », Seria II, tom. XVIII (1895—1896), Partea administrativă și debaterile, p. 331—339, reprodus și în revista « *Tinerimea Romînă* », Noua serie, V (1900), p. 119—126.

³⁸ Șt. Orășanu, *op. cit.*

³⁹ Astfel, în *Vechile cronici moldovenești pînă la Ureche*, avem de pildă la p. 143: *господариѹ, отъ, по нимь, оумрѣтъ, лѣтъ, писалъ* față de original unde este: *г(с)п(д)риѹхъ* (cuprindem în paranteze rotunde literile suprascrise din original), *ω(τ* (peste tot *ω(τ* este scris cu omega în original, iar la I. Bogdan este redat cu omicron), *по н(м), оумрѣ(τ), лѣ(τ), пис(л)*. Tot așa în *Cronici inedite atingătoare de istoria Romînilor*, avem de pildă la p. 34: *штъ, начаса, божиѹмь, тѣромь*, față de original unde este: *ω(τ), нача(с), бжи(м), тѣро(м)*.

⁴⁰ V. A. Uljanicki, *Материалы для истории взаимныхъ отношени России, Польши, Молдавии, Валахии и Турции в XIV—XVI вв.*, « *Čtenija pri imp. Obščestve istorii i drevnostej pri Moskovskom Universitete* », III, și în extras, Moskova, 1887.

⁴¹ Damian P. Bogdan, *Textele slavo-romîne în lumina cercetărilor rusești*, I, extras din volumul: « *Relații romîno-ruse în trecut, Studii și conferințe* », București, 1957, p. 32—33.

în fața a două metode deosebite chiar în sînul unei aceleași lucrări — fapt ce nu poate fi socotit ca pozitiv cu toată argumentarea lui I. Bogdan. Nepotrivită este apoi și traducerea arhaică în care I. Bogdan a transpus textele slave. I. Bogdan s-a străduit să rezolve și problemele de critică istorică. De pildă, unde și cînd s-au scris cronicile slave ale Moldovei — dacă sînt contemporane sau posterioare evenimentelor, cine le-a scris și din porunca cui, modelele după care s-au lucrat cronicile respective și în sfîrșit legăturile lor cu istoriografia moldovenească de mai tîrziu.

Cercetările ce au urmat edițiilor lui I. Bogdan au dovedit că unele din concluziile lui I. Bogdan nu se mai pot susține, ca de pildă: cele mai vechi cronici moldovenești, despre care I. Bogdan credea că s-au scris în mînăstirile Bistrița și Putna, — s-au scris, după toată probabilitatea, la curtea domnească, și nu în vremea lui Alexandru cel Bun-cum susținea I. Bogdan-ci în vremea lui Ștefan cel Mare. Nu e posibilă nici identificarea cronicarului Eftimie cu episcopul de Rădăuți dela mijlocul secolului XVI-lea⁴² cum, dimpotrivă, susținea I. Bogdan, ci e mai probabilă identificarea lui P. A. Sîrcu: cu egumenul Eftimie al mînăstirii Căpriană dela mijlocul secolului al XVI-lea.⁴³ Apoi manuscrisul Zaluski nu este un autograf al diplomatului polon Nicolai Brzeski cum dimpotrivă credea I. Bogdan.⁴⁴ Și, în sfîrșit, stilul cronologic al Moldovei din sec. al XIV-lea și al XV-lea nu era dela 1 septembrie cum credea I. Bogdan — ci dela 1 ianuarie, același stil fiind folosit în Moldova pînă la Ioan Vodă cel Cumplit. Însă toate aceste obiecțiuni cît și altele cari s-au ridicat nu scad valoarea edițiilor lui I. Bogdan căci descoperirile înfățișate de I. Bogdan în publicațiile sale de cronici din 1891 și 1895 sînt — după cum s-a scris « nu numai unele din cele mai prețioase izvoare istorice, ele sînt pentru istoria culturii de o importanță netăgăduită, căci cronicile slave formează ces dîntii încercare de scriere originală în țările noastre ».⁴⁵

Un fragment de cronică moldovenească în limba slabă publică I. Bogdan în 1901, fragment semnalat de A. I. Jacimirski în 1899, unde cuprinde în paranteze obișnuite întregirile prescurtărilor. Despre acest crîmpeiu de cronică, ce se află în manuscrisul 280, fondul slav din Biblioteca Acad. R.P.R., I. Bogdan crede că este o prescurtare a « letopisețului dela Bistrița sau al altei cronici foarte apropiate ». Dar adaogă I. Bogdan « tot așa de bine ar putea fi o formă primitivă scurtă a cronicii dinainte de Ștefan cel Mare » — textul se oprește la moartea lui Bogdan al II-lea — care apoi a fost amplificată ».

⁴² Vezi prezentarea datelor la P. P. Panaitescu, *Ioan Bogdan și studiile de istorie slavă la Romîni*, p. 9—10.

⁴³ Vezi Damian P. Bogdan, *Basarabeianul Polihron Sîrcu și contribuția lui la cultura romînească veche*, p. 31 și idem, *Textele slavo-romîne în lumina cercetărilor rusești*, I, p. 15 și nota 96.

⁴⁴ P. P. Panaitescu, *Cronica moldo-polonă*, « Revista Istorică Romînă », I (1931), p. 115.

⁴⁵ P. P. Panaitescu, *Ioan Bogdan și studiile de istorie slavă la Romîni*, p. 8—9.

În vara anului 1908, A. I. Jacimirski, care pe atunci era docent de filologie slavă și română la universitatea din Petersburg, îl informa pe I. Bogdan că în secția de manuscrise a Bibliotecii publice din Petersburg — astăzi Biblioteca Saltykov-Șcedrin — se află sub cota: 0, XVII, No. 13 un sbornic care între altele cuprinde pe lângă cronica lui Macarie — copiată de I. Bogdan în 1889 — și letopisețul moldovenesc al evenimentelor anilor 1541—1551.⁴⁶ În urma acestei informații, I. Bogdan pleacă, în august 1908, în Rusia spre a copia: documente dela Ștefan cel Mare și cronica pomenită. Copiind cronica în răstimp de o săptămână I. Bogdan revine în țară unde în ședințele Academiei Române din 16, 23 și 30 ianuarie 1909 prezintă textul letopisețului lui Azarie — o compilație alcătuită din letopisețul dela Putna, cronica lui Macarie și cea a lui Azarie — însoțit de un studiu introductiv, lucrare publicată apoi, în același an sub titlul: *Letopisețul lui Azarie*.⁴⁷

Din aparatul critic al textului editat, se vede că I. Bogdan a utilizat mai întâi un sbornic al arheografului rus E. V. Barsov, care cuprinde o cronică a lui Macarie, copiată de I. Bogdan în toamna anului 1908, apoi codicele dela Slatina, aflat la Kiev și în sfârșit traducerea medio-bulgară a cronicei lui Manase. Aceasta din urmă după ediția pe care I. Bogdan începuse a o tipări din anul 1902. Sbornicul lui E. V. Barsov⁴⁸ l-a notat în aparatul critic prin B, codicele dela Slatina prin S, iar cronica lui Manase prin Man. Letopisețul lui Azarie, despre care N. Iorga a scris că este « tot atât de perfect editat », ⁴⁹ ca și cronicile publicate de I. Bogdan în anii 1891 și 1895, este publicat în ceea ce privește textul slav după aceeași metodă ce I. Bogdan o va folosi la documentele brașovene și ale lui Ștefan cel Mare, iar în ceea ce privește aparatul critic trebuie precizat că I. Bogdan se abate dela metoda stabilită. În loc să dea întâi varianta din textul indicat în aparat față de textul de bază pe care îl editează și apoi sigla manuscrisului în care apare textul variantă,⁵⁰ I. Bogdan inversează dând mai întâi în aparatul critic negativ sigla manuscrisului și apoi varianta. În ceea ce privește studiul lui I. Bogdan, care însoțește textul ediției din 1909, e de observat că aici lipsește o analiză critică a izvoarelor întrebuințate de Macarie pentru perioada dinainte de Petru Rareș. Și din acest punct de vedere, studiul lui I. Bogdan este depășit de cel al lui A. I. Jacimirski, publicat în același an sub titlul: Романский митрополит Макарий и ново-открытая его славяно-молдавская летопись 1541—1551 г.⁵¹

⁴⁶ Vezi studiul nostru citat: *Ioan Bogdan: Viața și opera*.

⁴⁷ O copie după letopisețul lui Azarie se află în Biblioteca Acad. R.P.R., Manuscrise, fond românesc Nr. 5212 (vezi D a m i a n P. B o g d a n, *Ioan Bogdan și manuscriptele lui din Biblioteca Academiei Române*, p. 19).

⁴⁸ Indicăm aici că manuscrisele lui E. V. Barsov se află astăzi în Государственный исторический музей din Moscova (D a m i a n P. B o g d a n, *op. cit.*, p. 23).

⁴⁹ N. I o r g a, *I. Bogdan* în « Buletinul Comisiei istorice a României, » vol. 3 (1924), p. II.

⁵⁰ Vezi metoda de lucru a aparatului critic, la D. R u s s o, *Critica textelor și tehnica edițiilor* în « Studii istorice greco-române, » opere postume, tomul II, București, 1939, p. 602.

⁵¹ D a m i a n P. B o g d a n, *Textele slavo-române în lumina cercetărilor rusești*, I, p. 20 și nota 130.

Cît privește apoi descrierea manuscrisului lui Azarie aceasta este incompletă, — o spune chiar I. Bogdan, care trimite pentru descriere completă la studiul lui A. I. Jacimirki, Сказание вкратце о молдавских господарях в Воскресенской летописи, apărut în 1901. În sfârșit este de subliniat faptul că aceeași cronică, publicată de I. Bogdan în 1909, a fost publicată și de A. I. Jacimirski sub titlul: Славяно-молдавская летопись монаха Азария, lucrare socotită printre principalele ediții de cronici moldovenești — unde A. I. Jacimirski, pe lângă o serie de date complimentare, față de ediția citată a lui I. Bogdan, dă și o descriere completă a letopisețului lui Azarie.⁵²

Și spre a încheia cu aprecierea edițiilor de cronici vechi moldovenești ale lui I. Bogdan sînt de relevat și cuvintele lui N. Iorga, care le socotea « ediții minuțios stabilite și elegant înfățișate ».⁵³

Într-un studiu special⁵⁴ ca și în mai toate edițiile de cronici, I. Bogdan se oprește mai mult sau mai puțin asupra izvorului principal al cronicelor românești scrise de: Macarie, Eftimie, Azarie și Moxa. Acest izvor este o cronică a scriitorului bizantin Constantin Manase, — cronică alcătuită din 6733 versuri politice, care apoi s-au prelucrat într-o redacțiune în proză, iar în această formă s-au tradus în limba medio-bulgară.⁵⁵ Traducerea medio-bulgară constituie izvorul principal al cronicarilor romîni pomeniți mai sus. Preocuparea lui I. Bogdan pentru transpunerea medio-bulgară a cronicii lui Manase pornește din îndemnul lui V. Jagiĉ care-l sfătuia pe I. Bogdan chiar să editeze această cronică. Din cercetarea lucrărilor lui I. Bogdan, cît și din corespondența lui cu diferiți învățați romîni și streini, printre care ființează personalități ca: I. Negruzzi, I. Bianu, N. Iorga, V. Jagiĉ, V. Șcepkin, M. Speranski, L. Miletiĉ și A. Jacimirski, se desprinde nu numai strădania lui I. Bogdan de a realiza o ediție Manase, ci și interesul cu care era așteptată o atare lucrare de către specialiști. Astfel, la 11 august 1889, Jagiĉ îl sfătuiește pe I. Bogdan, care pe atunci se afla la Moscova, să copieze încăodată cronica lui Manase și să se pregătească a o edita.⁵⁶ La 17 septembrie același an, I. Bogdan scria din Moscova lui I. Bianu că a adunat cîteva materiale ca să pregătească un studiu asupra traducerii bulgare a cronicii lui Manase (cea tradusă în parte de Moxa) adăogînd textual: « Jagiĉ m-a sfătuit chiar să-mi fac o copie completă și s-o editez căci pînă acum nu e editată de nimeni ».⁵⁷

⁵² Damian P. Bogdan, op. cit., I, p. 22 cu nota 154 și p. 23 cu notele 155 și 156.

⁵³ N. Iorga, I. Bogdan, în « Buletinul Comisiei Istorice a Romîniei », vol. 3 (1924), p. III.

⁵⁴ Vezi în acest sens: Ein Beitrag zur bulgarischen und serbischen Geschichtsschreibung — despre care ne-am ocupat mai sus.

⁵⁵ D. Russo, Studii istorice greco-romîne, opere postume, I, București 1939, p. 57—59.

⁵⁶ Vezi rezumatul scrisorii la I. Lupăș, Ioan Bogdan în lumina unor fragmente din corespondența sa, extras din Analele Acad. Romîne, Mem. Sect. Ist. Seria III, t. XXVII, București, 1945, p. 21.

⁵⁷ Corespondența lui I. Bogdan către I. Bianu pe care o cităm în cele ce urmează, se află în Biblioteca Acad. R.P.R., Manuscrise, Arhiva I. Bianu: Corespondența.

În scrisoarea din 31 octombrie, același an, trimisă de asemeni lui I. Bianu dela Moscova, I. Bogdan se oprește mai mult asupra cronicei arătînd că ar dori să pregătească sub priveghierea lui Jagiĉ studiul și textul cronicii lui Manase, pe care îl copiase în întregime din Biblioteca Sinodală dela Moscova. Acest studiu, început după îndemnul lui Jagiĉ, ar fi voit să-l tipărească Academia Romîna, căreia Bogdan voia să-i ceară și un ajutor, spre a merge la Roma. Acolo, intenționa să colaționeze codexul sinodal cu cel din Vatican, cel dintîi deși inedit ca text este cunoscut în ceea ce privește limba dintr-o disertație a lui Biljarskij din 1848, — ediția a II-a în 1858.⁵⁸ Codicele Vatican « pare a fi însuși exemplarul țarului Ioan Alexandru, are vre-o 70 de ilustrații și conține vestita « priĉa bojanskaja » ce trebuie editată a 2-a oară.⁵⁹ Afară de asta limba lui are multe elemente neobulgare. Cu un cuvînt — adăogă în continuare textual I. Bogdan — o colaționare este neaparată pentru a face o ediție completă, așteptată de mult de filologii slavi. Eu nu m-aș fi hotărît a o face, dacă ea n-ar avea un interes special pentru noi. Cronica bulgară a lui Manase e cum știi, originalul cronicei lui Moxa; ea a fost prin urmare bine cunoscută la noi și mi se pare că dintr-însa au intrat chiar unele lucruri în cronicarii noștri munteni. E interesant că notițele din istoria Bulgarilor, scrise la marginea filelor originalului bulgar au intrat în textul lui Moxa și Moxa a adăugat chiar notițe din alte izvoare slave ce în parte nu s-au păstrat. Aș avea prin urmare ocazie a studia și traducerea romîna față de originalul bulgar; izvoarele celelalte ale lui Moxa și urmele influenței lui Manase asupra cronicarilor noștri. Aș dori chiar să reeditez cronica lui Moxa, deoarece copia ce a avut-o veteranul⁶⁰ nu este în toate exactă... La text voiu adăuga un index slavo-grec, care va servi de vocabular (se înțelege voiu adăuga și traducerea romînească a cuvintelor). Din aceasta vor ieși cîteva materiale noi pentru lexicografia slavă, deoarece textul cronicei n-a fost folosit în original pentru lexiconul slav, nici de Vostokov,⁶¹ nici de Miklosich⁶² care nu l-au avut la îndemîna. Vostokov s-a folosit de o copie necompletă și neexactă ce se află în muzeul Rumjancev de pe exemplarul Vaticanului, astfel că a făcut și cîteva greșeli, iar o mulțime de cuvinte au rămas netrecute în lexicon ». La 13 noiembrie 1889, I. Bogdan

⁵⁸ P. S. Biliarski, *О средне-болгарском вокализме по патриаршему списку летописи Манаси* (indicația bibliografică ne aparține).

⁵⁹ Este vorba de *Trojanska Priĉa* și de ediția acesteia de către Fr. Miklosich în « Starine » a Academiei din Zagreb, III, p. 156—186 (indicația bibliografică ne aparține). Dorința lui I. Bogdan s-a împlinit abia în anul 1935 cînd Ior. Ivanov în *Старо-български разкази*, Sofia 1935, p. 249—266, dă o nouă ediție a romanului istoric *Trojanska priĉa* și această ediție este după codicele Vaticanului.

⁶⁰ Este vorba de B. P. Hașdeu care în *Cuvente din Bătrîni*, I, (1878), p. 313—443 a publicat după copia lui Gr. G. Tocilescu — luată după manuscrisul aflat în Muzeul Rumjancev din Moscova — cronograful lui Mihail Moxa despre care pomenește I. Bogdan (indicația bibliografică ne aparține).

⁶¹ A. H. Vostokov, *Словарь церковно-славянскаго языка* I și II, Petersburg, 1868 (indicația bibliografică ne aparține).

⁶² Fr. Miklosich, *Lexicon paleoslovenico-graeco-latinum*, Vindobonae, 1862—1865.

comunica, tot din Moscova, lui I. Bianu că Jagiĉ i-a făgăduit că în caz că Academia Română nu-î va publica lui I. Bogdan ediția Manase el, Jagiĉ, va propune Academiei din Petersburg sau celei dela Viena publicarea lucrării căci « nici o Academie nu va refuza tipărirea unui text așa de important » conchidea Jagiĉ. Din scrisoarea lui I. Bogdan către I. Bianu, datată din Moscova la 11 decembrie 1889, aflăm că I. Bogdan isprăvise colaționarea ediției Hașdeu cu originalul Moxa și că în ediția pomenită lipsesc numai câteva file și sînt câteva greșeli neînsemnate de lectură datorite copistului lui Hașdeu.⁶³

La 18 decembrie 1889, I. Bogdan scria dela Moscova lui I. Negruzzii că nu i-a putut trimite nimic pentru « Convorbiri Literare » fiindcă a « fost foarte ocupat cu o lucrare mai mare asupra originalului bulgăresc a cronicei lui Moxa, needitată pînă acum ». Aproape trei luni a lucrat la copierea manuscrisului din Biblioteca Sinodală, la verificarea copiei și colaționarea manuscrisului Moxa, editat de Hașdeu după o copie, nu întru totul exactă, a lui Gr. G. Tocilescu.⁶⁴

La 27 decembrie, același an și din același loc își datează I. Bogdan scrisoarea către I. Bianu, scriindu-i că « ediția lui Manase are să iasă o ediție model căci am s-o fac după chipul edițiilor lui Jagiĉ cu un index complet greco-slavon, care va da mult material nou pentru lexicografia slavă și pentru formațiunea cuvintelor în paleoslovenică ». Dacă i se va da posibilitatea să colaționeze manuscrisul Sinodal cu al Vaticanului « ediția va ieși una din cele mai bune ediții de veche literatură slavonă ». Manuscrisul dela Vatican îl socotea de mare valoare pentru istoria artei sud-slavice din secolul al XIV-lea, « căci are vre-o 80 de ilustrații în text ». Dacă va reuși să studieze manuscrisul respectiv I. Bogdan scrie că va cere apoi un ajutor Ministerului de culte din Bulgaria, spre a reproduce vre-o 20 din ilustrațiile exemplarului țarului Alexandru în broșură separată. La 16 aprilie 1890, I. Bogdan comunica din Cracovia prietenului său, V. Șcepkin, că Ministerul instrucțiunii publice din România i-a acordat o subvenție ca să poată merge la Roma pentru pregătirea ediției Manase,⁶⁵ iar la 25 ale aceleași luni și an, tot el scria lui I. Bianu că n-a putut dormi de bucurie cînd a aflat că i s-a acordat 2.000 franci spre a merge la Roma.

Scrisoarea lui I. Bogdan, către același, datată din Roma, la 11 octombrie 1890, arată că « unul din prefectii bibliotecii » Vaticanului « msgnore Bollig »⁶⁶ s-a mirat foarte mult cînd a aflat că I. Bogdan e român și vrea să se ocupe cu Manase pe care Bollig « îl copiasse de o jumătate de an și avea de gînd să-l editeze ». Și rîndurile lui I. Bogdan se încheie-textual-prin următoarele: « Săracu Manase, cîți s-au apucat de el fără să-l isprăvească ! Nu-i drept că e curios, că tocmai eu care acum patru ani nici nu visam de existența lui, să ajung a-l edita înaintea

⁶³ Vezi textul scrisorii în Biblioteca Academiei R. P. Romîne, arhiva I. Bianu: Corespondența.

⁶⁴ Textul scrisorii la I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, I, Nr. XV.

⁶⁵ Vezi studiul nostru citat: *Ioan Bogdan: Viața și opera*.

⁶⁶ E vorba de orientalistul Johan Bollig (1821—1895).

tuturor Slavilor ». La 25 octombrie, același an, I. Bogdan îl anunță pe Bianu, din același loc, că a sfârșit colaționarea manuscrisului Manase dela Vatican, căci lucrînd 15 zile a descris 65 de miniaturi și a citit 205 file. Din scrisoarea lui M. Speranski—unul dintre învățații ruși prieteni cu I. Bogdan,—trimisă din Viena la 23 decembrie 1891, se vede că cel dintîi se interesa de soarta lui Manase în ediția lui I. Bogdan, și îl întreabă dacă a văzut volumul V din « Sbornik za narodni umotvorenja, nauka i knižnina », unde sînt miniaturi din codicele dela Vatican.⁶⁷ Din *Vechile cronicî moldovenești pînă la Ureche* aflăm că I. Bogdan pregătea două lucrări despre Manase. În primul rînd, un studiu despre izvoarele cronicei lui Moxa, în care avea să-i cerceteze izvoarele bizantine și slave, împreună cu o privire generală asupra istoriografiei bizantino-slave în țările romîne. În al doilea rînd, era vorba de ediția cronicei bulgare a lui Manase,⁶⁸ pe care I. Bogdan o pregătea după două manuscrise din veacul al XVI-lea.⁶⁹ În aceeași lucrare citată (*Vechile cronicî moldovenești pînă la Ureche*) el dă și un glosar al cuvintelor rare pe care Macarie și Eftimie le-au împrumutat din Manase, cuvinte « ce mai toate lipsesc din lexiconul Miklosich ». ⁷⁰ La 21 iunie 1896, I. Bogdan solicită o subvenție Ministerului Instrucțiunii publice din Bulgaria cum ne-o confirmă atît adresa aceluiași Minister din 1 iulie 1896 trimisă lui I. Bogdan, cît și scrisorile prietenului său, L. Miletic, —datate din Sofia la 5 iulie și 8 noiembrie 1896. În cea dintîi se vede că Miletic îi făgăduise un studiu despre limba lui Manase, asigurîndu-l — la 5 iulie 1896 — că-și va ține promisiunea. ⁷¹ Din scrisoarea de la 20 august 1901, adresată de I. Bogdan prietenului său, N. Iorga, se vede că cel dintîi intenționa să meargă la Viena, spre a lucra în Biblioteca seminarului de slavistică creiată de Jagic, unde spera să găsească tot ce-i trebuie pentru introducerea lui Manase. Însă la 8 septembrie, I. Bogdan îl informa pe Iorga că nu mai poate veni la Viena — unde se afla N. Iorga — căci îi mai trebuie încă o lună ca să termine glosarul la cronica lui Manase. ⁷² În același sens e și scrisoarea din 7 septembrie 1901 adresată, de I. Bogdan lui I. Bianu, în care există și specificarea că n-a început încă introducerea la Manase pentru care a adunat numai material. Din *Documente și registre pivoare la relațiile Țării Romînești cu Brașovul și Ungaria în secolul XV și XVI* aflăm că ediția Manase și anume textul slav era deacum în curs de tipărire. ⁷³ La 11 ianuarie 1905,

⁶⁷ Vezi studiul nostru citat: *Ioan Bogdan: Viața și opera*.

⁶⁸ I. B o g d a n, *Vechile cronicî moldovenești pînă la Ureche*. p. IX și 19.

⁶⁹ Este vorba de codicele Sinodal și de cel de la Vatican.

⁷⁰ I. B o g d a n, *op. cit.*, p. 97—102.

⁷¹ Adresa Ministerului Instrucțiunii publice din Bulgaria și scrisorile lui Miletic ne-au fost comunicate de Mihail Dan — textele respective aflîndu-se la Institutul de istorie din Cluj al Acad. R. P. Romîne.

⁷² Vezi textul scrisorilor citate la I. E. T o r o u ț i u, *op. cit.*, VII (1935) Nr. XXXI și XXXII.

⁷³ Cele scrise de I. B o g d a n în *Documente și regeste*, la p. XXI, nota 1 într-adevăr se află la p. 79 din ediția Manase.

Jagič exprimă față de I. Bogdan dorința ca acesta « să editeze pe Manase și documentele,⁷⁴ prin care va deschide nou izvor de învățătură și de studiu serios ». ⁷⁵ În primăvara anului 1908 I. Bogdan se informa de la A. I. Jacimirski, dacă nu cumva s-a mai publicat ceva nou despre Manase — după cum ne confirmă scrisoarea, — pe care A. I. Jacimirski o adresează lui I. Bogdan la 13 mai 1908, aceasta în vederea introducerii ce I. Bogdan o pregătea la ediția Manase. La 2 ianuarie 1909 I. Bogdan scrie lui M. Speranski rugându-l să-i procure broșura lui Stasov, în care se găseau câteva facsimile după manuscrisul Manase dela Vatican, ⁷⁶ iar la 3 martie, același an, el răspundea aceluiasi prieten care-l întrebase cum stă cu ediția Manase că aceasta va mai trebui așteptată puțin. ⁷⁷ Deși în *Letopisețul lui Azarie*, I. Bogdan citează pasagiile din Manase « după ediția mea, care va apărea în anul acesta » ⁷⁸ totuși, ediția nu apare nici în 1913 căci după 8 august 1913, I. Bogdan scria lui N. Iorga că se delectează cu Manase. ⁷⁹

Deși în 1902 textul cronicei lui Manase începuse a fi editat, iar în 1909 era deacum tipărit totuși lucrarea întreagă I. Bogdan nu reușește s-o sfârșească. Ea nu apare decît după moartea acestuia, prin grija prietenului său, I. Bianu, care o publică în anul 1922, sub titlul: *Cronica lui Constantin Manasses. Traducere medio-bulgară făcută pe la 1350. Text și glosar*, însoțind-o cu o prefață în care, între altele, I. Bianu susține că « pentru ediția cronicei bulgărești a lui Manasses, Bogdan își copiasse manuscriptul dela Moscova și pîndia ocazia ca să poată merge la Roma să o colaționeze cu cel din Vatican, ceea ce nu s-a putut face ». Tot aici mai găsim aserțiunea că I. Bogdan a tipărit variantele codicelui dela Vatican a cronicei lui Manase « probabil după extrasele lui Certkov, ⁸⁰ pomenite de Bogdan în *Vechile cronice*, pagina 76 nota 2 ». Și tot acolo I. Bianu scrie că ediția lui Manase « a fost tipărită pe la 1900. . . spre a fi publicată ediția mai avea să fie precedată de o introducere, pentru a cărei redactare Bogdan strînsese multe note, dar tot aștepta să poată face colaționarea textului și cu manuscriptul din Vatican. Așteptînd acea zi mult dorită i-a venit boala, de care s-a stins la 1 iunie 1919 ».

⁷⁴ Este vorba de *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în sec. XV și XVI* (identificarea bibliografică ne aparține).

⁷⁵ Rezumatul scrisorii la I. Lupăș, *op. cit.*, p. 29.

⁷⁶ V. V. Stasov, *Миниатюры некоторых рукописей византийских, болгарских, русских, джагайтских и персидских*, S. P. 1902, (identificarea bibliografică ne aparține).

⁷⁷ Vezi în acest sens studiul nostru citat: *Ioan Bogdan: Viața și opera*.

⁷⁸ I. Bogdan, *Letopisețul lui Azarie*, p. 77, nota 1, p. 76, nota 3; vezi și: p. 80, nota 2, p. 168 nota 5, p. 169 notele 2 și 5, p. 170 notele 1—3, p. 171 notele 1—3, aici citează în nota 2, p. 220 din ediție — ceea ce înseamnă că textul cuprinzînd 222 p. era deacum tipărit — p. 172—181 notele (la p. 93 nota 1, citează și glosarul aceleiași ediții).

⁷⁹ Vezi textul acestei scrisori la I. E. Toroușiu, *op. cit.*, V (1935), Nr. CCIII.

⁸⁰ Este vorba de lucrarea lui A. Čertkov, *О переводе Манассийной летописи на словенский язык по двум спискам: ватиканскому и патриаршей библиотеки*, Moscova 1842 (indicația bibliografică ne aparține) însă afirmația lui I. Bianu cu privire la folosirea extraselor din Certkov este eronată (vezi mai departe, nota 85).

Pentru această ultimă ediție de cronică⁸¹ I. Bogdan a folosit originalul grec al croniceii lui Manase în ediția de la Bon,⁸² — cu specificarea din partea lui I. Bogdan a părții lipsă în originalul grec însă existentă în traducerea latină a lui Leunclavius — iar ca text-de bază al traducerii medio-bulgare a utilizat codicele sinodal dela Moscova, dînd în aparatul critic negativ — lucrat ca și în *Letopiseșul lui Azarie* —⁸³ variantele din codicele dela Tulcea și cel dela Vatican.⁸⁴ Pe acestea din urmă le notează respectiv cu inițialele T și V — cu S însemnînd lipsurile din codicele Sinodal, — iar cu M ediția Miklosch a textului *Trojanska priča*. La sfîrșitul textului — prezentat ca și majoritatea lucrărilor din acest domeniu ale lui I. Bogdan, în ediție istorică — se află un glosar slavo-romîno-grec, în care I. Bogdan notează printr-un asterisc cuvintele lipsă din *Lexiconul* clasic al lui Miklosich. Această lucrare postumă a lui I. Bogdan nu numai că a fost bine primită de mai toți specialiștii dar e și utilizată din plin. Astfel, Iu. Trifanov scrie că în știința slavistică de mult se simțea nevoia de o ediție a traducerii medio-bulgare a lui Manase. Această nevoie a fost satisfăcută abia în anul 1922 prin pregătirea cu mare osîrdie și muncă dîrză a ediției de către răposatul profesor român Ioan Bogdan. Ediția este după cele trei copii ale traducerii medio-bulgare — cele mai importante — dela Moscova, Vatican și Tulcea ; — prima luată ca bază, celelalte ca variante. Este regretabil numai că profesorul Bogdan n-a trăit ca să adauge ediției și studiul necesar « și să se folosească adîncă studiere a monumentului, pe care I. Bogdan a făcut-o în legătură cu ediția. Prefața scrisă de profesorul

---

⁸¹ Copiile textului acestei ediții se află în Biblioteca Academiei R. P. Romîne, Manuscrise fond romînesc Nr. 5213 și 5214 — acest din urmă manuscris este adnotat de I. Bogdan și în unele locuri are și traducerea romînească (D a m i a n P. B o g d a n, *Ioan Bogdan și manuscrisele lui din Biblioteca Academiei Romîne*, p. 19).

⁸² Este vorba de Constantini Manassis: *Breviarum historiae metricum*, recognovit Immanuel Bekkerus, Bonnae MDCCCXXXVII, în colecția: « Corpus scriptorum historiae Byzantinae », editio emendatior et copiosior consilio B. G. Niebuhrii C. F. Instituta auctoritate Academiae litterarum regiae Borussicae continuata. Exemplarul din această ediție — folosit de I. Bogdan și cu adnotările sale — deosebit de importante (I. Bogdan indică marginal părțile traduse prescurtat sau greșit și cele chiar omise în traducerea medio-bulgară față de originalul grec) se află în Biblioteca Arhivelor Statului din Orașul Stalin și ne-a fost pus la dispoziție de C. Stoide, căruia îi exprimăm mulțumiri și pe această cale.

⁸³ Această metodă greșită de lucru a aparatului critic negativ îl face pe Const. Grecescu să creadă că I. Bogdan renunțase să mai publice ediția Manase, căci deși ea reprezintă « o muncă istovitoare în ceea ce se vede, dar nu e metodică și nu e la nivelul științific al publicațiilor de această natură ale vremii » (comunicare scrisă din 30. X. 1957). Faptul că I. Bogdan a aplicat aceeași metodă și la *Letopiseșul lui Azarie* și că în 1913 scria lui N. Iorga că se ocupă cu Manase, ne face să ne îndoim de cele afirmate de Const. Grecescu.

⁸⁴ Așa dar afirmația lui I. Bianu din prefață că I. Bogdan n-a cunoscut direct codicele de la Vatican este eronată — în același sens să se rectifice și cele scrise de N. Cartoian în « Slavia » III (1924—1925), p. 172. Și susținerea lui I. Bianu este deadreptul surprinzătoare cînd există scrisorile lui I. Bogdan din 27 decembrie 1889, din 25 aprilie, 11 și 25 octombrie 1890 adresate chiar lui I. Bianu — ce le-am citat mai sus, care atestă dorința lui I. Bogdan de a colaționa codicele de la Vatican și realizarea acesteia.

Bianu este cu totul neîndestulătoare. Datorită ediției lui Bogdan, a devenit posibil să se cerceteze mai cu temei multe probleme legate de traducerea medio-bulgară a cronicei lui Manase. Dacă lăsăm la o parte pe cele strict lingvistice apoi trebuie să spunem că această ediție înlesnește și rezolvarea problemei izvorului adaoselor (glozelor) cuprinse în traducere cât și ale particularităților lor... Ediția lui Bogdan poate ajuta în destul și la studiul problemei raportului dintre textul cronicei și miniaturile din copia dela Vatican... Numai problema timpului când s-au scris cele mai vechi glose, la prima vedere, nu se înlesnește de fel din ediția lui Bogdan fiindcă în aceasta din urmă nu sînt indicate notele ce se află în unele din copii (de exemplu a papei Filip din 1345 din copia dela Moscova)». ⁸⁵ Același autor contestă apoi și data: «pe la 1350» prin care I. Bogdan datează arhetipul traducerii medio-bulgare a cronicei lui Manase, acesta fiind cel puțin cu cîțiva ani mai devreme decît copia din anul 1345 — a manuscrisului dela Moscova, pe care I. Bogdan o folosește ca bază a ediției sale. ⁸⁶ În aceeași ordine de idei, Bogdan D. Filov scrie următoarele: «Textul complet al traducerii bulgare a cronicei lui Manase n-a fost publicat decît foarte recent de către eminentul erudit român Ioan Bogdan după trei copii principale: dela Moscova, dela Tulcea și dela Vatican. Este regretabil că lucrarea lui Bogdan n-a apărut decît după moartea sa; de asemeni lipsesc comentariile, cu care autorul ediției desigur avea intenția de a o însoți». Luîndu-se după indicația — inexactă — a lui I. Bianu din prefața ce însoțește lucrarea postumă a lui I. Bogdan, B. Filov scrie, în continuare, că I. Bogdan n-a comparat personal ediția sa cu manuscrisul dela Vatican «de aceia în ediția lui Bogdan nu sînt indicate toate variantele manuscrisului dela Vatican. În ediția lui Bogdan — adaogă B. Filov — nu sînt tratate nici toate chestiunile referitoare la cele trei copii principale ale traducerii cronicei lui Manase. Mai întii, trebuie notată aici chestiunea datei acestor trei copii, la fel și cea a textului primitiv bulgar, produs de aceste copii. Anul 1350 este indicat în ediția lui Bogdan ca dată a textului primitiv fără a se întemeia pe argumente în favoarea acestei date. Este evident că aici e vorba de o eroare, căci copia dela Moscova, care de altminteri nu este cea mai veche, datează din anul 1345. Prin urmare, traducerea însuși a trebuit să fie făcută cu cel puțin cîțiva ani înainte de această dată» ⁸⁷. «În ediția lui Bogdan — mai scrie B. Filov — numerele foilor manuscrisului dela Vatican sînt schimbate foaia 56^a fiind arătată ca foaia 57, astfel că toate foile următoare sînt împinse înainte cu o unitate față de foile manuscrisului. Miniaturile sînt și ele inexact numerotate de Bogdan căci

⁸⁵ Iu. Trifonov, *Бележки върху среднобългарския превод на Манасиевата хроника* în «Izvestija na bălgarskija arheologičeski Institut», tom. II (1923–1924), Sofia 1924 p. 139 și 140 (cu nota 1).

⁸⁶ Iu. Trifonov, *op. cit.*, p. 159 și urm.

⁸⁷ Bogdan D. Filov, *Les miniatures de la chronique de Manassés à la bibliothèque du Vatican* (Cod. Vat. Slav. II), în colecția: *Codices e vaticanis selecti*, volumen XVII, Sofia, 1927, p. 2. Cu privire la data arhetipului traducerii medio-bulgare B. Filov adoptă concluziile lui Iu. Trifonov din *op. cit.*

el n-a ținut în seamă primele trei miniaturi, care preced textul. După Bogdan numărul miniaturilor este de 66, pe când în realitate este de 69 ».⁸⁸ B. D. Filov arată apoi că toate citațiile pe care le dă din traducerea cronicii lui Manase, « sînt luate direct din manuscrisul dela Vatican. Aceasta, fiindcă ele nu corespund în întregime textului ce se află în ediția lui Bogdan ». ⁸⁹ Pentru aprecierea ediției lui I. Bogdan sînt de citat și cuvintele lui S. B. Bernštejn care exprimă textual următoarele: « lui Bogdan îi aparține excelenta ediție a traducerii slave a cronicii lui Manase cu indicarea tuturor lecturilor deosebitoare din toate copiile ». ⁹⁰ Ediția citată a lui I. Bogdan este folosită pe larg și de Miloš Weingart, care scrie că « ediția lui I. Bogdan e prima — în ceea ce privește cronica lui Manase în transpunere medio-bulgară, n-are în subsol variante din manuscrisul dela Hilandar, semnele diacritice sînt lăsate la o parte, prescurtările desfăcute, iar glosarul foarte amănunțit ». ⁹¹ La fel, ediția a fost utilizată și de Margareta Ștefănescu. ⁹² Din cele citate mai sus se vede că pentru studii istorice ediția Bogdan poate fi utilizată, decît ținînd seama de rezervele lui Bogdan D. Filov pentru variantele codicelui dela Vatican. Întrucît, aparatul critic negativ nu este lucrat metodic, și fiind în același timp o ediție istorică, lucrarea nu este accesibilă studiilor de limbă, însă deosebit de valoros rămîne glosarul dela sfîrșitul ediției, glosar care însumează un total de 231 pagini. E sigur că insuficiența prefetei lui I. Bianu a indus în eroare nu numai pe N. Cartoian, ⁹³ ci și pe Bogdan D. Filov.

În ceea ce privește studiul și editarea documentelor, I. Bogdan redactează prima lucrare la Leningrad, sub titlul: *Cinci documente istorice slavo-romîne din arhiva curții imperiale dela Viena*, prezentată apoi în ședința Academiei Romîne din 3 februarie 1889 și apărută în același an. Lucrarea cuprinde textul și traducerea a patru acte moldovenești externe, dinainte de Ștefan cel Mare și unul dela Matei Basarab, fiind precedate de un mic excurs asupra limbii actelor respective. Actele fuseseră descoperite de I. Bianu în vara anului 1888 la Viena. În redarea originalelor, într-o formă care, după N. Iorga, este « impecabilă », ⁹⁴ I. Bogdan folosește metoda filologică însă cu unele abateri: păstrează

⁸⁸ B. D. Filov, *op. cit.*, p. 3, nota 1.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 2, nota 4.

⁹⁰ S. B. Bernštejn, *Разыскания в области болгарской исторической диалектологии, том I. Язык валахских грамот XIV—XV веков*, Moskova-Leningrad, 1948, p. 46.

⁹¹ Prof. Dr. Miloš Weingart, *Byzantské kroniky v literatuře církevněslovanské* « Spisy filosofické fakulty university komenského v Bratislave, » číslo II, Bratislava, I, p. 180.

⁹² Margareta Ștefănescu, *Influența traducerii medio-bulgare a cronicii lui Manasses asupra literaturii romino-slave și romîne vechi. Comunicare făcută la al treilea Congres al Filologilor Romîni în ziua de 21 mai 1927 la Universitatea din Cernăuți*, în « Arhiva », XXXIV (1927), p. 150—186; *idem*, *Cronica lui Manasses și literatura romino-slavă și romînd veche*, în aceeași revistă, XXXIV și în extras, Iași 1927 și *idem*, *Influența cronicii lui Manasses asupra poeziei romînești vechi*, în aceeași revistă, XXXVII (1930), p. 121—123.

⁹³ Vezi cele spuse de noi mai sus la p. 202 nota 84.

⁹⁴ N. Iorga, + Ioan Bogdan, în *op. cit.*, p. V.

cuvintele prescurtate, fără a indica sfârșitul rîndului din original, uneori coboară în rînd litera suprascrisă, semnalînd litera coborîtă printr-o titlă.⁹⁵ Alteori, păstrează litera suprascrisă deasupra rîndului,⁹⁶ săvîrșind și cîteva omisiuni în transcrierea textului⁹⁷. Lucrarea sfîrșește prin patru planșe litografiate care redau, în mărime naturală, actele moldovenești publicate.

Este apoi de subliniat faptul că, prin această primă ediție de documente slavo-romîne, I. Bogdan pune în circulație științifică termenul de « slav-romîn », pentru orice text scris în limba slavă în țările romîne. El face acest lucru după modelul școlii filologice rusești din vremea aceea care folosea pentru orice text rusesc vechi denumirea de slavo-rus (славяно-русский). Termenul de « slav-romîn » s-a fixat apoi în literatura științifică de specialitate.⁹⁸

Lucrarea următoare de acest gen cuprinde trei volume de documente polone, referitoare la țările romînești, alcătuită în colaborare cu învățatul polon I. I. Skupiewski. Documentele polone însoțite de traducere franceză s-au publicat în colecția Hurmuzaki în anii 1893, 1895 și 1900. Această ediție, deși cuprinde unele greșeli de lectură, traducere și datare, cum a relevat, pentru fascicola I din ultimul volum, istoricul polon T. Korzon, este totuși o colecție folositoare.⁹⁹

Descoperirea în anul 1894, de către arhivistul Fr. Stenner a 425 documente slavo-romîne în arhiva orașului Brașov,¹⁰⁰ a căror « importanță extraordinară » pentru istoria culturii romînești¹⁰¹ este subliniată de cel care avea să le prezinte în transpunere romînească în 1902, și ținînd seama de faptul că « ediția monumentală în fascimile, transcripțiune și traducere », anunțată de Gr. G. Tocilescu încă de pe la 1896 sau 1897, continua să zăbovească¹⁰² — au dat lui I. Bogdan prilejul să treacă la alcătuirea unei noi lucrări. Astfel în vara anului 1895¹⁰³

⁹⁵ Vezi de pildă: лнгоом , нашнм , оуэрнт din ediția citată în text p. 50 și 51.

⁹⁶ Vezi de pildă: мбдвскон , нл , ка , din ediția citată în text, p. 50 și 51.

⁹⁷ Vezi de pildă: мбдвскон în loc de мбдвскон din ediția citată p. 50, rîndul 1 din textul actului, omisiunea titlei pe văleat (ed. cit. p. 51, 54, 57, 59 și 61), omisiunea semnului de mie pentru văleat (ed. cit., p. 51 și 54) в și ф (ed. cit. p. 54) în loc de в și ф din dată (aceiași greșală pentru в din dată și la p. 57 unde e și дн în loc de дн). Apoi nici una din inscripțiile pecetelor nu sfîrșesc prin cruce — cum dimpotrivă indică I. Bogdan în ed. cit., p. 51, 57 și 59 — unde la pecetea lui Bogdan al II-lea sînt două puncte dispuse vertical, celelalte peceți n-au nimic.

⁹⁸ Cu toată apriga dorință a elevului și apoi adversarului lui I. Bogdan, Ilie Bărbulescu de a încetățeni termenul de: *romîno-slav* (vezi despre termenii pentru denumirea textelor slavo-romîne D a m i a n P. B o g d a n, *Din paleografia slavo-romîndă*, în « Documente privind istoria Romîniei », introducere I și în extras, București, 1956, p. 3, nota 2.

⁹⁹ P. P. P a n a i t e s c u, op. cit., p. 11 și nota 2.

¹⁰⁰ Vezi spusele lui L. Miletič la Damian P. Bogdan, *O ediție de documente slavo-muntene din arhivele Sibiului și Brașovului a lui Sircu, necunoscută la noi*, p. 42.

¹⁰¹ I. B o g d a n, *Din relațiile Țării Romînești cu Brașovul și Ungaria în sec. al XV-lea*, « Convorbiri Literare », XXXVI (1902) p. 879.

¹⁰² I. B o g d a n, *Documente și regeste privitoare la relațiile Țării Romînești cu Brașovul și Ungaria în sec. XV și XVI*, București, 1902, p. X și N. Iorga, I. Bogdan, în op. cit., p. V.

¹⁰³ I. B o g d a n, *Documente și regeste*, p. 4.

I. Bogdan lucrează în pomenita arhivă, și la sfârșitul anului 1902 publică: *Documente și regeste privitoare la relațiile Țării Rumânești cu Brașovul și Ungaria în secolul XV și XVI* după ce în prealabil publicase câteva specimene — cum spune el în revista «Convorbiri Literare» din același an,¹⁰⁴ iar două în «Sămănătorul»¹⁰⁵. Cele mai multe dintre documente — în total 228 — sînt prezentate în traducere, iar un număr de 197, în regeste — unul și în text slav. Cel mai vechi document e din 6 august 1413, iar cel mai nou dela Pătrașcu cel Bun. Acest nou sistem de lucru, de a da numai traducerea fără textul originalului — contrariu de cum publicase în 1890, I. Bogdan îl justifica în următorul chip: «Cînd e vorba să se facă o ediție de documente vechi ca material pentru istoria romînă, mi se pare că în cele mai multe cazuri ne putem dispensa de publicarea originalelor, cînd traducerea lor se poate face cu deplină siguranță...¹⁰⁶ A publica dar traduceri însoțite de originale este de cele mai multe ori un lux inutil; în orice colecție mai mare se vor reproduce câteva originale din cele ce prezintă vreun interes deosebit ca specimene de limbă sau de scrisoare veche... Cred că așa vor trebui publicate și celelalte documente interne ale noastre a căror editare nu mai poate întîrzia... nu toate documentele trebuiesc publicate în întregime: pentru cele mai puțin importante regestele le pot ține locul cînd sînt bine și amănunțit făcute». I. Bogdan scrie apoi că prin această lucrare a încercat să dea «un model a) de chipul cum trebuiesc traduse și publicate documentele noastre vechi, b) de chipul cum trebuiesc făcute regestele. Așa înțeleg să se facă viitorul «codex diplomaticus» al Romîniei».¹⁰⁷

НАУЧНАЯ И УЧЕБНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ И. БОГДАНА

РЕЗЮМЕ

Автор изучает первую часть научной деятельности И. Богдана, заключающейся в исследованиях и изданиях летописей и грамот (последних частично).

В этом отношении изучаются самые старые исследования И. Богдана в этой области: *Ein Beitrag zur bulgarischen und serbischen Geschichtsschreibung* (1890). Следующей работой в этом направлении является: *Vechile cronici moldovenesti pîna la Ureche* (1891). (Древние молдавские летописи до Уреке).

Третья анализированная работа: *Cronici inedite atîngătoare de Istoria Romînilor* (Неизданные летописи, касающиеся истории Румын) (1895).

¹⁰⁴ I. B o g d a n, *Din relațiile Țării Rumânești cu Brașovul și Ungaria în sec. XV*, «Convorbiri literare», XXXVI, (1902), p. 879—895.

¹⁰⁵ I. B o g d a n, *Două scrisori bătrînești*, «Sămănătorul» I, vol. II, Nr. 32 din 3 noiembrie 1902, p. 93—95.

¹⁰⁶ De aceea I. B o g d a n a publicat *specimene* din doc. de la Brașov în «Convorbiri Literare» și în «Sămănătorul».

¹⁰⁷ I. B o g d a n, *Documente și regeste*, p. LXXXI—LXXXIII.

Четвертая изучаемая работа — *Letopisețul lui Azarie* (Летопись Азария) (1909).

Пятой анализированной работой является посмертное издание И. Богдана: *Cronica lui Constantin Manasses* (Летопись Константина Манассия), опубликованная в 1922 г. И. Биану.

Обращается внимание как на положительные, так и на отрицательные стороны изучаемых работ и приводятся выдержки из рецензий и отзывов относительно исследуемых изданий.

Исследование содержит целый ряд новых данных, касающихся главным образом издания: Летопись Константина Манассия.

Из издания грамот автор изучает во первых: *Cinci documente istorice slavo-române din arhiva curții imperiale de la Viena* (1890) (Пять славяно-румынских грамот находящихся в венском архиве императорского дворца). Следует: *Documente culese din arhive și biblioteci polone* (1893, 1895, 1900) (Грамоты собранные из польских архивов и библиотек).

Последнее издание это: *Documente și regeste privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și Ungaria în secolul XV și XVI* (1902) (Грамоты и резюме касающихся сношении Валахии, Брашова и Венгрии в XV и XVI стол.) — которое издание изучается частично.

III. SLAVISTICA PESTE HOTARE

G. P. Klepikova (Moscova)

STUDIUL LIMBILOR SLAVE MERIDIONALE ȘI APUSENE DIN ULTIMI CINCI ANI, ÎN URSS

Atît în Rusia cît și URSS după Marea Revoluție Socialistă din octombrie, a existat întotdeauna un mare interes pentru istoria, viața, cultura și limba popoarelor slave.¹ Interesul pentru slavistică a crescut în mod considerabil, în urma luptei comune a slavilor împotriva fascismului, în timpul celui de-al doilea război mondial și, mai ales, în perioada postbelică, cînd țările slave au strîns și mai mult legăturile între ele. Un impuls nou pentru studiul limbilor slave a urmat după discuțiile lingvistice din 1950, care au eliberat lingvistica sovietică de teoriile antiștiințifice, nemarxiste și au repus în drepturile ei metoda istorico-comparativă.

În prezent, cele mai importante centre științifice de lingvistică slavă din URSS sînt : Institutul de Slavistică al Academiei de științe din URSS (Moscova), Institutul de lingvistică « A. A. Potebnja » de pe lângă Academia de Științe din RSSU (Kiev), precum și catedrele de limbi slave de la universitatea « M. V. Lomonosov » din Moscova, de la Institutul « A. A. Jdanov » din Leningrad, și de la universitatea « I. Franko » din Kiev. La aceste instituții de învățămînt superior lucrează majoritatea slaviștilor sovietici, specializați atît în domeniul limbilor slave meridionale și apusene, cît și în problemele de gramatică comparată a limbilor slave.

În domeniul slavisticii din URSS apar diferite publicații și sbornice periodice și neperiodice. Institutul de slavistică din Moscova editează *Učenyje zapiski*, *Voprosy slavjanskogo jazykoznanija*, *Kratkie soobščeniija* și *Staty i materialy po bolgarskoj dialektologii SSSP*. La universitatea din Moscova, apare o culegere de studii sub titlul *Slavjanskaja filologija*, iar la universitatea din Liov, *Voprosy slavjanskogo jazykoznanija*. În afară de acestea, articole de slavistică mai

---

¹ A se vedea, în legătură cu aceste probleme, articolele lui S. B. Bernštein, *Изучение западнославянских языков в России и СССР*, și N. A. Kondrašov, *Изучение западнославянских языков в России и в СССР*, în « *Voprosy slavjanskogo jazykoznanija* », M., 1957, 2, p. 128—152, 153—174.

publică și alte reviste cu un profil mai larg. În primul rând, e vorba de *Voprosy jazykoznanija*, *Izvestija* Academiei de științe din RSSU, Secția de limbă și literatură, *Vestnik MGU*, *Trudy Instituta jazykoznanija* și *Doklady i soobščeniija Instituta jazykoznanija ANSSSSR* (Moscova), *Movoznavstva*, *Lexikologičny biuletin* al Institutului de lingvistică, «A. A. Potebnia» de pe lângă Academia de științe din RSSU, *Naukovizapiski*, publicate de universitățile din Kiev și Liov, *Učēnye zapiski*, scoase de universitatea din Leningrad și altele.

În ultimi cinci ani, atenția slaviștilor sovietici a fost îndreptată asupra studiului istorico-comparativ al limbilor slave. În această privință, a apărut o serie întreagă de lucrări privitoare la problemele vechii limbi slave, la istoria și stadiul actual al unor limbi slave, asupra dialectologiei, lexicologiei, semasiologiei și istoriei limbilor literare. În sfârșit, a crescut în mod considerabil interesul față de problemele legăturilor și influențelor dintre limbile slave și celelalte limbi indoeuropene.

Însă fără îndoială că, în cercetările învățaților noștri, ocupă un loc tot mai mare problemele istorico-comparative ale limbilor slave.

După 1950, au apărut o serie de lucrări de sinteză, în care autorii caută să lămurească aspectele pozitive și negative ale metodei istorico-comparative, cadrul aplicării acestei metode în studiul limbilor slave etc. Tocmai despre aceste probleme se ocupă în articolele lor L. A. Bulahovski,³ P. S. Kuznecov,⁴ S. B. Bernștein și alții.⁵

De pildă, S. B. Bernștein în articolul său «*Despre unele probleme ale metodei comparative istorice din lingvistică*»⁶ arată cu drept cuvint că lingviștii sovietici și, în special, slaviștii, trebuie să-și concentreze atenția asupra: cronologiei, corelației și delimitării succesive a proceselor fonetice și morfologice, asupra cartografierii lingvistice și a.m.d. Despre aceleași lucruri se ocupă și S. B. Bernștein ceva mai târziu, în articolele sale privitoare la problemele, metodele și principiile, după care se pot alcătui gramatici comparative ale limbilor slave⁷ La fel procedează el și-n «*prospectul*» unei astfel de gramatici.⁸

Vom arăta acum cele mai importante lucrări, în care se ridică și se cercetează atit probleme de fonetică comparată cât și probleme de limbă, în general.

---

³ *Сравнительно-исторический метод и изучение славянских языков в свете высказываний И. В. Сталина* în culegerea *Вопросы теории и истории языка в свете трудов И. В. Сталина по языкознанию*, M., 1952, p. 237—259.

⁴ Cf. *Вопросы сравнительно-исторического изучения славянских языков* «*Voprosy jazykoznanija*», 1952, 5.

⁵ V. P. Petrus' *Славянская языковая общность и славянские языки*, «*Izvestija Akademii nauk*», M., 1951, 4.

⁶ În «*Kratkie soobščeniija Instituta slavjanovedeniija*», M., 1952, 7, p. 3—13.

⁷ Principii și metode în lucrarea, *Очерк сравнительной грамматики славянских языков* «*Voprosy slavjanskogo jazykoznanija*», 1954, 1, p. 23.

⁸ Cf. *Очерк сравнительной грамматики славянских языков. (Проспект)*; «*Kratkie soobščeniija*», 1956, 18.

Într-un articol mare, intitulat « Alternanța în limba slavă comună — bază », P. S. Kuznecov⁹ stabilește care dintre alternanțele fonemelor în perioada slavă comună au avut importanță morfologică, ce categorii din formarea și modificarea cuvintelor au fost cuprinse de ele și a. m. d. Problemele accentului în slava veche continuă a fi cercetate de L. A. Bulahovski. Într-unul din ultimele sale articole, el examinează particularitățile accentului la substantivele feminine cu sufixele *ab (a)*, — *ev (a)*, *ин (a)*, — *ич (a)* și altele.¹⁰

De asemeni, menționăm și articolul¹¹ *Comentar istorico-comparativ la problema accentului slav de răsărit*. Fenomenele de asimilare și disimilare în grupele cu consoane nazale sînt studiate de I. I. Kovalik.¹²

Un anumit interes constituie și notația lui B. M. Zadorožny,¹³ care subliniază importanța pe care o poate avea limba operelor muzicale pentru schimbarea intonației din limbile slave. Despre importanța fonematică a protezelor slave se ocupă L. I. Roizenzon.¹⁴

La Institutul de slavistică, se cercetează una din problemele cardinale ale foneticii istorico-comparative a limbilor slave — *categoriile timbrului tare și moale al consoanelor, fonemul în legătură cu istoria vocalismului*. Lucrarea este condusă de R. I. Avanesov. Deocamdată, s-a publicat numai o parte din ea și anume aceia scrisă de L. E. Kalnyn.¹⁵ În acelaș timp, e gata pentru tipar și a doua parte: *Categoria timbrului tare și moale al consoanelor în limba bielorusă*¹⁶ de același autor. S. M. Samoilenko,¹⁷ E. A. Iakubinskaia,¹⁸ B. D. Rabinovici¹⁹ și L. A. Bulahovski,²⁰ se ocupă cu studiul comparat al numelor și verbelor. Ju. S. Maslov, în articolul *Imperfectul verbelor perfective în limbele slave*²¹, delimi-

⁹ Cf. « Voprosy slavjanskogo jazykoznanija », 1954, 1, p. 24—67.

¹⁰ Cf. *Очерки восточно-славянского ударения* în « Naukovi zapiski Kievskogo universiteta », 1955, t. XIV, 2.

¹¹ « Voprosy slavjanskogo jazykoznanija », Liov, 1955, 4, p. 13—33.

¹² Cf. *Назализация и деназализация пригласных у слов'янских мовях* « Voprosy slavjanskogo jazykoznanija », Harkov-Liov, 1953, 3, p. 71—98.

¹³ Cf. *До питання про інтонацію в слов'янських мовах* « Voprosy slavjanskogo jazykoznanija », Livov, 1953, 3, p. 107—116.

¹⁴ Cf. *К вопросу о протетических согласных в славянских языках* în « Trudy Uzbekskogo universiteta », Serie nouă, Samarkand, 1955, 60, p. 59—77.

¹⁵ Cf. *Развитие категории твердости и мягкости согласных в русском языке* « Učene zapiski Instituta slavjanovedenija », M., 1956, t. XIII, p. 121—225.

¹⁶ Sub tipar. Va apare în vol. XVII din « Učene zapisky Instituta slavjanovedenija ».

¹⁷ Cf. *Про форму називного відмінка множини займенника І-ї особи ны (ny) у слов'янських мовах* « Movoznavstvo », Kiev, 1953, t. XII, p. 119—121.

¹⁸ *Употребление и развитие кратких прилагательных в славянских языках*, « Tezisy dokladov po sekcii filo. nauk. » Leningrad, 1954, p. 23—26.

¹⁹ *О залогах в восточнославянских языках*; Institutul pedagogic din Seboksavy, 1955, 2, p. 84—134.

²⁰ Cf. *Вопросы индукции грамматических чисел в славянской морфологии*, în primul volum dedicat celui de al IV-lea Congres internațional al slaviștilor.

²¹ « Voprosy slavjanskogo jazykoznanija », M., 1954, 1, p. 68—138.

tează diferitele cazuri de întrebuițare a acestei forme; așa, de pildă, el distinge: 1) cazurile legate de o diferențiere insuficientă a aspectului perfectiv și imperfectiv în limba veche, 2) cazurile legate de fărâmițarea sistemului din slava comună, la timpurile trecute, 3) cazurile în care aspectul temei verbale se simte clar, iar forma imperfectului se formează pentru transmiterea « unei oarecare nuanțe speciale, proprii ca sens ».

În anii din urmă, a crescut considerabil interesul pentru alte sectoare ale gramaticii comparate, în special, pentru sintaxă, pentru problemele sensului și întrebuițării formelor și categoriilor gramaticale. O atenție deosebită a slaviștilor sovietici este concentrată asupra problemei sensurilor și funcțiilor pe care le au cazurile în limbile slave. În legătură cu aceasta, menționăm disertațiile a doi candidați în științele filosofice V. N. Toporov²² și D. S. Stanișeva²³ și o mare lucrare aflată sub tipar: *Cazul instrumental în limbile slave*, pregătită de Institutul de slavistică. Această lucrare vastă conține un material foarte bogat excerptat din monumentele vechi, din textele dialectale și literare ale tuturor limbilor slave. Ea se ocupă cu cele mai vechi forme fără prepoziție ale cazului instrumental, cu dezvoltarea construcțiilor prepoziționale, combinațiile sinonimice și paralele și interpretează pe larg și procesele adverbializării cazului instrumental.

La Institutul de slavistică, A. B. Pravdin redactează o monografie despre cazul dativ în limbile slave, din care a și publicat o primă parte a cercetărilor sale: *Dativul verbal în slava veche și în vechea limbă rusă*²⁴.

În urma discuțiilor lingvistice, care au avut loc în URSS, specialiștii sovietici studiază tot mai des lexicologia istorică și semasiologia limbilor slave, precum și etimologia.

Unele probleme, mai ales teoretice de lexicologie slavă istorico-comparativă, au fost formulate în coreferatele semnate de N. P. Grinkova²⁵ și de I. I. Kovalik.²⁶

De asemenea, trebuie să semnalăm și lucrările lui R. M. Ţeitlin,²⁷ în care se cercetează sensul prefixelor slave nominale, precum și ale lui A. S. Lvov.²⁸

Progrese mari s-au făcut și în problemele de etimologie. După cum se știe, cercetările etimologice sînt de mare importanță pentru studiul istorico-compara-

²² Cf. Докатов в славянских языках,, Autoreferat, Mosc., 1955, p. 15.

²³ Творительный инструментальный в славянских языках.. Autoreferat, Moscova, 1956.

²⁴ « Učenyje zapiski Instituta slavjanovedenija », t. XIII. Despre această lucrare, vezi mai jos.

²⁵ Некоторые вопросы изучения словарного состава славянских языков,, « Učenyje zapiski », Leningrad, 1954, vol. 92, p. 35—70.

²⁶ Питання порівняльного вивчення словотвору слов'янських мов у світлі марксистського вчення про мову în « Doporovidi ta povidomlennja L'vivs'kogo derž. universitu im. I. V. Franka », Harkov, 1953, 4, partea I, p. 47—50.

²⁷ Об основных значениях приименной приставки «па» в славянских языках « Učenyje zapiski Instituta slavjanovedenija », M., 1954, t. IX p. 205—225. Articolul lui R. M. Ţeitlin, К истории употребления приименной приставки «су» в славянских языках se va tipări în t. al XVII-lea al periodicului de mai sus.

²⁸ Cf. история слова « вельми » UMŠ, 1955, 6, p. 70—71.

tiv al limbilor slave și pentru istoria limbii slave vechi. Ele furnizează un material bogat și prețios pentru disciplinele care se ocupă cu problemele etnogenezei slavilor.²⁹

În primul rând, menționăm lucrările lui O. N. Trubacev³⁰ și articolele lui V. N. Toporov.³¹ Înainte de Congresul internațional al slaviștilor, trebuie să apară monografia lui O. N. Trubacev, *Origina termenilor slavi de rudenie și a unor vechi termeni dinlăuntrul orînduirii sociale*.³² De acum înainte, tinerii cercetători vor studia sub aspect etimologic și istorico-semasiologic denumirile slave ale uneltelor agricole, ale metalelor, termenii meșteșugărești și altele. Cu toponimia slavă, specialiștii noștri se ocupă mai puțin. În legătură cu aceasta menționăm numai câteva articole scrise de K. K. Ţeluiko³³ și B. A. Serebrennikov. Acesta din urmă a cercetat stratul toponimicelor de origine slavă din Carelia.³⁴

În fața slaviștilor sovietici stă o problemă importantă și anume: cercetarea legăturilor dintre limbile slave și celelalte limbi indoeuropene (și limbile vecine neindoeuropene). Pe prim plan se pune problema raporturilor balto-slave care, în momentul de față, se bucură de o mare acuitate.

Cercetările în acest domeniu permit stabilirea cronologiei multor procese fonetice și gramaticale precum și reconstituirea celor mai vechi fenomene din vechea slavă. Cu cercetarea acestei probleme se ocupă: Ja. M. Endzeliy de la Riga,³⁵ și B. A. Larin dela Leningrad. La Moscova, studiul acestor probleme revine Institutului de slavistică. În prima culegere de studii, ce se pregătește în vederea Congresului slaviștilor, S. B. Bernștein publică un articol intitulat: *Comunitatea balto-slavă*. De asemeni V. N. Toporov se ocupă cu: *Legături lingvistice balto-slave*.

²⁹ Dintre lucrările istoricilor și arheologilor, care pot fi de folos lingviștilor, amintim lucrarea lui P. N. Tretjačov, *Восточнославянские племена*, M., 1952, ed. II-a și de acelaș, *Вопросы происхождения славян в свете трудов И. В. Сталина о языке и языкознании* în «Vestnik Akademii nauk USSR, 1952, 7, p. 9—15.

³⁰ Cf. *К этимологии слова «собака»* în «Kratkie soobščeniia Instituta slavjovovedeniia», M., 1955, 15, p. 48—55; — *Славянские этимологии* «Voprosy slavjanskogo jazykoznanija», M., 1957, 2, p. 29—42. În scurt timp vor mai apare și alte studii ale aceluiași autor: în vol. închinat acad. S. Mladenov (Bulgaria) și în vol. omagial al prof. P. Nachtigal. În unul din colecțiile de articole pregătite pentru congresul slaviștilor, O. N. Trubacev intenționează să publice un mare articol despre principiile alcătuirii dicționarelor etimologice.

³¹ Cf. *Этимологические заметки < славяно-италийские параллели >* apare în «Kratkie soobščeniia», M., 23, și va fi vorba de etimologia cuvintelor: *keveta*, *istz*, *větii*.

³² *Словообразовательные средства восточнославянской топонимии* în «Tezi dopovidi», Kiev, 1955, p. 31—36.

³³ Vezi autoreferatul dizertației sale purtînd acelaș nume, M., 1956, p. 14. Editat de Institutul de slavistică.

³⁴ Vezi, *Волго-Окская топонимия на территории Европейской части Советского Союза* în «Doklady i soobščeniia Instituta jazykoznanija», M., 1955, 8, p. 120—134. Un alt articol, intitulat la fel, a apărut în «Vestnik jazykoznanija», M., 1955, 6, p. 19—31.

³⁵ În «Trudy Instituta jazyka i literatury Akademii nauk Lat. SSR», Riga, 1953, 2, p. 67—82.

În planul de perspectivă al slaviștilor se află și alte probleme privitoare la legăturile dintre limbile slave și celelalte limbi indoeuropene. Ne referim în special la articolul lui Viac. Vs. Ivanov intitulat: *Importanța datelor limbii hitite pentru gramatica comparată a limbilor slave*,³⁶ apoi articolul lui P. L. Ariste, *Despre cele mai vechi legături dintre limbile slave și cele baltice*³⁷ și la disertația de candidat a O.F. Ripețkaei, care examinează toponimia slavă a spațiului dintre Oder-Viștula din limba germană a sec. al XII și-al XVIII-lea.³⁸

Mai departe, subliniem interesul mare al savanților sovietici față de limbile: română, moldovenească, albaneză și legăturile lor cu limbile slave. Din acest domeniu, menționăm lucrările câtorva specialiști, printre care S. B. Bernștein³⁹, R. G. Piotrovski⁴⁰, M. A. Șlykova⁴¹, P. Kornfeld⁴² N. V. Kutova ș. a.

Înrudirea limbilor slave și unele probleme legate de aceasta și-au găsit oglindire în lucrările lui L. A. Bulahovski⁴³, V. T. Koloniec⁴⁴ și K. I. Hodova⁴⁵.

Problema originii alfabetului slav este atinsă de către T. S. Slovevskaia⁴⁶ și de E. E. Grandstrem în articolul său: *Despre origina alfabetului glagolitic*.⁴⁷ În acest articol, autorul polemizează cu adepții teoriei care consideră că acest alfabet e de origină veche rusă, scitică.

³⁶ Vezi în « Voprosy slavjanskogo jazykoznanija », M., 1957, 2, 3—28.

³⁷ În limba estonă « Laoming », 1952, Nr. 6.

³⁸ Cf. articolul, *Слов'янські лексичні запозичення в німецькій мові* în « Dapovidi ta povidomlennja », Harkov, 1953, 4, partea I, p. 66—67.

³⁹ Cf. *Славянские элементы в молдавском языке* în « Voprosy moldavskogo jazykoznanija », M., 1953, p. 150—153.

⁴⁰ Vezi, *Славяно-молдавские языковые отношения и вопросы национальной специфики молдавского языка* în « Voprosy moldavskogo jazykoznanija », M., 1953, p. 135—149; apoi *О славяно-молдавском языковом взаимодействии в Приднестровье*, « Učenye zapiski », Leningrad, I, 1954, p. 202—218; de același, *Славянские элементы в молдавском языке* *Постпозиция артикля*, « Učenye zapiski ped. Instituta V. I. Hercena », Leningrad, 1954, t. 93, p. 65—77.

⁴¹ Cf. *К вопросу о сопоставлении значений родительного приименного в русском языке и женетива в молдавском языке* « Učenye zapiski ped. Instituta », Chișinău, 1955, t. 4, p. 217—266.

⁴² Vezi, *Функции славянских приставок в молдавском языке*. Autoreferat. Institutul de lingvistică al Academiei de științe a URSS.

⁴³ *До питання про положення української мови серед інших слав'янських мов* în vol. « X nauk sesija. Tezi dopovidei », Kiev, 1953, p. 10—11; de același: *Уваги до питання про відносини міждавньоруськими південними < « українськими » > говірками і іншими слов'янськими* în « Naukove zapiski Dnipropetrovs'kogo derž. universitetu », t. 47.

⁴⁴ Cf. *Спорідненість славянських мов*. 1953, 2, p. 9—17.

⁴⁵ K. I. H o d o v a a pregătit o mică lucrare, intitulată: *Языковое родство славянских языков*, în care se compară, într-o formă populară, problemele principale ale lexicologiei comparate a limbilor slave.

⁴⁶ Cf. *К истории вопроса о происхождении восточно-славянской письменности*. Autoreferat. Uŭhorod, 1953.

⁴⁷ Толя, 1955, No. 11, p. 300—313.

Necesitatea predării în școlile superioare a pus înaintea învățaților noștri sarcina alcătuirii unui manual de gramatică comparată a limbilor slave. Sarcina aceasta o are în momentul de față S. B. Bernștein.⁴⁸

STUDIUL LIMBILOR SLAVE MERIDIONALE

Mai întâi, ne vom opri asupra lucrărilor învățaților sovietici din domeniul limbii slave vechi. După cum se știe, în secolul al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea, Rusia a fost centrul de studii al limbii slave vechi.

Cercetarea acestor probleme a continuat și după Revoluție. În cursul celei de-a doua decade din sec. nostru au fost publicate multe din lucrările academicianului P. A. Lavrov. De pildă: *Materiale în legătură cu apariția celui mai vechi scris slav*, apoi studiile lui N. K. Grunski, G. A. Ilinski, M. G. Dolobko și alții. Ceva mai târziu, interesul față de această problemă scade și numai în urma discuțiilor din cursul anului 1950, astfel de cercetări au fost reluate. În ultimii ani, s-au susținut câteva teze de candidați în științele filologice și una de doctorat. Pe lângă acestea s-au mai publicat manuale și gramatici de veche limbă slavă.⁴⁹

În lucrările învățaților sovietici își găsesc oglindire cele mai importante probleme de limbă. Amintim o lucrare de dizertație a lui V. V. Borodici și o seamă de articole consacrate aspectului verbal din vechea slavă. Tot el s-a ocupat și cu problema originii aspectului în vechea slavă și a raporturilor dintre aspecte și timp.⁵⁰

Pe baza cercetărilor unora dintre cele mai vechi monumente slave de limbă, V. V. Borodici stabilește că, în verbul vechi slav este reprezentată « o categorie dezvoltată și nu pe deplin de gramaticalizată a determinării și nedeterminării » și că paralel cu această categorie au luat ființă relațiile aspectului verbal⁵¹. Despre verbul în slava veche scrie și K. Boiciuk⁵², E. V. Ceșko.⁵³

O analiză scrupuloasă a funcțiilor adjectivelor de formă scurtă și lungă și o încercare de a interpreta într-un mod nou rolul lor în limba veche slavă,

⁴⁸ *Очерк сравнительной грамматики славянских языков. Проспект «Kratkie soobščeniija»*, М. 1956, No. 18.

⁴⁹ Mai întâi a vrărut *Старославянский язык* de A. M. Seliščev, 1953, vol. I—II; ediția a II-a a lui S. Nikiforov, *Старославянский язык*, М., 1955; ș. a.

⁵⁰ *Vezi, Видовые отношения старославянского глагола*. Autoreferat, М., 1953; *К вопросу о формировании совершенного и несовершенного вида в славянских языках*, «*Voprosy jazykoznanija*», М., 1953, 6, p. 58—75. De asemenea, amintim și articolul publicat ceva mai înainte: *К вопросу о значении аориста и имперфекта в старославянском языке* în colecția «*Slavjanskaja filologija*», М., 1951, p. 24—37.

⁵¹ V. V. Borodici, *К вопросу о видовых отношениях старославянского глагола*, «*Učenie zapiski Instituta slavjanovedeniija*», М. 1954, t. IX, p. 50—138.

⁵² Cf. *Старославянська мова. Дієслово <именні форми>*, Kiev, 1956.

⁵³ Cf. *К истории славянских глагольных видов <основы глаголов движения в Заграбском кодексе>* «*Učenie zapiski*», М., 1951, t. III, p. 328—344.

găsim în lucrările lui N. I. Tolstoi — în dizertația lui de candidat și într-un articol mare, publicat nu de mult în revista « Voprosy slavjanskogo jazykoznanija » f. 2.⁵⁴ Tot aci vom menționa și dizertația semnată de M. I. Ryjova: *Adjective substantivale și pronominale în cele mai vechi monumente literare slave*.⁵⁵

Raporturile cazuale ale limbii vechi slave sînt cercetate în lucrările N. M. Elkinei⁵⁶ și în ale lui A. B. Pravdin.⁵⁷ Acesta din urmă urmărește tendințele esențiale în dezvoltarea construcțiilor verbale cu cazul dativ, stabilind sensul lui inițial.

Cu probleme de sintaxă se ocupă E. G. Cerkasova în articolul său, intitulat: *Conjunțiile cazuale și sensurile lor în limba veche slavă*⁵⁸, în care autoarea cercetează amănunțit cuvintele auxiliare cu sens casual.

În domeniul lexicului s-a făcut deocamdată puțin, însă trebuie menționată cercetarea lui A. S. Livov *Din observațiile lexicului monumentelor paleoslave*,⁵⁹ în care el compară lexicul Evangheliilor Marianus, Zografiensis și al Psaltirii Sinaite, cu datele discuțiilor mai ales ale limbilor slave de răsărit.

Două Institute ale Academiei de științe din URSS. — Institutul de slavistică și Institutul de lingvistică — cu forțe comune planifică editarea prețiosului monument al culturii vechi slave *Evanghelia lui Ostromir*. Se intenționează de asemenea și studierea lexicului vechi slav al acestui monument.

Dintre limbile slave sudice, limba bulgară e studiată eel mai mult.

Atenția cercetătorilor este atrasă în primul rînd de studiul verbului. În ultimii cinci ani, s-au publicat sau sînt în curs de publicare o serie de lucrări prețioase. Menționăm articolele lui Iu. S. Maslov,⁶⁰ precum și dizertația lui

⁵⁴ Cf. ⁵⁴ *Краткие и полные прилагательные в старославянском языке*. Autoreferat, M., 1954 în « *Kratkie soobščeniija* », M., 1956, No. 18. Vezi și articolul *Краткие и полные прилагательные в старославянском языке < на материале евангелийских кодексов >* « *Voprosy slavjanskogo jazykoznanija* », Mosc., 1957, 2.

⁵⁵ *Именные и местоименные прилагательные в древнейших старославянских памятниках*. Autoreferat, M., 1955.

⁵⁶ Cf. *Беспредложные конструкции примененных родительного и дательного падежей в старославянских и среднеболгарских памятниках*. Autoreferat, M., 1954.

⁵⁷ Avem în vedere articolul său, menționat deja mai sus < *Дательный приглагольный в старославянском и древнерусском языках* > și publicat în « *Učenyje zapiski Instituta slavjanovedeniija* » t. XIII. În revista « *Kratkie soobščeniija* » f. 23 se publică un alt articol al său intitulat: « *Аблативные значения родительного падежа в старославянском языке* ».

⁵⁸ În « *Učenyje zapiski Instituta slavjanovedeniija* », 1954, t. IX, p. 5—49.

⁵⁹ Ibidem, p. 139. Amintim și articolul aceluiași autor intitulat: *старославянское година-часъ*, care apare în « *Kratkie soobščeniija* », f. 23.

⁶⁰ Cf. *О морфологических средствах современного болгарского языка*, « *Učenyje zapiski* » L., No. 156; *О морфологическом членении глагольных форм и морфологической классификации глаголов в современном болгарском литературном языке* în « *Kratkie soobščeniija* » M., 1953 f. 10, p. 68—92; *О своеобразии морфологической системы глагольного вида в современном болгарском языке*, « *Kratkie soobščeniija* », M., 1955, f. 15, p. 28—47; *Очерк болгарской грамматики*, M., 1956 și *К вопросу о системе форм пересказывательного наклонения* în vol. publicat în cîntea acad. Al. Teodorov-Bălan, Sofia, 1955, p. 311—318.

de doctorat: verbul în limba bulgară contemporană, articolele lui V. V. Borodici,⁶¹ G. K. Venediktov⁶² și E. I. Demina.⁶³

Cu studiul raporturilor cazuale și rolul prepozițiilor în limba bulgară se ocupă E. V. Češko.⁶⁴

La Institutul din Leningrad se lucrează la un studiu de fonetică experimentală al sunetelor din limba bulgară. Vom aminti aici rezultatele cercetărilor întreprinse de M. I. Matusевичi asupra particularităților fundamentale în varianta pronunțării literare bulgare din Tîrnovo, în comparație cu varianta pronunțării în dialectele din regiunea Sofiei și pronunțarea sunetelor corespunzătoare din limba rusă. Lucrarea lui M. I. Matusевичi⁶⁵ a și fost publicată.

Menționăm și articolul scris de Iu. S. Maslov.⁶⁶ În revista «Učenyje zapiski Instituta slavjanovedenija». (vol. XVII) se va publica un articol mare al lui L. A. Bulahovski, *Comentarii despre accent în limba bulgară*. În volumul publicat în cinstea lui Al. Teodorov-Bălan, a apărut un alt articol, scris de același autor, despre accent într-unul din dialectele limbii bulgare.⁶⁷

De câțiva ani, un colectiv de autori de la Institutul de slavistică lucrează la *Problemele fundamentale ale gramaticii bulgare* (în 2 volume). Lucrarea e condusă de prof. S. B. Bernștein, ale cărui studii despre limba bulgară și despre alte limbi slave meridionale sînt bine cunoscute nu numai în Uniunea Sovietică, ci și peste hotare. Lucrarea va cuprinde o cercetare fonetică detaliată a pronunțării literare (pe plan experimental), descrierea sistemului mijloacelor gramaticale ale limbii bulgare, cercetarea mijloacelor de experimentare a legăturilor sintactice dintre substantiv și pronume și celelalte cuvinte ale propoziției, cercetarea aspectului verbal în bulgară, categoriile modului narativ

---

⁶¹ Cf. *Об одной особенности болгарского глагола* în «Slavjanskaja filologija», M., f. 2 p. 76—96.

⁶² *Vezi, К вопросу о глаголах с двумя приставками в современном болгарском языке*, «Učenyje zapiski», Leningrad, 1955, No. 180, f. 21, p. 172—187.

⁶³ *Vezi, Значение и употребление прошедших времен в памятниках болгарской письменности XVII—XVIII вв.* Autoreferat, M., 1954.

⁶⁴ Cf. *Об изучении функции предлогов в болгарском языке*, «Kratkie soobščeniija», M., 1953, f. 10, p. 23—25, — *Vezi și polemica în legătură cu părerile lui E. V. Češko în articolul lui E. D. Panfilov, К вопросу о так называемом аналитическом склонении* «Voprosy jazykoznanija», 1954, No. 4.

Menționăm și alte articole scrise de Češko: *Словосочетания с предлогом «с» в болгарском литературном языке*, «Kratkie soobščeniija», 1955, f. 15, p. 17—27; *Беспредложные сочетания двух существительных в болгарском языке* în vol. publicat în cinstea acad. Al. Teodorov-Bălan, Sofia, 1955, p. 425—436.

⁶⁵ *Vezi, Экспериментально-фонетическое исследование согласных болгарского языка*, «Kratkie soobščeniija», M., 1955, f. 13, p. 3—16.

⁶⁶ Cf., *О некоторых спорных вопросах нормативной грамматики, орфоэпии и орфографии болгарского литературного языка* în «Kratkie soobščeniija», M., 1952, f. 7.

⁶⁷ *Vezi, Ударение старокрымского болгарского говора*, S., 1955, p. 131—144.

și a unor probleme de sintaxă a propoziției simple. Prospectul⁶⁸ acestei lucrări a și fost discutat împreună cu lingviștii din Bulgaria și Cehoslovacia⁶⁹.

În timpul celei de a doua consfătuiri (1954), s-au discutat unele părți deja scrise. De fapt, lucrarea este redactată și se speră să apară în anul 1958.

Cu problema așa de importantă a periodizării istoriei limbii bulgare se ocupă Iu. S. Maslov.⁷⁰ În opoziție cu specialiștii bulgari, (în special, în opoziție cu Vl. Georgiev) autorul este de părere că nu poate fi admisă ca lege fundamentală de dezvoltare a limbii bulgare, mișcarea de la sinteză spre analiză; după părerea lui este mai just « a se vorbi nu despre structura limbii bulgare în general, ci, mai strâns și mai concret, despre sistemul analitic de exprimare a legăturilor sintactice dintre substantive și celelalte cuvinte din propoziție.

Cu privire la istoria limbii, în afara lucrării indicate a lui E. I. Demina,⁷¹ vom menționa studiul lui V. V. Danilov precum și scrisorile lui Isidor Pelusiot în sbornicul lui Sviatoslav, din anul 1073⁷², în care se dă o analiză scurtă a traducerii unor scrisori din limba bulgară veche, în comparație cu originalul din limba greacă veche.

Expunerea noastră nu va fi complectă, dacă vom lăsa la o parte munca intensă, pe care o desfășoară specialiștii noștri în dialectologia bulgară. Mai întâi, vom nota lucrarea *Atlasul dialectelor bulgare pe teritoriul URSS*. (în două volume: volumul I, conține peste o sută de hărți, al 2-lea — explicații de hărți și înscrisuri de texte). Atlasul e alcătuit mai ales de colaboratorii Institutului de slavistică și a început să se tipărească. Rezultatele cartografierii lingvistice sînt parțial publicate.⁷³

Un alt aspect de muncii dusă în domeniul dialectologiei îl formează alcătuirea monografiilor dialectale pe teritoriul URSS. Menționăm studiul dia-

---

⁶⁸ Cf., *Основные вопросы болгарской грамматики. Проспект.* «Kratkie soobščeniija», M., 1953, f. 10, p. 115—140. În legătură cu aceasta, amintim și articolul lui S. B. Bernštein: *Задачи изучения современного болгарского литературного языка* «Idem», p. 9—22.

⁶⁹ În «Kratkie soobščeniija», f.10, s-au publicat răspunsurile în legătură cu Prospectul, trimise de Institutul pentru limba bulgară de pe lângă Academia bulgară de științe <p. 109—110> și de Catedra de filologie slavă de la Universitatea Carol din Praga <p. 113—113>.

⁷⁰ *Новая попытка периодизации истории болгарского языка* în «Voprosy jazykoznanija», M., 1953, No. 5, p. 103—108. Intervenția aceasta stă în legătură cu articolul lui Vl. Georgiev, *Опыт за периодизация на историята на българския език*, «Izvestija na Instituta za bŭlgarski ezik», 1952, 2, p. 71—116. Articolul lui Georgiev a fost provocat în bună parte de un studiu al lui S. B. Bernštein, apărut mai înainte. <Cf. *К вопросу о периодизации истории болгарского языка* în «Izvestija Akad. nauk SSSR, 1950, f. 2, p. 108—118».

⁷¹ Cf. *Значение и употребление прошедших времен в памятниках болгарской письменности XVII—XVIII* Autoreferat, M., 1954.

⁷² Cf. *Письма Исидора Пелусиота в Изборнике Святослава*, — M., 1955, II, p. 335—341.

⁷³ S. B. Bernštein și E. V. Češko, *Опыт классификации болгарских говоров СССР* în «Učenyje zapiski», 1951, t. IV; S. B. Bernštein, *Заметки по болгарской диалектологии* în «Slavjanskaja filologija», M., 1954, f. 2, p. 68—75.

lectului de tip trac din satele Suvorovo (Regiunea Ismail, RSS Ucrainiană)⁷⁴; o descriere completă a dialectului bulgarilor din com. Olișanka (RSS Ucrainiană), făcută de I. K. Bunina în dizertația ei,⁷⁵ cercetarea dialectului din satul Kriničnoe (Cișmeaua văruiță) din Regiunea Odesa, RSS Ucrainiană, întreprinsă de V. K. Juralev într-o lucrare de dizertație și în articole separate.⁷⁶

În anul 1956, dialectologi sovietici, concomitent cu Institutul de limbă bulgară al Academiei de științe din Bulgaria, au început munca de redactare a *Atlasului lingvistic bulgar*.

În legătură cu aceasta, s-a discutat programul pentru culegerea materialului, întocmit de prof. St. Stoikov. La baza redacției programului s-a inserat principiul observării fenomenelor fonetice, însă problemele în care trebuie să se facă observații pe un anumit material lexical⁷⁷ sînt formulate în mod special.

Din literatura pedagogică didactică, menționăm apariția *Schiței de gramatică bulgară* a lui Iu. S. Maslov⁷⁸ și marele *Dicționar bulgaro-rus* al lui S. B. Bernștein, care conține circa 45 mii de cuvinte precum și un îndreptar gramatical.⁷⁹

După o întrerupere îndelungată, studiul altor limbi slave meridionale, sîrbo-croată, slovenă, macedoneană, abia se începe. Cu privire la limba sîrbo-croată au apărut în ultimul timp cîteva lucrări: dizertația lui I. E. Mojaev, consacrată folosirii timpurilor simple trecute⁸⁰ și a lui P. A. Dimitriev, în care se cercetează probleme de sintaxă din fraza formată prin subordonare.⁸¹

Un mic articol de popularizare al lui L. A. Bulahovski își concentrează atenția asupra raporturilor dintre limba rusă și sîrbă.¹²

---

⁷⁴ Vezi articolele lui S. B. Bernștein, I. K. Bunina, E. V. Češko, N. I. Tolstoi, E. I. Zelenina, V. K. Žuravleva, M. G. Senkević, D. S. Staniševa în « Staty i materialy po bolgarskoj dialektologii », 1953, f. 3; 1954, f. 5, 6; 1955, f. 7; « Kratkie soobščeniija », M., 1954, f. 12.

⁷⁵ Cf. *Говор олышанских болгар*. Autoreferat, M., 1951; la fel și în « Kratkie soobščeniija », M. 1952, f. 4. Vezi și articolele ei în « Staty i materialy po bolgarskoj dialektologii », 1953, f. 3, p. 3–89, f. 4, p. 5–123; 1954, f. 5, p. 9–63; 1955, f. 7, p. 3–17.

⁷⁶ Un articol scris pe baza dizertației a apărut în « Staty i materialy po bolgarskoj dialektologii », 1955, f. 7, p. 18–62. De asemenea, articolul scris de E. I. Zelenina, *Отчет о диалектологической поездке в болгарское село Терновка Николаевской области в июне 1954* în « Staty i materialy po bolgarskoj dialektologii », 1955, f. 7, p. 115–131.

⁷⁷ Programa prelucrată și complectată a apărut în Bulgaria sub titlul *Програма за събиране на материали за български лингвистичен атлас*, Sofia, 1957, 48 p.

⁷⁸ Cf. *Очерк болгарской грамматики*, M., 1956.

⁷⁹ Vezi, *Болгарско-русский словарь*, M., 1953 p. 883. Menționăm și dicționarul mai mic al lui G. G. Firsov, *Краткий болгарско-русский и русско-болгарский словарь*, M., 1955, p. 43.

⁸⁰ Cf. *История употребления простых прошедших време н* Autoreferat, M. 1954.

⁸¹ Cf. *Сложноподчиненное предложение с определительным придаточным в современном сербохорватском литературном языке*. Autoreferat, L., 1955.

⁸² Vezi, *Исторические связи русского и сербского языков*, « Slavjane », M., 1954, No. 11, p. 30–33.

Un succes considerabil al lexicografiei sovietice îl constituie ediția marelui *Dicționar sîrbo-croaio-rus* de I. I. Tolstoi, care conține circa 50 mii de cuvinte.

Despre limba macedoneană a scris S. B. Bernștein un articol cu caracter informativ intitulat: *Studiul limbii macedonene în R P Macedoneană*.⁸³

S. B. Bernștein pregătește mai de mult o lucrare despre *Limba macedoneană*.

STUDIUL LIMBILOR SLAVE DE APUS

Folosind metoda istorico-comparativă, L. A. Bulahovski a publicat lucrarea: *Comentar despre accentul în limba cehă*, Fasc. 1⁸⁴. În ultimii 10 ani, cea mai mare parte dintre lucrările boheimiștilor sovietici se referă atît la problemele lexicologiei, lexicografiei și frazeologiei, cît și la formarea cuvintelor. Indicăm articolele lui V. G. Kolomieț despre fenomene noi în lexicul și în frazeologia limbii cehe contemporane,⁸⁵ apoi M. A. Pușcar despre *Lexicul limbii literare cehe*,⁸⁶ și G. K. Lastovețkaia, despre scrie o *Schiță a lexicografiei cehe*.⁸⁷ T. B. Kozminskaia a predat o dizertație consacrată cuvintelor compuse din limba literară cehă contemporană,⁸⁸ iar G. A. Șilina pregătește o lucrare despre sufixele substantivelor în limba cehă.

Cu problemele sintaxei în limbile slave de apus, în special în limba cehă, se ocupă mai ales colaboratorii Institutului de lingvistică «A. A. Potebnja.» Sub conducerea acad. L. A. Bulahovski, un colectiv de specialiști lucrează la problema: *Organizarea frazei în limbile slave de apus*. Dintre lucrările publicate, menționăm articolul lui V. T. Kolomieț⁸⁹ în legătură cu *Ordinea cuvintelor în fraza cehă, din prima jumătate a sec. al XIX-lea*.

Cu problema specială a adjectivelor se ocupă T. N. Stepanova, în articolul *Folosirea lui rád, rádi în limba cehă contemporană*.⁹⁰

⁸³ În «Voprosy jazykoznanija», 1956, 2, p. 136–138.

⁸⁴ În editura Universității din Kiev, 1953, p. 79.

⁸⁵ Cf. *Нові явища у фразеології чеської мови періоду народної демократії* în «Мовознавство», 1953, Kiev, t. 12, p. 79–94. De același autor: *Нові явища в лексичі чеської мови періоду народної демократії* în «Lexikogr. biul.» 1953, 4, p. 39–56.

⁸⁶ În «Voprosy slavjanskogo jazykoznanija», Liov, 1955, f. 4, p. 157–175. De același: *Вплив чеської мови на мову польську*, «Dopovidi ta povidomlenija», Liov, f. 6, p. 156–157.

⁸⁷ În «Voprosy slavjanskogo jazkoznanija», Liov, f. 4, p. 187–202. De același autor: *Чеські рукописні словники XIV століття* în «Dopovidi ta povidomlen nija», Liov, 1955, f. 6 p. 161–163.

⁸⁸ Cf. *Сложные слова в современном чешском литературном языке*. Autoreferat Chiev, 1956.

⁸⁹ *Vezi, Порядок слів у чеській прозі першої половини XIX ст.* «Voprosy slavjanskogo jazykoznanija», Liov, 1953, 3, p. 117–128. Lectorul L. I. Roizenzon de la universitatea «A. Navoi» din Samarkand a scris articolul: *Придаточные предложения времени в современном чешском языке* în «Trudy uzbekskogo universiteta», Serie nouă, f. 62, Samarkand 1956, p. 3–44.

⁹⁰ Va apare în «Kratkie soobščeniija», f. 23.

A. G. Širokova⁹¹ se ocupă în câteva articole cu istoria dezvoltării limbii literare cehe și raporturile ei față de limba populară vorbită.

A. M. Bulygina-Scheinkerman⁹² a susținut o dizertație despre *Istoria limbii cehe*. Cercetarea funcțiilor sintactice ale participiilor active în monumentele de limbă din sec. al XIV-lea formează obiectul unui articol al lui E. V. Nemcenko.⁹³

Folosirea verbelor perfective și imperfective la prezentul istoric, în limba ceună, este titlul unui articol, semnat de A. B. Bondarenko.⁹⁴

Dintre manualele didactice, vom indica două gramatici ale limbii cehe, scrise de A. G. Širokova,⁹⁵ A. I. Ševcenco și V. S. Ševcenko,⁹⁶ precum și micul *Dicționar ceho-rus și ruso-ceh pentru comerțul exterior*, de același autor.⁹⁷

Mult mai puțin se lucrează deocamdată în domeniul studiului limbii slovace. Putem enumera doar câteva articole: articolul lui N. A. Kondrašov — *Despre categoria persoanei substantivelor în limba slovacă*—⁹⁸ și articolul L. N. Smirnov *Despre sintaxa limbii slovace*.⁹⁹ În prezent, L. Vasilieva de la universitatea din Moscova, lucrează la o dizertație despre *Sintaxa propoziției în limba slovacă*.

Cu fonologia limbii polone se ocupă S. K. Șaumian.¹⁰⁰ În momentul de față, el are sub tipar o lucrare nouă intitulată: *Istoria sistemului elementelor diferențiale în limba polonă*. Autorul încearcă să prezinte pe plan structural, liniile principale de dezvoltare a sistemului fonologic polonez, (începînd din secolul al XII-lea pînă la limba contemporană). Pentru folosirea materialului, Șaumian a aplicat teoria lui R. Jakobson despre dihotomia fenomenelor și logica matematică.

Diferitele probleme de morfologie istorică a limbii polone formează obiectul unor dizertații: Astfel N. H. Ivanova se ocupă cu instrumentalul predicativ,¹⁰¹ iar N. M. Lariohne cu istoria declinărilor în «i».¹⁰²

---

⁹¹ Cf. *K вопросу о различии между литературным языком и народно-разговорной речью* în « Slavjanskaja filologija », f. 2, p. 3—37. De același autor: *Из истории развития литературного чешского языка* în « Voprosy jazykoznanija », 1955, 4, p. 35—54.

⁹² Cf. *Язык «Сети веры» Петра Хельщичского*. Autoreferat., M., 1952.

⁹³ În « Učenje zapiski Instituta slavjanovedenija », 1954. t. IX. p. 225—251.

⁹⁴ Articolul va fi publicat în « Učenie zapiski », Leningrad.

⁹⁵ *Очерк грамматики чешского языка*, M., 1952, p. 191.

⁹⁶ Cf. *Учебник чешского языка*, M., 1955, p. 355.

⁹⁷ Cf. *Краткий чешско-русский и русско-чешский внешнеторговый словарь*, M., 1955, p. 191.

⁹⁸ *Vezi, Категория личности имен существительных в словацком языке* în « Slavjanskaja filologie », M. 1954, f. 9, p. 38—67. Articolul său intitulat: *Людевит Штур и формиро-вание словацкого литературного языка* va apare în « Kratkje soobščeniija », M. 1954 f. 23.

⁹⁹ Cf. *К вопросу о страдательных конструкциях в словацком литературном языке* în « Učenie zapiski », 1956, t. XIII.

¹⁰⁰ Cf. *Система гласных фонем современного польского литературного языка* în « Učenie zapiski », M., 1951, t. 3, p. 394—406.

¹⁰¹ Autoreferat, M., 1954.

¹⁰² Autoreferat, M., 1956.

Cu privire la formarea cuvintelor în limba polonă, menționăm dizertația Z. N. Strekalovei.¹⁰³

Istoria formelor pronominale în limba polonă veche este studiată de N. V. Pavliuk.¹⁰⁴

Subliniem și munca intensă din domeniul lexicologiei și lexicografiei poloniștilor ucrainieni: L. L. GumeŃkaia,¹⁰⁵ M. I. OnyŃkievici,¹⁰⁶ I. A. Kilcevski,¹⁰⁷ V. T. KolomieŃ.¹⁰⁸

Despre limba operelor de artă ale scriitoarei M. KonopniŃkaia, a se vedea articolul lui B. A. Bujalski.¹⁰⁹

Diferitele probleme în legătură cu sintaxa limbii polone formează obiectul altor lucrări de dizertație: Iu. V. MaŃiusovici a cercetat fraza compusă prin subordonare în limba din sec. XIV—XVI.¹¹⁰ A. B. Tkacenko s-a ocupat cu istoria conjuncțiilor explicative, (pe baza materialului operelor din a doua jumătate a secolului al XVI-lea)¹¹¹, iar A. S. Posvjanska a scris despre ordinea cuvintelor în limba polonă.¹¹²

Sintaxa pronumelor în limba polonă contemporană a fost studiată de Iu. L. Javorskaia.¹¹³

Din literatura pedagogică-didactică vom menționa mai întâi *Dicționarul polono-rus*.¹¹⁴

---

¹⁰³ Cf. *Словообразование глаголов движения в современном польском языке*. Autoreferat M., 1955.

¹⁰⁴ Cf. *Категория местоимения в старопольском языке*, M., 1952. De același autor: *Категория заименника в старопольской мові* în « Zbornik fil. fakultetu Odes'kogo universitetu », 1953, 3, p. 59—64.

¹⁰⁵ Cf. *Нова лексика і фразеологія сучасної польської літературної мови* în « *Movoznastvo* », 1952, t. 10. De același: *Засоби творення термінологічної лексики в сучасній польській літературній мові* în « *Lexikogr. biul.* », 1954, f. 4.

¹⁰⁶ Cf. *Слова східнослов'янського походження в польській мові* în « *Doklady soobščeniija* », Harkov, 1952, f. III, partea I-a; de asemeni, *Слова східнослов'янського походження польській мові* în « *Voprosy slavjanskogo jazykoznanija* ». Liov, 1955, f. 4, p. 148—156.

¹⁰⁷ Cf. *Лексика польского юридического памятника 1581 г.*, Autoreferat, M., 1955. *Павла Щербича*.

¹⁰⁸ Vezi, *К вопросу о переводе польских отглагольных существительных в польско-украинском словаре* în « *Lexicol. biul.* », 1952, 2, p. 35—37.

¹⁰⁹ Cf. *Мова і художні особливості творів Марії Конопницької* în « *Naukovi zamitki Vinnickogo pedagogičnogo Institutu « M. Ostrovski »* », Kiev, 1954, f. 3, p. 109—120.

¹¹⁰ Cf. *Сложноподчиненные предложения в польской письменности XIV—XVI вв.* Autoreferat, L., 1955.

¹¹¹ Vezi, *Очерк истории изъяснительных союзов в польском литературном языке*, pe baza unor materiale din a doua jumătate a sec. al XVI-lea. (N. Rej, *Zwierciadło M. Bielski, Kronika polska* și P. Skarga, *Kazania Sejmowe* >. Autoreferat, Kiev, 1954.

¹¹² Cf. *К вопросу о порядке слов в польском языке*. Autoreferat, M., 1954; iar lucrarea următoare *Случаи локализационного отрыва определения, выраженного именем прилагательным от определяемого* a fost publicată în « *Kratkie soobščeniija* » 1956, f.18.

¹¹³ Cf. *Синтаксис местоимений в простом предложении в современном польском литературном языке*, Autoreferat, Chiev, 1956.

¹¹⁴ Ediția IV-a, M., 1955, p. 781.

În anul 1955, a apărut *Dicționarul polono-lituanian* de I. Talmautas.¹¹⁵ Tot atunci a apărut *Manualul practic de limbă polonă* alcătuit de Ia. Kutovski și B. Goldenberg.¹¹⁶

În anii din urmă, în URSS s-a intensificat munca traducerilor și pentru editarea manualelor de gramatică comparată și de diferite limbi slave, ai căror autori sînt învățați de peste hotare. Tot mai des se întîlnesc lingviști, din alte țări în revistele sovietice. La rîndul lor, savanții sovietici își publică articolele în revistele străine. Aceste realități dovedesc că legăturile dintre slaviștii de pretutindeni sînt din ce în ce mai strînse. La aceasta va contribui și cel de-al IV-lea Congres internațional al slaviștilor, care va avea loc la Moscova în cursul anului 1958.

---

¹¹⁵ T a l m a n t a s J. *Lenkų-lictuvių kalb žodynas*, Vilnius, 1955, p. 349.

¹¹⁶ Mosc., 1955, p. 419.

Karel Krejčí (Praga)

SLAVISTICA CEHĂ DUPĂ CEL DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

Cercetările de slavistică din Cehoslovacia se bucură de o mare și veche tradiție științifică. Chiar la începutul renașterii naționale, din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, în fruntea mișcării culturale din Cehia, se afla Josef Dobrovský (1753—1829), — un învățat de formație universală, cu întinse relații internaționale, socotit ca fondator al filologiei slave. O importanță asemănătoare, însă pentru arheologia slavă, prezintă și slovacul Pavel Šafařík, (1795—1861), din generația următoare lui Dobrovský. Activitatea științifică a acestor doi învățați constituie temelia pe care generațiile următoare au continuat să lucreze. Prin conștiința vie a înrudirii dintre popoarele slave și prin rolul pe care l-a avut atunci ideea solidarității slave, în lupta de eliberare națională a cehilor și slovacilor, cercetările de slavistică au avut un mare răsunet, atât în sînul cărturarilor cehi și slovaci, cît și-n rîndurile maselor populare.

De aceea, în 1880, cînd universitatea din Praga a devenit independentă, slavistica a cîștigat o poziție de mîna întîi, fiind ajutată și de faptul că cercetările comparate din sfera diferitelor științe sociale se bucurau de o mare atenție din partea științelor pozitive internaționale.

Încă înainte de primul război mondial, învățămîntul universitar din Praga dispunea de o serie de învățați cu renume mondial, ale căror cercetări priveau diferitele relații dintre popoarele slave. E deajuns să amintim pe František Pastrnek, pe J. Polívka și Jan Máchal din domeniul filologiei, pe Lubor Niederle din arheologie, pe istoricul Jaroslav Bildo și pe Karel Kadlec din sfera dreptului slav.

După 1918, cînd suveranitatea noului stat cehoslovac a oferit noi posibilități pentru dezvoltarea științei, toți acești cercetători au luat parte activă la munca de organizare a vieții culturale din Cehia și Slovacia. În afară de vechea și celebra universitate Carol din Praga, au mai fost înființate noi universități la Brno și Bratislava, pe lîngă care au luat ființă institute științifice de tip nou.

Pe lângă faptul că slavistica și-a lărgit sfera de activitate, prin înființarea celor două universități, amintite mai sus, la universitatea Carol ea a luat o dezvoltare, care avea să transforme Praga într-un mare centru de slavistică. Astfel, s-au înființat catedre speciale pentru toate limbile și literaturile slave, în fruntea cărora au fost numiți specialiști de seamă dintre învățații neamurilor respective. Aceștia au putut să inițieze tineretul ceh și slovac în limba și cultura popoarelor lor. Ne gândim, în primul rând, la energicul sloven Matyáš Murko, cunoscut atît prin opera lui științifică, cît și prin simțul său de organizare, apoi la Vl. A. Francev, E. A. Ljackij, ruși, la M. Szykowski polonez și Al. Kolesa, ucrainian. Alții au funcționat ca lectori, de pildă: Dr. Prohaska, croat, M. Krejčmar, sîrb din Luzacia, I. Šaunová, poloneză și. a.

În acelaș timp, a luat ființă la Praga o revistă de slavistică „Slavia”, care a preluat tradiția publicației atît de cunoscute a lui Jagič, « Archiv für Slavische Philologie ». Fondatorii revistei, M. Murko pentru problemele de istorie literară și Ol. Hujer pentru lingvistică, au strîns, foarte curînd, în jurul lor un grup de specialiști din țară și din străinătate. (Slavia publică studii în toate limbile slave, ca și-n orice limbă de circulație internațională).

Cea mai mare contribuție a fost desigur înființarea Institutului slav din Praga ca o instituție independentă cu fonduri proprii, care a desfășurat o bogată activitate științifică.

Clădită pe astfel de temelii cum era și firesc, slavistica cehă a trecut la inițiative pe linia relațiilor internaționale. Astfel, cu prilejul comemorării a o sută de ani de la moartea lui Josef Dobrovský, în 1929, s-a organizat la Praga primul congres internațional al filologilor slavi, la care au luat parte cei mai de seamă reprezentanți din domeniul slavisticii din țările slave și neslave. A fost primul congres științific internațional, la care a participat și o numeroasă delegație de învățați din URSS.

În afară de aceste realizări pozitive, slavistica din timpul primei Republici Cehoslovace, și-a avut lipsurile ei. Înainte de toate, din motive politice au fost excluse din cercul intereselor științifice noua Rusie, Ucraina și Bielorusia. O altă lipsă s-a manifestat în sensul că deși exista o pronunțată orientare politică spre Occident, totuși practic slaviștii găseau cu greu o valorificare în această direcție.

În timpul ocupației germane universitățile fiind închise, slavistica cehă a fost lichidată. Însă baza ei organizatorică n-a fost complet desființată, tocmai spre a fi folosită pentru scopurile propagandei naziste. S-a făcut chiar o încercare de a ciștiga colaborarea prof. Murko, care înainte de primul războiu mondial fusese profesor la universitățile germane, și avea întinse relații cu învățații nemți. Cu toate acestea, venerabilul învățat a refuzat de plano colaborarea propusă. Poziția slavisticii germane de la universitatea din Praga era destul de slabă. Reprezentantul ei cel mai de seamă, prof. G. Gesemann, a părăsit Praga în timpul războiului și curînd după aceea a încetat din viață. Institutul slav însă n-a fost desființat, ci numai trecut în cadrul institutelor științifice de pe lângă

universitatea germană. Luând conducerea institutului, germanii au încercat să continue publicarea „Slaviei”. Au izbutit să scoată un singur număr, al cărui conținut a rămas în activitatea acestei reviste ca o raritate bibliografică.

După terminarea războiului, noua Republică cehoslovacă a luat toate măsurile pentru reînvierea vechii activități științifice. În primul rînd, atenția a fost îndreptată asupra cercetărilor de slavistică mai ales că, în timpul războiului, a sporit în chip neobișnuit însemnătatea popoarelor slave, iar importanța solidarității dintre cehi și slovaci fusese accentuată puternic de evenimentele războiului. În acelaș timp, era și firesc ca orientarea slavisticii să sufere o radicală schimbare. Ocolită înainte de războiu, știința înaintată din URSS se situa acum în centrul atenției noastre. Înțelegerea de care instituțiile științifice și învățații sovietici au dat dovadă chiar de la început, ca și ajutorul frățesc pe care l-au oferit științei cehe și slovace, au înlesnit și au dat un imbold muncii noastre științifice. Instaurarea unor regimuri democratice populare în toate țările slave, ca și-n Germania de răsărit, între granițele căreia se află și teritoriul locuit de sîrbii luzacieni, a înlăturat pentru totdeauna unele dificultăți politice, care stăteau în calea dezvoltării cercetărilor de slavistică. Situația aceasta s-a complicat temporar în urma împuținării relațiilor cu Jugoslavia, însă astăzi și această piedecă a fost înlăturată.

Pe de altă parte, slavistica cehă a pornit la lucru cu pierderi simțitoare în rîndurile specialiștilor. Astfel, în timpul războiului s-au săvîrșit din viață și la o vîrstă, care le-a permis să-și desăvîrșescă opera lor științifică profesorii Francev, Ljackij, Kolessa și la cîțiva ani după războiu a pornit pe drumul nefinței și M. Murko, la vîrsta de 90 ani. Înzestrat cu o vitalitate extraordinară, Murko a străbătut anii grei ai războiului ca după aceia, deși fizicește nu se mai putea mișca, să urmărească cu o tinerească vioiciune opera de restaurare a slavisticii cehe care, în cea mai mare parte, era a lui.

Între timp, însă moartea a mai răpit și pe alții, a căror activitate făcea cinste științei cehe. Astfel, chiar la începutul războiului fiind bolnav de nervi, a încetat din viață cunoscutul lingvist Miloš Weingart, înainte de a împlini 50 ani. Lui Weingart i-a urmat apoi lingvistul Oldřich Hujer, cu zece ani mai în vîrstă. Pentru activitatea lui științifică, legată de limba și cultura sîrbilor luzacieni, a fost ucis de naziști prof. Josef Páta. De asemeni, aceiași soartă a avut și tînărul J. Frček, specializat în problemele limbii și literaturii ruse. Astfel de pierderi au continuat și după războiu. Cu cîțiva ani în urmă, a murit prof. Marian Szykowski, fondatorul polonisticii dela universitatea Carol și odată cu el s-a dus dintre noi și Bohumil Mathesius care, înainte de războiu, și-a cîștigat merite de seamă printr-o remarcabilă activitate de traduceri. După eliberare, Mathesius a fost chemat să predea la universitate una din cele mai importante discipline, care pînă atunci nu fusese admisă: istoria literaturii sovietice. Însfîrșit, moartea timpurie a tînărului lingvist ceh, Adolf Kellner, constituie de asemeni o mare pierdere pentru slavistica cehă.

În felul acesta, sarcinile slavisticii noastre au trecut pe umerii generației mai tinere dinainte de războiu, ale cărei rînduri erau destul de rărîte, după cum am arătat mai sus. În domeniul lingvisticii și-a asumat un rol de conducere prof. Bohuslav Havránek, iar în literaturile slave comparate Jiří Horák, care în ultimul timp se ocupă mai ales cu problemele folclorice și Frank Wollman dela universitatea din Brno. Moștenirea lui Josef Páta, în ceea ce privește limbile bulgara și soraba, a fost preluată acum de Antonín Frinta, iar ucrainistica, devenită cu totul independentă, e predată de Ivan Paňkevč.

Lîngă acești specialiști, al căror profil științific era cunoscut încă înainte de războiu, au luat loc și alții ceva mai tineri, din generația următoare. Astfel, în domeniul lingvisticii slave lucrează acum Josef Kurz, Antonín Dostál și Karel Horálek; în cîmpul literaturilor slave Julius Dolanský (fost Heidenreich) care, înainte de războiu, s-a ocupat cu literaturile sudslave. Însfîrșit, cu problemele polonisticii se ocupă semnatarul acestor rînduri.

Chiar dela început, a fost nevoie să ne îngrijim de formarea cadrelor tinere, cărora noua organizare a învățămîntului superior le oferea multe posibilități de studii. Astăzi profesorii vîrstnici ca și cei de vîrstă mijlocie sînt înconjurați de numeroase cadre tinere.

În momentul de față, slavistica ceă s-a concentrat din nou la universitatea Carol. În urma reorganizării învățămîntului, catedrele reprezintă colective de lucru în sînul diferitelor discipline, cu sfere de cunoaștere mai largi sau mai restrînse. În afară de două catedre de bohemistică, celelalte limbi și literaturi slave au fost grupate în felul următor: o catedră de rusistică, unde se predau limbile și literaturile vechi și noi ruse, ucrainiene și bieloruse — apoi o catedră de slavistică, care, pe lîngă studiile de limbă și literaturi slave comparate, mai cuprinde și sfera limbii și literaturii slavone.

Tot de această catedră mai țin și celelalte ramuri ale slavisticii: polonistica, limba și literatura sîrbo-croată, bulgara și soraba. Însfîrșit, avîndu-se în vedere poziția geografică și istorică a Ungariei, pe lîngă catedra de slavistică se fac și studii de limbă și literatură maghiară. În locul vechiului seminar slav, înființat de prof. Murko, funcționează acum un cabinet pentru filologia slavă, care dispune de o bogată bibliotecă.

Într-o măsură mai mică, slavistica e reprezentată și la universitățile din Brno și Bratislava, precum și la școala superioară pedagogică dela Olomouc, unde polonistica a luat o mare dezvoltare.

Institutul slav din Praga, fiind încadrat în sistemul institutelor științifice superioare de pe lîngă Academia cehoslovacă de științe, și-a reluat din plin activitatea. Institutul publică două reviste „Slavia” și „Byzantinoslavica”, continuînd astfel tradiția dinainte de războiu.

De asemeni, pe lîngă Academie mai există și un Institut cehoslovaco-sovietic, înființat după războiu, cu trei secții: istorie, lingvistică și istorie literară. Institutul dispune de un periodic intitulat „Rusistica cehoslovacă”. Cu

problemele de slavistică, și în deosebi cu relațiile cehoslovaco-polone, se ocupă și institutul regional din Silezia (Opava). De o mare valoare științifică rămîne pentru noi Biblioteca slavă din Praga, înființată cu mult înainte de războiu.

Cu popularizarea problemelor de lingvistică, literatură și istorie, se ocupă revista „Slovanský přehled”, înființată de Adolf Černý cu mult înainte de primul războiu mondial. În momentul de față, revista aceasta a devenit organul Comitetului slav din Cehoslovacia. Noua situație i-a schimbat oarecum caracterul, fiind orientată mai mult spre problemele actuale.

Acestea ar fi în linii mari structura organizatorică a cercetărilor de slavistică din Cehoslovacia. Se poate spune că slavistica de la noi are acum o altă înfățișare. Asemenea schimbări au avut loc, atît în conținutul slavisticii cehe cît și-n metodele ei de lucru. Înainte de toate, a trebuit să se realizeze un contact strîns cu știința înaintată de URSS. În această privință, munca a fost ușurată de faptul că o serie de slaviști cehi au avut legături permanente cu știința sovietică, — și aceasta chiar peste cursul oficial al politicii de stat din trecut. Însă lucrul acesta a fost mijlocit, într-o mare măsură de actualul președinte al Academiei cehoslovace, prof. Zdeněk Nejedlý care, datorită relațiilor sale personale, era foarte bine informat despre progresele științei sovietice, — mai ales în domeniul istoriei culturale.

După războiu, știința cehă, deci și slavistica, s-a aflat dintr-odată, în fața unor metode noi care se cereau aplicate potrivit concepției marxiste despre lume și viață. În acelaș timp, se impunea stăruiitor revizuirea vechilor metode, spre a se înlătura tot ceea ce nu mai corespundea noului spirit metodic și a se prelua dela înaintașii noștri ceea ce e bun și de valoare.

Noua orientare a fost documentată de către Institutul slav care, cu prilejul comemorării a 200 de ani dela nașterea lui Josef Dobrovský, a organizat o serie de conferințe științifice, cu participarea specialiștilor din țară și străinătate (în 1953). Cu acest prilej nu s-a discutat numai valoroasa contribuție științifică a acestui mare învățat ceh, ci și noile căi și metode de cercetare în domeniul slavisticii.

Alte conferințe, organizate de acelaș institut, în colaborare cu Institutul pentru studiul limbii cehe și Institutul de literatură, au fost consacrate problemelor privitoare la relațiile dintre popoarele slave, din domeniul limbii, literaturii și istoriei. De asemeni, lucrările pentru pregătirea dicționarului limbii slavone și problemele puse de alcătuirea dicționarului etimologic al limbilor slave ș.a. au fost supuse unor discuții întinse.

Dintre contribuțiile individuale și colective ale slaviștilor cehoslovaci au apărut o serie de lucrări importante. Imediat după războiu, au văzut lumina tiparului cîteva studii, redactate încă din timpul ocupației germane și care n-au putut fi publicate, din cauza cenzurii. Astfel, M. Szykowski și-a încheiat cu vol. III monumentală lucrare: *Participarea polonezilor la mișcarea de reînnoire națională din Cehia*, iar nestorul slavisticii cehe, Josef Vais, a publicat, însoțită

de bogate comentarii, cunoscuta lucrare a lui Dobrovský, *Chtril și Metodiú*. Între timp, M. Murko a adus prin publicare *Memoriilor* sale, un bogat material documentar la istoria slavisticii, în genere. Însfîrșit, nu putem trece cu vederea *Zádonština* lui J. Frček și importanta lucrare a lui Miloš Weingart, *Tipul cehoslovac al limbii slave bisericești*.

Lucrări mai noi din domeniul lingvisticii slave, s-ar cuveni amintite, în primul rînd, numeroasele studii ale lui Boh. Havránek, J. Kurz, A. Dostál, K. Horálek Ad. Kellner, Vl. Kvas, iar dintre cei mai tineri lucrările lui F. V. Mareš, Fr. Bauer ș.a.

O deosebită atenție se dă problemelor de lexicografie. Institutul slav dispune de o secție specială, a cărei activitate e închinată în întregime alcătuirii diferitelor dicționare.

În ceea ce privește știința literaturii, a fost nevoie la început de o răfuială cu principiile și metodele literaturii comparate care au fost criticate, uneori just, alteori pe nedrept. Și acestei probleme i s-a consacrat o serie de discuții la conferințe și în publicațiile de specialitate. O nouă concepție a comparatisticii a trasat practic și teoretic prof. Frank Wollman. În acelaș timp, Institutul slav a redactat planul unei istorii a literaturilor slave, care să înlocuiască cunoscuta operă în trei volume, atît de meritoasă, însă depășită, a lui Jan Máchal.

În primul rînd, urmează să se redacteze istoria literaturii fiecărui popor slav și numai după aceea se va trece la opera de sinteză. Pînă acum au apărut *Istoria literaturii poloneze* de K. Krejčí și *Istoria literaturii sîrbilor luzacieni* de Ant. Frinta.

În domeniul rusisticii, prof. I. Dolanský a publicat o serie de studii interesante, iar dintre cercetătorii mai tineri, M. Drozda și J. Jiša, au dat la iveală două monografii privitoare la influența exercitată de literatura sovietică asupra literaturii cehe. Un studiu despre teatrul rus și altul despre *Oastea lui Igor* a publicat Slavomír Wollman, ș.a.

Se înțelege că această succintă prezentare nu redă nici pe departe tot ceia ce s-a redactat și publicat în domeniul slavisticii cehe. Am ținut să schițăm numai orientarea generală în problemele, de care se ocupă slavistica din țara noastră.

În momentul de față, toată atenția slaviștilor cehi și slovaci e concentrată în jurul Congresului internațional al slaviștilor, care va avea loc anul acesta la Moscova. Congresul se va desfășura pe linia tradiției începută la Praga, în 1929. În afară de comunicări și referate, slaviștii cehi și slovaci mai pregătesc, în vederea congresului, cîteva volume de studii și cercetări.

Numeroasele sarcini, care stau în fața slavisticii cehe, și ajutorul pe care guvernul Republicii îl acordă acestei discipline, ca și relațiile culturale în continuă dezvoltare cu popoarele slave și cu slaviștii progresiști din țările neslave, constituie o garanție că slavistica din Cehoslovacia se va dezvolta și mai mult pe urmele glorioasei tradiții din trecut.

Tradus de Tr. Ionescu-Nișcov

CUM E ORGANIZATĂ SLAVISTICA ÎN REPUBLICA DEMOCRATĂ GERMANĂ

Studiul limbilor și literaturilor slave din Germania nu este o preocupare a perioadei de după război. Începuturile slavisticii urcă înapoi cu 125 de ani și poate fi socotită mai degrabă, ca o parte din moștenirea culturii germane.

Faptul că, în trecut, prea puțini germani s-au ocupat cu studiul limbilor slave constituie pentru noi o contradicție a gândirii și culturii germane. Aceasta cu atât mai mult, cu cât pe teritoriul fostului imperiu german locuiau altă dată două popoare slave: polonezii, în număr de peste două milioane și sorabii, așezați în regiunea Luzaciei de Sus și de Jos. Pe de altă parte, tocmai Prusia este aceia în care a apărut, între anii 1876 și 1929, sub conducerea și colaborarea lui Vatroslav Jagić, Aug. Leskien, Wlad. Nehring, A. N. Veselovskij, R. Trautmann, Erich Berneker ș. a., cunoscuta revistă de specialitate „Archiv für slavische Philologie”, care oglindea frământările culturale ale tuturor slavilor.

Până la evenimentele din 1945, slavistica germană n-a avut o sferă largă de activitate. Distingui oameni de știință au studiat și dezvoltat această disciplină, însă ei au fost profeți în deșert, căci în epoca dinaintea de 1945, conducerea statului n-a ținut seamă de străduințele lor. Astfel, nu e de mirare că pe la 1930, după expresia lui Trautmann, un profesor de slavistică era „un actor fără spectatori”, iar bibliotecile se conduceau, în achiziționarea cărților, după principiul „Slavica non leguntur”. O foarte mare piedică în dezvoltarea studiilor de slavistică a fost, înainte de toate, faptul că în școlile elementare și superioare din Germania nu se predă nicio limbă slavă. De asemeni, în timpul Republicii de la Weimar predarea limbilor slave ca obiect de învățămînt a avut aceeași soartă.

În revista „Slavische Rundschau”, din decembrie 1930, Fr. W. Neumann scria că „slava veche se predă-ca obiect de învățămînt numai în câteva școli, încolo e pe cale de dispariție Acolo unde se învață e facultativă, iar în afara universității sfera aplicării practice a cunoștințelor de slavă este din păcate limi-

tată. Astfel, nu rareori se întâmplă ca un student, în ciuda înclinației sale vădite către problemele de slavistică, să nu îndrăznească a studia această disciplină sau să întrerupă studiile începute și să se consacre unei specialități practice. Faptul acesta se explică prin aceea că majoritatea studenților noștri sînt lipsiți de o bună stare materială”.

Programul cursurilor de la facultățile germane arată clar că, pentru orice altă limbă din lume, exista înainte un interes mai mare decît pentru limbile popoarelor din răsăritul Germaniei, căci multă vreme rusa, polona, ceha, soraba, sîrba și bulgara n-au fost cunoscute în universitățile germane. După 1795, s-a predat la două sau trei universități, în cel mai bun caz, numai limba polonă. Abia în 1842, Fr. Lad. Celakovský, ceh de origină, a fost primul profesor de slavistică la universitatea din Breslau.

În 1870, o catedră similară s-a înființat la Leipzig. Primul slavist de la această universitate a fost August Leskien. Catedra de slavistică din Berlin, înființată pe la 1841, a fost ocupată de Vatroslav Jagić, chemat de la universitatea din Odesa. La aceste trei catedre de slavistică, s-a mai adăugat, în 1911, încă una la universitatea din München, la care a fost chemat Erich Berneker, din Breslau.

După primul război mondial, s-a înregistrat o anumită îmbunătățire, în ceea ce privește dezvoltarea studiilor de slavistică. Însă, odată cu instaurarea fascismului, a avut loc o restrîngere a cuceririlor obținute cu atîtea greutăți sau o răstălmăcire a acestei discipline în scopuri naționale. Situația din 1945 înseamnă deci treapta cea mai de jos a slavisticii germane.

Odată cu reconstrucția Germaniei, după cel de al II-lea război mondial, are loc și o reînviere a studiilor de slavistică.

Dacă vechile regimuri politice din Germania au adoptat o poziție contrară adevăratelor interese germane față de popoarele slave, în schimb, după 1945, cînd poporul nostru și-a ales alte căi, în ceea ce privește conviețuirea cu alte popoare, s-a simțit nevoia stabilirii unor relații noi cu popoarele slave. Sarcinile acestea importante au căzut în seama slavisticii germane.

În locul fostelor institute slave din Berlin și Leipzig, au luat ființă noi institute de învățămînt superior cu sedii și localuri corespunzătoare; noi seminare de slavistică s-au înființat la Greifswald, Halle, Jena și Rostock.

La început, aceste instituții științifice au lucrat foarte greu. În această privință, tînăra generație dinainte de război a fost complet neglijată, iar numărul mic de slaviști, despre care mai putea fi vorba, au fost în parte nimiciți de război. Cei rămași, cîtiva la număr, s-au găsit în fața unor probleme ce nu fuseseră niciodată puse slaviștilor germani și totuși nu s-au lăsat bătuti. Prima lor sarcină a fost să dea profesori de limba rusă, bibliotecari traducători și lectori pentru edituri. Au lipsit nu numai profesori universitari, ci și manuale și cursuri pentru învățămîntul superior, ba chiar și planuri de învățămînt. Primele planuri de acest fel au fost alcătuite în 1948 și după aceea s-au dezvoltat și îmbunătățit continuu.

În momentul de față, pe lângă fiecare din cele șase universități din RDG, există câte un institut de slavistică. La cinci dintre ele (Berlin, Leipzig, Greifswald, Halle și Jena), funcționează profesori titulari. În urma chemării lui Edmund Schneeweis la Berlin, catedra de slavistică de la universitatea din Rostock a rămas vacantă. Numărul celor care studiază azi slavistica la universitățile din Berlin și Leipzig se ridică la câteva sute. Însfîrșit, s-a creat un institut de slavistică și pe lângă Academia germană de științe din Berlin.

La Institutul de slavistică din Berlin, al cărui sediu se află acum în clădirea universității Humboldt, lucrează profesorii dr. H. H. Bielfeldt (director) și dr. Edmund Schneeweis, avînd de colaboratori pe dr. Viktor Falkenhahn la catedra de limbă și literatură polonă, și pe doamna Edel Mirova-Florin pentru literatura sovietică. Tot aici, predă limba bulgară, în calitate de oaspete, docentul Nikolov Minko.

Institutul de slavistică de pe lângă universitatea Karl Marx din Leipzig, unde August Leskien a lucrat aproape o viață întregă, este condus astăzi de prof. dr. Rudolf Fischer. Literatura rusă o predă profesorul St. M. Kljuev dela Institutul pedagogic „Potemkin” din Moscova.

Institutul de slavistică de pe lângă universitatea din Greifswald este condus de prof. dr. Ferdinand Liewehr, iar cel de la universitatea Martin-Luther din Halle de prof. dr. Eugen Häusler; director al Institutului de slavistică de la universitatea Friedrich Schiller din Jena este prof. dr. Walther Freymann, avînd de colaborator pe prof. dr. H. Peukert.

Însfîrșit, institutul de slavistică din Rostock e condus de cunoscutul specialist în studiul limbilor comparate, prof. dr. Hans Detlef Jensen.

Însă centrul slavisticii din Republica Democrată Germană rămîne desigur Institutul de slavistică de pe lângă universitatea Humboldt din Berlin. Aici munca științifică e condusă și organizată de H. H. Bielfeldt, care este în acelaș timp și director al Institutului de slavistică de pe lângă Academia de științe din Berlin. Secția de istorie a acestui Institut e condusă de prof. dr. Eduard Winter, laureat al premiului de stat, neobosit cercetător al relațiilor germano-slave și cunoscut ca autor a numeroase lucrări de seamă. Al doilea centru de studii slave din Republica Democrată Germană este Institutul de slavistică de la universitatea din Leipzig. Peste 400 de tineri studiază aici limbile slave sub conducerea prof. dr. Rudolf Fischer, membru al Academiei de științe saxone, cunoscut prin studiile sale din domeniul toponimiei.

La Leipzig, ca și la Berlin, se dă o importanță deosebită limbii ruse. În afară de rusa, se mai predă ceha, ca obiect principal, iar ca secundar una din limbile: polona, bulgara și sîrbo-croata.

Guvernul Republicii Democrate Germane a făcut foarte mult și pentru studiul ambelor limbi literare sorabice. La universitatea din Leipzig se află un Institut sorabic cu două secții, una de filologie, condusă de folcloristul dr. Paul Nedo și alta de istorie, în fruntea căreia se află prof. dr. Sprøemberg. În afară

de acestea, la Bautzen există, din 1951, Institutul sorabic pentru cercetările culturii populare (Institut za serbski ludospyt) cu trei secții, afiliat Academiei din Berlin.

Se înțelege că dintre limbile slave cea mai studiată este limba rusă. Deoarece, începînd din clasa V-a, limba rusă este prevăzută ca obiect de învățămînt, iar studiul ei continuă și în cursul mediu, premisele pentru învățămîntul universitar sînt astăzi desigur cu totul altele. În unele școli medii din regiunile răsăritene ale Republicii Democrate Germane, se poate învăța facultativ ceha sau respectiv polona, astfel că unii studenți se prezintă la universitate cu cunoștințe practice și temeinice în domeniul acestor două limbi.

Limbile bulgară și croată se predau la universitate în măsura în care dispunem de cadre calificate. Aceste două limbi sînt urmate în special de către studenții care nu urmăresc să devină profesori, ci diplomați. De aceea, după absolvirea examenului de stat, acești studenți părăsesc universitatea înarmați cu cunoștinți practice și teoretice de limbă rusă și cu însușirea uneia din limbile slave de apus sau de sud.

Așa numita specializare într-o singură materie de învățămînt, care s-a menținut pînă în septembrie 1956, a fost înlocuită acum, din motive practice, cu vechiul sistem la două obiecte. În acelaș timp, combinațiile cu filologia slavă ca obiect de specialitate sînt bine alcătuite. Dispozitivul obiectelor de învățămînt e determinat de două considerațiuni: studentul se poate hotărî, fie pentru profesorat, fie pentru altă carieră, de pildă, pentru diplomație. În locul cursurilor de pedagogie, aceștia din urmă studiază încă o limbă, de pildă bulgara sau sîrbo-croata, însă în aceiași măsură pot urma polona sau ceha.

Începînd din anul universitar 1956/57, studiul slavisticii durează 5 ani. Planurile de învățămînt cuprind cursuri, seminarii, exerciții de limbă și practică profesională.

Cursurile și seminariile se referă la domeniul limbii actuale, la istoria limbii, și la literatura respectivă.

Atît cît e necesar se ține seama, în planul de învățămînt, de istoria, etnografia și folclorul popoarelor slave.

La sfîrșitul fiecărui an de studiu, au loc examene, la care trebuie să se prezinte orice student. În a doua jumătate a ultimului an de studiu, fiecare candidat redactează o lucrare despre o temă bine definită, pentru care i se rezervă un timp anumit. După aprobarea lucrării, urmează examenele orale.

Alături de învățămîntul nostru în genere, Institutele de slavistică de pe lîngă universități și de la Academie sînt importante centre de cercetări științifice.

Deoarece pînă astăzi există multe goluri în ceea ce privește cadrele institutelor, totuși grija pentru pregătirea profesională a studenților stă pe primul plan.

În afară de toate acestea, mai sînt și alte cîteva sarcini, mari care stau în centrul preocupărilor noastre. După cum am amintit mai sus, o atenție deosebită se acordă limbii sorabe; alte sarcini sînt determinate de relațiile germano-slave. O serie de preocupări privesc cercetările toponimice care, în momentul de față,

sînt conduse de Academia saxonă de științe, împreună cu Institutul de slavistică și germanistică de pe lângă universitatea Karl Marx, din Leipzig.

Cercetările toponimice se îndreaptă în special către așa zisa moștenire slavă, adică în special către denumirile slave de localități și locuri din ținuturile Republicii Democratice Germane.

Ținînd seama de faptul că după ultimul război, numărul specialiștilor în domeniul slavisticii era foarte mic, situația acestei discipline a fost deosebit de grea. De aceea, s-a simțit, în primul rînd, nevoia unor cadre tinere. În cîțiva ani, o serie de tineri au trecut prin aspiratură, specializîndu-se în această disciplină. În anul 1954, au ieșit primii aspiranți cu lucrări de doctorat. Au urmat la rînd alții. Menționăm că drumul spre calificare nu trebuie să treacă numai decît prin aspirantura științifică.

Despre publicațiile de slavistică s-a vorbit ceva mai sus. „Zeitschrift für slavische Philologie”, apărută în 1925 la Leipzig, a căzut din păcate victima sciziunii germane. Începînd din 1951, revista apare neregulat, la Heidelberg.

Dela începutul anului 1956, Academia germană de științe din Berlin publică trimestrial „Zeitschrift für Slavistik”, sub îngrijirea specialiștilor: H. H. Bielfeldt, R. Fischer, Ferd. Liewehr și Ed. Winters. Fiecare număr cuprinde 10 coli de tipar și printre altele publică și contribuții de ale specialiștilor streini. „Publicațiile Institutului de slavistică” (Veröffentlichungen des Institutes für Slawistik), editate de H. H. Bielfeldt cuprind pînă acum 12 volume, iar alte opt studii sînt gata de tipar. Manualele de învățămînt superior formează colecția „Slawistische Bibliothek”, și sînt editate de Niemeyer V. E. B. din Halle/S.

La alcătuirea lor lucrează slaviștii H. H. Bielfeldt, R. Fischer, E. Häusler și E. Schneeweis. Din această serie, a apărut pînă acum patru lucrări, trei din domeniul bohemisticii și una asupra limbii bulgare. În aceiași editură, apar valoroase cursuri de învățămînt superior precum și alte scrieri necesare pentru studiul limbilor și literaturilor slave.

Privită retrospectiv, se poate spune că dezvoltarea slavisticii din ultimii zece ani din RDG, reflectă realitatea socială din noua Germanie democratică

Tradus de **Viorica Ionescu-Nișcov**

IV. MISCELLANEA

PE MARGINEA ROMANULUI «PRZEDWIOŚNIE» DE STEFAN ZEROMSKI¹

Stefan Żeromski (1864—1925) reprezintă în literatura polonă un moment de culme a creației de după anii 1890. Istoria și critica polonă îl consideră chiar un realist mai de seamă decât Władysław Reymont, autorul celebrului roman — epopee a țărănimii polone, *Chłopi* (« Țăranii »), premiat în 1925 cu premiul Nobel.

În operele sale de început, Żeromski descrie viața grea a țărănimii (*Zmierzch* (Amurgul), *Zapomnienie* (Uitare), căreia îi opune parazitismul nobilimii. Creînd personaje pozitive din lumea intelectuală (*Silaczka* (Atleta), *Promień* (Raza) acestea pier însă în lupta izolată pe care o duc. În *Doktór Piotr* autorul supune unei aspre critici exploatarea capitalistă. Romanele *Szyfowe prace* (« Munca zadarnică), *Ludzie bezdomni* (« Oameni fără casă ») și *Popioły* (« Cenușa ») i-au adus lui Żeromski renumele unui mare scriitor. Doctorul Judym, personajul principal din *Ludzie bezdomni* renunță la fericirea personală, pentru ca nimic să nu-l îndepărteze de munca plină de sacrificii, pentru îmbunătățirea soartei muncitorilor. La sfârșitul romanului silueta singuratecă a lui Judym reprezintă ineficacitatea luptei izolate de mase și necesitatea căutării drumurilor noi.

După 1905, Żeromski a scris o serie de opere literare, dintre care amintim *Duma o hetmanie* (« Elegie despre hatman »), *Słowo o Bandosie* (« Cuvînt despre Bandos »), *Róża* (« Trandafirul »), *Sulkowski*, *Uroda Życia* (« Frumusețea vieții »), *Wierna rzeka* (« Rîul credincios »), trilogia *Walka z szatanem* (« Lupta cu diavolul »), ai căror eroi rămîn niște visători.

În romanul *Przedwiośnie* (« În ajunul primăverii »), Stefan Żeromski condamnă Polonia contemporană pentru că nu a realizat, o dată cu cîștigarea independenței, lichidarea nedreptății sociale. Cu un puternic realism este zugrăvită viața țăranilor fără pămînt, a sărăcimii evreiești și teroarea regimului polițist. Acest roman pune pentru prima oară problema răsturnării cu forța a orînduirii existente, — fapt care a stîrnit cele mai vii discuții ce s-au purtat vreodată în literatura polonă în jurul unei opere literare. Criticul polon Henryk Markiewicz, în studiul său asupra acestui roman, ne dezvăluie următoarele: revista burgheză liberală *Wiadomości Literackie* a încercat să golească romanul de întregul său conținut social, prezentîndu-l numai ca pe o operă de « o înaltă valoare artistică ». Alte cercuri de dreapta au interpretat acest roman ca un avertisment împotriva comunismului. Cercurile clericale i-au cerut cu tărie lui Stefan Żeromski să rupă definitiv cu concepțiile, pe baza cărora și-a creat romanul și să scrie altul, antisemit. În fața atacurilor organizate ale reacțiunii, Żeromski într-un articol de răspuns își renegă orice simpatie pentru comunism. Dar cînd presa clericală i-a cerut să scrie o a doua parte a romanului în acest spirit, Stefan Żeromski are alte planuri: « această a doua parte va fi istoria victoriei lui Baryka și a celor mulți, în fruntea cărora a pornit spre Belvedere. »

¹ Comunicare prezentată la cercul științific al catedrei de slavistică, în martie 1956.

Pe de altă parte, din amintirile acelor ani, reiese că *Przedwiośnie* a făcut asupra cititorilor impresii puternice. Romanul a devenit unul din izvoarele curentului revoluționar al literaturii secolului al XX-lea. Ecourile acestuia pot fi auzite în versurile lui Władysław Broniewski ca *Róża*, sau *Do tawarzyszy broni*. Leon Kruczkowski scrie în 1925 o operă cu titlul: *Cezarego Baryky elegia na śmierć Stefana Żeromskiego*².

Critica literară de azi, care s-a ocupat îndeaproape de *Przedwiośnie* (Ewa Korzeniewska, Henryk Markiewicz, Ryszard Matuszewski) merge pe aceeași linie de aprecieri a puternicei forțe mobilizatoare a romanului. Cînd este însă vorba de eroul principal, Cezary Baryka, acestuia i se găsesc așa de puține calități, încît se poate pune întrebarea dacă puternica forță mobilizatoare a romanului se datorește numai valorii sale documentare? Credem că nu și vom încerca să dovedim acest lucru.

Înainte însă de a intra în analiza faptelor, vom reda pe scurt cuprinsul romanului:

În prima parte, acțiunea se desfășoară în Rusia anilor premergători primului război mondial și Mării Revoluții Socialiste din Octombrie. Figura centrală, în jurul căreia se împletește întreaga acțiune, este Cezary Baryka. Viața acestuia este urmărită pas cu pas. Părinții săi, polonezi de origine, se stabilesc la Bacu, în Rusia, unde reușesc să-și creeze o foarte bună situație materială. Războiul însă îl răpește pe tatăl familiei pentru multă vreme. Cezary, scăpat din chingile unei educații austere, lasă frîu liber firii sale independente, dornic să cunoască viața din plin. În scurtă vreme Cezary vine în contact cu mișcarea revoluționară muncitorească, devenind un adept credincios al acesteia.

După anii grei ai războiului și Revoluției apare tatăl, Seweryn, care-l smulge pe tînărul Cezary din focul muncii de reconstrucție, pentru a-l duce în Polonia, țară pe care Cezary n-o cunoștea și de care nu-l lega nimic. Pe drum, tatăl său moare și tînărul Cezary ajunge singur în Polonia. Aici, din cauza ideilor sale politice, este privit ca un bolșevic. După ce se înscrie la facultatea de medicină din Varșovia participă, pentru scurtă vreme, împreună cu ceilalți studenți, la conflictul armat din 1920 împotriva Statului Sovietic. La sfîrșitul acestei acțiuni, Cezary primește invitația unui coleg, pe care-l salvase de la moarte, de a merge cu el acasă, la țară. Acolo se îndrăgostește de o văduvă din înalta societate, care în scurtă vreme îl înșală. Dezgustat de acest lucru, tînărul Cezary se reîntoarce la Varșovia pentru a-și relua studiile. Romanul se sfîrșește cu intrarea lui Cezary în rîndurile mișcării muncitorești poloneze și cu participarea lui la grandioasa demonstrație a muncitorilor, care iau cu asalt palatul prezidențial « Belvedere. »

Romanul — scris în septembrie 1924 și publicat în 1925 adică, puțin timp înainte de moartea autorului — oglindește frămîntările sociale din Polonia în anii de după primul război mondial. Unele evenimente, datele în legătură cu teroarea dezlănțuită asupra luptătorilor comuniști sînt transpunerea unor fapte reale, a căror autenticitate a fost stabilită de Henryk Markiewicz.³ Alte fapte sînt redată însă prin prisma vederilor clasei burgheze al căror reprezentanț a fost Żeromski. De pildă, Revoluția Socialistă din Octombrie e prezentată ca o dezlănțuire a furiei maselor, care amenință să distrugă civilizația, iar foametea și haosul economic din jurul anilor 1917 sînt înfățișate ca rezultate ale revoluției, ș.a.

Mergîndu-se prea departe pe urmele intențiilor și concepțiilor autorului, poziția eroului principal din momentul în care planul acțiunii se mută în Polonia poate fi interpretată greșit.

Pentru a lămuri punctul nostru de vedere în această problemă, este necesar să pătrundem, în prealabil, în viața eroului din perioada evenimentelor revoluționare, pînă la plecarea sa din Rusia.

---

² Henryk Markiewicz, « O Przedwiośniu » Żeromskiego, din lucrarea colectivă *Stefan Żeromski*, editată de „Institutul pentru cercetări literare”, Varșovia, 1951, p. 351 — 352. Traducerea ne aparține.

³ *Ibidem*, p. 332.

Acolo Cezary lua parte la mitingurile și adunările revoluționarilor și « totul... — spune Stefan Żeromski — totul era parcă scos din interiorul său, din capul său. Aceasta era chiar esența lucrurilor. Când se întorcea acasă, repeta totul mamei sale. Vorbea cu bucuria, cu însuflețirea descoperitorului, a aceluia care, în sfârșit, și-a găsit calea pe care o căutase! »⁴

Și într-adevăr, atitudinea pe care Cezary o are în această perioadă este aceea a unui om convins că schimbările adânci, săvârșite de mersul revoluției, sînt făcute în numele unei cauze mărețe, drepte. Mama însă nu înțelegea nimic din cele ce se petreceau în jurul ei. De aceea, cînd se împotriva părerilor, pe care tînărul Cezary le rostea cu înflăcărare, acesta... « se enerva, o muștra că nu poate înțelege nimic din lucruri atît de clare, de simple și de drepte, »⁵ Cînd mama a început să se ocupe ea însăși de gospodărie, Cezary îi spunea că nu trebuie să se rușineze de acest lucru, pentru că « au venit timpuri noi, comuniste, și iată că toți trebuie să muncească. Cine nu muncește, acela nu mîncîcă » — îi explica el.⁶

Foametea și lipsurile provocate de războiul civil și de forțele dușmănoase ale revoluției erau considerate de Cezary ca trecătoare. El continua să rămînă un optimist: « Jînduia după pîine și după fructe, dar îl liniștea gîndul că revoluția va lichida aceste lipsuri de moment. »⁷ Linia pe care merge, în continuare, Cezary se vede și din discuția cu tatăl său asupra răului social. Concepției religioase a tatălui că « nici celui mai mare rău nu trebuie să te împotrivești cu forța », Cezary opune pe aceea a oamenilor luminați: « Astea sînt povești învechite... dacā eu vād că unul jefuiește bunurile adunate prin munca a mii de oameni — să nu mă împotrivesc? »⁸

Pentru Cezary schimbările care se petreceau în jurul său aveau o valoare deosebită. El dorea sincer să participe alături de milioanele de oameni la marea muncă de construire a lumii noi. Sinceritatea lui se vede și din faptul că ar fi voit să rămînă în focul luptei și muncii din Uniunea Sovietică: « Cît dorea să se despartă de tatăl său, să-l trimită singur în lumea aceea necunoscută, în Polonia basmelor, iar el să rămînă aici printre cei înțelepți și puternici. Cît ar dori să pună și el umărul la munca de stîrpire a vechii hoții ». ⁹

Față de aceste convingeri, atributul de « bolșevic » pe care i-l dau polonezii lui Cezary, îl merită pe deplin.

În legătură cu comportarea ulterioară a eroului, criticul Ewa Korzeniewska scrie clar: « După venirea în țară, Cezary încetează să mai simpatizeze comunismul, pentru că în 1920 ia parte la acțiunea intervenționistă împotriva Rusiei Sovietice, pentru că se împrietenește cu un fiu de moșier și se îndrăgostește de o moșiereasă. »¹⁰

Să discutăm pe rînd aceste argumente pe care Ewa Korzeniewska își sprijină concluziile.

Intrarea lui Cezary într-un război nedrept este o acțiune neașteptată. Spun aceasta, pentru că e curios cum autorul îl pune pe erou să facă o întoarcere de 180° în atitudinea sa într-un timp foarte scurt. De cînd pune piciorul pe pămînt polon și pînă cînd ia arma-n mînă, pentru a o îndrepta împotriva sovieticilor, nu mai trece prin nici o altă situație menită să-i clatine convingerile politice. Contactul cu mizeria localităților prin care a trecut de la graniță pînă la Varșovia în nici un caz nu putea să aibă acest rezultat. Iată ce spune Żeromski despre această problemă: « A izbucnit războiul cu bolșevicii. Cezary a intrat în armată, ca toți colegii lui de facultate. Nu ardea de entuziasmul bătăliei și nici în fundul sufletului nu dorea să lupte împotriva sovie-

⁴ Stefan Żeromski, *Przediowski*, Varșovia, 1952, p. 33.

⁵ *Ibidem*, p. 33.

⁶ *Ibidem*, p. 38.

⁷ *Ibidem*, p. 84.

⁸ *Ibidem*, p. 35.

⁹ *Ibidem*, p. 94.

¹⁰ Ewa Korzeniewska, *Stefan Żeromski i jego twórczość w latach 1914—1925*, în « *Zarys literatury polskiej*, » Varșovia, 1952, p. 24.

telor, însă trebuia să ia parte la această acțiune lipsită de glorie. » Mai departe Żeromski precizează: « Războiul dintre Polonia și Rusia Sovietică, al cărui scop era micșorarea teritoriilor pe care se afla puterea muncitorilor și țăranilor, Cezary nu-l dorea. Stătea în cumpănă la gândul că trădează cauza muncitorească. Dar ceea ce a auzit în cafenea îl urmărea ca o adevărată ofensă. Nu voia să rămână un simplu spectator ca domnia acela. Chiar atunci își spusese că nu va sta să aștepte evenimentele. » ¹¹

Aceste rinduri ne dau imaginea unui om căruia nu-i place să stea deoparte așa cum face domni de la cafenea, protipendada orașului, ci vrea să intre în vîltoarea evenimentelor. Dar faptul că intră într-o acțiune al cărui scop este cu totul contrar convingerilor și aspirațiilor lui de pînă acum, își are o altă explicație, care ne determină să nu-l considerăm pe Cezary un renegat.

Un om nu poate să uite dintr-odată tot ceea ce a adunat în suflet cu prețul atîtor renunțări, al dăruirii de sine pentru o cauză măreață. Dacă vina ar purta-o, așa cum susține Ewa Korzeniewska (op. cit. p. 23–24), temperamentul său nestatornic, cum se face că acest element intră în joc și cu atîta vigoare abia acum? Ar fi avut cel mai bun prilej s-o facă în frămîntările din Rusia. Dece n-a trecut de la început de partea albilor, alături de care l-ar fi împins mai degrabă originea sa socială și educația de pînă atunci? Germanii nestatorniciei s-ar fi putut ivi chiar din perioada aceea, făcînd din Cezary un element nehotărît, dar nu s-a întîmplat așa. Baryka a mers pe un drum greu însă drept, pe care au pornit-o oropsiții. Fără a trece cu vederea temperamentul său, care face din Cezary un personaj viu, puternic individualizat, nu trebuie însă, în interpretarea noastră, să-l exagerăm și să întărim oscilația mai mult chiar decît a făcut-o Żeromski de-a lungul romanului.

În cazul de față, motivul pentru care autorul ni-l prezintă pe Cezary purtat de evenimente pornește de la următoarea situație: Stefan Żeromski dorește cu sinceritate îndreptarea situației grele în care se afla poporul polon dar, ca reprezentant al clasei sale, rămîne în parte subjugat concepțiilor și formației sale intelectuale burgheze. Acest lucru reiese clar din simpla comparație a felului în care istoria prezintă evenimentele din perioada respectivă și felul în care sînt interpretate de Żeromski. Iată ce spune istoria: « Existența Rusiei Sovietice nu dădea pace burgheziei imperialiste din întreaga lume... Imperialiștii au hotărît s-o mai lovească odată. De data aceasta rolul principal l-au rezervat Poloniei. În primăvara anului 1920 guvernul Poloniei burgheze a primit din partea statelor imperialiste și în special din Statele Unite ajutor armat și economic. . . . Luată prin surprindere, Armata Roșie a început contraofensiva. . . . Respingînd armatele lui Piłsudski din Bielorusia și Ucraina, înainta cu repeziciune spre Varșovia. . . . Imperialiștii apuseni se grăbeau să dea ajutor, înfricoșați de stihia revoluției victorioase din Polonia. I-a ajutat tactica trădătoare a lui Troțki și a adepților acestuia din comandamentul Armatei Roșii. În august, Armata Roșie a fost silită să se retragă. » ¹² Cît despre atitudinea poporului și a forțelor progresiste față de intervenția împotriva Uniunii Sovietice, istoria ne relatează: « Masele populare nu doreau acest război. Proletariatul polon îl infiera cu hotărîre. Partidul Comunist Polon dezvăluia caracterul acaparator și intervenționist al războiului » (*Ibidem*, p. 267). Însă Żeromski în romanul său spune: « Mergeau toți, toți, toți ca la bal sau ca la o excursie în afara orașului » (*Przedwiośnie*, p. 117).

Pentru a sublinia și mai mult — potrivit concepției personale a lui Żeromski — caracterul de masă al acestei intervenții împotriva tinărului stat sovietic romancierul ni-l prezintă dintr-odată pe Cezary, bolșevicul, dornic de a lua parte la ea. Din acest punct de vedere, numai din acesta, se poate spune că personajul este într-adevăr nerealizat. Limitei din concepția politică

---

¹¹ *Ibidem*, p. 115–117.

¹² G. Missalowa — J. Schoenbrenner, *Historia Polski*, PZWS,¹ Varșovia, 1952, p. 267–268.

a autorului îi corespunde o mare lipsă în realizarea romanului — prezentarea falsă a evenimentelor istorice din 1920 — și legată de aceasta, prezentarea neverosimilă a atitudinii unui personaj cu concepții progresiste, care poate fi apreciată pe aceeași linie cu prezentarea neverosimilă a atitudinii maselor populare față de un război de agresiune.

Alt motiv pentru care Ewa Korzeniewska susține că Cezary a încetat să simpatizeze comunismul este « prietenia sa cu un fiu de moșier ».

În scurta perioadă a acțiunilor militare se atașează de Cezary, Hipolit Wielosławski, căruia Cezary îi salvase într-o împrejurare oarecare viața. Deci, în primul rînd, recunoștința îl apropie pe Hipolit de Cezary și, probabil, curiozitatea de a cunoaște mai bine pe acest tînăr pe care toți îl denuceau « bolșevic ». Acest interes pare natural pentru vremea anilor 1920 cînd bolșevicii uimiseră lumea prin curajul lor de a răsturna orînduiri ce păreau create pentru veșnicie. Cit despre Hipolit, acesta, după cum scrie Żeromski, « Niciodată n-a vorbit despre neamul, familia ori sentimentele sale. »¹³ Această prietenie nu rezultă dintr-o deosebită afinitate sufletească a celor doi, prietenie sub influența căreia, de exemplu, Cezary și-ar fi renegat convingerile sale. Atît de puțin atinge viața interioară, sufletească a lui Cezary, încît acesta îi ascunde lui Hipolit legăturile sale sentimentale cu Laura și nu-i destăinuiește nimic, nici cînd suferința lui era evidentă pentru cei din jur. Prietenia aceasta căutată mai ales de către Hipolit și în care Cezary nu s-a angajat prea mult, poate fi considerată ca o împrejurare oarecare de viață. Datorită acestui fapt, Cezary a reușit să cunoască și mai bine viața țăranilor de pe moșii, ceea ce va contribui la formarea imaginii reale a Poloniei și-l va pregăti pentru acțiunea finală.

Chiar și legătura de dragoste cu Laura, o văduvă moșiereasă, trebuie considerată tot ca una din experiențele sale de viață. Cînd Cezary își dă seama de falsitatea acestei legături, o rupe definitiv. Criticul polon H. Markiewicz consideră că, dacă relațiile dintre Laura și Cezary nu s-ar fi terminat așa cum s-au terminat, poate nu l-am fi văzut pe Cezary în fruntea demonstranților.

« dacă ultima întîlnire cu Laura s-ar fi sfîrșit cu bine, poate că nu l-am fi văzut pe Baryka în fața palatului Belvedere. »¹⁴

Oare toți nefericiții în dragoste au devenit revoluționari? Nu.

În hotărîrea finală l-au determinat pe Cezary convingerile sale revoluționare căpătate în Rusia Sovietică, convingeri verificate rînd pe rînd prin cunoașterea deplină a realității Poloniei a cărei imagine deformată, sugerată de tatăl său, îi acoperise la început ochii ca un văl. După cum arată H. Markiewicz, Polonia caselor de sticlă despre care îi povestise Seweryn Baryka reprezenta mitul unei Polonii fericite, cu o înaltă civilizație. Dezamăgirea pe care Cezary o încearcă în fața priveliștii pe care i-o oferă Polonia este însăși dezamăgirea lui Żeromski în fața unei Polonii independente dar imperialiste, pierderea idealurilor sociale ale scriitorului, care legase în mod mecanic visul înlăturării nedreptăților sociale, de cîștigarea independenței naționale a patriei sale. Experiența aceasta amară, pe care Cezary Baryka a adunat-o picătură cu picătură, l-a făcut să înțeleagă pînă la urmă, că ceea ce deosebește Polonia anilor 1920 de Rusia dinaintea Revoluției are mai puțină însemnătate față de asemănarea dintre ele — exploatarea cruntă — iar singura cale pe care Polonia trebuia să pornească este aceeași pe care au pornit și muncitorii din Bacu — revoluția.

Criticul Ryszard Matuszewski susține că:

« Întreaga viață a lui Cezary ne permite să considerăm hotărîrea sa ca rezultatul unei situații particulare: Żeromski ne sugerează... că nu era trainică legătura sa cu ideologia luptei

¹³ Stefan Żeromski, *op. cit.*, p. 123.

¹⁴ Henryk Markiewicz, *op. cit.*, p. 348.

pentru libertate, că asupra acestei hotărâri au influențat nemulțumirile personale (pierderea Laurei). »¹⁵

Pe de altă parte, Ewa Korzeniewska spune de asemenea următoarele :

« Faptul că Żeromski n-a trecut pe poziții revoluționare, a influențat și asupra faptului că Cezary Baryka din *Przedwiośnie* nu a crescut pînă la rolul de erou pozitiv ca Pavel Vlasov din *Mama de Gorki*. . . Azi înțelegem clar că Cezary nu este un revoluționar luminat, consecvent. Uneori poate fi considerat ca simpatizant al revoluției, alteori ca dușman al ei. Faptele sale sînt neconsecvente, adesea dictate de capricii sentimentale de moment. »¹⁶

Este drept că perioada de la venirea lui Cezary în Polonia pînă la participarea sa la demonstrație este o perioadă de rezervă din partea lui Cezary Baryka, de retragere în expectivă și de șovăieli, dacă ne gîndim la participarea sa la acțiunea intervenționistă din 1920, despre care am mai vorbit.

Reflecțiile totuși pe care le făcea în timpul șederii la moșie relativ la viața țăranilor, dovedesc că vechile sale convingeri revoluționare se mențineau în sufletul său ca o forță în stare latentă :

« Ce viață de ciine duceți, țărani puternici și sănătoși ! Dar va veni vremea cînd acest popor se va lumina. Lumina va năvăli prin ușile și ferestrele colibelor. » *Przedwiośnie* p. 258). În momente de tensiune ajunge la îndemnuri revoluționare : « Unii au atîtea bunuri că au făcut din ele un cult, obicei, sau lucru sfînt, iar alții atîta au cît să nu moară de foame ! » Răsculați-vă țărani puternici împotriva soartei voastre de ciine ! » (*Ibidem*, p. 258).

Cînd preotul Anastazy, care prețuia mai mult bunurile lumesti decît pe cele sfînte, îl învinuiește pe Cezary de moartea Carolinei și încearcă să-i vorbească de conștiință, acesta îi aruncă în față atributul de « farceur ». (*Ibidem*, p. 249).

Sînt de asemenea elocvente și disputele sale aprinse cu înaltul demnitar Szymon Gajowiec, pe care, printre altele îl informează : « Acum de la comuniști învăț știința despre Polonia. » (*Ibidem*, p. 321). În focul discuției Baryka îi spune răspicat : « — Pentru ce nu dați pămînt țăranilor lipsiți de pămînt ? Pentru ce persecutați în numele Poloniei pe nepolonezi ? Pentru ce atîta mizerie ? Pentru ce fiecare bucată de zid este înșesată de cerșetori ? Pentru ce în țara aceasta copiii adună de pe stradă praful umed de cărbune spre a se încălzi puțin pe o iarnă așa de grea ? » (*Ibidem*, p. 322). Cezary critică violent așa zisul plan de redresare al Poloniei pe care-l are în vedere burghezia : « Vă temeți de acțiunile mărețe . . . Mergeți în coada Europei. Aveți voi curajul lui Lenin ca să întreprindeți opere necunoscute pînă la el, să distrugeți ceea ce e vechi și să creați noul ? Știți numai să scorniți minciuni, să calomniați și să pălăvrăgiți. » (*Ibidem*, p. 323).

E greu să crezi că Cezary Baryka a ajuns la o asemenea atitudine combativă numai în urma unei decepții în dragoste.

E tot atît de greu însă să-l socotim un revoluționar desăvîrșit, un erou pozitiv fără cusur. A enumera totuși calitățile, defectele, greșelile și faptele bune este o întreprindere deșartă. Evoluția psihologică a unui om viu este în funcție de mediul înconjurător. Ea nu poate fi privită neapărat ca un proces uniform, lent, pentru că nici calea vieții eroului nu este netedă. Cezary ca intelectual, prin însăși poziția sa socială, nu poate fi comparat cu eroul lui Gorki, Pavel Vlasov, muncitor călit și format în condiții deosebite.

Cu toate lipsurile sale, Cezary Baryka este un personaj convingător. Acțiunea sa finală apare cititorului cu atît mai firească :

« În primele rînduri ale mulțimii uriașe pășeau umăr lîngă umăr conducătorii ei, printre care Lulek și Baryka. Baryka era în mijloc, în tunică și cu șapcă soldățească. — Cîntau . . .

¹⁵ Ryszard Matuszewski, *Twórczość Stefana Żeromskiego w latach 1914—1924*, din « *Historia literatury polskiej* », Varșovia, 1955, p. 31.

¹⁶ Ewa Korzeniewska, *op. cit.*, p. 23—24.

Cind demonstrații s-au apropiat de palatul Belvedere, a apărut deodată un detașament de infanterie, care s-a așezat de-a curmezișul străzii ca un zid cenușiu, de netrecut.

Baryka a ieșit din rîndurile muncitorilor, înaintînd singur spre zidul cenușiu al soldaților — în fruntea mulțimii.» (*Ibidem*, p. 333—334).

Aici este cheia dezlegării juste a complexului sufletesc, în care se zbate Cezary Baryka. Nu interesează atît momentele de nehotărîre, cît țelul final al acțiunii sale care exercită o influență adînc mobilizatoare asupra cititorului. Alături de critica orînduirii capitaliste a Poloniei, figura eroului în tot ce are ea mai lumînos explică marea popularitate de care s-a bucurat și continuă să se bucure romanul «*Przedwiośnie*».

Elena Deboveanu — Mălăescu

UN FENOMEN FONETIC ROMÎNESC PRODUS SUB INFLUENȚA GRAIURILOR SÎRBO-CROATE

În ancheta pentru *Atlasul lingvistic român*, partea a II-a, serie nouă (ALR II₂)¹, a fost înregistrat un fenomen fonetic interesant în localitatea Secășeni, regiunea Timișoara (punctul 29).

Se observă că adesea $\bar{d} > \xi$ sau, într-un număr mai mic de cazuri, $\bar{d} > \xi/\bar{d}$ ² (adică un ξ cu nuanță de $\bar{d}$). Fenomenul se produce mai ales după labiale: *pâlpe* 430³, *per* 434, *speletorjdsă* 502, *penușdsc* 362, *imperituri* 862, *bečdla* 483, *trimbe* [s] 489, *bedic* 579, *pođave* 494, *veđgdă* 497, *fe/ărbări* 505, *meștine de tors* 440, *meșarnike* 492, *spume* [s] 513, *n-o me/ăj criscut* 113. Un astfel de ξ apare și după alte consoane: *incinđjke* 479, *skemnem* 432, *myotke* [s] 460, *astruke/ămint* 304, *ge/ăjnúșă* 383, *strat de/ă re/ăsdăt* 188, *cuptușde de/ă piérindă* 493, *socde* 456, *pile/ă* 544, *súfle/ă* 572, *suăle/ăr* 517, *ctșle/ări* 551, *tre/ăgule/ă* 200, *fuse/ă* 463, *ke/ăse/ăplji* 534, *se/ă yarde/ă* 466, *ne/ădășci* 582.

Exemplele date sînt luate numai din primele două volume ale ALR II₂. Cea mai mare parte a răspunsurilor cu ξ pentru $\bar{d}$ au fost înregistrate în graul femeilor. Se poate vedea că ξ apare mai ales în hărțile care conțin răspunsurile la întrebările privind războiul de țesut (atunci cînd a fost notat și în alte cazuri, anchetatorul a indicat prin — II — că avem a face cu un subiect — femeie). La aceeași concluzie ajungem și dacă cercetăm hărțile ALR II (seria veche). V., de exemplu, h. 55, 58, 59 etc.

$\bar{d} > \xi$ este un arhaism păstrat în graul femeilor⁴ de pe vremea cînd toți locuitorii din Secășeni și poate, și din satele învecinate, pronunțau ξ în loc de $\bar{d}$. Pronunțarea $\bar{d}$ de astăzi este un fenomen mai nou care se datorește influenței graiului bănățenesc din jur. Acad. Emil Petrovici⁵ a arătat că în satele carașovenești apropiate de Secășeni: Ravnic (Rafnic) și cartierul Carașovei numit *Kúrjačica* se pronunță un ξ pentru fostul ier (?), caracteristic slavei meridionale de tip apusean (graiurile sîrbo-croate etc.), pe cînd în celelalte sate (Vodnic, Lupac, Clocotici) ierul se pronunță $\bar{d}$, iar în Carașova a. Pronunțarea mai veche a fost $\bar{d}$; la Ravnic și *Kúrjačica* a devenit ξ , iar la Carașova a. Situația aceasta ne îndreptățește să credem că teritoriul locuit de slavii carașoveni a fost mai mare decît cel de astăzi și că probabil și în satele din jurul Cara-

¹ *Atlasul lingvistic român, serie nouă*. Întocmit de Institutul de lingvistică al Filialei din Cluj a Academiei R.P.R. sub direcția acad. Emil Petrovici, redactor principal conf. Ion Pătruș, Editura Academiei R.P.R., 1956.

² Din motive de ordin tehnic, am despărțit prin bară (/) literele suprapuse.

³ Numărul care urmează după fiecare exemplu indică numărul hărții.

⁴ Asupra graiului femeilor, v., în ultimul timp, articolele din *Orbis*, I₂, p. 12—86 și I₂, p. 335—384.

⁵ Emil Petrovici, *Graiul carașovenilor*, 1935, p. 81, n. 3.

șovei au locuit slavi înrudiți cu carașovenii care pronunță ξ pentru ier⁶. Urmează că ξ pentru $\tilde{d}$ este un fonetism arhaic păstrat în graiul femeilor din Secășeni de la acești slavi. În perioada de bilingvism, atunci cînd pronunțau ξ în loc de $\tilde{d}$, slavii au extins pronunțarea ξ și la cuvintele românești care aveau un $\tilde{d}$.

Cercetarea fenomenului amintit prezintă interes și pentru că ajută la stabilirea unor faze pe care nu le mai găsim în limba vorbită astăzi în Secășeni. Astfel, fonetismele $d\xi$, $d\xi/\tilde{d}$ (h. 188, 440, 493) dovedesc că localitatea în discuție se află în aria în care prepoziția *de* se rostește $d\tilde{d}$ (cf. $d\tilde{d}$, h. 526). V. și n-o *mę/đi crjscūt* 113, alături de pronunțarea *mđi* « mai », generală în Banat. Tot așa fonetismul *arpežic* (h. 192) presupune un fonetism *arpežic* care a fost înregistrat de altfel pentru Banat (punctele 2, 36, 47, 848).

În punctul 10 (Kovin, R.P.R. Iugoslavia) din ancheta pentru ALR I, $\xi > d$ este o influență sirbească recentă, datorită împrejurării că vorbitorii sînt bilingvi iar în graiurile sirbești din împrejurimi nu există $\tilde{d}$ (alci $\tilde{d} > a$).

Situația din Șușnevița și din alte localități în care se mai vorbește istroromîna, unde de asemenea $\tilde{d}$ neaccentuat $> \xi$, este diferită de cea amintită mai sus, fiindcă $\tilde{d} > \xi$ numai în poziție finală, în rest pronunțîndu-se *a*. În acest caz trebuie să pornim de la faptul că la sfîrșitul cuvintelor s-a simțit nevoia să se facă distincție între forma articulată (cea cu *a*) și cea nearticulată (cu $\tilde{d}$) a unor substantive și adjective de felul lui *caroșa* — *caroșă*. Pentru a indica forma nearticulată, s-a apelat la ξ ⁷ ($\tilde{d}$ nu putea fi înlocuit prin *e* fiindcă s-ar fi confundat singularul cu pluralul. Cf. *code* sg. — *code* pl. S. Pușcariu, *Studii istroromîne*, II, p. 142 și urm.) În celelalte poziții neaccentuate nu putea fi cazul de confuzie pentru că, întocmai ca în dacoromînă⁸, în istoromînă nu se opun două cuvinte în care diferența să fie cauzată de un $\tilde{d}$ neaccentuat și un *a* accentuat. Nu pot spune pentru ce la Jelăni nu a intervenit aceeași necesitate de a distinge forma nearticulată de cea articulată⁹.

Marius Sala

:

---

⁶ Acad. Emil Petrovici mi-a comunicat că toate satele din jurul Secășului (care are un nume de origine maghiară, *Székes*) au nume slave: *Dognecea*, *Giurgiova*, *Girliștea*, *Calina*, *Cîrnecea*, *Ticoamul Mare*, *Jitin*, *Goruia*, *Ciudanovița* etc.

⁷ De altfel, și în sirbo-croată există un astfel de ξ , rostirea normală a lui *e*.

⁸ G r a u r-R o s e t t i, *Bulletin linguistique*, VI, p. 6. De adăugat că un caz de felul lui *cărat*, participiul lui *a căra* și *carat*, unitate de măsură pentru pietrele prețioase, sînt excepții în care unul cei doi termeni, ultimul, este foarte nou.

⁹ Situația de la Jelăni se aseamănă cu aceea a lui — *l* din dacoromînă care s-a mai păstrat numai la moși (v. răspunsurile din punctul 95 din ancheta pentru ALR II. ALR II₂, h. 294, 587 ș. a.). Astăzi avem *codru*, formă articulată și nearticulată.

NICOLA VAPȚAROV ÎN ROMÎNEȘTE

Nicola Ionkov Vapțarov este unul dintre cei mai mari reprezentanți ai poeziei revoluționare bulgare. El s-a născut la 24 noiembrie 1909, în orășelul Bansco, dintr-o familie de intelectuali revoluționari. Mediul familiar și tradițiile revoluționare au avut o puternică influență asupra adolescentului, care avea să devină poetul revoluționar de mai târziu. Vapțarov urmează școala primară și liceul în orășelul natal, iar din clasa șasea de liceu intră în școala navală din Varna. Aici citește mult — literatură bulgară și streină, — studiază cu perseverență și citește ilegal cărțile marxiste. După ce termină școala, Vapțarov nu reușește să-și găsească de lucru. Multă vreme este șomer apoi hamal, ziarist poet și muncitor în diferite fabrici. Angajându-se la fabrica de hirtie din Kocerinovo, Vapțarov devine membru de partid și conduce diferite acțiuni împotriva exploatatorilor și hitleriștilor ocupanți.

Mai târziu, când se organizează detașamente de partizani, Vapțarov, voind să se retragă și el în munți, e oprit de Partid care îi arată că munca din spatele frontului este mai grea și mai periculoasă. E sfătuit deci să nu plece. Vapțarov era de-acum membru în Comitetul Central al P.C.B. După o serie de acțiuni curajoase întreprinse contra dușmanului, Vapțarov e arestat împreună cu încă șase tovarăși, judecat și împușcat, la 22 iulie 1942. Fusese la mijloc o trădare.

Există la Vapțarov o unitate deplină între luptătorul comunist și poet. La el cuvîntul și fapta se indentifică. Poetul trăiește ca un erou și moare ca un erou, cu cîntecul pe buze. În poezia sa, el cîntă viața și lupta de eliberare de sub jugul fascist. Pentru Vapțarov era clar că va cădea în această luptă crîncenă. Însă aceasta nu i-a sfărîmat credința în victorie.

« Ca ziua pentru mine-i clar —
cu țeasta noastră o să spargem ghiața
și soarele pe-un orizont ca ceața

va răsări atunci iar » — spunea Vapțarov în poezia

sa « Scrisoarea »¹.

Primele traduceri din opera poetului, apar în presa romînă chiar din 1947, cu ocazia comemorării a cinci ani de la moartea lui. Astfel, în « Revista Literară »,² din august 1947, găsim articolul « Nicola Vapțarov — poetul martir și eroul rezistenței » — semnat de Gh. Dinu, sau în « Scînteia »,³ din același an, tot Gh. Dinu traduce cîteva poezii din ciclul « Cîntec despre o țară ». Din susnumitul ciclu găsim « Spania » și « Cîntecul tovarășului ». Traducătorul, se străduiește să redea cit mai fidel conținutul, ideile poetului. Dar sentimentul, patosul originalului nu-i redat cu aceeași putere și strălucire. Este adevărat că pentru traducere are o mare importanță cunoașterea limbii originalului, dar aceasta nu-i de ajuns.

¹ N. I. Vapțarov Poeme ESPLA 1952 pag. 27.

² « Revista literară », Buc., 1947, Nr. 16 p. 5.

³ « Scînteia » din Iulie 1947.

Spre deosebire de alți traducători români, Gheorghe Dinu cunoaște bine limba bulgară, totuși el nu acordă întotdeauna atenția cuvenită problemei redării semnificației și sensului, pe care îl au cuvintele în original. Iată de pildă cum traduce două versuri din cunoscuta poezie «Spania»:

Една залубена плата
На рицари и на илата

O țară pierdută
a cavalerilor și a podișurilor

În traducere sună astfel:

O țară pierdută pe undeva
O țară de cavaleri și întinse

Cuvîntul «плата» din versul al doilea tradus cu «întinse», o noțiune prea generală și care nu spune nimic cititorului. S-ar fi putut traduce «platouri, podișuri», redînd exact configurația geografică a țării descrise. Prin «плата» și «рицари», Vapțarov a redat coloritul național al poeziei, lucru de care Gheorghe Dinu n-a ținut seamă. Pentru a sublinia atitudinea sa față de «Spania», chiar de la început poetul repetă insistent: «Ce ești tu pentru mine?». Această repetare, acest leit motiv își pierde din putere, din expresivitate, fiind înlocuit în traducere cu o întrebare, care răstoarnă complect sensul din original: «Ce știam eu despre tine?» Chiar momentul, în care poetul își exprimă dragostea sa față de Spania de azi, este slab, palid în transpunerea lui Gh. Dinu.

Pe aceeași temă de luptă, pentru eliberarea Spaniei, este și poezia «Cîntecul tovarășului». În traducere, conținutul poeziei este redat exact. Din punct de vedere al formei artistice, traducătorul se străduiește să fie cît mai aproape de original, lucru care îi reușește numai parțial. În ambele poezii, se vede clar că traducătorul a dat mai multă atenție conținutului, sau mai exact, ideilor exprimate de autor, decît formei artistice. Această lipsă se întilnește în toate traducerile lui Gh. Dinu.

Versul vapțarovian este dinamic, scurt și foarte simplu. În această conciziune a versului, sînt cuprinse multe imagini poetice. Neținînd seamă de ritmul originalului, versul a devenit greoi în traducere. Lipsește stilizarea, faptele sînt redade mai mult narativ și descriptiv, nu prin prizma sentimentelor, emoțiilor autorului.

Vapțarov e însuflețit de o puternică credință în viitorul luminos al lumii. El visează la o viață nouă, «viață mai frumoasă ca un cînt», la ziua «cînd pămîntul se va scutura de otrăvitul mucegai», visează la ziua libertății. Ca mărturie avem poezia «Scrisoare (Îți amintești)» apărută tot în traducerea lui Gh. Dinu⁴. În unele locuri traducătorul se străduiește să redea patosul lui Vapțarov, forța cuvîntului său. Însă se ține prea aproape de original, nu ține seama de topica fazei româneștii și traducînd unele expresii bulgărești ad litteram ajunge la forme greoaie nestilizate cu toate că sensul este redat exact. În alte locuri traducătorul întrebuițează expresii străine stilului vapțarovian: «După aceea, după aceea», pe cînd Demostene Botez în traducerea sa din 1952, din culegerea «Poeme» spune: «și apoi, apoi»⁵ expresie mult mai concisă, păstrînd astfel dinamica versului. Sau întilnim inexactități ca: лепкав мрак (întuneric lipicios) tradus cu «plicticos amurg». Poetul vrea prin această expresie «întuneric lipicios», alegoric să ne înfățișeze întunericul și mizeria care domnea în mijlocul marinarilor. Ca să dea o notă superlativă acestei situații el atribuie substantivului — întuneric — adjectivul lipicios și astfel imaginea poetică devine foarte plastică. Redînd în traducere prin «plicticos amurg» e cu totul inexact.

Vapțarov în poeziile sale întrebuițează un stil foarte concis și în același timp bogat în figuri poetice. Numai în cîteva cuvinte el ne înfățișează o serie întregă de tablouri cu un bogat

⁴ «Revista literară», 1947, Nr. 16, p. 5

⁵ N. I. Vapțarov, *Poeme «Scrisoare»* ESPLA 1952.

conținut. În traducere însă, Gh. Dinu nu întotdeauna poate atinge nivelul originalului. Traducând liber versul, adăugând cite ceva, el schimbă, poate fără să vrea, chiar sensul;

Та можем ли, да любим
и скърбим...
с наивната ви лековерност

(Putem noi oare iubi
și suferi
Cu credulitatea voastră naivă?)

Putem iubi acum
și urî adevărurile eterne?

De unde și pînă unde « adevărurile eterne » și ce sens au aici aceste cuvinte? Răspunsul ni l-ar putea da numai traducătorul.

În general, primele traduceri din Vapțarov nu sînt reușite. Ele păcătuiesc mai mult din punct de vedere artistic. În aceste poezii, se vede străduința traducătorului de a reda conținutul cit se poate mai exact, de a traduce ideea esențială, de a ni-l prezenta pe Vapțarov ca un poet revoluționar, patriot și naționalist.

Aceste poezii nu sînt singurele traduceri din Vapțarov. În 1952, apare volumul « Poeme », care se deosebește radical de traduceri din 1947. Volumul a apărut cu ocazia împlinirii a zece ani de la moartea poetului. El cuprinde nu numai poezii din ciclul « Cîntec despre o țară », ci și « Gorki », « Botev », « Scrisoare », iar pe prima pagină te întâmpină « Credința ».

La traducerea acestor poezii, au luat parte opt poeți romîni, însă majoritatea poeziilor au fost traduse de Maria Banuș, Vlaicu Birna și Virgil Teodorescu. Problema traducerilor din bulgărește în romînește, mai ales a poeziilor, este foarte dificilă, ținînd seama că avem de-a face cu două limbi diferite ca structură morfologică și sintaxică. Greutățile ce se ivesc în timpul traducerii nu sînt numai de ordin lexical, ci și gramatical; una din limbi fiind analitică iar cealaltă sinetică. Dar, cea mai mare piedică întîlnită de poeții noștri, a fost necunoașterea limbii bulgare. Noi nu avem poeți care să cunoască bine limba bulgară, care să citească în original poeziile, să pătrundă sensul lor, să le înțeleagă. De aceea ei sînt nevoiți să lucreze cu traduceri « brute » și oricît de frumoasă ar fi o poezie în original, într-o astfel de traducere ea se pierde cu totul. În asemenea cazuri traducătorul romîn mai are nevoie, pe lîngă conținut, și de ideile autorului, și de forma în care este îmbrăcat originalul. Afară de acestea, se întîlnesc unele expresii caracteristice limbii respective, care sînt foarte greu de tradus, însă necesare pentru redarea coloritului din original (*нека* — lasă, *нак* — tot — ето — iată, uite etc.).

Citeodată întîlnim expresii, figuri de stil, atît de abstracte, căroră dacă nu li se dă destulă atenție, nu se poate pătrunde sensul și nu se pot traduce exact; ele fac să se piardă toată frumusețea artistică a poeziei. De aceea, este absolut necesar ca traducătorul să cunoască foarte bine limba în care traduce.

În general, poeziile cuprinse în acest volum sînt bine traduse. Întîlnim poezii care, pur și simplu, îți lasă impresia că Vapțarov le-a scris direct în limba romînă, atît de bine sînt traduse. Așa, de exemplu, « Cîntecul femeii », tradus de Nina Cassian, « Scrisoarea », în traducerea Mariei Banuș sau « Scrisoarea » (Îți amintești) tradusă de Demostene Botez și altele.

Cele mai multe traduceri din Vapțarov sînt făcute de Maria Banuș. Din ciclul « Cîntec despre o țară » ea traduce « Scrisoarea », și « Vis ». Cu exactitate și deosebită putere artistică traduce « Gorki » și « Botev », cu aceeași gingășie și combativitate ne dă portretul primăverii în « Primăvara », iar în poezia « Înainte de moarte », poeta ne redă cu toată măiestria chipul măreț al luptătorului antifascist.

Revoluția pentru Vapțarov este « primăvara ». Ea vine, ca și primăvara « furtunoasă, puternică, răstoarnă totul în calea ei » și « reînvie miile de speranțe, spală rănile însingerate », clădește o viață nouă. În poezia « Primăvara », Vapțarov își exprimă dorința să vadă doar « soarele acestei primăveri » și apoi « să moară pe bariadele ei ». Patosul revoluționar, dragostea de primăvară impletită minunat cu ideea revoluției, forma artistică, epitetele și

figurile de stil, întrebuințate de poet nu sînt neglijate în traducere. Dacă luăm numai prima strofă din poezie, ne putem convinge pe deplin de justetea acestei afirmații.

Пролет моя, моя бяла пролет,
още неживяна, непразнувана,
само в зрачни сънища сънувана,
как минаваш ниско над тополите,
но не спираш тука своя полет.

Iată cum traduce Maria Banuș:

Primăvară, albă-mi primăvară
Netrăită, încă, necîntată,
În amurguri doar de vis visată.
Peste plopi ce jos, ce aproape-mi fluturi
Dară zboru-ți nu aici coboară.

(Primăvara mea, alba mea primăvară,
încă netrăită, nesărbătorită
visată doar în visuri abia întrezărite,
cît de jos treci tu pe deasupra plopilor,
dar nu-ți oprești aici zborul tău).

Este de remarcat faptul, că poeta reușește să găsească corespondențe românești pentru unele expresii aproape intraductibile ca: «само в зрачни сънища сънувана» pe care o redă fidel «în amurguri doar de vis visată». Aceeași exactitate în redarea conținutului și a imaginilor poetice întîlnim nu numai în «Primăvară» ci și în «Cîntec de dragoste». La reușita traducerii a acestor două poezii a contribuit și faptul că Maria Banuș păstrează ritmul și rima originalului. Ea nu schimbă troheul din «Primăvara» și nici iambul din «Cîntec de dragoste», reușind să păstreze muzicalitatea poeziei. Sînt păstrate de asemenea rimele dactilice, alternanța rimei masculine cu cea feminină.

Un rol important în formarea lui Vapțarov ca poet l-au jucat: Pușkin, Gorki și Botev. Marea dragoste a poetului față de acești titani ai literaturii este exprimată în poeziile închinatelor. Poezia «Pușkin» n-a fost tradusă în limba română. Au fost traduse numai «Botev» și «Gorki». Maria Banuș a înțeles importanța și genialitatea lui Botev, dragostea întregului popor bulgar față de acest mare poet și erou național, a înțeles însfîrșit de ce Vapțarov îl cîntă cu atîta patimă. Călăuzindu-se în traducere de acest lucru, ea reușește să redea just atît ideea poetică, cît și dragostea poporului pentru acest erou național. Ca și în «Scrisoare», Maria Banuș urmează originalul cu fidelitate. Dar această exactitate nu trebuie să o înțelegem ca un «bucvalism» (literalism). Prin imaginile, pe care știe să le redea, întrebuințînd toată bogăția limbii romîne, printr-o înțelegere profundă a imaginilor și ideilor din original, printr-o prelucrare amănunțită a traducerii brute, reușește să contureze portretele lui Gorki și Botev, așa cum i-a văzut Vapțarov. Traducătoarea nu numai că folosește toată bogăția și mijloacele limbii romîne, dar face abstracție de sintaxa originalului specifică limbii bulgare, folosind bineînțeles pe cea a limbii romîne.

Luînd în considerație toate aceste particularități vom înțelege de ce poezia «Înainte de moarte» în traducerea ei este mult mai puternică, decît în traducerea lui Victor Tulbure, George Demetrescu și Horia Bratu. În original această poezie este atît de puternică, încît fiecare cuvînt pare o lovitură. Ea reprezintă maximum de simplitate și claritate; nici un cuvînt nu este de prisos.

Pînă acum am vorbit de traducerile cele mai reușite ale poeziilor lui Vapțarov; dar, din păcate, sînt și traduceri slabe, și pe drept cuvînt le putem numi slabe. Acestea sînt traducerile lui Mihnea Gheorghiu: «Spania» și «La trîntă cu viața». „Traducerea falsă și inexactă este în fond o clevetire răutăcioasă la adresa autorului și ea este cu atît mai detestabilă, cu cît autorul este lipsit de posibilitatea de a o combate.» (Ciukovski «Perevodî prozaiceskie» pag. 25). Să vedem acum de ce aceste traduceri sînt atît de slabe.

Din punct de vedere al conținutului traducătorul a luat numai sensul, numai ideea principală și această idee el a prelucrat-o în felul său. Imaginile poetice sînt simplificate și diluate, aceeași soartă avîndu-o și sentimentele, patosul și ideile din unele pasagii. Încă din primele rînduri, în poezia «La trîntă cu viața» se observă acest lucru. Din dinamica atît de caracteristică

poeziei lui Vapțarov, din momentul atit de încordat al « luptei cu viața » cu care autorul își începe poezia, n-a mai rămas nici urmă. Pentru a realiza dinamismul versului, pentru a reda mai puternic « trînta cu viața », Vapțarov pune întrebări, dă răspunsuri, arată urmările acestei înclătări, toate acestea îi fac versul viu, dinamic.

Товава:

Един ще бъде повален,
един ще бъде победен —
и победения си ти.

(... Atunci?)

Unul va fi doborât
unul va fi învins —
și învinsul ești tu)

sau

Не вярваш ли? Не те е страх?

(Nu crezi oare, nu-ți este frică?)

Не почваме сега, нали?

N-am început a lupta — acum?

Ci de veacuri)

Tocmai aceste întrebări care constituie nucleul poeziei nu sînt traduse, sînt neglijate pur și simplu. Confruntînd originalul cu traducerea ne vine greu să credem că aceasta este poezia lui Vapțarov.

Mihnea Gheorghiu e departe de a reda frumusețea originalului. Cînd traduci, trebuie să renunți la stilul tău personal, la procedeele și imaginile poetice proprii și să pătrunzi în ideile, imaginile și particularitățile originalului. Vorbînd despre traduceri libere, Belinski arăta: « Dacă însăși Pușkin s-ar fi apucat să-l traducă pe Goethe și lui i s-ar fi cerut să-l înfățișeze pe Goethe și nu pe sine însăși ». Traducătorul nu numai că nu ține seama de particularitățile individuale ale poeziei lui Vapțarov, dar traduce așa cum îi convine, fără să se străduiască cîtusi de puțin să se apropie de original. De aceea, poezia lui Vapțarov, în traducerea lui Mihnea Gheorghiu își pierde personalitatea, combativitatea, patosul său și din « Двубой » a lui Vapțarov rămîne « La trîntă cu viața » a lui Mihnea Gheorghiu, străină și depărtată de original.

În afară de aceasta Vapțarov are un stil concis. La el nici un cuvînt nu este de prisos, ci fiecare își are locul său bine precizat. În traducere, fără să se țină seamă de aceasta, se adaugă lucruri de prisos, schimbînd sensul originalului. Traducătorul nu se străduiește cîtusi de puțin să se apropie de stilul originalului. Ideile și imaginile artistice sînt redade sărăcăcios și mărginit.

În traducerea poeziei « Spania » traducătorul nu se interesează de forma originalului, unește strofele, împletește și amestecă imaginile poetice. Este adevărat că în original 14 versuri sînt scrise liber (în strofe fără o rimă și o metrică regulată), dar după aceea Vapțarov continuă pînă la sfîrșit în strofe de patru versuri. În traducere, după părerea mea, trebuie să se țină seamă de acest lucru și să se respecte strofele. Atunci nu s-ar fi ajuns la o asemenea împletire, iar imaginile ar fi căpătat un contur exact succesiv poetic. Sentimentele puternice din poezie ca dragoste de patrie, în traducere sînt date oarecum descriptiv, cu completări inutile.

Pînă acum am analizat cele mai reușite traduceri ale poeziei lui Vapțarov și în contrast cu ele pe cele mai slabe. În continuare mă voi ocupa de restul poeziilor traduse de alți poeți romîni. Dacă luăm traducerea lui Vlaicu Bîrna « Cinema », « Vom construi uzina », « Romantic », « Amintire », sau cele ale lui Virgil Teodorescu: « Se aud în noapte șinele » sau « Pămînt » vom simți imediat că traducătorii s-au străduit să redea conținutul și în același timp să nu trădeze forma. Se poate spune același lucru și despre « Istoria », « Primăvara în uzină » — în traducerea lui Mihai Dragomir, sau « Uzină » tradusă de Aurel Covaci. Ideile, starea sufletească și sentimentele autorului în aceste poezii sînt redade corect.

Contrastul dintre natura primăverii minunate, ce sosește cu miros de micșunele și atmosfera apăsătoare din fabrică, viața grea a muncitorilor, descrisă de poet cu atit dragoste și partinitate, nu scapă din atenția traducătorului Vlaicu Bîrna în poezia « Amintire ». Același lucru se poate spune și despre poezia « Pămînt ». Traducerea reușește să redea exact dragostea poetului pentru țara sa, cit și ideile, conținutul și în general atmosfera poeziei.

Dacă vorbim de procedeele artistice, de imaginile poetice, întrebuințate de Vapțarov în poeziile sale, traducerea lor este o problemă destul de dificilă. Imaginile lui Vapțarov sînt foarte concise, scurte, clare. Ținînd seama de deosebirea dintre cele două limbi — e cam greu să realizezi aceste lucruri într-o traducere. Imaginile poetice din poeziile amintite mai sus sînt redată destul de clar, destul de apropiat de original. În unele locuri, pentru a păstra aceeași imagine poetică ca în original, a fost nevoie cu unele strofe să capete în traducere o formă mai dezvoltată.

Citeodată, cum am văzut și la Maria Banuș, sau la Nina Cassian, unele imagini poetice, în traducere sînt stilizate mult, sînt poate chiar mai clar ca în original, unele idei sînt mai accentuate, s-au găsit cuvinte mai nimerite în limba română care fac versul mai puternic, mai muzical. Se înțelege că asemenea fenomene, întîlnim rar. Acesta este meritul traducătorilor noștri și dovedește că au lucrat conștiincios și cu spirit de răspundere.

Deoarece Vlaicu Birna nu cunoaște limba, el nu poate să pătrundă în imaginile poetice, să-și dea seama ce cuvînt poate fi neglijat și care trebuie neapărat tradus ca originalul să nu sufere. Astfel în poezia « Amintire » este neglijat numai cuvîntul « cînd ». După acest cuvînt urmează o serie de tablouri ale primăverii, strîns legate de el. « Cînd » în această suită de tablouri ne arată timpul și cauza acțiunii. Deoarece acest cuvînt nu este tradus se pierde din continuitate, tablourile se succed fără o legătură vitală.

Как бързо се раждаше
трескава жажда
На пролет,
когато шумолят
листама на двора
в простора
когато се среткаше
ято от птици.

(Cît de repede se năștea
setea mistuitoare de viață
primăvara,
cînd foșnesc
frunzele în curte
în văzduh
cînd
săgetează-un stol de păsărele)

Iată traducere :

Dar primăvara,
setea de viață
e mai fierbinte
e mai mistuitoare
Grădinile
cu frunza foșnitoare
Și-n largul cerului
săgeta un stol de rîndunele.

E clar că nu avem nici continuitatea tablourilor și nici exactitatea din original. În original această strofă este despărțită de restul poeziei pentru a scoate în evidență contrastul dintre frumusețea naturii și durerea principuită de moartea tovarășului iubit. Traducerea nu ține seamă de acest lucru, dă totul ca un monolit, pierzîndu-se astfel din efectul originalului. Aceste lucruri neînsemnate la prima vedere, au totuși o importanță deosebită, deoarece ele redau și caracteristica poeziei vapțaroviene. Aceleași greșeli se întîlnesc și în « Istoria ». Sensul strofei este redat greșit.

Като мухи сме мрели есен
жените виели по задушница
Изкарали плача на песен
Но само бурена ги слуша
Iată traducerea :

(Ca muștele muream toamna,
Femeile boceau la moși (sîmbăta morților)
transformau plînsul lor în cîntec
dar numai buruienile le ascultau)

Muream ca muștele cînd vine toamna,
femeile boceau pe largi moșii
și plînsul lor era cînt de parastas
și buruiana doar le asculta.

În original se spune că femeile plingeau la simbăta morților, iar în traducere plingeau pe moșiile largi ale latifundiarilor. La Sofia am avut fericirea să cunosc traducerea brută făcută de tovarășa Ganka Stratieva, traducere exactă și clară, după care au lucrat poeții noștri, atunci când au tradus versurile lui Vapșarov. Atunci am înțeles unde este greșala.

În limba română cuvântul « *зедушница* » (moși — simbăta morților) este omonim cu cuvântul moșii (moșii boierești, latifundii), însă articulat și plural. Traducătorul fără să dea atenție formei gramaticale a luat al doilea sens al cuvântului și de aceea traduce « *зедушница* » cu « moși » — moșii boierești, latifundii.

Excepțind unele greșeli de o importanță secundară, se poate spune că dintre poeziile analizate în urmă, « Cîntecul tovarășului », « Vom construi uzină », « Se aud în nopțe șinele, » sînt cele mai reușite și aproape de original.

Volumul « Poeme » este o fereastră larg deschisă spre sufletul poporului român. Volumul nu cuprinde toate poeziile lui Vapșarov, ci cele mai caracteristice liricii sale. Prin aceste poezi, poporul român face cunoștință cu temperamentul, cu ideile și idealurile sale. Prin acest volum facem cunoștință cu poporul bulgar pentru care s-a jertfit poetul.

Dacă facem o apreciere generală a traducerilor din acest volum, trebuie să recunoaștem că ele au fost bine făcute, cu excepția a două poezii. Dar ele sînt o părțică infimă în comparație cu restul traducerilor. Acolo unde traducătorii au reușit să redea exact conținutul poeziilor lui Vapșarov, acolo unde s-au redat cu succes ideile, gândurile, sentimentele poetului, acolo unde s-a păstrat ritmul și alternarea rimelor din original, s-a tradus bine. Unele traduceri sînt mai slabe, deoarece traducătorii n-au dat atenție convenită formei — ritmului, metricii și rimei versului vapșarovian. Dacă s-ar pune problema reeditării poeziilor lui Vapșarov în RPR, atunci ar trebui ca traducerile existente să fie prelucrate, să se stilizeze unele expresii, să se clarifice unele imagini și în general să se dea atenție nu numai conținutului dar și formei.

În afară de aceasta, ar trebui să se traducă și alte poezii necunoscute încă publicului român ca: « Nu vă temeți, copii », « Cîntec despre om », « Mama », « Cronică sătească », « Viață de pescar », « La despărțire » și altele. Aceste poezii au o mare importanță educativă, artistică și istorică.

Problema, cine trebuie să-l traducă pe Vapșarov, e mai delicată. În orice caz, poezii să nu folosească numai traduceri brute. Aceasta mi se pare o muncă superficială, neadîncită. Poeziile lui Vapșarov trebuie traduse de un singur om, însă cu un stil apropiat de cel al poetului. Nu numai atît, el trebuie să cunoască bine atît viața poetului, cît și întreaga lui operă. Trebuie să facă cunoștință îndeaproape și cu situația politică în care a trăit și creat Vapșarov. Trebuie să cunoască evenimentele istorice despre care vorbește petul în opera sa. Poetul, pentru traducător trebuie să fie apropiat și cunoscut din orice punct de vedere. În fața traducătorului trebuie să fie prezent în totdeauna Vapșarov — omul și creatorul. În afară de aceasta, idealurile, stările sufletești, ideologia poetului nu trebuie să fie străine traducătorului. El trebuie să aibă aceleași vise, aceleași idealuri, ideologia sa nu trebuie să se deosebească intru nimic de cea a lui Nicola Vapșarov, revoluționar și poet.

Dar există și altă situație. Dacă poetul traducător nu cunoaște limba originalului, atunci el trebuie să lucreze mină în mină cu cel care face traducerea brută, iar acesta, la rîndul său este dator să cunoască foarte bine limba respectivă, pentru a putea explica amănunțit imaginile poetice, tablourile, ideile, stările sufletești din poezie ș.a.m.d. Poetul — traducător, însă, este dator să cunoască bine limba literară în care traduce, pentru a putea îmbrăca într-o formă artistică acest material brut, pentru a putea crea în rominește, tot așa cum a creat în bulgărește Vapșarov. Dacă se va ține seama în traducerile viitoare de aceste deziderate, probabil că poeziile lui Vapșarov vor suna tot atît de frumos în rominește, cum sună și în bulgărește.

Laura Fotiade

ACTUALITATEA LUI LUDOVÍT ŠTÚR

Printre evenimentele de seamă din viața culturală cehoslovacă de astăzi este sărbătorirea centenarului lui L'udovít Štúr, codificatorul limbii literare slovace. Cu acest prilej s-a pus în lumină omul și opera, deoarece este vorba de îndeplinirea unuia dintre cele mai importante mesagii din istoria poporului slovac.

L'udovít Štúr este o figură remarcabilă, care a luptat cu entuziasm și abnegație pentru eliberarea și ridicarea poporului său, de care era foarte strâns legat. Avea darul cuvîntului, era filolog, filozof, istoric și poet. A înțeles dialectic evoluția societății, dovedind tact politic și previziune. A luptat pentru o viață mai bună, pentru libertatea și cultura poporului slovac, care însă trebuia să trăiască în deplină înțelegere cu poporul ceh. Štúr a îndrumat literatura cea nouă pe baze folklorice.

În poezie, a adus motive noi și întreaga sa operă se leagă de realitățile vieții și de natura Slovaciei, căreia scriitoarea cehă Maria Půjmanova îi spunea « frumoasa cu ochii jucăuși ».

L'udovít Štúr a cîntat crestele semețe ale munților Slovaciei, verdele catifelat al cîmpiilor, mătasea întunecată a codrilor, ogoarele de aramă din sud, sau licoarea vinului de Modra. În cadrul acestei naturi frumoase, pe malurile Vahului, trăiește un popor muncitor, harnic, cu un trecut glorios, cu cîntece și povești minunate.¹

Ecoul comemorării lui Štúr a trecut dincolo de hotarele Cehoslovaciei, ceea ce se vede din numeroasele pagini închinat acestui eveniment de revistele de slavistică din alte țări. De aceea, ne vom opri și noi atenția asupra realizărilor și personalității lui L. Štúr, pentru a înțelege mai bine lupta dusă la noi de N. Bălcescu, M. Kogălniceanu și de primii noștri poeți romantici, de care Štúr se apropie așa de mult.

Viața lui Štúr e scurtă, însă de o însemnătate remarcabilă. A trăit în epoca de trecere de la feudalism la capitalism, în epoca redesteptării naționale a popoarelor din imperiul austro-ungar. Štúr s-a născut la Zay-Uhrovec la 29 oct. 1815, dintr-o familie săracă de intelectuali. În școală, s-a remarcat la studiul limbilor. S-a afirmat în cadrul asociației « Literarná jednota », care funcționa pe lângă Catedra de limbă și literatură cehoslovacă din Bratislava.² Se discutau aici problemele literare și mai ales se comentau operele despre unitatea și viitorul slavilor ca acelea ale lui J. Kollar (Fiica slavei) J. Hollý, A. Mickiewicz sau despre Pușchin și poezia populară. Rezultatele le publicau în almanahul « Plody » (1836). La Asociație « țineau prelegeri

¹ « S plěami dolu letia
bystré Vahu vody.
Tam pod brehoch zijú
pracovité rody ».

Sau: « tu na týchto horách rodných,
na výšinách na slobodných,
jak tu milo, jak tu volno,
jak tu dobre, jak pokojno. »

L. Štúr, *Básne*, Bratislava, 1954, pag. 171.

² J. Vlček, *Dejiny literatúry slovenskej*, Bratislava, 1949.

și oaspeți ca O. M. Bodajanski (Moscova), P. J. Šafarík etc. Membrii Asociației întreprindeau călătoriile în celelalte țări slave. Luptau pentru eliberarea de sub jugul feudalismului. Să capete și slovacii drepturi egale cu celelalte popoare, să aibă limba lor literară și literatura lor. În acest sens, poporul trebuia cultivat și trezit la o viață nouă. Asociația activa în popor prin filialele sale. S-a schimbat apoi într-un institut de limbă și literatură. Ducând această luptă, Štúr s-a impus la postul de conducere al intelectualilor slovaci.

Între 1838–1840, Štúr și-a complectat studiile la Halle în Germania. Aceste studii au dat un sens adânc întregii sale activități de mai târziu. Aci s-a inițiat în gândirea dialectică din filozofia lui Hegel. Și-a însușit știința evoluției de la simplu la complex, de la inferior la superior. La Halle, Štúr a studiat indoeuropenistica după metoda istorico-comparativă la prof. August Fr. Pott, Fr. Bopp. etc. Tot acolo a cunoscut pe lingvistul polonez H. Ciegelski și ambii devin în țările lor pionierii indoeuropenisticii.³

În cadrul catedrei și Institutului de limbă și literatură trata, în spiritul nou al timpului, probleme de istoria filozofiei, de estetică, de poetică, de filozofia limbii indoeuropene, de lingvistică generală și de istorie⁴, din care desprinde perspectivele largi de dezvoltarea slavilor și a slovacilor.

În centrul activității sale, stă codificarea limbii slovace literare, în care Štúr vedea unitatea, deșteptarea și dezvoltarea poporului slovac.⁵ Ca și W. von Humboldt, Štúr sublinia legătura dintre limbă și gândire și explica spiritul limbii din acela al poporului. A interpretat just neologismele și apariția participiilor în -l: *volal* = a chemat » din adjective de tip: *hnilá* = putrezit, *veselá* = vesel, cum a susținut mai târziu A. Meillet. A arătat științific că slovacii sînt un popor aparte, deci trebuie să aibă limba lor literară, deosebită de cea ceahă. Totuși slovacii să nu se rupă de cehi, ci să rămîină alături de ei și să se ajute reciproc.⁷

L'. Štúr a arătat că limba slovacă este străveche, bogată, curată și armonioasă. E ca un centru al celorlalte limbi slave. E o punte între l. slave de apus și de răsărit, iar prin slovacă centrală se leagă și de limbile slave de sud. « Slovaca este ca un ghem în care sînt împletite toate celelalte limbi slave.⁸ De aceea un slovac înțelege cel mai ușor toate celelalte limbi slave, de aceea ceilalți slavi înțeleg foarte ușor limba slovacă. »

Pentru a introduce la slovaci limba lor literară bazată pe cea populară, dădea pildă pe celelalte popoare slave, care au făcut la fel, luptînd. În Slovacia lupta aceasta a fost aprigă, pentru că cei vechi susțineau în frunte cu J. Kollár ceha și scriau în « Hlas » pagini otrăvite contra limbii slovace. Alții susțineau limba bibliei, vechea slavă, iar alții limba lui A. Bernolák, bazată pe dialectul din jurul Tírnavei, cu unele elemente din slovacă centrală.

Din motive lingvistice, culturale și istorico-sociale, L'. Štúr a ales ca limbă literară slovacă dialectul central, care este cel mai corect, mai armonios și mai expresiv. În Slovacia este cel mai răspîndit și originea lui merge pînă în limba de cultură a Mării Moravii. Astfel L. Štúr a legiferat ceva ce exista de mult ca limbă literară în clasele de mijloc ale societății slovace.

³ Vezi V. Bl an á r, « L'udovit Štúr ako jazykovedec ». « Slovenská reč », 1956, nr. 3–4 pag. 146–168.

⁴ J á n M a r t á k, L'udovit Štúr, Bratislava, 1956.

⁵ ...rozvitia duchovného života roda nášho Slovenského vlastným naším nárečím » (*Nauka reči slovenskej*, 1846, Prespork pag. VII.

⁶ « Nárečia slovenskuo alebo potreba pisanja v tomto náreči, 1846, Prespork, p. 51 u.

⁷ « Slováci aby se neodtrhli od Čechov ale zostat' v tom zvsaku s nimi a vzajomne si pomôct' »... (*Nárečia slovenskuo...*, pag. 86).

⁸ « Slovesnké nárečie je stredom slovanských nárečí, tvorí, prechod od východných k zapadným, v ňom sú ako v kľbku zvité nitky jednoty všetkých slovanských nárečí... (*Nárečia slovenskuo*, p. IX).

În această limbă era creată și o bogată literatură populară.⁹ Noua limbă literară a fost primită cu entuziasm de tînăra generație. În această limbă se redactează *Slovenské národné noviny* (1845) apare *Almanahul Nitra* (1844) cu acea prețioasă anexă literară *Orol tatranský* = Vulturul din Tatra. În 1846, începe să apară vestita revistă *Slovesnké pohľady* și L'. Štúr scrie operele sale despre motivarea și structura acestei limbi literare slovace: *Limba slovacă și necesitatea de a scrie în această limbă*¹⁰ și prima gramatică a acestei limbi *Știința limbii slovce*.¹¹ Štúr cerea să se scrie cum se vorbește. În limba aceasta poezii din generația lui Štúr au creat opere de o înaltă valoare artistică și patriotică.¹²

Štúr a apărat această limbă și caracterul ei democratic în *Hlas proti hlasom* = Glas contra glasurilor. Pe de altă parte, în 1848 la congresul (Slaviștilor dela Praga, a vorbit așa de frumos despre solidaritatea slovacilor cu cehii și cu ceilalți slavi, încit tineretul ceh a ars în piață volumul « Hlas », în care Jan Kollár și alții se opuneau limbii literare slovace. Limba aceasta a mai fost susținută cu unele modificări în ortografie și de J. M. Hurban și M. M. Hodža.¹³ Slovacia folosesc și astăzi limba literară codificată de L. Štúr.¹⁴

Štúr și-a pus toată activitatea sa în folosul poporului slovac, pe care a căutat să-l ridice din toate punctele de vedere, începînd cu desființarea iobăgiei. Din cauza aceasta, autoritățile austro-ungare și clericale l-au înlăturat de la catedră și l-au surghiunit la Modra, unde, dezamăgit, își încheie printr-un accident stupid o viață pusă în slujba poporului. (12 ian. 1856)¹⁵.

L'. Štúr a fost povățuit și ajutat de tinerii slaviști ruși ca O. M. Bodjanskij, I. Sreznievskij, M. P. Pogodin, V. I. Grigorovici, care se interesau îndeaproape de limba și creația literară slovacă¹⁶.

În poezie, a adus motive noi politice, sociale, naționale și istorice. Și-a ales modele din poezia populară și marii romantici (*Dumky věčerní*). În ciuda prezentului de împilare socială și națională, din versurile lui se desprinde un optimism viguros.

« ...După atîtea veacuri ne va ieși și nouă soarele din nori
A fost noapte, dar dimineață va fi ziua slovacilor »¹⁷

Poezia sa plină de un lirism romantic ne dă tablouri autentice din viața de iobag a țărânului slovac. Critică armata feudală și cîntă frumusețile țării sale, care « va înverzi din nou. Nitra, bătrîna capitală, se va trezi din somn ». În munții Tatra vede leagănul poporului și simbolul trăinicieii.

⁹ Ján Stanislav, *Historické korene Štúrovej spisovnej slovenčiny*. « Slovenská reč », nr. 3—4, 1956, pag. 168—174. *Dejiny slov. jazyka*, 1956, pag. 45—47.

E. Pauliny, *Spoločenské funkcie strednej slovenčiny pred Štúrom*, în « Slovenská reč », 1956 pag. 174—187.

¹⁰ *Nárečie slovenskuo a potreba pisanja v tomto náreči*, 1846, Prespork.

¹¹ *Nauka reči slovenskej*, 1846, Prespork.

¹² V. Kochol, *Poézia Šturovcov*, Bratislava, 1955, pag. 370 — e un studiu complet și profund despre creația poetică din epoca lui L'. Štúr.

¹³ *Dobruo slovo Slovákom súcim na slovo*, 1847.

¹⁴ E. Jóna, *Úcast L'udovita Štúra pri utvarani spisovnej slovenčiny*. (Slovenská reč. 1956 nr. 3—4 pag. 131—146.

¹⁵ Din cauza cenzurii a publicat anonim: *Die Klagen und Beschwerden der Slaven in Ungarn uber die gesetzwidrigen ibergriffe der Magyaren*, 1843, Lipska. Sau: *Das neunzehute jahrhundert und der Magyarismus*, Viena, 1845. Și: *Politické state a prejavy*, Bratislava, 1954, pag. 431.

¹⁶ Ján Stanislav, *Dejiny slovenského jazyka*, I. 1956, pag. 46—47.

¹⁷ *Pripomienka*, 1850. *Básne*, 1954. L. Štúr a scris 75 de poezii: 46 în limba cehă și 29 în limba slovacă.

Vezi și: *Spevy a piesne*, Bratislava, 1853.

Poezia lui Štúr nu e plină de lacrimi și căinări. El cheamă energic poporul la luptă pentru libertate. În cîntecele sale istorice, preamărește figurile devenite legendare ale luptătorilor neînfricați pentru libertate ca Svätobj și Mátuș din Trencin, care înfruntase pe Carol Robert. După pilda acestora, Štúr cere poporului său, ca și G. Coșbuc, să cadă mai degrabă în luptă, decît să piară în robie¹⁸.

Štúr a cîntat pădurile și poenile străbătute de izvoare, pe unde răsună cîntecele mamei și jocurile fericite ale copilăriei.

Cu opera și activitatea sa, L'. Štúr împlinea misiunea istorică de a elibera poporul din robie.

Pe acest drum se întilnește cu avîntul profetic și cu eroismul dus pînă la jertfîrea de sine a unor poeți moderni și luptători pentru fericirea popoarelor, cum au fost Adam Mickiewicz, Pușchin ori Nic. Bălcescu. În deosebi, fără îndemnurile din Polonia, opera lui L'. Štúr nu se poate înțelege.

L'udovít Štúr punea literatura la temelia construirii vieții naționale slovace. E și traducător fecund. Despre estetică a ținut o serie de prelegeri publice. El reprezintă în literatura slovacă romantismul, pe care l-a ancorat în realitățile poporului său. Literatura trebuie pusă în slujba poporului și a vieții. A combătut individualismul și pesimismul din romantismul occidental (Byron). În izvorul poeziei folclorice, găsea vigoare și prospețime.

Štúr a cules *Cîntecele și poveștile neamurilor slave*¹⁹.

Potrivit concepției lui Hegel, Štúr considera că slavii exprimă, într-un chip foarte original poezia lor, cele mai aprinse simțiri, cele mai scumpe creații ale închipuirii și spiritului lor. « Cîntecele și poveștile slavilor », sint o creație organică a tuturor popoarelor slave, luate ca un întreg. Poeții pe care Štúr i-a îndemnat să se inspire din creația populară au îmbogățit literatura slovacă cu opere de o înaltă valoare artistică și ideologică.

Valoarea creației populare garantează slavilor un viitor mai bun, dacă-și vor dobîndi libertatea națională și independența statului și dacă se vor uni cu Rusia, care n-a fost niciodată înfrîntă. Štúr a criticat însă feudalismul și iobăgia « ca crime contra spiritului poporului ». Cere să se legifereze folosirea în comun a pămîntului. Slavii trebuie să se unească pentru a aplica în viață toate idealurile umanității. Štúr a ajuns la aceste gînduri independent de concepția slavofililor ruși²⁰. Cunoștea din călătorii și lecturi multe realități despre Rusia, dar s-a înșelat, crezînd că toți slavii se vor uni dacă vor primi ortodoxia și limba rusă, ca limbă literară.²¹

---

¹⁸ Versul scurt și energic sugerează mișcarea :

« Hoj, do boje, lide moje,
do boje, do boje
Valčíť budem, až dobudnem
čestného pokoje. »

Prof. M. Pišut analizează just ce a dus « nou » poezia lui L. Štúr. (« Basne », Bratislava, 1954. Prefața).

¹⁹ O *národných piesňach a povestiach plemien slovanských*, Praga, 1853. În limba sîrbă s-au tipărit în 1857. În slovacă, 1932. Parțial s-au publicat în rusă și germană. Au fost editate în slovacă cu un studiu temelnic de V. Kochol. (Bratislava 1955, p. 362).

²⁰ Vezi de ex. F. D. Florinskij în a doua ediție a operei lui Štúr « Slavii și lumea viitorului ». — *Slovanstvo a svet buducnosti*. — (*Das Slaventhum und die Welt der Zukunft*). S-a tipărit la Moscova în 1867 și la Petrograd în 1909.

²¹ *Určeni Ruska v ohledu na Asii* în « Tatranka » 1842—1844.

Istoria popoarelor slave la care a lucrat 15 ani a rămas neînfăptuită din cauza morții grabnice (1856), survenită când « el mai avea încă mult de lucru ». Odată cu Ștúr s-a stins « poetul și traducătorul, redactorul și ziaristul, criticul, polemistul progresist, lingvistul și estetul, editorul și organizatorul, învățătorul și oratorul, revoluționarul și filozoful, patriotul conștient, slavo-filul devotat și luptătorul pentru un viitor mai bun al omului și al omenirii înrobite »²².

L'. Ștúr rămîne actual și astăzi. Cehii și slovacii trăiesc într-un singur stat, dar fiecare cu limba sa literară, după formula lui Ștúr. Literatura slovacă evoluiază pe bazele puse de Ștúr și în aceeași limbă literară codificată de el. Societatea cehă și slovacă se dezvoltă în sensul democrat și liber preconizat de Ștúr. Se promovează cultura poporului și limba națională, pentru care a luptat și L. Ștúr.

P. Olteanu

---

²² R u d o B r t a ň, *Osobnost' a dielo L'udovita Štúra*. Bratislava, 1956, p. 16.

V. RECENZII

RECENZII

ADAM MICKIEWICZ, *Pan Tadeusz sau ultima încălcare de pământuri în Lituania*, traducere din polonă de Miron Radu Paraschivescu, Editura de stat pentru Literatură și Artă, București, 1956, 464 p.

Este prima traducere integrală a celebrului poem, realizat la Paris, după emigrare, de Adam Mickiewicz. *Pan Tadeusz* constituie, în fond, o culme a literaturii universale, iar sub raportul coloritului cu slove s-ar putea spune că n-are egal.

De aceea, o traducere integrală în românește nu poate fi decît salutată. Prin traducerea capodoperelor universale se înalță cultura literară a fiecărui popor. Prin traduceri bune are de cîștigat limba literară, căci se face mereu efortul de a prinde, în asociații noi de expresie, imagini și tablouri specifice originalului. Traducerea e o nouă creație, cu o altă paletă.

Traducătorul român, poetul Miron Radu Paraschivescu, s-a străduit amar de ani să transpună poemul lui Mickiewicz în românește. Munca acesta fără preget îi face cinste și a fost cinstită. A rezultat o traducere care dă o idee de ce înseamnă originalul *Pan Tadeusz* și care ocupă astăzi un loc de merit.

Dar cînd traducătorul socotește că s-a putut « familiariza cu spiritul și culoarea limbii folosite de Adam Mickiewicz », prin « tălmăcirile făcute cuvînt de cuvînt de către tovarășii Elena Eftimiu și Dan Telemac » și cu ajutorul unui dicționar polono-romîn, e aci poate un adevăr și anume frumusețea creației lui Mickiewicz care răzbate și în traducere brută, dar e și o iluzie. Cuvintele în dicționar sînt moarte. Ele îmbracă de fapt pentru traducător nuanțele corespondențelor în traducere, cînd în realitate au forma și culoarea lor, care nu pot fi percepute decît cunoscînd bine tonurile limbii poetice respective. Altfel, e ca și cum ar spune că din țirîitul unui violonist începător înțelegem muzica simfonică a lui Beethoven, iar din baterea cu un deget a clapelor de pian nocturnele lui Chopin.

Aici stă de altfel cheia marilor traduceri: cunoașterea perfectă a limbii originalului. Traducătorul trebuie să se impregneze perfect de sensul și arta operii pe care o traduce. Lucrul acesta nu se poate face prin intermediari, oricît de mare ar fi talentul traducătorului. Folosînd o anumită imagine, literatura trebuie să fie (cel puțin în unele cazuri) ca muzica, iar traducătorii ca niște poeți ai baghetei, care trec fondul de idei și tonuri dintr-o tonalitate în alta și dintr-un mod de exprimare în alt mod de exprimare. Rezultă adesea noi armonii, la care cititorul vibrează impresionat.

Negreșit, cele de mai sus sînt teoretizări. Poetul Miron Radu Paraschivescu a realizat cit se putea realiza de un poet, neputînd percepe direct originalul. Se simte totuși efortul de a capta în slove rominești dinamismul narațiunii, momentele nostalgice, sau coloritul specific tablourilor din *Pan Tadeusz*, în care Mickiewicz excelează. Ca specialist însă, poate mai mult decît ca simplu cititor, am urmărit traducerea cu originalul în minte și pe masă. Nu odată

urechea și ochiul au surprins falsități de ton și culoare, unele mai ușoare, altele accentuate, denaturând chiar sursa. Vom da în continuare câteva exemple de diferite nuanțe.

Într-un tablou de o excepțională artă narativă, în care un urs, înconjurat și lovit superficial la vânătoare, aruncă turbat cu ce poate după « vrăjmași »: rădăcini de copaci, trunchiuri, pietre, într-o larmă asurzitoare de glasuri și lătrături, originalul spune cam așa :

« Răcnit-a ursul și ecoul umplu pădurea toată
Răcnet grozav ! durere, turbare, disperare,
Cîinii se dau la fiară, iară hăițașii strigă și cornul sună
Toate din mijlocul pădurii se ridică ; unii puscași se-ndreaptă-acolo,
Alții cu mîlunile sint pe trăgace ; și toți se bucură,
Numai Wojski strigă-amarnic că fiara le-a scăpat... »¹

În traducere însă, datorită confuziei dintre două expresii, *odwozic kurki*, « a mînuî trăgacele » și *odwozic*, » a căra », « a transporta », rezultă că oamenii « spre codru cară arme, și cheamă și se-ntreabă. »² De fapt, oamenii nu « cară arme » ci înfrigurați « minuiesc trăgacele », nu « se-ntreabă » nimic, ci se bucură că vor izbi fiara, care însă îi va îngrozi și pune pe fugă.

De asemenea, sunetul de corn lansat de Wojski în pădure, după uciderea ursului, cu mare talent, în tonuri diferite, imitînd cînd urlul strident de lup, cînd răcnet gros de urs, sau muget de zimbri, părea că iese din schimbarea dimensiunilor cornului, care în ochii celor prezenți « aci se mărea, aci se micșora », la gura lui Wojski.³ Traducerea romînească e aci reușită, dar introduce o notă falsă de burlesc, cînd vorbește de corn « deformat... , cînd mic și cînd umflat. »⁴ Adeseori rima cere sacrificii prea mari de sens și de expresie.

Într-un loc e înserată legenda lituaniană a Carului Mare, cu care Lucifer ar fi intenționat să ajungă la Dumnezeu pe Calea lactee, iar arhanghelul Mihail i-a svirlit căruța din drum, zăcînd și acuma sfărîmată printre stele.⁵ În traducerea romînească imaginea plastică a « carului părăsit printre stele » s-a pierdut, din cauza apropierii verbelor *walac się* « a sta părăsit » și *walic się* « a se prăbuși », « a se rostogoli », pe care traducătorii l-au avut mai la îndemînă în direcționar. De aceea nu a rezultat o « zăcere în părăsire », ci o « rostogolire » a carului printre stele,⁶ ceea ce este altceva față de ce conține originalul. De asemenea, se folosește pentru arhanghelul Mihail forma « Mihailă », nepotrivită și comică la locul ei în context, pentru cititor.

Uneori nepotrivirile se adîncesc și denaturează și mai mult sensul.

În cartea X, unul dintre eroi, Horęszko, iartă în clipa morții, pe Jakób Soplica și neputînd vorbi, face semnul crucii cu mina în aer. Un devotat povestește :

« Stăpinul din cap a clătinat ; mina spre poartă a întins-o
Și-o cruce-n aer a schițat, în partea unde te aflași.
N-a mai putut vorbi, dar semn a dat că la iertat pe ucigaș... »

(*Dzieta*, p. 299).

¹ Adam Mickiewicz, *Dzieta*, Varșovia, 1955, t. IV, p. 120.

² Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz*, trad. de Miron Radu Paraschivescu, București, 1956, p. 159.

³ *Dzieta*, p. 122.

⁴ *Pan Tadeusz* (rom), p. 161. Unele nepotriviri de traducere în text sînt semnalări ale elevului meu, actualmente coleg și colaborator de catedră, V. Jeglinski, care semnează recenzia alături de subsemnatul. Pentru redactare, alte exemple, traduceri de versuri și judecăți răspund personal (I. C. Chișimăia).

⁵ *Dzieta*, p. 213—214.

⁶ *Pan Tadeusz*, p. 255—256.

În traducere apare însă în chip fals viziunea unei cruci care sta misterios în aer :

« Din cap dind Panul, mîna și-a-ntins-o spre intrare
În partea unde-n aer o cruce drept stătea ;
Deși el nici o vorbă să scoată nu putea,
Da semn că ucigașul a fost de el iertat... »

(*Pan Tadeusz*, p. 334).

În fond, traducătorul a mărit, după părerea noastră, inutil și numărul versurilor cu încă unul față de original. De ce să ne mirăm atunci că traducerea are mult mai multe versuri decît originalul.

Undeva în textul tradus se descrie un ospăț la care între altele se mănîncă « somn de apă dulce, din Dunăre. »⁷ E o confuzie. N-aveau Polonii nevoie să meargă după pește pînă la Dunăre. Originalul are « łososie suche, dunajeckie »⁸ și e vorba de « lostrită », nu de Dunaj (= Dunăre) ci din riul Dunajec, un fel de Bistrița polonă, care se găsește în munții Pieniny și pe care se merge cu plutele printr-un superb defileu, de la Trzy Korony la Szczawnica.

În cartea XI, Mickiewicz zugrăvește un tablou patriarhal polon în care bătrînii stau de vorbă, bînd mied și cinstindu-se reciproc cu tutun din tabacheri de lemn :

« Bătrînii își beau miedul, din tabacheri de coajă
Tutun' și-ntind pe rînd și duc demult « voroavă »

(*Dziela*, p. 350).

Traducerea vorbește surprinzător de « căni din coji de tei », din care bătrînii « își, beau miedul » :

« Beau miedul lor bătrînii, din căni de coji de tei
Ciocnind pe rînd, și vorba urmîndu-și între ei. »

(*Pan Tadeusz*, p. 313).

E clar că originalul n-a fost înțeles și nici nuanța expresiei *rozhowory*. Dar neînțelegeri de acestea sînt multe în traducerea romînească.

Am afirmat la început că traducerea bună este de fapt trecerea unui fond de idei și imagini dintr-o tonalitate în alta, folosind, datorită materialului de limbă, noi culori. Denaturarea viziunii de ansamblu și a ideilor de bază nu este însă îngăduită. Mickiewicz cîntă, de pildă, nostalgic și duios, în expresii simple dar sugestive, primăvara anului 1812, în care ca tînăr își pusese multe nădejdi :

« O primăvară ! Pentru cine-n acea vreme în țara noastră te-a veghiat,
Rămas-ai, primăvară a luptei și-a belșugului, de neuitat.
O primăvară, pentru cine te-a văzut cum înfloreai
În grîne și în ierburi și oamenii la față luminai,
Bogată-ai fost în fapte și plină de nădejdi !
Și azi te am în minte, vedenie frumoasă ca de vis !
Leșit pe lume-n țară roabă și-n lanțuri strins ținut,
O altă primăvară-n viață, nu știu să fi avut ».

(*Dziela*, p. 305).

⁷ *Pan Tadeusz*, p. 369.

⁸ *Dziela*, p. 334.

Imaginaea aceasta, in care se zbate insuși suflerul poetului, alunecind din depărtare pe aripile amintirii spre frumusețile locurilor natale, a fost total deformată în traducere :

« O primăvară, Cin' te-a văzut atunci în țară,
A luptei neuitate, bogată primăvară !
O, primăvară, cine văzutu-te-a'nflorind
Cu grine și cu plante, cu oameni strălucind,
În fapte mari bogată, de mari speranțe pline !
Frumoasă-nfățișare, de vis, te văd pe tine !
Din fașă-nlănțuită 'n robie te-ai născut ;
Doar primăveri ca tine în viață am avut... »

(*Pan Tadeusz*, p. 343).

Sfârșitul este de-a-dreptul caricatural și enigmatic, față de tonul originalului. Nu are rost să continuăm.

E cazul să atrag atenția că s-au lăsat la o parte și nu s-au tradus numeroase versuri. Bunăoară din cărțile X, XI, XII nu s-au tradus peste 100 de versuri și anume, din cartea X versurile 732—732, 737—753, 795—818, 840—852, 876—888; din cartea XI versurile 337—349. iar din cartea XII versurile 611—616; 807—825.⁹ În unele locuri traducătorul a arătat prin puncte că a scos din text fragmente, în altele nu a indicat acest lucru. Nu știm pentru care motiv a lăsat la o parte atâtea versuri. Dacă traducătorului i s-a părut cumva că unele n-ar corespunde din punctul de vedere al ideologiei vremii noastre, credem că a greșit. În primul rînd, opera a fost creată într-un alt moment decît al nostru și în consecință poate avea lipsuri. Luată în totalitate însă e de un realism surprinzător și micile lipsuri nu pot împieta întregului. În al doilea rînd, punctul nostru de vedere este întărit de traducerea lui Maxim Riłski în ucraineană și cea în rusă de Muza Pavlova, care n-au lăsat asemenea pasaje la o parte.

În altă ordine de idei, trebuie amintit că o asemenea traducere interesează pe poloniști, mai cu seamă pe mickiewiczologi. Aceștia vor fi deosebit de neplăcut surprinși să constate în « Lămuririle traducătorului », de la urma volumului, că un bărbat ilustru ca Julian Krzyżanowski a devenit femeie ». « Juliana Krzyżanowski », plecîndu-se foarte probabil de la formele de genitiv sau acuzativ cu terminația *-a* în limbe slave (Juliana). Julian Krzyżanowski nu este un cercetător oarecare. El e un mare erudit și istoric literar, cu circa 500 de poziții bibliografice,¹¹ adînc cunoscător al literaturii medievale europene, al literaturii populare scrise, al literaturii folclorice și al literaturilor moderne în general, excelent polonist. Dacă la noi e puțin cunoscut, străinătatea îl apreciază demult. A ținut cursuri la Riga, la Londra și de curînd a fost chemat pentru cursul de literatură polonă la Columbia-University de la New York, lucru pentru care statul polon s-a învîlt. O atare lipsă de informație nu-i admisibilă. Nu e atît vina traducătorului, neorientat în problemele de literatură polonă, cît a Editurii de Stat pentru Literatură și Artă, a « specialiștilor » în sectorul respectiv și a îngriitorilor de carte. În asemenea împrejurări, responsabilul de carte trebuie să fie un specialist.

De asemenea, avem de făcut observații cu privire la transcripția numelor proprii de locuri și de persoane. Era necesară o mai mare chibzuință. În general traducătorul și-a propus o transcriere fonetică, ceea ce nu e rău. Au rezultat însă forme improprii. Astfel localitățile *Częstochowa* (pr. censtohova) a devenit « Censtohov » (p. 51), iar *Maciejowice* (pr. macielovițe) și *Raclawice* (pr. rațuavițe), celebre localități istorice, unde a luptat Kościuszko, au ajuns, nu știm de ce, « Mateieviț » și « Raclaviț » (p. 313). Deci nici transcriere fonetică, nici formă originală. Măgura *Ponary* (pr. ponari) a devenit « culmile ponare » (p. 141), fără nici o explicație

⁹ Controlul a fost făcut de V. Jeglinski.

¹¹ Vezi „Pamiętnik literacki“, 45 (1954), nr. 1—2, p. 273—677.

in subsol, și « muntele Ponara » (p. 405), iar orașul *Nowogródek* (pr. novogrudec) este transcris « Novogrudeț » (p. 418).

La unele nume, inițiala K a fost transcrisă prin C: Cozodusin, Carp, Cușelov (1), chiar Coșciuşco (pentru Kozodusin, Karp, Kuszelew, Kościuszko). La altele în schimb, K a fost păstrat: Kovno, Koziatulschi, Kroleviț etc. După ce criteriile?

Numele de familie *Sapieha* a devenit « Sapiehan » (p. 258), plecându-se probabil de la formele de acuzativ și instrumental singular cu terminația în nazală: *Sapiehę* (dată drept corespondent polon în indicele de la urma traducerii) și *Sapiehę. Koziatulski* se pronunță « coziatulschi » dar e transcris « Koziatulschi » (p. 349). *Wereszczak* (pr. vereșciac) și *Rębajło* (pr. renbailo) au ajuns, prin intermediul altor traduceri, « Vereășceag » (p. 75) și « Rembai » (p. 374), depărtându-se astfel de spiritul limbii polone. În consecință, nu există norme unitare de transcriere a numelor.

În indicele de la urmă, care are menirea să pună pe cititori în contact cu formele exacte ale numelor polone, se dau adesea reconstrucții greșite ale acestor nume. Astfel pentru « Kruleviț » (în realitate *Krulevię = Królewiec*) se dă forma de genitiv, « Królewka » (în realitate și aci *Królewca*). Pentru « Justina » se dă forma de locativ « Justinye » (corect: *Justynie*), luată talem qualem din titlul *Pieśń o Justynie*, opera lui Fr. Karpiński, nominativul numelui avînd însă forma *Justyna*. De asemenea, numele proprii sînt ortografiate dublu și triplu: *Mickiewicz*, *MiŃchewici* și *MiŃchewici*; *Pan Tadeusz* și *Pan Tadeuș*; *Zosia* și *Zosea* etc. În toate aceste cazuri pronunțarea este una singură și ortografierea în limba polonă perfect unitară.

Mai serioase ni se par transpunerea și traducerea numelor proprii în romînește. Eroii din literatură au identitatea și cetățenia poporului, căruia aparține scriitorul și opera literară. Opinem pentru păstrarea numelor proprii de personaje în forma originală. Ele sînt excelente puncte de reper și punți de legătură cu originalul și cu tradiția poporului respectiv. Eroii poartă în nume și în comportare difuziunea numelui creatorului lor și al țării de baștină. Cînd zici Michel Angello zici Italia, cînd zici Don Quijotte zici Cervantes și Spania, *Pan Tadeusz* e *Mickiewicz* și Polonia. Dacă cineva ar vedea undeva scris « Mieilă Ingerul » n-ar ști despre ce e vorba. Dar dacă ar afla că e vorba de Michel Angello ar rămîne stupefiat de ridicolul traducerii. Nu se mai poate spune ca pe vremuri « Ion La Fontaine » sau « Ion Baptist — Poquelin. » De aceea, credem că cel puțin pentru domeniul polon, nu merge bunăoară « George Osolinschi » pentru *Jerzy Ossoliński*, personalitate polonă din sec. al XVII-lea. « Jerzy » ca tradiție și limbă e Polonia. De asemenea, nu vedem potrivită nici traducerea numelui personajului *Kusy* (care înseamnă « ciont ») prin « Bercu ». Nici nu credem că cititorul a sesizat sensul numelui. La fel s-a tradus *Węsał* prin « Mustăciosul », *Choręzy* prin « Steagaru. » etc. S-ar putea invoca necesitatea pronunției grele în limba polonă. Și în alte limbi pronunția este grea și totuși nu inclinăm spre traducere. Dacă s-ar vorbi de expresivitatea numelui, ea poate fi tradusă în note sau comentarii. Totuși dacă s-au tradus unele nume, de ce nu s-au tradus și altele. *Robak* de pildă, deși în mod intenționat are sensul de « vierme », a rămas « Robac. » Există o rațiune a inconsecvenței? Momentan nu o vedem.

Însă lipsa cea mai de seamă în această problemă sînt formele nepotrivite ale numelor traduse și traducerea inconsecventă a unora din ele. Numele de persoane, ca și cele de locuri de altfel, s-au păstrat adeseori în forme tipice. Numele de persoane în romînește sînt de obicei nearticulate, : *Ion Creangă*, *Gr. Ureche*, *Dumitru Briceag*, *A. Mureșan*, *Florica Oșel*, *Elena Leuștean*, etc.

Cele masculine se pot termina în u —, dar în nici un caz, în formă curat romînească, n-au pe l final: *St. Ciobanu*, *D. Strungaru*, *V. Chelaru*, etc. Nu știm de ce s-a trecut peste simțul acesta de limbă și de forme romînești și s-a tradus cu : *Botezătorul*, *Mătăuzul*, *Briciul*, *Briceagul*, *Chelarul*, *Sfîrleză*, *Nuiaua*, *Stropitoarea*, etc. Nu se aude, de pildă, *Ion Nuiaua*, ci *Ion Nuia* nu *Petre Stropitoarea*, ci *Petre Stropitoare*. chiar dacă e vorba de porecle. De aceea, mai ales în cartea VII, atmosfera este radical schimbată, față de original. Și cînd se spune :

« De-a latul, Stropitoarea prin sală-ncet păşind... » sau « Nuleli i se-nchină (I) Briceagul... » pare că e vorba de eroi de fabulă şi nu de eroi vii cu trăsături plasticizate prin nume. În românească proprie ar fi trebuit tradus: « lui Nuia i se-nchină Briceag. »

Apoi unele nume s-au tradus diferit, ca bunăoară, *Klucznik*, transpus când prin *Chelarul*, când prin *Clucerul* (cu sensul tot de chelar), încît cititorul român are impresia că e vorba de două personaje, când în realitate e numai unul (vezi cărţile VII şi X).

Ar mai fi multe observaţii de făcut însă ne mulţumim numai cu înşirarea celor de mai sus, de caracter diferit.

Cu toate lipsurile arătate însă, munca şi înţia traducere integrală a poemului *Pan Tadeusz* sînt valoroase. De altfel, însăşi premiera traducerii de către Academia R.P.R. denotă acest lucru, dovedindu-se în plus existenţa şi creşterea specialiştilor, care să emită judecăţi de apreciere şi răsplătire într-un domeniu dificil.

În viitor însă e cert că se vor face noi traduceri — şi aci trebuie să tindem — care să înţeleagă mai bine originalul, să plece direct de la el şi să dea o transpunere mult mai aproape de valoarea încă « netradusă » pe deplin a poemului *Pan Tadeusz*.

Ion Const. Chişimia şi V. Jeglinski

VALENTIN ARNAUDOV şi LUCREŢIA MIŞU, Румъно-български речник. (Dicţionar romîno-bulgar), Editura de stat, Plovdiv, 920 p. 31.212 cuvinte.

Acum doi ani, a apărut la Sofia un nou dicţionar romîno-bulgar.¹ Evenimentul merită salutat cu toată căldura. Apariţia acestui dicţionar este un fapt pozitiv în acţiunea de cunoaştere şi apropiere reciprocă romîno-bulgară. El este un preţios instrument de lucru atît pentru specialişti, lingvişti şi istorici, cît şi pentru marele public care se interesează de limba romîna. Dicţionarul are la sfîrşit o scurtă gramatică a limbii romine, scrisă pentru bulgari. Redarea frecventă însă a formelor gramaticale romîneşti prin corespunzătoarele bulgăreşti face totuşi ca ea să poată fi consultată cu folos şi de către romîni. Cît de departe sîntem faţă de jumătatea secolului trecut, cînd în prefaţa unui dicţionar franco-bulgar, tipărit la Bucureşti, se scria: (el) « va fi folositor şi acelor bulgari care trăiesc în România, pentru înţelegerea limbii romine »².

Alcătuitorii au folosit izvoarele lexicografice cele mai bune, apărute pînă la începerea redactării dicţionarului. Între timp, a apărut la noi « Dicţionarul limbii romîne literare contemporane », editat de Academia RPR.³ El se caracterizează şi prin faptul că pentru redactarea unor cuvinte ce intră total — sau numai cu unele sensuri — în terminologia diferitelor ramuri ale activităţii omeneşti (biologie, ştiinţele naturii, istorie, medicină, etc.), au fost consultate instituţii şi persoane de specialitate.⁴ Aceasta a contribuit într-o măsură însemnată la asigurarea unui înalt nivel ştiinţific al dicţionarului şi s-au evitat astfel greşelile, pe care le-au făcut lexicografii noştri din trecut. Un lingvist, oricît ar fi de bine pregătit nu poate cunoaşte toate terminologiile, adică mai concret: 1. Cuvintele care circulă numai într-o anumită ramură a activităţii omeneşti; 2. Sensuri pe care le au unele cuvinte numai în ramura respectivă de activitate. Alcătuitorii dicţionarului romîno-bulgar n-au putut folosi noua contribuţie lexicografică a Academiei noastre şi acest fapt se resimte după părerea noastră,

¹ Primul dicţionar de acest fel a apărut în 1914, alcătuit de Marčinkov, fiind de mult epuizat. Legăturile multiple dintre cele două popoare reclamau elaborarea acestui nou dicţionar. Colaborator: Acad. St. Romanski.

² *Френско-български и българско-френски речник*, (Buc.), p. V.

³ Acad. RPR — *Dicţionarul limbii romîne literare contemporane*, Buc., 1955, vol. I, XXVI + 626 p.; vol. II, lit. D—L, 813 p.; vol. III, 1956, lit. M—R, 804 p. vol. IV lit. S—Z, 1957, mai departe va fi citat prescurtat: D.l.r.l.c.

⁴ *Idem*, I, p. XXVI

în redactarea materialului. Aşa, de pildă, unele cuvinte sînt redacte prin perifrază, acolo unde se putea găsi cuvîntul echivalent bulgăresc, iar altele sînt traduse mai puţin precis tocmai din cauza neidentificării lor în D.I.I.c.

Vom căuta să exemplificăm aceste consideraţii generale prin cîteva observaţii asupra unor cuvinte, care se încadrează într-una din categoriile de mai sus.

Ne vom opri mai întîi asupra cuvintelor cîrstei şi cristei, sinonime desemnînd pasărea numită în terminologia ştiinţifică internaţională « *Crex pratensis* »⁵. Dicţionarul bulgar le traduce în două feluri: primul prin *пъдпъдък* (*Rallus grex*) adică prepeliţă (p. 211), şi cel de al doilea prin *видъ пъдпъдък* (p. 272), adică specie sau soi de prepeliţă. De fapt trebuie să se redea prin echivalentele bulgăreşti *дърдавец*, *дъргач*, *водно кокошче* sau *брязо кокошче*⁶. Cuvîntul cîrstei, deşi de origină slavă, nu s-a păstrat în limba bulgară literară dar s-a păstrat în celelalte limbi slave: rus *коростел*, ceh. *chřastel* (*čřastal*), pol. *chróściel*.

Bine, dar foarte generic, este tradusă lişiţă (*Fulica atra*, fam. *Ralliformes*) prin *водна кокошка*, căci *водно кокошче*, dimin., înseamnă cîrstei.⁷ Alte denumiri bulgăreşti mai precise sînt: *барне* sau *черна лиска*⁸ ruseşte *лысуха*⁹, germ. *Knäk*-, *Trassel*-, *Knärr*-, *Kriech* — sau *grosse Krikente*, *Wasserhuhn*, *Blässhuhn*, fr. *foulque*, ital. *fóloga*.

Varianta moldovenească leşiţă a indus puţin în eroare pe cei care s-au ocupat de etimologia acestui cuvînt. H. Tiktin arătînd la etimologie sr.cr. *liska*, pol. *lyska*, şi rus *лысуха* spune totuşi că legătura cu aceste echivalente slave este problematică¹⁰, gîndindu-se desigur şi la cuvintele *leah*, *leşesc*, *raţă leşească* ş.a. Şi totuşi legătura devine evidentă dacă pornim de la înfăţişarea lişiţei¹¹: are culoarea neagră, cu o pată albă pe cap ceea ce duce, prin asociaţie de idei, la etimonul *лмъ*, *chel*, de unde derivă toate denumirile ei în limbile slave precum

⁵ Dicţ. lb.r.l.c. I, p. 580 Varianta *cristel* nu este o formă cu lb final păstrat a lui *кратѣль* cum ar părea la prima vedere, ci este, după părerea noastră, refăcută din *cristei*, care a fost simţit ca un plural, prin analogie cu *miel* — *miei*, *chel chei*, *cercel* — *cercei*. Există şi ca nume propriu (*Cristel*).

⁶ Acestea fiind de altfel denumirile cîrsteiului în general cunoscute în Bulgaria. În unele regiuni, el se mai numeşte *рогъз* iar în altele *тирия*. În nord-estul Bulgariei e cunoscut sub numele *ортокман* iar în regiunea *Kazanlık колос*. Vinătorii bulgari îl mai numesc şi *цар на пъдпъдците* (cf. germ. *Wachtelkönig* şi *Landkönig*, desemnînd cîrsteiul), sau *водач на препериците*. Tradiţia populară îl asociază cu anii de belşug de grîne şi de aceea se mai numeşte în regiunile *Gorna-Mariţa-Tracia* şi *жътвар* iar în *Nova Zagora*, cu un împrumut turcesc, : *bolluk-kuşlar* (păsările blşugului) (Cf. *Nicolai Boev*, *Ливадният дърдавец* (cîrsteiul de livadă) în « *Лов и риболов* », nr. 11—12, 1955, p. 18—19. Este interesant de arătat că şi dicţionarul romîno-italian alcătuit de Mihail M. Ionescu (Buc. 1944, p. 80 şi 104) traduce cîrstei şi cristei în două feluri: pe primul prin *quaglia* (prepeliţă) şi al doilea, corect, prin *rântolo*. Mai observăm de asemenea că ital. *rântolo* şi franc *râle* sînt sinonime cu *horcăit*. Bulgărescul *дърдоря* înseamnă a vorbi mult, a trîncăni (cf. rom. *dîrdald* = *flecar*, a *dîrdii*, şi onomast. *Dordea*. E posibil ca sunetul ce-l produce această pasăre să fi frapat pe cei care o vedeau şi aceştia au derivat numele ei de la etimoane cu sens de *horcăit*. Dicţ. lb. rom. lit. cont. (I, 580) subliniază sunetele scîrţitoare « specifice cîrsteiului » iar *Большая советская энциклопедия* (vol. 23 p. 40—41) precizează că în timpul primăverii masculul scoate un sunet specific scîrţitor.

⁷ M. M a r c o f f, *Dictionnaire bulgare-français*, Leipzig, 1912, p. 52, cf. ital. *gallinella*.

⁸ *Idem*, p. 34 şi M. D. Ruskov, *За грешките в един речник*, «Лов»... 3—4, 1953, p. 10.

⁹ Vezi imaginea ei în *Большая советская энциклопедия*, ediţia II-a, vol. 25, p. 500.

¹⁰ H. T i k t i n, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, Bucarest, 1911, vol. II, p. 905; « *Ob leşita damit zusammenhängt, ist fraglich* ».

¹¹ Vezi. *Больш. с. э.* ediţia II, vol. 25, p. 500.

și cea românească. De altfel, sufixul-îță este foarte productiv în limba română. Transformarea lui s în ș s-ar putea explica fie ca un mijloc de a o deosebi de cuvântul slav *лисица* (vulpe), fie sub influența unui diminutiv *лысушка* pe care ni-l atestă dicționarul limbii ruse de VI. Dal. Lazăr Șăineanu explică deci greșit etimologia pornind de la adj. *leşesc*.

Bine este tradus cuvântul cocor prin *жерпав*, (germ. *Kranich*), dar lipsește sinonimul românesc *grui*. Dacă găsim *stîrcul*, (*Ardea cinerea*) bulg. *чапла*¹² sau *птица рибар*, nu găsim sinonimul *bîtlan* al cărui al doilea sens este, după Dicționarul limbii române literare contemporane¹³: « pasăre mare cu gîtul și picioarele lungi (la fel ca și stîrcul), dar cu penele negre » (spre deosebire de ale stîrcului care sînt cenușii), denumit științific *Phalacrocorax carvo*. La cuvîntul cocostîrc ar fi fost bine să se arate că este sinonimul *regional* (Moldova și Transilvania), al berzei¹⁴ mai ales că această distincție se face la alte cuvinte în dicționarul romîno-bulgar de care vorbim.

Și fiindcă ne aflăm la copitolul păsărilor se cuvine să menționăm că *rățoiul* și *rățușca* (diminutiv) sînt prezente, în schimb *rațd*, la care se face trimitere, a fost omisă! *Rățușoară* e arătat greșit ca fiind diminutivul de la *ratd*. Ratele mici prin care se plătesc uneori unele articole se pot numi, credem, *rățușoare*, nu *rățușoare*.

A administra, în înțelesul pe care i l-a adăugat medicina, de « a da unui bolnav un medicament », ¹⁵ putea fi redat mai bine prin *слагам* (лекарство) și nu prin *предписвам* care înseamnă propriu zis a prescrie adică, așa cum precizează Dicționarul limbii române literare contemporane: « a indica (verbal sau scris) medicamentul sau tratamentul de care are nevoie un bolnav »¹⁶. Exemplul dat de Dicționarul limbii române literare contemporane în legătură cu a prescrie nu lasă nici o îndoială asupra diferenței care există acum între cele două cuvinte: « Ultimele două rețete au fost prescrise degeaba. . . » deoarece, adăugăm noi, medicamentele *prescrise* nu au fost *administrate*.

În legătură cu cuvîntul *brașovean* menționăm un fapt care ilustrează încă odată legătura care există între istoria limbii și istoria societății.

Acest cuvînt, datorită legăturilor economice din trecut dintre Brașov și ținuturile bulgărești, a circulat regional (la Sliven și în împrejurimi) și în limba bulgară sub forma « *Брашовани* », desemnînd pe cei care făceau negoț cu mărfurile « *Брашовски* »¹⁷. În Sliven au existat, chiar pînă în 1878, două «dughene» brașovenești: una a fraților Nikola și Todorachi și alta a unui *Iurdancio Brașovan*¹⁸. În acest dughene se vindea striclărie, ploști, site, instrumente muzicale, cărți, condeie, tăblițe și altele.

Pînă în zilele noastre cuferele vechi de chiparos, pestrițe sau îmbrăcate cu meșină neagră se numesc *Брашовски сандъци*¹⁹ (cufere de brașov). Poate ar fi fost bine să se arate la cuvîntul brașovean și formele arhaice și regionale bulgărești arătate mai sus, și împrumutate odată cu legăturile economice cu Brașovul.

¹² Dicționarul « *Краткий словарь шести славянских языков* al lui F. Miklosich (Șt. P. și Viena 1885, p. 910) traduce aproximativ rus. *цапля* (fr. *héron*, germ. *Reiher*, ceb și slovac *volavca*, pol. *czapla*, sîrb. *чапља*, prin bulg. *църкел* (*barză*). Aceste două păsări *seamănd*, dar nu sînt identice. Rus. *аист* (*barză*) e tradus la fel! (p. 2).

¹³ I. . 246.

¹⁴ Idem, p. 481.

¹⁵ I, p. 27.

¹⁶ III, p. 554.

¹⁷ Dr. S. T a b a k o v, *История на град Сливен*, Sofia, 1929, III, p. 126. Că acesta era sensul cuvîntului în acest caz, și nu cel de « originar din Brașov », ni-l confirmă și un document din anul 1802 date de « Coicea Brașoveanu, negustor din Craiova », după nume probabil bulgar. « Arhivele Olteniei », XXII, 1943, p. 159. Altul din 1806, vezi p. 160.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Idem, II, p. 95 și III, p. 126.

Principiul de a grupa separat cuvintele, care au pe *a* și *ă* în interiorul lor (mai întâi cele cu *a* și apoi cele cu *ă*), pe *t* și pe *ț*, pe *s* și pe *ș*, pe *i* și *î*, poate fi aplicat și la dicționarul romîno-bulgar, în caz de reeditare, el ajutînd la o mai ușoară și rapidă căutare a cuvintelor respective. De altfel, aceste sunete se articulează deosebit, atît în romînește cît și în bulgărește. Foarte bine este indicat accentul cuvintelor. Mai semnalăm cîteva mici scăpări: trebuie scris conform noii ortografii *gălușcă* nu *galușca*, *potirniche* nu *potărniche*; *popîndu* are și sensul (zoologie) de «*citellus citellus*»²⁰ iar sinonimul său foarte răspîdit, mai ales în Oltenia, dar care lipsește din dicționarul romîno-bulgar, este *șuița*²¹.

Nagișul, (*Vanellus vanellus*) — sinonim cu *ceovică* — bul. *калугерница*, rus *чибис*, fr. *vanneau* (huppé), ital. *vanella*, germ. *Kiebitz*, lipsește și el. De asemenea, lipsesc cuvintele: *loitră* bulg. *пумла*, germ. *Leiter*, surguciu, bulg. *чучул* (*на чанла*, etc.); *indrușaim*²² (*indrișaim*, *greghetin* sau *mușat*) (*Lathyrus adoratus*) bulg. *здравец*, fr. *géranium* (*bec de grue*), germ. *Storachschnabel*. *Cucuta* este definită prin perifrază: plantă din familia umbeliferelor deși există echivalent bulgăresc: *Буниниум*²³. Spre deosebire de D.l.r.l.c.²⁴ care dă termenul științific *Conium maculatum*, dicț. romîno-bulgar dă pe acel de *Cicuta virosa*. Aici trebuie consultat colecțivul de științe naturale al Acad. RPR, pentru a se stabili exact termenul corespunzător clasificăției științifice. Notăm că nici alte plante din aceeași familie, *volbura*, *rochița rîndunelei*, bulg. *свелек*, *чадърче*, rus. *повилка*, *вьюнок*, nu sînt prezente în dicționar.

Am făcut aceste observații, indemnînd, în primul rînd, de invitația pe care alcătuitoarii o fac în prefață către cititori ca aceștia să-și exprime părerile și de a atrage atenția alcătuitoarilor asupra lor pentru ca, acolo unde sînt de acord, să aducă îndreptări sau completări la o eventuală nouă ediție a dicționarului.

A. Constantinescu

Acad. Prof. P. CONSTANTINESCU-IAȘI, *Studii istorice romîno-bulgare*. Editura Academiei, 1956, p. 250. Cine parcurge lucrările de sinteză, mai vechi sau mai noi, ale istoriografiei noastre, observă ușor o lipsă comună a tuturor: legăturile noastre cu slavii sudici sînt în bună parte prea puțin studiate, tratate uneori superficial sau chiar greșit. Aceasta se explică dacă avem în vedere faptul că cercetarea relațiilor cu acești vecini s-a făcut pînă nu de mult în mod izolat, în condiții grele, fără a avea la dispoziție instrumentele de lucru necesare și fără a exista o preocupare serioasă și organizată a oficialității, așa cum există astăzi. Cercetătorii care au întreprins astfel de studii, au avut de întîmpinat mari greutăți, dar și satisfacția de a fi niște adevărați deschizători de drumuri. Aceasta este marele merit al tov. academician

²⁰ Sugerăm ca, la a doua ediție a *Dicționarul limbii romine literare contemporane* la explicația cuvîntului *cățelul-pămîntului* (I, p. 374), «*nume generic dat mai multor familii de animale din ordinul rozătoarelor, care trăiesc sub pămînt*», să se arate prototipul numit astfel (inclusiv denumirea științifică latină), precum și celelalte animale la care a fost extins în diferite regiuni ale țării. Astlel în Oltenia, el desemnează animalul *Spalax typhelus* (cf. R. I. Călinescu, *Contribuție pentru nomenclatura zoologică populară. Numiri de animale strînse la Plosca jud. Dolj*, «*Arhivele Olteniei*», IV, 1925, p. 149).

²¹ R. I. Călinescu, *Marmota de stepă a Olteniei*: *șuița* «*spermophilus citillus*, Brandt = 1844, în «*Arhivele Olteniei*», VI, 1927, p. 456—459.

²² D.l.r.l.c. II, p. 551: «*plantă agățătoare decorativă din familia leguminoaselor, cu flori mari, roșii violete sau albe, cu miros plăcut*».

²³ Dr. Doritsch *Deutsch. bulgarisches Wörterbuch*, Leipzig, p. 410.

²⁴ Vol. I. p. 593: «*plantă erbacee din familia umbeliferelor, foarte otrăvitoare și cu miros caracteristic, întrebuițată ca medicament*».

P. Constantinescu-Iași, care a consacrat studiilor istorice romîno-bulgare aproape 50 de ani de activitate științifică. Din 1913 și pînă astăzi, d-sa a publicat numeroase studii și articole, care îmbrățișează toate problemele și toate perioadele în care relațiile dintre cele două popoare au fost mai strînse. Lucrarea sa *Epoca de regenerare a Bulgariei și rolul Romîniei* (« Arhiva », Iași, XXIV, 1913) larg dezvoltată și publicată apoi ca un volum separat sub titlul *Rolul Romîniei în epoca de regenerare a Bulgariei*, (Iași 1919), deschide drum unor serii de studii și cercetări continuate cu perseverență pînă astăzi. Ceea ce e și mai important, e faptul că paralel cu aceste preocupări științifice, d-sa a luptat și pe plan social și politic pentru cunoașterea și apropierea reciprocă a acestor două popoare. Pentru această îndelungă și bogată activitate, Academia Bulgară de științe l-a ales în ianuarie 1952 ca membru de onoare.

În lucrarea de față acad. P. Constantinescu-Iași ne prezintă o serie de articole și lucrări dintre care unele ca *Așezămîntul coloniilor bulgare din 1855*, *Vogoride bulgar*, *Profesori și studenți bulgari la Facultatea de Medicină din București între anii 1856—1878*, etc., au apărut mai înainte în diferite publicații. Adunarea lor într-un singur volum e binevenită, deoarece revista « Arhiva, » în care unele dintre ele s-au tipărit pentru prima oară, se poate găsi azi numai în marile biblioteci, iar alte studii, apărute în limba bulgară, sînt și mai puțin accesibile cercetătorilor noștri.

Articolele apărute în acest volum sînt grupate în șase mari capitole și anume: I. Emigrația bulgară la nordul Dunării; II. Oameni de cultură bulgari în Romînia; III. Tipărituri bulgărești în Romînia pînă la 1878; IV. Răscoala din aprilie 1876 și ecoul ei în Romînia; V. Situația internațională în ajunul războiului pentru independență și VI. Gheorghii Dimitrov și Romînia.

Din primul capitol semnalăm documentul turcesc referitor la mișcarea revoluționară de la Brăila, din 1842, dat în traducerea lui M. Guboglu.

În capitolul al doilea se prezintă în linii mari cărturarii bulgari a căror activitate s-a desfășurat în parte și în țara noastră, ca Sofronie de Vrața, Neofit de la Rila, Petru Beron, Dr. Nicolae Pikolo, etc., Ar fi fost de dorit să se insiste mai mult asupra activității unora dintre aceștia, — de pildă, ce influență a exercitat atmosfera intelectuală din Tara Romînească, asupra lui Sofronie de Vrața sau P. Beron. Autorul insistă numai asupra Nedelnicului și Autobiografiei lui Sofronie, fără a se opri la « Grajdanskoe pozoriște » sau la lucrarea despre religii, traduse după lucrări găsite la București. Știri interesante se dau și despre Neofit de la Rila — sufletul școlii de la Gabrovo, — prima școală modernă bulgară. Ca și alți învățați bulgari, acad. Constantinescu-Iași susține că Neofit a studiat într-o școală romînească din București, ceea ce nu e sigur. Nu există documente, în această privință. E posibil ca Neofit să fi urmat cursurile școlii grecești, din București.

Plin de date interesante e articolul *Profesori și studenți bulgari la Facultatea de Medicină din București între anii 1856—1878*. Acest articol a apărut întii în bulgărește, în « Izvestia », organul Institutului « Hristo Botev » (Sofia 1954). În articolele următoare, găsim date în legătură cu activitatea marilor poeți bulgari, Ivan Vazov și Hr. Botev, și legăturile lor cu Romînia.

De o mare importanță e capitolul « Tipărituri bulgărești în Romînia pînă la 1878 ». În acest domeniu, au lucrat pînă acum mai mulți cercetători romîni și bulgari. Acad. Constantinescu-Iași sintetizează o serie de lucrări, îndreptînd erorile și adăogînd numeroase contribuții personale. În circa 50 de pagini autorul prezintă toate tipăriturile bulgărești de la noi, executate în tipografiile bulgărești sau romînești din București sau din alte orașe. Nu lipsesc nici ziarele și nici revistele.

Capitolul următor: *Răscoala din aprilie 1876 și ecoul ei în Romînia* se leagă perfect de cel anterior. După o scurtă prezentare introductivă asupra răscoalei, autorul prezintă extrase și rezumate din ziarele romînești « Telegraful », « Romînul », « Timpul », etc., care comentează evenimentele din Balcani luînd atitudine politică față de lupta pentru libertate a poporului

bulgar. Studiul își sporește valoarea și prin faptul, că autorul subliniază atitudinea puterilor străine, a cercurilor progresiste sau reacționare și a diferitelor personalități politice, față de răscoala și de sălbatica represiune ce i-a urmat. Capitolul următor e legat de răscoala din aprilie și tratează « Situația internațională în ajunul războiului pentru independență ».

Ultimul capitol se referă la cea mai nouă perioadă a istoriei celor două popoare. Sub titlul *Gheorghii Dimitrov și România*, autorul publică patru articole și anume: *Gheorghii Dimitrov și vechea mișcare muncitorească din România*, în care se arată activitatea marelui luptător bulgar la Congresul al II-lea al P.S.D. din România, din vara anului 1912 la București, *Arestarea lui Gh. Dimitrov la Constanța în 1920*, *Procesul incendiarii Reichstagului* și se încheie cu articolul *După 23 August și 9 septembrie*. Relațiile romîno-bulgare, legate de activitatea lui Gh. Dimitrov, sînt redată într-o formă vie, autorul participînd în mod activ la desfășurarea lor. Volumul se termină cu trei anexe documentare, la ultimul capitol.

Deși cu conținut variat, cele șase capitole ale cărții formează totuși un tot unitar, documentat, și prezentat într-o formă atrăgătoare, care reține mereu atenția și interesul cititorului, chiar dacă acesta nu are preocupări directe în acest domeniu. Celor inițiați în aceste probleme cartea de față le pune la dispoziție un bogat material științific, metodic prelucrat și frumos prezentat. Prețioasă este și prefața cărții în care se găsesc datele bibliografice ale numeroaselor studii, cercetări și articole ale academicianului Constantinescu-Iași, risipite în broșuri și periodice romînești sau bulgărești. Considerăm necesară stringerea tuturor lucrărilor într-un singur volum care să stea la îndemîna oricărui cercetător din domeniul relațiilor romîno-bulgare.

Cartea e tipărită în bune condiții tehnice cu excepția unor greșeli de tipar, pentru care ar fi fost necesară o scurtă erată. Astfel la p. 32 e vorba de Paisie Hilendarski (de la Hilandar) și nu de Paisie Rilski, de călugărul Spiridon de la Gabrovo și nu de Sofronie. La fel, activitatea tipografiei lui Petre Sapunov e fixată între anii 1833—1845 (p. 86), iar la pag. 88 între anii 1844—45. De fapt, aprobarea dată lui Sapunov pentru deschiderea tipografiei datează din martie 1841, cînd acesta semnase și o declarație că nu va publica nimic fără aprobarea autorităților, etc. Toate acestea nu reduc însă cu nimic valoarea deosebită a volumului. El formează un serios pas înainte în cunoașterea relațiilor romîno-bulgare, domeniu în care acad. Constantinescu-Iași este strîns legat atît prin bogata sa activitate științifică, cît și prin lupta consecventă dusă pe plan social și politic.

C. Velichi.

L. V. ČEREPNIN, *Руская палеография (Paleografia rusă)*, Institutul, istorico-archivistic de stat din Moscova. Editura de stat pentru literatura politică, Moscova, 1956, în 8°, 616 p.

Autorul prezintă o carte cu totul nouă, față de lucrarea sa cu același titlu apărută în anul 1946¹ în colaborare cu N. S. Čaev, lucrarea fiind un manual didactic destinat studenților din instituțiile de învățămînt superior. Față de ediția din 1946, cît și față de alte publicații de acest gen, lucrarea se deosebește fundamental întrucît este întîi de toate primul tratat de paleografie, în care evoluția scrisului este expusă în strînsă legătură cu dezvoltarea economică, socială, politică și culturală a societății și statului rus. Un al doilea merit al lucrării îl alcătuiește bogăția ilustrațiilor din cuprinsul ei. Lucrarea conține 20 tabele și 182 ilustrații² plasate fiecare în locul convenit al expunerii față de ediția din 1946 care are 3 tabele și 19 ilustrații. După tabelele respective, se poate urmări pe de-a-ntregul scrisul uncial, semiuncial și cursiv rus, ucrainean și bielorus, în numeroasele lui variante, intuitive fiind și ilustrațiile care dau o vedere deplină asupra grafiei și înfățișării textelor rusești, ucrainiene și bieloruse

¹ Pe foaia de titlu e anul 1946, iar pe copertă, 1947.

² Numerotația autorului și indicele lucrării indică 172 ilustrații dar există ilustrațiile 35 a, 51 a, 52 a, 60 a, 84 a, nu s-au trecut apoi ilustrațiile care continuă pe pagina următoare (vezi p. 311, 441, 519 și 547) iar pe pagina 348 sînt două ilustrații.

din cele mai vechi timpuri — începînd cu veacul X și pînă în prima jumătate a veacului al XIX-lea. În sfîrșit, autorul folosește din plin, la fiecare capitol al lucrării, literatura de specialitate cercetînd aproape toate contribuțiile la studiul paleografiei ruse, ceea ce constituie iarăși un merit.

Lucrarea începe prin *introducere*, care cuprinde următoarele paragrafe: *Problemele și metodele paleografiei ca disciplină auxiliară istorică* (p. 3—20), *Locul paleografiei între celelalte discipline auxiliare istorice și în sistemul istoriografiei* (p. 20—25), *Paleografia și problemele lingvistice* (p. 25—27), *Istoria paleografiei ruse în legătură cu dezvoltarea științei istorice și a istoriografiei* (p. 27—74). Capitolul prim tratează: *Originea grafiei slave, în următoarele paragrafe: Cele mai vechi date cu privire la grafie la slavii răsăriteni* (p. 75—83), *Slavii din Peninsula Balcanică în sec. al IX—X-lea. Formarea statului morav și poziția lui internațională. Activitatea lui Constantin și Metodiu* (p. 83—92), *Alfabetele slave (chirilic și glagolitic) și problema coraportului dintre ele* (p. 92—111). Capitolul doi cuprinde: *Paleografia monumentelor grafiei Rusiei vechi* (sec. al XI-lea — începutul sec. al XII-lea) în următoarele paragrafe: *Formarea statului rus vechi feudal timpuriu și însemnătatea lui internațională. Cultura Rusiei vechi* (p. 112—116). *Grafia sec. al XI-lea — începutul sec. al XII-lea și caracterizarea celor mai de seamă monumente manuscrise ale Rusiei vechi* (p. 116—138), *Materialul și uneltele grafiei. Aspectul exterior al monumentelor grafiei (foițe, caete, cărți, particularitățile legăturii cărții)* (p. 138—150), *Grafia monumentelor scrise. Particularitățile uncialei din sec. al XI-lea — începutul sec. al XII-lea* (p. 150—164). *Ornamentul și miniatura manuscriselor* (p. 165—174). Capitolul trei înserează: *Paleografia monumentelor scrisului din perioada destrămării feudale* (începutul sec. XII-lea — sfîrșitul sec. al XV-lea (p. 175—280). Capitolul patru — cel mai întins din toate — cuprinde: *Paleografia monumentelor scrisului vremurilor statului centralizat rus* (sf. sec. al XV-lea — sf. sec. al XVII-lea) (p. 281—426). Capitolul cinci tratează: *Paleografia monumentelor scrisului rus dela sfîrșitul sec. al XVII-lea pînă la sf. sec. al XVIII-lea* (p. 427—502). Capitolul șase — înfățișează: *Paleografia monumentelor scrisului rus din prima jumătate a sec. al XIX-lea* (p. 502—560). Capitolul șapte — ultimul — redă: *Metodele de: lectură, descriere paleografică*, — aceasta după metoda folosită de E. E. Granstrem în *Описание русских и славянских пергаменных рукописей* (vezi recenzia acestei lucrări în vol. de față) — și *desvuluire a falsurilor manuscriselor* (p. 561—570). Paragrafele capitolelor, înfățișînd dezvoltarea elementelor din titlul fiecărui capitol, sînt axate pe principiul metodologiei marxist-leniniste. Ultima parte a lucrării o constituie *Încheierea* (p. 571—578), în care se înfățișează concluziile generale ale lucrării. Lucrarea sfîrșește prin următorii indici: *onomastic* (p. 579—591), *al monumentelor grafiei* (p. 592—600), *al termenilor* (p. 601—607), după care urmează *tabla cuprinsului*. Din cercetarea lucrării se desprinde concluzia că ea constituie un prețios auxiliar nu numai pentru studenți, cărora este destinată, ci și pentru toți acei care se interesează într-un fel sau altul de paleografia rusă. Lucrarea lui L. V. Ćerepnin mai are meritul că este primul tratat de paleografie rusă, care își extinde cercetarea și asupra textelor din prima jumătate a veacului al XIX-lea, apoi că înserează studiul manuscriselor muzicale ce pînă acum lipsea din atari lucrări și că se oprește mai mult asupra studiului documentelor decît a manuscriselor — deși din acest punct de vedere lucrarea nu este proporționată căci documentele din secolele XVI—XVIII sînt prea puțin studiate față de cele ale veacurilor anterioare.

Pe lîngă merite incontestabile lucrarea are și unele scăpări. Astfel capitolul trei deși se ocupă de paleografia textelor rusești dela începutul sec. al XII-lea și pînă la sfîrșitul sec. al XV-lea totuși în fasc. 63 dintre p. 272—273 se dă un ornament în stil vegetal după un manuscris din anul 1531, oare nu există un manuscris rusesc cu un atare stil ornamental din sec. al XV-lea?

Cu privire la prescurtări nu găsim nimic despre acestea în cursiva ucraineană și nu se arată (la p. 381) dacă prescurtările din cursiva bielorusă sînt aceleași ca și în cursiva rusă

propriu zisă. Lipsesc referitor la p. 152—153 cauzele care stau la baza prescurtărilor. Problema importantă a prescurtărilor, care constituie una din greutățile însemnate ale lecturii paleografice, ar fi meritat cel puțin un paragraf special iar nu tratată incidental la grafia textelor paleografice din sec. al XI—XVII-lea (p. 152—153, p. 371 și p. 381). Excepție dela cele specificate face numai prescurtarea prin ligatură, căreia i se închină un paragraf special care tratează ligatura simplă și ornată (p. 257—260 și p. 386—388) dar și aici este prea puțin despre ligatura bielorusă și ucraineană.

S-au strecurat și unele mici greșeli în textul unor inscripții cari pot fi și de la tipar. Astfel, la p. 118 *повторник* și *прасленъ* — ce ține de *лони* — au la sfârșit *ъ* și nu termină prin consoană cum se redă în lucrare. În același loc *аминъ* și nu *аминь* pentru inscripția lui Costa, aceiași omisiune și la p. 121 *кр[і]сть* și nu *кр[і]еть*. Tot așa este evident greșală de tipar — sec. al XIV-lea și nu sec. al XVI-lea — pentru legenda fascismului nr. 61 dela p. 271.

În ceea ce privește indicii, pe care nu i-a alcătuit autorul lucrării, s-a omis să se treacă în indicele onomastic în paranteze rotunde numele exprimat în grafie franceză a paleografilor clasici Mabillon și Montfaucon. În același indice numele slavistului german Rudolf Abicht e trecut *Абрихт* (*Abricht*), aceiași omisiune se află și în textul expunerii (p. 91 nota 6). Și tot în același indice sînt unele omisiuni în alfabetizare. Astfel *Андреев* e pus greșit după *Андрей Боголюбский*, *Валк* înainte de *Вайс*, *Пикосинский* după *Пиксанов*. Tot așa s-a alfabetizat în pronunție germană *Фондрак* numele lingvistului ceh *Vondrák*, al cărui nume lipsește ca atare în indice la locul convenit sub *Вондрак* (*Vondrák*). La fel în indicele de termeni unde avem greșit *польская бумага* înainte de *положение* la fel și *скоропись русская* înainte de *скоропись белоруская*.

Lucrarea lui L. V. Čerepnin s-a bucurat de o documentată recenzie a lui N. V. Ustjugov publicată în *Исторический Архив*, 1957, nr. 3, p. 240—243 care semnalînd meritele și lipsurile cărții recenzate încheie arătînd că punerea față în față a meritelor și lipsurilor, arată că lucrarea lui L. V. Čerepnin are mai multe merite decît lipsuri. Noi subscriem la cele arătate de N. V. Ustjugov cît și la încheierea lui și anume că studiul lui L. V. Čerepnin este un auxiliar prețios, și folositor, atît pentru scopuri didactice cît și pentru oricine se interesează de paleografia rusă.

Damian P. Bogdan

JÁN STANISLAV, *Dejiny slovenského jazyka*, I, *Úvod a hlaskoslovie*. (*Istoria limbii slovace, I. Introducerea și fonetica*). Editura Acad. Slovace de științe, Bratislava, 1956, p. 590.

Alături de studiile de limbă practică, de cele sincronice și dialectologice, realizate în ultimii zece ani în lingvistica slovacă, se impun două opere monumentale ale prof. Ján Stanislav. Este vorba de vasta cercetare sincronico-diacronică a numelor slave de origine moravă din Panonia și din bazinul Tisei: *Slovenský juh v stredoveku I—II*, Martin, 1948.

Recent Ján Stanislav a publicat vol. I. din *Istoria limbii slovace*, operă de erudiție și sinteză, în care autorul folosește tot ce a publicat pînă în prezent în acest domeniu. Cartea ne interesează îndeaproape pentru că ne ajută să lămurim unele aspecte ale influenței slave în limba romină și chiar problema formării limbii și poporului nostru. Și în această lucrare ca și în cele precedente, Ján Stanislav consideră ca și Elemér Moor că în Nord-Vestul Transilvaniei au fost slavi-moravi, nu bulgari. Această părere este confirmată acum și de cercetările arheologice dela noi, care au constatat că în sec. al IX-lea au trăit un nou val de slavi moravi în citeva așezări din Nordul Ardealului.

În *Introducere*, Ján Stanislav arată necesitatea științifică și practică de a cerceta istoria limbii. Metoda folosită e cea istorico-comparativă. Izvoarele sint toponimia, onomastica, colecțiile celor mai vechi monumente de limbă ca *Evangeliarul Civalensis* — din sec. VIII-lea și începutul sec. al IX-lea, numele dregătorilor slavi care au participat la sfințirea bisericii lui Pribin de la Balaton sec. IX, — . . . textele morave, *Registrul dela Oradea* (1208—1235,

documentele minăstirii Zobor, etc., precum și o vastă bibliografie de slavistică pusă la punct, pînă la articolele din revistele străine.

Istoria limbii slovace începe din indoeuropeană, din care prin al III-lea mileniu înainte de erei noastre se rupe ramura balto-slavă. Ceva mai înainte de începutul erei noastre, slava s-a deprins de baltică și a rămas ca limbă comună a tuturor slavilor pînă în sec. al X-lea. Din leagănul lor dela Nord de Carpați, printr-o mișcare migratorie, slavii se deplasează prin sec. al VI-lea și se așează pe locurile, pe care cu mici excepții stau pînă astăzi. În Cehoslovacia de astăzi s-au așezat pe la începutul sec. al VI-lea. Limba slavă comună o cunoaștem prin reconstituire, folosind după metoda istorico-comparativă textele paleoslave și materialul viu al limbilor și dialectelor slave de astăzi. În acest mod, Ján Stanislav fixează structura limbii comune a slavilor. Aceleași fenomene le urmărește însă în toate dialectele limbii slovace, pornind dela cele mai vechi atestări pînă astăzi. Urmărește astfel ierurile, nazalele, contracția, sistemul triunghiular al vocalelor, diftongii lichidelor, grupurile *r, l, ort, olt, tort, tolt, tert telt*, soarta lui *ě*, prehlaska, alternanțele, *y, ý*, care se contopește prin sec. al XIV-XV-lea cu *i, í*, grupul *čr > cern-zr > šer, šar-šarnov*-etc. În același fel urmărește evoluția din indoeuropeană pînă astăzi a consoanelor și grupurilor de consoane: palatalizarea efectuată pînă în sec. al VII-VIII-lea. Revenirea asupra unor palatalizări ca — *matke, dusi*, care caracterizează limba slovacă; *tj > c, dj > dz* și *z —* apoi pe la sfîrșitul sec. al XII-lea și începutul sec. al XIII-lea *g > h: hora, holuba*. Această schimbare o constată și în Nord-Vestul Transilvaniei în Bihor: *Holuba < golǒbja, Nehol < negol (1219) — Bohuș (1208), Holuș (1220) — Huholev, Leheceni, Briheni, Bohani, Horinți, sub Mureș e Huzna > gǒsǔ, giscă* (p. 463—464). Consideră că această regiune are un caracter vechi slovac.

« R' » semimoale din vechea slovacă s-a întărit spre deosebire de cehă și polonă unde procesul palatalizării a avansat > ř, *rz:moře > moře = mare*. Astfel toponimice ca *Tura < turja = se pot explica în regiunea de Nord a Transilvaniei din slovacă, unde r' > r*. Specific slovacei centrale e *t, d, n, l, + e, i*, pronunțate moale, palatal. Fenomenul e atestat în sec. al VIII-lea în Evangheliarul Civaldensis. În dialectul slovac de răsărit *t' > t', d' > dz — dzieci*. În dialectul *sotašk* din Nord-Estul Slovaciei se păstrează corelația moale consonantică. Consoanele palatalizate *t', d', ř*, au trecut în africcate pe la finele sec. al XII-lea: > *c', dz', rz (ř)*. Corelația moale consonantică începe să se piardă din celelalte dialecte pe la finele sec. al XIV-lea. Astfel e bine să ținem seamă de acest lucru în explicarea influenței slave asupra sistemului fonologic al limbii romine și să nu limităm această influență numai la un izvod bulgăresc, cînd popoarele slave vecine Transilvaniei au avut ca și bulgarii corelația moale consonantică.

Palatalizarea lui *n + e, i* de ex. se întâlnește și dincoace de Tisa, în Bihor: *Nyüved > Nevidzä —* (începutul sec. al XIII-lea.) Sau *Nyesta — < Ništa, Genyete > Ğonata* (p. 514).

Ján Stanislav ca și Elemér Moór consideră *t, d, n + e, i*, palatali ca « slovacism ». Această înmuiere nu se explică aci prin limba ungară, cum presupune I. Kniezsa (*Études slaves et roumaines*, I,6). Ján Stanislav, combătîndu-l arată că « întregul sistem fonetic al numelor de locuri și persoane de aci e slav. Cazurile particulare trebuie să le judecăm din punct de vedere al întregului sistem. Trebuie să presupunem că numele slovace au fost luate de maghiară cu procesul inmuierii petrecute în slovacă... » (p. 515).

Ortografia maghiară: *ti, ty, di, dy, mi, my, li, ly*, se impune abia din sec. al XIII-lea, dar înmuierea exista de mai înainte, în scris nu apărea însă din cauza lipsurilor sistemului grafic. De asemenea *ś, ź*, în dialectul slovac de răsărit nu sînt un polonism și deci o dovadă că aceste dialecte sînt de origine poloneză, cum credea Zd. Stieber. Fonemele *ś, ź —* au fost și în limba cehă și slovacă, formînd corelații în cadrul sistemului corelației moale consonantice: *s-ś, z-ź, b-b, k-K*. — Starea de altădată se păstrează pînă astăzi în Nord-Estul Zemplului în *doudlebský* dialect în Nord-Vestul Moraviei și în Silezia, în dialectele *lašské*.

Slovaca are o serie de cuvinte latine cu *š, ž*, venite încă din sec. al VIII-lea — IX-lea odată cu primirea creștinismului din Nordul Italiei: *omša < lat. missa, kofel'a < lat. cassula =*

cămașe — *škola*, *ležiš*, *Iudaš*, *kriš* < *croșe* — etc. Astfel de nume găsim și în Registrul de la Oradea. Unele se referă la băștinașii care, înainte de sec. al XIII-lea, locuiau în aceste părți. (P. Olteanu. *Numiri slave în Transilvania de Nord*. Buc. 1957) Ele sînt deci morave.

Grupul *sk* s-a păstrat pînă în sec. al VIII-lea în cuvinte împrumutate din germană: *skot* < got. *skats* = vite, *dūska* < germ. de sus «*tisc*», lat. *discus* = scindură, blană; — *biskup* > germ. de sus *biscop*. (op. cit., p. 549). Între sec. al VIII-lea—IX-lea — *sch* > *ș* — în cuvinte ca *șoltic* > *Schultheiss* = șoltuz, *šindel'* <ger. *Schiendhel* = șindrila.

Grupul *šč* > *št'* în slovacă centrală prin sec. al XIV-lea. Schimbarea aceasta o constată Ján Stanislav în toponimice din Nordul Transilvaniei ca *Szelisčce* citește: *seliščce* — și *Szelistye* (cit. *t'* moale) — și deduce existența slovacilor aci în sec. al XIV-lea, sau în a doua jumătate a sec. al XIII-lea. Am arătat și altă dată că acest lucru nu e sigur — deoarece aceeași trecere e și în elementele latine *scio* > *știu* — *cognoscere* > *cunoaștere*. Fenomenul inmuierii consoanelor *t*, *d* + *e*, *i*, *e* în regiunea aceasta general.

Accentul s-a fixat în slovacă pe prima silabă prin sec. al XIII-lea. Aceeași situație e și în cehă. În slovacă de răsărit, accentul stă pe penultima silabă, ca și în polonă. Dar e o evoluție proprie slovaciei petrecută ca o consecință a pierderii cantității și diftongilor.

În aceasta nu trebuie să vedem un polonism, pentru că în polonă accentul era în sec. al XIII-lea mobil. În regiunile vecine Slovaciei de răsărit, limba polonă nici astăzi nu are accentul pe penultima silabă, ci pe prima. Așa e la Nord de Spiș, de Orava și în Cașubă. Slovaca cunoaște, spre deosebire de cehă legea ritmică după care nu pot urma două silabe lungi una după alta. Ex. slovac — «*trávníček*» — ceh: *trávníček*. Legea aceasta s-a afirmat prin sec. al XVI-lea. De altfel întreaga structură fonetică a limbii slovace s-a fixat ca și morfologia pînă în sec. al XV—XVI-lea. Ján Stanislav arată acest lucru, urmărind amănunțit fiecare fonem și aducînd un material de atestări impresionant de bogat din documente și dialecte, sistematizat cronologic și geografic.

Expunerea, deși vastă, rămîne clară, logică și convingătoare. Se desprind ușor fazele de dezvoltare ale limbii slovace, adică periodizarea ei precum și specificul limbii slovace, adică locul pe care-l ocupă limba slovacă între celelalte limbi slave.

În sprijinul periodizării, Ján Stanislav aduce și schimbările principale petrecute în structura morfologică și în evoluția lexicului. O parte din lexicul de altădată a pierit, pentru că odată cu evoluția societății au ieșit din uz: *vladika* = stăpîn, împărat, *smoliak* = opaiț, *kypce* = opinci; altele sînt *tabu*, sau pier din cauza omonimității. În lexicul său slovacă are ca orice limbă slavă un fond majoritar de cuvinte comun slave: *zem* = pămînt, *chlieb* = piine, *nôš* = cușit etc. Are însă și cuvinte specifice: *pre* = pentru, *ej*, *ej*, *ni*, *ni* = da, da, nu, nu; *kozub* etc.

Altele devin specifice fiindcă se datoresc anumitor influențe, care nu s-au exercitat asupra altor limbi slave. Astfel slovacă nu are atîtea germanisme ca limba cehă, are în schimb ungerisme, polonisme și romînisme. Acestea din urmă nu se referă numai la viața păstorească, ci și la alte domenii de viață. De ex. în Orava avem — *porčounia* = carne de porc; — pînă în Silezia și Moravia: *portaș* < *potieraș* (V. Machek, *Etymol. slovník jaz. českého i slovenského*, 1957, p. 384—386.)

Printre cuvintele romînești din domeniul păstoritului, Ján Stanislav citează nume de oi ca: *lajka*, *lajčak*, = oaie sau berbec negru, *kornuta*, *bakeša* = oacheșă. Obiecte de stîină: *bryndza*, *brînză* — *kurastva* = colastră, *hurda* = urdă, *fujara* = fluier, *geleta* = găleată, *frumbia* > lat. *frimbia* = fringhie, *koliba* > gr. *καλύβη*, *putera* = putina — cu rotacism ca și *hafera* = afine și *feređina* = ferigă, *krdel'* = cîrd, ciopor. Neclar e *masur* = mosor — căuș ciubăr — făcut dintr-un anumit lemn de brad. Verbe de origine latină ca *plekat* = a pleca < lat. *plicco* — *are*, *redykat'* 'sa < lat. *redicare* = a urca încet muntele; *strunga*/gr. *στρογγύρα*. *Klagat'* = a închea < lat. *coagulum*, *clagum*. — Ultimele două cuvinte au «*g*». netrecut la «*h*» ceea ce însemnează că au pătruns în slovacă după sec. al XII-lea. Ján Stanislav fixează sec. al XIV—XV-lea. Remarcabile sînt și cuvintele referitoare la înfățișarea terenului de vege-

tație *karpinet*, *gruň* < lat. « *gruneum* » și mai rar *sihlina* = codru-pădure mare, cunoscut în limba romină veche și în dialecte. Din păcate, cercetătorii slavi se sprijină în această privință tot pe lucrarea hipercritică a lui D. Crinjalá: *Rumunské vlivy v Karpatech*, Praga, 1938. Unele etimologii noi a adus prof. V. Machek în noul său dicționar etimologic al limbii cehe și slovace (1957) — cu care ne vom ocupa cu alt prilej.

E de dorit și necesar ca studiul elementelor românești din Carpații Nordici să se reia pe drumul brăzdat de Ovid Densusianu, acum o jumătate de veac. Oricum, aceste elemente ocupă un loc central în lexicul celei mai autentice limbi slovace cum sublinia Václav Chaloupecký (*Valaši na Slovensku*, 1948) — exagerînd puțin lucrurile.

Elementele polone au intrat în slovacă după sec. al XIII-lea: *gamba*, *grib*, *podgor*, *synrod*, *chlop*.

Ungurisme: *gunar*, *gazda*, *bantovat'*, *šuhaj*, *čardaš*, *juhaš*, etc.

Importante sînt de asemenea latinismele și germanismele vechi, care constituiesc împreună cu unele cuvinte specifice slavilor moravi și boemi, așa zisele « *moravisme* ». Ele caracterizează limba de cultură din Marea Moravie. După părerea nouă a prof. Ján Stanislav aceasta era limba vorbită între Micii Carpați și Nitra, din care s-au dezvoltat mai tirziu slovaca centrală și de apus. (p. 207—230 u.) Înainte slovaca centrală se extindea în Panonia și în părțile noastre de Nord-Vest. Pînă la venirea unguirilor a fost în legătură cu limbile slave de sud, ceea ce se vede din « jugoslavismele » rămase pînă azi în slovaca centrală din care au trecut și în cea literară ex. *ort*, *olt* > *rat*. lat: *lani*, *laket*, *rakytá*. Ca limbă slavă de apus slovaca are însă și *loni*, *loket*. Instr. s fem. *ženou* < *ženojō*, *tl*, *dl*, > *j*, *sa* < *sęti*, pers. I s. — *m. part. cu* — *o* = *padol*. Pe de altă parte prin structura sa slovaca rămîne organic legată de slava de apus prin contracție, *tj*, < *c*, *dj*, > *z*. *dz*; *tl*, *dl*, prin grupurile de consoane inițiale *kv* (*květ*) *gv*. (*hvezda*) accentul fix, are cantitate etc.

Prin dialectul de răsărit, slovaca se leagă de limba polonă și ucrainiană — fiind deci cum zicea L. Stür « *ca un ghem în care se împletesc toate celelalte limbi slave* ». De aci, reese și marea importanță pe care o are limba slovacă și dialectele ei pentru slavistică, precum și pentru limba romină.

P. Olteanu

MAX VASMER, *Russisches etymologisches Wörterbuch*. Vol. I (XLVII, 712 p.) vol. I (712 p.), vol. III (8 fasciole: 646 p.), Heidelberg, Winter, 1950—1958.

Ultimii ani au înregistrat o intensificare considerabilă a cercetărilor în domeniul etimologiei slave, concretizată nu numai în articole și cercetări speciale, ci și în discuții științifice, cum a fost cea din Cehoslovacia (1954), consacrată dicționarului slavei vechi și dicționarului etimologic al limbilor slave¹, precum și în articole de ordin general teoretic, ca cele publicate în revista sovietică „*Voprosy jazykoznanija*”.² În 1952 a apărut la Praga *Etymologický slovník jazyka českého*, alcătuit de J. Holub și F. Kopečný, urmat de *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského* al lui V. Machek (Praga, 1957). Tot în 1952 a început să apară la Cracovia dicționarul etimologic al lui F. Sławski, *Słownik etymologiczny języka polskiego*.

Un eveniment de seamă în lexicografia etimologică slavă îl prezintă apariția, începînd din 1950, a monumentalului „Dicționar etimologic rus”, în trei volume, datorit eminentului

¹ Vezi darea de seamă semnată de J. K u r z, R. V e č e r k a și E. H a v l o v á, *Konference o slovníku jazyka staroslovenského a o etymologickém slovníku jazyků slovanských*, „*Slavia*”, XXIV (1955), 1, p. 123—145.

² Ultimul articol este acela al lui O. N. T r u b a c i o v, *Принципы построения этимологических словарей славянских языков*, „*Voprosy jazykoznanija*”, 1957, nr. 5, p. 58—72.

slavist german Max Vasmer, care a fost sărbătorit nu de mult cu ocazia împlinirii a 70 de ani.³

Cele 26 fascicule publicate pînă în prezent cuprind întreg dicționarul etimologic dela A la Я, precum și o bună parte din index. Anii aceștia au apărut în revistele de slavistică o serie de recenzii în care se scoate în evidență soliditatea acestei importante lucrări, bogăția materialului lexical și a informației, preciziunea și conciziunea expunerii.⁴

Elev al școlii lingvistice de la Petersburg și format sub conducerea lui I. A. Baudouin de Courtenay, A. I. Sobolevski și A. A. Șahmatov, M. Vasmer se dedică încă de la primele lucrări problemei împrumuturilor lexicale în limba rusă.⁵ Dicționarul de față este rodul unei munci asidue, continuată timp de cinci decenii, consacrată obiectului fundamental al preocupărilor autorului — limba rusă.

Pînă nu demult, singurul dicționar etimologic al limbii ruse, ce putea fi consultat, era acela al lui A. Preobrajenski (*Этимологический словарь русского языка*, Moscova 1910—1914, ultima fascicolă în „*Труды Института русского языка*”, I, M. 1949)⁶, căci dicționarul mai vechi al lui N. V. Gorjaev (*Сравнительный этимологический словарь русского языка*, ed. 2, Tiflis, 1896) este aproape inaccesibil și, în bună măsură, depășit.

Noul dicționar al lui M. Vasmer este incomparabil superior celui al lui A. Preobrajenski, nu numai prin numărul mare de cuvinte tratate (1927 pagini, text cu caractere petit)⁷, ci și prin erudiția, originalitatea concepției și realizării, prin înaltul nivel științific la care se prezintă. Dicționarul tinde spre o cuprindere exhaustivă a vocabularului rus (cuvintele-rădăcini), inclusiv un mare număr de cuvinte dialectale, învechite și împrumuturi aparținînd diverselor epoci. Unele lipsuri întîmplătoare, semnalate pînă acum de recenzenți, nu sînt în măsură să micșoreze caracterul de „tezaur” al dicționarului. În plus, M. Vasmer a inclus printre etimologiile sale o serie de nume proprii — onomastice și toponimice, ceea ce mărește utilitatea dicționarului. Găsim în el chiar astfel de nume topice ca *Дунай*, *Карматы*, etc. sau onomastice ca *Иван*, *Игорь* etc., nume de popoare (printre care și *румын*).⁸

Operînd cu metodele sigure ale lingvisticii comparativ-istorice și folosind un bogat material lexical din cele mai diverse limbi și dialecte (din lista prescurtărilor rezultă că autorul citează cuvinte din circa 200 limbi și dialecte), M. Vasmer caută să ducă etimologia cuvîntului nu numai pînă în slava comună, prin comparația cu celelalte limbi slave, ci de cele mai multe ori stabilește corespondențele în celelalte limbi indoeuropene (lituaniană, greacă, latină, sanscrită, limbile germanice, etc.). În ceea ce privește împrumuturile, autorul stabilește, pe cît permite starea actuală a lexicologiei istorice ruse, epoca pătrunderii lor în limba rusă.

³ Vezi, *Festschrift für Max Vasmer zum 70. Geburtstag*, Berlin, 1956.

⁴ R. J a k o b s o n, *New Slavic Etymological Dictionaries*, „Slavic Word”, 1952, nr. 1, p. 387—394; V. Machek, „Slavia”, XXIII, 1954, 1, p. 63—67; V. R. K i p a r s k y, „Voprosy jazykoznanija”, 1956, nr. 5, p. 130—138; V. P o l á k, *Nad novými etymologickými slovníky slovanskými*, „Rocznik slawistyczny”, t. XVIII, cz. 1, 1956.

⁵ *Греко-славянские этюды*, „Сб. ОРЯС”, t. 86, St. Pб., 1909; vezi și *Словарные заимствования в русском языке* în *Харьковская Народная Энциклопедия*, Moscova, vol. VII, 1911, p. 191—205.

⁶ Reeditat în 1951 în Statele Unite și în 1956 în R. P. Chineză.

⁷ Pînă la fascicola 22 O. N. Trubaciov (*art. cit.*, p. 67) numărase 11.597 cuvinte, dintre care: cuvinte slave comune (și împrumuturi vechi) — 3.191, cuvinte slave de răsărit — 72, cuvinte rusești — 93, împrumuturi tirzii — 6.304, cuvinte expresive, onomatopice și cu origine neclară — 1.119, nume proprii și etnonime — 818. Printr-un calcul simplu se pot adăuga, pentru cele încă două fascicule și o treime, circa 1.230 cuvinte, deci în total — aproape 13.000 cuvinte.

⁸ Era mai bine dacăpe lingă forma romîn se cădea și varianta rumîn, care stă, de fapt. la baza formei rusești (II, 547).

Informația științifică este de o bogăție și precizie rară, realizată în urma unei continue munci de informare, dusă pînă la zi. Astfel, completările la lista bibliografică inițială, ce cuprinde nu mai puțin de 33 pagini de titluri (nu lipsesc nici dicționarele lui Tiktin și Pușcarlu pentru limba romînă), conțin o serie de lucrări cu totul recente, ca volumul omagial Vinogradov (1956) și altele.

Din punct de vedere al aspectului grafic, al organizării interne a materialului și al conciziunii expunerii, dicționarul etimologic al lui M. Vasmer se aseamnă cu *Slavisches etymologisches Wörterbuch* al lui E. Berneker, pe care îl și înlocuiește, de fapt, pentru literele care n-au fost tratate în acest dicționar. Prin aceasta *Russisches etymologisches Wörterbuch* capătă o importanță considerabilă atît pentru slavistică, în general, cît și pentru domeniile învecinate, cum sînt, de pildă, cercetările de etimologie slavo-romînă. Dispunem astăzi, pe lingă dicționarul etimologic al lui S. Mladenov (*Этимологически и правописен речник на българския книжовен език*, Sofia, 1941), de un nou dicționar complet, care oglindește atît formele slave vechi, cît și ale celorlalte limbi slave, cu etimologii argumentate și trimiteri la literatura de specialitate, ceea ce nu poate decît să ușureze simțitor munca etimologiștilor romîni. În afară de aceasta, dicționarul devine pentru noi un instrument sigur de lucru pentru studierea împrumuturilor lexicale romînești din rusă și ucrainiană.

De altfel, materialul lexical romînesc este citat de multe ori, atunci cînd un cuvînt în discuție a pătruns în limba romînă prin intermediu slav (de pildă, *сукман*, III 42; *caterincă*, III 373, etc.). Sînt date etimologii romînești la astfel de cuvinte ca *брынза*, *мамалыга*, *гурло* (în cazul acestuia din urmă ar fi trebuit să fie citată și forma ucrainiană *гурло*, căci cuvîntul romînesc a pătruns în rusă mai degrabă prin intermediu ucrainian).⁹ Formele romînești apar deasemenea în cazurile unor cuvinte răsbindite în numeroase limbi vecine, dar a căror etimologie n-a fost încă stabilită în mod satisfăcător (de ex. rom. *сиситуз* — rus. *кукуруза*).

Într-adevăr, o serie de cuvinte sînt încă, în faza actuală, insuficient studiate. Viitorii alcătuitori ai unui nou dicționar etimologic al limbii ruse vor trebui să ducă mai departe cercetările, ale căror rezultate au fost concentrate în dicționarul lui M. Vasmer. Din știrile primite de la Moscova aflăm că pe lingă Universitatea de stat „Lomonosov” s-a format un colectiv care a început lucrările asupra unui nou dicționar etimologic al limbii ruse. Desigur că etimologiștii sovietici vor putea urmări cu mai multă precizie și cu detalii noi istoria multor cuvinte pe baza textelor începînd din sec. al XI-lea pînă astăzi și pe baza unui bogat material dialectologic cules în ultimii zeci de ani. Munca lor este considerabil ușurată de existența dicționarului lui M. Vasmer, care constituie un impresionant monument închinat limbii ruse.

G. Mihăilă

STANISLAV SŁOŃSKI. *Historia języka polskiego w zarysie (Istoria evidenției evoluției schițată a limbii polone)*, ediția III-a, Varșovia, 1953, p. 128.

Cartea lui Stanisław Słowski *Istoria evoluției limbii polone* este o lucrare importantă pentru cei interesați în problema formării și evoluției limbii polone. Scopul principal al lucrării este, după cum se exprimă însuși autorul, de a prezenta „un tablou general al evoluției limbii polone — bazat pe un fundament riguros științific” (p. 7).

Lucrarea începe cu o introducere care cuprinde trei capitole. Primele două capitole tratează probleme cu caracter general lingvistic. Cel mai important este capitolul al treilea, care cuprinde cîteva probleme în legătură cu începuturile popoarelor slave în perioada comunității slave și ceea ce este mai important o scurtă trecere în revistă a caracteristicilor fonetice și morfologice ale limbii slave comune.

⁹ Cf., în ultimul timp, L. A. Булаховски, *Типы децимологизации в русском языке* „Voprosy slavjanskogo jazykoznanija”, Harkov, 1953, III, p. 9—10.

Părerile exprimate în această privință sînt în general juste și nu implică discuții. Ocupîndu-se însă de sistemul conjugării verbului din slava comună (p. 40, 41), autorul trece în revistă o serie de elemente noi apărute în comparație cu sistemul din indoeuropeană. Credem că printre categoriile temporale, dispărute în această perioadă, ar trebui amintită și cea a vechiului perfect indoeuropean — păstrat în vechea greacă cu reduplicație λέλυκx — și transformat în latină prin alipirea vechilor terminații la temele aoristului dispărut — dix — i¹.

Capitolele IV și V sînt consacrate examinării situației limbii polone înainte de așa numita perioadă scrisă, care începe odată cu sec. al XIV-lea. Această perioadă e împărțită în două: Prima datează pînă la începutul sec. al XII-lea în care, în urma transformărilor fonetice, se fixează sistemul de bază al foneticii limbii polone. Ca rezultat al acestor transformări, în cadrul declinării substantivelor se cristalizează criteriul împărțirii pe genuri, începe procesul dispariției declinării substantivale a adjectivelor, iar conjugarea rămîne în forma moștenită din slava veche.

În a doua perioadă, sec. XII și XIII, apar unele elemente de limbă în textele scrise latinește ca „Bulla protekcyjna”, care prezintă o importanță deosebită pentru stabilirea sistemului fonetic al limbii polone.²

În cursul acestei perioade schimbările survenite în fonetică se limitează la închideri, contracții și alungiri de vocale în anumite poziții, înmuieri și asimilări de consoane, fixarea accentului etc.

În domeniul morfologiei nu există schimbări esențiale, în afară de cele privitoare la imperfect și aorist. „Probabil că la sfîrșitul sec. al XIII-lea aoristul se forma numai dela verbe perfective, iar imperfectul numai dela verbe imperfective” (p. 60). Considerăm că această afirmație este de domeniul ipotezei — avînd în vedere că stabilirea unor forme existente încă în sec. al XIV-lea ca aparținînd imperfectului sau aoristului constituie încă o problemă deschisă pentru lingvistica poloneză. Dacă ar fi așa, cum presupune autorul, problema aceasta s-ar putea rezolva relativ ușor prin determinarea aspectului formei respective. Deși dispariția totală a imperfectului și aoristului are loc în sec. al XIV-lea tratat în cap. VI, la sfîrșitul acestui capitol autorul analizează limpede cauzele care au dus la îndepărtarea acestor două timpuri. Trebuie însă menționat că rolul principal în acest proces l-a avut categoria aspectului, căreia îi corespundeau mai bine formele timpului trecut compus — intrucit nu mai implicau confuzii din cauza asemănărilor de formă ca în cazul imperfectului și aoristului.

Perioada cea mai importantă pentru cristalizarea limbii polone în forma actuală este tratată în cap. VI — perioadă care începe odată cu sec. al XIV-lea și ține pînă la jumătatea sec. al XVI-lea. În acest timp, datorită apariției multor texte în limba polonă — intrate în circulație — procesul dezvoltării și ieșirii limbii polone din formele vechi se accelerează simțitor. În această perioadă au loc schimbări foarte importante în sistemul gramatical al limbii ca: a) — morfologic — dispariția completă a imperfectului și aoristului,³ dispariția dualului, deplina cristalizare a declinărilor împărțite pe genuri și nu pe teme... b) — fonetic — stabilirea notării diferite a celor două vocale nazale, simplificarea diferitelor forme flexionare prin diferite procese fonetice etc., schimbări care duc la stabilirea sistemului gramatical al limbii polone.⁴

În sprijinul diferitelor afirmații autorul aduce un bogat material lingvistic constituit din fragmentele celor mai importante texte apărute în această perioadă.

¹ După cum afirmă lingvistica sovietică А. Десницкая, *Вопросы изучения родства индоевропейских языков*, Moscova — Leningrad, 1956, p. 13, în slava veche nu s-a păstrat decît o singură formă — *xλx —, pe care o consideră ca aparținînd vechiului perfect.

² Bulla protekcyjna — 1136 — cuprinde cca 400 de nume de persoane și localități

³ Ultimile două forme de aorist apar în anul 1401 — wynidziecha și ukradziecha.

⁴ După cum se exprimă însuși autorul în prefața lucrării, „... limbă literară de mai tirziu nu va avea prea multe de schimbat în acest sistem.” (p. 8).

Al șaptelea capitol se ocupă de situația limbii polone începînd cu a doua jumătate a sec. al XVI-lea și terminînd cu prima jumătate a sec. al XVII-lea. «Veacul de aur» al literaturii polone a avut ca rezultat al eforturilor marilor scriitori printre care se relevă Mikollaj Rej — tatăl literaturii polone și în special Jan Kochanowski — maestrul din Czarnolas — stabilirea limbii literare polone. «Sfîrșitul sec. al XVI-lea și începutul sec. al XVII-lea constituie perioada șlefuirii și stabilirii limbii literare polone în înțelesul propriu al acestui cuvînt» — p. 129. Acest lucru implică un sistem de scriere bine stabilit, care să corespundă înaltului nivel al literaturii, la care s-a ajuns nu datorită diferitelor proiecte în acest sens ale lui — Jan Parkosz (1440), Murzynowski (1551), Januszowski (1592) și alții —, ci datorită editorilor cracovieni — Haller, Wietor, Ungler, Wierzbięta și Andryszowicz. Tot acum în cadrul categoriei numelui și verbului are loc stabilirea așa numitului gen personal.

După această perioadă de uriașă dezvoltare pe tărîm cultural, sub influența nefastă a vieții politico-religioase, începe pentru limba și literatura polonă un proces de declin, care ține pînă aproape de sfîrșitul sec. al XVIII-lea perioadă tratată în cap. VIII. În acest timp conservatorismul șleahței și religiei revine la folosirea pe scară largă a limbii latine, iar spre sfîrșitul sec. al XVIII-lea determină o puternică influență a limbii franceze. Penultimul capitol al lucrării — IX — cuprinde perioada dela sfîrșitul sec. al XVIII-lea pînă în timpurile noastre. Datorită mișcării politico-sociale din ultimul pătrar al veacului XVIII, are loc o puternică renaștere a limbii și literaturii polone — pe timpul iluminismului (1764—1792). Urmează — din fericire — o scurtă perioadă de declin după pierderea independenței (1795) — în timpul așa numitului pseudoclasicism varșovian (1796—1822) — după care dezvoltarea limbii literare polone își urmează drumul ascendent — în poezie datorită romanticilor în frunte cu Adam Mickiewicz (1798—1855) și Juliusz Słowacki, iar în proză cu realiștii H. Sienkiewicz, E. Orzeszkowa, Ștefan Żeromski și alții. Tot în această perioadă după îndelungi ezitări și discuții are loc în anul 1936 — stabilirea definitivă a ortografiei polone.

Însfîrșit ultimul capitol — X — reprezintă o sumară trecere în revistă a influențelor străine — suferite de limba polonă; se ajunge la concluzia justă că aceste influențe sînt normale și pozitive uneori dacă nu se ajunge la exagerări.

Pentru ilustrarea diferitelor situații lingvistice — lucrarea prezintă comparativ o serie de texte, iar uneori chiar fotocopii după originale.

Lucrarea este o imagine istorică concentrată a evoluției limbii polone din cele mai vechi timpuri și pînă azi, concretizată într-o expunere simplă, dar științifică și accesibilă tuturor.

Stan Velea

E. E. GRANSTREM, Описание русских и славянских пергаменных рукописей. Рукописи русские, болгарские, молдавлахийские, сербские. (*Descrierea manuscriselor rusești și slave pe pergament. Manuscrise rusești, bulgare, moldo-valahe, sirbe*). Biblioteca «M. E. Saltykov—Șcedrin». Publicațiile secției de manuscrise, Leningrad, 1953, în 8°, 134 p. + 19 plănșe.

După cum se desprinde și din titlu lucrarea cuprinde o descriere a manuscriselor slave scrise pe pergament, aflate în Secția manuscrise a Bibliotecii Saltykov-Șcedrin din Leningrad. Lucrarea începe cu o prefață semnată de D. S. Lihacev în care se arată între altele valoarea de unicat a manuscriselor pe pergament. Urmează o prefață a autoarei care subliniază principiile ce stau la baza descrierii manuscriselor și anume: 1) denumirea manuscrisului, 2) data sau veacul, 3) indicații cu privire la locul unde s-a scris manuscrisul, 4) stabilirea tipului grafiei manuscrisului, 5) prezența și o scurtă caracteristică a stiliului ornamental din manuscris, 6) indicația existenței însemnărilor și a notelor în manuscris, redîndu-se textul, datarea și grafia acestora, 7) scoarțele, 8) numărul filelor și dimensiunile lor — în cm. — se indică și numărul coloanelor, 9) date cu privire la starea în care s-a păstrat manuscrisul, 10) date cu privire la istoria manuscrisului și proprietarii anteriori ai acestuia, 11) bibliografia manu-

scrisului, 12) note — cu privire la unele elemente cuprinse în manuscris. Se dă apoi o listă a prescurtărilor folosite în text — incluzînd și pe cele bibliografice, după care urmează: Bibliografia celor mai importante manuscrise slave păstrate în colecțiile U.R.S.S. Se intră apoi în obiectul descrierii care cuprinde următoarele capitole: I. Mss de origine rusă (p. 13—74); II. Mss de origine bulgară (p. 75—86); III. Manuscrise moldo-valahe (p. 87—92), adică slavo-romîne; IV. Mss de origine sîrbă (p. 93—112); V. Manuscrise de origine necunoscută (p. 113—116) — care cuprinde manuscrise ce nu s-au putut identifica ca origine din pricina proastei lor conservări. Cap. VI și ultimul cuprinde Mss false (p. 116) — patru la număr. Lucrarea se încheie prin trei îndici: onomastic (p. 119—125), geografic (p. 126—129) și paleografic (p. 130) după care urmează 19 reproduceri în fotocopie.

Între manuscrisele rusești se află celebrități ca: de pildă Evanghelia lui Ostromir, din anul 1056—1057 (p. 15—16), Sbornicul lui Sviatoslav din anul 1076 (p. 16) (Ermit. 20), cronica lui Laurențiu (Lavrientievskaja letopis) din anul 1377 (p. 17, Fn I 58), foile lui Kuprian sau de la Novgorod din sec. al XI-lea — din acest veac fiind încă zece manuscrise — cele mai multe însă în fragmente (p. 17—18). Între manuscrisele bulgare sînt și vestitele texte slave vechi: Evanghelia dela Zograf — Codex Zographensis (p. 77, Glag. 1), Ms Suprasl — Codex Suprasliensis — numai 16 foi (p. 77—78, Qn I 72), Trebnicul de la Sinai — Euchologium Sinaiticum (p. 78, Glag. 3). Între manuscrisele bulgare se află și un Triod de post din sec. al XV-lea care în sec. al XVI-lea aparținea mînăstirii moldovene Sucevița (vezi p. 86, Fn I 55) după cum se vede din nota ce o are pe f. 118 verso. În cap Mss moldovalaha se descriu 11 manuscrise slavo-romîne din care cele mai multe provin din colecția cunoscutului colecționar și învățat dela jumătatea veacului trecut, M. P. Pogodin. Astfel cel mai vechi manuscris slavo-romîn pe pergament ce se află în Biblioteca Saltykov-Șcedrin este psaltirea mînăstirii Putna ce în anul 1470 s-a scris din porunca lui Ștefan cel Mare de către monahul Cassian (p. 89, Pogod. 4) — cunoscut și prin grafiera unui Mineu pe luna noiembrie în anul 1467 (vezi Emil Turdeanu, Manuscrisele slave din timpul lui Ștefan cel Mare, în « Cercetări Literare » V, București 1943, p. 113). E apoi o psaltire din secolul al XV-lea care în anul 1616 este dăruită de mitropolitul Anastasie Crîmcovici — ctitoriei sale, mînăstirii Dragomirna (p. 90, Pogod. 5), un slujebnic — liturghier — din sec. al XV—XVI-lea (p. 90—91, Pogod. 38), un tipic bisericesc scris în anul 1622 din porunca mitropolitului Anastasie Crîmcovici pentru mînăstirea Dragomirna (p. 91, Pogod. 35), o evanghelie scrisă în anul 1535 — la E. E. Granstrem 1534 — din porunca lui Toma logofăt spre a fi dăruită de acesta mînăstirii Dobrovăț (p. 91, Pogod. 22) — din care se dă un facsimil în planșa 18 dela sfîrșit și în final o evanghelie din sec. al XVI-lea care are însemnări false din anul 1264 (p. 92, Pogod. 23). Între manuscrisele slavo-romîne se mai află provenind din diferite colecții o evanghelie scrisă în anul 1470, decembrie 21, indictionul 4, crugul soarelui 7, temelia 9, din porunca clucerului Furcă de către popa Dobromir în timpul domniei lui Radu cel Frumos (p. 89—90, OLDP F. 136). La fel un triod din sec. al XV-lea ce a aparținut mînăstirii Sucevița (p. 90, Fn I 59). Tot așa un liturghier care în anul 1532 s-a scris de către « demesticul » Varlaam în mînăstirea Zograf din porunca mitropolitului moldovean Teofan, ca danie a acestuia pentru mînăstirea în care s-a scris (p. 91, Solov. 1124/1015). La fel sînt apoi și două liturghiere din veacul al XVI-lea din care ultimul s-a scris de un Jerdan (p. 92, On I 8 și On I 9).

Foarte bună este clasificarea și descrierea manuscriselor după locul lor de origine. Și din acest punct de vedere ținem să subliniem că E. E. Granstrem este primul cercetător slav care în descrierea mss slave acordă un capitol special mss slavo-romîne. Dar nu ne împăcăm cu faptul că autorul trece cele trei texte slave vechi specificate în rîndul mss bulgare, doar mai toți învățații sovietici sînt pentru termenul de slav vechi și nu bulgar vechi așa dar și texte slave vechi. Metodologia adoptată de E. E. Granstrem în descrierea mss este atît de prețuită încît aceasta și-o însușește pe deplin L. V. Ćerepnin în cartea sa Русская палеография (vezi recenzia acestei lucrări în volumul de față al revistei). Lucrarea cuprinde însă și unele scăpări.

Astfel cu privire la manuscrisele slavo-române avem de observat că două din ele și anume psaltirea moldovenească din anul 1470 și cea care în anul 1616 este dăruită de Anastasie Crîmcovici minăstirii Dragomirna au fost descrise de Șt. Ciobanu în *Din bibliotecile rusești (Notițe mărunte)* (în «Anuarul Comisiei monumentelor istorice», (Secția din Basarabia, Chișinău, 1924, p. 78—79), descriere ce E. E. Granstrem n-a avut-o la îndemână. Cele două descrieri — Ciobanu și Granstrem — se completează în ceea ce privește însemnările din mss respective, reproducerea Ciobanu are însă omisiuni față de exactitatea reproducerii Granstrem. În ceea ce privește data de an a morții lui Anastasie Crîmcovici însemnată în psaltirea donată de același în 1616 minăstirii Dragomirna, aceasta este greșit redată 7139 = 1631 față de cea veridică 7137 = 1629 cînd într-adevăr domnește Miron Barnovschi și moare Anastasie Crîmcovici (vezi relatarea în amănunt a morții pomenitului ierarh moldovean în nota slavă din ms. grec aflat sub nr. 12 în Biblioteca națională din Leipzig la A. I. Jacimirski Описание южно-славянских и русских рукописей заграничных библиотек, în «Sbornik otdelenija ruskogo jazyka i slovesnosti imp. Akademij Nauk» t. XCVIII, ca vol. aparte, 1921, p. 549), prezentată de noi în *Din paleografia slavo-romină*, extras din «Documente privind istoria Romîniei», Introducere I, București, 1956, p. 71).

Cu privire la data anului 6979 de la facerea lumii — alături de 21 decembrie și indictionul 4 — ce se află în psaltirea scrisă în Țara Românească de către popa Dobromir pentru clucerul Furcă, E. E. Granstrem susține că H. M. Loparev în Описание рукописей общества любителей древней письменности I (1892), p. 253—256 a transpus greșit anul 6979 în anul 1470 al erei noastre (vezi Granstrem, p. 89—90) dar această aserțiune nu se poate susține întrucît stilul cronologic în Țara Românească a sec. XV, era cel de la septembrie, confirmat și de stilul indictional care era de asemeni din septembrie — cifra 4 a indictionului corespunzînd întocmai tabelelor indictionale — indictionul bizantin fiind în plus cu o unitate față de cel apusean (vezi Damian P. Bogdan, *Diplomatica slavo-romină din secolele XIV și XV*, București 1938, p. 133—135 și idem, *Diplomatica slavo-romină*, extras din «Documente privind istoria Romîniei» introducere II, București, 1956, p. 117—121).

Și tot în referire la data de an — dar a evangheliei din 1535 care are anul de la facerea lumii 7043 — aceasta în transpunerea erei noastre nu dă 1534 cum calculează E. E. Granstrem (p. 91, Pogod. 22) ci 1535 căci în Moldova pînă-n a doua jumătate a sec. al XVI-lea anul începea la 1 ianuarie. În referire la cuvîntul *μαρμαθα* pe care E. E. Granstrem îl desface în două cuvinte (p. 90, Pogod. 5 și p. 91, Pogod. 35) adăogăm că e vorba de un cuvînt sirian ce reprezintă forma cea mai înaltă a blestemului bisericesc biblic și are sensul următor: omul lovit de un asemenea blestem nu poate fi de nimeni iertat și cu acest blestem asupra lui va fi pînă la «a doua venire a lui Hristos». Explicația cuvîntului se află la Episcop. Melhisedec, *O vizită la cîteva minăstiri și biserici antice din Bucovina* (extras din «Analele Academiei Romîne» p. 87) — nota și explicația aflată la Melhisedec este reprodușă de A. I. Jacimirski în Славянския и русския рукописи румынских библиотек, «Sbornik otdelenija russkogo jazyka i slovesnosti imp. Akademij Nauk», tom. 79 (S. Petersburg, 1905), p. 49. În descrierea liturghierului din anul 1532 se socotește nume propriu cuvîntul *ΔΕΙΣΤΙΚΗ* (p. 91, Solov. 1124/1015) însă în realitate e vorba de substantivul grec *δομίστηκος* slavizat prin *ΔΕΙΣΤΙΚΗ*, cuvînt ce este redat în Lexiconul clasic al lui Miklosich. Tot așa în însemnarea din evanghelia scrisă în anul 1534 se redă cuvîntul *пантома* legat de *λογωφίτη* (p. 91, Pogod. 22), în realitate însă e vorba de două cuvinte: *панѣ* și *тома* — aceiași omisiune e și în indicele onomastic (p. 123). Nu suntem apoi de acord nici cu excesiva prezență a parantezelor obișnuite, folosite de E. E. Granstrem pentru a încadra literile ce le adaogă prin desfacerea și complectarea prescurtărilor — este un fapt ce dăunează esteticului cărții. Credem că era mai nimerit să nu se desfacă prescurtările ci să se indice numai literile suprascrise doar lucrarea este destinată cercetătorilor științifici și nu maselor cititoare.

În nota din anul 1786, aflată în psaltirea dăruită în 1616 de Anastasie Crimcoviți minăstirii Dragomirna data anului erei noastre s-a redat greșit prin 1668 în loc de 1678. În nota evangheliei din anul 1535 — la E.E. Granstrem 1534 — s-a lecturat greșit допросъч în loc de допросиц, aceiași greșeală și în indicele geografic. Cîteva omisiuni le-am observat și în indicele onomastic care însă nu aparține autoarei lucrării. Astfel nu există o consecvență în alfabetizarea numelor puțin cunoscute, căci pe cînd unele se redau prin forma puțin cunoscută cu trimitere la forma cunoscută (unde forma puțin cunoscută însă existentă este cuprinsă în paranteze obișnuite) altele se redau numai parțial. De pildă sub Diomid nu s-a trecut în paranteze și *Deomid* ce în această formă apare în text, la fel: *Onton* sub *Anton*, *Pafomei* sub *Pahomii*. Tot așa nu s-a dat în alfabetizare cu trimitere următoarele nume: Дамька, Ivona, Kiuril, Vonufrei, Evprosimiia deși acestea apar în text. În aceleași indice s-a trecut, greșit Dimitrii Solunskii înainte de Dimitrie Konstantinovici și tot aci și o greșeală de tipar sub Evprosimiia pentru Евфросинья. Iar în indicele geografic este greșit trecută Сучавская обитель căci o atare minăstire nu există fiind vorba în text de Сучавицкая обитель. Observațiile de mai sus sînt mai mult de amănunt și ele nu scad valoarea în ansamblu a lucrării care după cum scrie A. N. Robinson în recenzia sa din «Izvestij Akademij Nauk SSSR. Otdelenije literaturi i Jazyka» tom. XIII, fasc. 2, 1954, p. 194—197 — unde semnalează și unele lipsuri — va fi de sigur un auxiliar prețios pentru orice cercetător științific.

Damian P. Bogdan

ONOFREI NEONILA, Contribuții bibliografice la cunoașterea traducerilor românești din opera lui Adam Mickiewicz, în «Prima sesiune științifică de bibliologie și documentare» București, 1957, p. 121—126.

Bibliotecarii n-au fost și nu sînt simpli funcționari. În majoritate sînt cercetători cu contribuții mai ales în domeniul documentării bibliografice și biblioteconomiei, uneori dînd lucrări monumentale în domeniul respectiv. Comunicările și articolele publicate în acest volum fac din nou această dovadă.

Pe noi ne interesează și semnalăm aci comunicarea tov. Neonila Onofrei despre traducerile din opera lui Adam Mickiewicz în românește. Este un merit al autoarei că le grupează într-un articol de deocumentare bibliografică. În bună parte traducerile sînt cunoscute din cercetări și studii izolate. Se notează însă și traduceri care au scăpat atenției generale ca cea a baladei *Cei patru Budris* făcută de Gh. Coșbuc și publicată în «Adevărul» din aprilie 1891, sau chiar cea a fragmentului *Tadeu Soplitz*a publicat de Al. Iacobescu în «Doljiul» din 1913. Altele sînt necunoscute aproape de loc, cum e traducerea baladei *Nimfa*, realizată de admiratorul lui Mickiewicz, Gr. H. Granda, și publicată întîi în «Dîmbovița», lui A. Bolintineanu din 1860 sau traducerea *Un tuast*, datorită lui Ulise Cariadi, apărută în «Portofoliu român» pe 1881.

Meritul autoarei este de necontestat și asemenea contribuții sînt de apreciat, cum este și articolul în legătură cu cunoașterea traducerilor din Fr. Schiller în românește, publicat de Octavian Barbosa în aceeași *Primă sesiune științifică*. Manifestările însă referitoare la Mickiewicz au fost și mai ample. E de ajuns să amintim de relatările din «Albina Românească» pe 1848, sau din «Tribuna» pe 1890, p. 573—574, cu prilejul aducerii osemintelor de la Montmorency din Franța la Cracovia. Apoi Gh. Asachi este întîiul cunoscător direct al operii lui Mickiewicz. El traduce și adaptează reușit frumoasele balade ale poetului polon *Świtez*, *Uciezka* și *Rybka*, publicîndu-le între 1853—1854 sub numele *Jijia*, *Turnul lui But* și *Sirena lacului*, în *Almanah de învățătură și petrecere* și în *Culegere de poezii*, din 1854. În *Culegere de poezii* a tipărit și poemul *Moșii* (*Sîmbăta Morșilor*) adaptare cu evidente urme ale poemului lui Mickiewicz: *Dziady* (*Moșii*).

Dacă totuși informația despre traducerile din Mickiewicz în românește, dată de tov. Onofrei este în general prețioasă, considerațiile de istorie literară sînt eronate. Nici *Sonatele din Crimeea* și nici *Baladele* n-au apărut în traducere franceză la Moscova, în 1823 (1). *Sonety*

Krymskie au apărut în primă ediție la Moscova, însă în limbă polonă, pe când Mickiewicz se găsea acolo, în anul 1826. *Ballady i romanse* au apărut tot la Moscova, în a doua ediție, (prima la Wilno 1822), însă în anul 1829 și în limbă polonă. Cît despre traduceri în limba franceză, publicate în Franța, primele nu datează din 1833, ci din 1830. În 1830, la Paris, s-a publicat între altele, poemul istoric *Konrad Wallenrod*, urmat de *Sonnets de Crimée*, în traducerea lui Felix Miaskowski și G. Fulgencé. A doua ediție a acestei traduceri a apărut tot în 1830. În această perioadă, adică în 1830 și în 1831, s-au făcut alte traduceri. Deci înainte de 1833 s-au realizat multe alte traduceri. O lucrare de documentare bibliografică pare serioasă și sigură pe date și din această cauză poate induce în eroare. E necesar deci un control mai adînc al datelor.

Articolul însă, în totalitate, e de luat în seamă și de apreciat.

Ion. Const. Chițimia

KAREL HORÁLEK, *Evangelizare a čtveroevangella. Příspěvky k textové kritice a k dějinám staroslovenského překladu evangelia. (Evangelizarele și tetraevanghelile. Contribuții la critica de texte și la istoria traducerii evangheliei din slava veche)*. Praga, 1954.

Cartea este una din cele mai importante lucrări din domeniul slavisticii, apărute în ultima vreme în Cehoslovacia. Autorul, profesor de limbi slave comparate la facultatea de filologie a universității Carol, cercetează într-un mod foarte amănunțit una dintre problemele de bază ale filologiei slave: raportul dintre *evangeliar* (cartea care conține extrase din evanghelie citite la slujbă în timpul anului) și *tetraevanghel* (cartea cu textul neîntrerupt al celor patru evanghelii canonice). Problema a fost dezbătută și de alți învățați ca V. Vondrák, V. Oblak, G. A. Voskresenskij, A. Meillet ș.a., dar cu rezultate nu numai diferite, ci chiar contradictorii, fiindcă la concluziile respective se ajungea mai mult din presupuneri apriorice, decît pe baza unei cunoașteri exacte a faptelor. Lucrarea de față depășește aceste lipsuri prin faptul că pleacă de la materiale foarte vechi, cum sînt de ex. *Codex Zographensis*,¹ *Codex Marianus*,² ș.a., dar și din textele mai recente,³ în total 27 de manuscrise, prin urmare un material care n-a fost folosit pînă acum într-o astfel de cercetare. Autorul pornește însă nu numai de la material, ci și de la revizuirea principiilor privitoare la critica textelor și de la stabilirea unei metode exacte pentru astfel de cercetări.

Cartea e opera unor străduinți care au durat mai mulți ani. Ea a fost pregătită treptat, printr-o serie de studii preliminare, publicate în revistele cehe de specialitate¹, dar mai ales în lucrarea, *Význam Savviny knihy rekonstrukci stsl. překladu evangelia*. Praga, 1948. (Însemnătatea Cărții lui Savva pentru reconstituirea traducerii slave vechi a evangheliilor),

Cercetarea făcută pe această bază comparativă stabilește, în primul rînd, că nu există o versiune precisă a celor două tipuri de evanghelii și totuși deosebite. Evoluția textului și a limbii tetraevangheliilor a avut loc mai încet decît evoluția evangheliarelor. Aceeași situație există și la versiunile grecești. Paralel cu urmărirea evoluției evangheliilor slave se arată clar, însă fără simplificare, și tendința lor spre grezizare.

¹ *Quattuor evangeliorum Codex glagoliticus olim Zographensis nunc Petropolitani*, editi V. Jagić, Berolini, 1879.

² *Quattuor evangeliorum versionis palaeoslovenicae Codex Marianus*, editi V. Jagić St. P. 1883.

³ Printre ele: *Savvina kniha*, ed. V.N. Ščepkin, St. P. 1903; *Evangelium Pumanum* ed. E. Kalužniacki, Vindobonae, 1888 ș.a.

¹ De ex.: *K nejstarším dějinám staroslovenského překladu evangelia*, «Naše vě da», XXIII, 1944, p. 79–85, 113–116; *K otázce poměru staroslovenského evangeliaře a tetra*. «Casopis pro modrení filologii», XXX, 1947, 102–5; *K otázce významu staroslovenských preterit*, «Slavia», XVIII, 1947/48, p. . . .

Prof. Horálek ajunge la aceste concluzii sprijinindu-se atît pe o cercetare critică a textului, cît și pe baza unei analize a limbii. Erudiția autorului s-a dovedit nu numai în studiile sale despre diferite probleme lingvistice, dar mai ales în cunoscuta sa lucrare de sinteză: *Introducere în studiul limbilor slave*². Analiza lingvistică este urmărită sub aspect lexical și gramatical. După părerea autorului, cauzele diferențierii lexicale nu trebuie să căute numai în evoluția în timp a textului, în deosebirile dialectale și în posibilitatea variantelor din lectura originalului grecesc, ci și în diferențierea stilistică a traducerilor, precum și în rectificările suplimentare aduse după modele grecești. Dacă în partea lexicală, Horálek a avut un predecesor în Jagić,³ în partea privitoare la analiza gramaticală trebuia să-și deschidă drumul singur. Aici a lăsat la o parte problemele privitoare la grafie, fonetică și morfologie, ca fiind nu numai relativ bine studiate, și s-a concentrat asupra aspectului sintactic, în sensul larg al cuvîntului. Acest capitol este de fapt un șir de studii de amănunt, prețioase din punct de vedere al scopului lucrării, atît pentru cunoașterea mai profundă a sintaxei slave vechi, cît și pentru studiul comparat al limbilor slave.

Desigur, cercetarea aspectelor studiate ar putea fi continuată, de ex. prin studierea frazeologiei. Scepticismul autorului pare uneori prea mare, ca în problema dativului adnominal, cînd nu este admisă posibilitatea unei influențe a mediului balcanic. Ar fi recomandabil, în unele cazuri, o clasificare mai clară a materiei spre a releva cititorului, mai puțin atent, observațiile prețioase. Lipsește deasemeni lista bibliografiei folosite.

În concluzie, lucrarea prof. Horálek constituie o contribuție însemnată la dezvoltarea studiilor de slavistică, în genere.

I. Smrčková (Praga).

L. SADNIK UND R. AITZETMÜLLER, *Handwörterbuch zu den altkirchenslawischen Texten*. Heidelberg, Winter, 1955, XX + 342 p. (Indogerm. Bibliothek, II. Reihe).

Timp de decenii slavistii au avut drept instrumente de lucru pentru slava veche (și redacțiile slave bisericești) *Lexiconul* lui Fr. Miklosich (1862—1865) și *Dicționarul* lui A. Vostokov (*Словарь церковно-славянского языка*), apărut cu cîțiva ani înainte (1859—1861). Se simțea de mult nevoia alcătuirii unui dicționar al textelor vechi slave « canonice », apărute în epoca « veche slavă » (pînă la sfîrșitul sec. al XI-lea), ceea ce și întreprinde în prezent Institutul slav al Academiei cehoslovace de științe. Pînă la apariția acestei lucrări fundamentale, slavistii au primit un dicționar de proporții mai reduse, dar alcătuit la un înalt nivel științific, « Mic dicționar pentru textele vechi slave », datorit lui L. Sadnik și R. Aitzetmüller.

În extragerea materialului, autorii s-au limitat doar la textele vechi slave canonice, așa cum au fost stabilite în lucrările moderne asupra slavei vechi (Cf. N. van Wijk, *Geschichte der altkirchenslawischen Sprache*, Berlin — Leipzig, 1931; J. Kurz, *Pocta Fr. Trávníčkovi a F. Wollmanovi*, Brno, 1948, p. 286).

La unele din textele vechi există glosare complete, întocmite de V. Jagić, S. Severianov, K. Meyer, St. Slonski, care au și fost folosite de autorii lucrării de față.

În dicționarul lor, autorii urmăresc nu numai scopuri lexicografice propriu zise (înregistrarea cuvintelor și sensurilor lor principale), ci și etimologice și gramaticale. «Handwörterbuch» cuprinde trei părți: 1) dicționarul propriu zis, 2) dicționar invers, 3) partea etimologică.

În partea întâia (p. 1—170), fundamentală, cuvintele sînt prezentate în ordine strict alfabetică, cu indicarea variantelor la locul respectiv (trimiterea se face la forma corectă din punct de vedere etimologico-ortografic). Cuvintele sînt transcrise cu alfabet latin, conform transcripției științifice (inclusiv menținerea lui *b* și *ѣ*: ex. *světlъ*), iar sensurile sînt redată în limba germană. În afară de cuvintele comune, se dau și nume proprii, cu indicarea, de

² Cf. *Úvod do studia slovanských jazyků*, Praga, 1955.

³ Cf. *Entstehungsgeschichte der altkirchenslawischen Sprache*, Berlin, 1913, ed. II.

obicei, a sursei (grecești, latinești, etc., ca și în cazul împrumuturilor). În paranteze, se indică textele în care apare cuvântul respectiv și se face trimiterea la articolul etimologic din partea a treia. Pe lângă cuvinte se dau deasemenea indicații gramaticale. Iată un exemplu: « *nevěsta* f. Braut, Schwiegertochter [(Z. M.A. Es. Sk. S. 573)] ». Prin preciziunea sa, această parte este un bun index al cuvintelor atestate în textele vechi slave cu sensurile lor principale.

Partea a doua (p. 171—207) cuprinde cuvintele (cu excepția împrumuturilor și a numelor proprii) în ordine invers alfabetică. Ea are o valoare deosebită pentru studiul gramaticii și al derivației cuvintelor.

În sfârșit, *partea a treia* (p. 209—341) cuprinde un număr de 1180 articole etimologice, în care sînt cuprinse toate cuvintele din aceiași familie. În fiecare articol se dau scurte indicații etimologice și trimiteri la lucrările fundamentale de etimologie, în special dicționarele etimologice ale lui E. Berneker, J. Pokorny, R. Trautmann, M. Vasmer etc.

Valoarea unui astfel de dicționar pentru slavisti romîni e greu de apreciat într-o scurtă notă bibliografică. Prin materialul lexical precis înregistrat, prin indicațiile etimologice, el permite o îmbunătățire a muncii în domeniul etimologiei slavo-romîne. Față de dicționarul lui Miklosick, care citează și cuvinte din textele medio-bulgare, medio-sîrbe etc., aceasta cuprinde numai cuvinte « vechi slave » în înțelesul strict al cuvîntului. Împreună cu alte dicționare, el permite selecționarea formelor vechi slave și renunțarea la indicația « v. sl », atunci cînd cuvîntul nu e atestat decît în textele sîrbești sau bulgărești mai noi. Fără îndoială că dicționarul pregătit de slavisti de la Praga va aduce încă material nou și noi precizări, care însă nu vor știrbi cu nimic valoarea științifică a originalei lucrări a lui L. Sadnik și R. Aitzetmüller.⁸

G. Mihăilă

VÁCLAV MACHEK, *Etimologický slovník jazyka českého i slovenského* (Dicționarul etimologic al limbii cehe și slovace) Editura Acad. cehoslovace de științe, Praga 1957, p. 627.

Lucrările pentru lămurirea lexicului limbilor slave se înmulțesc îmbucurător, în ultimul timp. Max Vasmer a publicat la Berlin și ultima fascicolă a marelui dicționar etimologic al limbii ruse. Impunătoare sînt lucrările de lexicologie slavă, care apar în Uniunea sovietică.¹ La Praga, Institutul slav lucrează la un dicționar complet al slavei bisericești. Un alt colectiv, condus de prof. V. Machek dela universitatea din Brno, continuă dicționarul etimologic al lui Berneker, folosind și fișele lucrate de regretatul comparatist și indoeuropenist J. M. Kofínek.

Profesorul V. Machek ne-a făcut însă o surpriză deosebit de plăcută, trimițîndu-ne un nou dicționar etimologic al limbii cehe și slovace. Noul dicționar completează și verifică pe cel al lui I. Holub și Dr. Fr. Kopečný, (Praga, 1952,) care se limita numai la limba ceah, precum și pe cel al limbii vechi cehe de Fr. Šimek, care era prea redus.²

Autorul a inclus și lexicul limbii slovace, care e identic mai ales cu cel din Moravia de răsărit, valahă și moravoslovacă. Formele slovace sînt menționate între acestea sau între ale altor limbi slave ori sub prescurtarea slk. Autorul ține să precizeze că rămîn cuvinte și expresii, care trăiesc numai în slovacă și că prin aceasta nu se tăgăduiește inde-

⁸ Dintre recenziile apărute în revistele de slavistică semnalăm următoarele: A. Dostál în « *Slavia* », XXV (1956), 4, p. 611—614; Fr. Slawski în « *Język polski* », 1956, 2, p. 153—156; Gr. Nandriș în « *The Slavonic and east European Review* » XXXIV, 1956, p. 501—502; R.M. Teitlin în « *Voprosy jazykoznanija* », 1957, nr. 3, p. 147—148, și Hans Rothe în « *Zeitschrift für sl. Philologie* », 1957, 1, p. 225—231.

¹ Vezi articolele din « *Voprosy jazykoznanija* », I, 1952.

² Fr. Šimek, *Slovníček staré češtiny*, Praga, 1947, p. 236.

pendența limbii slovace. « Un astfel de gând a fost totdeauna departe de mine ». (p. 7). Constatăm însă că materialul limbii slovace este incomplet și mai slab interpretat, mai ales când e vorba de elementele de origine românească, răspândite de-a lungul Carpaților nord-vestici de « valahi ». La cuvântul « hafera » de ex. dă numai traducerea « boruvka » nu și pe cea slovacă auzită de noi în valea Lubochnei și în alte graiuri slovace: *čučoriedky*. Etimologia o dă îndoelnic din vreo formă dialectală a cuvântului german *Heidelbeere* ca de ex. *Heiberi*, *Heipperi* (?) p. 120. Ori se știe că « hafera » e forma rotacizată a cuvântului românesc « afină » cu proteza unui «h» aspirat. De altfel între variante, V. Machek dă și forma din polonă, care e nerotacizată « afyna ». Termenul privește vegetația de munte și e în legătură cu viața păstoraască, în care germanii nu au amestec. Ei au venit în Slovacia ca mineri, meseriași. Alte cuvinte românești sau slovace nici nu figurează în dicționarul lui V. Machek — ex. *ochabit.* = a lăsa — *blynda* = rom. blîndă — boală de piele. În schimb la cuvântul « feracină » dă (rom. *ferigă* — slovac *kapradi* — (p. 108). Ba aduce și etimologii noi, care sînt juste de ex. *portaș* < rom. *poteraș*, prin metateză (p. 384—385). Mai la toate elementele românești spune că sînt din domeniul culturii păstorești din Carpați și trimite la expunerea lui D. Crînjală, care e o lucrare hipercritică și în multe susțineri e de rea credință. (*Rumunské vliwy v Karpatech* — Praga, 1938). Pentru partea slovacă urmează mai mult dicționarul lui M. Kálal, care nu-i suficient. (*Slovenský slovník z literatury aj nárečí, B. Bystrica, 1924*).

Cu problema elementelor românești din dicționarul acesta ne vom ocupa cu alt prilej. Acum îi semnalăm doar apariția, principiile care-i stau la bază și importanța pentru promovarea studiilor de slavistică.

Prof. V. Machek urmărește forma și sensul cuvântului în evoluția lui din slava comună pînă azi, ba chiar dinainte de indoeuropeană. El nu țe oprește la etimologia rădăcinilor, ci urmărește întreaga familie de cuvinte și variantele. Vădește multă prudență în precizarea etimologiilor, domeniul în care, s-a lucrat foarte puțin atît în cehă cît și în slovacă. De aceea la multe cuvinte etimologia propusă e însoțită de expresii nesigure: « poate », « probabil », « mai degrabă » etc.

Dicționarul e prețios și prin atestările aduse din alte dicționare, din literatură și din dialecte, localizînd cuvîntul și geografic. Sensul îl urmărește mai ales la arhaisme și la cuvintele mai rare. Aceasta ușurează mult cercetările viitoare. Autorul nu polemizează cu alte păreri. Expune ce crede despre cuvîntul respectiv în stadiul actual al cercetărilor. La numele de plante dă ce e important. Pentru rest trimite la lucrarea sa: *Numele de plante în limba cehă și slovacă*, Praga, 1954 (*Česká a slovenská jméná rostlín*). Autorul aplică aci cele mai noi concluzii ale studiilor de lingvistică. De ex. trebuie să renunțăm la metoda de a explica totul prin limba indoeuropeană. Multe cuvinte sînt mai vechi decît indoeuropeană și, înainte de a se așeza în Europa strămoșii popoarelor indoeuropene, au existat aci alte populații, care au avut o cultură a lor. De la aceste popoare strămoșii indoeuropenilor au învățat diferite meserii, agricultură, cunoștințe din natură. Odată cu aceasta, au împrumutat desigur și denumirile respective.

De aceea, V. Machek spune despre multe cuvinte că au o origine « preeuropeană » (*praeevropský původ*). Amintește de ex. că masa vocabularului limbii grecești în marea ei majoritate nici nu este indoeuropeană, ci e preluată dela vechii *Cari*, *Lelegi*, etc. care au locuit înainte de greci extremitatea sudică a Peninsulei Balcanice. De aceea noul dicționar etimologic al limbii grecești, pe care chiar acum îl publică *Frška* se deosebește fundamental de dicționarele de pînă acum. (p. 9—10).

Cuvintele preeuropene din cehă și slovacă nu sînt așa de numeroase ca în greacă. Dar există și ele au de obicei aceeași formă ca și în limba germană. Aceasta însemnează că atît germanii cît și slavii au împrumutat cuvintele dela aceeași populație străveche, care a locuit cîndva teritoriul ocupat de germani și în vecinătatea slavilor. Pe de altă parte, slava păstrează împreună cu limbile baltice o mare bogăție de cuvinte și expresii indoeuropene.

Din cuvintele străine a ales pe cele mai vechi împămintenite adînc în limba cehă și slovacă și rareori le urmărește apariția în limba străină respectivă, care uneori nici nu se poate identifica. Forma cuvintelor e trecută prin sîta deasă a foneticii, urmărită încă din indoeuropeană și apoi comparat în latină, greacă, în slava comună.

V. Machek explică schimbările fonetice fundamentale în Introducere p. 10—12. Printre cele 11 principii și aplicații noi, autorul explică diftongii nazali *o* și *e* din slavă ca o despărțire a consoanelor geminate. De ex. — *ep* — < *epp*, unde « *pp* » e forma dublă și expresivă a consoanei mai vechi « *p* ». Cu aceasta însă se schimbă învățătura despre soarta consoanelor geminate în slavă. (p. 12).

Analiza specialiștilor și experiența ne va arăta în ce măsură noile expunerii și principiile se dovedesc valabile. Noul dicționar etimologic al limbii cehe și slovace e o contribuție prețioasă la promovarea studiilor de lingvistică comparată în general și a celor de slavistică în special. Pe noi românii ne interesează din mai multe puncte de vedere: Ca material și metodă va ajuta desigur la întocmirea noului dicționar etimologic al limbii române, care se lucrează acum la Institutul de lingvistică al Acad. R.P.R.

În limba cehă și slovacă, se găsesc elemente românești, care depășesc domeniul păstoritului. Se găsesc latinisme vechi și cuvintele anteeuropene sînt adesea comune cu cele din limba română. Vom căpăta astfel poate sugestii noi în explicarea enigmaticului element autohton din limba noastră. Pe de altă parte, noul dicționar etimologic al celor două limbi slave este indispensabil în întocmirea și redactarea mult așteptatului dicționar etimologic al elementelor slave din limba română. Cunoscînd adînc originea și viața cuvintelor limbii noastre, a toponimicelor, vom rezolva poate și problema atît de frămîntată astăzi a formării limbii și poporului nostru.

P. Olteanu

* , * *Relații romîno-ruse în trecut. (Studii și conferințe.)* București, 1957, 321 p.

În acest volum se publică 14 studii și conferințe privitoare la relațiile romîno-ruse din cele mai vechi timpuri și pînă astăzi. Volumul începe cu un articol al academicianului P. Constantinescu-Iași, «*Din relațiile culturale romîno-ruse de-a lungul veacurilor.*» Este o privire de sinteză foarte utilă asupra relațiilor culturale dintre cele două popoare. Autorul reușește să arate clar continuitatea unor strînse legături pe plan cultural, în care cercetătorii acestui domeniu pot găsi numeroase probleme care merită să fie studiate în adîncime.

Un astfel de studiu de largă tratare a unei singure epoci, dar sub aspect politic îl formează «*Relații politice între Moldova și Rusia în timpul lui Vasile Lupu,*» semnat de Tr. Ionescu-Nișcov și A. Constantinescu. Semnificația politică a căsătoriei Ruxandrei cu Timuș Hmelnički e analizată cu deosebită amănunțime pe baza tuturor izvoarelor cunoscute și a studiilor publicate pînă acum, arătîndu-se atitudinea Porții, a lui Gh. Rakoczi sau a lui Matei Basarab față de această alianță matrimonială, care determina destinele politicii externe a Moldovei.

Tot Tr. Ionescu-Nișcov prezintă «*Aspecte sociale din Țările Române în însemnările unor călători și publicații rusești de la începutul sec. al XIX-lea.*» Sînt o serie de impresii juste și autorul putea face extrase mai largi. În special scrierile publicate sau nepublicate ale lui Liprandi, bun cunoscător al Țărilor Române și al Bulgariei, ar trebui studiate mai atent, deoarece acest călător periodic avea un adînc simț de observație.

Începutul relațiilor lui Constantin Brîncoveanu cu Rusia și activitatea lui David Corbea ceașul e amănunțit redată de Gh. Georgescu-Buzău în studiul său «*Un diplomat român la Moscova la începutul sec. XVIII-lea: David Corbea Ceașul.*» După ce arată printr-o mare bogăție de izvoare intențiile Habzburgilor, povara jugului otoman și formarea unui curent popular pro-rusesc, Gh. Georgescu-Buzău expune pe larg activitatea diplomatică a lui David

Corbea și rezultatele ei. Acțiunea sa ar putea fi cunoscută și mai bine dacă s-ar studia corespondența sa cu cancelarul Golovkin, cu Cantacuzinii și cu patriarhul Ierusalimului, corespondență semnalată încă de Gr. Tocilescu, — după cum ne informează autorul.

Alături de atâtea nume cunoscute de boieri moldoveni intrați în serviciul țarului Rusiei, N. Corivan și M. Ciolan vin să adauge unul nou și anume Meleghie Lungul, dând date interesante din activitatea lui în anii 1707 și 1711. (*Un boier moldovean în slujba lui Petru I*).

Cunoașterea în detalii a campaniei de la Prut, încheiată cu lupta de la Stănilești, se îmbogățește prin traducerea în limba română și comentarea unor părți din « *Jurnalul feld-mareșalului B.P. Șeremetev despre campania de la Prut (1711)* » prezentate de C. Șerban. Autorul a știut să selecționeze foarte judicios pasajele cele mai importante din acest jurnal și trage concluzia că la Stănilești armata rusă nu-și epuizase încă forțele și că ar fi fost în stare să mai continue lupta.

Sînt interesante cele două documente, necunoscute pînă acum în relațiile ruso-române: proclamația către Moldoveni — în special în problemele recrutării și scrisoarea lui Dimitrie Cantemir către Șeremetev, în care cere să se facă mai repede joncțiunea celor două armate. Din numeroasa bibliografie existentă asupra acestei campanii ar trebui traduse și alte izvoare.

Un studiu de o deosebită importanță este acela al lui D. P. Bogdan, intitulat: *Textele slavo-române în lumina cercetărilor rusești*. D-*sa* prezintă cataloagele, studiile și albumele paleografice, studiile și edițiile de manuscrise și documente, studiile de diplomatică, epigrafie etc., adică într-un cuvînt toate cercetările rusești referitoare la textele slavo-române, fie ele cronici, documente, inscripții ș. a.

Am putea spune că nu există slavist care, abordînd un text slav oarecare scris pe teritoriul țării noastre, să nu-și fi pus întrebarea dacă nu cumva a fost vreodată studiat de către unul din numeroșii învățați ruși din secolul trecut, dar ale căror lucrări, cu excepția citorva mai răspîndite, ca acelea ale lui Ulianițki sau Iașimirski, au rămas în cea mai mare parte necunoscute cercetătorilor noștri. E deajuns să menționăm afirmația lui D. P. Bogdan, că și slavisti de valoarea lui Ion Bogdan și M. Costăchescu au avut scăpări în ceea ce privește utilizarea aceleiași bibliografii, atunci cînd și-au publicat importante lor colecții de documente slave.

Dacă ținem seama, că marea colecție de documente slave și românești a Academiei RPR, a cărei publicare continuă, nu este un codice, adică nu reproduce și documentele publicate în diverse colecții străine, dintre care unele rarissime, ne dăm ușor seama de marele serviciu pe care autorul îl aduce tuturor slavistilor romîni, fie ei istorici sau filologi.

Valoarea studiului lui D. P. Bogdan crește și mai mult prin aprecierile critice făcute de diverși cercetători, sau de domnia-*sa* asupra aceluiași ediții. E regretabil că acest studiu trebuie să apară îmbucătățit în diferite publicații. E cazul ca diversele lui părți să fie adunate la un loc și publicate într-un volum unitar, alcătuiind un instrument de lucru care nu trebuie să lipsească din biblioteca personală a oricărui cercetător.

Din lipsa de spațiu nu insistăm asupra celorlalte studii ce îmbrățișează diferite probleme: V. Ciobanu semnează articolul A. S. Pușchin și *literatura romînd*, Gh. Ungureanu arată: *Contribuția Rusiei la crearea armatei naționale a Moldovei*, cu prețioase date de arhivă, iar Gh. Potra arată greutățile întîmpinate de primul medic romîn din Țara Romînească, în timpul studiilor sale în Rusia, pe vremea Regulamentului Organic. Este vorba de doctorul N. Gănescu, care a participat și la revoluția de la 1848.

Ecoul revoluției populare ruse din 1905 în Transilvania, formează obiectul unui documentat articol semnat de I. Cicală și A. Egyed, iar I. Focgeneanu arată *Colaborarea militară ruso-romînd în 1877—78 și cîștigarea independenței de stat a Romîniei*. Culegerea se încheie cu prezentarea unor manuscrise rusești din Biblioteca Universității din Iași, semnată de A. Andronic.

Adunînd la un loc studii și articole cu conținut variat, culegerea publicată de Institutul Romîno-Sovietic arată implicit multiplele planuri pe care s-au manifestat puternicile și permanentele noastre legături cu Rusia de-a lungul veacurilor. Culegerea prezentată este o serioasă și utilă contribuție la cunoașterea acestor relații.

Așteptăm ca Institutul Romîno-Sovietic să continue publicarea unor asemenea lucrări, pentru cunoașterea cit mai adîncă a relațiilor romîno-ruse.

C. Velichi

ION CONST. CHIȚIMIA, *O rumuńskieje literaturze ludowej*. (Despre literatura populară romînă), în „Polska sztuka ludowa”, XI (1957), p. 53 și urm.

Prima parte a articolului se ocupă cu dezvoltarea cercetărilor folclorice din literatura romînă.

După ce face o prezentare a celor mai vechi urme de folclor în trecut, autorul trece în revistă școlile de cercetare folclorică, atrăgînd atenția asupra activității desfășurate de V. Alecsandri și B. P. Hasdeu. Acesta din urmă ridică problema cercetării științifice a întregului domeniu folcloric, pe cînd școala lui Ovid Densusianu pune accentul în special pe cercetările de tip dialectologic.

În continuare, autorul arată că, în stadiul actual al cercetărilor, cultura poporului în totalitatea ei nu mai poate fi studiată de către un singur specialist. Diferitele sectoare de manifestare folclorică au legături cu sectoarele respective ale culturii superioare: literatura populară are legătură cu literatura cultă, arta populară cu arta cultă etc. De aici s-a ajuns la necesitatea diviziunii muncii de cercetare pe ramuri de specialitate.

În condițiile regimului nostru de astăzi, studiul literaturii populare intră în preocupările Institutului de Istorie literară și Folclor, arta populară este cercetată de către Institutul de Istoria Artei, muzica populară constituie preocuparea de căpetenie a Institutului de Folclor (muzical).

Secția cercetărilor juridice de pe lîngă Institutul de Filozofie cercetează vechile obiceiuri populare, iar limba poporului este unul din obiectivele studiilor întreprinse de către Institutul de lingvistică.

În planul de activitate al secției de folclor de la Institutul de Istorie literară s-au fixat următoarele obiective: lămurirea raportului dintre literatura populară și literatura cultă, cercetări amănunțite asupra activității vechilor folcloriști și asupra concepțiilor lor folclorice, descoperirea valorilor artistice ale creațiilor literare populare, cunoașterea literaturii populare, a istoriei și concepțiilor folclorice ale altor popoare și în primul rînd, a celor vecine. Unele rezultate ale acestor cercetări au fost publicate în revista Institutului: *Studii și cercetări de istorie literară și folclor*.

Într-o fază de pregătire înaintată este *Istoria folcloristicii romînești* și de asemenea o lucrare despre *Literatura populară și folcloristica polonă*.

Din *Antologia literaturii populare* au apărut pînă acum primele două volume: *Cîntecele* (648 p.) și *Basmele* (512 p.) urmînd să apară în continuare: *Povești, legende, snoave* (III), *Dramaturgia populară* (IV), *Paremiologia* (V) și *Folclorul copiilor* (VI).

Este prevăzută de asemenea apariția unui *Manual de folclor*.

În partea a doua a lucrării sale, I. Const. Chițimia se ocupă de frumusețea literaturii noastre populare sub diferitele ei forme: doine, bocete, cîntece, balade, basme, proverbe. Exemplificările în traducere proprie sau a unor poeți poloni, reușesc să redea în cea mai mare parte frumusețea originalului.

Exemplificările în traducere proprie sau a unor poeți poloni, reușesc să redea în cea mai mare parte frumusețea originalului.

Spre deosebire de literaturile populare din Apusul Europei, în mare parte influențate de elementul livresc, literatura populară românească — după părerea autorului — și-a păstrat întreaga prospețime, fără să sufere din partea literaturii culte vreo influență nici sub raportul conținutului, nici al limbii. Această afirmație a autorului se referă, desigur, la o epocă mai veche, astăzi limba creațiilor populare fiind influențată de limba literară, care în condițiile noilor relații sociale și tehnice noi, pătrunde în mase tot mai largi.

Literatura populară este aceea care a salvat în momente critice scrierea și limba românească, constituind temelia sănătoasă și vie pe care s-a dezvoltat limba noastră literară. Școala latinistă a fost combătută eficient mai ales prin descoperirea frumuseților de creație populară.

Sînt arătate de asemenea reflexele literaturii populare în opera unora dintre scriitorii romîni ca: I. Neculce, I. Creangă, M. Eminescu, M. Sadoveanu, etc.

Preocupat de multă vreme de problemele raporturilor istorice și culturale dintre poporul polon și român, Ion C. Chițimia nu pierde din vedere nici acum acest lucru. Domnia sa arată evenimentele din istoria Poloniei care au stat la baza baladei romînești, *La fîntina gerului*, citînd cercetarea lui P. Caraman.

Lucrarea, în ansamblu, interesează atît prin ideile pe care le cuprinde, cit și prin faptul că pune pe cercetătorii poloni în curent cu stadiul actual al cercetărilor folclorice din țara noastră.

Elena Deboveanu-Mălăescu

M. S. ŽIVOV, Адам Мицкевич. Жизнь и творчество. (A Mickiewicz. Viața și creația) Moscova, 1956, p. 511.

Moștenirea literară a marelui poet polonez, Adam Mickiewicz, a intrat în fondul literaturii universale, ca opera unui mare poet democrat și revoluționar.

În anul 1955, potrivit hotărîrii Consiliului Mondial al Păcii, întreaga omenire progresistă a comemorat, într-un cadru solemn, o sută de ani de la moartea poetului. Cu acest prilej, specialiștii au arătat opiniei publice rezulatele obținute de ei în studiile privitoare la opera poetică a marelui scriitor polonez.

Literatura cu privire la Mickiewicz este foarte bogată și variată. Despre el au scris atît reprezentanții lagărului progresist cît și cei din lumea capitalistă. S-au publicat broșuri de popularizare, articole și lucrări științifice, pînă la monografii voluminoase. Lupta pentru moștenirea literară a marelui poet a început încă din secolul trecut. Adevărații săi apărători au fost scriitorii marxiști.

În articolul, publicat cu prilejul comemorării a o sută de ani de la nașterea poetului Roza Luxemburg spunea: « Adam Mickiewicz nu este numai cel mai mare poet al Poloniei, ci unul din marii poeți ai lumii, de al cărui nume se leagă foarte strîns istoria națională și spirituală a Poloniei.¹

Această luptă au continuat-o toți acei care împărtășeau concepțiile lui revoluționare și democratice atît pe pămîntul patriei, cît și dincolo de hotarele ei. Specialiștii ruși au creat în adevăr o tradiție temeinică în ceea ce privește studiile despre Mickiewicz. În 1948, împlinindu-se 150 de ani de la nașterea poetului, iar în 1955 o sută de ani de la moartea lui, în URSS au apărut monografii și numeroase articole și broșuri de popularizare privind diferite perioade din viața și activitatea poetului. Astfel, în anul 1955, a apărut monografia lui I. C. Gorski, intitulată « Adam Mickiewicz,² iar în anul 1956, S. S. Sovietov³ a scris un studiu despre »viața și opera poetului, din perioada șederii sale în Rusia.

¹ Roza Luxemburg *Статьи о Литературе*, Moscova, 1924, p. 53.

² I. K. Gorski, Адам Мицкевич Moscova, 1955, p. 275. Editura Academiei de Științe a URSS.

³ S. S. Sovietov, Адам Мицкевич, Leningrad, 1956, p. 187.

Dintre numeroasele lucrări apărute în Uniunea Sovietică, despre Mickiewicz, o deosebită atenție trebuie acordată monografiei, scrisă de criticul și traducătorul sovietic M. S. Jivov. Problemele dezbătute în acest studiu se caracterizează prin adâncime, amploare și, exactitate. În această lucrare, cititorul va găsi multe afirmații și concluzii originale, bazate pe un material factologic foarte vast. Cartea lui Jivov cuprinde tot ce există mai bun din ceea ce a putut acumula știința despre Mickiewicz. Materialul este aprofundat și studiat în lumina ultimilor cercetări de istorie literară. Autorul ne înfățișează părțile pozitive și cele slabe din concepția poetului, cauzele șovăirilor sale politice și continua căutare a unei căi înlăuntrul vieții personale, atât de complicate.

M. S. Jivov situează opera lui Mickiewicz în vîltoarea curenților literare din acea epocă și face, în același timp, o profundă analiză a evenimentelor politico-sociale dinlăuntrul și din afara Poloniei, la care a participat poetul.

Sub un aspect nou, viu și convingător, sînt prezentate paginile, consacrate celei mai dificile perioade din viața poetului, din punct de vedere ideologic și politic, anume perioada șederii sale în Franța și Italia (cap. 3—7). În fața noastră, apare poetul — combatant, care în permanență se frămîntă, caută și rătăcește, dar nu-și pierde credința în dreptatea cauzei sale, în fericirea poporului său. M. S. Jivov a arătat legătura dintre sistemul poetic al lui Mickiewicz și concepția sa politico-socială și lupta dusă de el pentru libertatea Poloniei. Studiul lui M. S. Jivov e străbătut de o mare putere de convingere. Autorul nu sugerează cititorului punctul său de vedere asupra chestiunilor, pe care le tratează, ci îl convinge prin analiza concludentă a faptelor.

Pe lângă aceste merite științifice incontestabile, monografia de care ne ocupăm prezintă și unele neajunsuri. Astfel, nu s-a arătat îndeajuns rolul lui Adam Mickiewicz, în ceea ce privește democratizarea limbii literare polone. M. S. Jivov n-a stăruit asupra caracterului limitat al programului politic al societății filomaților, în care a luat parte activă și poetul polonez p. (45—63).

De asemeni, ni se pare că nu totdeauna sînt reușite comparațiile în ceea ce privește căile de dezvoltare a literaturii polone și ruse. Cîteodată avem impresia că autorul, prin incursiunile sale în istoria literaturii ruse, caută să accentueze competența sa în acest domeniu, deoarece faptele citate se situează în afara problemelor, care fac obiectul studiului său, (de pildă reflexiunile asupra baladelor lui Jukovsky și baladelor lui Pușkin, în comparație cu baladele lui Mickiewicz (p. 81—82).

Pe de altă parte, există în concluziile autorului și unele contradicții, care se cer a fi subliniate. Așa, bunăoară, analizînd « Crinii », M. S. Jivov scrie: « La prima vedere s-ar părea straniu că Mickiewicz respinge finalul realist al baladei și-l înlocuiește cu unul fantastic. Dar aceasta se explică prin faptul că Mickiewicz n-a putut înfățișa frații în rolul unor răzbuunători cu suflet nobil. Pedepsa lovește pe ucigașa bărbatului; prin mîna soțului — fantomă, care se ridică din mormînt și apare în biserică, însoțită de unul dintre frații. » (p. 74—75).

Tocmai pentru a exprima această idee, Mickiewicz a respins versiunea realistă a cîntecului popular și a încheiat balada cu o scenă fantastică, imprimînd prin acest procedeu baladei sale o mare forță poetică (subliniat de mine, E. F.). Și mai departe, citim: « Este evident că talentul lui Mickiewicz, a ajuns la cel mare potențial poetic tocmai în scenele realiste (p. 275—276), e vorba de drama « Dziady ». — (Observația mea, E. F.). « Utilizarea elementului fantastic a simbolurilor și alegoriilor a fost totdeauna un semn al slăbiciunii, al maturității ideologice incomplete a creatorului literar, al incapacității sale de a înveșmînta o idee în imagini reale și vii în persoana oamenilor activi și luptători. » (subliniat de mine, E. F.).

Situîndu-se pe o linie justă a revizuirii critice a tot ce s-a scris de către cercetătorii burgezi despre Mickiewicz, M. S. Jivov, după părerea noastră, a rezolvat această problemă în mod unilateral. Nu se poate tăgădui că la I. Hmelevsky, la I. Kleiner și la alți istorici literari nu se găsește material factologic, care să nu aibă o valoare indiscutabilă și pentru istoria literaturii marxiste.

Tot așa de incomplet a fost soluționată și problema influenței exercitată de dragostea față de Marila Vereșceak asupra operei poetului. Respingînd în mod just diversele teorii, emise de critica burgheză în această privință, autorul nu ajunge totuși la o concluzie clară.

«... Întîlnirea lui (cu Marila Vereșceak — E. F.) a jucat în a devăr un rol important în viața lui Mickiewicz, care a fost captivat de frumusețea răpitoare, de inteligența și firea poetică a tinerei fete... Totuși n-au dreptate acei biografi, care susțin că această dragoste a desființat în ochii lui Mickiewicz întreg universul, devenind singurul izvor al inspirației lui poetice.» (p. 43). și mai departe: «Și într-adevăr, Mickiewicz a purtat de-a lungul întregii sale vieți acest sentiment sfînt și curat al primei sale iubiri.» (p. 59).

E adevărat, că Jivov și-a exprimat părerea asupra acestei chestiuni ceva mai precis, acolo unde face analiza dramei «Dziady», (p. 102) — totuși cititorul nu rămîne cu o idee clară asupra acestei probleme. M. S. Jivov nu argumentează temeinic și de aceea concluziile lui par puțin convingătoare. Acestea ca și alte lipsuri relativ mici nu micșorează valoarea științifică a acestei monografii. Prin noutatea interpretărilor, prin forța argumentării și prin spiritul de sinteză, cu care autorul îmbrățișează opera marelui poet polonez, lucrarea lui M. Jivov prezintă un deosebit interes științific și literar.

Ecaterina Fodor

EMIL VÎRTOSU, Ce înseamnă «domn singur stăpînitor» din titulatura domnească a Țării Romînești și a Moldovei. În «Analele Universității C. I. Parhon» (Seria științelor sociale. Istoria), 9, 1957, p. 45—59.

Se știe că vechea istoriografie romînească a socotit totdeauna cuvîntul САМОДЕРЖАВНЫ (САМОДРЪЖАВНИ etc.) ca afirmația domnitorului că țara stăpînită de el este neatîrnată. Din cercetarea izvoarelor unde apare acest epitet — cu mult mai des folosit în Țara Romînească decît în Moldova (aci nu se întîlnește decît în două acte de la Roman Vodă din 1392 și 1393, precum și pe patrafirul lui Alexandru cel Bun și al Marinei Doamna) — prof. Vîrtosu ajunge la numeroase observații. Astfel domnia sa a izbutit a desprinde limpede faptul că САМОДРЪЖАВНЫ nu se folosește în actele externe, (cu doar cîteva excepții în scrisorile către Brașoveni), ceea ce ar fi putut învedera neatîrnarea țării față de Ungaria sau Polonia. În schimb cuvîntul se întrebuițează în acte interne. De aceea autorul îl pune în legătură cu titlul de mare voevod și cu asocierea la dîmnie. Marele voevod este САМОДЕРЖАВНЫ întrucît, ne spune domnia sa, puterea lui, potrivit concepției feudale, vine de la Dumnezeu, pe cînd asociatul nu este decît voevod, puterea lui purcedînd din voința marelui voevod.

Privitor la tîlmăcirea în romînește a lui САМОДЕРЖАВНЫ, după ce arată felurite traduceri în trecut ale acestui cuvînt, prof. Vîrtosu se oprește la aceea de «singur stăpînitor», folosită și în corpusul de documente al Institutului de Istorie al Academiei R.P.R. (poate sub înrîurirea lui Constantin căpitanul Filipescu). Părerea noastră este că, etimologic vorbind, ar fi fost mai bine să se întrebuițeze «de sine stăpînitor» (după pilda lui Ion Bogdan și Tocilescu), care răspunde întocmai grecescului αὐτοκράτωρ, pe cînd μονοκράτωρ — «singur stăpînitor» — este la Bizantini o poreclă dată... diavolului! (cf. Du Cange, *Glossarium*..., s.v.). De asemenea limba noastră cunoaște așa zisele «mînăstiri de sine» sau «samovlastii» (la bizantini αὐτοδέσποτα μοναστήρια). Nu mai amintim că παντοκράτωρ (САМОДРЪЖАВНИ) din textul Crezului este redat romînește prin «a-tot-șitor». (De aceea poate G. Pesiakov traduce САМОДРЪЖАВНИ prin «însuși șitorul»). În legătură cu «singur biruitor» din *Cronica anonimă*, redat de Dionisie Fotino prin μόνος νικητής (cf. Vîrtosu, p. 48), precizăm că în veacul al XVI-lea cuvîntul «biruitor» nu însemna ca astăzi (și ca pe vremea lui Fotino) «îvingător», ci «oblăduitor, stăpin» (vezi indicele Psaltirii Șcheiane, ed. Candrea). În *Cartea cu învîștură* a lui Coresi din 1581

ed. Pușcariu și Procopovici, p. 1) voevodul Mihnea cel Rău este « despuitoriu în toată Țara-Românească », cuvânt care în Psaltirea Șcheiană înseamnă și el « stăpînitor » (vezi indicele Psaltirii). Prin urmare, împăratul αὐτοκράτωρ sau voevodul самодержавный este acela care are în sine puterea.¹ Aceasta nu înseamnă deci că această putere izvorește de Sus, de la Dumnezeu. Într'adevăr Ioan Lydos, înalt dregător bizantin sub împărații Anastasie și Iustinian, care a scris în 565 în grecește cartea *De magistratibus populi romani* spune că αὐτοκράτωρ (care redă grecește latinescul *imperator*) este acel βασιλεύς care primește sarcina de a întări Statul care se clatină și de a-l apăra împotriva dușmanilor (cf. L. Bréhier, *Les institutions de l'empire byzantin*, Paris 1949, p. 49). Sintem prin urmare de pătere că latura teologică și mistică a puterii împărătești sau domnești la Bizantini, la slavii de miază-zi și la Romîni, este cuprinsă într-o altă formulă, și anume ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεύς (uneori ὀρθόδοξος) sau echivalentele sîrbo-bulgare sau slavo-romîne.

Datele privind întrebuițarea lui αὐτοκράτωρ și самодержавный la bizantini, la bulgari și la sîrbi, sînt luate după lucrările lui Fr. Dölger și G. Ostrogorski și, pe lângă faptul că ajută la lămurirea folosirii titlului la noi, fac din acest studiu o contribuție binevenită la diplomația țărilor din Sud-Estul european. Ele îndreptățesc nerăbdarea cititorilor să apară cît mai curînd cercetările profesorului Emil Virtosu despre Ιω și despre asocierea la domnie.

P. Ș. Năsturel

KNIEZSA ISTVÁN, *A magyar nyelv szláv jövevényyszavai. (Împrumuturi slave în limba maghiară)*. vol. I, partea 1—2. Budapesta, 1955 1044. p.

Studiul relațiilor lingvistice slavo-romîne și slavo-maghiare a mers adesea paralel, și nu odată un succes al slavisticii maghiare a bucurat pe istoricii limbii romîne, în fața cărora se pun adesea probleme similare. Studiul științific al elementelor slave în limba maghiară a fost inaugurat, ca și în cazul limbii romîne, de renumitul slavist al secolului trecut Franz Miklosich (*Die slavischen Elemente im Magyarischen*, Viena, 1871). În deceniile următoare au apărut numeroase cercetări ale slaviștilor maghiari Asbóth Oszkár, Melich János și ale altora, care au contribuit mult la rezolvarea acestei sarcini complexe.

Munca înaintașilor este continuată astăzi de un colectiv de slaviști, în al căror plan de lucru se află înscrise diferite aspecte ale relațiilor slavo-maghiare de-a lungul vremurilor².

Printre studiile apărute în ultimul timp, în acest domeniu, se află fundamentala lucrare a academicianului Kniezsa István „Împrumuturi slave în limba maghiară”, din care a apărut volumul I (2 părți) sub forma unui dicționar etimologic.

Materialul lexical studiat este repartizat în trei grupe mari: 1) Cuvinte a căror origine slavă este neîndoielnică (circa 800, dintre care 460 în limba literară contemporană; p. 55—582); 2) cuvinte a căror origine e îndoielnică (circa 800; p. 583—789); 3) cuvinte

---

¹ În veacul al XVII-lea regele Franței Ludovic al XIV-lea spunea că el este Statul (« L'Etat c'est moi »).

² Vezi, de pildă, Peter Király, *Славянское языкознание в Венгрии за последние десять лет*, „Voprosy jazykoznanija”, 1957, nr. 1, p. 154—161.

de origine neslavă, trecute în lucrări anterioare în mod greșit, după părerea autorului, între împrumuturile slave (circa 430; p. 790–978).²

În afară de împărțirea cuvintelor pe plan etimologic, autorul mai distinge în cadrul fiecărei grupe trei categorii de cuvinte: a) cuvinte făcând parte din limba literară comună maghiară, b) cuvinte dialectale, înregistrate în dicționare, glosare și, parțial, în monografii dialectologice, c) cuvinte învechite, atestate în textele vechi ale limbii maghiare. Distingerea lor e ușurată de expresia grafică a textului: a) cursiv, b) drept și c) drept, însoțit de semnul +. O astfel de raportare la limba literară permite cercetătorilor și cititorilor să distingă ușor ce este viu și comun în limba maghiară din fondul slav, de ceea ce e învechit sau limitat teritorial.

Acad. Kniezsa István îmbină în dicționarul său partea etimologică cu cea istorică. Prima parte a fiecărui articol e consacrată istoriei cuvântului în limba maghiară, indicându-se datele primelor atestări și ale variantelor cuvântului, precum și izvoarele din care a fost extras materialul (monumentele vechi de limbă, principalele dicționare). A doua parte a articolului cuprinde sensurile cuvântului maghiar (date în maghiară, latină și germană, ceea ce permite consultarea cu ușurință și de cei care nu cunosc limba maghiară).

În aliniatul al treilea, se dau echivalentele slave, în primul rând, acela care stau la baza cuvântului maghiar. Dat fiindcă cele mai multe împrumuturi s-au făcut, ca și în limba română, din dialectele slave de sud, prima formă citată este, de cele mai multe ori, cea veche slavă, după care urmează cea din slava bisericească (redacțiile de după secolul al XI-lea), bulgărească, sirbo-croată, slovenă, apoi cele slave de apus și de răsărit. Autorul s-a bazat aici pe cele mai cunoscute dicționare istorice și explicative ale limbilor slave. Urmează discuția etimologică, cu trimiterea la lucrările de bază din acest domeniu.

Aliniatul al patru-lea reprezintă contribuția originală a autorului, care discută variantele etimologiilor și și fixează punctul său de vedere asupra originii cuvântului respectiv. În sfârșit, în aliniatul al cincilea se dau cele mai importante indicații bibliografice privitoare la cuvântul maghiar.

În grupa a doua de cuvinte (de origine îndoieinică), articolele se deosebesc într-o oarecare măsură de cele din prima categorie. Demn de remarcat este efortul pe care-l face autorul de a lămurii drumul, adesea greu de descifrat, al cuvântului respectiv pînă la limba maghiară. Unele rezultate ale investigațiilor sale pot fi folosite cu succes în însăși lexicologia istorică a limbilor slave.

În ceea ce privește cea de a treia grupă (cuvintele neslave), autorul a considerat necesar nu numai excluderea din listele de împrumuturi slave a ceea ce nu provine din limbile slave, ci și argumentarea acestei operații. Găsim aici, de pildă, cuvinte intrate în limba maghiară din limba română (*boier*, *joardă*), care provin din limbile slave (sau au intrat în limba română prin filieră slavă).

De altfel, autorul a folosit, pe cit i-a fost cu putință, materialul lexical românesc și în celelalte grupe de cuvinte, citînd cuvintele românești împrumutate din limbile slave la sfîrșitul aliniatului al III-lea sau al IV-lea. Izvorul său l-a constituit, în această privință, dicționarul lui Tiktin. Mai rar sînt citate împrumuturile slave în albaneză, neogreacă, etc.

Editată în condiții grafice optime, lucrarea acad. Kniezsa cuprinde, pe lângă părțile arătate, o introducere, o bogată listă a izvoarelor (cu prescurtările folosite), iar la sfîrșit un indice al tuturor cuvintelor discutate, precum și două rezumate în limbile rusă și germană.

Dacă autorul n-a avut posibilitatea să folosească materialul românesc, în măsura în care aceasta era necesar (din indice se poate vedea ușor că numărul cuvintelor românești nu e prea mare), iar uneori să-l discute cu toată siguranța, în schimb, cercetătorii elementelor slave în limba română capătă prin această lucrare un ajutor neprețuit. Iată numai cîteva

² Indicațiile numerice sînt luate din articolul lui P. Király, amintit în nota precedentă.

cuvinte din prima grupă, pătrunse în maghiară și în română: *abrak* — *obroc*, *ábráz* — *obraz*, *acél* — *oțel*, *akol* — *ocol*, *asztag* — *stog*, etc. etc.³

O lucrare similară pentru limba română ar putea înregistra toate aceste cuvinte, alături de cele albaneze (și neogrecești, mai reduse ca număr), ceea ce ar putea permite ulterior unele cercetări de ansamblu asupra influenței slave la popoarele înconjurătoare. Identificarea unor straturi lexicale slave de sud pătrunse concomitent în română, maghiară și albaneză poate duce la unele concluzii de ordin cultural-istoric de cea mai mare importanță.

Cu acest prim volum nu se încheie studiul elementelor slave în limba maghiară, întreprins de cunoscutul slavist de la Budapesta. Se așteaptă apariția, în curând, a celui de al doilea volum, care să generalizeze rezultatele obținute pe parcurs, să tragă o serie de concluzii importante în ceea ce privește fonetica, derivația și semantica cuvintelor împrumutate. Sintem convinși că autorul va aduce puncte de vedere noi și serios argumentate asupra epocilor și condițiilor istorice, în care s-au făcut împrumuturile respective.

G. Mihăilă

N. S. ANTOȘIN, *Закарпатская грамота 1404 года* (*Actul transcarpatic din anul 1404*) extras din «*Naučnye Zapiski, Serija istoriko-filologičeskaja*», tom. XIII, (1955) U.V.O. U.S.S.R., Užgorodskij gosudarstvennyj universitet, 62 p.

Se publică textul (p. 12) și un facsimil (între p. 12—13) după copia actului prin care Radul vișșpan al Maramureșului dimpreună cu jupan Banco, Toader, Șandru și alții dau carte de mărturie precum că voievodul Drag cu fratele său Balița, fiii domnului moldovean Sas, au zidit și înzestrat mănăstirea Hrusevo cu proprietăți ce se află în țările: Teresov și Cimpulung. Actul se păstrează într-o copie contimporană originalului — copie care a slujit cândva de scoarță unui manuscris — în Muzeul Național din Budapesta.

Textul și facsimilul copiei actului pomenit este însoțit de un studiu amănunțit fonetic, morfologic, sintactic, ortografic și paleografic în care N. S. Antoșin caută să dovedească împotriva celor susținute de cercetătorii anteriori ai actului maramureșan — anume A. L. Petrov și G. Gerovski (indicațiile bibliografice și la N. S. Antoșin p. 4—5) că respectiva copie s-a scris de un ucrainian în limba rusă veche (concluzii, p. 61), așa dar poziția că actul l-a scris un român este neconvingătoare pentru că copistul n-a lăsat nici o urmă a limbii române (p. 5).

Însă în opoziție cu cele scrise de N. S. Antoșin copia actului din 1404 însumează o serie de particularități paleografice, ortografice, lingvistice și diplomatice care o identifică cu actele moldovenești de la sfârșitul secolului al XIV-lea și nu cu textele ruso-ucrainiene de același caracter și din aceeași epocă. Astfel dintre particularitățile paleografice remarcăm: exact aceleași forme grafice pentru literile *а*, *с*, *г* și *ъ* în copia actului din 1404 ca în actul domnului moldovean Iuga din 28 noiembrie 1399, reprodus de noi în facsimil în *Despre domni moldoveni Ștefan I și Iuga* («*Revista Istorică Română*» IX, 1939, p. 172), care are aceeași formă grafică ca în actul lui Alexandru cel Bun din 29 iunie 1400 (actul în facsimil la Jean Bogdan, *Album paléographique moldave — Documents du XIVe — XVe et XVIe siècle*, pl. 5), *што* este prescurtat la fel ca în actul aceluiași domn din 4 august 1400 (originalul în Biblioteca Academiei R.P.R., Doc. CXXXIV-46). Dintre caracteristicile fonetice subliniem prezența mai multor substantive masculine și neutre ce în copia actului din 1404 termină la N. sg. în *ъ* în loc de *ь* exact ca în actele moldovenești specificate mai sus. Astfel în copia actului din 1404 avem: *пань, радьбаь, княшпань, жьпань, модьрь, ш надь, нванчьсь, драгомьрь, брать* (de două ori), *дань, нань, драгь*,

³ Notăm, în treacăt, că pentru *munka* — *muncă*, nu-i nevoie să presupunem influența limbii maghiare asupra celei române în ceea ce privește semnificativitatea cuvântului, căci tendința de a exprima noțiunea de „a se trudi > a munci” exista încă în verbul slav. În plus, evoluția sensurilor cuvântului românesc poate fi urmărită cu ușurință de-a lungul istoriei limbii române.

мишарь (de două ori), тирьсь. тарась, Tot așa adj. m. попова, viitorul sg. III смотреть, pron. сись și indic. pres. III sg. падать. În actul moldovenesc din 28 noiembrie 1399 în același sens avem: хотарь (de două ori), indic. pres. III sg. есть, G. pl. m. боярь. În cel din 29 iunie 1400 avem: александръ, гднь, братъ, жоупань, богданъ, болѣринь, илань, оурица (de două ori), хотарь (de două ori), G. pl. m. болѣрь, D. pl. m. оуенимь добрыми паномь, viitor. sg. III оуслышитъ, pron. m. N. sg. тотъ, etc. În actul din 4 august 1400 avem: александръ, гнь, братъ, жоупань, богданъ, болѣринь, брица, хотарь, G. pl. m. болѣрь, D. pl. m. оуенимь добрыми паномь, viitor. sg. III оуслышигъ, pron. m. N. sg. тотъ, etc.

Subliniem că fonetismul *ь* se caracterizează respectivele documente moldovenești și prin acestea și copia actului maramureșan din 1404 este de origine sirbească filiera pentru documentele moldovenești fiind documentele Țării Românești (vezi Damian P. Bogdan, Фонетические особенности славяно-румынских грамот 14 века, ce apare în volumul în cinstea celui de-al IV-lea congres internațional al slavistilor). Aceiași origine moldovenească au în copia actului din 1404 formele fonetice: D. pl. m. вьсѣмь, D. sg. m. вьсѣкомѣ și N. sg. n. вѣданнѣ față de formele: slavă veche вьсѣмь și вьсѣкомѣ — așa dar *ь* < ѣ, — și de forma ruso-ucraiană: вѣданнѣ. Însă dintre particularitățile lingvistice este de semnalat în primul rând prezența — mai în măsură egală a celor două straturi lingvistice: medio-bulgar și ruso-ucraianean, fenomen ce caracterizează actele moldovenești vechi, fapt ce a fost subliniat de pildă de somitatea lingvistică rusă A. A. Šahmatov în anul 1910 (vezi Отчет о состоянии и деятельности имп. С.-Петербургского Университета за 1909 г., p. 330 unde Šahmatov referă despre lucrarea lui Vladimir Jarošenko: Исследование малорусского языка молдавских актов XIV—XV вв., изданных г.г. Ульяновским и Калужняцким, vezi despre această lucrare, Damian P. Bogdan, *Textele slavo-române în lumina cercetărilor rusești*, III « Analele Romino-Sovietice » Seria Istorie, 1957, nr. 3—4). Astfel în primul din cele trei acte moldovenești — pomenite mai sus — cele mai apropiate de copia actului maramureșan din 1404 — întâlnim ca elemente medio-bulgare: чръзи, бръладъ, сьрѣдникоря și оутарьжинѣ — actul nu s-a păstrat decît în fragment — cari în același act au corespunzătoarele rusești și ucrainene: чирьсь, брѣла < доу >, осподаримь, осподарь și брѣда. La fel în actul din 29 iunie 1400 avem: жоупань, болѣринь, прѣжда, едно, гратань су крѣтань, праштѣрѣтомъ. пжгъ (de două ori), едномѣ, дрѣжитъ, ржкѣ. болѣрь (de două ori), бръли хрѣловского, прѣчистыа și оутарьжинѣ căgora li se opun ruso-ucraienenele: мл(с)гнѣю, вѣнѣю, оуенимь, паномъ, оуэрътъ, чгбчи, слоу(ж)оу, оулоуцигѣмъ, прашчюу < ит > омъ, пѣта, пѣтимъ (de două ori), пѣвирька (de două ori), міжѣ < между >, дѣка (de patru ori), вѣдѣтъ, etc. Iar în actul din 4 august 1400: жоупань, болѣринь, pron. pers. III sg. D. мѣ, прѣкѣрѣтѣгомъ, чръны, бранищѣрѣва, болѣрь (de două ori), рѣтжмѣна, бръли хрѣловского și оутарьжинѣ față de: мл(с)гнѣю, вѣнѣю, оуенимь, оуэрътъ, чгбчи, пѣтимъ, чер(с) (de două ori), поури, дѣуероуѣ, брѣдѣтъ, etc. Dacă cercetăm copia actului din 1404 aci constatăm de pildă următoarele forme medio-bulgare: дългополскон (de două ori), сьпжнкы су сьпжнца și сьпжнца, еднна су еднно, Ac. sg. n. нми, indic. pr. I pl. дамѣ, aorist. sigm. III pl. сьзидашѣ și дадоши (de două ori) alături de elementele ruso-ucraienene: посмотритъ, сись, ажѣ, сопѣнкы су сопѣнкы, prep. не, прижитко(м), вѣдѣтъ, мѣстѣ. Din lexic remarcăm în aceiași copie alături de medio-bulgarele жѣпань și corespondențul ucrainean пань < pol. pan, iar în onomastică тодѣрь exact ca și тодарь din actul moldovenesc cu data: 1400 august 4, aceasta în opoziție cu documentele ucrainene care începînd cu anul 1385 și în tot cursul veacului XIV și prima jumătate a secolului XV nu cunosc decît forma ortografiată фѣдоръ-фѣшдоръ (vezi Vladimir Rozov, Южно-русская грамоты (Украинские грамоты), I, pentru aceste două ediții vezi Damian P. Bogdan, *Diplomatica slavo-română*, în « Documente privind istoria României, » introducere II și în extras, București, 1956, p. 28 nota 6, la Rozov în op. cit., vezi doc. de sub nr. 14, 15, 22, 27, 43, 45, 52, 60, 64, 81, etc). Aceiași origine românească au în copia actului din 1404 și următoarele onomastice: ко:ти — actele ucrainene începînd cu anul 1359 nu cunosc decît formele кость костка и косткаю (vezi Vl. Rozov, op. cit., doc. de sub. nr. 5, 13, 6, 12, 13, 24, 28, 26, 38, 43 și

18) — , ШАНДРА — cunoscut actului moldovenesc din 1400 august 4, ДАНЬ, РАДЬКА, НАНЬ și ДЪМНТЪС, despre care menționează și N. S. Antoșin. Din punct de vedere diplomatic sînt de semnalat: ОУРНИК specific actelor moldovenești și necunoscut de fel actelor ucrainene — și cronologia erei dela « facerea lumii » ce caracterizează actele moldovenești interne de la sfîrșitul secolului al XIV-lea — cele ucrainene avînd din acest punct de vedere ca specific începînd cu anul 1388 și pînă la 1404 inclusiv anul erei noastre (vezi VI. Rozov, op. cit., doc. sub nr. 19, 21, 24, 27, 28, 33, 35—38). De asemeni începutul formulei datei: въ лѣт(ѣ) din copia actului maramureșan este exact ca în actele moldovenești din 1400 specificate mai sus. Așa dar noi credem că respectiva copie a actului maramureșan din 1404 este scrisă de un român cum dealtfel susțin și învățații A. L. Petrov și G. Gerovski.

Lui N. S. Antoșin i-a scăpat ultimul studiu al lui G. Gerovski, О языке грамоты 1404 года Грушевскому монастырю на Карпатской Руси din revista « Slavia » XVII, 3, 1940, p. 354—373, unde între altele pomenitul autor confirmă din nou părerea sa anterioară cu privire la faptul că respectiva copie din 1404 a actului maramureșan s-a scris de un român. Ținem să subliniem că părerea lui G. Gerovski este întru totul admisă de cunoscutul lingvist sovietic L. A. Bulahovski care în recentul său studiu Питання походження української мови (Академия Наук Української РСР, Інститут мовознавства ім.О.О. Потебне) arătat la Kiev în 1956, scrie textual următoarele: Констатуючи безсумнівний, факт що писав цю грамоту румун, Геровський зробив правильний висновок, що для останного ї не могло мати іншого звукового значення, як те, що належало цій букві саме в кирилівському болгарсько-румунському письмі... (p. 49—50). În transcrierea textului de la p. 12 la N. S. Antoșin s-au strecurat câteva mici omisiuni, astfel apar grafiile НИМШИ (rînd 2), МОНАСТІРЮ (rînd. 9) și ШАНДРА (rînd. 13—14) față de facsimil unde sînt: НИМШИ, МОНАСТІРЮ și ШАНДРА, iar pe ДАНЬ de la p. 13 rîndul ultim al transcrierii s-a omis titla. Tot așa la p. 12 nota 8 se susține că textul unde se află cuvîntul ТИМ — precedat de ПРѢ(Д) НАМИ КАСЪМЪИ este rupt însă facsimilul ne arată clar cuvîntul ТИМ. Sînt și câteva lipsuri metodologice în citarea lucrărilor. Astfel autorii lucrărilor românești dela p. 15 nota 6 și p. 49 nota 2 se citează după titlul lucrărilor iar pentru albumul din 1916 al lui P. A. Lavrov, citat la p. 58 nota 1 lipsește numele autorului, dar nici modul de citare nu este cel metodic căci se citează întii colecția în care s-a publicat albumul și apoi albumul. Aceiași observație este valabilă și pentru citarea de la p. 49 nota 1 unde de asemeni nu se arată că albumul ce se citează aparține lui A. I. Sobolevski și E. Kalužniacki. Lui N. S. Antoșin i-a scăpat de asemeni și faptul că o analiză istorică cuprinzătoare a actului din 1404 alcătuiește obiectul unei comunicări a lui N. Iorga făcută la Academia Romînă (vezi N. Iorga, О мѣртвуріе дін 1404 а celor mai vechi « moldoveni ». Academia Romînă, Memoriile Secțiunii istorice. Seria III, tom. VI, p. 69—72 și în extras, 4 p.).

Damian P. Bogdan

CHARLES DOBZINSKY, Adam Mickiewicz pèlerin de l'avénir, Paris, 1956, 255 p. Cu prilejul comemorării a o sută de ani de la moartea lui Mickiewicz, poporul francez, care a susținut și ocrotit acțiunea marelui poet polon în refugiu, a participat la sărbătorire cu un număr de publicații. Dintre ele ne-a parvenit în țară cea de mai sus. E o reunire de traduceri din diferite opere ale lui Mickiewicz, însoțite de comentarii și precedate de o introducere.

Autorul, Charles Dobzinsky, prezintă în introducere diverse etape și aspecte din activitatea lui Mickiewicz ca poet și cetățean. Lucrarea se bazează în special pe izvoare contemporane franceze. În această prezentare monografică succintă (82 p.), este interesant mai cu seamă capitolul VII, în care autorul vorbește de lupta politică progresistă a lui Adam Mickiewicz, de contactul lui cu socialiștii utopici francezi: Saint-Simon, Cabet, Leroux, Fourier, Proudhon etc., ca și de acțiunea dusă prin gazeta *La Tribune des Peuples*, unde socotim că se puteau da mai multe știri în legătură cu colaborarea progresiștilor francezi și de altă națiune. De asemenea,

este prețios și capitolul IX, în care se insistă asupra răsunetului pe care l-a avut poemul *Dziady* asupra spiritelor și literaturii franceze, ca de pildă asupra lui Lautréamont și operei sale *Les chants de Maldoror*.

Autorul dă în traducere balade, sonete și fragmente din poeme. Încercă să prindă spiritul « originalului într-o transpunere cât mai apropiată și nuanțată ». Dacă însă unele traduceri de balade și sonete ca *Romantisme*, *Baktchissarai la nuit*, *Alouchta le jour*, *Le pèlerin*, sau poeziile *A la mère polonaise*, *La redoute d'Ordon*, sînt în mare măsură tablouri reușite în spiritul limbii franceze, altele în schimb, *Le petit poisson* (Rybka), *L'ondine du lac* (*Świtez* (*Świtezianka*), fragmente din *Dziady* și *Pan Tadeusz* nu păstrează decît vag frumusețea originalului. Totuși față de vechile traduceri franceze, cele prezentate în acest volum constituie un pas înainte și ajută în ansamblu la cunoașterea și înțelegerea lui Mickiewicz ca poet revoluționar.

Ion Const. Chițimia

KAREL HORÁLEK, *Úvod do studia slovanských jazyků*. (Introducere în studiul limbilor slave). Editura Acad. cehoslovace, Praga, 1955, p. 487.

Lucrarea de față umple un mare gol în literatura referitoare la studiul comparat al limbilor slave. Aproape la toate universitățile se predă în cadrul slavisticii gramatica comparată a limbilor slave. Pînă în prezent nu există un manual corespunzător trebuințelor unei astfel de catedre. Realizările din trecut sînt astăzi depășite sau inaccesibile. Aceasta e valabil nu numai pentru « *Institutiones slavicae* » a lui Jozef Dobrovský (1753 — 1829) ori pentru lucrările lui I. I. Sreznevskii, *O slavjanských narečích* și *Obozrenie glavnych čert srodstva zvukov vnarečích slavjanských* (1845) sau pentru cunoscuta gramatică comparată a limbilor slave de Fr. Miklosich *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprache* (I-IV-1875). Afirmația noastră e valabilă în parte și pentru lucrări mai noi ca *Vergleichende slavische Grammatik* (I-II — Göttingen 1924 — 1928) a lui Vondrak și chiar *Slovanski jaziki* de R. Nahtigal < Lubliana — 1939 și 1952 > care e o lucrare foarte rară și se folosește mai greu, fiind scrisă în slovenă; cartea de bază pentru un slavist *Le slave commun* de A. Meillet — rămîne la ce-i spune titlul și nu urmărește fenomenele în limbile și dialectele slave de astăzi.

Astfel lucrarea profesorului și decanului Facultății de Filologie dela Universitatea din Praga este binevenită. Noul studiu vine dintr-o țară unde tradiția studiilor slavistice e foarte puternică și e lucrat pe baze marxiste. A folosit larg literatura sovietică și principiile publicate în acest sens de S. P. Bernștein în « *Voprosy jazykoznanja* » 1952 nr. 2 și în alte articole. De aceea studiul de față aduce ceva nou în expunere.

După ce arată principiile și metoda de studierea limbilor în general, prof. Horálek prezintă limbile slave în trecut și prezent, subliniind înrudirea lor nu numai teoretic, dar și pe bază de texte paralele; extinderea lor geografică, clasificarea și raportul dintre ele. Urmărește apoi apariția slavei din indoerupeană, care se diferențiază dialectal în grupa limbilor satice și kentice. O ramură directă a limbii indoerupene este balto-slava. Autorul expune cele două teorii pentru și contra unității balto-slave. Din epoca balto-slavă avem un impresionant număr de 1600 cuvinte și expresii comune, arătate în operele slavistului polonez T. Lehr. Sławiniński, etc. K. Horálek nu se oprește asupra acestora, ci asupra celor 10 schimbări morfologico-sintactice comune atît limbilor baltice, cit și celor slave. Arată că multe din ele s-au putut dezvolta paralel. K. Horálek admite unitatea balto-slavă ca o ipoteză de lucru (p. 71).

În evoluția limbii slave autorul admite o epocă veche de vreo două mii de ani, în care domină caracterul conservativ și o epocă nouă de vreo 500 de ani, în care schimbările se produc mult mai repede, fiind pricinuite de migrația slavilor și de extinderea așezărilor lor. La diferențierea limbii slave, a contribuit și contactul cu celelalte popoare. În Balcani de ex., erau romani și resturi de ale tracilor și ilirilor (p. 76 — 77). Din acest substrat balcanic se explică unele trăsături comune ale limbilor balcanice de astăzi. Numiri ca Odra, Tatry, Carpați nu sînt de origine slavă. Neamurile ugrofinice au influențat slava de răsărit și poate polona de

ex. în fenomenul de mazujenie, clokanie etc. Epoca slavei comune se încheie în sec. X-XI — cu dispariția ierurilor slabe.

În morfologia slavă, remarcăm tendința de simplificare prin dispariția de timpuri, moduri, cazuri, de reducerea verbelor atematiche, care se asimilează celor tematice etc. Pe de altă parte, constatăm o dezvoltare a aspectului, a formelor reflexive, a proceselor analitice, iar prepozițiile capătă o largă întrebuintare. În fonetică, se produce monostonghizarea și palatalizarea. Începând cu sec. al X-lea sistemul silabelor deschise nu s-a mai păstrat, pentru că au pierit vocalele reduse. În limbile slave de apus, se dezvoltă cantitatea și se fixează accentul pe prima silabă sau pe penultima. Accentul rămâne mobil în limbile slave de răsărit și bulgară, iar în sîrbo-croată avem o situație intermediară.

În sintaxă, s-au dezvoltat propozițiile nepersonale și nepredicative, determinarea se face la adjective prin pronume demonstrativ. Articolul enclitic se dezvoltă în bulgară, în macedoneană și parțial în unele dialecte ruse de nord în cele slovene și sîrbe luzaciene. (p. 92).

În primul loc stau ca și în indoeuropeană cuvintele care poartă accentul logic, apoi particulele etc. E o situație moștenită din indoeuropeană, dela care se abate rusa și bulgara. Modul de negație e de obicei dublu: *nikŭto ne vestŭ* = nimeni nu știe.

Lexicul se schimbă paralel cu producția, cu evoluția societății și prin împrumuturi impuse de contactul cu alte popoare neslave ca germanii, romanii, grecii, turcii, ugrofinii, etc. Limbile slave s-au influențat și reciproc prin limbile literare: paleoslavă, cehă, polonă, sîrbocroată și rusă. (L. A. Bulahovskij în „Izv. Akad. Nauk” 1951, Nr. 2). Schimbările din structura fonetică ne sînt prezentate istorico-comparativ în trei perioade: indoeuropeană, slava comună și din epoca feudală pînă astăzi (p. 100—154). Tot așa ne schițează și schimbările din structura morfologică (p. 154—217). Mai sărac este capitolul referitor la sintaxa limbii slave în care tratează pe scurt tipul de propoziții, sintaxa infinitivului, a participiilor, folosirea cazurilor, topica, articolul și dezvoltarea hipotaxei din parataxă — care se petrece pînă în sec. al XIV- XVI-lea (Fr. Trávníček, *Hist. ml. česká. III Skladba*, 1956, Praga).

Capitolul referitor la lexicologie tratează problemele teoretice de structură, de etimologie, de formarea cuvintelor. Se arată apoi mai concret constituirea lexicului slav, din fondul indoeuropean, slav-comun, balto-slav, german, grecesc și romano-slav precum și tendințele principale în evoluția lexicului slav. (p. 256—284).

Aci s-ar fi putut încheia o «introducere în studiul gramaticii comparate a limbilor slave». Profesorul Horálek însă prezintă succint și evoluția limbilor literare slave, a scrierii la popoarele slave, pentru ca să caracterizeze apoi toate limbile slave pe grupuri. Este o prezentare a evoluției structurii gramaticale a fiecăreia din cele 14 limbi slave.

În penultimul capitol, ne schițează evoluția istorică a studiilor de gramatică comparată slavă, începînd cu epoca lui Jozef Dobrovský, trecînd apoi la Fr. Miklosich, V. Jagić la perioada dintre 1915- 1950 și epoca slavisticii marxiste. În ultimul capitol, ne prezintă paralel, tipuri de texte din diferite limbi slave. Capitolul are importanță practică și vedește concret marea unitate a limbilor slave.

Seriozitatea și utilitatea lucrării crește printr-o vastă bibliografie expusă pe compartimentele limbii și pe familiile limbilor slave. În afară de acestea, autorul ne prezintă o bogată bibliografie referitoare la grafica slavă, la textologie și la raportul dintre limbile slave cu alte limbi.

Domeniul vast care se extinde în timp pe mii de ani și geografic pe imensul spațiu ocupat de slavi, în trecut și prezent, face ca unele probleme și termene să fie tratate insuficient, iar altele să fie omise. O parte din fenomene expuse în cadrul istorico-comparat se repetă în cadrul caracteristicilor fiecărei limbi slave, unde sînt prezentate mai mult sincronice. Reluarea problemelor nu strică, fiindcă ajută la fixarea lor.

Cercetătorul își va completa informația, urmărind trimiterele bibliografice: în primul rînd alte studii de gramatică comparată și apoi cele de gramatică istorică. În ultimul timp, literatura aceasta s-a îmbogățit pentru fiecare limbă slavă în parte. Într-o nouă ediție s-ar

putea complecta valorosul studiu al prof. K. Horálek cu ceea ce aduc nou gramaticile istorice recent apărute ca K. Mírcev pentru limba bulgară (1954). Pentru gramatica istorică a limbii polone a apărut lucrarea succintă a lui St. Sloński — 1953 — și mai recent gramatică redactată în colectiv de Z. Klemensiewicz, T. Lehr-Spławinski, S. Urbanczyk (1955 p. 596), care aduc un material bogat. Cele două gramatici istorice ale limbii ucrainiene, F. Medvedev (1956) și Bezpalko, (1957 p. 470). Foarte instructivă e lucrarea acad. L. A. Bulahovskij ; Cercetări asupra originii limbii ucrainiene » — Kiev, 1956 Remarcăm apoi bogatul material apărut despre limba rusă. Capitolul despre lexic se poate îmbogăți cu materialul nou adus de lucrarea prof. P. Ia. Cerných (1956) iar cel despre sintaxă cu prețioasele contribuții ale prof. Fr. Trávníček — *Skladba* — apărută ca vol. III, din Gram. ist. a limbii cehe (1956) și cu vastul volum al prof. T. P. Lomtev « Priviri asupra sintaxei istorice a limbii ruse » 1956, p. 596, Moscova.

Indicațiile bibliografice de mai sus le dăm și tinerilor noștri slavisti, chiar și cadrelor didactice care, luind de primă călăuză « Introducerea în studiul limbilor slave » a prof. K. Horálek, se pot pregăti temeinic în domeniul lingvisticii slave. Cartea ajută slavistilor să fixeze redacția diferitelor texte slave, consultând în deosebi capitolul în care se descriu caracteristicile fiecărei limbi slave. Este deci cu atât mai necesară progresului slavisticii la noi, unde se întâlnesc texte din toate redacțiile, inclusiv textele scrise în slava carpatică. Traducerea în limba română a manualului de prof. K. Horálek ar ajuta mult promovarea studiilor de slavistică la noi, care sînt încă la început.

P. Olteanu

ION CONST. CHIȚIMIA, Adam Mickiewicz și poemul său dramatic *Dziady*,¹ Extras din vol. « Studii de literatură universală »; editat de Soc. de științe istorice și filologice, Buc., 1956, p. 63—82.

Comemorarea a o sută de ani de la moartea lui Adam Mickiewicz (1855—1955) a readus pentru cîtva timp printre noi figura marelui poet polonez. De la un capăt la altul al continentului nostru, ba chiar și dincolo de Ocean, s-a evocat personalitatea lui Mickiewicz, cu sinceritate și recunoștință, ca pe o neasemuită izbîndă a spiritului uman. După această evocare unanimă, în care condeiele multor specialiști au încercat să deslușească din nou cit mai multe frumuseți și adevăruri, opera poetică a lui Mickiewicz ne apare învăluită și mai mult de nimbul nemuririi.

De aceea, îmi place să cred că studiul lui Chițimia constituie o participare modestă la această grandioasă festivitate.

Chițimia se ocupă de una din operele cele mai gingașe și mai dificile din creația lui Mickiewicz, de poemul *Dziady*, a cărui problematică a fost cercetată pe toate fețele de istoriografia literară poloneză. Cu toate acestea, rezultatele cercetărilor sînt controversate și nesatisfăcătoare. Poemul *Dziady* conține o pînză de elemente politice, sociale, religioase, filozofice și mai ales folclorice, întreșute după o măsură atât de inegală, încît orice concluzie asupra genezei și rosturilor lui poetice pare șovăelnică și neintemeiată.

Apariția neregulată a părților componente ale acestui poem sau numerotarea lor enigmatică, aparenta lipsă de legătură dintre ele, ca și abundența elementelor folclorice aproape morbide, au îngreunat, într-o foarte mare măsură, înțelegerea problemelor pe care le pune această operă poetică.

---

¹ Studiul de față constituie obiectul unei comunicări ținută în cadrul « Institutului de istorie literară și folclor » la sesiunea generală a Academiei RPR din iulie 1956. A fost publicat și în redacție franceză în « Revue d'histoire littéraire », Buc., 1956, t. I., p. 119—141. Vezi de același autor « O sută de ani de la moartea lui Adam Mickiewicz (1798—1855) în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor”, III (1954), p. 202—207.

La dreptul vorbind, întreaga acțiune a poemului e fragmentată și învăluită de o atmosferă de mistere și umbre, cu rădăcinile adânc înfipte în climatul romantic. Cu toate acestea, Chițimia reia, într-o analiză succintă, problema elementelor folclorice, a căror prezență e copleșitoare, mai ales în partea II-a și a IV.

După prezentarea împrejurărilor sociale și politice, în care Mickiewicz a scris poemul *Dziady* — împrejurări care explică în bună parte multe din aspectele neînțelese ale acestui poem — autorul stăruie asupra « surselor folclorice », care au intrat în compoziția acestei opere literare. Cu acest prilej, Chițimia face legătura între ceremonialul « moșilor », pe care poetul l-a cunoscut în ținutul său natal, și același ritual întâlnit la noi și consemnat de o serie întreagă de folcloriști.

E vorba de sigur de o străveche practică păgână, în care sub diferite manifestări folclorice, cei vii se ospătează cu morții.

Aria de răspîndire a acestui ritual sumbru e foarte întinsă și materialul prezentat de Chițimia e întru totul asemănător cu cel din poemul lui Mickiewicz. Problema esențială din această contribuție este aceea a legăturii dintre cele patru părți ale poemului, — în aparență dispartate.

Pornind de la o mărturisire elocventă a poetului, Chițimia ajunge la concluzia că partea II-a constituie cheia întregii opere. Mickiewicz a dezvoltat aici într-o formă uneori metaforică o idee profundă : « influența lumii nevăzute asupra gândurilor și faptelor omenești. »

Deci între pămînteni și cei trecuți în lumea neființei există legături permanente. O dovedește ceremonialul moșilor, a cărui idee constituie legături dintre cele patru părți ale poemului. Dacă nu există moarte pentru indivizi, nu există nici pentru popoare și, în consecință, sentimentele omenești nu se sting niciodată. Acestea ar fi ideile pe care se grefează acțiunea din *Dziady*.

În cele din urmă, Chițimia se ocupă de răsunetul, pe care l-a avut poemul lui Mickiewicz în literatura romină. De la Asachi la Eminescu, se schițează o serie de prelucrări, influențe, traduceri, etc.

Se înțelege că partea aceasta ar merita o cercetare mai amănunțită și mai documentată, pentru a se sublinia că poemul lui Mickiewicz a fost într-o oarecare măsură accesibilă și romînilor.

Studiul lui Chițimia e convingător, concludent în ceea ce privește interpretarea justă a tuturor semnificațiilor, pe care le cuprinde acest poem. Pe lângă acțiunea de lărgire a relațiilor romino-polone, în domeniul cărora colegul Chițimia lucrează cu asiduitate, prin contribuția de față d-sa se dovedește a fi un remarcabil polonist și înainte de toate un mickiewiczolog.

Tr. Ionescu-Nișcov

KAREL KREJČÍ, *Dějiny polské literatury*, Praga, 1953, 593 p.

Karel Krejčí, profesor de literatură cehă și polonă la Facultatea de filologie de la universitatea din Praga, este un mare erudit și un istoric literar de valoare recunoscută. Domeniul științific în care s-a manifestat este mai ales cel al literaturii polone și relațiilor literare polono-cehe. În sensul acesta, în 1929, a publicat o lucrare în care a înfățișat influența revoluției polone din noiembrie 1830 asupra vieții și literaturii cehe: *První krise českoslovanství*. În anul 1934, a dat o nouă lucrare despre influența revoluției din 1905 în literatura polonă: *Polská literatura ve vřrších revoluce*. E o lucrare despre care cercetările polone au luat cunoștință de-abia după cel de-al doilea război mondial, cînd a fost retipărită (vezi « Nauka polska », II (1954), nr. 2, p. 190). Mult mai tîrziu, în anul 1946, prof Krejčí a realizat o monografie despre Bartosz Paprocki (1543 — 1614): *Bartolomej Paprocki*, istoric și literat polon, care din motive politice s-a refugiat către sfîrșitul vieții în Cehia. Aici a căpătat indigenatul (1598), s-a dedicat literaturii cehe și nu s-a putut întoarce în țară decît cu puțin înainte de moarte. Paprocki interesează și cultura romînească, fiindcă în 1578 a publicat la Cracovia o lucrare de caracter istoric și literar despre Ion Potcoavă. De asemenea, în 1948 K. Krejčí a publicat o monografie de popularizare

a poetului polon Juliusz Słowacki, romantic revoluționar de mare valoare: *Juliusz Słowacki, basznik-revolucionář*.

Lucrarea care îl consacără însă este aceasta despre care ne ocupăm aici. Din capul locului trebuie menționat că autorul se ocupă de întreaga literatură polonă, pornind cu scrisul în limba latină și terminând cu literatura contemporană. Importanța operei se poate vedea și din faptul că o nouă lucrare de sinteză n-a apărut pînă acum nici în cultura polonă. Afară de bune manuale de școală, datorite unor specialiști ca Z. Libera, K. Budyk, K. Wyka, Jan Zyg. Jakubowski, R. Matuszewski, se poate cita doar lucrarea de valoare a academicianului Julian Krzyżanowski: *Historia literatury polskiej*, vol. I, Varșovia, 1953, 611 p., care nu merge însă decît pînă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea. Ce e drept, în momentul de față un colectiv lucrează la o istorie a literaturii polone în zece volume (vezi « Pamiętnik literacki », 46 (1955), nr. 1, p. 348—354). Deocamdată, însă polonistul ceh K. Krejčí a dat o sinteză completă.

Dějiny polské literatury se remarcă în primul rînd printr-o informație excelentă, atît în domeniul literaturii polone cît și în domeniul literaturii europene, în general. Autorul este un om de erudiție literară. Întreaga operă se bazează și pe o bună cunoaștere a problemelor de istorie economică, politică și socială. Se poate spune că autorul a pus în circulație știri cît mai complete despre dezvoltarea istorică a literaturii polone. Se găsesc date nu numai despre marile figuri literare, consacrate pînă aci, dar și despre cele care în chip auxiliar împlinesc tabloul literar, prin ideile și participarea lor în procesul de dezvoltare al literaturii. Nu e de mirare că K. Krejčí dă atenție începuturilor de cercetare ale culturii folclorice. Astfel, se ocupă de activitatea întiului mare folclorist polon Zorian Dołęga Chodakowski (1784—1825), de cercetările lui Al. Sapięha (1770—1812) la slavii de sud-vest, în domeniul culturii și literaturii populare, de inițierea studiilor de arheologie populară slavă, datorită lui W. Surowiecki (1769—1827), continuate mai pe urmă de Šafařík, etc. De fiecare dată, autorul găsește corespondența sau face comparații cu activități sau realizări similare din istoria poporului ceh (Jan Kollár, J. Dobrovský, etc.) sau a altor popoare europene. Lucrarea nu are aspectul unui manual compartimentat didactic, ci al unui tratat, care urmărește în desfășurare naturală mersul literaturii polone, propulsată de diferiți factori de natură socială și culturală.

În al doilea rînd, prof. K. Krejčí s-a apropiat de literatura polonă cu discernămint și înțelegere, descoperind « patriotismul cald », de care e animată, și lupta pentru libertatea poporului, mai ales după împărțirea Poloniei. Autorul este un umanist, care nu pierde din ochi ansamblul și amănuntul. Nu s-ar putea găsi lipsuri esențiale acestei lucrări. Neînsemnatele lipsuri de amănunt, indicate de recenziile polone (J. Krzyżanowski, în « Nauka polska », II (1954), nr. 2, p. 190—197; Z. Libera, în « Pamiętnik literacki », 45 (1954), nr. 4, p. 595—603; Al. Żyga, în « Przegląd Zachodni », XI (1955), p. 275—280), nu pot vorbi prea mult aici. De altfel, recenziile recunosc meritele mari ale lucrării. Sînt însă cîteva chestiuni care dau de gîndit principal.

Este vorba, în primul rînd, de periodizarea nouă a literaturii polone, problema periodizării interesînd, de fapt, toate literaturile. Autorul încearcă o împărțire pe baze marxist-leniniste clasînd literatura polonă în patru mari perioade: literatura perioadei feudale de la începuturi (sec. XIII) și pînă la 1754, literatura perioadei de descompunere a feudalismului și de naștere a capitalismului, care ține pînă la insurecția polonă din 1863; literatura din perioada capitalismului propriu zis, căreia îi pune capăt în 1918 și ultima perioadă, de după 1918, a unei literaturi într-o « Polonie burgheză », în care se duce lupta pentru o « Polonie socialistă ». Împărțirea aceasta a fost acceptată de istoricii literari poloni, cu unele mici rezerve. Libera crede că nu e just să se lege mecanic procesele de artă cu cele economice. Żyga se întrebă de ce în perioada capitalismului nu s-a introdus și literatura dintre cele două războaie etc.

Trebuie să spunem că autorul a încercat un compromis și în linii mari granițele periodizării sale cad peste unele din granițele vechii periodizări, care stabilește însă mai multe epoci de dezvoltare literară. Deci, în ramele noii sale istorii literare intră într-o nouă sudare vechea

impărțire. Și dacă autorul se ferește de terminologia vechii periodizări în intitularea marilor sale capitole, termenii de renaștere, baroc, romantism, realism critic, naturalism, nu sînt eliminați și intervin în cursul expunerii.

Socotim că autorul a învins în mare măsură dificultățile, care i s-au ivit în cale, în această periodizare de compromis. Bunăoară, împotriva părerilor lui Żyga, considerăm că Krejčl a văzut bine fenomenul literar de după primul război mondial în sensul că, sub influența evenimentelor și a literaturii sovietice, se manifestă o tendință spre literatura realist socialistă, poate involuntar la marele realist St. Żeromski cu romanul *Przedwiośnie* (1925), dar conștient la Leon Kruczkowski *Kordian i Cham* (1932), Wanda Wasilewska, W. Broniewski etc. E adevărat însă că alături de aceste opere și semne noi, care contează în primul rînd, în epoca respectivă, avem creațiile realist critice ale Zofiei Nałkowska, Marii Dąbrowska, Pola Gojawiczyńska etc., cum și prelungiri ale decadentismului literar, care țin de epoca precedentă. Dacă ne întoarcem la perioada « descompunerii feudalismului și formării capitalismului », observăm că aci intră literatura din secolul luminilor (autorul evită în expunere termenul *Oświecenie*) și creația romanticilor, care în Polonia sînt prin excelență revoluționari. În esență, caracterul progresist al literaturii de valoare artistică nu corespunde caracterului economico-social feudal, ci elementelor de asalt al unei noi tendințe, care merg vijelios înainte, iar dezbaterile seimului de patru ani (1788—1792) și cuceririle progresiste sînt elocvente în acest sens. În fiecare epocă literară antipodul nu lipsește, fiind vorba în fond de oglindirea luptei de clasă.

Avînd de a face cu suprastructura bazei economico-sociale și cu oglindirea realității, judecățile în privința literaturii nu pot să nu țină seama de acest lucru.

Totuși literatura nu este numai rezultatul condițiilor interne, ci și al circulației ideilor și vederilor literare venite din afară. Nu se poate nega influența literaturii sovietice la unele popoare, înainte de a avea un nou regim de viață socială (am semnalat-o mai sus în cazul literaturii polone), nu se poate nega circulația și acțiunea ideilor (cu bază socială) iluministe, care nu țin de fapt de un singur popor. Literatura și acțiunea ei de cele mai multe ori depășesc constituirea orînduirii economico-sociale în spiritul căreia se manifestă. De aceea, nu mi se pare potrivită periodizarea literaturii, după criteriul strict al schimbărilor economico-politico-sociale, pentru că în cazul acesta sîntem siliți, ca și Krejčl, să folosim formulări vagi care să împace lucrurile. Așa de pildă, perioada denumită « descompunerea feudalismului și nașterea capitalismului » e vagă și ține un secol (1764—1863), prea mult pentru ideea de tranziție, iar literatura vremii realizată matur, într-un fel, corespunde de fapt « noului » din viața socială, încă necopt.

Așa dar, compromisul periodizării ni se pare impropriu în asemenea împrejurări, în sensul formulării și fixării perioadelor literare prin granițele și cu terminologia orînduirilor economico-sociale. În fond, caracterul literaturii și al perioadei literare este definit de situația internă a poporului, dar și de caracterul specific literar al curentului. Romantismul poate să fie revoluționar sau retrograd, după cum tinde să fie inovator sau conservator, o anumită tonalitate și un anumit stil romantic fiind comune. De asemenea, naturalismul poate fi decadent sau poate conține elemente profund realiste, învederînd, în cîmp literar, lupta de clasă dintr-o anumită perioadă literară. Nu înlăturarea totală a periodizării de caracter literar și înlocuirea ei cu alta de compromis, ni se pare soluția cea mai nimerită, ci constatarea conflictului de clasă și definirea lui în creația literară, ca și în viața socială. Revenind la istoria literaturii polone, există o literatură medievală de caracter în special religios, cu unele semne de progres, există o literatură a renașterii, cu schimbarea accentului spre caracterul laic în realizările mari, vine apoi barocul cu semne de decădere; cu întărirea elementelor burgheze, apare iluminismul, se naște pe urmă, în noi condiții sociale, politice și literare, romantismul, iar în vremea capitalismului și pozitivismului ideologic polon, se dezvoltă realismul critic, etc. Aici ne opunem chiar contopirii care se face, în istoria literară polonă (o face și Krejčl) între pozitivism și între realismul critic. Una este pozitivismul ca ideologie burgheză, optimist și

încrezător, și alta realismul critic literar și imaginea zugrăvită de el, despre societatea burghezo-capitalistă, care e în fond negativă de la început. În consecință, problema periodizării rămîne cel puțin deschisă.

În afară de problema periodizării, nu sîntem de acord cu metoda, folosită și de manualele polone, de a prezenta viața și activitatea unor scriitori mari, ca Mickiewicz (în istoriile literare polone și Żeromski) în două capitole, separate prin materiale despre alți scriitori. Chiar dacă activitatea unui scriitor e vastă și ea se întinde pe perioade diferite, această activitate trebuie judecată legat, pentru a avea imaginea întregă a arhitecturii. Nu se poate concepe expoziție de case cu corpul lor așezat într-un loc, iar cu acoperișul sau partea de sus mai departe, în altă asociere de elemente.

De asemenea, realizînd opera într-o vreme, cînd H. Sienkiewicz nu fusese reconsiderat cu toată obiectivitatea, autorul îl scoate aproape reacționar, ceea ce este nejust și ceea ce au remarcat și recenziile polone. Alte lipsuri, ca disproporții de tratare a scriitorilor sau încadrări nepotrivite de scriitori (ceea ce revine și din modul de periodizare) sînt mai puțin izbitoare față de fundamentul și totalitatea operii.

Literatura polonă, căreia în limbi străine îi adusesese servicii V. Spasovici (în colaborare cu Pipin: *Istoriya slavjanskich literatur*, 1865) și Al.Brückner (*Geschichte der polnischen Literatur*, Leipzig, 1901), a dobîndit un nou excelent cunoscător, care a realizat o nouă istorie a ei în limbă cehă: *Dějiny polské literatury*, operă de o deosebită importanță.

Ion Const. Chițimia

VI. NOTE BIBLIOGRAFICE

VI. NOTE BIBLIOGRAFICE

NOTE BIBLIOGRAFICE

TYL ZDENĚK, *Bibliografie české lingvistiky. Jazykověda obecná, indoevropská slovanská a česká. (Bibliografia lingvisticii cehe. Lingvistică generală, indoeuropeană, slavă și cehă)*. Editura Academiei cehoslovace de știință, 1955 și 1957, I, (360 p.), II, (540 p.).

O lucrare folositoare, practică și chiar indispensabilă. Autorul pornește de la « Bibliografia lucrărilor cehoslovace de lingvistică și filologie », publicată sub conducerea prof. B. Havránek (anii 1921—1931) și continuată de J. Kořínek (1932—1935). Ultimul volum (1935) a apărut în editura Academiei cehe de știință și artă în 1937.

După o întrerupere de zece ani (1938—1949), bibliografia lingvisticii cehe a fost reluată abia în 1949 de către Institutul pentru cercetările limbii cehe. Lucrările privitoare la alte limbi slave — în afară de cehă și slovacă — au fost incluse în această bibliografie, numai dacă au apărut în țările cehe sau au fost scrise de autori cehi.

Bibliografia cuprinde un material foarte bogat, însă nu total. (Numărul revistelor, ziarelor, sbornicelor și cărților excerptate se ridică la 305, pentru anii 1945—1950 și la 275, pentru 1951—1955). De altfel, autorul s-a condus după un principiu relativ foarte riguros. Cu toate acestea, vol. II e mult mai cuprinzător, ceea ce dovedește marea dezvoltare a lingvisticii cehe în acești zece ani.

Materialul bibliografic, care de cele mai multe ori e prezentat după criterii foarte complicate, de astă dată e compartimentat simplu și clar. În sfârșit, indicele de nume și lucrări, expresia tipografică a prezentării și recenziile menționate după fiecare lucrare, înlesnesc orientarea oricui.

Zdeněk Wittoch

JA. A. SPRINČAK, *К сравнительному изучению лексики московских и украинских грамот XIV—XV вв. (Cu privire la studiul comparat al lexicului documentelor moscovite și ucrainene din sec. al XIV—XV-lea)* în « *Voprosy Jazykoznanija* », 1956, nr. 6, p. 115—122.

Se cercetează în chip comparat lexicul documentelor statului de Moscova și ale Ucrainei din veacurile XIV și XV. Cu acest prilej autorul articolului arată că în limba velikorusă se întilnesc un șir de cuvinte noi ce nu apar în limba rusă veche și sint de asemeni necunoscute limbilor bielorusă și ucraineană sau numai unele dintre acestea două din urmă. Astfel sint: *деньги*, *деревня* — rar în ucraineană și cu alt sens —, *мельница*, *крестьянин*, *лавка*, *пашня*, *пруд*, etc. ce sint fixate în doc. statului de Moscova din sec. al XIV-lea și al XV-lea. Se

dau apoi exemple de cuvinte ce caracterizează comunitatea lexicală a doc. de cancelarie din Moscova și Ucraina din veacurile respective. Deosebirile lexicale în componența vocabularului acelorși documente — deosebiri pe care Sprinčak le crede că reflectă procesele de diferențiere ale limbilor velikorusă și ucraineană, — se observă clar în cuvintele cu același sens însă cu bază lexicală deosebită, ca de pildă rus. пруд și ucr. став, ori în cuvinte care se deosebesc ca aspect însă au aceiași bază lexicală, ca de exemplu: rus. неделя este egal ca sens ucr. тиждень, iar ucr. неделя are sensul de « duminică » ca în slava veche — adăogăm noi. În aceeași ordine de idei, autorul dă câteva exemple de folosire a cuvintelor diferite ca aspect dar echivalente ca sens în documentele statului de Moscova și al Ucrainei. În continuare, Sprinčak dă apoi exemple de cuvinte folosite în documentele statului de Moscova și necunoscute limbilor bielorusă și ucraineană. În sfârșit vorbește de cuvintele tatare împrumutate în lexicul doc. de cancelarie din Moscova și încheie cu indicarea cuvintelor polone împrumutate în doc. ucrainene.

Articolul este cuprinzător și documentat.

Damian P. Bogdan

★

Istoria unui dicționar Academia cehă de științe pregătește, în momentul de față, un dicționar al limbii cehe vechi, (*Slovník staročeského jazyka*). Colectivul care lucrează la această operă lexicografică dispune de un bogat material adunat în bună parte de Jan Gebauer.

Din cauza morții, intervenită cu 50 de ani în urmă (25 mai 1907), Gebauer n-a putut publica decît primele două părți din cele cinci, cite erau plănuite. Sarcina de a duce la bun sfârșit această operă a revenit prof. E. Smetanka. Însă împrejurările i-au stat împotrivă și fostul elev al lui Gebauer n-a făcut decît să publice, în continuare, două caiete.

Fără să renunțe la ideea redactării definitive a acestei lucrări, după primul războiu mondial, Smetanka a continuat să adune și să prelucreze materialul lexical, însă la începutul anului 1949, moartea l-a surprins și pe el cu lucrarea neterminată. În felul acesta, munca dicționarului a trecut în seama altei generații, care e hotărîtă să desăvîrșească inițiativa lui Jan Gebauer. Din broșura publicată la sfârșitul anului 1956 și intitulată: *Dicționarul limbii cehe vechi, principii și modele de titluri (Slovník staročeský, pracovní zásady a ukázky hesel*. Praga, p. 73,) aflăm că s-a renunțat la alcătuirea unui dicționar istoric al limbii cehe, care ar fi durat cîteva decenii, și s-a hotărît publicarea unui dicționar de « tip mijlociu ». E vorba de o lucrare de cca. 1000 — 1200 pagini, compartimentată în trei volume, care va cuprinde lexicul limbii cehe vechi, începînd cu cele mai vechi monumente de limbă și pînă la sfârșitul secolului al XV-lea. Cele trei volume urmează să apară în ordinea următoare: mai întii vol. II (N—R), apoi vol. III (S—Z) și numai după aceea primul volum (A—M), aceasta din urmă în redactarea lui Gebauer.

Noi așteptăm cu un interes deosebit apariția acestui dicționar.

Tr. Ionescu-Nișcov

★

L. A. BULANOVSKI, Питання походження української мови (*Problemele originii limbii ucrainene*). Academia de științe a R.S.S. Ucraina, Institutul de lingvistică, „O.O.Potebnia“, Editura Academiei de Științe a RSS Ucraina, Kiev, 1956, in 8°, 220 p.

Autorul, unul dintre cei mai de seamă lingviști sovietici, cercetează cu toată competența problemele originii limbii ucrainene. Lucrarea, precedată de o prefață, cuprinde următoarele XIV capitole: I: *Punerea problemei* (p. 5–9); II: *Originea limbii literare ucrainene contemporane* (p. 10–25); III: *Limba literară în Ucraina Apuseană* (p. 25–28); IV: *Limba ucraineană în documentele din sec. XIV și din secolele următoare* (p. 28–42); V: *Viitoarele particularități ucrainene în monumentele ruse vechi (până în sec. al XIV-lea)* (p. 43–82); VI: *Problema lexicului rus-sudic în monumente* (p. 82–104); VII: *Despre problema limbii Kievului străvechi și a regiunii Kiev* (p. 104–125); VIII: *Limba ucraineană în raporturi istorice cu celelalte limbi slave răsăritene* (p. 125–142); IX: *Cele mai importante trăsături (particularități) ale limbii ucrainene* (p. 143–153); X: *Legături lingvistice ucraineano-bieloruse* (p. 153–169); XI: *Privire critică asupra celor mai importante teorii despre ramificarea unității lingvistice slavorăsăritene* (p. 169–194); XII: *Problema dovezilor de existență în trecutul îndepărtat a graiurilor de tranziție de la graiurile ucrainene la alte graiuri slave* (p. 194–207); XIII: *Câteva observații despre mărturiile arheologice* (p. 208–212); XIV: *Concluzii sumare* (p. 212–219). Lucrarea se publică în forma în care a fost redactată în anii 1951–1952 și este adinc prețuită în literatura lingvistică ucraineană (vezi I. K. Beloded, Леонид Арсеньевич Булаховский. К 79-летию со дня рождения, «Izvestija Akademij Nauk SSSR. Otdelenije literatury i jazyka», tom. XVII, 2, 1958, p. 180).

Damian P. Bogdan

★

V. SL. KISELKOVA, *Проуки и очерки по старобългарска литература*. (Studii și cercetări de literatură bulgară veche). Editura Academiei bulgare de științe, Sofia, 1956, în 8°, 400 p.

Lucrarea cuprinde rodul unei munci îndelungate a autorului care caută să ne prezinte — atit cit i-au îngăduit izvoarele cercetate — viața și opera a o serie întreagă de figuri prominente ale culturii bulgare începînd cu sec. al IX-lea și pînă-n sec. al XVIII-lea inclusiv. Autorul își începe lucrarea prin prezentarea vieții și activității celor doi pioneri ai culturii slave medievale: Chiril și Methodiu, după care urmează: Climent de Ohrida, Naum de Ohrida. Un biograf necunoscut al lui Climent și Naum, Constantin de Preslav, Călugărul Hrabr, Ivan exarhul, Prezviterul Grigorie, Tudor Doskov, Țarul Simeon, Prezviterul Ivan, Prezviterul Cozma, Teodosie Kelifarevski, Isaia de Athos, Patriarhul Eftimie de Tirnovo, Ioasaf de Vidin, Ciprian Țamblak, Grigorie Țamblak, Diacul Andrei, Constantin Kosteneșki, Dumitru din Kratovo, Vladislav grămătic, Dumitru Cantacuzino, Popa Peio din Sofia, Matei grămătic, Damaschin Studitul, Pimen de Zograf și Partenie Pavlov.

Dar între aceste personalități sînt integrate și figuri care nu sînt de origină bulgară, de pildă: Damaschin Studitul, sau a căror origine bulgară e discutabilă, ca de pildă: Isaia de Athos și Vladislav grămătic. Interesantă supoziția că numele de Hrabr ar reprezenta o formă slavă coruptă din numele protobulgar *Harbul* sau *Hrabul* în analogie cu *Isbul*, *Zergobul*, *Sursubul* sau *Sursuvul* (p. 85). Însă nu se dovedește prin nimic că Hrabr călugărul a fost cel mai aprig protivnic al grafiei glagolitice (ibidem). Referitor la opera Prezviterului Cozma este și o transpunere românească și chiar a textului publicat de V. Sl. Kiselkov în 1934 la Sofia sub titlul: *Беседа против богомилите от пресвитер Козма*, traducerea fiind făcută de regretatul Alexandru Iordan sub titlul: *Predica prezviterului Cosma*, București, 1938, unde Al. Iordan admite ca dată a morții prezviterului Cozma — sfîrșitul sec. al X-lea — aceasta după lucrarea citată a lui V. Sl. Kiselkov, care astăzi își schimbă părerea, susținînd că respectivul aprig luptător contra bogomilismului, prezviterul Cozma, a trăit în sec. al XI-lea (p. 135). În ceea ce privește inscripția tombală apocrifă a patriarhului Eftimie de Tirnovo adăogăm că în românește există un studiu al pr. Paraschiv Angheliescu, *Inscripția falsă de la mînașirea Bacicovo și aducerea moaștelor sfintei Filofteia în țară* (extras din «Biserica Ortodoxă

Română ») LIV, București, 1936, care analizează temeinic și dovedește în chip convingător falsitatea inscripției respective (la p. 10 și un facsimil al inscripției).

Un indice analitic ar fi ușurat folosirea lucrării lui V. Sl. Kiselkov a cărui muncă în domeniul studierii literaturii medievale bulgare trebuiește subliniată.

Damian P. Bogdan

★

Beogradski međunarodni slavistički sastanak, 15—21 septembrie 1955. (Congresul internațional al slavistilor de la Belgrad). Editura Academiei sîrbești de științe, Belgrad, 1957, 692 p.

Volumul de față cuprinde materialele de slavistică prezentate la congresul internațional al slavistilor, care a avut loc la Belgrad în zilele 15—21 septembrie 1955. Așa dar, lucrarea a apărut cu întârziere și e împărțită în trei mari capitole.

I. Primul capitol cuprinde un raport asupra congresului internațional de slavistică, (p. 1—24), în care e vorba de problemele organizatorice ale Congresului, de referatele științifico-informative și științifice, de discuțiile care au avut loc și de participanții la acest congres.

Al doilea capitol se întitulează *Referate despre dezvoltarea slavisticii în diferite țări, între anii 1945—1955*, și e cel mai bogat (p. 25—480).

Aici se publică nu mai puțin de 38 contribuții pentru cunoașterea problemelor de slavistică din Jugoslavia, Bulgaria, URSS, Polonia, Cehoslovacia, Franța, Statele Unite, Marea Britanie, RFG, Austria, Italia, Ungaria, Țările de Jos. *Problemele de slavistică din RPR, din ultimi zece ani* se intitulează prezentarea tov. academician Emil Petrovici.

32 de referate în legătură cu lingvistica și istoria literaturilor slave, formează cap. III (481—658). E vorba de diferite probleme de veche slavă, de dialectologie, lexicologie, paleografie, accent, aspect verbal, epică populară, expresionism și suprealism în literatură, etc. Volumul se încheie cu un indice de nume în două redacții: cu chirilice și caractere latine.

Tr. Ionescu-Nișcov

★

M. V. ŠCEPKINA, *Замечания о палеографических особенностях «Слова о полку Игореве» (К вопросу об исправлении текста памятника. (Observații despre particularitățile paleografice ale manuscrisului «Slovo o polku Igoreve» (În problema cercetării textului monumentului) în «Trudy otdela drevnerusskoj literatury» IX, (1953), p. 7—29. Academia de Științe a URSS. Institutul de literatură rusă (Casa Pușkin).*

Cunoscuta paleografă Marta Šcepkina—fica neuitatului învățat rus Viaceslav N. Šcepkin—face o adincă analiză a datelor ce s-au păstrat despre aspectul hîrtiei, caracterul grafiei și al ortografiei sbornicului Musin-Pușkin, în care se păstra copia vestitului poem despre soarta lui Igor — ms care după cum se știe a ars la Moscova în timpul invaziei lui Napoleon din anul 1812. Pe baza acestei cercetări autoarea articolului conchide între altele că ms respectiv s-a scris la sfîrșitul sec. XV sau la începutul veacului următor. În continuare se studiază diferitele particularități ale grafiei și ale graiului copistului neperceptute și care din sec. XII cînd s-a creiat poemul și pînă în sec. XV de cînd datează ms Musin-Pușkin au putut crea greșeli în redarea cuvintelor. Și M. V. Šcepkina conchide că pentru lămurirea locurilor neclare din poem trebuiește cercetată cu toată atenția prima ediție a poemului căci lucrările învățaților ruși care au studiat poemul au indicat metode ce trebuiește ținute în seamă. O nouă împărțire a textului pe cuvinte, o nouă și mai exactă desfacere a prescurtărilor, restituirea diferitelor semne diacritice cu timpul pierdute, dezvăluirea greșelilor de ordin lingvistic, cercetarea semnelor grafice citite incorect și în sfîrșit lămurirea sensului cuvintelor învechite sau pierdute — reprezintă metodele de lucru. Și aceste metode preconizate pot fi foarte bine folosite și pentru cazurile de restituire a textelor slavo-romîne.

Damian P. Bogdan

A. V. ARCIHOVSKI și M. N. Tihomirov, Новгородские грамоты на бересте (Из раскопок 1951 г). (*Documente novgorodiene pe coajă de mesteacăn. Din săpăturil anului 1951*), Institutul de istoria culturii materiale, Editura Academiei de Știință a U.R.S.S., Moscova, 1953, în 4°, 67 (68) p. Lucrarea cuprinde ediția vestitelor texte scrise pe coajă de mesteacăn descoperite în vara anului 1951 la Novgorod, anume în locul numit Nerevskij Konec. Astfel săpîndu-se în locul indicat s-au găsit un șir întreg de străzi poduri—una sub alta, iar în straturile dintre aceste poduri s-au descoperit mai multe sute de suluri albe din coajă de mesteacăn, printre acestea aflîndu-se și suluri cu text — proporția între sulurile albe și cele scrise fiind de cîteva suluri nescrise la un sul scris. Descoperirea se datorește expediției arheologice conduse de prof. A. V. Arcihovskij și textele găsite au o valoare excepțională pentru că reflectă limba rusă de toate zilele a locuitorilor Novgorodului. Ele mai dovedesc existența unei largi răspîndiri a științei de carte în sec. al XI—XIII-lea și că aceasta nu era un bun numai al clerului și al feudalilor ci și al orășenilor și al meșteșugarilor.

Textele descoperite scrise în alfabet chirilic sînt incizate — zgîriate — pe suprafața din interior a cojii de mesteacăn, unul singur numai începe pe partea exterioară și sfîrșește pe partea interioară. Așa dar, din punctul de vedere al specificului grafic avem de aface cu texte epigrafice. Lucrarea începe printr-o introducere a lui A. V. Arcihovskij după care urmează textul documentelor — nouă la număr — cele mai vechi provin din sec. al XI—XII-lea unul din sec. al XIII-lea, trei din sec. al XIV-lea și numai unul singur din sec. al XV-lea. Inscripțiile zece la număr, sînt nedatate. După introducere, urmează lectura, transcrierea și cercetarea paleografică a textelor de către acad. M. N. Tihomirov.

Fiecare text este însoțit de o planșă în fotocopie și un desen după original. După texte urmează: *Datarea stratigrafică a documentelor și inscripțiilor*, semnată de arheologul A. V. Arcihovskij. Lucrarea continuă printr-un indice vocabular, o listă a prescurtărilor folosite în cuprinsul cărții și o alta a ilustrațiilor. Așa cum se înfățișează — în condiții tehnice superioare și într-un conținut cuprinzător — lucrarea este de mare valoare. Semnalăm și recenzia semnată de M. V. Șcepkina în „Voprosy Istorii” 1954, nr. 4, p. 158—161.

Damian P. Bogdan

★

E. I. KACPRŽAK, История письменности и книги (*Istoria scrisului și a cărții*). Editura de stat „Iskusstvo”, Riga, 1955, în 8°, 356 p. Cartea reprezintă un manual destinat să suplimentască cursul de *Istoria scrisului și a cărții* pe care autoarea l-a ținut în decurs de mai mulți ani la școala tehnică pentru redacție și editură. Lucrarea cuprinde în partea întâia: *Istoria generală a scrisului și a cărții* (p. 5—120), în a doua: — cea mai dezvoltată — *Istoria cărții ruse* (p. 121—300) — iar în partea a treia și ultima: *Cartea sovietică* (p. 301—350). Lucrarea se încheie cu două pagini de bibliografie. În cuprins se află și 121 reproduceri care ilustrează expunerea. Cartea este folositoare și prin faptul că este prima lucrare în care istoria scrisului și a cărții sînt înfățișate după metoda marxist-leninistă.

Damian P. Bogdan

★

S. B. BERNŠTEIN, Вячеслав Николаевич Щепкин *Viaceslav Nikolaevič Șcepkin* (Universitatea de stat M. V. Lomonosov din Moscova). Editura Universității din Moscova, Moscova, 1955, 8°, 42 (44) p.

S. B. Bernštein face o prezentare succintă însă cuprinzătoare a vieții și operii slavistului rus Viaceslav Nikolaevič Șcepkin (1863—1920) care, adăogăm noi, a fost cel mai bun prieten al slavistului român, Ioan Bogdan (1864—1919). Se arată atît părțile pozitive cît și cele negative ale activității științifice a lui V. N. Șcepkin — nepot de fiu al vestitului artist rus, născut șerb, Mihail Semenovič Șcepkin (1788—1863) — care fac ca lucrările lui V. N. Șcepkin să

fie importante și folositoare științei sovietice. Astfel: studiul *Рассуждение о языке Саввиной книги* (1898—1899) este o lucrare capitală în domeniul cercetării paleografiei și foneticii textelor slave vechi, iar *Болонская псалтырь* (1906) este cea mai bună descriere de pînă acum a limbii unui text slav medieval. În sfîrșit, *Учебник русской палеографии* (1918) se situează în rîndul celor mai bune lucrări în domeniul paleografiei ruse. Însă V. N. Șcepkin n-a perceput raportul dintre diferitele fenomene ale limbii, n-a sesizat în cercetările sale importanța limbilor literare slave contemporane, a acordat foarte puțină importanță lexicului și semasiologiei și a ocolit studiul sintaxei.

Toruși, V. N. Șcepkin „aparține acelor învățați ruși, scrie — S. B. Bernștein — de dinaintea Marei Revoluții din Octombrie, care au jucat un mare rol în dezvoltarea științei sovietice. Mare lingvist al vremii sale, autor al unor cercetări originale în domeniul limbilor: slavă veche și bulgară, paleograf cunoscut, istoric al artei bizantine și ruse vechi, editor temeinic de texte slave, cunoscător adînc al literaturilor slave, organizator al secției manuscrise din Muzeul Istorice — Șcepkin a lăsat o adîncă urmă în istoria științei ruse, în istoria universității din Moscova, de care a fost legată întreaga sa viață”.

Damian P. Bogdan

P. JA. ČERNYH, *Очерк русской исторической лексикологии. Древнерусский период* (*Studiul lexicologiei istorice ruse. Perioada veche*), Editura Universității din Moscova, 1956, în — 8°, 243 (244) p.

E vorba de un manual pentru studenții de la Facultățile de științe juridice, economice și filologice, începe cu o introducere care cuprinde, între altele, momentele principale ale dezvoltării lexicologiei istorice ruse și ce se înțelege prin lexicologie (p. 3—23). Urmează apoi: *Lexicul slav comun și dezvoltarea lui în epoca rusă veche* (p. 24—93) ca grupe lexicale de bază fiind: Omul, oamenii, lumea animală, natura (moartă), munca, cultura materială și spirituală (hrana, îmbrăcămintea, locuința, etc.). Capitolul următor se ocupă cu *Fenomenele dialectale ale epocii slave comune și Lexicul comun slav răsăritean* (p. 94—96). Apoi urmează: *Fenomenele lexicale ale perioadei ruse vechi și Epoca Rusiei kieviene* (p. 97—183). Și în sfîrșit ultimul capitol: *Schimbări în componența vocabularului limbii ruse din sec. al XVI—XVII-lea* (p. 184—239). Lucrarea se încheie cu o listă a prescurtărilor folosite în cuprinsul lucrării și cu obișnuita tablă de materii. Deși cartea are ca subtitlu *Perioada rusă veche* ea cuprinde, și date privind lexicologia rusă din sec. al XVI—XVII-lea. Cartea prof. Pavel Iakovleviĉ Černyh a fost recenzată de A. V. Isaĉenko („Voprosy jazykoznanija”, 1957, nr. 3, p. 119—127) care semnalînd unele lipsuri mai ales în ceea ce privește etimologia cuvintelor dar și numeroase greșeli de tipar, scrie că lucrarea a fost întîmpinată cu mult interes nu numai de învățații sovietici ci și de cei de peste hotare.

După cunoștința noastră, lucrarea lui P. Ia. Černyh este primul manual de lexicologie istorică rusă și acest fapt pozitiv noi îl subliniem cu toată tăria, iar ținînd seama și de observațiile lui A. V. Isaĉenko, lucrarea poate sluji de îndreptar pentru similare lucrări.

Damian P. Bogdan

Vznik a počátky Slovanů (*Apariția și începuturile slavilor*), Editura Academiei cehoslovace de științe, Praga, 1956, I, p. 290.

Volumul acesta a fost publicat de Institutul slav din Praga și constituie o continuare, pe linia cercetărilor lui L. Niederle. În 1953, a apărut în traducere cehă cunoscuta lucrare a lui Niederle: *Manuel de l'antiquité slave* (Paris, I, 1923, *L'Histoire*; II, 1926, *La civilisation*), care e o admirabilă introducere în studiul arheologiei slave. Însă, după ultimul război mondial, cercetările arheologice privitoare la etnogeneza slavilor au luat un avînt neobișnuit.

Interesul cu care s-au cercetat, în ultimii cincisprezece ani, obirgia și trecutul acestor popoare a constituit un răspuns categoric dat concepției istorice germane. Răspunsul spcialiștilor slavi aduce nu numai o lărgire a acestor probleme, ci și o serie de elemente cu totul noi, menite să răstoarne multe din ipotezele mai vechi. Cercetările s-au concentrat în jurul a două probleme: *origina propriu zisă și patria primitivă a popoarelor slave*. Problema originii slavilor e cuprinzătoare și complexă. Ea nu constituie, în mod exclusiv, domeniul unei singure discipline. Pentru soluționarea ei s-a făcut apel, mai ales către sfârșitul secolului trecut, la arheologie, antropologie, lingvistică și etnologie. Cu toate acestea, problema era departe de a fi soluționată. Metodele folosite în trecut se sprijineau în cea mai mare parte pe analiza lingvistică a toponomiei sau pe studiul interferențelor lexicale, determinind într-o oarecare măsură apartenența etnică, fără a contribui prea mult la o localizare mai precisă a patriei primitive a popoarelor slave. Abia după cel de-al doilea război mondial, cercetările acestea au intrat într-o fază nouă, mult mai cristalizată.

Volumul de față se situează și el pe linia tradițională a acestor cercetări. El cuprinde mai multe studii cu un conținut variat, însă grupate în jurul aceluiași probleme. Astfel, Václav Polák colaborează cu patru contribuții valoroase, în care analizează problemele de limbă cu o mare sagacitate științifică. E vorba de: *a. Etnogeneza slavilor, din punct de vedere lingvistic, b. Patria străveche a slavilor, din punct de vedere lingvistic și d. Religia vechilor slavi*. Fiecare din aceste studii e însoțit de un bogat aparat critic, care epuizează problema sub toate aspectele.

Bohumila Zášterová se ocupă cu problemele principale privitoare la începutul istoriei popoarelor slave, iar Hynek Bulín tratează problema periodizării istoriei slavilor apuseni în perioada timpurie a feudalismului.

O interesantă contribuție despre citeva obiceiuri (la naștere, lăuzie, ceremonialul de nuntă), la slavii din vechime semnează Drahomíra Stránská. Cu o problemă asemănătoare se ocupă și Jitka Junková, care scrie despre boli și moarte la vechii slavi.

În sfârșit, pe lângă două prezentări privitoare la ultimile săpături arheologice din Cehia (Rudolf Turek) și Moravia (Josef Paulík), Jaroslav Kudrnáč face o prezentare a descoperirilor arheologice slave de pe teritoriul vechii Dacii. Autorul e un bun cunoscător al limbii române și specializat în problemele arheologiei românești. În contribuția de față, Kudrnáč stăruie asupra săpăturilor arheologice întreprinse de Academia RPR, începind din 1949 pînă în 1953 și subliniază importanța descoperirilor pentru cunoașterea istoriei slavilor din Dacia. Un studiu îngrijit, bine informat și conștiincios. Volumul, apărut în condiții tehnice optime, face cinste Institutului slav din Praga.

Tr. Ionescu-Nișcov

Un dicționar al limbii slavone. Institutul slav de pe lângă Academia cehoslovacă de științe pregătește publicarea unui dicționar al vechii limbi slave, de care se simte nevoia atit în domeniul slavisticii, cît și-n sfera disciplinelor științifice înrudite (de pildă, în istoria și cultura bizantinoslavă, în studiile juridico-istorice, în cercetările privitoare la liturgia slavă, etc.). Vechile dicționare ale limbii slavone sînt învechite, iar cunoscutul lexicon al lui Miklosich (*Léxicon paleoslovenico-graeco-latinum*), care a apărut cu o sută de ani în urmă (1865), nu cuprinde material lexical tocmai din cele mai vechi monumente literare, descoperite mai tîrziu.

La această operă atit de importantă, se lucrează încă din 1943, de către un colectiv format din acad. B. Havránek, prof. K. Horálek, prof. I. Vařica, F.V. Mareš, A. Mátl și M. Šterbová. Colectivul e condus de prof. I. Kurz.

Operația de stringere a materialului e, în principiu, terminată. S-au excerptat pînă în prezent peste 80 de texte de conținut și volum diferite (texte biblice, liturgice, homiletice,

patristice, istorice, juridice, etc.). Materialul adunat reprezintă 1.100.000 fișe. În afară de manuscrisele din sec. X—XI, care sub aspect fonetic au păstrat vechea înfățișare a limbii (așa zisul canon al vechilor monumente literare slave), a mai fost cercetat și materialul din textele mai noi, aparținând perioadei Marii Moravii, precum și din cele de tip ceho-slav — indiferent de redacția còpiilor în care s-au păstrat.

Excerptia în întregime a materialului se face în primul rînd pentru alcătuirea unui dicționar complet, tezaurul limbii slavone. De oarece se simte o mare nevoie ca această lucrare să apară într-un timp foarte scurt, redacția a hotărît să publice mai întîi un dicționar așa zis de «tip mijlociu» (2 vol. de cîte 1 000 pagini); operă care să cuprindă toate cuvintele și toate sensurile atestate de materialul selecționat.

Sensurile cuvintelor sînt redată în cehă, rusă, germană și în parte latinește. În afară de aceasta, textul se mai îmbogățește cu paralele originale grecești, latinești, iar termenii tehnici sînt însoțiți de o scurtă explicație în limba latină.

Primul caiet se află sub tipar și va apare în 1958. El va cuprinde, pe lângă Introducere, toate formele cu prima literă a alfabetului.

Zdeněk Wittoch (Praga)

★

E.E. GRANSTREM, К вопросу о происхождении глаголической азбуки (*În legătură cu originea alfabetului glagolitic în «Trudy otdela drevnerusskoj literatury», IX (1953), p. 427—442, Academia de Științe a URSS.*

Autoarea articolului se străduiește să arate că în mss glagolitice slave vechi nu există nici o influență a minusculei bizantine și de aici trage concluzia că problema originii alfabetului glagolitic trebuie revizuită, întrucît părerea larg răspîndită că acest alfabet este o stilizare a minusculei bizantine este inexactă. E.E. Granstrem crede că motivele care au dus la apariția glagoliticeii trebuie căutate în împrejurările istorice, în care au activat atît Chiril și Metodiu, cît și ucenicii lor. Oricine ar fi fost autorul alfabetului glagolitic, el a trebuit să se preocupe nu numai de alcătuirea unui alfabet care să reflecte fonetismul limbii slave vechi ci și de faptul ca formele literelor noului alfabet să se deosebească categoric de formele alfabetului grecesc. În treacăt semnalăm că la pagina 427 s-a strecurat o greșală în citarea titlului manualului de paleografie rusă din 1946 (1947) al lui N.S. Čaev și L.V. Čerepnin care nu e «Курс русской палеографии» cum citează E.E. Granstrem ci «Русская палеография».

Damian P. Bogdan

★

M.N. TIHOMIROV, Городская письменность в древней Руси XI—XIII веков (*Scrisul orășenesc din vechea Rusie în sec. XI—XIII*), în «Trudy otdela drevnerusskoj literatury», IX (1953), p. 51—66, Academia de Științe a URSS.

Scopul articolului este de a dovedi că știința de carte în Rusia veche era cu mult mai dezvoltată decît se crede și că aceasta nu era un bun numai a clerului și a feudalilor ci avea o largă răspîndire. În sprijinul celor de mai sus, autorul indică vestitele grafite de pe pereții catedralei Sf. Sofia din Novgorod, — studiate la vremea lor de V.N. Šcepkin, — știrile din cronica inițială rusă despre dragostea de carte a lui Iaroslav cel Înțelept, existența bibliotecii catedralei Sf. Sofia din Kiev și a celei de pe lângă catedrala cu același nume din Novgorod și grafitele de pe pereții bisericii Vidubițk din Kiev și ale catedralei Sf. Sofia din același loc. Tot așa inscripția: Юрицинна din sec. XII—XIII de pe fundul butoiului descoperit în săpăturile arheologice dela Novgorod, inscripția din sec. XII—XIII de pe cotul Ivanskij sau Evanskij descoperit deasemeni la Novgorod, inscripția din sec. X de pe amfora dela Gnezdovo, la fel cea de pe piatra dela Tmutarakan, cum și cea din anul 1133 de pe crucea Steržensk. În aceeași ordine de idei fiind fel de fel de inscripții pe vase, cruci, icoane, podoabe

din sec. X—XIII, convenții scrise obișnuite între cnejii ruși din sec. XII—XIII, acte private, documente scrise pe coajă de mesteacăn, recent descoperite în săpăturile arheologice dela Novgorod și documentele comerciale cunoscute sub numele de *doski*. Articolul este bine argumentat și ca atare prețios.

Damian P. Bogdan

★

P. OLTEANU, *Numiri slave în Transilvania de Nord*, extras din « *Limbă și literatură* » București, 1957, III, p. 185—214.

Pandele Olteanu își propune să dovedească prezența slavilor pe teritoriul din nordul Transilvaniei, încă înainte de cucerirea acestei zone geografice de către unguri. E vorba deci de perioada dintre sec. al VI-lea și al IX-lea. Pentru aceasta, autorul analizează o serie întreagă de toponimice și onomastice, ale căror forme fonetice îl duc fie spre slavii răsăriteni, fie spre cei apuseni și chiar spre slavii sudici. Studiul conține un material foarte bogat și convingător.

Fenomenele fonetice reliefate de P. Olteanu sînt desigur evidente și nu lasă nici o îndoială asupra situării în timp și spațiu a unor legături și procese istorice. O obiecție de plan ași ridica acestei lucrări: Dacă P. Olteanu ar fi urmărit numai prezența elementelor slave de proveniență apuseană, așa după cum înclină să facă în partea finală a lucrării și dacă ar fi formulat cîteva ipoteze, în loc de concluzii, studiul ar fi putut prefăța cu mai multă tărie ansamblul problemelor legate de raporturile romîno-slave în această parte a țării noastre și care îl frămîntă atît de mult pe colegul Olteanu. Greșeli de tipar, mai ales la subsol

Tr. Ionescu-Nișcov

★

VERA IVANOVA, *Надписът на Мостич и преславският епиграфски материал* (*Inscripția lui Mostici și materialul epigrafic dela Preslav*), « *Български език* », 1955, V, p. 94—117, cu 23 facsimile la sfîrșitul vol. Se publică întîi textul slav și traducerea în limba bulgară contemporană a inscripției tombale a dregătorului bulgar Mostici, descoperită în săpăturile arheologice din anii 1952 și 1953 în cetatea exterioară a vechiului Preslav. Se datează inscripția — lipsită de dată — « cel mai tîrziu în al treilea pătrar al sec. X sau poate chiar mijlocul veacului ». Se studiază apoi grafia și limba inscripției Mostici. În cap. II se trece la cercetarea grafiei și a limbii a o serie întreagă de inscripții descoperite mai înainte tot la Preslav. Între acestea, e vorba de: grafitul chirilic al lui Pavel hartofilax, două plăci de ceramică cu text desenat, o placă de ceramică cu text bilingv și piatra tombală a Tudorei. În cap. III se studiază în acelaș chip 1) textul fragmentar al unei inscripții pe marmoră, 2) inscripția pecetii din plumb a monahului și singhelului bulgar Gheorghe — dela sfîrșitul secolului IX — deci cel mai vechi text în grafie slavă — și 3) inscripțiile unor fragmente de cărămizi. În cap. IV și ultimul se cercetează în acelaș chip inscripția dela Teke Kozludža (sat. Izbul) și cea dobrogeană din anul 943. Este un studiu temeinic și prețios. Iar planșele dela sfîrșit, care cuprind reproduceri după inscripțiile cercetate, desăvîrșesc studiul Verei Ivanova ale cărei concluzii noi ni le-am însușit în studiul nostru, Добруджанская надпись 943 года.

Damian P. Bogdan

★

Prof. S. B. BERNȘTEIN, *Българско-руският словарь* (*Dicționar bulgaro-rus*). Editura de stat pentru dicționarele naționale și streine, Moscova, 1953, in 8°, 886 p.

Merită prețuire strădania lingvistului sovietic S. B. Bernștein care a dat o ediție școlară a unui dicționar bulgaro-rus al limbii literare bulgare contemporane — în care se acordă o deosebită atenție lexicului social-politic. Dicționarul cuprinde și termeni tehnici, industriali,

militari, medicali, etc., de largă răspîndire, cum și cuvintele regionale învechite, prezente însă în limba scriitorilor contemporani. Dicționarul, cu un total de cca. 45 mii de cuvinte, începe cu o prefață a autorului după care urmează: indicații, structura dicționarului, lista prescurtărilor convenționale și dicționarul propriu zis (p. 9—851). Lucrarea se încheie cu un: *Scurt îndreptar gramatical al limbii bulgare* (p. 853—886) semnat deasemeni de autorul dicționarului, tot atît de folositor ca și dicționarul însuși.

Damian P. Bogdan

★

Organizarea Institutului slav din Praga. Funcționează din 1928 și prezintă astăzi următoarea schemă de organizare:

I *Un birou de conducere* format dintr-un director în persoana prof. Iuliu Dolansky, doi subdirectori și un secretar științific.

II *Secția lingvistică*, condusă de prof. Karel Horálek, are următoarele redacții: 1) Redacția dicționarului limbii slavone cu 8 salariați, 2) Redacția lingvisticii generale cu doi salariați, 3) Redacția altor dicționare: bulgar, polonez, sirbo-croat, maghiar și român cu 7 salariați.

4) *Secția istorică*, condusă de acad. Jan Eisner, cu următoarele subsecții:

1) Antichități, 2) Relații slavo-bizantine, 3) Istoria Poloniei și 4) Istoria Bulgariei, cu 9 salariați.

III *Secția literară*, condusă de prof. Karel Krejčí, cu următoarele subsecții:

1) Literatura rusă, 2) Literatura polonă, 3) Literatura bulgară, 4) Literatura jugoslavă, 5) Literatura maghiară și 6) Literatura ucrainiană, cu 13 salariați.

IV *Secția documentării*, cu o subsecție de bibliografie, unde lucrează 9 salariați.

Institutul dispune de o filială la Brno, condusă de prof. Josef Macůrek, cu două secții: lingvistică, și istorie și literatură. Fiecare din ele cu cîte 9 salariați.

Pe lângă Institut, mai există și un consiliu științific, alcătuit dintr-un președinte și 18 membri. Institutul slav din Praga are de-acum o mare tradiție de cultură și o fecundă activitate științifică, cunoscută în toată Europa.

Tr. Ionescu-Nișcov

★

A. S. L'VOV, *Из наблюдений над лексикой старославянских памятников* (Din observațiile cu privire la lexicul textelor slave vechi) „Učenyje Zapiski Instituta Slavjanovedeniija”, tom. IX (1954), p. 139—181. O metodică și substanțială cercetare a lexicului următoarelor texte slave vechi: Codex Marianus, Codex Zographensis și Psalterium Sinaiticum, comparativ cu lexicul slav răsăritean. Se arată că lexicul slav vechi a fost pînă acum puțin studiat. Nu s-a stabilit încă etimologia multor cuvinte și nu s-a descoperit raportul dintre lexicul slav vechi și cel al limbilor slave contemporane. Studiul lui L'vov se face după următoarele grupe semantice: 1) omul, părțile corpului și boalele, 2) munca, uneltele și mijloacele de producție, 3) tribul, gînta, familia, raporturile gîntale și familiale. Inșă din cele trei diviziuni în studiul de față nu se publică decît o mică parte. Cercetările comparate l-au dus pe A. S. L'vov la concluzia că foarte puține cuvinte din limba rusă nu-și au corespondentul în lexicul textelor slave vechi cercetate, ceea ce înlătură concluzia multora dintre cercetătorii limbii ruse că un număr însemnat din cuvintele rusești sînt împrumutate din limba slavă veche.

Damian P. Bogdan

★

K. I. HODOVA, *Из наблюдений над лексикой древнерусского списка «Жития Нифонта» 1219 г.* (Din observațiile cu privire la lexicul textului rus vechi „Viața lui Nifon” din anul 1219) în „Učenyje Zapiski Instituta Slavjanovedeniija” tom. IX, (1954) p. 182—204.

Este o cercetare metodică a lexicului din textul „Viața lui Nifon”, cunoscut în cea mai veche redacție rusă din anul 1219. Autoarea studiază lexicul acestui text în comparație

cu dicționarele: slav vechi al lui F. Miklosich și rus vechi al lui I. I. Sreznevski, desprinzând în urma acestei cercetări mai multe grupe de cuvinte. Astfel prima grupă o formează decalcurile slave după cuvinte care nu apar în dicționarele citate. A doua grupă o formează cuvintele slave compuse, care sînt strîns legate de originalul grecesc, textul rusesc *Viața lui Nifon* fiind o traducere după un atare original. În a treia grupă sînt trecute grecizmele. O a patra grupă o alcătuiesc cuvintele necunoscute dicționarelor pomenite care însă au apărut în text ca un rezultat al omisiunilor și denaturărilor textului de către copişti. A cincea grupă o formează cuvintele lipsă în dicționarele respective și care s-au format din rădăcini sau teme, foarte răspîndite în limbile slave sau cunoscute acestor limbi, cu ajutorul sufixelor. După stabilirea acestor grupe de cuvinte autoarea trece la studiul lexicului *Vieții lui Nifon* — și anume a acelei părți din lexic cunoscută unui număr foarte mic de texte. După aceea, Hodova cercetează comparativ lexicul din *Viața lui Nifon* cu materialul lexical slav vechi prezentat de V. Jagič în lucrarea sa clasică: *Entstehungsgeschichte der kirchenslavische Sprache*, ed. II, Berlin, 1913, p. 281—489. Urmează cercetarea comparată a lexicului vieții lui Nifon cu unele texte slave vechi apoi *Lexicul Vieții lui Nifon și limbile slave de sud*. În sfîrșit ultimul capitol al articolului îl constituie: *Fenomene în domeniul semanticii în care se cercetează comparat în lexicul rus și slav vechi sensul unor cuvinte*. Subliniem metoda și siguranța cu care autoarea tratează această interesantă problemă.

Damian P. Bogdan

★

E.E. GRANSTREM, *Сокращения древнейших славяно-русских рукописей* (*Prescurtările în cele mai vechi manuscrise slavo-ruse*) în „Trudy otdela drevnerusskoj literatury” X, 1954 p. 427—434, Academia de Științe a URSS.

Se studiază atît prescurtările din mss rusești cit și cele slave vechi din secolele X și XI atingîndu-se în treacăt și problema prescurtărilor din manuscrisele rusești din sec. XIII și XIV. Se cercetează astfel categoriile prescurtărilor prin contracțiune și suprascriere, dîndu-se în două tabele (p. 430) 2 liste de atari prescurtări. Se atrage atenția asupra unor cuvinte prescurtate prin contracțiune formate în chip independent de copistii slavii vechi și ruși și nu împrumutate din grafia greacă în acest gen. Articolul documentat al cercetătoarei E. E. Granstrem merită toată prețuirea și prin faptul că cercetează o problemă pînă acum prea puțin studiată.

Damian P. Bogdan

★

A. V. ARCIHOVSKI, *Новгородские грамоты на бересте. Из раскопок 1952 г.* (*Documente novgorodiene pe coajă de mesteacăn. Din săpăturile anului 1952*), Editura Academiei de Științe a URSS, Moscova, 1954, în —4°, 91 (92) p. Autorul publică 72 din cele 73 de documente scrise pe coajă de mesteacăn, ce au fost descoperite în săpăturile arheologice dela Novgorod în vara anului 1952. Un document nu s-a putut ceti, fiind scris cu cerneală care s-a șters. Studiul începe cu o introducere (p. 3—10), după care urmează textul documentelor. Cel mai vechi doc. este din sec. XI (nr. 83) iar cele mai noi din sec. XV—XVI (nr. 11, 12 și 13) (p. 11—81). După textul doc. urmează: un indice vocabular (p. 83—86), o listă a prescurtărilor (p. 87) și alta a ilustrațiilor (p. 88—90).

Doc. publicate prezintă acciași valoare excepțională ca și cele descoperite în vara anului 1951, iar volumul de față merită acciași prețuire, ca și cel tipărit în 1953.

Damian P. Bogdan

★

STANČO STANČEV, *Старобългарският надгробен надпис на чъргубилята Мостич от Преслав* (*Inscripția tombală a ciărgubilului Mostici dela Preslav*) „Bŭlgarski ezik”, V, 1955,

p. 89—93. Se publică textul slav și traducerea în limba bulgară contemporană a inscripției tombale a dregătorului bulgar Mostici a cărui titlu dregătoricesc poartă numele de *ciărgubiliia*. Piatra de calcar pe care se află inscripția incizată s-a descoperit în săpăturile arheologice din anii 1952 și 1953 în cetatea exterioară a vechiului Preslav. Inscripția nu are dată, iar editorul ei o datează cu aproape 25 de ani mai veche decât inscripția lui Samuil din anul 993. Mai vechi decât această inscripție sînt, după S. Stančev, numai grafitele de la biserica rotundă din Preslav „și poate inscripția dobrogeană din anul 943, iar în Rusia — numai inscripția de pe amfora dela Gnezdovo.”

Damian P. Bogdan

VII. C R O N I C Ț

C R O N I C A

CE DICȚIONARE PREGĂTEȘTE INSTITUTUL SLAV DIN PRAGA.

Institutul dispune de o secție specială a cărei sarcină principală e de a pregăti dicționare. În primul rând, e vorba de dicționarul *romino-ceh*, care în cursul lunii iunie 1956 a fost predat Editurii pedagogice din Praga. Lucrarea cuprinde aproape 40.000 de titluri însoțite de frazeologie și o scurtă gramatică. Același situație are și dicționarul *bulgaro-ceh*. Manuscrisul e gata și cuprinde 60.000 titluri, frazeologie și o scurtă expunere gramaticală.

Dicționarul *ceho-maghiar* se află în momentul de față la Editura Academiei cehoslovace și însumează 80—90.000 titluri. O deosebită atenție se dă terminologiei tehnice. În afară de acestea, se strânge material pentru un mare dicționar *polono-ceh*, care să cuprindă pînă la 80.000 titluri. Urmează să fie gata în 1961—62.

De asemeni, se află în lucru și un dicționar *sirbocroat-ceh* cu un volum de 60.000 de titluri. E planificat pentru 1962.

În urma unei convenții culturale, încheiate cu Ungaria, s-a convenit ca partea cehă să alcătuiască și un dicționar *maghiaro-ceh*, de aceeași mărime ca și cel amintit mai sus. Un colectiv de specialiști excerptează material pentru un mare dicționar *ceho-polonez* și unul *ceho-sirbocroat*. În sfîrșit, se duc tratative în vederea alcătuirii unui dicționar *ceho-romîn* de către partea cehă, cu colaborarea Academiei RPR.

Zdeněk Wittoch

Un colectiv de specialiști polonezi, care se ocupă cu originile statului polon, a început publicarea unui corpus de izvoare arabe, privitoare la istoria slavilor (*Źródła arabskie do dziejów słowiańszczyzny* t. I. publicate și prelucrate de Tadeusz Lewicki, Varșovia, 1956).

Publicația de față face parte din seria unor lucrări intitulate generic; Izvoare referitoare la începuturile statului polonez (*Źródła objaśniające początki państwa polskiego*).

E vorba ca această operă, care va cuprinde mai multe volume, să pună la dispoziția cercetătorilor polonezi, diferite izvoare streine ce conțin date prețioase în legătură cu formarea statului polon. Ele vor cuprinde atit materiale cunoscute deja specialiștilor, cit și documente recent descoperite. În afara documentelor publicate în diferite limbi europene, corpusul acesta va cuprinde și materiale din limbile orientale: persană, arabă, ebraică.

Volumul de față însumează documente din diferite domenii: economie, istorie, geografie, literatură, care permit cercetătorului informații prețioase referitoare atit la viața popoarelor slave, cit și la legăturile pe care le-au avut cu popoarele orientale.

Textul arab este însoțit de traducerea poloneză. La sfârșitul volumului, se află o traducere a documentelor în limba latină, permițând astfel folosirea prezentei lucrări și de către specialiștii din străinătate.

V. Jegljaschi

★

Anul trecut, *academicianul Stoian Romanski* a împlinit 75 de ani (n. la 8 martie 1882). Cu acest prilej, Lilija Stoičkova face o largă prezentare a activității științifice a învățatului bulgar („Ezik i literatura”, Sofia, 1957, XII, 3, p. 161–170) din domeniul etnografiei, lingvisticii, istoriei și problemelor chirilo-metodiene.

Tr. I. —N.

★

Academia poloneză publică o nouă serie de lucrări consacrate toponimiei. Sub primul număr din această serie a apărut studiul lui MIECZYSLAW KARASZ intitulat: „Numiri toponimice de tipul Podgóra, Zalas în limba polonă și în alte limbi slave *Nazwy miejscowe typu Podgóra, Zalas v języku polskim i v innych językach stowiańskich*, Wrocław, 1955, p. 145). Origina acestor cuvinte compuse e căutată în cazurile prepoziționale cu sens toponimic. Prepoziția s-a contopit cu substantivul în cazul nominativ, îndeplinind astfel o funcție derivativă. Toponimicile sînt urmărite în toate limbile slave. Lucrate foarte sistematică și conștiincioasă.

Tr. I—N.

★

În articolul „O sută de ani de la răscoala lui Moș Nikola” (sau răscoala de la Gabrovo) Сто години от въстанието на Дядо Никола „publicat în *Istoričeski pregled*” nr. 6/1956, p. 106–108, istoricul bulgar Al. K. Burmov face o prezentare a acestui luptător bulgar, care a trăit și la noi în țară și a activat pentru renașterea bulgară. Autorul arată că Nikola Filipovski a participat activ la mișcările revoluționare de la 1848, din Țara Românească. În timpul războiului Crimeii, el s-a stabilit la Tîrnovo unde a practicat croitoria. Avea atunci 55 de ani și bulgarii îi spuneau „Moș” Nikola. Adevăratul scop era însă pregătirea răscoalei anti-otomane, care izbucnește la 29 iulie 1856 (stil vechi). Din cauza trădării ciorbagiilor, Moș Nikola este prins și omorît. Al. K. Burmov presupune că această răscoală a fost pregătită și ajutată și de către burghezia liberală bulgară de la noi, interesată în eliberarea Bulgariei, în special cea de la București.

A. Constantinescu

★

Date noi despre viața și activitatea lui Sofronie din Vrața (Vrancianski), publică VASIL SL. KISELKOV în articolul „Cînd a murit Sofronie Vranceanski” (Когa e умрял Софроний Вранчански „*Istoričeski pregled*” nr. 6/1956, p. 66–68).

Kiselkov arată că Sofronie este unul dintre întemeietorii limbii literare noi bulgare și începător al tipăriturii de cărți bulgărești moderne. Opera sa cea mai de seamă, de la a cărei tipărire s-au împlinit — în 1956 — 150 de ani, s-a tipărit la noi în țară, la Rîmnic¹ (Vilcea) În 1803 Sofronie trece la noi și începe activitatea literară, fiind ajutat material și moral de Mitropolia din București.

Pe baza unor împrejurări istorice precum și pe temeiul unei însemnări aflată pe un manuscris al lui Sofronie, locul și data morții acestuia sunt discutabile. Autorul, conchide că data sigură a morții lui este în jurul lui 21 septembrie 1813 și nu mai târziu. El ar fi

¹ Vezi și acad. P. Constantinescu-Iași, *Studii istorice romîno-bulgare*, București, 1957, p. 33–34.

murit într-o mănăstire din București, sau în împrejurimi, unde el a fost egumen din anul 1811. Rămîne să se descopere vre-o altă însemnare în arhivele mănăstirilor de la noi pentru a se afla care a fost acea mănăstire.

A. C.

★

Originea limbii literare polone (Pochodzenie ppskiego języka literackiego, Wrocław, 1956 Zakład im. Ossolinskich) se intitulează o culegere de studii referitoare la origina limbii literare polone. Culegerea formează vol. III. din seria „Studii vechi polone” (*Studia Staropolskie*) și constituie rezultatul unei dispute științifice, la care au participat cei mai renumiți lingviști polonezi: K. Nitzsch, T. Lehr-Spławiński, W. Taszycki, T. Milewski, Z. Klemsiewicz, Z. Stiber, S. Urbańczyk, S. Respond, W. Kuraszkiwicz.

Discuția în jurul acestei probleme e destul de veche. Ea a început prin 1910—1911, între K. Nitsch și Al. Brückner. Cel dintîi susținea că la temelie limbii literare polone stă dialectul din Wielkopolska, pe cînd Brückner admitea graiul din Malopolska.

Cele patrusprezece studii și articole se caracterizează printr-un ascuțit spirit polemic și o bogată documentare. Pe lingă prețioasa contribuție la cunoașterea istoriei limbii polone, studiile publicate în acest volum vor da, fără îndoială, un nou impuls acestui gen de cercetări.

V. Jeglinski

★

O prezentare scurtă și substanțială despre Jan Gebauer și limba literară cehă (*Jan Gebauer a český spisovný jazyk*) publică Kvido Hodura în revista *Naše řeč* (Praga 1957, 7—8, p. 185—194).

Reținem afirmația că deși neogramatic, de la Josef Dobrovský și Josef Jungmann, nimeni n-a avut o influență mai puternică asupra limbii literare cehe ca Jan Gebauer.

Tr. I.—N.

★

În editura „Matica srpska”, IVAN POPOVIĆ a publicat o Istorie a limbii sîrbocroate (*Istorija srpskohrvatskog jezika* Novi Sad, 1955, p. 165) care completează oarecum cunoscuta gramatică a prof. A. Belić (*Istorija srpskohrvatskog jezika*, Belgrad 1950—1951, II, 1—2).

Tr. I.—N.

★

Istoricul bulgar KIRILA KARATEODOROVA a publicat o interesantă comunicare sub titlul: *Două documente indite privitoare la biografia lui Stefan Karagea* Два непубликувани документи за биографията на Стефан Караджа. „*Istoričeski Pregled*”, nr. 3/1955, p. 61—65). E vorba de două scurte scrisori pe care revoluționarul bulgar le trimite din Belgrad prietenilor săi, Christe Gheorghiu din București și Panaiot Hitov. Din ele reiese, lucru nerelevat pînă la Karateodorova, că în acest timp (1868, februarie) Ștefan Karagea era bolnav și că el făcea parte ca membru obișnuit din legiunea a II-a voluntari bulgari, din Serbia.

Pe linia preocupărilor legate de studiul vieții și activității revoluționarilor bulgari, activitate care s-a desfășurat în mare parte pe pămîntul românesc, K. Karateodorova a făcut o vizită în toamna trecută la București pentru a cerceta manuscrisele și vechile publicații păstrate la Biblioteca Academiei RPR.

A. C.

★

V. Falkenhahn face o prezentare critică a modului cum se oglindește problema etnogenezei slavilor în studiile lui T. LEHR-SPLAWINSKI (cf. *Entstehung, Entwicklung und den urslawischen Sprachgemeinschaft in polnischen Veröffentlichungen von T. Lehr-*

Splawinski, „Zeitschrift für Slawistik”, 1956, I. 2, p. 49—88). Autorul îmbrățișează întreg ansamblul acestei probleme, înglobînd în expunerea sa și aspectele istoric, arheologic, etnografic, antropologic (Moszyński, I. Kostrzewski, L. Kozłowski, I. Czekanowski, M. Rudnicki, ș. a.).

Tr. I.—N.

★

Pe bază de urbare și acte vechi, E. SCHWARTZ (Erlangen) publică un studiu despre origina germană a unor nume de familii din Cehia și Moravia. (*Über deutsche Herkunftsfamiliennamen in Böhmen und Mähren* în „Zeitschrift für Sl. Philologie”, 1957, XXVI, 1, p. 61—77).

Tr. I.—N.

★

O instructivă prezentare bibliografică informativă, despre lucrările de lingvistică din Jugoslavia, în perioada 1925—1954, face N. REITER. (*Literaturbericht über die serbokroatische Sprachwissenschaft von 1925 — 1954* în „Zeitschrift für Sl. Philologie”, 1956, XXV, 2, p. 405—424, 1957, XXVI, 1, p. 174—209). Pe lângă lucrările de lexicografie, destul de bogate, de ortografie, transliterație, etimologie, semasiologie, nume de neamuri și popoare, autorul amintește și câteva studii românești, al căror cuprins e legat de publicațiile sîrbocroate din această perioadă.

Tr. I.—N.

★

Cunoscutul dialectolog ceh, VÁCLAV VÁŽNÝ a publicat un foarte interesant studiu de semasiologie despre numele de fluturi în dialectele slovace (*O jmenech motylů v slovenských nářečích*, Academia slovacă de științe, Bratislava, 1955, 338 p. 10 hărți). Folosind metoda geografiei lingvistice, Vážný urmărește diferitele nume de fluturi cu toate variantele lor. E surprinzătoare bogăția denumirilor pe care poporul le-a dat acestei insecte, atât de neastimate. Autorul a găsit 150 de variante, pe care le-a împărțit în mai multe categorii, după origina lor. Sînt fluturi cu nume de păsări, de animale, de insecte, de ocupații omenești, de culori, de zeități, de personaje mitologice, etc.

Studiul e interesant și din punct de vedere etnografic și folcloric.

Tr. I.—N.

★

PEŘINA EVŽEN *Vyprávění o rumunské zemi*, (*Povestire despre țara românească*), Praga, 1955. Editura „Mladá fronta”, p. 255, cu ilustrații.

E o carte de impresii personale ale autorului, fost învățător la școala slovacă din satul Șinteu, situat la 70 Km. nord-vest de Oradea. Expunerea cuprinde cinci capitole, inegale ca formă și conținut. În primul rînd, stă interesul față de oamenii și privilegiile țării. Autorul nu e destul de informat și numai în parte cunoaște realitățile locale.

Într-un stil curgător, neforțat, autorul descrie o seamă de aspecte din viața poporului român. Povestirea, uneori nu destul de sistematică, prezintă și viața grea din satul de munte al slovacilor, pe care autorul o cunoaște foarte bine. Cartea e străbătută de o caldă simpatie pentru oamenii țării, romîni și slovaci.

Zd. W.

★

Opera marelui nostru poet Mihail Eminescu este cunoscută și apreciată și în R.P.Bulgaria; O foarte reușită tălmăcire a celor mai reprezentative dintre poeziile lui Eminescu a fost tipărită cu prilejul centenarului nașterii marelui nostru liric: Михаил Еминеску, Хипермон и други стихотворения, (traduse de Boris Kolev, Editura bibliotecii populare „Йордан

Иовков, Tolbuhin, 1950, 45 p. 1. Culegerea cuprinde poeziile: *Luceafărul*, *Împărat și proletar*, *Din valurile vremii*, *O mamă*, *Viața*, *Somnoroase păsărele* și *Dintre sute de catarge*. Textul e precedat de o scurtă biografie și un portret al lui Eminescu.

Tălmăcitorul, poetul bulgar Boris Kolev, a știut să redea nealterat în limba bulgară atât conținutul poeziilor cât și forma și muzicalitatea versurilor.

O greutate s-a ivit, chiar de la început, în traducerea titlului „Luceafărul”. De oarece, corespondentul acestuia în limba bulgară este forma *вечерница*, cuvânt de genul feminin, poetul bulgar a deslegat în chip fericit această problemă. El a păstrat în titlu forma *Hiperion*, folosită și de Eminescu în cuprinsul poemei sale, iar acolo unde rima, ritmul, aliterațiile și muzicalitatea versului cereau întrebuintarea acestei forme, traducătorul a recurs la nume populare bulgărești: *Zvezdan* sau *Zvezdin*.

Și bine a făcut. Pentru a ilustra cele de mai sus redăm, însoțită de traducerea lui Kolev, prima strofă din *Luceafărul*:

„A fost odată ca-n povești	Живляла княгога-като
A fost ca nici odată	във приказка старинна
Din rude mari împărătești	от славно царско потекло
O prea frumoasă fată.	красавица невинна

A. C.

★

„Cea mai veche cronică rimată așa zisă a lui Dalimul” (*Nejstarší česká rymovaná kronika tak řečeného Dalimila*, Vechile monumente ale literaturii cehe, Editura Academiei cehe, vol. 18, Praga 1957, p. 343), apărută anul trecut, constituie o importantă contribuție la teoria și practica textologică a specialiștilor cehi. Ediția a fost îngrijită de prof. B. Havránek și J. Daňhelka, iar comentariul istoric se datorește docentului Zdeněk Kristen.

Tr. I.—N.

★

Numărul 2 al revistei „Slavia” (1956) a fost închinat prof. dr. Josef Vajs cu prilejul împlinirii a 90 ani (n. în 1865). Venerabilul profesor ceh, a cărui activitate s-a desfășurat alături de atâția alți slavisti cehi de seamă, Jan Gebauer, Fr. Pastnek, M. Weingart și a., a pus, prin lucrările și cercetările sale, în domeniul vechilor texte slave, pietre de temelie la propășirea cunoștințelor de slavistică, în genere. Toate contribuțiile din acest număr privesc probleme legate de evoluția, structura, limba și istoria vechilor texte slavone.

Tr. I.—N.

★

Note istorice despre Marcianopolis (*Исторически бележки за Марцианопол*) publică arheologii bulgari, M. Mircev și Goranka Tonceva în nr. 6/1956, p. 69—79 din „Istoričeski pregled”. G. Tonceva ne-a vizitat țara în august 1957, cu prilejul unei călătorii de studii pe care a întreprins-o în Polonia. Cu acel prilej, d-sa s-a interesat de descoperirile arheologice din țara noastră. În articolul citat, autorii arată că cetatea Marcianopolis, care se găsea la 18 mile depărtare de Varna de azi, a fost întemeiată de împăratul Traian în primii ani al secolului al II-lea al e.n. și s-a numit astfel după numele sorei împăratului, Marciana. Orașul a cunoscut o viață activă și a dăinuit pînă în timpul întemeierii statului bulgar (sec. VII, e.n.), cînd bulgarii și-au stabilit capitala nu departe de Marcianopolis, pe riul Pliska. Autorii amintesc că, în 1643, papa Urban al VII-lea, ridicînd pe bosniacul Marko Bandulovici (Bandini) la rangul de arhiepiscop al catolicilor din Bulgaria nord-estică și din ținuturile de peste Dunăre i-a dat titlul „de Marcianopol”.

A. C.

★

Sub titlul „Pentru istoria marxistă a Bulgariei” (*За марксистическата история на България*) Institutul pentru istoria bulgară de pe lângă Acad. bulgară de științe a publicat, în 1954, o culegere (473 p.) de articole, rapoarte, referate și recenzii ale acad. Todor D. Pavlov, scrise între anii 1938—1954. Acad. T. D. Pavlov a fost de curând sărbătorit în R. P. Bulgaria pentru 50 de ani de activitate (Cf. „Istoričeski pregled” nr. 6—1956, p. 3—8). Din cuprinsul bogat al volumului subliniem următoarele: „Istoria economică a Bulgariei” (p. 5—25); „Cu privire la problema metodologiei istoriei noastre literare”, *Opera nemuritoare a lui Paisie Hilendarski* (p. 71—78); „Hristo Botev și epoca noastră” (p. 92—102); „Centenarul nașterii lui Hristo Botev și Academia bulgară de științe” (p. 103—110); — „Dimităr Blagoev — „Moșul”” (p. 151—157); „Dimităr Blagoev, fondator al teoriei și criticii literare marxiste la noi” (p. 158—165); „Nikola Ionkov Vapčarov” (p. 166—175) ș. a.

În aceste contribuții, autorul explică diferitele etape din istoria Bulgariei prin concepția materialismului dialectic și istoric, scoțînd în evidență importanța primordială a forțelor și relațiilor de producție în dezvoltarea socială precum și a elementelor de suprastructură, care au jucat un rol deosebit în istoria poporului bulgar.

A. C.

★

În urma publicării *Correspondenței* lui Vatroslav Jagić (*Korespondencija Vatroslav a Jagića*, Zagreb, Jugoslovenska Akademija Znanosti i umjetnosti, Kniga, 1, 1953, 482 p.) istoria slavisticii s-a îmbogățit cu un material foarte prețios. Volumul cuprinde scrisorile lui Jagić, adresate rudelor, prietenilor și diferiților învățați din cuprinsul lumii slave.

Tr. I.—N.

★

Colectivul „Biblioteca fundamentală de științe sociale” al Acad. de științe din URSS în colaborare cu Institutul bulgar de bibliografie „Elin Pelin”, de la Sofia, au editat vol. I. din „Bibliografia istorică a R. P. Bulgaria” *Народная республика Болгария. Историческая библиография*, Moscova, 1954, edit. Acad. de științe a URSS, vol. I, p. 675, alcătuit de D.D. Ivanov în colaborare cu V. V. Noskova (Moscova), Pavlina G. Kănceva și Natalia Busse (Sofia), redactori responsabili fiind V. I. Šunkov și T. Borov. Volumul cuprinde titlurile lucrărilor istorice referitoare la perioada 1944—1947, apărute în primul rînd în URSS și Bulgaria. Clasificarea materialului s-a făcut pe probleme, ca de pildă: Dezvoltarea social-politică internă a Bulgariei, dezvoltarea culturală a Bulgariei și munca ideologică din anii 1944—1947 și altele. Toate problemele sînt trecute într-o foarte utilă schemă (p. 31—48). La problema „Politica externă a Bulgariei și lupta pentru o pace echitabilă”, o subîmpărțire privește și istoriografia noastră: „Stabilirea și dezvoltarea relațiilor prietenești cu România”. (p. 192—194. Aici sînt cuprinse titluri de articole și lucrări apărute la noi și în Bulgaria (acorduri culturale, vizite reciproce de economiști, artiști, oameni ai muncii, sărbătorirea luptelor de la Grivița ș. a.). La sfîrșitul volumului, un indice alfabetic pe autori (p. 645—668) și unul pe teme. Spre deosebire de schema de la începutul volumului, care trimite la pagină, acești indici trimit direct la numărul titlurilor din Bibliografie.

A. C.

★

O. Feyl face o expunere foarte instructivă asupra studiilor și publicațiilor de slavistică din R. D. G., din ultimii zece ani (Cf. *Zehn Jahre Slavistik u. Osteuropa-Kunde im Spiegel der deutsch-Sprachigen Veröffentlichungen Ostdeutschlands*, 1945—1955, în „Zeitschrift für Slawistik”, 1956, I, 1, p. 112—132).

Tr. I.—N.

★

În 1955, împlinindu-se 100 de ani dela moartea marelui poet polonez Adam Mickiewicz, organizația UNESCO a publicat un volum comemorativ (*Adam Mickiewicz 1798—1855, In Commemoration of the Centenary of his Death*, UNESCO, Paris, 1955, X, + 195 p.), care cuprinde studii foarte variate despre opera poetului, precum și o bogată bibliografie a operelor lui Mickiewicz, traduse în engleză, franceză, germană, italiană, rusă și spaniolă.

Tr. I. — N.

În urma fuziunii dintre fostul Cerc lingvistic din Praga și Societatea pentru cercetările din domeniul lingvisticii slave, pe lângă Academia cehoslovacă de științe a luat ființă o nouă Societate de lingvistică (*Jazykovědné sdružení*). Scopul acestei organizații este să încurajeze și să ajute la dezvoltarea cercetărilor științifice din domeniul lingvisticii generale și comparate, din sfera lingvisticii slave și să se îngrijească de cultura și desăvârșirea neconținută a limbii literare.

Căutând să continue tradiția de mare răsunset a Cercului lingvistic, noua societate urmărește să dezvolte relațiile științifice internaționale, prin conferințe și discuții, cu participarea specialiștilor streini.

Prima comunicare a avut loc chiar în ziua înființării acestei societăți (4 sept. 1956), când prof. K. Horálek a vorbit despre *Raporturile dintre lingvistică și disciplinele înrudite*. În ziua de 19 sept., a vorbit prof. A. Urbanczik de la Cracovia, la 8 noiembrie A. C. Timofejev de la Leningrad, iar la 20 decembrie 1956 a conferențiat prof. V. Skalička din Praga.

În ziua de 31 oct. 1956, s-a înființat și la Brno o filială a acestei societăți, condusă de cunoscutul lingvist, Fr. Trávniček. Așadar, se poate spune că epoca de glorie a Cercului lingvistic aparține de-acum trecutului.

Tr. I. — N.

Mickiewicz în literatura slavilor occidentali și sudici se intitulează — studiul prof. KAREL KREJČÍ (*Mickiewicz v literaturách zapadních a jižních Slovanů*), publicat cu prilejul comemorării a o sută de ani de la moartea marelui poet polonez („Slavia” Praga, 1956, XXV, 1, p. 1—17). Karel Krejčí urmărește succint răsunsetul și influența exercitată de opera poetică a lui Mickiewicz asupra scriitorilor cehi, slovaci, sîrbocroați și bulgari din secolul XIX-lea. Studiul a fost scris pentru UNESCO.

Tr. I. — N.

Juliusz Kleiner publică un volum de Studii din domeniul teoriei literare (*Studia z zakresu teorii literatury*, Lublin, 1956). Volumul de față înmănușează cele mai valoroase dintre studiile de teorie literară ale autorului. Ele au văzut lumina tiparului cu prilejul împlinirii a cincizeci de ani de activitate desfășurată de acest eminent profesor în domeniul criticii și teoriei literare.

Studiul și cercetările de față se bazează pe o cunoaștere profundă a literaturii universale, a artelor plastice, muzicii și, în special, pe un bogat material comparativ.

Printre altele, autorul publică cunoscutele studii: „Conținutul și forma poeziei, Rolul subiectului vorbitor în epica, lirica și poezia dramatică, Romantismul, Problema metaforei la Mickiewicz și Slowacki, ș.a.

Studiul despre „Romantism” poate fi socotit drept cea mai valoroasă contribuție la cunoașterea romantismului european.

V. Jeglinski

STUDIA SLAVICA ACADEMIAE SCIANTIARUM HUNGARICAE publică o prezentare succintă asupra studiilor de slavistică din Ungaria în perioada 1945–1954, semnată de P. Király. Ținând seamă de faptul că expunerea e în limba franceză, e accesibilă oricui (*Dix années d'études slaves en Hongrie*, 1955, I, 1–3, p. 307–310).

Tr. I. – N.

★

În aceeași publicație, E. N i e d e r h a u s e r stăruie numai asupra lucrărilor, apărute între 1945–1955, privitoare la relațiile istorice dintre Ungaria și popoarele slave înconjurătoare. (*Geschichtswissenschaftliche Arbeiten im Ungarn über die Beziehungen zu den slawischen Völkern zwischen 1945–1955*, 1955, t. II, p. 437–441). Indicații bibliografice demne de reținut.

Tr. I. – N.

★

Traducerile cehe din limbile slave pînă la 1860' (*České překlady ze slovanských literatur do roku 1860*), Praga, 1955, 167. Editura Academiei cehoslovace) se intitulează o lucrare alcătuită de un colectiv de la Institutul slav din Praga. E vorba de traduceri tipărite ca publicații separate sau în periodicele din Țările cehe pînă la 1860. Materialul a fost dispus pe grupe, după limbile slave de origine, iar titlurile dinlăuntrul fiecărei grupe rînduite cronologic. Dacă criteriul acesta prezintă unele neajunsuri ele sînt înlăturate de indicii, care înlesnesc orientarea înlăuntrul acestui auxiliar. O listă a revistelor și almanahurilor excerptate, alături de numele tuturor traducătorilor, cu pseudonime și criptonime, completează volumul.

Așa ceva ar trebui să facem și noi.

Tr. I. – N.

★

DIN ACTIVITATEA „ASOCIAȚIEI SLAVIȘTILOR DIN R.P.R.”

În vara anului 1956, cîțiva specialiști din domeniul slavisticii, în frunte cu tov. academicieni, Emil Petrovici și Al. Rosetti, au luat inițiativa înființării unei organizații științifice, care să grupeze laolaltă pe toți slaviștii din țara noastră. A fost o hotărîre cu totul nouă, deoarece așa ceva n-a mai existat la noi pînă acum. În urma unor consfătuiri și discuții, s-a redactat un statut și un act constitutiv, pe baza cărora noua organizație trebuia să capete întărire juridică.

Întrucît, la data aceea, mai existau și alte societăți științifice, a căror activitate se desfășura sub controlul și îndrumarea Ministerului Învățămîntului Public, s-a hotărît ca și organizația noastră să treacă sub auspiciile acestui minister. Aceasta cu atît mai mult, cu cît majoritatea membrilor noștri sînt în învățămînt. După o serie de formalități, cerute de legile în vigoare, noua organizație a căpătat ființă juridică sub denumirea de: *Asociația slaviștilor din RPR*.

Cu adresa Nr. 2003 din 6 oct. 1956, Ministerul Învățămîntului Public ne-a adus la cunoștință că „se autoriză înființarea Asociației slaviștilor din RPR., din București, pe baza actului constitutiv din 13 septembrie 1956 și a statutului anexat acestuia. Ea va funcționa sub îndrumarea și controlul Ministerului”.

Scopul Asociației noastre a fost formulat, într-un mod concis, în art. 2 din Statut:

a) Să dezvolte și să încurajeze studiile și cercetările din domeniul slavisticii sub aspect lingvistic, istoric literar, folcloric, etnografic, în deosebi pe linia influențelor și relațiilor romino-slave.

b) Să contribuie la cunoașterea popoarelor slave;

c) Să coordoneze activitatea științifică a specialiștilor în studii slave în țara noastră;

d) Să contribuie prin activitatea sa științifică la acțiunea pe care o duce regimul de democrație populară pentru construirea socialismului în RPR.

În continuare art. 3 glăsuște: Pentru aducerea la îndeplinire a acestor sarcini, Asociația slavistilor urmează să desfășoare o activitate, constând din:

a) Comunicări și referate, ținute periodic, — cel puțin odată pe lună;

b) Publicarea unei reviste, care să oglindească activitatea științifică a Asociației;

c) Organizarea unor colective de lucru, pentru alcătuirea de monografii, lucrări de sinteză, ediții critice de texte, etc.

d) Colaborarea cu institutele de istorie, lingvistică, literatură și folclor din țara noastră și cu institutele de slavistică din străinătate;

e) Participarea la Congresele internaționale de slavistică;

f) Tipărirea lucrărilor alcătuite în colective sau individual și premiarea celor mai bune studii din sfera acestei discipline.

Asociația e condusă de un comitet alcătuit din următoarele persoane: Acad. Emil Petrovici, președinte, P. P. Panaitescu, I. Păruț, Damian P. Bogdan, I. C. Chițimia, membri și Tr. Ionescu-Nișcov, secretar.

Paralel cu acțiunea pentru perfectarea formalităților de organizare, comitetul de conducere a luat hotărîrea de a începe o activitate de comunicări științifice.

Prima comunicare a fost ținută de tov. Damian P. Bogdan care, în ziua de 4 oct. 1956, a vorbit despre „Ioan Bogdan ca slavist și legăturile lui cu lumea slavă.” Am socotit ca activitatea noastră să înceapă cu evocarea unuia din marii noștri înaintași.

La 18 oct. 1956 a vorbit tov. acad. Emil Petrovici despre „Unele toponimice slave de pe teritoriul RPR., prezentînd trăsături sudslave răsăritene. Tov. Tr. Ionescu-Nișcov a prezentat o comunicare intitulată: *O scurtă monografie toponimică: satul Grăjdana.*

În ziua de 1 noiembrie 1956, tov. Const. Velichi s-a ocupat cu *Mișcările revoluționare de la Brăila din 1841—1843.*

La 22 noiembrie 1956, a vorbit tov. Gh. Ivănescu despre *Iakubinski și problema slavei primitive.*

La 20 decembrie 1956, a vorbit tov. Anton Balotă despre *Radu vodă în folclorul balcanic.*

În ziua de 25 ianuarie 1957, tov. Valentin Chelaru s-a ocupat cu problema: *Aspecte sociale și politice românești în opera lui Hristo Botev.*

La 14 martie 1957, tov. Th. Holban a vorbit despre *Urme românești în graiul muntelui din Podhale.*

În ziua de 11 aprilie 1957, tov. Pandele Olteanu a vorbit despre *Începuturile culturii slave în Transilvania de Nord-Vest.*

Însfîrșit, la 23 mai 1957, tov. Diomide Strungaru s-a ocupat cu *O gramatică slavo-romină din sec. al XVII-lea.*

Adăogăm că ședințele acestor comunicări au fost publice și urmate de ample discuții, care au contribuit la îmbunătățirea materialului prezentat de referenți.

Comunicări în cursul anului 1957/58.

Seria comunicărilor din acest an a fost deschisă de un oaspete slovac, dr. Rudo Brtaň, critic și istoric literar, care a vorbit în ziua de 2 noiembrie 1957, despre *Importanța scriitorilor Ján Kollár și Pavel Šafárik pentru literaturile slave.*

În ziua de 13 noiembrie 1957, tov. P. P. Panaitescu s-a ocupat cu problema *Legăturilor moldo-polone în sec. al XV-lea și problema Chilieii.*

La 6 decembrie 1957, tov. acad. Emil Petrovici a vorbit despre *Fenomene de Sinarmism în fonetica istorică a limbii romine — ca urmare a interferenței slavo-romine.*

În ziua de 19 decembrie 1957, Asociația noastră a avut un nou oaspete, pe Krzysztof Wolski, directorul muzeului din Lublin, (Polonia). D-sa a făcut o prezentare a stadiului în care se află

Cercetările privitoare la coloniile românești din Carpații polonezi. Tot atunci, tov. Anton Balotă a vorbit despre Ioan Huniade în baladele dalmatine.

La 22 ianuarie 1957, tov. Gh. Mihăilă a vorbit despre Citeva probleme de semantică a celor mai vechi împrumuturi slave în limba română.

În ziua de 31 ianuarie 1958, s-au ținut două comunicări: tov. A. Constantinescu a vorbit despre Contribuții la participarea bulgarilor la mișcarea din 1821 și tov. Niță Silvia a prezentat o problemă de gramatică: Predicatul circumstanțial.

La 13 februarie 1958, tov. Elena Eftimiu a vorbit despre Aspecte comune în poezia lui Mihail Eminescu și a romanticului ceh, K. H. Mácha.

În ziua de 28 martie 1958, tov. P. Olteanu s-a ocupat cu problema Particularităților lexicale ale slavonei din Transilvania.

Prin bunăvoința tov. acad. Andrei Oțetea, directorul Institutului de Istorie al Academiei RPR, comunicările au loc în sala de conferințe a Institutului, fapt pentru care îi aducem, pe această cale toate mulțumirile noastre.

★

Întreaga activitatea științifică a Asociației a fost concentrată în jurul celui de-al IV-lea Congres internațional al slavistilor, care va avea loc la Moscova între 1–10 septembrie a. c. Întrucât Congresul a stabilit o tematică proprie a problemelor, care urmează a fi discutate acolo, specialiștii noștri și-au axat cercetările și studiile lor pe linia acestei tematici.

În vederea participării la Congres, membrii Asociației noastre au pregătit un număr de 4 rapoarte, 17 coreferate, 2 comunicări și 13 articole. Ele privesc diferite probleme de slavistică pe linia relațiilor româno-slave din sfera limbii, literaturii, istoriei și folclorului. Tot materialul a fost concentrat în două volume care, în momentul de față, se află sub tipar. Primul volum de cca. 300 pagini a fost redactat în limbile rusă și franceză ca limbi de circulație universală și intitulat generic „Romanoslavica”. Volumul e închinat celui de-al IV-lea Congres internațional al slavistilor.

Cel de-al doilea volum de cca. 300 pagini cuprinde numai comunicări și coreferate pentru congres. Materialul a fost redactat în întregime în limba rusă.

Contribuțiile specialiștilor noștri, au fost repartizate în următoarele categorii, cerute de procedura de organizare a congresului.

RAPOARTE

1. Acad. Emil Petrovici, Toponimie de origine sudslavă răsăriteană (bulgară) pe teritoriul RPR.

2. Damian P. Bogdan, Particularități fonetice ale limbii doc. slavo-române din sec. a XIV-lea.

3. Tr. Ionescu Nișcov, Particularități lexicale ale limbii doc. slavo-române de la începutul sec. al XVII-lea, din Tara Românească.

4. Gheorghe Mihăilă, În legătură cu alcătuirea unui dicționar etimologic al împrumuturilor slave din limba română.

COREFERATE

1. Acad. Al. Rosetti, Slavo-romanica. În legătură cu problema formării sistemului vocalic în limba română.

2. Acad. Emil Petrovici, Sinarmonism silabic în slava veche și română.

3. Damian P. Bogdan, Particularități lexicale ale limbii doc. slavo-române de la începutul sec. al XVII-lea, din Moldova.

4. Ion Const. Chișimia, Adam Mickiewicz și scriitorul român, Gh. Asachi.

5. Tr. Ionescu-Nișcov, Cîrjali în literatura universală (Pușchin).

6. Ion Pătruș, Influențe slave și ungurești asupra dialectelor române.

7. Valeria Costăchel, Comunitatea de termeni din „Ruskaja pravda” și monumentele scrise medievale românești.

8. *Fodor Ecaterina*, Problema formării realismului socialist în literatura poloneză din jurul anului 1930.

9. *Pandele Olteanu*, Despre începuturile culturii slavone în Transilvania de Nord și Maramureș.

10. *Anton Balotă*, Literatura slavo-romină din timpul lui Ștefan cel Mare.

11. *Gheorghe Mihăilă*, Termeni de rudenie și apelative de origină slavă în limba romină.

12. *Mirco Jivcovici*, Cum se oglindesc relațiile dintre popoarele vecine în poezia populară jugoslavă.

13. *Pandele Olteanu*, Elemente slave vechi în Transilvania de Nord.

14. *M. Novicov*, Influența literaturii sovietice asupra formării realismului socialist din literatura romină.

15. *Tatiana Nicolescu*, Unele probleme ale influenței literaturii ruse asupra literaturii romine din sec. al XIX-lea, cu specială privire asupra lui Gogol.

16. *Anton Balotă*, Izvoarele istorice narative, din sec. al XII-lea și XIV-lea, despre vechimea și origina epiceii sudslave.

17. *Ion Const. Chișinăia*, Adam Mickiewicz și istoricul român Nicolae Bălcescu.

COMUNICARI

1. *Damian P. Bogdan*, Inscricția dobrogeană din 943.

2. *Damian P. Bogdan*, Grafitele vechi slave descoperite la Basarabi (Dobrogea).

ARTICOLE

În afară de aceste rapoarte, coreferate și comunicări, specialiștii noștri au scris, în cinstea Congresului, o serie de articole cu titlurile următoare:

1. *P. P. Panaitescu*, Cronicele slave din sec. al XV–XVI-lea, din Moldova.

2. *Gheorghe Ivănescu*, Vechi influențe ale romanității balcanice asupra limbilor slave.

3. *Ecaterina Fodor*, Publicistul Leon Kručkovski în luptă cu fascismul din Polonia, în jurul anului 1930.

4. *P. Năsturel*, Urme de limbă ale liturghiei latine în limba romină.

5. *Constantin Velichi*, Bulgari, sîrbi, greci și romini în mișcarea revoluționară a orașului Brăila, din anul 1841.

6. *Silvia Nișă*, „Doplnoč” din limba slovacă și corespondentul lui în limba romină.

7. *V. Vescu*, Influențe rominești asupra sintaxei dialectului sîrbesc din Banat.

8. *Constantin Velichi*, Ajutorul romino-rus oferit emigranților bulgari în România, după războiul 1828–29.

9. *Ecaterina Fodor*, Istoria dezvoltării categoriilor personale în limba polonă.

10. *Tr. Ionescu-Nișcov*, Grigore Scovoroda și scrierile filozofice ale lui Alex. Hasdeu.

11. *P. P. Panaitescu*, Legăturile culturale ale Principatelor romine cu Rusia în perioada lui Petru I. Date noi.

12. *Valeria Coșăchel*, Metoda comparativă în medievalistica rominească.

Pe lângă toate acestea, Asociația noastră a mai inițiat o lucrare de bibliografiere a cercetărilor de slavistică din țara noastră, de la început și pînă azi. E vorba de un auxiliar de lucru, care să cuprindă contribuțiile înaintașilor noștri în domeniul slavisticii rominești. Lucrarea, alcătuită de un colectiv, e aproape gata.

Asociația slavistilor din RPR. e hotărîtă să continue activitatea de lucru în același ritm, ca și pînă acum. Realizările noastre n-ar fi fost posibile, dacă n-am fi găsit toată înțelegerea și ajutorul material al Ministerului Învățămîntului și Culturii, căruia îi aducem pe această cale mulțumirile noastre.

Tr. Ionescu-Nișcov

CUPRINSUL

I. STUDII

	<u>Pag.</u>
* * * Activitatea în domeniul slavisticii din Republica Populară Română în perioada 1944—1958.	5
Emil Petrovici, Numele de persoană „Laiotă” în toponimia românească	13
Tr. Ionescu-Nișcov, Scurtă monografie toponimică: satul Grăjdana.	21
Ion. C. Chișimia, Genul personal în limbile polonă și română.	31
Pandele Olteanu, Imperfectul în slava dela noi și traducerea lui în limba română	43
Gheorghe Mihăilă, Adjective de origine slavă în limba română.	61
Mihai Novicov, Tipul „cinicului” în creația lui Gorki	77
P. P. Panaitescu, Legăturile moldo-polone în secolul al XV-lea și problema Chilei. Așezarea Chilei (Lycostomo) și drumul comercial spre Polonia.	95
Constantin Velichi, Așezămintele coloniștilor bulgari din 1830.	117
Petre Șt. Năsturel, Date noi asupra unor odoare dela minăstirea Putna.	137
Anton Balotă, Despre genetica și tehnica epicei orale sud-slave.	159

II. DIN ISTORIA SLAVISTICII ROMÎNEȘTI

Damian P. Bogdan, Ioan Bogdan. Activitatea științifică și didactică	187
---	-----

III. SLAVISTICA PESTE HOTARE

G. P. Klepikova, Studiul limbilor slave meridionale și de apus din ultimii 5 ani în URSS.	211
Karel Krejčí, Slavistica cehă după cel de-al doilea război mondial.	227
Hubert Rösler, Cum este organizată slavistica în RDG.	233

IV. MISCELLANEA

El. Deboveanu, Pe marginea romanului „Przedwiośnie” de Stefan Żeromski. . . .	241
Marius Sala, Un fenomen fonetic românesc produs sub influența graiurilor sârbo-croate.	249
Laura Fotiade, Nicola Vapcarov în românește.	251
Pandele Olteanu, Actualitatea lui L'udovít Štúr' 1856—1956.	259

Adam Mickiewicz, <i>Pan Tadeusz sau ultima încălcare de pământ în Lituania</i> , trad. de M. Paraschivescu. (I. C. Chițimia și V. Jeglinski).	267
Valentin Arnaudov și Lucreția Mișu. <i>Румыно-български речник</i> (A. Constantinescu)	272
Acad. P. Constantinescu-Iași, <i>Studii istorice bulgare</i> (Constantin Velichi).	275
L. V. Čerernin, <i>Русская палеография</i> (D. P. Bogdan)	277
Ján Stanislav, <i>Dejiny slovenského jazyka</i> (P. Olteanu).	279
Max Vasmer, <i>Russisches etymologisches Wörterbuch</i> (Gheorghe Mihăilă).	282
St. Słonski, <i>Historia języka polskiego w zarzysie</i> . (Stan Velea)	284
E. E. Granstrom, <i>Описание русских славянских пергаменных рукописей</i> (Damian Bogdan)	286
Neonile Onofrei, <i>Contribuții bibliografice la cunoașterea traducerilor românești din opera lui A. Mickiewicz</i> (I. C. Chițimia).	289
Karel Horálek, <i>Evangeliáše a čtveroevangelia</i> . (I. Smrčková).	290
L. Sadnik und R. Aitzetmüller, <i>Handwörterbuch zu den altkirchenslavischen Texten</i> . (Gheorghe Mihăilă).	291
Václav Machek, <i>Etimologický slovník jazyka českého i slovenského</i> . (P. Olteanu).	292
Relații româno-ruse în trecut (C. Velichi).	294
I. Const. Chițimia, <i>O rumunskieje literaturze ludoweje</i> . (El. Deboveanu).	296
M. S. Živov, <i>Адам Мицкевич. Жизнь и Творчество</i> (Ecat. Fodor)	297
Emil Vîrtosu, <i>Ce înseamnă „domn singur stăpînitor” din titulatura domnească a Țării Românești și a Moldovei</i> . (P. S. Năsturel).	299
Knieszsa István, <i>A magyar nyelv szláv jövevényszavai</i> (Gheorghe Mihăilă).	300
N. S. Antošin, <i>Закарпатская грамота 1404 года</i> (D. P. Bogdan).	302
Gh. Dobzinsky, <i>Adam Mickiewicz, pèlerin de l'avenir</i> . (I. C. Chițimia).	304
Karel Horálek, <i>Úvod do studia slovanských jazyků</i> . (P. Olteanu).	305
Ion Const. Chițimia, <i>Adam Mickiewicz și poemul său dramatic „Dziady”</i> (Tr. Ionescu-Nișcov).	307
Karel Krejčí, <i>Dějiny polské literatury</i> . (I. C. Chițimia).	308

VI. NOTE BIBLIOGRAFICE

Tr. Ionescu-Nișcov, Zdeněk Wittoch, D. P. Bogdan, Zdeněk Tyl.	315
---	-----

VII. CRONICA

Tr. Ionescu-Nișcov, Zdeněk Wittoch, A. Constantinescu, V. Jeglinski.	329
Tr. Ionescu-Nișcov, <i>Din Activitatea „Asociației Slaviștilor din R.P.R.”</i> .	339
Indice	347

СОДЕРЖАНИЕ

I. СТАТЫ

	<u>Стр.</u>
xxx, Деятельность в области славистики в Румынской Народной Республике между 1944—1958 г.	5
Эмиль Петрович, Собственное имя «Laiota» в румынской топонимии . . .	13
Тр. Ионеску-Нишков, Краткая топонимическая монография: село Граждана	21
Ион Конст.-Кицимия, Род лица в польском и румынском языках	31
Панделе Олтяну, Имперфект в нашем славянском языке и его перевод в румынском языке	43
Георге Михаилэ, Прилагательное славянского происхождения в румынском языке	61
Михай Новиков, Тип «циника» в творчестве М. Горького	77
П. П. Панаитеску, Молдавско-польские связи XV века и проблема Килии. Местонахождение Килии (Lycostomo) и торговый путь на Польшу	95
Константин Велики, Статуты болгарских колонистов в 1830 г.	117
Петре Ш. Нэстурел, Новые данные о некоторых сокровищах монастыря Путны	137
Антон Балотэ, О генетике и технике устного южнославянского эпоса . . .	159

II. ИЗ ИСТОРИИ РУМЫНСКОЙ СЛАВИСТИКИ

Дамян П. Богдан, Ион Богдан. Научная и педагогическая деятельность . . .	187
--	-----

III. СЛАВИСТИКА ЗА РУБЕЖОМ

Г. П. Клепикова, Изучение южных и западных славянских языков в СССР за последние пять лет	211
Карел Крейчи, Чешская славистика после второй всемирной войны	227
Хуберт Росель, Как организована славистика в ГДР	233

IV. РАЗНОЕ

Ел. Дебовяну, О романе «Przedwiośnie» от Стефана Жеромского	241
Мариус Сала, Румынский фонетический феномен происшедший под влиянием сербско-хорватских говоров	249
Лаура Фотиаде, Никола Вапцаров в румынском переводе	251
И. Олтяну, Деятельность Людовит Штур 1856—1956	259

<i>Адам Мицкевич, Пан Тадеуш и последний захват земель в Литве, перев. М. Параскивеску (И. К. Кицимия и В. Жеглинский)</i>	267
<i>Валентин Арнаудов и Лукреция Мишу, Румыно-български речник— (А. Константинеску)</i>	272
<i>Акад. П. Константинеску-Яшь, Болгарские исторические очерки (Константин Велики)</i>	275
<i>Л. В. Черепнин, Русская палеография (Д. П. Богдан)</i>	277
<i>Ян Станислав, Dejiny slovenského jazyka (П. Олтяну)</i>	279
<i>Макс Фасмер, Russische etimologisches Wörterbuch (Георге Михаилэ)</i>	282
<i>Шт. Слански, Historia języka polskiego w zarysie (Стан Веля)</i>	284
<i>Е. Е. Гранстрем, Описание русских и славянских пергаменных рукописей (Дамиян Богдан)</i>	286
<i>Неониле Онофрей, Библиографический вклад для ознакомления с румынскими переводами из произведений А. Мицкевича (И. К. Кицимия)</i>	289
<i>Карел Хоралек, Evangeliáe a čtveroevangelia, (I. Smrčková)</i>	290
<i>Л. Садник и Р. Айцетмюллер, Handwörterbuch zu den altkirchenslavischen Texten (Георге Михаилэ)</i>	291
<i>Вячеслав Махек, Etimologický slovník jazyka českého i slovenského (П. Олтяну)</i>	292
<i>* * * Румыно-русские отношения в прошлом (К. Велики)</i>	294
<i>И. Конст.—Кицимия, О rumunskéj literaturze ludovej (Ел. Дебовяну)</i>	296
<i>М. С. Живов, Адам Мицкевич. Жизнь и творчество, (Екат. Фодор)</i>	297
<i>Эмиль Виртосу, Что означает «Князь сам господствующий» (самодержавный) в Валахии и Молдавии (П. С. Нэстурел)</i>	299
<i>Князеса Истван, A magyar nyelv szláv jövevényiszavai (Георге Михаилэ)</i>	300
<i>Н. С. Антошин, Закарпатская грамота 1404 года (Д. П. Богдан)</i>	302
<i>Ч. Добжинский, Adam Mickiewicz, pélerin de l'avenir (И. К. Кицимия)</i>	304
<i>Карел Хоралек, Úvod do studia slovanských jazyků. (П. Олтяну)</i>	305
<i>Ион Конст. Кицимия, Адам Мицкевич и его драматическая поэма «Дядье» (Траян Ионеску-Нишков)</i>	307
<i>Карел Креичи, Dějiny polské literatury (И. К. Кицимия)</i>	308

VI. КРАТКИЕ СООБЩЕНИЯ

<i>Тр. Ионеску-Нишков, Зденек Виттох, Д. П. Богдан, Зденек Тил</i>	313
--	-----

VII. ХРОНИКА

<i>Тр. Ионеску-Нишков, А. Константинеску, Зденек Виттох, В. Жеглинский</i>	329
<i>Тр. Ионеску-Нишков, Из деятельности «Общество славистов РНР»</i>	339
<i>Указатель</i>	347

SOMMAIRE

I. ÉTUDES

	<u>Page</u>
.*. <i>Les études slaves dans la République Populaire Roumaine de 1944 à 1958</i>	5
Emil Petrovici, <i>Le nom propre « Laiotă » dans la toponymie roumaine.</i>	13
Tr. Ionescu-Nișcov, <i>Courte monographie toponymique : le village de Grăjdana.</i> . .	21
Ion Const. Chițimia, <i>Le genre personnel en polonais et en roumain.</i>	31
Pandele Olteanu, <i>L'imparfait dans le vieux slave et sa traduction en roumain.</i> . .	43
Gh. Mihăilă, <i>Adjectifs roumains d'origine slave.</i>	61
Mihai Novicov, <i>Le typ du cynique dans l'oeuvre de Gorki</i>	77
P. P. Panaitescu, <i>Les relations polono-moldaves au XV-e siècle et le problème de Chilia. L'emplacement de Chilia (Lycostomo) et la route commerciale vers la Pologne.</i>	95
Constantin Velichi, <i>Les statuts de 1830 des colons bulgares en Valachie.</i>	117
Petre Șt. Năsturel, <i>Nouvelles informations sur le trésor du monastère de Putna.</i> . .	137
Anton Balotă, <i>De la génétique et de la technique de l'épique orale des slaves méridionaux.</i>	159

II. DE L'HISTOIRE DE LA SLAVISTIQUE ROUMAINE

Damian P. Bogdan, <i>Ion Bogdan et son activité scientifique et didactique.</i>	178
---	-----

III. LES ÉTUDES SLAVES A L'ÉTRANGER

C. P. Klepikova, <i>L'étude des langues slaves méridionales et occidentales au cours des dernières années en URSS.</i>	211
Karel Krejčí, <i>La slavistique tchèque après la deuxième guerre mondiale.</i>	227
Hubert Rösel, <i>L'organisation de la slavistique dans la République Démocratique Allemande.</i>	233

VI. MISCELLANÉES

Elena Deboveanu, <i>En marge du roman « Przedwiośnie » de Stefan Żeromski.</i>	251
Marius Sala, <i>Un phénomène phonétique roumain résultant de l'influence des parlers serbo-croates.</i>	249
Laura Fotiade, <i>Nicolas Vapcarov traduit en roumain.</i>	251
Pandele Olteanu, <i>L'actualité de Ludevít' Štúr.</i>	259

Adam Mickiewicz, <i>Pan Tadeusz</i> , traduction roumaine par M. Paraschivescu (I. Const. Chițimia et V. Jeglinski).....	275
Valentin Arnaudov et Lucreția Mișu, <i>Румъно-Български речник</i> (A. Constantinescu)	272
Petre Constantinescu-Iași, <i>Études d'histoire bulgare</i> . (Const. Velichi)....	275
L. V. Čerepnin, <i>Русская палеография</i> (Damian P. Bogdan).....	277
Ján Stanislav, <i>Dejiny slovenského jazyka</i> (Pandele Olteanu).	279
Max Vasmer, <i>Russisches etymologisches Wörterbuch</i> . (Gheorghe Mihăilă).....	282
St. Słonski, <i>Historia języka polskiego w zarysie</i> . (Stan Velea).	284
E. E. Granstrem, <i>Описание русских и славянских пергаменных рукописей</i> , (Damian P. Bogdan)	286
Neonile Onofrei, <i>Contributions bibliographiques à la connaissance des traductions roumaines de l'oeuvre de A. Mickiewicz</i> . (Ion Const. Chițimia)	289
Karel Horálek, <i>Evangelidře a čtveroevangelia</i> . (I. Smrčková)	290
A. Sadnik și R. Aitzetmüller, <i>Handwörterbuch zu den altkirchenslavischen Texten</i> . (Gheorghe Mihăilă)	291
Václav Machek, <i>Etimologický sborník jazyka českého i slovenského</i> . (Pandele Olteanu)	292
*, ⁴ <i>Les relations russo-roumaines dans le passé</i> . (Constantin Velichi)	294
I. Const. Chițimia, <i>O rumunskiej literaturze ludowej</i> . (El. Deboveanu).	296
M. S. Živov, <i>Адам Мицкиевич. Жизнь и творчество</i> , (Ecaterina Fodor)	297
Emi Virtosu, <i>Quelle est la signification du titre Souverain autocrate (самодержавный) des actes princiers de la Valachie et de la Moldavie</i> . (P. S. Năsturel).....	299
Kniezsa Istvan, <i>A magyar nyelv szláv jövevényszavai</i> . (Gh. Mihăilă).	300
N. S. Antošin, <i>Закарпатская грамота 1404 года</i> (Damian P. Bogdan)	302
Ch. Dobzinsky, <i>Adam Mickiewicz, pèlerin de l'avenir</i> . (I. Const. Chițimia).....	304
Karel Horálek, <i>Úvod de studia slovanských jazyků</i> . (Pandele Olteanu).....	305
Ion Const. Chițimia, <i>Adam Mickiewicz et son poème dramatique « Dziady »</i> (Tr. Ionescu-Nișcov).....	307
Karel Krejčí, <i>Dějiny polské literatury</i> . (Ion Const. Chițimia)	308

VI. NOTES BIBLIOGRAPHIQUES

Tr. Ionescu-Nișcov, Zdeněk Wittoch, D. P. Bogdan, Zdeněk Tyl.	315
---	-----

VII. CHRONIQUE

Tr. Ionescu-Nișcov, Zdeněk Wittoch, V. Jeglinski. A. Constantinescu	329
Tr. Ionescu-Nișcov, L'activité de l'Association des slavistes roumains.	339
Index	347

I N D I C E

Nume de persoane și de localități¹

- Abicht Rudolf, 273.
 Achilleia (Chilia), 98.
 Aciua, 16.
 Aitzetmüller, R., 291.
 Albota, nume de munte 14, nume de persoană, 15, 16, 17.
 Albotă, evangheliarul lui Petru, 141.
 Albotești, 16.
 Albu, 17.
 Alecsandri, V., 71.
 Alexandru cel Bun, 99, 100, 102, 103, 106, privilegiu acordat de, 95.
 Alessandrescu, C., 27, 28.
 Alikes, 97.
 Anastasia, mama Grejdanci și a Voicăi din Băbeni, 24.
 Andreicin, L., 9, 63, 65, 66, 70.
 Antonovici, Ioan, 26, 27, 28.
 Antoșin, N. S., 302.
 Apostol, mare pitar, 26.
 Arcihovski, A. V., 319, 325.
 Arnaudov, Valentin, 272.
 Arnota, nume de munte, 15.
 Aron, Petru, 96, 105, 176.
 Asachi, Gh., 10, 289, 338.
 Athos, muntele, 138.
- Babotă, 15.
 Badea, comis din Sărata, 22.
 Badea, postelnic, 22.
 Baia de Criș, 16.
 Bălăceanu, Ștefan, 130.
 Balafafalwa, 16.
 Balaton, 279.
 Bălcescu, N., 259, 339.
 Băleanu, Grigore, vel ban, 130.
 Bălgradul, numele popular al Albei Iulii, 6, 14.
 Balotă, nume de munte, 15, de sate 16, 17, satul lui, 16.
 Balotă, Anton, 337, 339.
 Bălotești, 16, 17.
- Balș, Aleco, 122, 126.
 Balș, Alexandru, vistier 122.
 Balș, Teodor, logofăt 122, 126.
 Banašević, N., 161, 169.
 Bandulović, Marko (Bandini), 333.
 Banuș, M., 253, 254, 256.
 Barberini, 107.
 Bărbeștii de Sus, 22.
 Barborică, C., 11.
 Bărbulescu, Ilie, 187.
 Barnovschi, Miron, 288.
 Barsov, E. V., arhograf rus, 196.
 Bart, Petru, 11.
 Basarab cel Bătrîn, voevodul Țării Românești, 1474—1477, 17.
 Basarab III, Țepeluș, 45.
 Basarabi, Dobrogea, 335.
 Bașotă, 15.
 Bașoteni, 16.
 Bătineștii de Sus, 27.
 Baudiș, I., 43.
 Belić, A., 19, 48, 331.
 Bělimir, 17.
 Běloslav, 17.
 Bělota, 15, 17.
 Beniuc, Mihai, 10.
 Bereasa, așczare, 130.
 Berlin, 282.
 Berneker, E., 14, 63, 65—67, 74, 75, 233, 284.
 Bernolak, A., 260.
 Bernšćcin, S. B., 204, 211, 212, 215, 219, 220, 221, 305, 319, 323.
 Bezpalko, O. P., 43, 44.
 Bianu, I., 56, 191.
 Bibescul Gheorghe, secretarul statului, 134.
 Bielfeldt, H. H., 235.
 Bihor, 280.
 Bilijarskij, P. S., 198.
 Bindea, 15.
 Bînzota, 14, 15.
 Bîrlad, tirg, 26, 27, 29.

¹ Timpul scurt, în care a trebuit să apară prezentul volum, nu ne-a îngăduit răgazul necesar pentru redactarea unui indice mai dezvoltat. Redacția.

- Birladului, apa, 27, 28.
 Birna, V., 255, 256.
 Bîrzotelel, 14.
 Bînzotești, 16.
 Bistre, 6.
 Bistrițe, 6.
 Bistrița, Letopisețul de la, 112, 193.
 Blagoev, Dimităr, 334.
 Blanăr, V., 260.
 Bilciurescu, Ion, 130.
 Bobota, 16.
 Bodjanski, O. M., 260, 261.
 Bogdan II, domn al Moldovei, 107.
 Bogdana, 29.
 Bogdan, Damian P., 9, 10, 187, 288, 295, 303, 304, 316—320, 322—325, 329, 337, 338.
 Bogdan, Ljutica, 166.
 Bogdan, I., 9, 14, 15, 19, 96, 103, 106, 108, 109, 112, 187, 189, 199, 337.
 Bogišić, V., 159, 161, 163, 165, 170, 171, 175, 176, 178.
 Bohani, 280.
 Bohuș, 280.
 Bogdan, 16.
 Boldan, 15.
 Bolintineanu, A., 289.
 Bălocești, 16.
 Bonfinius, A., secretarul regelui Ungariei, Mateiaș Corvin, 98.
 Bopp, Fr., 260.
 Borodici, V. V., 46, 47, 217, 219.
 Borov, T., 334.
 Botez, D., 253.
 Botev, Hristo, 334, 337.
 Bradu, schit, 24.
 Bradu, mînăstire (Buzău), 25.
 Brăila, liovenii ce vor merge la, 95, 96, 100.
 Brăiloiu, Cornea, mare ban al Craiovei, 24.
 Brancomir, Dimitrie, 122.
 Bran, 6.
 Brașov, 6, arhiva din, 205.
 Brătășanu Barbu, 24.
 Brătianu, G. I., 97.
 Brătescu, Paulian, 27.
 Bratislava, 259, 260.
 Bratu, Daniela, 138.
 Braun, Max, 161, 164, 172, 173, 174.
 Breotă, 15.
 Briheni, 280.
 Brîncoveanu, Constantin, 22, 24.
 Brîncoveanu, Jupînița, Stanca, 25.
 Briotă, 15.
 Broniewski, Władysław, 242.
 Broz, I., 63—66, 67, 68, 70, 71, 74.
 Brückner, Al., 33, 67, 331.
 Brtaň, Rudo, 263, 337.
 Brzeski, Nicolai, 195.
 Bucov, 6.
 Budislav, 15.
 Bulahovskij, L. A., 43, 44, 57, 212, 213, 219, 284, 304, 306, 316.
 Bulat, Toma, 24, 26.
 Bunea, logofăt, 24.
 Burul, 15.
 Burmov, Al. K., 330.
 Buse, Natalia, 334.
 Buceanu, 15.
 Buzinca, mare comis, 23, 24.
 Caev, N. S., 277.
 Caffa, municipalitatea din... 109.
 Cahul, lac, 109.
 Calciu, diaconul, 21.
 Calina, sat in Banat, 250.
 Călinescu, G., 10.
 Călinescu, R. I., 275.
 Calotă, 15, 17.
 Camenița, 104.
 Candrea, I. A., 7, 52, 54, 56, 62, 65.
 Candrea, Petru, 27.
 Canta, postelnic, 122, 126.
 Cantacuzino, Costache, vistier, 126.
 Cantacuzino, Toma, mare vornic, 26.
 Cantemir, Antioh, 10.
 Cantemir, D., 10.
 Capidan, Th., 64, 70, 73.
 Capotă, 15.
 Căpotești, 16.
 Căpriana, mînăstire, 195.
 Carașova, 249.
 Cariadi, Ulise, 289.
 Cartoian, N., 204.
 Cașotă, 15.
 Cassian, N., 253, 256, 287.
 Cașubă, 281.
 Catargiu, Constantin, logofăt și vistier, 122, 126.
 Catrina, călugăriță, 21, 22.
 Cazimir, regele Poloniei, 104, 105, 109, 113, 114.
 Courtenay, I. A., Baudoln de 283.
 Cehov, P., 10, 260.
 Cehoslovacia, 259.
 Čelakovský, Fr. Lad., 234.
 Čerkasova, E. G., 218.
 Cerne, 6.
 Černý, Adolf, 231.
 Čerepnin, L. V., 277, 279, 287.
 Cernyh, P. Ja., 320.
 Certkov, A., 201.
 Cetatea Albă, 44, 95, 106.
 Chaloupecký, Václav, 282.
 Chelaru, Valentin, 337.
 Chilia, 95, 99, 100, 102, comerțul cu pește, 96, brațul, 98, târgoveții din, 111.
 Chilia Nouă, 96, 98.
 Chilia Veche, 96, 97, 98.
 Chiriana, 29.
 Chiriță, C., 28.
 Chirnogi, sat, 119.
 Chițimia, I. C., 10, 11, 31, 98, 112, 272, 296, 305, 307, 315, 337, 338, 339.
 Ciegelski, H., 260.
 Cihac, A., de, 5, 7.

- Cimpina, B., 110, 111.
 Cîndrel, 15.
 Ciobanu Șt., 288.
 Ciortea, 15.
 Cipariu, Timotei, 188.
 Cirligi, ținutul Neamțului, 26.
 Cîrnecea, sat în Banat, 250.
 Ciudanovița, sat în Banat, 250.
 Cliciova, 19.
 Clocotici, sat carașovenesc, 249.
 Coceală, boier moldovan, 25.
 Cocorășcu, Iordache, mare agă, 24.
 Colomeia, 102, 103.
 Conev, B., 190.
 Condeescu, N. N., 11.
 Constantinescu, A., 275, 330, 331, 333, 334, 338.
 Constantinescu Iași P., 117, 118, 275.
 Coresi, cazonia lui, 69, evanghelia lui, 55, psaltirea slavo-română a lui, 51, 52, 56, 57.
 Cornea, 15.
 Cornescu, Mihalache, 130.
 Corvin, Mateiaș, 98.
 Coșbuc, G., 262.
 Cossovo, expediția de la..., 104.
 Costăchel, Valeria, 338, 339.
 Costăchescu, M., 9, 25, 95, 100, 104, 105, 107, 113, 176.
 Costin, Miron, 193.
 Covaci, A., 255.
 Crăciuneasa, 15.
 Cracovia, 282, 335.
 Craiova, 6, 19.
 Crasne, 6.
 Creangă, I., 10.
 Crimcoviți, Anastasie, 287.
 Crinjală, D., 282.
 Crnojević, Maxim, 166.
 Crușovăț, 19.
 Crușovul, 19.
 Csánki, Dezső, 14, 16.
 Cuza, postelnicul, Iordache, 120.
 Czartoryski, muzeul 191.
 Czekanowski, I., 332.
 Cupić, Stojan, 166.

 Dabija, Istratie, 26.
 Dobrowski, I., 100.
 Dalametra, I., 63, 64, 66, 73.
 Dan II, domnul Țării Românești, 100, 101.
 Dan, Dimitrie, 138.
 Dautat, Albert, 14.
 Darmesteter, A., 70.
 Deboveanu-Mălăescu, Elena, 247, 297.
 Delingshausen, general, 119.
 Densusianu, Ovid, 6, 29, 52, 61, 69, 282.
 Derjavin N. N., 10.
 Desnickaja, A., 285.
 Dima, comis, 23.
 Dimbovița, 6, 14.

 Dinu, Gh., 251, 252.
 Dlatte, Armand, 97.
 Długosz, 99, 102, 103, 111, 112.
 Dobrovský, P. J., 227, 231, 305, 331.
 Dobrogost, 17.
 Dobromir, 17.
 Dobromysl, 17.
 Dobroslav, 17.
 Dobrotă, nume de persoană, 15, de sat, 16, 17.
 Dobrotă, satul lui, 16.
 Dobroț, 16.
 Dobrothfalwa, 16.
 Dobzinsky, Ch., 304.
 Doftana, 6.
 Dognecea, sat în Banat, 250.
 Daňhelka, J., 333.
 Dolotă, 15.
 Donat, I., 18.
 Donici, Al., 10.
 Doritsch, Dr., 275.
 Dosoftei, 51, 56.
 Dostál, Antonín, 46, 47, 48, 230.
 Dostoievski, F. Mihailovici, 11.
 Dracula, 44.
 Drăganu, N., 16, 17, 26, 29.
 Drăgana, 29.
 Drăghici, paharnic, 24.
 Dragodana, 29.
 Dragota, plai, 14, nume de persoană, 15—18, satul lui, 16.
 Drăgoteni, 16.
 Drăgotestii, 16.
 Dragothafalwa, 16.
 Dragomir, M., 17, 255.
 Dragomirna, minăstire, 287.
 Dragoslav, 17.
 Dragu, 17.
 Drzewiecki, Konrad, 32.
 Dulcert, harta lui din 1339..., 97.
 Dumitrana, 29.
 Dimitriu, Petru, scriitor, 81.
 Duvernois, Al. Lvović, 68.

 Eftimie, cronica lui, 191.
 Eftimiu, E., 267, 338.
 Eminescu, M., 70, 332, 333.
 Erbiceanu, Const., 190.
 Erlangen, 332.
 Ermiziul, Gheorghe, agă, 122.
 Eusevie, evanghelia lui, 44.
 Evžen Peřina, 332.

 Făgăraș, masiv, 18.
 Falconares, 97.
 Falkenhahn, Viktor, 235, 331.
 Fărcașul, munte, 15.
 Feyl, O., 334.
 Filipescu, Gheorghe, marele vornic din-lăuntru, 134.
 Filitti, I. C., 21, 22, 24.
 Filov, Bogdan D., 203.

- Fischer, Rudolf, 235.
 Florea, munte, 15.
 Florinskij, F. D., 262.
 Flandra, 95.
 Fodor, E., 299, 339.
 Foltea, munte, 15.
 Fonvizin, D. Ivanovici, 10.
 Fotiade, L., 257.
 Frantzes, G., cronica bizantină a lui, 99.
 Freymann, Walther, 235.
 Frinta, Ant., 232.
 Frumoasa, vale, 15.
 Frunzescu, D., 13, 16, 17, 19, 20.
- Gălășescu, munte, 15.
 Galați, 120, pircălabilor de, 121.
 Galizien, Magna Charta von, 10.
 Gălușcă, C., 52–57.
 Garin, B. A., 215.
 Garnea, sat în Banat, 250.
 Gaster, M., 69.
 Gavril, paharnic, 25.
 Gavril, hatmanul, fratele lui V. Lupu, 138.
 Gebauer, Jan, 331, 333.
 Georgescu-Buzău, Gh., 294.
 Gerov, N., 63–65, 68, 70, 74, 273.
 Gerovschi, Gh., 304.
 Gerard, Gesemann, 177, 178, 228.
 Gheorghe, pircălab de Hotin, evangheliarul lui, 142.
 Gheorghe, Ștefan, Codicele pribcagului, 29.
 Gheorghiu, Christe, 331.
 Gheorghiu M., 254, 255.
 Ghica, Grigore, logofăt, 122, vornic, 126.
 Ghica, Iordache, postelnic, 126.
 Ghibănescu, Gh., 24, 26, 27.
 Ghihan, munte, 15.
 Ghirdomanul, munte, 15.
 Gidei, A. V., 188.
 Gilănescu, Gh., 23.
 Girliștea, sat în Banat, 250.
 Giuglea, C., 161, 178.
 Giurescu, C. C., 97, 99, 110.
 Giurgiova, sat în Banat, 250.
 Glimboaca, 14, 19.
 Glimbocata, 14.
 Glimbocel, 14.
 Goethe, J. W., 82, 160.
 Gogol, N. Vasilievici, 339.
 Golescu, Iordache, 130.
 Gôrka, O., 95, 99.
 Gorki, Maxim, 77–85, 88–92.
 Goriaev, N. V., 283.
 Gorski, I. K., 297.
 Grădiștea, 24.
 Grădiștean, 24.
 Grăjdán, boier în 1665, 26.
 Grăjdán, boier, feciorul lui Ionașco Verdeș, 26.
 Grăjdán, din Birlad, 26.
 Grădan, din Ceucani, Tutova, preot, 26.
 Grăjdán, paharnic, 25.
 Grăjdán, parte într-un zăpis, 26.
- Grăjdán ot Vlăcănești, Dolj, 25.
 Grăjdána, fîca lui Jîpa din Vernești, 21, 22, 24, 25, 28.
 Grăjdána, fîca lui Radu clucer din Băbeni, 22, 23, 24.
 Grăjdána, Cocorasca, 24.
 Grăjdána, născută în 1709, copilă, 24.
 Grăjdána, dzal, 27.
 Grăjdána, parte într-un act din 1700, 24.
 Grăjdána, fîca lui Tudor iuzbașa, 23.
 Grăjdána, jupîneasa lui Ianiu căpitan din Băbeni, 24.
 Grăjdána, sat și comună, raionul Buzău, 21, 27.
 Grăjdána, (Buzău), schitul de la, 22, 25.
 Grăjdána, (pe apa Birladului), schit de călugări, 27.
 Grăjdána, soră cu Dîma comis, 23.
 Grăjdána, soră cu Ion Tălăbăscul, soția lui Coceală, 25.
 Grăjdăneasa, parte într-un zăpis, 1697, 26.
 Grăjdănești, comună în Vlașca, 28.
 Grăjdean, din Nicorești, 1587, 26.
 Grăjdean, pisar în târgul Birladului, 26.
 Grăjdean, boier, 27.
 Grăjdeanu, preot din Birlad (1686), 26.
 Grăjdeanu, Ion, preot din Birlad, (1866), 27.
 Grăjdeni, sat și schit, 27.
 Grăjdian, din Vrăbiești, 27.
 Grăjdianu, cupeț din Birlad, 26.
 Grăjdianu, fiul lui Gavrilă din Bizin, 26.
 Grăjdianul, Irimia, nepotul căp. Pătrășcanu, 27.
 Grajdîul, pîriu, 28.
 Grajdu, vale în Mogoșăști, 28.
 Grajdul, vale în com. Rîncăcirov, 28.
 Grajdului, pădurea, Mehedinți, 28.
 Grajdurile, sat în Argeș, 28.
 Grajdurile, deal în Chișcăreni, 28.
 Grajdurile, sat în Suceava, 28.
 Grajdurile, sat în Vaslui, 28.
 Grămadă, N., 97.
 Grandca, Gr. H., 289.
 Granstram, E. E., 286, 322, 325.
 Grappin, H., 33.
 Graur, Al., 7, 8, 31, 58, 250.
 Grecescu, Const. 202.
 Grecianu, Ștefan, 22, 23.
 Gregoraș, Nicefor, 170.
 Grigoraș, N., 104.
 Grigorovici, V. I., 190, 261.
 Grosu, M., 73.
 Grunski, N. K., 217.
 Gruždána, 29.
 Guboglu, M., 98, 276.
- Haneșul, munte, 15.
 Hasdeu, B. P., 5, 9, 10, 11, 15–17, 52, 107, 108, 187.
 Häusler, Eugen, 235.

- Havlová, E., 282.
Havránek, Bohuslav, 230.
Hecko, Fr., 11.
Hecquard, H., 181.
Hektorovič, P., 159.
Hermeziu, Gheorghie, agă, 126.
Hilandar, 204.
Hilandarski Paisie, 334.
Hinchichim, feciorul lui Grăjdan, cupet
din Birlad, 26.
Hirgota, nume de persoană, 15.
Hitov Panaiot, 331.
Haciotă, nume de familie, 15.
Hodová, K. I., 324.
Hodura, Kvido, 331.
Hodza, M. M., 261.
Holban, Th., 337.
Holý, J., 259.
Holub, J., 282.
Holuba, 280.
Holuş, 280.
Hopotă, nume de familie, 15.
Horálek, K., 54, 230, 232, 290, 305, 335.
Horinți, 280.
Hotin, 113, actul omagial de la, 104.
Hrbljanović, Lazăr, 161.
Hrinčenko, B. Dimitrievic, 68.
Huholev, 280.
Hujer, O., 228.
Humboldt, W. von, 260.
Hunedoara, Ioan de, 103--107, 112.
Hurban, J. M., 261.
- Iacobescu, A. I., 289.
Iagello Vladislav, rege al Poloniei, 100,
102, 103, 175.
Ialpug, lac, 109.
Iambol, regiune în R.P. Bulgaria, 118.
Ianotă, 15.
Ieud, codicele de la, 57.
Ilarian, A. P., 188.
Iliaş, voevod, 13.
Ilinskij, G. A., 217.
Ion al lui Arghir, epitaful, 147.
Ionaşcu, I., 21-24.
Ionescu-Nişcov, Tr., 10, 11, 21, 294, 308,
316, 318, 321, 324, 330, 331-339.
Ionescu-Nişcov, Viorica, 237.
Ionescu, S., 28.
Iordache, mare visternic, 26.
Iordan, 287.
Iordan, Al., 317.
Iordan, Iorgu, 6, 7, 14, 43, 51, 58, 73.
Iorga, N., 16, 23, 24, 26, 98-101, 108-
110, 155, 304.
Isailović, V., 160.
Iudin, P., 83.
Ivănescu, Gh., 337, 339.
Ivanov, D. D., 334.
Ivanova, V., 323.
Iveković, F., 63, 66-68, 70, 71, 74.
- Jablonowski, Al., 104.
- Jacimirski, A. I., 193, 197, 288.
Jacota, nume de sat, 16.
Jagic, V., 163, 197, 233, 334.
Jakobson, R., 283.
Janó-Lehota, 13.
Janković, Stojan, 166, 171, 175.
Jarošenko, Vl., 303.
Jeglinschi, V., 268, 270, 272, 330, 331,
335.
Jeiăni, sat în Banat, 250.
Jeltuhin, general, 119.
Jideni, 28.
Jipa, căpitan de Verneşti, 21, 28.
Jirásek, Alois, 11.
Jireček, C., 160, 174, 175, 188.
Jitin, sat în Banat, 250.
Jivcovic, Mirco, 339.
Johston, H., 37.
Jóna, E., 261.
Jungmann, Josef, 331.
Jurisić, Janko, 166.
- Kacpržak, E. I., 319.
Kanceva Pavlina G., 334.
Karadžić Vuk, 159-162, 166-172, 175,
176, 179-181.
Karagea, Ştefan, 331.
Karás, Mieczyslaw, 330.
Karateodorova Kirila, istoric bulgar, 331.
Karnobot, regiune în R.P. Bulgaria, 118.
Kazakov, N. I., 118.
Kellner, Adolf, 229, 232.
Kilcevski, I. A., 224.
Kiparsky, V. R., 283.
Király, P., 72, 300, 336.
Kisch, Gustav, 14.
Kiselef, 119.
Kiselkov, V. Sl., 317, 330.
Kaluźniacki, E., 9.
Kleiner, Juliusz, 335.
Klemensiewicz, Z., 33, 331.
Kljuev, St. M., 235.
Kniezsa, I., 70, 72, 74, 280, 300.
Kochanowski, Jan, 286.
Kochol, V., 261.
Kogălniceanu, M., 259.
Kollár, J., 259, 260, 337.
Kolev, Boris, 332, 333.
Kolomic, V. T., 222, 223.
Kondrašov, N. A., 38.
Konstantinovici, D., 289.
Kopečný, F., 282.
Kopitar, B. J., 5.
Korolenko, Vl., 11.
Korzeniewska, Ewa, 243.
Korzon, T., 205.
Kosev, D., 118.
Kostrzewski, I., 332.
Kovalik, I. I., 213.
Kozák, Eugen, 188.
Kozłowski, L., 332.
Krahe, H., 68.
Kraljević, Marko, 160, 165-171, 175-178

- Kravcov, N., 161.
 Krejčí, K., 308, 335.
 Křepinský, M., 58.
 Kristen, Zdeněk, 333.
 Kruczkowski, Leon, 242, 339.
 Krylov, Vb. Platonović, 10.
 Kuprian, foile lui, 287.
 Kuraszkievich, W., 331.
 Kursk, 90.
 Kurz, J., 282.
 Kuznecov, I.P.S., 54, 212.
- Lacea, 18.
 Lad, 18.
 Ladu, 18.
 Lahovari, Ioan, 28.
 Lajeta, Rivului (riul lui Laieta), 18.
 Laieta, 18, 20.
 Laioavele, 18.
 Laiot, 15.
 Laiota, 15.
 Laiotă, 15, 17, 18 - 20.
 Laivo, 18.
 Laiova, 18.
 Laiovului, gîrla, 18.
 Laita, nume de rîu și munte, 18, 20.
 Laița, stîna, 18.
 Laița, valea, 18.
 Laițelul, 18, 20.
 Laiții, piscul, 18.
 Laiții, virful, 18.
 Laiul, 18.
 Laiului, gîrla, 18.
 Laova, 18.
 Lăpușneanu, Al., cristelnița lui, 139, colivarul lui, 140.
 Lăpușna, ținutul, 27.
 Laurent, V., 138.
 Lazarević Ștefan, 168.
 Leaota, 13, 14, 17, 19, 20.
 Leaotul, braț al riului Prahova, 13, 14, 20.
 Leca, mare postelnic, 22, spătar, 23.
 Leheceni, 280.
 Lehota, 13, nume de sate în Slovacia, 14.
 Lehota-Ūj, 13.
 Lehotka, 13.
 Lehr-Splawiński, T., 33, 61, 305, 331.
 Leipzig, 288.
 Leota, 20.
 Leotei, valea, 20.
 Leotești, 19.
 Leningrad, 335.
 Leskien, Aug., 233.
 Lesko, Ev., 219 - 221.
 Leunclavius, 202.
 Leurdenii, 22.
 Lhota, 13.
 Liewehr, Ferdinand, 235.
 Lihacev, D. S., 286.
 Liov, negustorilor din, 95.
 Lisa, nume de sat, 19.
 Litvania, 102.
- Loparev, H. M., 288.
 Lozovina, Vinko, 176, 179.
 Lublau (Slovacia), tratatul ungaro-polon încheiat la, 98, 99.
 Lublin, 337.
 Luca, Toma, spătar, 122, 126.
 Lucari, Giacomo, 169.
 Lunceni, sat în com. Grăjdana, 21, 22.
 Lupaș, I., 197.
 Lupu, Vasile, 26.
 Luțk, congresul de la, 100 - 102.
 Luxemburg, R., 297.
 L'vov, A. S., 324.
 Lycostomo (Chilia), 95 - 98.
- Mabillon, paleograf francez, 279.
 Macarie, cronica lui, 190.
 Mácha, K. H., poet ceh, 338.
 Máchal, Jan, 227.
 Macrea, D., 7.
 Machek, V., 281, 292.
 Malopolska, graiul din, 331.
 Małowist, M., 108, 109.
 Manase, cronica lui, 196.
 Manuel II, 99.
 Marciana, sora împăratului Traian, 333.
 Marcianopolis, 333.
 Markoff, M., 273.
 Markiewicz, Henryk, 241, 242.
 Marica, soția lui Grăjdan, pircălabul, (1695); 25.
 Maria, soția lui Vilcu, logofăt și mare vornic, (1600 - 1630), 24.
 Marienburg, (Mälborg) lupta de la, 102.
 Marták, Ján, 260.
 Maslov, Iu., 46, 47, 49, 50, 59, 213, 221.
 Matic, S., 160.
 Matús din Trenčín, 262.
 Matuszewski, Ryszard, 245.
 Mauro Fra. harta lui, (1459), 97.
 Mavrocordat, vel logofăt, 122.
 Maxin, sat în raionul Buzău, 22.
 Mediaș, 104.
 Meillet, A., 18, 43, 46, 49, 63, 64, 260, 305.
 Melich, János, 14.
 Meșotă, nume de persoană, 15.
 Mestrovic, Ivan, 160.
 Mickiewicz, Adam, 11, 259, 262, 267, 268, 286, 297, 304, 307, 335, 338, 339.
 Micotă, nume de persoană, 15.
 Micotici, nume de persoană, 15.
 Miechowita, Matei, umanist polon, 10.
 Mihai Viteazul, 22.
 Mihăilă, Gh., 61, 284, 292, 302, 338, 339.
 Mihăileanu, St., 70, 73.
 Mihailovici, Constantin, jnicer, sirb, 107, memoriile lui, 108.
 Mihnea, Radu, 22, 23.
 Mișu, logofăt, 23.
 Miklosich, Fr., 5, 13, 17, 18, 29, 63, 68, 70 - 72, 74, 198, 274, 288, 300, 305.
 Milcov, 6.
 Miletić, L., 9, 187, 197.

- Milewski, T., 37, 331.
 Millet, Gabriel, 138, 144.
 Milota, nume de familie, 15.
 Mînzăți, sat în Tutova, 26.
 Miošić, Katić Andrei, 163, 180.
 Mircea cel Bătrîn, 18, 98, 99, 107.
 Mircev, K., 45, 333.
 Mișcota, munte, 14.
 Missalowa, G., 244.
 Mișu, Lucreția, 272.
 Minko, Nikolov, 235.
 Mizgavul, munte, 15.
 Mladenov, St., 19, 63, 65–67, 70–72, 75, 284.
 Modra, localitate în Slovacia, 261.
 Moigrad, 6.
 Mogoșăști, 24.
 Moldo-polonă, cronică, 103.
 Moldoveanu, munte, 15.
 Moldovița, panaghiarul de la, 140.
 Moncastro, (Cetatea Albă), 97.
 Montfaucon, 279.
 Moór, Elemér, 16, 279.
 Morariu, Leca, 53–55.
 Moruzi, Ion, 27.
 Moravia, 332, Mare, 260.
 Mostar, 161.
 Mostiștea, 6.
 Moszyński, Kazimierz, 332.
 Movilă, Ieremia, 27.
 Moxa, Mihail, 190.
 Murko, Mathias, 159–161, 163, 173–176, 180–182, 228–230, 232.
 Nachtigal, R., 305.
 Nădejde, V. C., 28.
 Nandriș, Grigore, 15.
 Năneasa, 15.
 Nanotă, 15.
 Nanul, 15.
 Năsturel, P., 97, 107, 137, 300, 339.
 Neagoe Basarab, 45.
 Neagotă, nume de persoană, 15, 17.
 Neagovanul mare și mic, 15.
 Neagu, 17.
 Neculce, letopiseșul Țării Moldovei, 73.
 Nedo, Paul, 235.
 Negoști, 119.
 Negoitul, 15, 18.
 Negoslav, 17.
 Negotești, 16.
 Negruzzi, C., 10.
 Negruzi, I., 197.
 Nehring, Wlad, 233.
 Neković, Alexandru Pavlović, dep. al pop. bulgar, 18.
 Nenculescu, Alexandru, mare vistiier, 134.
 Neofit, Rîmnicu, ocîrmuitorul mitropoliei, 130.
 Neonila, Onofrei, 289.
 Nesselrode, Contele, 119.
 Neuman, Fr. W., 233.
 Nicolae I, țarul Rusiei, 118.
 Nicolaescu, Șt., 25.
 Nikolaev, Anastasie, dep. al pop. bulgar, 118.
 Nicolescu, Tatiana, 339.
 Nicorești, 26.
 Niederhauser, E., 336.
 Niegoș, P. P., 51.
 Nikiforov, S., 217.
 Nișcov, rîu, afluent al Buzăului, 21.
 Niță, Silvia, 338, 339.
 Nitsch, K. 331.
 Noskova, V. V., 334.
 Novac, Ana, 92.
 Novgorod, 286.
 Novicov, M., 11, 77, 339.
 Novo Selo, (Satul nou), 109.
 Nusić, Branislav, 11.
 Oancea, 15.
 Obidiți, 24.
 Obilić, Miloș, 161, 162, 164, 167, 170.
 Oblak, V., 290.
 Oblucița, 109.
 Odobescu, Al., 187.
 Ohaba, nume de sat, 14.
 Ohaba-Șibișel, 14.
 Olteanu, P., 10, 294, 307, 323, 338, 339.
 Oradea, 279, 332.
 Orăștie, Pălia de la, 57.
 Orava, 281.
 Orheiului, ținutul, 26.
 Orășanu, Ștefan, 188, 189.
 Ostromir, evanghelia lui, 44, 287.
 Oțelea, 15.
 Oțetea, Andrei, 338.
 Palada, hatman, 122.
 Palade, Constantin, fot mare clucer, 27.
 Paladi, Constantin, dvornic, 122, 126.
 Paleolog Ion VIII, împăratul Bizanțului, 99.
 Palotă, nume de persoană, 15.
 Panaitescu, P. P., 9, 15, 16, 18, 19, 46, 73, 95, 98, 111, 188, 336, 339.
 Panonia, 279.
 Papahagi, T., 52.
 Paraschiva, căpitan, 22.
 Paraschiva, postelnic, 25.
 Paraschivescu, Moron Radu, 11, 267.
 Parkosz, Jan., 286.
 Parotă, nume de familie, 15.
 Pascu, Grigore, 13, 16.
 Pașca, St., 18.
 Păsculescu, N., 168.
 Pastrnek, Fr. 333.
 Páta, Josef. 229, 230.
 Pătrășcanu, căp. 27.
 Pătruș, I., 9, 249, 337, 338.
 Pauliny, E., 261.
 Pavlov, Todor, D., 334.
 Peukert, H., 235.
 Petrescu, Cezar, 81, 82.
 Petrović, Velko, 161.

- Milewski, T., 37, 331.
 Millet, Gabriel, 138, 144.
 Milota, nume de familie, 15.
 Minzați, sat în Tutova, 26.
 Miošić, Katić Andrei, 163, 180.
 Mircea cel Bătrîn, 18, 98, 99, 107.
 Mircev, K., 45, 333.
 Mișcota, munte, 14.
 Missalowa, G., 244.
 Mișu, Lucreția, 272.
 Minko, Nikolov, 235.
 Mîzgavul, munte, 15.
 Mladenov, St., 19, 63, 65–67, 70–72, 75, 284.
 Modra, localitate în Slovacia, 261.
 Moigrad, 6.
 Mogoșăști, 24.
 Moldo-polonă, cronică, 103.
 Moldoveanu, munte, 15.
 Moldovița, panaghiarul de la, 140.
 Moncastro, (Cetatea Albă), 97.
 Montfaucon, 279.
 Moór, Elemér, 16, 279.
 Morariu, Leca, 53–55.
 Moruzi, Ion, 27.
 Moravia, 332, Mare, 260.
 Mostar, 161.
 Mostiștea, 6.
 Moszyński, Kazimierz, 332.
 Movilă, Ieremia, 27.
 Moxa, Mihail, 190.
 Murko, Mathias, 159–161, 163, 173–176, 180–182, 228–230, 232.
 Nachtigal, R., 305.
 Nădejde, V. C., 28.
 Nandriș, Grigore, 15.
 Năneasa, 15.
 Nanotă, 15.
 Nanul, 15.
 Năsturel, P., 97, 107, 137, 300, 339.
 Neagoe Basarab, 45.
 Neagotă, nume de persoană, 15, 17.
 Neagovanul mare și mic, 15.
 Neagu, 17.
 Neculce, letopiseșul Țării Moldovei, 73.
 Nedo, Paul, 235.
 Negoști, 119.
 Negoitul, 15, 18.
 Negoslav, 17.
 Negotești, 16.
 Negruzzi, C., 10.
 Negruzi, I., 197.
 Nehring, Wlad, 233.
 Neković, Alexandru Pavlović, dep. al pop. bulgar, 18.
 Nenciulescu, Alexandru, mare vistier, 134.
 Neofit, Rîmnicu, ocîrmuitorul mitropoliei, 130.
 Neonila, Onofrei, 289.
 Nesselrode, Contele, 119.
 Neuman, Fr. W., 233.
 Nicolae I, țarul Rusiei, 118.
 Nicolaescu, Șt., 25.
 Nikolaev, Anastasie, dep. al pop. bulgar, 118.
 Nicolescu, Tatiana, 339.
 Nicorești, 26.
 Niederhauser, E., 336.
 Niegoș, P. P., 51.
 Nikiforov, S., 217.
 Nișcov, riu, afluent al Buzăului, 21.
 Niță, Silvia, 338, 339.
 Nitsch, K. 331.
 Noskova, V. V., 334.
 Novac, Ana, 92.
 Novgorod, 286.
 Novicov, M., 11, 77, 339.
 Novo Selo, (Satul nou), 109.
 Nusić, Branislav, 11.
 Oancea, 15.
 Obidiți, 24.
 Obilić, Miloș, 161, 162, 164, 167, 170.
 Oblak, V., 290.
 Oblucița, 109.
 Odobescu, Al., 187.
 Ohaba, nume de sat, 14.
 Ohaba-Șibișel, 14.
 Olteanu, P., 10, 294, 307, 323, 338, 339.
 Oradea, 279, 332.
 Orăștie, Pălia de la, 57.
 Orava, 281.
 Orheiului, ținutul, 26.
 Orășanu, Ștefan, 188, 189.
 Ostromir, evanghelia lui, 44, 287.
 Oțelea, 15.
 Oțetea, Andrei, 338.
 Palada, hatman, 122.
 Palade. Constantin, fot mare clucer, 27.
 Paladi, Constantin, dvornic, 122, 126.
 Paleolog Ion VIII, împăratul Bizanțului, 99.
 Palotă, nume de persoană, 15.
 Panaitescu, P. P., 9, 15, 16, 18, 19, 46, 73, 95, 98, 111, 188, 336, 339.
 Panonia, 279.
 Papahagi, T., 52.
 Paraschiva, căpitan, 22.
 Paraschiva, postelnic, 25.
 Paraschivescu, Moron Radu, 11, 267.
 Parkosz, Jan., 286.
 Parotă, nume de familie, 15.
 Pascu, Grigore, 13, 16.
 Pașca, St., 18.
 Păsculescu, N., 168.
 Pastrnek, Fr. 333.
 Páta, Josef. 229, 230.
 Pătrășcanu, căp. 27.
 Pătruș, I., 9, 249, 337, 338.
 Pauliny, E., 261.
 Pavlov, Todor, D., 334.
 Peukert, H., 235.
 Petrescu, Cezar, 81, 82.
 Petrović, Velko, 161.

- Petrovici, Emil, 5, 6, 7, 9, 13, 19, 29, 249, 250, 336, 338.
 Petru II, domnul Moldovei, 103–105.
 Pincota, nume de sat, 16.
 Piru, Al., 10.
 Pîrjota, nume de sat, 16.
 Piscul Leotei, 19.
 Pišut, M., 262.
 Pleașovul, (Teleorman), 19.
 Pleteršnik, M., 70, 71.
 Pliska, rîu, 333.
 Pocuția, Sniatyn din. 102.
 Podenii Vechi, 27.
 Podrugović, Tesan, 160.
 Pogodin, M., P., 261.
 Poiana Sibiului, 15.
 Polák, V., 283, 321.
 Popescu-Spineni, M., 97.
 Popești, 26.
 Popović, Ivan, 331.
 Potebnja, A., 43, 49, 72, 211, 212, 220.
 Potra, G., 23, 25, 26,
 Pott, Fr. A., 260.
 Pravdin, A. B., 214, 218.
 Preda, vătaf, 23.
 Predeal, 6.
 Preobrajenski, A., 72, 283.
 Pribin, 279.
 Probota, 15, 16.
 Prochaska, A., 103.
 Prahova, 6.
 Provenčanin, Stefan I., 160.
 Prus, B., 11.
 Pujmanova, Maria, 259.
 Pușkin, 10, 259.
 Pușcariu, S., 58, 250.
 Putna, 6.
 Putna, letopisețul de la, 103, 190, mină-
 stirea, 137, muzeul din, 137.
 Racotă, nume de persoană, 15, 17.
 Racovicioara, 19.
 Racovița, toponimic, 19.
 Racoviță, C., 31.
 Rădana, toponimic, 29.
 Radić, Ștefan, 173, 174.
 Radojčić, N., 162.
 Radu, clucer din Băbeni, 22, 28.
 Radu cel Frumos, 110, 111.
 Radu al IV-lea cel Mare, 45.
 Radu Pleșuvul, 101.
 Radu, Prasnaglava, 100.
 Radul, mare vistier, 28.
 Rareș, Petru, 27.
 Rășinari, 15.
 Ravnic, sat carașovenesc, 249.
 Reiter, N., 332.
 Rej, Mikollai, 286.
 Respond, S., 331.
 Ripeckaja, O. F., 216.
 Robinson, A. N., 289.
 Rohoma (Racova), 109.
 Rohotești, 16.
 Roman, fiul lui Iliăș, 103.
 Romanski, St., 119, 330.
 Rosetti, Al., 7–9, 53, 54, 56, 61, 72,
 250, 336–338.
 Rösel, Hubert, 233.
 Rosseti, Răducanu, hatman, 122, 126.
 Rozenthal, M., 83.
 Rudnicki, M., 332.
 Rumjancev, muzeul, 198.
 Ruskov, M. D., 273.
 Russo, D., 196.
 Săcărea, nume de munte, 15.
 Sadoveanu, Mihail, 78.
 Sadnik, L., 63, 64, 66, 291.
 Săliște, 15.
 Sanuto Marino, harta lui din 1320, 97.
 Sărata, pirău, 20.
 Sardion, Varlaam, 122, 126.
 Scepkin, V., 197, 199, 318.
 Schiller, Friedrich, 235, 289.
 Schimdt, P. W., 37.
 Schneeweis, Edmund, 235.
 Schoembrenner, J., 244.
 Scolasticul, Lucaci, 51.
 Scorei, sat sub Negoitul, 18.
 Scorota cu apă, 14.
 Scorota seacă, 14.
 Scorota verde, 14.
 Sculota, nume de persoană, 15.
 Secășeni, reg. Timișoara, 249, 250.
 Secașul, 250.
 Seidel, Eugen, 32.
 Selisčev, A. M., 217.
 Sfîntescu, I. G., 28.
 Sibiu, 6.
 Sigismund al Ungariei, 99, 100, 101, 102.
 Silezia, 280.
 Simokates, Teophylactes, 160.
 Sienkiewicz, H., 11, 286.
 Sîrcu, P. A., 187, 190.
 Skalička, Vl., 335.
 Skupiewski, I. I., 205.
 Sladojević, Petar, 51.
 Slănic, 6.
 Slatina, codicele de la, 196.
 Sliven, noul, 120, 129, regiune în Bulgaria,
 118.
 Sloboda, toponimic rus, 14.
 Slobodišče, toponimic rus, 14.
 Slobodka, toponimic rus, 14.
 Slobodskoe, toponimic rus, 14.
 Slobozia, 14.
 Słanski, St., 33, 289.
 Słowacki, Juliusz, 286.
 Sobolevskij, A., 43, 283.
 Sofronie, de Vrața, episcop, 118.
 Soleri, harta lui 97.
 Sovetov, S. S., 297.
 Snagov, 6.
 Sniatyn, provincie în Pocuția, 103.
 Speranski, M., 197, 200.
 Spincăr, Ja. A., 315.

- Sreznevski, I. I., 64, 72, 261, 305.
 Stamati, C., 10.
 Stan, pîrcălab din Poenari, 46.
 Stan, popă, 22.
 Stancev, St., 325.
 Stanciul, călugăr din Odobești, 26.
 Stanciu, stolnic, 119.
 Stanislav, Ján, 261.
 Stasov, V. V., 201.
 Stenner, Fr., 205.
 Stîlpenii, 22.
 Știrbei, Barbu, 130.
 Sîber, Z., 280, 331.
 Stoicevici, Al. 48.
 Strungaru, Diomide, 337.
 Sturdza, D. A., 191.
 Sturdza, Constantin, 126.
 Sturdza, Grigore, logofăt, 126.
 Sturzea, Alexandru, postelnic, 122, 126.
 Suceava, 100.
 Sucevița, 287.
 Szabadfalu, 14.
 Szober, St., 36.
 Szykowski, M., 231.
 Șafařík, P. J., 108, 190, 260, 337.
 Șăineanu, 69, 74.
 Șahmatov, A. A., 283, 303.
 Șanta, nume de munte, 15.
 Șchiopul, Petre, 27
 Șerban, C., 295.
 Șerban, Radu, 22.
 Șerbota, munte, 14, nume de persoană,
 17, cascadă, 14.
 Șerbota mare, 14.
 Șerbota mică, 14.
 Șerbotci, stîna, 14.
 Șerboții, piscul, 14, valca, 14, virful, 14.
 Șiadbei, I., 52, 58.
 Șinteu, 332.
 Șișmarev, V. F., 6.
 Ștefan cel Mare, 44, 97, 98, 106–109,
 137, 189, 287, 339. cucerește Chilia 199,
 epitaful lui, 145, evangheliarul lui, 140,
 privilegiu către Iioveni, 96.
 Ștefan, Gheorghe, 26.
 Ștefan, preot, 26.
 Ștefănescu, Margareta, 204.
 Ștefănescu, Melhiscedes, 188.
 Ștefănescu, I. D., 138.
 Ștefanovici, M., 48, 51.
 Ștúr, Lúdivit, 259–263.
 Șurula, 119.
 Šunkov, V. I., 334.
 Șușnevița, 250.
 Tabakov, S., 274.
 Tadeusz Pan, 11, 335.
 Tafrali, O., 137, 138.
 Tălăbăscul Ion, logofăt, 25.
 Talmantas, I., 225.
 Taszycki, Witold, 34, 331.
 Teleajen, 6.
 Teodorachi, scrdarul, 119.
 Teodorescu, V., 251.
 Todorov-Balan, A., 39.
 Teofan, mitropolit al Moldovei, 287.
 Ticoamul Mare, sat în Banat, 250.
 Tihomirov, M., N., 319, 322.
 Tiktin, N., 52, 62, 65, 284.
 Timofejev, A. C., 335.
 Tirnava, 260.
 Tițu, I., 28.
 Tocilescu, Gr. G., 9, 45, 168, 187.
 Tolstoi, L., 81, 91.
 Tolstoi, I. I., 222.
 Toma, logofăt, 287.
 Tonceva, Goranka, 333.
 Toporov, V. N., 214, 215.
 Torouțiu, I. E., 199.
 Tranoli, din Bîrlad, 26.
 Trautmann, R., 233.
 Trávníček, Fr., 306, 335.
 Trenčín, 262.
 Trifanov, Iu., 202, 203.
 Tronoš, Letopisețul de la, 162.
 Trotușan, Gavril, epitaf, 146.
 Trubacev, O. N., 215, 282, 283.
 Tudor, iuzbașa, 23.
 Tunsul, 15.
 Turdeanu, Em., 138, 155, 287.
 Tuță, Nica, M., 155.
 Țamblac, Grigore, 44.
 Udrea, boier din Tara Romînească, 22.
 Uljanicki, V., 100, 101, 102, 194.
 Ulianov, P., 43, 49.
 Unesco, 335.
 Urban al VII, papă, 333.
 Urbanczyk, S., 33, 331, 335.
 Ureche, Gr., 44, 73.
 Ureche, V. A., 97.
 Ustjugov, N. V., 279.
 Văcărescu, Ianache, 24.
 Vădeni, ocină în, 24.
 Vaillant, A., 48, 63, 177, 179.
 Vais, Josef, 231, 333.
 Valca Grajdului, sat în Botoșani, 28.
 Vapțarov, N. I., 251, 334.
 Varlaam, cazania lui, 52, răspunsurile lui, 26.
 Vartic, fost mare vornic, 27.
 Vasilescu, V. A., 25.
 Vasmer, Max, 66–68, 71, 72, 74, 75, 282,
 284.
 Vatra veche, din Birlad, 27.
 Vážný Václav, 332.
 Večerka, R., 282.
 Velciu, haiduc, 161.
 Velea Stan, 286.
 Velichi, Constantin, 117, 277, 296, 337, 339.
 Venelin, Jurij, 9, 29.
 Veniamin, mitropolitul Moldovei, 122, 126.
 Vernești, căpitan de, 21.
 Vescu, V., 339.
 Veselovskij, A. N., 233.

- Vianu, Tudor, 45, 82.
 Vigna, A., 108.
 Vilcu logofăt, 24.
 Viladestes, harta lui din 1413, 97.
 Vilcov, 97.
 Villefranche, 14.
 Vilsan, G., 161, 178.
 Vinogradov, V. Vladimirović, 284.
 Vircloroveanu, Maria, 11.
 Virtosu, E., 25, 299.
 Virtosu, I., 25.
 Visconti, harta lui din 1318, 97.
 Višnić, Filip, 160, 179.
 Vitner, Ion, 10.
 Vlad, 17, 18.
 Vladul, 18.
 Vlad Tepeș, povestirile slave despre, 44, 45, 47, 49, 54, 107, 108–111.
 Vladislav, 17, 20.
 Vladislav, regele Poloniei, 100, 102, 113, 114, 175.
 Vlaicu, 17.
 Vlajić, 17.
 Vlajko, 17, 18.
 Vlček, J., 259.
 Vodnic, sat carașovenesc, 249.
 Voinescu, Răducanu, 130.
 Voinović, Miloš, 166.
 Vondrák, Václav, 17, 18, 279, 290, 305.
 Voroneț, codicele de la, 48, 49, 50, 53–58, 69.
 Vostokov, Al. Hristoforović, 198.
 Vrăbiăști, 27.
 Vuković, Angjelko, 160, 171.
 Wallmann, Frank, 232.
 Weigand, G., 17, 55.
 Weingart, Miloš, 204, 333.
 Wey, William, pelerin englez, 110.
 Wielkopolska, dialectul din..., 331.
 Wierczyniski-Vrtel, Stefan, 34.
 Winter, Eduard, 235.
 Witold, mare cneaz al Litvaniei, 100, 101, 102.
 Wolski, Kryjštof, 337.
 Xenopol, A. D., 109, 188.
 Zabathfalw, 14.
 Zay-Uhrovec, localitate în Slovacia, 259.
 Zdeněk, T., 315.
 Zdeněk, W., 315, 322, 329, 332.
 Žeromski, Stefan, 241.
 Zaicic, Olga, 11.
 Zimnicea, 6.
 Živov, M. S., 297.
 Zlatarski, V. N., 118.
 Zlătioarele, 24.
 Zlatna, 6.
 Zograf, Evanghelia de la, 287.
 Zotta, Sever, 25.
 Zvezdan, nume de persoană în bulgară, 333.
 Zvezdin, nume de persoană în bulgară, 333.